

emile durkheim

intihar

Türkçesi : Prof. Dr. Özer Ozankaya

cem yayınevi

İNTİHAR

KÜLTÜR DİZİSİ

İNTİHAR
Emile Durkheim
Türkçesi: Prof.Dr. Özer Ozankaya
1. Basım: Kasım, 2002
Dizgi: Mustafa Balaban
ISBN 975-406-748-1
Baskı: Umut Matbaası
(0212) 637 09 34
Cem Yayınevi: İpek Sokağı No: 10
80060 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 293 41 70 Faks: 244 15 33

EMILE DURKHEIM

İNTİHAR

TOPLUMBİLİMSEL İNCELEME

Fransızca aslından çeviren:
Prof.Dr. Özer Ozankaya

cem yayınevi

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

TOPLUMSAL BİR OLGU OLARAK *İNTİHAR*
-DURKHEIM'IN ESKİMEYEN KURAMI-

I. GİRİŞ

Emile Durkheim "Le Suicide-Etude Sociologique" (İntihar-Toplumbilimsel İnceleme) adlı yapıtını ilk olarak 1897 yılında yayınladı. Başlıca iki amaç güdüyordu:

1) "İnsan olaylarının toplumsal (yani toplu durumda yaşama zorunluluğundan kaynaklanan) yönleri vardır; toplumsal olguların etkenleri de ancak toplumsal nitelikte etkenler olabilir" görüşünü vurgulamak, böylece toplumbilimin bilimler dünyasında meşru varlığını kanıtlamak.

2) Kapitalist, sanayi toplum koşullarına girmiş bulunan Batı Avrupa toplumlarında, temel toplumsal işlevleri yerine getirmesi gerekli kurumların, bu yeni koşullara uyarlanamamış bulunduklarını göstermek. Aile, eğitim, siyasal erk, ekonomi, inanç ve ideoloji gibi kurumlarda ortaya çıkan değişimlerin anlaşılıp açıklanabileceğini ve bilgili olarak belli ereklere doğru yönlendirilebileceğini vurgulamak.

Her iki amaç için seçtiği inceleme konusu, ilk bakışta tamamıyla bireysel bir davranış bozukluğu sayılabilecek olan "intihar" olayıdır.

Böylece Durkheim, intihar gibi ancak bireyselliği içinde anlaşılabileceği düşünülen bir davranış bozukluğu olgusunun bile "toplumsal etkenleri" bulunduğunu, bu nedenle toplumbilimsel yöntem ve yordamlarla ele alınması gerektiğini gösteri-

yordu. "Toplumsal yaşamın başlıca alanlarını örgütleyen eşgüdülmüş, yön verici düşünceler ve davranış kuralları toplamı" demek olan toplumsal kurumların ve kurumlaşma süreçlerinin önemini anlatmak istiyordu. Bunun yanında da toplumbilimin kullanılış alanlarını ve yollarını pek güzel göstermiş oluyordu.

Bu özellikleriyle Durkheim'ın "intihar" kuramı, aradan neredeyse yüz yıl geçtiği halde hâlâ aşılabilmiş değildir. Bunun temel nedeni, bir yandan Durkheim'den kısa süre sonra başta ABD olmak üzere kapitalist Batı ülkelerinde toplumbilimlerin "mikro-sosyoloji"ye dönüşmesi ve ruhbilim araştırmalarının da toplumsal-kültürel etkenleri (başka deyişle davranışların ve ruhsal tepkilerin çevre etkenlerini) kendi bulgularıyla bütünleştirmeye gerekli özeni göstermemiş olmasıdır. Öte yandan da Marksçı yaklaşımın hem kendini yeni olguların sınavından geçirip geliştirme gereğine uymaması, hem de durgun, dogmatik makro şemalarla yetinip bireye ve bireysele bir türlü dönmemiş olmasıdır. Özetle hem "liberal toplumbilim" akımı, hem de "Marksçı toplumbilim" akımı politikanın etkisinde kalarak bilimsel yöntemin geçerlilik ilkelerine titizlikle uymamış olduğu için, toplumbilimleri alanında gelişme ve ilerlemeler sınırlı kalmaktadır. *Uzayın derinliklerini keşfeden insan, kendi kendisini tanımada kısıtlamaları aşamamaktadır.*

II. DURKHEIM'IN İNTİHAR KURAMI

Durkheim intihar olayını açıklamak üzere, önce o zamana değin bu konuda öne sürülmüş bütün belli başlı görüşleri irdelemekle işe başlıyor. Bunların geçersizliğini ve/ya da yetersizliğini birer birer kanıtladıktan sonra kendi önerisini geliştiriyor. İrdelemesini yaptığı görüşler, intiharı akıl hastalığı, ırk, kalıtım, iklim ve hava sıcaklığı, yansılama (taklit) etkenleriyle açıklamak isteyen görüşlerdir. Durkheim bu etkenlerin ihtiharın nedeni olamayacağını tek tek kanıtladıktan sonra, "Geriye bir tek etken kalıyor: Toplum etkeni!" diyor.

Durkheim her toplumun kendine özgü olan ve büyük toplumsal dönüşümler ya da olağandışı durumlar olmadıkça durağan kalan bir "*toplumsal intihar oranı*" bulunduğunu belirtiyor. "*Bu da intiharın bir toplumsal olgu olduğunu kanıtlar*" diyor. Başka bir deyişle, toplumsal intihar oranını belirleyen şey, intihar olayıyla birlikte görülen kimi toplumsal etkenlerdir ve intiharın nasıl oluştuğunu anlamamızı sağlayacak olan da bu etkendir, görüşündedir.

Bu toplumsal etkenleri oluşturan dinsel bağlılık (mensubiyet), evlilik, aile yaşamı, siyasal ve ulusal bağlar öğeleri ile intihar olayları arasındaki bağları inceleyen Durkheim, üç ayrı intihar türü ayırt ediyor: Bencil intiharlar, Elcil intiharlar ve Kuralsızlık intiharları (suicides anomiques). Durkheim bu intihar türlerine ilişkin olarak kimi *toplumbilimsel yasalara* ulaştığını da belirtiyor. Ancak Durkheim'ın, XIX. yüzyıl bilim anlayışı gereğince "yasa" dediği şeyin "genelleme", "olasılıklı ilişki" olarak anlaşılması gerektiği görülecektir.

a) *Bencil intihar:* Bireyin toplumsal çevresiyle bütünleşmemesi sonucu olan intihar olayıdır. "Bireyi kendi başının çaresine bakmak durumunda bırakan etkenler ne kadar çoğalırsa, intihar olayları da o ölçüde artar."

Durkheim bu saptamaya ulaşırken değişik dinsel inanç kümelerini birbirleriyle karşılaştırmaktadır. Katolik kilisesi ve Katolik mezhebinin, üyelerini topluluk yaşamıyla yoğun biçimde bütünleştirdiği için Katolikler arasında intihar olaylarının çok az görüldüğünü belirtmekte; buna karşılık bireyciliğin değerli tutulduğu, laik dünya ve toplum anlayışının özendirildiği Protestanlıkta birey ile toplumsal kümesi arasındaki bağlar gevşeyip koptuğu için Protestanlar arasında intihar oranının da daha yüksek olduğunu söylemektedir.

Bunun gibi, Durkheim'a göre aile bağlarının zayıflamasıyla da bencil intihar olaylarının artışı birlikte görülmektedir. Aile bağları ne denli yoğun ise, aile bireylerinin *intihara karşı bağışıklığı* da o ölçüde yüksek olmaktadır. Bu bakımdan O'na göre aile üyelerinin bireysel kişilik yapıları değil, aile bağları-

nın yoğunluk ve sıklığı asıl belirleyici etken durumundadır.

Siyasal ve ulusal büyük bunalımlar sırasında da, toplumun bütünleşme ölçüsü arttığından, bireylerin toplumsal sorunlara etkin 'katılımları' yoğunlaştığından, intihar oranlarının düştüğü gözlenmektedir. Bu ortamda bireylerin bencilliklerinin sınırlanmakta olmasını ve yaşama isteklerinin güçlenmesini bu düşüşün nedeni olarak görmektedir.

b) *Elcil intihar:* Bireyin kendi başına bırakıldığı ortamların bencil intiharı özendirici olmasına karşın, *aşırı toplumsal bütünleşmişliğin de elcil intiharı kolaylaştırdığını* belirten Durkheim, bu ikinci durumda birey yaşamının âdetler, gelenekler ve alışkanlıklarla katı bir biçimde düzenlenmiş olduğuna, topluluğun (ister dinsel, isterse siyasal nitelikteki topluluğun) buyrukları gerektirdiğinde, bireylerin düşünmeden kendilerini öldürdüklerine işaret etmektedir.

c) *Kuralsızlık intiharı:* Bencil intihar bireyin toplumla yeterince bütünleşememesinden, elcil intihar da aşırı bütünleştirilmesinden ileri gelirken, üçüncü bir intihar türü olarak kuralsızlık intiharı da *birey davranışlarında uyulacak ölçülerin bulunmamasından* ileri gelmektedir. Özellikle kör piyasa ekonomisi içinde yoğunlaşmış olan bu intihar türü, bireylerin davranışlarını düzenleyecek kural ve ölçülerin bulunmaması karşısında, Durkheim'ın deyişiyle *'bireyin ufkunun ya aşırı genişlemesinin, ya da aşırı biçimde daralmasının sonucu olmaktadır.'* Bu durumlara örnek olarak Durkheim beklenmedik zenginleşme ile boşanma durumlarını gösteriyor.

İntiharın bu başlıca türlerini ortaya koyan Durkheim, bu olayın biyolojik etkenlerle (kalıtım gibi), iklim ve hava sıcaklığı ile, hatta ruhsal etkenlerle (örneğin taklit) açıklanamayacağını, ancak ve ancak toplumsal etkenlerle açıklanabileceğini vurguluyor. Buna çok açık bir kanıt olmak üzere de her toplumun kendine özgü olan, görece durağan bir *intihar oranı* bulunuşunu gösteriyor. Ortak bilinç adını verdiği bir toplumsal eğilimin, bireyin dışında olan ve ona zorlayıcı bir etkide bulunan kendi başına ayrı bir gerçeklik olduğunu vurguluyor. Toplum-

sal intihar oranının da bu olgunun bir belirişi olduğunu söylüyor. Bu oranın hızla arttığı durumda, O'na göre ortak bilinçte bir çöküş var demektir.

Durkheim XIX. yüzyıl Batı Avrupa'sında hızla arttığı gözlemlenen toplumsal intihar oranının eğitimle, ceza yaptırımlarıyla ya da baskı yöntemleriyle düşürülemeyeceğini de vurguluyor. "*Konu, doğrudan doğruya toplumsal yapıya ilişkin önlemleri gerektirir*" diyor.

Örneğin bencil intihar olaylarını önlemek için bireyleri küme yaşamına yeniden kazanıcı, bu amaçla onlarda ortak bilinci güçlendirici yoğun bağlılık duyguları oluşturmak gerektiğine işaret ediyor. Bu yolda, bireylerin yaşamlarında meslek öğesinin kazandığı çok büyük önem dolayısıyla "meslek kümelerinden çok yararlanılabileceğini" düşünmektedir. Meslek dayanışmasının "kuralsızlık intiharını da önemli ölçüde azaltacağı" görüşündedir.

Aile yaşamında oluşan kuralsızlık durumlarının yol açtığı intiharlara karşı da kadın haklarının artan ölçüde gerçekleşmesini çözüm yolu olarak görmektedir.

III. DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇ

Belirtmek gerekir ki, Durkheim'ın intihar olaylarına ilişkin toplumbilimsel açıklama önerisi, ruhbilim ve toplumsal ruhbilimin (sosyal psikoloji) önermelerine karşıt olmayıp, onlarla birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Durkheim ruhsal etkenlerin gerçekliğini yadsımak için değil, tersine, ruhbilimcilerin toplumsal yapı etkenini gözardı eden tutumlarının yanlışlığını göstermek için uğraş vermiş ve toplumbilimin zorunluluğunu kabul ettirmede çok büyük katkıları olmuştur.

Ne yazık ki Durkheim'dan sonra da ruhbilimcilerin ve görgülcü (ampirist) toplumbilimcilerin intihar üzerine yapmış oldukları inceleme ve araştırmalar, çoğunlukla mikro düzeyde kalan betimleyici incelemeler olmuş, bu yüzden de intiharın ne-

denlerini dizgeli bir biçimde, gerekli kapsamıyla ve tutarlı olarak açıklayabilecek bir önerme getirememişlerdir. Marksist toplumbilimcilere gelince, soyut toplumsal yapı şemalarıyla aşırı ilgileri nedeniyle birimler ve bütünlük düzlemlerinde yapılan gözlem ve çözümlemeleri bütünleştirme gereğine onlar da uymamışlar, böylece örneğin intihar olayının bilimsel ölçütlerle anlaşılmasına ve önlenmesi yollarına bir katkıda bulunamamışlardır. Bu ortamda Durkheim'ın önermesi, konuyu ruhbilimsel açıdan ele almış olmamakla birlikte, intihar olayını açıklama yolunda bugün hâlâ başvurulacak tek kapsamlı ve dizgeli önerme niteliğini koruyor! Ruhsal etkenleri incelemek alanında uzmanlaşanlar içinde toplumsal-kültürel ortamı göz önünde bulundurmak gereğini duyan birkaç kişi, yine de psikiyatri ve akılsağlığı alanlarının ötesine yeterince çıkamamışlardır.*

Gerçekten de *güdü-çözümlemesi ve duygusal yaşamın temel özelliklerinin betimlenmesi* alanlarında Durkheim'dan sonra önemli ilerlemeler oldu. Freud'un insanın bilinç-dışı dürtülerine ilişkin görüşleri de Durkheim'ın ölümünden çeyrek yüzyıl sonra ortaya atıldı. Ama o günden bu yana olan tüm bu gelişmelere karşın, psikanaliz verilerinin toplumbilimsel verilerle bağlarını kurmaya pek çaba gösterilmedi.**

Ne sağduyu, ne de klinik patoloji, intihar olaylarına nedensel bir açıklayıcı-çözüm, hatta görgül ama dizgeli bir açıklama getirebilmiş değildir.

Güçlük noktaları

Gerçi intihar olaylarının geçerli inceleme ve açıklamasının yapılabilmesini çok güçleştiren kimi etkenler vardır. Bunların başlıcalarını şöyle belirtebiliriz:***

* Örneğin bakınız: L. I. Dublin and B. Bunzel, *To Be or Not To Be,* New York, 1933; R. S. Cavan, *Suicide,* Chicago, 1928.

** İntiharı yalnızca bir bireysel ruh bozukluğu olayı sayan ve toplumsal nitelikte etkenleri olmadığını öne süren psikanalistler üzerinde durmaya ise gerek görmüyoruz. Bkz. K. A. Menninger, *Man Against Himself,* N' Y. Harcourt, 1938.

*** Bu konuda bkz. G. Simpson'ın, E. Durkheim, *Suicide,* İngilizce çevirisine önsözü. Free Press, 1951, s. 26.

a) İntihar olaylarını nedenlerine göre sınıflayan istatistiklerin güvenilirlikleri, dolayısıyla geçerlikleri zayıftır.
b) Genel olarak da intihar istatistikleri tüm intihar olaylarını kapsayamamaktadır. Birçok intihar olayı vardır ki, türlü nedenlerle, ilgilinin yakınlarınca intihar-dışı türlü etkenlere bağlı ölüm olaylarıymış gibi bildirilmektedir.
c) Kimi "yarım kalmış-intihar" denilebilecek türdeki "kendi kendini cezalandırma" olaylarının da istatistiklere yansımadığını biliyoruz. Bu nedenlerle yaşa, cinsiyete, etnik özelliklere, toplumsal konuma, vb. göre intihar olaylarının nasıl bir dağılım gösterdiği konusunda bağlayıcı sonuç çıkarma olanağı pek azdır.
ç) Bir de "intihar edenler", bu davranışlarından yeter süre öncesinden başlanarak inceleme altına alınamamaktadır. Bu nedenle bu davranışa ilişkin yorumlar, intihar edenin yaşam-öyküsünün geriye-dönük-olarak (ex-post-facto) yeniden kurgulanması niteliğindeki yorumlardır. Ama bu noktada toplumbilimsel incelemenin bir üstün elverişli yanı var: İntiharları kurumsal ve kültürel ortamla bağlantısını kurarak incelediği için, bu konudaki genel eğilimleri ortaya koyması olanağı daha büyüktür. Bu yola gidilmek yerine daha çok klinik araştırmalarla yetinilmesi, konunun anlaşılıp çözümlerin önerilmesini, böylece de intiharların önlenebilmesini güçleştirmiş olmaktadır. Örneğin intihar edenler içinde daha önce ruhsal bakım kliniklerinde kalmış olanların bu klinik kayıtlarından yararlanmaya çok çalışmış olan Zilboorg bile şu sonuca varmış bulunuyor: "İntihar, her tür zihin hastalığı durumunda, hatta 'normal' denilen pek çok kimsede ortaklaşa görülen evrensel bir tepki davranışıdır."* "Nevrozların –intihar 'normal' kişilerce yapılmış olsa bile bir nevrozdur–, tıp açısından bireysel bir olgu olarak ele alın-

* A.g.k., s. 22.

ması gerekli olmakla birlikte, *nedenleri bireyin toplumsal-yaşam-öyküsünün derinliklerinde aranmalıdır.*"*

Kimi toplumsal-çevre koşulları var ki intihar eğilimine ya a) yol açmaktadır, ya b) bu eğilimi sürdürücü etkide bulunmaktadır, ya da c) onu ağırlaştırıcı olmaktadır. Bugüne değin gereğince incelenmemiş olan bu toplumsal-çevre koşulları olarak bakılacak alanları şöylece sıralayabiliriz:

1) Aile koşulları ve intiharla ilişkisi.
2) Kent yaşamı koşulları ve intiharla ilişkisi.
3) İnanç yaşamı koşulları ve intiharla ilişkisi.
4) Cinsel yaşam koşulları ve intiharla ilişkisi.
5) Yaş ve intiharla ilişkisi.
6) Geçim koşulları (özellikle gelir düzeyi) ve intiharla ilişkisi.
7) Savaş ortamları, siyasal bunalım durumları ve intiharla ilişkileri.
8) Medeni durum ve intiharla ilişkisi.
9) İntihardan koruyucu, iyileştirici bakım.
10) İntihar olaylarına ilişkin veri-toplama sorunları.

IV. ÖZET VE SONUÇ

"Us-dışı" ya da "bozuk" diye nitelendirilebilecek davranışlarla baş edebilmek için ruhbilimin ve ruh hekimliğinin bulguları ve aklın gösterdiği yordamlar, toplumsal yapıya ve bireyin bu yapı içinde yaşamını sürdürüş yoluna ilişkin incelemelerle bütünleştirilmiş bulgu ve yordamlar olmalıdır.

Durkheim'ın da vurguladığı gibi, ne yazık ki toplum yaşamında aklın gereğinin yapılmasına ve bilimin güvenli bulgularının kurumlara, yasalara ulaştırılmasına karşı çıkan birçok etkenler var. Bunları gidermeye çalışmalı. Ç zaman intihar

* A.g.k., s. 22.

olayı ile en etkili biçimde, yani gerçekten önleyici olacak biçimde baş edebilmekle kalınmayıp, bunun çok ötesinde, toplumsal yaşamı bunalımlardan korumanın ve demokrasi ilkeleri doğrultusunda kararlı biçimde geliştirmenin yolları bulunabilecektir. Ancak bu, bütünüyle bir uygarlık anlayışı sorunudur.

Bu önsözü bitirirken, Emile Durkheim'ın bu çok değerli toplumbilimsel incelemesini Türkçeye kazandırma olanağını bana veren UNESCO Türkiye Milli Komisyonu'na, 3. basımını yapan Cem Yayınevi ve Umut Basımevi çalışanlarına ve sevgi, sabır ve özveriyle sağladıkları mutlu çalışma ortamı için eşim Filiz ve kızım Çağla Ozankaya'ya içten teşekkürlerimi sunarım.

Oran Şehri, 4 Haziran 2002

Prof. Dr. Özer Ozankaya

ÖNSÖZ

Bir süreden beri toplumbilim moda olmuş bulunuyor. On yıl kadar öncesine değin az bilinen ve neredeyse aşağılanan bu sözcük, bugün yaygın biçimde kullanılıyor. Bu yeni bilimi meslek edinenlerin sayısı çoğalmakta, kamuoyunda onun lehinde bir önyargı oluşmuş bulunmaktadır. Kendisinden çok şey bekleniyor. Bununla birlikte itiraf etmeli ki, elde edilen sonuçlar, yayınlanmış olan çalışmaların sayısı ve bunları izleme yönündeki ilgi ile pek orantılı değil. Bir bilimin gelişmesi, ele aldığı sorunları çözme yönünde gösterdiği ilerlemeyle belli olur. O zamana değin bilinmeyen yasalar ortaya çıkarıldığında, ya da en azından, henüz kesin sayılabilecek bir çözüm getirmemekle birlikte, bu soruların ortaya konuş biçimini değiştiren yeni olgular elde edildiğindedir ki, bilimin ilerlediği söylenebilir. Oysa ne yazık ki toplumbilimin bize böyle bir görünüm vermemesinin temel bir nedeni var: Genellikle sınırları iyice belirli sorunlar üzerinde çalışmamaktadır. Henüz sistem kurma ve felsefi bileşimler yapma dönemini aşmış değildir. Toplumsal alanın sınırlı bir kesimini aydınlatma görevini yüklenecek yerde, hepsine şöyle bir değinip geçtiği pek çok sorunun yer aldığı parlak genellemeleri araştırmayı yeğlemektedir. Bu yol, her türlü konu üzerinde biraz bilgi vererek kamuoyunun merakını biraz gidermeye yarar ama, elle tutulur herhangi bir sonuca ulaştıramaz. Böylesine karmaşık bir gerçekliğin yasalarını ortaya çıkarmak, üstünkörü incelemelerle, tezcanlı sezişlerle başarılamaz. Özellikle hem böylesine kapsamlı, hem de böylesine tezcanlı genellemelerle hiçbir şey kanıtlanamaz. Olsa olsa, fırsat düştükçe, önerilen varsayımı açıklayan kimi elverişli örnekler anılabilir; ama bir örnek, kanıt oluşturamaz. Zaten bu kadar çok değişik şeylere değinildiğinde hiçbiri üzerinde yetki-

li olunamaz ve yalnızca, eleştirisini yapmak olanağı bile bulunmaksızın, rastlantıya bağlı kimi bilgiler kullanılabilir. Bunun gibi soyut toplumbilim kitapları da, yalnızca belirli sorunları ele almada ısrarlı olan herhangi bir kimse için pek yararlı olmamaktadır; çünkü bunların çoğu hiçbir özel araştırma çerçevesi içine girmemekte ve dahası, gerçekten güvenilir belgelerden yana da çok yoksul bulunmaktadırlar.

Bilimimizin geleceğine güven duyanlar bu duruma bir son vermeyi kendilerine görev bilmelidirler. Bu durum sürecek olursa, toplumbilim çok geçmeden saygın olmayan eski durumuna yeniden düşer ve buna yalnızca aklın düşmanları sevinebilir. Çünkü bugüne değin akla karşı direnmiş olan ve aklın alanı dışında tutulmasına tutku ile çalışılmış bulunan bu gerçeklik alanı, bir süre için bile olsa insan aklından kaçırılabilirse, bu o akıl için üzüntü verici bir başarısızlık olur. Elde edilen sonuçların kararsızlığı hiçbir suretle cesaret kırıcı olmamalıdır. Bu, yeni çabalarda bulunmak için bir neden olabilir, pes etmek için değil. Daha dün doğmuş olan bir bilimin yanılmaya ve el yordamıyla yürümeye hakkı vardır, yeter ki yanlışlarını ve yanılmalarını yinelemeyecek bir biçimde onların farkında olsun. Öyleyse toplumbilim, amaçlarının hiçbirinden vazgeçmemelidir; ama öte yandan kendisine bağlanan umutlara yanıt vermek istiyorsa, felsefi edebiyatın yeni bir biçiminden daha başka bir şey olmayı amaçlamalıdır. Toplumbilimci, toplumsal olgular üzerine doğaötesi düşüncelere dalmaktan hoşlanmak yerine, araştırmalarına konu olarak nerde başlayıp nerde bittiği bilinen, sınırları parmakla gösterilebilecek kadar kesinlikle belirli olguları almalı ve bu sınırlara sıkı sıkıya bağlı kalmalıdır. Tarih, etnografya, istatistik gibi, onlar olmadan toplumbilimin hiçbir şey yapamayacağı yardımcı bilim dallarını özenle incelemelidir. Tek tehlike, her şeye karşın, bulgularından kavramaya çalıştığı konu ile hiç ilişkili olmayabileceğidir; çünkü sınırlandırmaya ne kadar özen gösterirse göstersin, konusu öylesine zengin ve öylesine değişkendir ki, bitmez tükenmez beklenmedik olgular içerir. Ama önemi yok. Bu yolu izlerse, olgula-

ra ilişkin saptamaları eksik ve açıklamaları çok dar olduğunda bile, yine de gelecekte sürdürülecek olan yararlı bir iş yapmış olacaktır. Çünkü nesnel bir temeli bulunan kavramlar, onları ortaya atanın kişiliğine sıkı sıkıya bağlı değildirler. Onlarda başkalarının alıp sürdürebileceği kişisel olmayan bir şey vardır; bunlar başkalarına iletilebilirler, böylece bilimsel çalışmada belli bir süreklilik olanaklı kılınmış olur; bu süreklilik ilerlemenin koşuludur.

Okuyacağınız kitap işte bu anlayışla hazırlanmıştır. Bütün öğretim yaşamımız boyunca inceleme fırsatı bulduğumuz değişik konular içinden intiharı bu incelemeye konu seçmiş olmamız, daha kolaylıkla saptanabilecek pek az olgu bulunduğu için, intiharın bize özellikle elverişli bir örnek olarak görünmüş olmasındandır. Ancak konunun sınırlarını iyice belirlemek için yine de bir ön çalışma yapmak gerekli olmuştur. Ama bunun karşılığında, çalışma böyle odaklandırıldığında, toplumbilimin olanaklı olduğunu her türlü diyalektik akıl-yürütmeden daha iyi kanıtlayan yasalara varılabilmektedir. Kanıtlamış olduğumuzu umduğumuz yasaları ilerde göreceğiz. Kuşkusuz birçok kez yanıldığımız, çıkarsamalarımızda gözlemlerimizin sınırlarını aştığımız oldu. Ama en azından her önermenin eşliğinde, elden geldiğince sayısını artırmaya çalıştığımız kanıtlar da yer aldı. Özellikle her defasında akıl-yürütme ve yorumlama ile yorumlanan olguları birbirinden iyice ayırt etmeye çok çalıştık. Böylece okuyucuya, yargılaması hiçbir şeyle bozulmaksızın, kendisine sunulan açıklamaların ne ölçüde temelli olduğunu değerlendirme olanağı verildi.

Zaten araştırma böylece sınırlandırılırken, bütüncül görüşlerle genel bakışlardan zorunlu olarak uzak kalmak gerekti. Tersine evlenme, dul kalma, aile, dinsel dernek, vb. konularında, eğer yanılmıyorsak, ahlakçıların bu koşul ya da kurumların niteliği konusundaki alışılmış kuramlarından daha çok şey öğreten birkaç önermeyi doğrulayabilmiş olduğumuz kanısındayız. Hatta incelememizden, günümüzde Avrupa toplumlarının acısını çektikleri genel huzursuzluğun nedenleri konu-

sunda ve bu durumu hafifletebilecek çareler üzerine kimi uyarmalar da çıkmaktadır. Çünkü bir genel durumun yalnızca genellemeler yoluyla açıklanabileceği sanılmamalıdır. Somut belirtileri aracılığı ile incelemeye özen gösterilmediği takdirde ulaşılamayacak belli nedenlerden ileri geliyor olabiliyor. Oysa intihar bugünkü durumuyla, acısını çekmekte olduğumuz ortak hastalığın beliriş biçimlerinden biridir. Bu nedenledir ki, bu hastalığı anlamamıza yardımcı olacaktır.

Son olarak da bu kitap boyunca, daha önce başka yerlerde ortaya koyup ayrıntılı incelemesini yaptığımız başlıca yöntembilim sorunları, somut ve uygulamalı bir biçimde ele alınacaktır.[1] Hatta bu sorunlar içinde bir tanesi var ki, bu kitapta belirtilenler onu açıklamaya çok önemli bir katkıda bulunmaktadır; bu nedenle ona okuyucunun dikkatini hemen çekmek gerekmektedir.

Uyguladığımız biçimiyle toplumbilimsel yöntem, toplumsal olguların nesneler gibi, yani bireyin dışındaki gerçeklikler gibi incelenmesi gerektiği temel ilkesi üzerine dayalıdır. Öne sürdüğümüz ilkeler içinde en çok buna karşı çıkılmıştır; ama en temel olanı da budur. Çünkü her şey bir yana, toplumbilimin olanaklı olabilmesi için her şeyden önce ele alacağı bir gerçeklik olmalı ve bu konu yalnız ona ait bulunmalıdır. Ama eğer birey bilinçlerinin dışında gerçeklik yoksa kendisine özgü bir konu bulunmayacağı için bu bilim dalı da ortadan çekilecektir. O takdirde, başka bir gerçeklik bulunmadığına göre, gözlem uygulanabilecek tek alan bireyin zihinsel durumlarıdır; oysa bunu incelemek ruhbilimin işidir. Gerçekten bu açıdan bakıldığında örneğin evlenmede, ailede ya da dinde tek önemli şey, bu kurumların karşılayacağı kabul edilen bireysel gereksinimlerdir: Ana-baba sevgisi, çocuk sevgisi, cinsel arzu, dinsel içgüdü denen şey, vb. Çok değişken ve karmaşık tarihsel biçimler alan kurumların kendileri ise pek önemli ve ilginç görülmemektedirler. Birey doğasının genel özelliklerinin yüzeysel ve önemsiz birer anlatımı olarak kurumlar, bu doğanın özellik-

1 *Les règles de la méthode sociologique,* Paris, F. Alcan, 1895.

le incelenmesine herhangi bir gerek bulunmayan bir yönünden başka bir şey değildirler. Kuşkusuz insanlığın bu sürekli duygularının nasıl olup da tarihin değişik çağlarında dışavuran anlatımlara kavuştuğunu araştırmak, kimi kez ilginç olabilir; ama bütün bu tür anlatımlar eksik olduğundan, onlara pek de önem verilemez. Hatta bütün anlamlarını kendisinden aldıkları ve niteliğini bozdukları bu ana kaynağı daha iyi kavrayabilmek için, kimi bakımlardan onları bir yana bırakmak uygun olur. Böylece, toplumbilimi bireyin ruhsal yapısı üzerine dayandırarak daha sağlam temeller üzerinde kurmak bahanesiyle bu bilim, kendisine uygun düşen tek konudan yoksun kılınmaktadır. *Fark edilmemektedir ki toplumlar olmadan toplumbilim olamaz; yalnızca bireylerin bulunması halinde toplum olamaz.* Öte yandan bu anlayış, toplumbilimde önemsiz genellemeler tutkusunu besleyen nedenlerin en hafifi de değildir. Eğer toplumsal yaşamın yalnızca iğreti bir gerçekliği olduğu kabul edilecek olursa, bu yaşamın somut biçimlerini anlatıma kavuşturmaya niçin önem verilsin?

Oysa örneğin bu kitabın her sayfasından, bireyin kendisini aşan bir tinsel gerçekliğin egemenliğinde bulunduğu izlenimini edinmemek bize güç görünüyor: Bu, topluluk gerçekliğidir. Her halkın kendisine özgü bir intihar oranı bulunduğu, bu oranın genel ölüm oranından daha durağan olduğu, evrimden geçtiğinde de bunun her topluma özgü bir hız katsayısına göre gerçekleştiği, günün, ayın, yılın değişik anlarında gösterdiği değişimlerin toplumsal yaşamın hızını yansıttığı görüldüğünde, evlenmenin, boşanmanın, ailenin, dinsel topluluğun, ordunun, vb. kimileri sayısal olarak bile anlatılabilecek belirli yasalara göre intihar olaylarını etkilediği gözlemlendiğinde, bu durumları ve bu kurumları belirli bir niteliği ve etkinliği bulunmayan herhangi bir düşünsel düzenleme olarak görmekten vazgeçilecektir. Tersine bunların, bireyi belirleme tarzları dolayısıyla ona bağımlı olmadıklarını yeterince gösteren gerçek, canlı ve etkin güçler oldukları anlaşılacaktır; birey bu güçleri doğuran bileşimin bir öğesi de olsa, söz konusu güçler varoldukça ken-

dilerini bireye kabul ettirirler. Bu koşullarda toplumbilimin nasıl nesnel olabileceği ve olması gerektiği daha iyi anlaşılacaktır; çünkü önünde ruhbilimcinin ya da biyoloğunkiler kadar belirli ve sağlam gerçeklikler bulunmaktadır.[2]

Son olarak iki eski öğrencimize, Bordeaux'da profesör olan Bay Ferrand ile felsefe doçenti Bay Marcel Mauss'a yaptıkları özverili yardım ve hizmetlerden dolayı teşekkürlerimizi sunalım. Bu kitaptaki bütün haritaları Bay Ferrand çizdi; önemi daha sonra görülecek olan XXI. ve XXII. çizelgeler için zorunlu olan verileri ise Bay Mauss topladı. Bu iş için yaklaşık 26.000 intihar dosyasının taranarak yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuklu ya da çocuksuz olmak durumlarından her biri için ayrı ayrı incelenmesi gerekmiştir. Bu çok büyük işi Bay Mauss yalnız başına yaptı.

Bu çizelgeler Adalet Bakanlığı'nda bulunan, ama yıllık raporlarda yer almayan belgelerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Adalet İstatistikleri Bölümü müdürü Bay Tarde çok büyük bir nezaket göstererek bu belgeleri kullanmamıza izin verdi. Kendisine bundan dolayı en derin şükran duygularımızı belirtmek isteriz.

2 Yine de ilerde göstereceğimiz üzere (Bkz. Kitap III, Bölüm I'in sonundaki dipnotu), bu görüş biçimi her türlü özgürlüğü ortadan kaldırmak bir yana, onu istatistik verilerinin ortaya koyduğu gerekircilik ile bağdaştırmanın tek yoludur.

İNTİHAR

GİRİŞ

I

İntihar sözcüğü günlük konuşmada sürekli olarak yer aldığından, sözcüğün anlamını herkes bildiği ve onu tanımlamanın gereksiz olduğu sanılabilmektedir. Ama gerçekte günlük dilin sözcükleri ve bunların anlatmakta oldukları kavramlar daima belirsizdirler ve onları günlük dildeki gibi ve başka bir işlemden geçirmeden kullanacak olan bilgin, en ciddi karışıklıklarla karşılaşır.

Hem bu sözcüğün anlamı konuşma sırasında duyulan gereksinime göre bir durumdan öbürüne değişecek ölçüde az belirli olduğundan, hem de bu türün ayırt edilmesine yol açan sınıflandırma düzenli bir çözümlemenin sonucu olmayıp yığınların belirsiz izlenimlerinin ifadesi olduğundan, birbirlerinden çok farklı olgu türleri sık sık birbirlerinden ayırt edilmeksizin aynı başlık altında toplanmakta ya da aynı nitelikteki gerçekliklere değişik adlar verilmektedir. Görüldüğü gibi kabul edilen biçimini kılavuz alacak olursak, ya bir araya getirilmesi gerekeni birbirinden ayırmak, ya da birbirinden ayırt edilmesi gerekeni birbirine karıştırmak tehlikesi ile karşılaşılmakta, böylece olgular arasındaki gerçek yakınlık kavranamamakta ve bunların niteliği üzerinde yanılgıya düşülmektedir. Ancak karşılaştırma yoluyla açıklamalara varılabilir. Bu nedenle bilimsel bir araştırma, ancak karşılaştırılabilir olgular üzerine dayandığı takdirde amacına ulaşılabilir ve karşılaştırılması yararlı olacak bütün olguları bir araya getirebildiği ölçüde başarı şansı da daha büyük olur. Ama bu doğal yakınlıkların güvenilir bir biçimde kavranabilmesi, günlük terimlerin oluşmasında-

ki gibi yüzeysel bir inceleme ile olanaksızdır; bundan dolayı bilgin, araştırmalarına konu olarak, günlük dilin sözcükleriyle temsil edilen, kabaca bir araya getirilmiş olgu kümelerini alamaz. Tersine, incelemek istediği olgu kümelerini, onlara bilimsel olarak ele alınabilmeleri için zorunlu olan türdeşliği ve özel anlamı vermek üzere, kendisi oluşturmak zorundadır. Bu nedenledir ki bitkibilimci çiçeklerden ya da meyvelerden söz ederken, hayvanbilimci balıklardan ya da böceklerden söz ederken, bu değişik terimleri, önceden saptamış oldukları anlamlarda kullanmaktadırlar.

Öyleyse bizim de ilk işimiz, 'intihar' adı altında incelemeyi önerdiğimiz olgular kümesini belirlemek olmalıdır. Bunun için değişik ölüm türleri içinde bir bölümünün, iyi niyetli her inceleyici tarafından gözlenebilecek ölçüde nesnel, başka yerde görülmeyecek ölçüde özgül ve bizim aynı terimi kullanabilmemiz için genel olarak intihar diye adlandırılan olaylara yeterince benzer olup olmadığını araştıracağız. Eğer varsa, bu ayırt edici özellikleri gösteren bütün olguları istisnasız bir biçimde bu ad altında toplayacağız ve böylece oluşturduğumuz sınıfın genellikle bu adla anılan bütün örnekleri kavrayıp kavramadığını, ya da tersine, başka türlü adlandırılagelen olguları da anlatıp anlatmadığını soru konusu yapmayacağız. Çünkü önemli olan, ortalama insan zekâsının intihar sözüyle anlatmak istediği şeyi az çok kesin biçimde açıklamak olmayıp, nesnel olarak saptanmış, başka deyişle olguların belli bir yönüne karşılık düşen ve bu başlık altında sınıflandırılmaya elverişli olan bir olgular kesimi oluşturmaktır.

Değişik ölüm türleri arasında öyleleri vardır ki, bunlar doğrudan doğruya ölenin yaptığı bir iş olup onun ediminden (fiilinden) doğmaktadır; öte yandan bu özelliğin, intihar konusunda genel olarak beslenen düşüncenin tam temelinde bulunduğu kesindir. Ve bu sonucu doğuran edimlerin içsel niteliği de pek önemli değildir. Genellikle intihar, belli bir kas gücünü harcamayı gerektiren pozitif ve şiddetli bir eylem olarak tasarlanıyorsa da, tam anlamıyla negatif bir tutkunun ya da yalnız-

ca bir çekimserliğin aynı sonucu doğurması da olasıdır. İnsan kendisini demirle ya da ateşle yok edebileceği gibi, besin almayı reddederek de öldürebilir. Ölümün belli bir edimin sonucu sayılması için, ilgilinin ediminin ölümden hemen önce yer alması bile zorunlu değildir; nedensellik bağı dolaylı olabilir; bu yüzden olayın niteliği değişmez. Kiliselerde resim ve heykel bulunmasına karşı olan ve şehit sanını elde etmek için ölümle cezalandırılacağını bildiği en ağır günahı işleyen ve celladın elinden ölen kişi de, bizzat kendi kendisini öldürmüşcesine kendi sonunu hazırlamıştır; hiç değilse bu iki türlü gönüllü ölümü değişik türler içinde sınıflandırmaya yer yoktur, çünkü aralarındaki farklar yalnızca ölümün yerine getirilişindeki maddi ayrıntılarla ilgilidir. Öyleyse şu ilk çıkış yolunu bulmuş oluyoruz: Kurbanın kendisi tarafından yapılmış olumlu ya da olumsuz bir edimin doğrudan ya da dolaylı sonucu olan her ölüme intihar denir.

Ama bu tanım eksiktir; birbirinden çok farklı iki değişik ölüm türü arasında ayrım yapmamaktadır. Önünü düzayak sandığı için kendini pencereden atan sanrılının ölümü ile yaptığını bilerek kendini vuran aklı başında insanın ölümünü aynı sınıfa koyup aynı biçimde göremeyiz. Hatta bir bakıma, hastanın herhangi bir girişiminin yakın ya da uzak sonucu olmayan pek az ölüm vardır. Ölümün nedenleri bizde olmaktan çok daha fazla bizim dışımızda yer alırlar ve ancak biz onların etki alanına düştüğümüz zamandır ki bize ulaşırlar.

Öyleyse, ancak ölüme yol açan eylemin kurban tarafından bu sonuç amaçlanarak yapılmış olması halinde mi intihardan söz edilebileceğini söylemeliyiz? Ancak kendisini öldürmek isteyen kişinin mi gerçekten kendisini öldürdüğünü ve intiharın kendi kendini isteyerek öldürmek olduğunu mu söyleyeceğiz? Ama o zaman intiharı, ne kadar ilginç ve önemli olursa olsun, en azından gözlemlenmesi kolay olmadığı için kolayca tanınamayan bir özellikle tanımlamış oluruz. İntihar edeni hangi güdünün etkilemiş olduğunu ve kararı kendisi almış olduğu zaman da istediği şeyin ölüm mü, yoksa başka bir amaç mı oldu-

ğunu nasıl bilebiliriz? Niyet, dışarıdan yapılan çok kaba tahminler dışında kendisine ulaşılması olanaksız, kişisel bir şeydir. Hatta içsel gözlemle bile yakalanamaz. Hareketlerimizin gerçek nedenleri konusunda ne kadar çok yanılmışızdır! Bize küçük duyguların ya da kör bir alışkanlığın esinlendirdiği girişimlerimizi, hep korkusuz tutkular ya da yüksek düşüncelerle açıklarız.

Zaten genel olarak bir edim, onu yapanın izlediği amaçla tanımlanamaz; çünkü aynı bir davranış dizgesi, niteliği değişmeksizin birbirinden farklı çok amaca uyarlanabilir. Gerçekten eğer yalnızca kendini öldürme niyetinin bulunduğu yerde intihar söz konusu olsaydı, görünüşteki farklılıklara rağmen, temelde herkesin intihar dediği ve bu terim işe yaramaz kılınmak istenmiyorsa başka türlü de adlandırılamayacak olguların tıpkısı olan olaylara intihar demememiz gerekirdi. Birliğini korumak için kesin bir ölüme doğru koşmakta olan asker ölmek istememektedir, ama yine de tıpkı başarısızlığın utançlarından kurtulmak için kendini öldüren fabrikatör ya da tüccar gibi kendi ölümünün nedeni değil midir? İnancı için ölen şehit, çocuğu için kendini feda eden anne vb. için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Ölüm ister kovuşturulan amacın üzücü, ama kaçınılmaz bir sonucu olarak kabul edilsin, isterse kendi adına istenmiş ve aranmış olsun, her iki durumda da söz konusu kişi var olmayı istememektedir; bu isteksizliğin değişik biçimleri, aynı nitelikteki bir olayın türlerinden başka bir şey olamazlar. Bunlar arasında öylesine temel benzerlikler vardır ki, onları aynı başlık altında toplamayı zorunlu kılar; böylece saptanan bu olgu sınıfı içinde daha sonra değişik türler ayırt edilse bile. Kuşkusuz günlük dildeki biçimiyle intihar, her şeyden önce artık yaşamaya önem vermeyen bir insanın umutsuzca bir edimidir. Ama gerçekte intihara girişen kişi yaşamı bıraktığı anda hâlâ ona bağlı bulunuyor diye yaşamaktan vazgeçmemiş sayılamaz; bir canlı varlığın, sahip olduğu şeyler içinde en değerlisini terk etmesine yol açan bütün edimleri arasında, kuşkusuz temel önem taşıyan ortak özellikler vardır. Bu karara yol açmış ola-

bilen güdülerin türlülüğü ise ancak ikincil önemde farklar doğurabilir. Demek oluyor ki adanma, kendini kurban etmeye vardığında, bu bilimsel olarak bir intihardır; bunun ne tür bir intihar olduğunu daha sonra göreceğiz.

Bu ileri özverinin alabildiği bütün biçimler arasında ortaklaşa olan şey, bu edimin bilinçli olarak yapılmış olmasıdır; yani kurban, kendisini böyle davranmaya hangi neden götürmüş olursa olsun, bu davranışta bulunurken sonucunun ne olacağını bilmektedir. Bu tanıtıcı özelliği taşıyan bütün ölüm olayları, ölen kişinin kendi ölümünün nedeni olmadığı ya da bilmeden kendi ölümüne neden olduğu bütün öbür olaylardan kesin bir biçimde ayrılır. Bunlar birbirlerinden kolaylıkla fark edilebilecek bir özellikle ayrılırlar, çünkü bireyin eyleminin doğal sonuçlarını daha önceden bilip bilmediğini anlamak, çözümü olanaksız bir sorun değildir. Öyleyse bu olaylar, özel bir sözcükle adlandırılması gereken belirli, türdeş ve başkalarından ayırt edilebilir bir olaylar kümesini oluşturmaktadırlar. İntihar sözcüğü buna uygun düşmekte, bu nedenle başka bir sözcük yaratmaya gerek bulunmamaktadır; çünkü günlük dilde böyle adlandırılan olguların çok büyük bölümü buna uygun düşmektedir. Öyleyse kesin olarak şunu söylüyoruz: *Ölen kişi tarafından ölümle sonuçlanacağı bilinerek yapılan olumlu ya da olumsuz bir edimin doğrudan ya da dolaylı sonucu olan her ölüm olayına intihar denir.* İntihar girişimi ise, bu biçimde tanımlanan, ama ölüm sonucu doğmadan durdurulan edime denir.

Bu tanım, hayvanlarda görülen intihar olaylarıyla ilgili her şeyi araştırmamızın dışında tutmamıza yetmektedir. Gerçekten hayvan zekâsı üzerine bildiklerimiz, onlara ölümlerini önceden tasarlayabilme, hele bunu gerçekleştirebilecek araçlara sahip olma özelliği tanımamıza olanak vermemektedir. Gerçi kimi hayvanların, daha önce başka hayvanların öldürülmüş olduğu bir yere girmemekte direndikleri görülmektedir; sanki kendilerini bekleyen sonu önceden seziyor gibidirler. Ama gerçekte kanın kokusu, bu içgüdüsel geri çekilme hareketini doğurmaya yeter. Tam anlamıyla intihar olayları gibi görül-

mek istenen ve gerekten yaşanmış olan söz konusu bütün bu durumlar gerçekte apayrı bir biçimde açıklanabilirler. Öfkeye kapılan akrebin iğnesiyle kendi kendini sokması (ki bu kesinlikle saptanmış da değildir), belki de kendiliğinden olan ve düşünmeye dayalı bulunmayan bir tepkinin sonucudur. Bu öfkelenme durumu ile uyarılan hareket etme gücü, gelişigüzel bir biçimde boşalmaktadır; kimi durumlarda da kurban hayvanın kendisi olmaktadır, ama hayvanın kendi hareketinin sonucunu önceden tasarlamış olduğu söylenemez. Buna karşılık kimi köpeklerin sahiplerini yitirdiklerinde yemek yemeyi reddetmeleri, içine düştükleri üzüntünün iştahı mekanik olarak yok etmiş olmasındandır; sonuç ölümdür, ama önceden öngörülmüş değildir. Ne bu örnekteki yemek yememe, ne önceki örnekteki yaralama, ne sonuç doğuracağı bilinen birer araç olarak kullanılmış değildirler. Yani bizim tanımladığımız biçimiyle intiharın ayırt edici özellikleri bunlarda yoktur. Bu nedenle incelememizde yalnızca insanların intiharıyla ilgilenilecektir.[1]

Ama bu tanımlamanın elverişli yanı, yalnızca aldatıcı birleştirmeleri ya da keyfi dışlamaları önlemesinden ibaret de değildir; daha şimdiden, intiharların bütün ahlaki yaşam içinde tuttuğu yer konusunda bir görüş de veriyor. Gerçekten bu tanımlama bize, intiharların, sanılabileceği gibi hepten apayrı bir olgular kümesi, tek başına, başka davranış biçimleriyle ilişkisiz bir tuhaf olaylar türü olmayıp, tersine başka davranışlarla bir dizi sürekli ara-öğelerle bağlantılı bulunduğunu göstermektedir. İntiharlar alışılmış davranışların abartılmış biçiminden başka bir şey değildir. Gerçekten kurban, yaşamına son veren edimi yaptığı anda, bundan normal olarak ne sonuç doğacağını kesinlikle biliyorsa intihar vardır diyoruz. Ama bu kesinlik

1 Geriye böyle sayılamayacak olan, ama niteliği belirsiz de olmayan pek az sayıda durum kalıyor. Örneğin Aristo'nun anlattığına göre, kendisi farkında olmaksızın ve birkaç kez reddetmesinden sonra annesine aşırılmış olan bir atın bilerek bir kayadan kendini aşağıya atması gibi (*Hist. des anim.* IX, 47). Yetiştiriciler atın hiç de yasak-hısımla çiftleşmeye karşıt bir davranışta olmadığını kesinlikle söylemektedirler. Bütün bu soruyla ilgili olarak Bkz. Westcott, *Suicide,* s. 174-179.

az ya da çok güçlü olabilir. Ayrıntılara ilişkin kimi kuşkulu noktalar üzerinde duracak olursanız, artık intihar olmayan, ama aralarında bir derece farkından başka bir şey bulunmadığı için ona yakın olan yeni bir olgu karşısında kalırsınız. Ölüm kesin olmaksızın başkası için kendini tehlikeye atan kimse, davranışı ölümle bitse de kuşkusuz intihar etmiş sayılmaz; ölümden kaçınmaya çalışmakla birlikte onunla kumar oynayan ihtiyatsız kişi, ya da hiçbir şeye sıkıca sarılmayan, sağlığına özen göstermek zahmetine katlanmayan ve onu ihmali sonucu tehlikeye atan duygusuz kişi için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Yine de bu değişik davranış biçimleri, intihar olarak nitelendirdiklerimizden köklü bir biçimde ayrılmamaktadırlar. Onlar da benzer bir ruh durumundan kaynaklanmaktadırlar, çünkü ilgili kişinin bildiği ölümcül tehlikeleri içermektedirler ve bu tehlikeler onu durdurmamaktadır; bütün fark ölüm olasılığının daha az oluşudur. Bunun gibi uykusuz kalarak kendini tüketen bilginin kendi kendini öldürdüğü görüşü de temelsiz değildir. Demek ki bütün bu olgular çekirdek halinde birer intihar türleridir ve onları tam, gelişkin intiharla karıştırmak uygun düşmezse de, aralarındaki yakınlıkları daha fazla gözden kaçırmamak da gerekir. Çünkü bir kez birbirlerinden ayırt edilmez bir biçimde, bir yandan yüreklilik ve özveri davranışlarıyla, bir yandan da ihtiyatsız ve ihmalci davranışlarla bağlantılı olduğu görüldüğünde intihar artık tümden başka bir görünüm alır. Bu benzerlikleri ortaya koymanın ne denli öğretici olduğu ilerde daha iyi görülecektir.

II

Ama böylece tanımlanan bir olgu toplumbilimciyi ilgilendirir mi? İntihar bireyin yalnızca kendisini etkileyen bir edimi olduğuna göre, yalnızca bireysel etkenlere bağımlı olması gerektiği ve bundan dolayı yalnızca ruhbilimi alanında kaldığı düşünülebilir. Gerçekten bireyin intihar kararı genellikle onun

mizacıyla, kişilik yapısıyla, daha önceki davranışlarıyla, özel geçmişinin olgularıyla açıklanmıyor mu?

İntiharları böylece incelemenin ne ölçüde ve hangi koşullar altında uygun olduğunu şimdilik incelemek zorunda değiliz; ama kesin olan bir şey varsa o da intiharların tamamıyla başka bir açıdan ele alınabileceğidir. Gerçekten intiharlarda yalnızca birbirinden soyutlanmış ve her biri kendi başına incelenmek isteyen özel olaylar görmek yerine, belli bir toplumda, belli süre içinde işlenen tüm intiharlar birlikte göz önüne alınırsa, böylece elde edilen bütünlüğün, bağımsız birimlerin basit bir toplamı, bir derlemesi olmayıp, kendi bütünlüğü ve bireyliği, dolayısıyla kendine özgü niteliği olan yeni, kendi başına bir tür olduğu ve bundan başka bu niteliğin çok geniş bir ölçüde toplumsal olduğu görülür. Gerçekten çok uzun bir dönem söz konusu edilmemek koşuluyla, Çizelge I'in gösterdiği üzere bu toplam intihar sayısı bir toplum için aşağı yukarı değişmez özelliktedir. Çünkü toplulukların yaşamının içinde geliştiği koşullar, bir yıldan öbürüne açıkça aynı kalmaktadır. Kuşkusuz kimi durumlarda daha önemli değişimler olur; ama bunlar tamamıyla istisnadır. Ayrıca bunların her zaman toplumsal durumu geçici olarak etkileyen bir bunalımla birlikte ortaya çıktığı görülür.[2] 1848'de bütün Avrupa ülkelerinde intiharlardaki ani düşme böyledir.

Daha uzun bir zaman aralığı göz önüne alındığında daha büyük değişimler gözlemlenir. Ama o zaman değişimler sürekli olmuş demektir; bunlar, toplumun temel özelliklerinin de aynı anda derin değişimlerden geçtiğini gösterir. Birçok gözlemcinin belirttiğinin tersine, bunların aşırı yavaş bir biçimde değil, tersine birdenbire ortaya çıktıklarını, ayrıca gittikçe daha yoğunlaşarak sürdüklerini görmek ilginçtir. Yıllar boyunca sayılar birbirlerine çok yakın değerler arasında gidip geldikten sonra, ters yönde kimi duraksamalar gösterse de, birdenbire bir artış ortaya çıkmakta, yoğunlaşmakta ve en sonunda da yerleşip kalmaktadır. Çünkü toplumsal dengedeki her bozul-

2 Bu istisnai yıllara ilişkin sayıları ayraç içine alıyoruz.

ÇİZELGE I

Başlıca Avrupa ülkelerindeki intihar sayılarındaki durağanlık (salt sayılar)

Yıllar	Fransa	Prusya	İngiltere	Saksonya	Bavyera	Danimarka
1841	2.814	1.630	—	290	—	337
1842	2.866	1.598	—	318	—	317
1843	3.020	1.720	—	420	—	301
1844	2.973	1.575	—	335	244	285
1845	3.082	1.700	—	338	250	290
1846	3.102	1.707	—	373	220	376
1847	(3.674)	(1.852)	—	377	217	345
1848	(3.301)	(1.649)	—	398	215	(305)
1849	3.583	(1.527)	—	(328)	(189)	337
1850	3.596	1.736	—	390	250	340
1851	3.598	1.809	—	402	260	401
1852	3.676	2.073	—	530	226	426
1853	3.415	1.942	—	431	263	419
1854	3.700	2.198	—	547	318	363
1855	3.810	2.351	—	568	307	399
1856	4.189	2.377	—	550	318	426
1857	3.967	2.038	1.349	485	286	427
1858	3.903	2.126	1.275	491	329	457
1859	3.899	2.146	1.248	507	387	451
1860	4.050	2.105	1.365	548	339	468
1861	4.454	2.185	1.347	(643)	—	—
1862	4.770	2.112	1.317	557	—	—
1863	4.613	2.374	1.315	643	—	—
1864	4.521	2.203	1.340	(545)	—	411
1865	4.946	2.361	1.392	619	—	451
1866	5.119	2.485	1.329	704	410	443
1867	5.011	3.625	1.316	752	471	469
1868	(5.547)	3.658	1.508	800	453	498
1869	5.114	3.544	1.588	710	425	462
1870	—	3.270	1.554	—	—	486
1871	—	3.135	1.495	—	—	—
1872	—	3.467	1.514	—	—	—

ma eğer birdenbire patlak vermişse, tüm sonuçlarının ortaya çıkması daima zaman alır. İntiharın evrimi böylece birbirinden ayrı, birbirini izleyen hareket dalgalarından oluşmaktadır: Önce birdenbire ortaya çıkmakta, bir süre gelişmekte, sonra ileride yeniden başlamak üzere durmaktadır. Yukarıdaki çizelgede bu dalgalardan birinin 1848 olaylarının ertesinde, yani ülkesine göre 1850-53 yıllarında hemen bütün Avrupa'da ortaya çık-

tığı görülüyor; bir başkasının Almanya'da 1866 savaşından sonra, Fransa'da biraz daha önce, imparatorluk yönetiminin doruğu olan 1860'lara doğru, İngiltere'de de 1868'e doğru, yani ticaret andlaşmalarını belirleyen ticaret devriminden sonra başladı. 1865'e doğru bizde gözlemlenen yeni artış belki de aynı nedenden ileri gelmekteydi. Son olarak 1870 savaşından sonra, hâlâ süregiden ve hemen bütün Avrupa'da yaygın olan yeni bir artış hareketi başlamıştır.[3]

Görüldüğü gibi her toplum, tarihinin her anında intihar konusunda belli bir eğilime sahiptir. Bu eğilimin göreli yoğunluğu, isteğe bağlı ölümlerin toplam sayısı ile her yaş ve her cinsten nüfusun sayısı arasındaki ilişkilere bakarak ölçülür. Bu sayısal veriye, incelenen topluma özgü intihar oranı diyeceğiz. Bu genellikle bir milyon ya da yüz bin kişi başına orantılanarak hesaplanır.

Bu oran hem uzun dönemler boyunca sabit kalmaktadır, hem de bu değişmezlik temel nüfus olgularındaki değişmezlikten bile daha büyüktür. Özellikle genel ölüm oranı bir yıldan öbürüne çok daha sık değişmekte ve bu değişimler çok daha büyük olmaktadır. Bundan emin olmak için her iki olayın uzun dönemler boyunca nasıl bir evrimden geçtiğini karşılaştırmak yeter. Çizelge II'de bunu yapmış bulunuyoruz. Karşılaştırmayı kolaylaştırmak için, hem ölümlerin, hem intiharların her yıla ilişkin oranını ilgili dönemin ortalamasına yüzdeleyerek belirttik. Bir yıldan öbürüne ya da ortalama orana göre gözlemlenen farklar böylece her iki sütunda da karşılaştırılabilir kılınmışlardır. Bu karşılaştırmadan görüldüğü üzere her dönemde genel ölümlerdeki değişmeler intiharlardakinden çok daha büyüktür; ortalama olarak iki katıdır. Yalnızca birbirini izleyen iki yıl arasındaki en küçük fark her iki ölüm türü için son iki dönemde hissedilir ölçüde aynı büyüklüktedir. Ancak bu en küçük fark ölümler sütununda bir istisna olduğu halde, intiharın yıl-

3 Çizelgede bu farklı hareket dalgalarını temsil eden sayı dizilerini, onların her birinin kendine özgülüğünü somut olarak gösterebilmek amacıyla, sırasıyla bir mutlak sayılar olarak bir de ortalamalar olarak sunmuş bulunuyoruz.

lık değişimleri bu sayıdan istisnai olarak uzaklaşmaktadır. Ortalama farklar karşılaştırıldığında bu durum görülmektedir.[4]

Aynı dönemin birbirini izleyen yılları değil de değişik dönemlerin ortalamaları karşılaştırıldığında ölüm oranlarında gözlemlenen değişmelerin hemen de önemsiz kaldığı doğrudur. Bir yıldan öbürüne görülen ve geçici ve rastlantısal etkenlerin sonucu olan karşıt yöndeki değişmeler, hesaplamaya temel olarak daha uzun bir zaman birimi alındığında birbirini gidermektedir; böylece, bu gidermenin sonucu olarak oldukça büyük bir değişmezlik gösteren ortalama sayıya yansımamaktadır. Örneğin Fransa'da bu sayı 1841'den 1870'e değin her on yıllık dönem için sırasıyla 23.18, 23.72, 22.87 olmuştur. Ama her şeyden önce intiharın bir yıldan öbürüne gösterdiği istikrarın, genel ölüm oranının ancak bir dönemden öbürüne gösterdiği istikrar ölçüsüne eşit –ondan daha büyük değilse bile– olması kendi başına dikkate değer bir olgudur. Bundan başka ortalama ölüm oranı bu düzenliliğe ulaştığında, belli bir toplumu nitelemeye hiç de elverişli olmayan bir genel ve soyut nitelik almaktadır. Gerçekten bu oran aşağı yukarı aynı uygarlığa ulaşmış bulunan bütün uluslar için hissedilir ölçüde aynıdır; en azından farklar çok zayıftır. Örneğin Fransa'da az önce görüldüğü gibi 1841-70 arasında bin kişi başına 23 ölüm çevresinde dolaşmaktadır; aynı dönem içinde bu oran Belçika'da sırasıyla 29.93, 22.05, 24.04'tür; İngiltere'de 22.32, 22.21, 22.68'dir; Danimarka'da 22.65 (1845-49), 20.44 (1855-59), 20.04'dür (1861-68). Henüz yalnızca coğrafi açıdan Avrupalı sayılan Rusya dışarıda tutulacak olursa, ölüm oranının bir önceki sayıdan biraz belirgin bir biçimde uzaklaştığı yalnızca iki büyük ülke vardır: Daha 1861-67 arasında 30.6'ya yükseldiği İtalya ile daha da büyük sayıya ulaştığı (32.52) Avusturya.[5] İntihar oranları ise yıldan yıla pek küçük değişmeler göstermekle birlikte, toplum-

4 Wagner daha önce ölüm ve evlenme oranlarını bu yoldan karşılaştırmıştı. (*Die Gesetzmässigkeit,* s. 87 vd.)

5 *Dictionnaire Encylopédique des Sciences Médicales*'in (c. LXI, s. 738) *Mortalité* maddesinden alan: Bertillon.

ÇİZELGE II

İntihar-ölümleri oranıyla genel ölümler oranındaki değişmelerin karşılaştırılması

A. Salt sayılar

1844-46 dönemi	100.000 nüfus başına intiharlar	1000 nüfus başına ölümler	1849-55 dönemi	100.000 nüfus başına intiharlar	1000 nüfus başına ölümler	1856-60 dönemi	100.000 nüfus başına intiharlar	1000 nüfus başına ölümler
1841	8.2	23.2	1849	10.0	27.3	1856	11.6	23.1
1842	8.3	24.0	1850	10.1	21.4	1857	10.9	23.7
1843	8.7	23.1	1851	10.0	22.3	1858	10.7	24.1
1844	8.5	22.1	1852	10.5	22.5	1859	11.1	26.8
1845	8.8	21.2	1853	9.4	22.0	1860	11.9	21.4
1846	8.7	23.2	1854	10.2	27.4			
			1855	10.5	25.9			
Ortalama	8.5	22.8		10.1	24.1		11.2	23.8

B. Dönem ortalaması 100 sayıldığına göre her yılın ortalaması

1841	96	101.7	1849	98.9	113.2	1856	103.5	97.0
1842	97	105.2	1850	100.0	88.7	1857	97.3	99.3
1843	102	101.3	1851	98.9	92.5	1858	95.5	101.2
1844	100	96.9	1852	103.8	93.3	1859	99.1	112.6
1845	103.5	92.5	1853	93.0	91.2	1860	106.0	89.9
1846	102.3	101.7	1854	100.9	113.6			
			1855	103.0	107.4			
Ortalama	100	100.0		100.0	100.0			100.0

	C. Farkın büyüklüğü				
	Birbirini izleyen iki yıl arasında			Ortalamanın üst ve altı	
	En büyük fark	En küçük fark	Ortalama fark	Ortalama altı en düşük değer	Ortalama üstü en büyük değer
			1841-46 dönemi		
Genel ölüm oranı	8.8	2.5	4.9	7.1	4.0
İntiharların oranı	5.0	1.0	2.5	4.0	2.8
			1849-55 dönemi		
Genel ölüm oranı	24.5	0.8	10.6	13.6	11.3
İntiharların oranı	10.8	1.1	4.48	3.8	7.0
			1856-60 dönemi		
Genel ölüm oranı	22.7	1.9	9.57	12.6	10.1
İntiharların oranı	6.9	1.8	4.82	6.0	4.5

dan topluma iki, üç, dört katı, hatta daha çok değişme göstermektedir (Bkz. Çizelge III). Görüldüğü gibi intihar oranları, ölüm oranından çok daha yüksek bir ölçüde her toplumsal kümeye özgü olup onun bir özelliği sayılabilir. Hatta bu oran her ulusun mizacında bulunan en derin yapısal öğeye öylesine sıkı sıkıya bağlıdır ki, bu bakımdan değişik toplumların gösterdikleri sıralanma çok değişik dönemlerde hemen kesinlikle aynı kalmaktadır. Aynı çizelge incelendiğinde bu da ortaya çıkmaktadır. Burada birbiriyle karşılaştırılan üç dönem boyunca intihar her yerde artmıştır; ama bu artış içinde değişik uluslar birbirleriyle aralarındaki uzaklığı korumuşlardır. Her birinin kendine özgü bir hızlanma katsayısı vardır.

Görüldüğü gibi intiharlar oranı kendine özgü, belirli bir olgu türüdür; sürekliliğinin de, değişkenliğinin de gösterdiği budur. Çünkü birlikte ortaya çıkan çevre koşullarının türlülüğüne rağmen, birbirine bağlı ayırt edici bir dizi özelliklerle ilgili olmasaydı bu süreklilik açıklanamazdı; bu değişkenlik de söz konusu aynı özelliklerin bireysel ve somut niteliğini yansıtmaktadır, çünkü bu özellikler bizzat toplumsal bireyliğin kendisi gibi değişmektedirler. Özetle bu istatistik verilerin gösterdiği şey her toplumun karşı karşıya kaldığı intihar eğilimidir. Bu eğili-

ÇİZELGE III

Başlıca Avrupa ülkelerindeki 1.000.000 kişi başına düşen intihar olayları

Ülke	Dönem			Döneme göre sıralama		
	1866-70	1871-75	1874-78	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem
İtalya	30	35	38	1	1	1
Belçika	66	69	78	2	3	4
İngiltere	67	66	69	3	2	2
Norveç	76	73	71	4	4	3
Avusturya	78	94	130	5	7	7
İsveç	85	81	91	6	5	5
Bavyera	90	91	100	7	6	6
Fransa	135	150	160	8	9	9
Prusya	142	134	152	9	8	8
Danimarka	277	258	255	10	10	10
Saksonya	293	267	334	11	11	11

min neden ibaret olduğunu, kendi başına gerçekliği olan topluluk ruhunun[6] özel durumu mu olduğunu, yoksa bir bireysel durumlar bütününü mü temsil ettiğini şu anda belirtmemiz gerekmez. Daha önceki düşünceleri bu son varsayımla bağdaştırmak güç ise de, bu kitap boyunca üzerinde durulacak olan sorunu saklı tutuyoruz.[7] Bu konuda ne düşünülürse düşünülsün, niteliği ne olursa olsun bu eğilimin varlığı kesindir. Her toplumda gönüllü ölümler konusunda belli bir öneğilim vardır. Öyleyse bu eğilim toplumbilim alanına giren özel bir incelemenin konusu olabilir. Bizim girişeceğimiz inceleme de budur.

Bu bakımdan niyetimiz tek tek intiharların ortaya çıkışında söz konusu olan bütün koşulların mümkün olan tam bir dökümünü yapmak olmayıp, yalnızca intiharların toplumsal oranı adını verdiğimiz bu belirli olgunun bağlı olduğu koşulları araştırmaktır. Aralarında ne kadar ilişki bulunursa bulunsun, bu iki sorunun birbirinden çok ayrı oldukları açıktır. Gerçekten bireysel koşullar içinde gönüllü ölümlerin toplam sayısı ile nüfus arasındaki ilişkiyi etkileyecek ölçüde genel nitelik taşımayanları kuşkusuz vardır. Bunlar tek başına herhangi bir bireyin kendi kendisini öldürmesine yol açabilirler, ama bir bütün olarak toplumdaki intihar eğiliminin daha büyük ya da daha küçük olmasına yol açamazlar. Toplumsal örgütlenmenin herhangi bir belli durumuna bağlı olmadıkları gibi, kendilerinin de karşı toplumsal etkileri olamaz. Bu nedenle toplumbilimciyi değil, ruhbilimciyi ilgilendirirler. Toplumbilimcinin araştırdığı şey, tek tek bireyler üzerinde değil, toplumsal küme üzerinde etkide bulunma olanağını veren nedenlerdir. Bundan dolayı intiharın etkenleri arasında toplumbilimciyi ilgilendirenler yalnız toplumun bütünü üzerinde etkisi olanlardır. İntiharlar oranı bu etkenlerin sonucudur. Bu yüzden buna önem vermemiz gerekmektedir.

---

6 Bu deyimi kullanırken ortak bilinci kişileştirmek niyetinde olmadığımız açıktır. Toplumda, bireylerdekinden daha somut bir ruh olacağını kabul etmiyoruz. Ama bu konuya yeniden döneceğiz.

7 Bkz. Üçüncü Kitap, Bölüm I.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın konusu budur.

Açıklanacak olgu, ya çok genel toplumdışı nedenlerden, ya da tam anlamıyla toplumsal nedenlerden ileri geliyor olabilir. Önce birincilerin etkisinin ne olduğunu araştıracağız ve hiç bulunmadığını, ya da çok önemsiz olduğunu göreceğiz.

Bundan sonra toplumsal nedenlerin niteliğini, nasıl etkide bulunduklarını ve değişik intihar türlerinde görülen bireysel durumlarla ilişkilerini belirteceğiz.

Bunları yaptığımızda, intiharın toplumsal öğesini, yani yukarıda sözünü ettiğimiz bu toplumsal eğilimin neden oluştuğunu, başka toplumsal olgularla ilişkilerinin neler olduğunu ve bu eğilim üzerinde nasıl etkide bulunulabileceğini daha iyi belirtebiliriz.[8]

---

8 Her bölümün başında, gerektiğinde, o bölümde işlenen konularla ilgili özel bir kaynakça görülecektir. İntihar konusunda genel bir kaynakça olmak üzere şunları anabiliriz:

I. *Yararlandığımız başlıca resmi istatistik yayınları:*

Oesterreischische statistik (Statistik des sanitätswesens). – Annuaire statistique de la Belgique. – Zeitschrift des Koeniglisch Bayerischen statistischenbureau. – Preussische Statistik (Sterblichkeit nach Todesursachen und Altersclassen der gestorbenen). – Würtembürgische Jahrbücher für Statistik und Landeskunde. – Badische Statistik. – Tenth Census of the United States. Report on the Mortality and vital statistic of the United States 1880, IIe partie. – Annuario statistico Italiano. – Statistica delle cause delle Morti in tutti i communi del regno. – Relazione medico-statistica sulle condizioni sanitarie dell' Exercito Italiano. – Statistische nachrichten des Grossherzogthums Oldenburg. – Compte-rendu général de l'administration de la justice criminelle en France.

Statisticshen Jahrbuch der Stadt Berlin. – Statistic der Stadt Wien. – Statistisches Handbuch für den Hamburgischen Staat. – Jahrbuch für die amtliche Statistik der Bremischen Staaten. – Annuaire statisque de la ville de Paris.

Bundan başka aşağıdaki makalelerde de yararlı bilgiler bulunmaktadır:

Über die Selbstrmorde in Oesterreich in den Jahren 1819-72 In *Statist. Monatsch.*, 1876. – *Barattassevic, Die Selbstmorde in Oesterreich in den Jahren* 1873-77, In *Stat. Monatsch.*, 1878, p. 429. – *Ogle, Suicides in England and Wales in relation to Age, Sexe, Season and Occupation.* In *Jo nal of the statistical Society,* 1886. – Rossi, *II Sucidio nella spagna nel* 1884. *Arch. di psychiatria,* Turin, 1886.

II. *İntihar konusunda genel incelemeler:*

De Guerry, *statistique morale de la France,* Paris, 1835, et *Statistique morale comparée de la France et de l'Angleterre,* Paris, 1864. – Tissot, *De la manie du suicide et de l'esprit de révolte, de leurs causes et de leurs remèdes,* Paris, 1841. – Etoc-Demazy, *Recherches statistiques sur le sucide,* Paris, 1844. – Lisle, *Du suicide,* Paris, 1856. – Wappäus, *Allgemeine Bevölkerungestatistik,* Leipzing, 1861. – Wagner, *Die Gesetzmässigkeit in den scheinbar wilkürlichen menschlichen Handlungen,* Hambourg, 1864, 2e Partie. – Brierre de Boismont, *Du sucide et de la folie-suicide,* Paris, Germer Baillière, 1665. – Douay, *Le sucide ou la mort volontaire,* Paris, 1870. – Leroy, *Etude sur le sucide et les maladies mentales dans le départment de Seine-et-Marne,* Paris, 1870. – Oettingen, *Die Moralstatistik,* 3e Auflage, Erlangen, 1882, s. 786-832 ve ilişik çizelgeler 103-120. – Aynı yazar *Ueber acuten und chronischen Selbstmord,* Dorpat, 1881. – Morselli, *Il sucidio,* Milano, 1879. – Legoyt, *Le sucide ancien et moderne,* Paris, 1881. – Masaryk, *Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung,* Viyana, 1881. – Westcott, *Suicide, its history, litterature,* Londra, 1885. – Motta, *Bibliografia del Suicidio,* Bellinzona, 1890. – Corre *Crime et suicide,* Paris, 1891. – Binomelli, *Il Sucidio,* Milan, 1892. – Mayr, *Selbstmordstatistik,* In *Handwörterbuch der Staatswissenschaften, herausgegeben von Conrad, Erster Supplementband. Iena,* 1895. – Hauviller D., *Sucide,* Thèse, 1895-99.

BİRİNCİ KİTAP

TOPLUMDIŞI ETKENLER

BÖLÜM I

İNTİHAR VE RUHSAL SAYRILIK DURUMLARI[1]

İntihar oranı üzerinde etkili olduğu *a priori* olarak düşünülebilecek iki tür toplumdışı etkenler vardır: Bunlar örgensel-ruhsal eğilimler ile fiziksel ortamın niteliğidir. Bireyde ya da en azından önemli sayıda bir bireyler kesiminde, ülkeden ülkeye şiddeti değişebilen ve insanı doğrudan doğruya intihara sürükleyen bir eğilim bulunabilir; öte yandan iklim, sıcaklık, vb. örgenlik üzerindeki etkisi yoluyla, dolaylı olarak aynı etkileri doğurabilir. Her iki durumda da varsayım tartışılmadan bir yana atılamaz. Bu nedenle bu iki tür etkenleri birbiri ardından inceleyecek ve gerçekten incelediğimiz olayda bir payları bulunup bulunmadığını ve bu payın ne olduğunu araştıracağız.

1 Kaynakça: Falret, *De l'hypochondrie et du sucide,* Paris, 1822. – Esquirol, *Des maladies mentales,* Paris, 1838 (c. I, p. 526-676) ve *Sucide* makalesi *Dictionnarie de médicine,* 60 cilt. – Cazauvieilh, *Du suicide et de l'aliénation mentale,* Paris, 1840. – Etoc Demazy, *De la folie dans la production du suicide,* in *Annales médico-psych.,* 1844. – Bourdin, *Du suicide considéré comme maladie,* Paris, 1845. – Dechambre, *De la monomanie homicidesuicide,* in *Gazette Medic.,* 1852. – Jousset, *Du suicide et de la monomanie suicide,* 1858. – Brierre de Boismont, *op. cit.* – Leroy, *op. cit.* – 'Suicide' makalesi *Dictionnaire de médicine et de chirurgie pratique,* c. XXXIV, s. 117. Strahan, *Suicide and Insanity,* Londra, 1894.

Lunier, *De la production et de la consommation des boissons alcooliques en France,* Paris, 1877. – Aynı yazarın makalesi, *Annales médico-psych.,* 1872; *Journal de la Soc. de stat.,* 1878. – Prinzing, *Trunksucht und Selbstmord,* Leipzig, 1895.

I

Yıllık oranı bir halktan öbürüne oldukça belirgin ölçüde değiştiği halde, belli bir toplum için görece sabit kalan sayrılıklar vardır. Delilik bunlardan biridir. Demek ki, eğer her gönüllü ölümde bir akıl hastalığı belirtisi görmek doğru olsa, ortaya attığımız sorun çözülmüş olur; intihar bireysel bir sayrılıktan başka bir şey olmaz.[2]

Birçok ruh hekimleri bu savdadırlar. Esquirol'a göre: "İntihar akıl hastalıklarının bütün özelliklerini taşır."[3] "İnsan ancak delirdiğinde yaşamına kıyar; intihar edenler de delidirler."[4] Yazar bu ilkeden yola çıkarak intiharın, gönüllü olmadığına göre, yasa tarafından cezalandırılmaması gerektiği sonucuna varıyordu. Falret[5] ve Moreau de Tours da hemen aynı görüşü belirtmektedirler. Gerçi sonuncusu, katıldığı görüşü açıkladığı bölümde bile bu görüşü kuşkulu kılmaya yetecek bir noktaya da işaret ediyor: "İntihar," diyor, "her durumda bir akıl hastalığının sonucu sayılmalı mıdır? Burada bu güç soruyu çarçabuk bir sonuca bağlamaya kalkışmaksızın, genel bir görüş olarak belirtelim ki, insan delilik konusunda derinlemesine inceleme yaptıkça, deneyimlerini genişlettikçe ve sonuç olarak daha çok sayıda akıl hastası gördükçe, içgüdüsel olarak bu soruya olumlu yanıt vermek eğilimi artıyor."[6] 1845'de Dr. Bourdin, yayınlandığında tıp dünyasında gürültü kopmasına yol açan bir broşüründe, yukarıdakinden bile daha az bir ölçülülükle aynı görüşü desteklemişti.

Bu kuram iki ayrı biçimde savunulabilir ve savunulmuştur. Ya intiharın kendi başına, *kendine özgü* bir hastalık durumu, özel bir delilik türü olduğu söylenmektedir, ya da ayrı bir tür saymaksızın, intiharın bir ya da birçok delilik türlerinin bir bö-

2 Kuşkusuz deliliğin kendisi ne ölçüde yalnızca bireysel bir olgu olabilirse! Gerçekte delilik, bir ölçüde, toplumsal bir olaydır. Bu konuya yeniden döneceğiz.

3 *Maladies mentales,* c. I, s. 649.

4 *A.g.y.,* c. I, s. 655.

5 *Du sucide,* s. 137 vd.

6 *Annales médico-psychologiques,* c. VII, s. 287.

lümü olduğu düşünülmektedir. Birincisi Bourdin'in görüşüdür; Esquirol ise öteki anlayışın en yetkili temsilcisidir. "Yukarıda belirtilenlerden hemen fark edildiği gibi," diye yazıyor Esquirol, "intihar bize göre çok sayıda değişik nedenlerden ileri gelen bir olaydır; çok değişik özelliklerde ortaya çıkar ve bu olay bir hastalığın tanıtıcı özelliği olamaz." İntiharı *kendine özgü* bir hastalık olarak göstermek üzere ortaya atılan genel önerilerin doğru olmadığı deneylerle kanıtlanmıştır.[7]

İntiharın akıl hastalığı özelliğinde olduğunu kanıtlamada başvurulan bu iki yoldan ikincisi, olumsuz deneyimler olamayacağı ilkesi gereğince en az bağlayıcı ve en az kanıtlayıcı olanıdır. Gerçekten bütün intihar olaylarının bir dökümünü yapmaya girişmenin ve bunların her birinde zihin bozukluğunun etkisini göstermenin olanağı yoktur. Ancak, ne kadar çok sayıda olursa olsun, bilimsel bir genellemeye temel olamayacak özel örnekler anılabilir; herhangi bir zamanda örneklerin gösterilememekte olması, bunların hiç bulunmadığının kanıtı olamaz. Ama öteki kanıt, gereğince yerine getirilebildiği takdirde, kesin sonuç verici niteliktedir. Eğer intiharın *kendine özgü* özellikleri ve ayrı bir evrimi olan bir delilik olduğu kanıtlanabilirse, sorun çözümlenmiş olur; kendini öldüren herkes bir delidir.

Ama bir delilik-intiharı var mıdır?

II

İntihar eğilimi, doğası gereği özel ve belirli olduğuna göre, eğer bir delilik türü ise, ancak kısmi ve bir tek edimle (fiille) sınırlı bir delilik olabilir. Bir kendini-yitirme durumunun özelliği olabilmek için yalnızca bununla ilgili olmalıdır; çünkü eğer birden çok durumda ortaya çıkıyorsa, intiharı bunlardan biri ile niteleyip öbürlerine yer vermemenin geçerli bir nedeni olamaz. Zihin hastalıkları biliminin geleneksel terimleri içinde bu

7 *Maladies mentales,* c. I, s. 528.

sınırlı kendini-yitirmelere tek-konu-deliliği (monomanie) denilmektedir. Tek-konulu-deli, bir konu dışında bilinci tam anlamıyla sağlıklı olan bir hastadır; bu konu da kesinlikle sınırlı bir eksiklikten başka bir şey değildir. Örneğin zaman zaman usdışı ve saçma bir biçimde bir şey içmek ya da çalmak ya da sövmek isteğine kapılır; ama öbür bütün fiilleri, bütün öbür düşünceleri gibi kesinlikle kusursuzdur. Görüldüğü gibi eğer bir delilik-intiharı varsa bu ancak tek-konu-deliliği olabilir ve en çok da böyle nitelendirilmiştir.[8]

Buna karşılık, eğer tek-konu-delilikleri diye adlandırılan bu özel hastalık türü kabul edilirse, bunun için intiharı sokmaya kolayca yönelineceği açıktır. Gerçekten, az önce verdiğimiz tanımın kendisine göre, bu tür hastalıkları niteleyen şey, bunların zihnin işleyişinde temelli bozukluklar içermemeleridir. Zihni yaşamın temeli tek-konu-delisinde de, akıl sağlığı yerinde olan bir insanda da aynıdır; yalnız birincisinde belli bir ruhsal durum, istisnai bir çıkıntı olmak üzere bu ortak temelden ayrılmaktadır. Gerçekten tek-konu-deliliği, yalnızca, eğilimler düzeni içinde abartılı bir tutku ve tasarımlar düzeninde de yanlış bir düşünceden ibarettir; ama öylesine şiddetlidir ki aklı çelmekte ve onun özgür işleyişini tümden engellemektedir. Örneğin genellikle tutku, bütün öbür beyinsel işlemleri felce uğratacak ölçülere vardığında bir hastalık niteliğini alır ve büyüklük-hastalığı denilen bir tek-konu-deliliği olur. Demek ki, tek-konu-deliliğinin ortaya çıkması için duyarlılığın biraz şiddetli bir hareketi sonucu zihinsel dengenin bozulması yeterli olmaktadır. Oysa intiharlar genellikle olağandışı bir tutkunun etkisi altında olmakta, bu tutku kurbanın gücünü birdenbire tüketmekte ya da uzun sürede bu noktaya varmaktadır; hatta, öylesine köklü olan kendini-koruma içgüdüsünü etkisiz kılacak bu tür bir gücün bulunması gerektiğine bile –görünüşte haklı olarak– inanılabilir. Öte yandan kendini öldürenlerin birçoğu yaşamlarına son veren bu özel fiilleri dışında, başka insanlardan hiçbir bakımdan farklı değildirler; dolayısıyla onlarda genel bir

8 Bkz. Brierre de Boismont, s. 140.

zihinsel bozukluk bulunduğunu düşünmek için bir neden yoktur. Tek-konu-deliliği örtüsü altında intiharın akıl hastalıkları arasına sokulması işte böyle olmuştur.

Ama tek-konu-delilikleri var mıdır? Uzun süre varlıklarından hiç kuşku duyulmamıştır; ruh hekimlerinin hepsi kısmi delilikler kuramını tartışmasız kabul ediyorlardı. Bunun klinik gözlemleriyle kanıtlanmış olduğuna inanmakla kalmıyor, ruhbilim öğretiminin her doğal gerekçesi olarak sunuyorlardı. O zamanlar insan zihninin genellikle birbirleriyle işbirliği yapan ama tek başlarına hareket etmeye de yetenekli olan ayrı, belirgin yetilerden kurulu olduğu belirtiliyordu; bu bakımdan söz konusu yetilerin kendi başlarına hastalanabilecekleri doğal görünüyordu. İnsan istenç olmadan zekâ ve zekâ olmadan da duyarlılık gösterebildiğine göre, zekânın ya da istencin herhangi bir duyarlılık bozukluğu olmadan hastalanması ya da tersi neden mümkün olmasındı? Aynı ilke bu yetilerin daha özel biçimlerine uygulandığında, bozulmanın yalnızca bir eğilimi, bir edimi ya da bir düşünceyi etkileyebileceği kabul edilir.

Ama günümüzde bu kanı her yerde bırakılmıştır. Kuşkusuz tek-konu-deliliklerinin bulunmadığı gözlem yoluyla doğrudan bir biçimde kanıtlanamaz; fakat bunun tartışmasız bir tek örneğinin bile gösterilemediği saptanmış bir olgudur. Klinik deneyimleri herhangi bir akıl hastalığı eğilimini gerçek anlamında tek başına bir durumda hiçbir zaman yakalayamamıştır; herhangi bir zihni yetinin bozulduğu her durumda, öbürlerinin de bozulmuş olduğu görülmektedir; tek-konu-deliliği görüşünde olanların, aynı zamanda ortaya çıkan bu bozulmaları fark etmemiş olmaları, gözlemlerini doğru bir biçimde yürütmemiş olmalarındandır. Falret "Örneğin dinsel düşüncelere saplanmış olan ve din hastaları grubuna sokulacak olan bir ruh hastasını ele alalım" diyor. "O, kendisine Tanrı'dan esin geldiğini söylemektedir; göksel bir görev yüklenmiş olarak dünyaya yeni bir din getirmektedir... Bu düşüncenin tamamıyla delilik olduğunu söyleyeceksiniz, ama bu dinsel düşünceleri dışında söz konusu kişi başka insanlar gibi düşünmektedir. Ancak onu bi-

raz daha özenle sorguya çektiğinizde, hastalıklı başka düşünceleri de bulunduğunu görmekte gecikmezsiniz; örneğin dinsel düşüncelerine koşut olarak onda bir kendini-beğenmişlik eğilimini de bulursunuz. Yalnızca dini değil, toplumu da düzeltme çağrısı almış olduğuna inanmaktadır; belki kendisi için en üstün bir geleceğin hazırlanmış olduğunu tasarlamaktadır... Bu hastada kendini-beğenmişlik eğilimlerini bulamadığınızda da alçak-gönüllülük düşünceleri ve korku eğilimleri bulunduğunu görürsünüz. Dinsel düşüncelere saplanmış hasta kendisini yitmiş, mahvolmaya yazgılı vb. görmektedir."[9] Kuşkusuz bütün bu sayıklamalar genellikle aynı hastada hep bir arada görülmez, ama en sık bir arada bulunanlar da bunlardır; ya da hastalığın aynı anında bir arada bulunmamakla birlikte, az çok birbirine yakın aşamalarda birbirini izledikleri görülür.

Nihayet bu özel belirtilerden bağımsız olarak, tek-konu-delisi olduğu ileri sürülenlerde, daima, bütünüyle zihni hayatın hastalığının doğrudan doğruya temeli olan ve bu saçma düşüncelerde yalnızca yüzeysel ve geçici anlatımını bulduğumuz genel bir durum vardır. Bunu oluşturan şey aşırı bir coşkunluk, ya da aşırı bir bunalım, ya da genel bir bozukluktur. Özellikle düşüncede olduğu gibi edimlerde de denge ve eşgüdüm yokluğu görülür. Hasta düşünmektedir, ama düşünceleri boşluk olmadan birbirini izlememektedir; saçma bir biçimde davranmamaktadır, ama davranışlarında tutarlılık eksiktir. Görüldüğü gibi deliliğin kendi başına ve sınırlı bir alanı bulunduğunu söylemek doğru değildir; kavrama yetkisini etkilemeye başlar başlamaz, onun tümüne bulaşır.

Kaldı ki, tek-konu-delilikleri varsayımının üzerine dayandırıldığı ilke, bilimin bugünkü verileriyle çelişmektedir. Eski 'yetiler kuramının' artık savunucusu kalmamış bulunuyor. Artık bilinçli etkinliğin değişik biçimlerinde, yalnızca metafizik bir özde birbirlerine kavuşan ve bütünlüklerini bulan, birbirlerinden ayrı güçler değil, dayanışma içindeki işlevler bulunduğu düşünülmektedir; öyleyse bunlardan birin deki bozulmanın

9 *Maladies mentales,* s. 437.

öbürleri üzerinde yankı yapmaması olanaksızdır. Beyin alanında bu etki organizmanın geri kalan kısmında olduğundan daha yoğundur: Çünkü ruhsal işlevlerin, biri zarar gördüğü halde öbürlerine bir şey olmayacak biçimde birbirinden yeterince ayrılmış organları yoktur. Bunların beynin değişik bölgelerine dağılışı, beynin değişik kısımlarının, bunlardan biri görevini yapamaz duruma düştüğünde karşılıklı olarak birbirlerinin yerine kolaylıkla geçebilmelerinin de gösterdiği üzere, kesin de değildir. Yani bunlar öylesine birbirlerine karışmışlardır ki, deliliğin bunlardan birini etkileyip öbürlerine dokunmamasına olanak yoktur. Daha açıktır ki, deliliğin özel bir düşünce ya da duyguyu değiştirip ruhsal yaşamın kökünde bir değişikliğe yol açmaması kesinlikle olanaksızdır. Çünkü tasarımların ve eğilimlerin kendi başlarına bir varlıkları yoktur; bunlar öyle bir araya gelip ruhu oluşturan küçük maddeler, ruhsal atomlar değildirler. Yalnızca bilinç merkezlerinin genel durumunu dışa yansıtırlar; kendileri bu genel durumdan kaynaklanırlar ve onu anlatıma kavuştururlar. Bundan dolayı bu genel durumun kendisi bozulmadıkça, tasarımlar ve eğilimler hastalıklı bir özellikte olamazlar.

Ama zihin bozuklukları belli bir bölgeyle sınırlı kalmadıklarına göre, gerçek anlamında tek-konu-delilikleri yoktur, olamaz. Böyle adlandırılan yerel görünümlü bozukluklar daima daha geniş kapsamlı bozulmaların sonucudurlar; bunların kendileri hastalık olmayıp daha genel hastalıkların özel ve ikincil belirişleridir. Sonuç olarak tek-konu-delilikleri söz konusu olmadığına göre, intihar biçimini alan bir tek-konu-deliliği de olamaz, dolayısıyla intihar açık-seçik bir delilik biçimi değildir.

III

Ama intiharın yalnızca delilik durumunda cereyan etmekte olması yine de mümkündür. Kendi başına özel bir akıl hastalığı olmasa da, intiharın eşlik edemeyeceği hiçbir delilik biçi-

mi de yoktur. Bu onun yalnızca ikinci derecedeki belirtisidir, ama sık görülür. Bu sıklığa bakılarak, intiharın hiçbir zaman akıl sağlığı yerindeyken ortaya çıkmadığı ve kesinlikle bir akıl hastalığının göstergesi olduğu sonucu çıkarılabilir mi?

Bu, aceleyle varılmış bir sonuç olur. Çünkü akıl hastalarının edimleri arasında, kendilerine özgü olan ve deliliği tanıtıcı nitelikte olanlar varsa da, onlarda özel bir biçim almakla birlikte sağlıklı insanlarla ortaklaşa olan edimleri de vardır. İntiharı *a priori* olarak bu iki türden birincisine sokmak için herhangi bir neden yoktur. Kuşkusuz akıl hastalıkları uzmanları inceledikleri intiharların çoğunun akıl hastalığının bütün belirtilerini taşıdığını söylerlerse de bu ifade sorunu çözmeye yetmez; çünkü bu tür incelemeler son derece üstünkörü yapılmış incelemelerdir. Zaten böylesine dar anlamda özel bir deneyimden hiçbir genel yasa çıkarılamaz. İntihar edenlerden bu uzmanlarca bilinen ve kuşkusuz akıl hastası olanlara bakılarak, incelenmeyen ve üstelik çok daha fazla sayıda olanlar hakkında bir sonuç çıkarılamaz.

Konuyu düzenli bir biçimde ele almanın tek yolu delilerce yapılmış intiharları temel özelliklerine göre sınıflandırmak ve böylece akıl hastalığından ileri gelen intiharların başlıca tiplerini kurup, istençli ölüm olaylarının tümünün sistemli olarak oluşturulan bu hastalık gruplarına girip girmediğini araştırmaktır. Başka deyişle intiharın yalnız delilere özgü bir fiil olup olmadığını bilmek için, zihin bozukluğu durumunda aldığı biçimleri saptamak ve tüm intihar biçimlerinin bunlardan mı ibaret olduğunu araştırmak gerekir.

Uzmanlar delilerce işlenen intiharları sınıflandırmaya pek ilgi göstermemişlerdir. Yine de aşağıdaki dört tipin, bunların en önemli türlerini kapsadığı düşünülebilir. Bu sınıflandırmanın temel öğeleri Jousset ve Moreau de Tours'dan alınmıştır.[10]

I. *Manyak (Kaçık) intiharı* – Bu, sanrılardan (birsam) ya da gerçek-dışı düşüncelerden ileri gelir. Hasta, kuruntu bir tehlikeden ya da utançtan kaçmak ya da yukarılardan gelmiş esra-

10 Bkz. *Dictionnaire de mèdecine et de chirurgie pratique*'deki *Suicide* maddesi.

rengiz bir buyruğa uymak vb. için kendini öldürmektedir.[11] Ama böyle bir intihara yol açan güdüler ve onun oluşumu, kaynaktaki hastalığın, yani "kaçıklığın" genel niteliklerini yansıtırlar. Bu rahatsızlık durumunun tanıtıcı özelliği, aşırı değişken oluşudur. En farklı, hatta en karşıt düşünceler, duyguların zihninde olağanüstü bir hızla birbirini izler. Bu sürekli bir kasırgadır. Bir zihin durumunun belirişiyle yerini bir başkasına bırakması an meselesidir. Kaçık intiharına neden olan güdüler bakımından da durum böyledir: Doğuşları, kayboluşları ya da değişmeleri şaşırtıcı bir hızla olmaktadır. Kişinin intihara karar vermesine yol açan sanrı ya da kendini-yitirme durumu birdenbire beliriverir; bunu intihar girişimi izler; sonra birdenbire sahne değişir ve eğer girişim sonuçlanmamışsa, hiç değilse o an için, sürdürülmez. Eğer daha sonra tekrarlanırsa, bu başka güdünün etkisiyle olur. En önemsiz bir olay bu ani değişimlere yol açabilir. Böyle bir hasta kendisini öldürmek üzere, genellikle sığ olan bir ırmağa atlamıştı. Boğulabileceği bir derin yer aramaktayken, bir gümrük görevlisi ona nişan alıp, sudan çıkmazsa ateş edeceğini söyledi. Adamcağız sakin sakin artık intihar etmeyi düşünmeden evine döndü.[12]

II. *Melankoli intiharı* – Bu, hastanın çevresindeki insanlarla ve nesnelerle arasındaki ilişkileri sağlıklı olarak kavramasına olanak bırakmayan genel bir aşırı-bunalım ve yoğun üzüntü durumunda görülür. Hasta için zevklerin artık hiçbir çekiciliği kalmamıştır; her şeyi kapkara görür. Yaşam, ona sıkıcı ya da üzüntü verici gelmektedir. Bu duygular nasıl yerleşik bir hal almışsa, intihar düşünceleri de öyledir; bunlar son derece sabit olup, kendilerine yol açan genel güdüler de her zaman esas olarak aynıdır. Sağlıklı anne-babadan olma bir genç kız, çocukluğunu kırsal bir çevrede geçirdikten sonra, on dört yaşına doğru öğrenimini tamamlamak üzere oradan uzaklaşmak zo-

11 Bu sanrıları, hastayı karşı karşıya bulunduğu tehlikeler konusunda yanıltan, örneğin onun bir pencereyi kapı sanmasına yol açan sanrılarla karıştırmamalıdır. Bu sonuncu durumda, daha önçe verilen tanıma göre bir intihar değil, kazayla ölüm söz konusudur.

12 Bourdin, *a.g.k.*, s. 43.

runda kalmıştır. O andan başlayarak tarifsiz bir üzüntüye kapılır, yalnız kalmayı aşırı bir zevk edinir ve çok geçmeden de hiçbir şeyin söküp atamadığı bir ölüm arzusu duyar. "Çok kötü bir şey olacakmış korkusu içinde bulunan bir kimse gibi, gözleri yere çakılı olarak, göğsü inip kalkarak saatler boyunca hareketsiz kalır. Kendini ırmağa atmaya kesin kararlı olarak, kimsenin yardıma gelemeyeceği en sapa yerleri arar."[13] Ancak sonunda tasarladığı fiilin bir suç olduğunu kavradığından, bir süre için vazgeçer. Ama bir yıl sonra intihar tutkusu daha da güçlü olarak geri gelir ve girişimler daha sıklaşır.

Çoğu kez bu genel umutsuzluk durumuna, doğruca intihara götüren sanrılar ve gerçek dışı düşünceler katılırlar. Ancak bunlar, az önce kaçıklarda gördüklerimiz gibi değişken değildirler. Tersine kendilerine yol açan genel durum gibi sabittirler. Hastanın yakasını bırakmayan korkular, onun kendi kendisine yönelttiği kınamalar, duyduğu acılar hep aynıdırlar.

Görüldüğü gibi bu intihara da, bir öncekine olduğu gibi hayali nedenler yol açmış olsa da, kronik nitelikte olmakla ondan ayrılmaktadır. Ve çok da diretkendir. Bu gruba giren hastalar kendilerini öldürmede kullanacakları araçları sakin bir biçimde hazırlarlar; bu amaç uğrunda inanılmaz bir sebat, kimi kez çok ince bir zekâ bile gösterirler. Hiçbir şey bu tutarlı zihni duruma, bir kaçığın sürekli değişkenliğinden daha uzak olamaz. İkincide sürekli nedeni olmayan geçici dürtüler, birincide ise hastanın genel karakterine bağlı olan bir durağan durum söz konusudur.

III. *Saplantı (sabit fikir) intiharı* – Bu durumda intihara yol açan şey ne gerçek, ne de hayali herhangi bir güdü değil, yalnızca herhangi bir belirli neden olmaksızın hastanın zihnini tamamıyla etkisi altına almış olan ölüm saplantısı'dır (sabit fikri). Hasta, akla uygun hiçbir nedeni bulunmadığını kesinlikle bilmesine rağmen, kendi kendisini öldürmek arzusunu kafasından atamamaktadır. Bu bir içgüdüsel gereksinim olup, başka tek-konu-deliliklerini oluşturduğu düşünülen çalmak, öldür-

13 Falret, *Hypochondrie et suicide,* s. 299-307.

mek, yangın çıkarmak gereksinimlerinde de olduğu gibi, üzerinde düşüncenin ve muhakemenin herhangi bir etkisi bulunmaz. Hasta arzusunun saçmalığını bildiği için önce ona karşı direnmeye çalışır. Ama bütün bu direnme boyunca üzgündür, bunalmaktadır ve göğüs boşluğunda her gün artık bir yürek sıkıntısı duymaktadır. Bu yüzden bu tür intihara kimi kez *tasa intiharı* adı verilmiştir. Bir gün bir hasta tarafından Brierre de Boismont'a yapılan ve bu durumu çok güzel tasvir eden şu itirafa bakalım: "Ben bir ticarethanede çalışıyorum. Mesleğimin gereklerini makul biçimde yerine getiriyorum, ama bir otomat gibiyim ve bana hitap edildiğinde sanki sözler boşlukta yankılanıyormuş gibi geliyor. Duyduğum en büyük acı, bir an bile kendimi kurtaramadığım intihar düşüncesinden ileri geliyor. Bir yıldan beri bu dürtünün tutsağıyım; başlangıçta pek belirgin değildi; yaklaşık iki aydan beri beni her yerde kovalıyor, *ama kendimi öldürmem için herhangi bir nedenim yok...* Sağlığım yerinde; ailemde hiç kimse böyle bir hastalığa uğramış değil; herhangi bir mali yıkıma uğramadım, gelirim bana yetiyor ve ben yaşta bir insanın zevklerini bana sağlamaya elveriyor."[14] Ama hasta direnmekten vazgeçip kendisini öldürmeye karar verir vermez tasa sona ermekte ve sükûnet geri gelmektedir. Eğer intihar girişimi yarım kalırsa, kimi kez bu, hastalıklı arzuyu bir süre için yatıştırmaya, tamamen olmasa da yetmektedir. Adeta hasta bir dürtüyü içinden çıkarıp atmış gibidir.

IV. *Tepisel (impulsive) ya da otomatik intihar* – Bu da bir önceki kadar nedensizdir; ne gerçeklikte, ne de hastanın tasarımında herhangi bir nedeni bulunmamaktadır. Yalnız, zihni az çok uzun bir süre kovalayan ve istenci ancak yavaş yavaş etkileyen bir saplantının sonucu olmak yerine, ani ve o an için karşı-konulamaz bir tepkiden ileri gelmektedir. Bir göz açıp kapama süresi içinde bütün gücüyle ortaya çıkar ve fiili ya da en azından fiilin başlangıcını doğurur. Bu birdenbirelik, yukarıda kaçıklıkla ilgili olarak gözlemlediğimiz durumu hatırlatı-

14 *Suicide at folie-suicide,* s. 397.

yor; yalnız kaçık-intiharının, akıl dışı olsa da, her zaman bir nedeni vardır. Bu neden hastanın gerçek dışı düşünceleriyle bağlantılıdır. Burada ise tersine, intihara eğilim, kendisinden önce hiçbir zihinsel öncel (ön oluşum) bulunmaksızın, tam bir kendiliğindenlikle ortaya çıkmakta ve sonuçlarını doğurmaktadır. Bir uçağın görülmesi, bir uçurumun kıyısında yapılan bir gezinti, vb., bir anda intihar düşüncesini doğurur ve fiil öylesine bir çabuklukla bunu izler ki, çoğu kez hasta ne olup bittiğinin farkında olamaz. "Bir adam sakin bir biçimde dostlarıyla konuşmaktadır; birdenbire yerinden fırlar, bir korkuluğun üstünden atlar ve suya düşer. Hemen kurtarılır ve kendisine bu davranışının nedenleri sorulur; hiçbir şey bilmemektedir, kendisine rağmen onu sürükleyen bir güce boyun eğmiştir."[15] Bir başkasının belirttiğine göre: "Tuhaf olan şu ki, pencereye nasıl tırmandığımı ve o sırada bana hakim olan düşüncenin ne olduğunu hiç hatırlamıyorum; çünkü kendimi öldürme düşüncesi bende hiç olmamıştı, ya da en azından bugün böyle bir düşüncenin herhangi bir anısı bende yoktur."[16] Daha küçük bir ölçüde, hastalar bu tepinin doğuşunu duymakta ve öldürme aracından hemen kaçarak onun kendileri üstündeki çekiciliğinden kurtulabilmektedirler.

Kısacası bütün delilik intiharları ya her türlü güdüden yoksundurlar, ya da tamamen gerçek dışı güdülerin sonucudurlar. Ancak birçok gönüllü ölüm olayları bu kategorilerden ne birine, ne de öbürüne girmektedir; bunların çoğunun güdüleri vardır ve bu güdüler gerçeklikte dayanakları olan güdülerdir. Görüldüğü gibi, kelimeler yanlış kullanılmadıkça, intihar eden herkesi bir deli saymaya olanak yoktur. Özelliklerini az önce belirttiğimiz bütün intiharlar içinde, akıl-sağlığı yerinde kişilerce işlenmiş intiharlardan en güç ayırt edilebileni melankoli intiharıdır; çünkü, çoğu kez, kendini öldüren normal kişi de, tıpkı zihin bozukluğu olan kişi gibi bir bitkinlik ve bunalım içinde bulunur. Ama aralarında daima şu temel fark vardır: Bi-

15 Brierre, *a.g.k.*, s. 574.
16 *a.g.k.*, s. 314.

rincisinin içinde bulunduğu durumun ve onun yol açtığı fiilin nesnel bir nedeni varken, ikincininkiler dış koşullarla tamamen ilişkisizdirler. Kısacası delilik intiharları ile öbür intiharlar arasındaki fark, kuruntu ve gerçek dışı düşünceler ile normal algılamalar ya da otomatik tepkilerle düşünme sonucu olan fiiller arasındaki fark gibidir. Birincilerle ikinciler arasında kesin bir ayrım noktası bulunmadığı doğrudur; ama bu durum onları aynı şey saymaya yetseydi aynı şekilde genellikle sağlık ile hastalığı da birbirine karıştırmamız gerekirdi, çünkü bunların da biri öbürünün özel bir biçiminden başka bir şey değildir. Normal kişilerin hiçbir zaman kendilerini öldürmedikleri ve yalnızca kimi anormallikleri olanların intihar ettiği kanıtlanmış olsa bile bu, deliliği intiharın zorulu bir koşulu saymayı haklı kılmaz; çünkü bir akıl hastası, yalnızca ortalama kişiden biraz değişik biçimde düşünen ya da davranan bir kimse değildir.

Görüldüğü gibi intiharın delilikle böylesine sıkı biçimde ilişkilendirilmesi ancak kelimelerin anlamı keyfi olarak sınırlandırılmakla mümkün olmuştur. Esquirol "Yalnızca soylu ve yüce gönüllü duygulara kulak verip kendisini kesin bir tehlikeye atan, kaçınılmaz bir ölüme atılan ve yasalara uymak, bağlandığı inancı korumak ya da ülkesini kurtarmak için kendini feda eden kişi kesinlikle kendini öldüren bir kimse değildir." diye haykırıyor.[17] Ve Decius, d'Assas, vb. örneklerini anıyor. Falret de, aynı şekilde, Curtius'u, Kodrus'u, Aristodemos'u kendilerini öldürmüş kişiler saymayı reddediyor.[18]

Bourding, dinsel inanç ya da siyasal görüş gibi, aşırı sevginin yol açtığı gönüllü ölümler konusunda da aynı yolda düşünmektedir. Ama biliyoruz ki doğrudan doğruya intihara götüren güdülerin niteliği, intiharı tanımlamaya ve dolayısıyla onu kendisinden farklı olandan ayırt etmeye elvermez. Kaçınılmaz sonuçları açıklıkla bilinerek, hastanın kendisi tarafından yapılan bir fiilin yol açtığı bütün ölüm olayları, amaçları ne olursa olsun, aynı sınıflar içinde düşünülemeyecek kadar temel benzer-

17 *Maladies mentales*, c. I, s. 529.
18 *Hypochondrie et suicide*, s. 3.

likler gösterirler. Nedenleri ne olursa olsun, hepsi aynı sınıfın birer türlerinden ibarettirler; ve bunları birbirinden ayırt edebilmek için, kurbanın az çok belirsiz de olan amacından daha başka bir ölçüte sahip olmak gerekir. Nitekim en azından bir grup intihar olayları var ki delilikle ilişkisizdir. Bir kez istisnalara yer ayrılacak olursa, bunu durdurmak artık çok güç olur. Çünkü özellikle yüce gönüllü tutkuların esinlendirdiği ölümlerle daha az soylu güdülerin yol açtığı ölümler arasında kesin bir ayrım noktası yoktur. Bir gruptan öbürüne yavaş yavaş ve fark edilmeden geçilir. Bu bakımdan, eğer birinciler intihar ise ikincileri de intihar saymamak için hiçbir neden yoktur.

Görüldüğü gibi delilikle ilişkisiz, hem de çok sayıda, intiharlar vardır. Bunlar şu iki özellikleriyle ayırt edilebilirler: Düşünüp-taşınma sonucudurlar ve bu düşünmede yer alan tasarımlar yalnızca gerçek-dışı tasarımlar niteliğinde değildirler. Sık sık tartışmaya konu olan bu sorun, görüldüğü gibi özgürlük sorununu ortaya atmaya gerek kalmadan da çözümlenebilir. Bütün intihar edenlerin deli olup olmadıklarını bilmek için onların özgürce hareket etmiş olup olmadıkları sorusunu sormadık; yalnızca, değişik gönüllü ölüm türlerinde gözlenebilen görgül (ampirik) özellikleri kendimize temel aldık.

IV

Delilik intiharları intihar olayının tek türü olmayıp yalnızca onun biçimlerinden biri olduğuna göre, akıl hastalığı oluşturan ruhsal bozukluk durumları, hepsinde ortak olan bu intihar eğilimini genelliği içinde açıklayamazlar. Ama tam anlamıyla zihin bozukluğu ile tam akıl sağlığı arasında bir dizi ara durumlar vardır: Bunlar genel olarak sinir zayıflığı ortak adıyla anılan değişik anormalliklerdir. Öyleyse deliliğin söz konusu olmadığı durumlarda, bunların incelediğimiz olayın ortaya çıkmasında önemli bir etkisi olup olmadığını araştırmak yerinde olacaktır.

Bu sorunun sorulmasına yol açan, bizzat delilik intiharı denilen bir intihar türünün varlığıdır. Gerçekten eğer sinir sisteminde derin bir bozulma intiharlara yol açmaya yetiyorsa, daha hafif bir bozulma da, daha az bir ölçüde aynı etkide bulunur demektir. Sinir zayıflığı da basit bir delilik türü olduğuna göre, kısmen aynı sonuçlara yol açması gerekir. Üstelik sinir zayıflığı delilikten çok daha yaygın bir olaydır; hatta giderek daha da yaygınlaşmaktadır. Öyleyse bu adla anılan anormalliklerin tümü intihar oranlarını etkileyen etkenlerden biri olabilir.

Ayrıca sinir zayıflığının intihara eğilim yaratacağı anlaşılır bir şeydir, çünkü sinir zayıflığı olanlar huy olarak acı çekmeye yazgılı gibidirler. Gerçekten genel olarak acının sinir sisteminde son derece şiddetli bir sarsıntının sonucu olduğu bilinmektedir; çok şiddetli bir sinirsel kabarma çoğunlukla acı verir. Ama acının duyulmaya başladığı bu en yüksek yokluk noktası bireyden bireye değişir, sinirleri daha dirençli olanlarda bu nokta daha yukarıda, öbürlerinde daha aşağılardadır. Bu yüzden sonuncular acı duyma bölgesine daha erken girerler. Sinir yorgunu kişi için her etkilenim bir rahatsızlık nedeni, her hareket bir yorgunluktur; çok çabuk kızan bir insan gibi, en küçük temasta sinirleri bozulmaktadır; genellikle en otomatik bir biçimde fizyolojik gereksinmelerin karşılanması, onun için çoğu kez acı verici duygulanımlara neden olmaktadır. Öte yandan zevkler bölgesi de daha aşağılarda başlamaktadır; çünkü zayıflamış bir sinir sisteminin bu aşırı etkilenirliği, onu, normal bir organizmayı uyaramayacak dürtülere açık kılmaktadır. Bu yüzden önemsiz olaylar böyle bir kimse için ölçüsüz zevklere vesile olabilir. Bu bakımdan, sanki bir yandan yitirdiğini öbür yandan almaktadır ve bu ödünleme sayesinde mücadele için başkalarından daha savunmasız değildir. Ama durum hiç de böyle değildir ve kişi gerçekten zayıftır; çünkü günlük etkilenimler, ortalama yaşam koşullarında en sık tekrarlanan duygulanımlar daima belli bir şiddettedirler. Bu yüzden yaşamın hasta için yeterince yumuşak olmaması olasıdır. Kuşkusuz bunlar-

dan kaçınabilir ve kendine dışarının gürültüsünün ancak kısmen ulaşabildiği özel bir ortam yaratabilirse, çok acı çekmeden yaşayabilir; bu yüzden onu, kimi kez, kendisini hasta eden dünyadan kaçıp yalnızlığı ararken görürüz. Ama mücadeleye girmek zorunda kalırsa, hastalıklı duyarlılığını dışarının darbelerine karşı özenle koruyamazsa, zevkten çok acı duyması olasılığı yüksektir. Bu nedenle böyle organizmalar intihar düşüncesi için elverişli bir alan oluşturur.

Sinir yorgunu kişiye yaşamı güçleştiren tek neden de bu değildir. Sinir sisteminin bu aşırı duyarlılığı yüzünden düşünce ve duygularının dengesi her zaman istikrarsızdır. Çünkü en küçük etkilenimler onda anormal yankılar uyandırmakta, zihin örgütü her an baştan aşağı bozulmakta ve bu sürekli darbelerin altında belli bir biçim alamamaktadır. Daima oluşma süreci içindedir. İstikrar bulabilmesi için geçmiş deneyimlerin etkileri olması gerekirken, bunlar durmadan yıkılmakta ve ani parlamalarca alınıp götürülmektedir. Oysa, sabit ve istikrarlı bir ortamda yaşamak, ancak söz konusu kişinin melekelerinin de aynı ölçüde sabit ve istikrarlı olmasıyla olanaklıdır. Çünkü yaşamak, dış uyaranlara uygun biçimde karşılık vermek demektir ve bu uyumlu karşılıklılık, ancak zamanla ve alışkanlık edinme yoluyla kurulabilir. Kimi kez kuşaklar boyu süren ve sonuçları kısmen kalıtım halini alan, bu nedenle bir davranışta bulunmak gerektiği her defasında yeni baştan başlatılması mümkün olmayan denemelerin bir ürünüdür. Tersine olarak, eğer bir davranışta bulunma sırasında söz gelimi her şeyin yeni baştan kurulması gerekse, bu davranışın gereken davranış biçiminde olması olanaksızdır. Oysa bu istikrar yalnız fiziksel çevreyle değil, toplumsal çevreyle ilişkilerimiz için de gereklidir. Belirli örgütlenişi olan bir toplumda bireyin varlığını koruyabilmesi, aynı şekilde belirli bir zihni ve manevi yapıya sahip olmasına bağlıdır. Sinir yorgunu kişide bulunmayan şey de budur. İçinde bulunduğu büyük iç sarsıntısı nedeniyle, koşullar onu sürekli olarak hazırlıksız yakalamaktadır. Durumu karşılamaya hazır olmadığı için de yeni davranış biçimleri icat et-

mek zorunluluğunda kalmaktadır; pek iyi bilinen yeniliklerden hoşlanma özelliği bundan kaynaklanmaktadır. Ama geleneksel durumlara uyarlanmak gerektiğinde, o anda bulunuveren çözümler, deneyime dayalı düzenlemelere üstün gelemezler; nitekim çoğunlukla başarısız kalmaktadırlar. Bu nedenle toplumsal düzen ne kadar istikrarlı ise, böylesine istikrarsız bir kişi için orada yaşam o ölçüde güçtür.

Görüldüğü gibi bu psikolojik tipin, intihar edenler arasında en çok rastlanan tip olması çok olasıdır. Acaba tamamıyla bireysel olan bu durumun, gönüllü ölümlerin ortaya çıkmasındaki payı ne kadardır? Koşullar azıcık yardım ettiği takdirde yalnız başına intihara yol açabilir mi, yoksa payı, bireyleri kendilerinin dışında bulunan ve bu olayın belirleyici tek nedeni olan güçlerin etkisine daha açık hale getirmekten mi ibarettir?

Bu soruyu doğrudan bir biçimde çözebilmek için intihardaki değişmeler ile sinir zayıflığındaki değişmeleri karşılaştırabilmek gerekir. Ne yazık ki sonuncular istatistiksel olarak saptanmış değildirler. Ama dolaylı olarak bu güçlüğün üstesinden gelinebilmektedir. Delilik sinir bozukluğunun daha şiddetli bir biçiminden ibaret olduğuna göre, ciddi bir yanılma tehlikesi olmadan, sinir hastalarının sayısındaki değişmelerin delilerin sayısındaki gibi olduğunu kabul edebiliriz ve bu nedenle ikinciler üzerinde yapılmış incelemeleri birinciler için kullanabiliriz. Bu yol, ayrıca, intihar oranlarının her türlü zihni bozuklukların toplamı içindeki yerini genel olarak saptama olanağını da verecektir.

Bir olgu bunları, gerçekte olduklarından daha etkili saymamıza yol açabilir: İntiharın da delilik gibi, kentlerde kırsal alanlardakinden daha sık görüldüğü olgusu. Yani onun gibi artıyor, onun gibi azalıyor görünerek intiharı deliliğe bağımlı gibi gösteren bir olgu. Ama bu koşutluk (paralellik) zorunlu olarak bir neden-sonuç bağlantısı bulunduğunu göstermez; pekâlâ yalnızca bir rastlantının da sonucu olabilir. Bu varsayım daha akla yatkındır, çünkü intihara yol açan toplumsal nedenlerin kendileri, ileride göreceğimiz gibi, kent uygarlığıyla sıkı sı-

kıya ilişkilidir ve intiharların en yoğun olduğu yerler büyük merkezlerdir. Akıl bozukluklarının intihar üzerindeki olası etkisini ölçmek için, görüldüğü gibi, akıl hastalıklarının intiharın toplumsal koşullarıyla benzer biçimde değiştiği olayları bir yana bırakmak gerekir; çünkü bir iki etken aynı yönde etkide bulunduğu zaman, her birinin toplam sonuçtaki payını belirlemek olanaksızlaşır. Bunları yalnızca birbiriyle ters orantılı oldukları durumda incelemek gerekir; yalnızca aralarında bir tür karşıtlık bulunduğu zaman, hangisinin belirleyici olduğu anlaşılabilir. Eğer zihin bozuklukları kimi kez kabul edildiği üzere, temel rolü oynuyorsa, toplumsal koşullar onları etkisiz kılmaya eğilimli olduğu zaman bile kendilerine özgü sonuçlarıyla varlıklarını gösterebilmelidirler; ve bunun tersi de geçerlidir: Eğer bireyin koşulları ters yönde ise toplumsal koşullar da ortaya çıkmalıdır. Oysa, aşağıdaki olgular bunun tersinin en sık görülen durum olduğunu ortaya koyuyor.

I. Bütün istatistikler, akıl hastanelerindeki kadınların erkeklerden birazcık daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu orantı ülkeden ülkeye değişmektedir, ama aşağıdaki çizelgede görüldüğü gibi, genellikle 54 ya da 55 kadına 46 ya da 45 erkek düşmektedir:

		100 akıl hastası başına				100 akıl hastası başına	
	Yıl	Erkek	Kadın		Yıl	Erkek	Kadın
Silezya	1858	49	51	Newyork	1855	44	56
Saksonya	1861	48	52	Massachussetts	1854	46	54
Vürtemberg	1853	45	55	Maryland	1859	46	54
Danimarka	1847	45	55	Fransa	1890	47	53
Norveç	1855	45	56	Fransa	1891	48	52

Koch on bir değişik devlette akıl hastaları üzerine yapılmış sayımların sonuçlarını karşılaştırmıştır. İki cinsten 166.675 delinin 78.584'ünün erkek, 88.891'inin kadın olduğunu, bunun 100 erkek nüfusta 1.18, 1.000 kadın nüfusta da 1.30 deli demek

olduğunu saptamıştır.[19] Mayr de kendi incelemesinde benzer sayılar elde etmiştir.

Kuşkusuz şu soru sorulabilir: Kadınların sayısındaki bu fazlalık, doğrudan doğruya erkek deliler arasındaki ölüm oranının kadın deliler arasındakinden daha yüksek olmasından ileri geliyor olabilir mi? Gerçekten Fransa'da akıl hastanelerinde ölen 100 deliden 55'i erkektir. Belli bir zamanda sayımı yapılanlar arasında kadınların daha çok olması, görüldüğü gibi, kadının deliliğe eğiliminin daha güçlü olduğunu kanıtlamaz, yalnızca genelde olduğu gibi bu durumda da kadının erkekten daha uzun yaşadığını gösterir. Ama mevcut akıl hastaları arasında kadınların erkeklerden daha çok olduğu yine de doğrudur; eğer delil için yapılan bu saptama sinir hastalıklarına uygulanacak olursa –ki, akla uygun görünüyor–, herhangi bir anda sinir hastalarının kadınlar arasında erkeklere göre daha çok

ÇİZELGE IV

***Toplam intiharların cinsiyete göre dağılımı*[20]**

		İntihar sayısı		% dağılımı	
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Avusturya	1873-77	11.429	2.478	82.1	17.9
Prusya	1831-40	11.435	2.534	81.9	18.1
Prusya	1871-76	16.425	3.724	81.5	18.5
İtalya	1872-77	4.770	1.195	80.0	20.0
Saksonya	1851-60	4.004	1.055	79.1	20.9
Saksonya	1871-76	3.625	870	80.7	19.3
Fransa	1836-40	9.561	3.307	74.3	25.7
Fransa	1851-55	13.596	4.601	74.8	25.2
Fransa	1871-76	25.341	6.839	78.7	21.3
Danimarka	1845-56	3.324	1.106	75.0	25.0
Danimarka	1870-76	2.485	748	76.9	23.1
İngiltere	1863-67	4.905	1.791	73.3	26.7

19 Koch, *Zur Statistik der Geisteskrankheiten,* Stuttgart 1878, s. 73.
20 Kaynak: Morselli.

sayıda olduğunu kabul etmek gerekir. Sonuç olarak eğer intihar oranları ile sinir hastalığı arasında bir neden-sonuç ilişkisi olsaydı, kendini öldüren kadınların erkeklerden daha çok olması gerekirdi. En azından onlara eşit sayıda olması gerekirdi. Çünkü kadınlarda ölüm oranının daha düşük olduğunu göz önünde tutarak sayım sonuçlarını ona göre düzelttiğimiz zaman bile çıkarabileceğimiz tek sonuç, kadınlarda delilik eğiliminin erkeklerinkine hemen hemen eşit olduğudur; kadınlardaki daha düşük ölüm oranı ile, delilere ilişkin her sayıda görülen kadın deli sayısındaki çokluk hemen hemen tamamıyla birbirini karşılamaktadır. Oysa kadınlarda gönüllü ölüm eğiliminin erkeklerdekinden daha yüksek ya da ona eşit olması şöyle dursun, intiharın esas olarak erkeklere özgü bir olay olduğu görülmektedir. Kendini öldüren bir kadına karşılık ortalama dört erkek intihar etmektedir (bkz. Çizelge IV). Demek oluyor ki, her cinsin intihar konusunda belli, hatta her türlü toplumsal çevre için sabit olan bir eğilimi vardır. Ama bu eği-

ÇİZELGE V

Değişik dinsel inanç gruplarında delilik eğilimi[21]

		1.000 nüfus başına deli sayısı		
		Protestan	Katolik	Yahudi
Silezya	(1858)	0.74	0.79	1.55
Meklemburg	(1862)	1.36	2.00	5.33
Bad Dukalığı	(1863)	1.34	1.41	2.24
Bad Dukalığı	(1873)	0.95	1.19	1.44
Bavyera	(1871)	0.92	0.96	2.86
Prusya	(1871)	0.80	0.87	1.42
Vürtemberg	(1832)	0.65	0.68	1.77
Vürtemberg	(1853)	1.06	1.06	1.49
Vürtemberg	(1875)	2.18	1.86	3.96
Hesse Büyük Dükalığı	(1864)	0.63	0.59	1.42
Oldenburg	(1871)	2.12	1.76	3.37
Bern Kantonu	(1871)	2.64	1.82	

21 Anan: Koch, *a.g.k.*, s. 108-109.

limin şiddeti hiçbir surette zihin bozukluğu etkeniyle aynı oranda değişmemektedir: İster her yıl kaydedilen yeni akıl hastalığı olaylarının sayısına, isterse belli bir andaki akıl hastalarının sayısına göre hesaplansın, durum böyledir.

2. Çizelge V'de, değişik dinsel inanç gruplarındaki deliliğe eğilimin şiddeti karşılaştırılmaktadır.

Deliliğin Yahudiler arasında öbür dinsel gruplardakinden çok daha sık görüldüğü görülüyor; öyleyse sinir düzenindeki öbür bozuklukların da Yahudilerde aynı oranlarda bulunduğunu kabul edebiliriz. Oysa tam tersine intihar eğilimi bu toplulukta çok zayıftır. Hatta, ileride göstereceğimiz üzere, intihar bu din topluluğunda en düşük orandadır.[22] Demek ki intihar, bu topluluk örneğinde, ruhsal bozukluk durumlarının sonucu olmak bir yana, onlarla ters orantılı olarak değişmektedir. Kuşkusuz bu duruma bakıp, ruh ve akıl bozukluklarının intihara karşı bir koruyucu hizmeti görmüş olabileceği sonucuna varılmamalıdır; ama en büyük gelişmeyi gösterdiklerinde bile intihar böylesine azalabildiğine göre, onu belirlemedeki etkileri çok az olmalıdır.

Eğer yalnız Katoliklerle Protestanlar karşılaştırılacak olursa ters orantının bu denli genel olmadığı görülür; yine de çok sık rastlanan bir durumdur. Katoliklerde delilik eğilimi Protestanlardakine göre yalnızca 1/3 oranında daha azdır ve aralarındaki fark bu yüzden oldukça zayıftır. Buna karşılık, Çizelge XVIII'de[23] göreceğimiz gibi, istisnasız her yerde, birinciler ikincilere oranla kendilerini çok daha az öldürmektedirler.

3. Biraz ileride,[24] intihar eğiliminin her ülkede çocukluktan en ileri yaşlılık dönemine değin düzenli olarak arttığını göreceğiz. Kimi kez 70 ya da 80 yaşından sora gerilemekte ise de, bu düşüş çok hafiftir; bu çağdaki oranı daima olgunluk çağındakine göre 2 ya da 3 katı daha yüksektir. Oysa deliliğin en sık

22 Bkz. Aşağıda, Kitap I, Böl. 2.
23 Bkz. Aşağıda, Kitap I, Böl. 2.
24 Bkz. Çizelge IX.

görüldüğü dönem olgunluk çağıdır. Tehlikenin en büyük olduğu dönem 30 yaşlarına doğrudur; bundan sonra azalmakta ve yaşlılıkta en düşük orana, çok aza inmektedir.[25] Eğer intihar olaylarındaki farklılığın nedenleri ile zihin bozukluklarının nedenleri farklı niteliklerde olmasalardı böyle bir karşıtlığı açıklamaya olanak bulunamazdı.

Her yaş kümesindeki intihar oranları ile, o kümede görülen yeni delilik olaylarının oranları değil de, tüm akıl hastalarının oranı karşılaştırıldığında bile, iki olgu arasında bir paralellik yokluğu aynı ölçüde açıkça görülmektedir. Deliliğin bütün nüfusa oranla en çok görüldüğü dönem 35 yaş dolaylarıdır. Bu oran 60 yaş dolaylarına gelinceye değin hemen hemen aynı kalmaktadır; bundan sonra hızla azalmaktadır. Demek ki intihar oranlarının *en yükseğe* çıktığı dönemde delilik *en düşük* ölçüdedir ve bu noktaya gelinceye değin ikisindeki değişmeler arasında hiçbir düzenli ilişki görülmemektedir.[26]

4. Değişik toplumlar hem intihar, hem de delilik olayları açısından karşılaştırıldığında da, bu iki tür olayların değişmeleri arasında daha büyük bir ilişki bulunmadığı görülmektedir. Gerçi akıl hastalıkları istatistikleri bu uluslararası karşılaştırmaların çok doğru olabilmesi için gerekli duyarlılıkla hazırlanmamaktadır. Yine de iki ayrı yazardan aldığımız aşağıdaki iki çizelgenin kesinlikle birbirleriyle tutarlı sonuçlar vermesi dikkate değer bir durumdur.

Görüldüğü gibi delilerin en az olduğu ülkelerde intiharlar en yüksek sayıdadır; Saksonya'nın durumu özellikle dikkat çekicidir. Doktor Leroy, Seine-et-Marne'da intihar üzerine çok güzel incelemesinde aynı olguyu gözlemlemiş bulunuyordu. "Genellikle" diye yazıyor, "zihin hastalıklarının çok sayıda olduğu yerlerde intiharlar da çoktur. Ancak bu iki *azami* tamamıyla birbirinden farklı olabilir. Hatta ne zihin hastalıklarının, ne de intiharların bulunduğu talihli ülkelerin yanı başında... yalnızca zihin hastalıklarının görüldüğü ülkeler bulunduğuna

25 Koch, *a.g.k.*, s. 139-146.
26 Koch, *a.g.k.*, s. 81.

ÇİZELGE VI

Değişik Avrupa ülkelerinde intihar ile delilik arasındaki ilişkiler

A

	DELİ SAYISI (100.000 kişi başına)	İNTİHAR SAYISI (1 milyon kişi başına)	ÜLKE SIRALAMASİ Delilik için	İntihar için
Norveç	180 (1855)	107 (1815-55)	1	4
İskoçya	164 (1855)	34 (1856-60)	2	8
Danimarka	125 (1847)	258 (1846-50)	3	1
Hanover	103 (1856)	13 (1856-60)	4	9
Fransa	99 (1856)	100 (1851-55)	5	5
Belçika	92 (1858)	50 (1855-60)	6	7
Vürtemberg	92 (1853)	108 (1846-56)	7	3
Saksonya	67 (1861)	245 (1856-60)	8	2
Bavyera	57 (1858)	73 (1846-56)	9	6

B[27]

	DELİ SAYISI (100.000 kişi başına)	İNTİHAR SAYISI (1 milyon kişi başına)	İNTİHARLARIN ORTALAMASI
Vürtemberg	215 (1875)	180 (1875)	
İskoçya	202 (1871)	35	107
Norveç	185 (1865)	85 (1866-70)	
İrlanda	180 (1871)	14	
İsveç	177 (1870)	85 (1866-70)	63
İngiltere ve Galler	175 (1871)	70 (1870)	
Fransa	146 (1872)	150 (1871-75)	
Danimarka	137 (1870)	277 (1866-70)	164
Belçika	134 (1868)	66 (1866-70)	
Bavyera	98 (1871)	86 (1871)	
Avusturya Cisl.	95 (1873)	122 (1873-77)	
Prusya	86 (1871)	133 (1871-75)	153
Saksonya	84 (1875)	272 (1875)	

bile inanma eğilimindeyim." Başka yerlerde ise bunun tersi görülmektedir.[28]

[27] Çizelgenin birinci bölümü *Dictionnaire de* Dechambre'da (c. 3, s. 34) yayınlanan *Aliénation mentale* başlıklı makaleden, ikinci bölümü ise Oettingen'in *Moralstatistik*'indeki ek çizelge 97'den alınmıştır.

[28] A.g.k., s. 238.

Gerçi Morselli biraz farklı sonuçlara varmıştır.[29] Ama bu, önce O'nun deliler genel başlığı altında doğrudan doğruya deliler ile geri-zekâlıları karıştırmış olmasından ileri gelmektedir.[30] Oysa bu iki hastalık birbirinden çok ayrıdır; özellikle intiharla ilgili olarak akla gelebilen etkileri bakımından. Geri-zekâlılık, intihara eğilim yaratmak şöyle dursun, ona karşı daha çok bir koruyucu olarak görünmektedir; çünkü kırsal alanlarda geri-zekâlılar kentlerdekinden çok daha fazla olduğu halde, intiharlar çok daha seyrektir. Bu nedenle, gönüllü ölüm oranlarında değişik sinirsel bozuklukların payı araştırılırken, böylesine farklı iki durumun birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Ama karıştırıldıklarında bile, zihin bozukluklarının artışı ile intiharlarınki arasında düzenli bir ilişki kurulamamaktadır. Gerçekten Morselli'nin verdiği sayıları doğru kabul edip, başlıca Avrupa ülkelerini akıl hastalarının (geri-zekâlılarla deliler aynı başlık altında toplanarak) sayısına göre beş grupta toplar ve bundan sonra da grupların her birindeki intiharlar ortalamasını saptarsak, şu çizelgeyi elde ederiz:

	100.000 kişi başına akıl hastası sayısı	1.000.000 kişi başına intiharlar sayısı
1. grup (3 ülke)	340'dan 280'e	157
2. grup (3 ülke)	261'den 245'e	195
3. grup (3 ülke)	185'den 164'e	65
4. grup (3 ülke)	150'den 116'ya	61
5. grup (3 ülke)	110'dan 100'e	68

Genellikle deli ve geri-zekâlıların çok olduğu yerlerde intiharların da çok olduğu ve bunun tersinin de doğru olduğu söylenebilir. Ama bu iki ölçek arasında, söz konusu iki olgu dizisi arasında bir nedensellik bağı bulunduğunu gösterecek herhangi bir tutarlı uyum bulunmamaktadır. İkinci grupta birinci-

29 A.g.k., s. 404.

30 Morselli bunu açıkça belirtmemektedir, ama verdiği sayılardan bu çıkıyor. Yalnızca delilik durumlarını gösterdiği düşünülemeyecek ölçüde yüksektir bu sayılar. Bkz. *Dictionnaire de* Dechambre'da verilen ve bu a ımı yapmış olan çizelge. Burada Morselli'nin delilerle geri-zekâlıları toplamış olduğu açıkça görülmektedir.

den daha az intihar bulunması gerekirken daha çok bulunmaktadır; aynı bakımdan en alt düzeyde bulunması gereken beşinci grup da tersine olarak 4., hatta 3. gruptan daha önde gelmektedir. Son olarak da, Morselli'nin verdiği akıl hastalıkları istatistikleri yerine, çok daha tam olan ve görüldüğü kadarıyla daha dikkatle hazırlanmış bulunan Koch'unkiler kullanılacak olsa, bir paralellik yokluğu çok daha belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de sonuç şöyledir:[31]

	100.000 nüfusa düşen deli ve geri-zekâlılar	1.000.000 nüfusa düşen intihar ortalamaları
1. grup (3 ülke)	422'den 305'e	76
2. grup (3 ülke)	305'den 291'e	123
3. grup (3 ülke)	268'den 244'e	130
4. grup (3 ülke)	223'den 218'e	227
5. grup (3 ülke)	216'dan 146'ya	77

Morselli'nin İtalya'nın değişik bölgeleri arasında yapmış olduğu bir başka karşılaştırma, bizzat kendisinin bildirdiği gibi, kanıtlayıcı olmaktan uzaktır.[32]

5. Kısacası, deliliğin yüz yıldan beri düzenli olarak artmakta olduğu,[33] intiharlar bakımından da durumun böyle olduğu kabul edildiği için, buna bakılarak söz konusu iki olay arasında karşılıklı bağlılık bulunduğu akla gelebilir. Ama bu görüşün her türlü kanıtlayıcı değerden yoksun olduğunu gösteren bir olgu şu ki, deliliğin çok ender olduğu aşağı toplumlarda intiharlar, ilerde göstereceğimiz üzere[34] tersine kimi kez çok sıktır.

Görülüyor ki bir toplumda intiharların oranı ile delilik eğilimi ve dolayısıyla değişik sinir zayıflığı biçimlerine olan eğilim arasında hiçbir kesin ilişki bulunmamaktadır.

Gerçekten de, yukarıda göstermiş olduğumuz üzere, sinir zayıflığı intihara bir öneğilim yaratabilirse de, böyle bir sonuca

31 Koch'un sözünü ettiği Avrupa ülkelerinden yalnız Hollanda'yı almadık; bu ülkede intihar eğiliminin şiddetine ilişkin bilgiler bize yeterli görünmedi.

32 A.g.k., s. 403.

33 Gerçi bunun tam kesin kanıtı hiçbir zaman ortaya konmuş değildir. Artış ne kadar olursa olsun, hızlanma katsayısı bilinmemektedir.

34 Bkz. Kesim II, Böl. 4.

zorunlu olarak yol açmaz. Kuşkusuz sinir zayıfı kişi aktif yaşama çok yakından katıldığında acı çekmesi hemen hemen kaçınılmaz olmaktadır; ama kendi içine kapalı bir yaşam sürdürmek üzere aktif yaşamdan çekilmek onun için olanaksız değildir.

Demek ki böylesine narin bir organizma için çıkar ve tutku çatışmaları katlanamayacağı ölçüde gürültülü ve şiddetli olsa da, kendisi düşünce dünyasının daha tatlı zevklerinin tam tadına varabilecek yetenektedir. Kas zayıflığı ve aşırı duyarlılığı onu eylemde bulunmaya yeteneksiz kılarken, buna karşılık yine uygun organları gerektiren zihni işlevler için yeterli kılmaktadır. Bunun gibi, çok katı bir toplumsal çevre onun doğal yeteneklerini yaralayıcı ise de, toplumun kendisi hareketli olduğu ve varlığı ilerlemeye bağlı olduğu ölçüde, onun da oynayacağı yararlı bir rol olacaktır, çünkü böyle bir kimse ilerlemenin mükemmel aracıdır. Geleneğe ve alışkanlığın boyunduruğuna baş kaldıran özelliği nedeniyle yeniliklerin son derece verimli bir kaynağıdır. En kültürlü toplumlar, tasarlama yetilerinin de en gerekli ve en gelişmiş olduğu toplumlar olduğundan ve aynı zamanda çok büyük karmaşıklıkları nedeniyle hemen hiç durmayan bir değişim varlıklarının bir koşulu olduğu için, sinir zayıflarının en çok sayıda olduğu nokta aynı zamanda en gerekli oldukları noktadır. Bu bakımdan onlar aslında içine konmuş oldukları ortamda yaşamaya yetenekli olmadıklarından kendi kendilerini yok eden toplumdışı tipler değildirler. Ama böyle bir kişinin bu dönüşümü yapması ve bu yöne girmesi için kendisine özgü organizma durumuna başka nedenlerin eklenmesi gerekir. Sinir zayıflığı kendi başına, hiçbir belli fiile zorunlu olarak yol açıcı olmayan çok genel bir öneğilimdir, ama duruma bağlı olarak son derece değişik biçimler alabilir. Toplumsal nedenlerle beslenme durumuna bağlı olarak çok değişik eğilimlerin ortaya çıkabileceği bir alandır. Eskimiş ve yönünü şaşırmış bir toplumda yaşamdan bıkkınlık ve durgun bir melankoli, uğursuz sonuçlarıyla birlikte kolaylıkla yeşerir; bunun tersine genç bir toplumda daha çok ateşli bir ülkücülük, yürekli

bir inanç yayıcılığı, etkin bir özveri gelişir. Yozlaşanlar çöküş dönemlerinde çoğaldıkları gibi, devletleri kuranlar da onlardır; bütün büyük yenileştirmeciler bunlar arasından çıkar. Görüldüğü gibi böylesine belirsiz bir güç,[35] intihar oranı gibi son derece belirli bir olguyu açıklamaya yeterli olamaz.

V

Fakat özel bir ruhsal bozukluk durumu daha vardır ki, bir süreden beri uygarlığımızın hemen hemen tüm kötülüklerini ona bağlamak alışkanlık olmuş bulunuyor. Bu içkicilik'tir (alkolizm). Deliliğin, yoksulluğun ve suçluluk oranının artması, doğru ya da yanlış, ona bağlanmış bile bulunuyor. Acaba intiharın artmasında da herhangi bir etkisi bulunabilir mi? *A priori* olarak bu varsayım pek olası görünmüyor. Çünkü intiharın kurbanlarının en çoğu en eğitilmiş, en varlıklı sınıflardan kimselerdir; içkiciliğe düşenlerin en çoğu ise bu çevrelerden gelme değildirler. Ama hiçbir şey olgulara üstün gelemez. Onları inceleyelim.

Fransa'daki intiharların haritası ile içkicilik kovuşturmalarının haritası[36] karşılaştırıldığında, aralarında hemen hiçbir ilişki görülmez. Birincisinde görülen, biri Ile-de-France'da yer alıp doğuya doğru genişleyen, öbürü ise Akdeniz kıyısında

35 Bu belirsizliğin çarpıcı bir örneğini, Fransız ve Rus yazınları arasındaki benzerlik ve farklılıklarda bulunuyoruz. Rus yazınına gösterdiğimiz sempati, bizim yazınımızla aralarında benzerlikler bulunduğunu gösterir. Her iki ulusun yazarlarında da sinir sisteminde hastalıklı bir dayanıksızlık, zihni ve ruhsal dengede bir bozukluk fark edilmektedir. Ama hem biyolojik hem de ruhsal nitelikli olan bu durumun kendisi, ne kadar farklı toplumsal sonuçlara yol açıyor! Rus yazını aşırı ölçüde ülkücü olduğu ve insanların çektiği acı karşısında etkili bir acıma duygusundan kaynaklanan kendisine özgü melankoli, inancı uyarıp eyleme yol açan sağlıklı üzüntü biçimlerinden biri olduğu halde, bizimki derin umutsuzluk duyularından başka bir şey anlatmamakla öğünmekte ve kaygılı bir bunalım durumunu yansıtmaktadır. İşte aynı organik durumun, hemen karşıt toplumsal amaçlara nasıl hizmet edebildiğinin bir örneği.

36 *Compte général de l'administration de la justice criminelle*'e göre; yıl 1887. Bkz. Şekil 1.

Marsilya'dan Nis'e uzanan iki büyük buluşma merkezinin bulunmasıdır. İçkicilik haritası üzerindeki açık ve koyu alanların dağılımı ise oldukça başkadır. Burada biri Normandiya'da ve özellikle Seine Inferieure'de, ikincisi Finistère'de ve genel olarak Bröton illerinde, üçüncüsü de Rhône çevresinde yer alan üç ana merkez bulunmaktadır. İntihar bakımından Rhône ortalamanın üzerinde değildir, Normandiya illerinin çoğu ortalamanın altındadır, Brötanya'da ise hemen hiç intihar olayı yoktur. Görüldüğü üzere bu iki olayın coğrafyası, birini öbürünün ortaya çıkmasında önemli bir etken saymaya olanak bırakmayacak ölçüde farklıdır.

İntiharları sarhoşluk suçlarıyla değil de, içkiciliğin yol açmış olduğu sinir ya da akıl hastalıklarıyla karşılaştırdığımızda yine aynı sonuca varıyoruz. Fransız illerini intihar oranının sıklığı açısından sekiz gruba ayırdıktan sonra, bunların her birinde içkiciliğin yol açtığı ortalama delilik olayı sayısını, Doktor Lunier'nin[37] sağladığı verilerden saptamaya çalıştık; sonuçlar aşağıdadır:

	100.000 kişiye düşen intihar sayısı (1872-76)	100 akıl hastası başvurusunda içkicilikten ri gelen akıl hastalığı sayısı (1867-69) ve (1874-76)
1. küme (5 il)	50'nin altında	11.45
2. küme (18 il)	51-75	12.07
3. küme (15 il)	76-100	11.92
4. küme (20 il)	101-150	13.42
5. küme (10 il)	151-200	14.57
6. küme (9 il)	201-250	13.26
7. küme (4 il)	251-300	16.32
8. küme (5 il)	300'den çok	13.47

37 *De la production et de la consommation des boissons alcooliques en France*, s. 174-175.

İki sütun arasında uyum görülmüyor. İntiharlar altı kat ve daha çok arttığı halde içkicilik kaynaklı delilik oranı ancak birkaç puanlık bir artma göstermekte ve bu artışın da düzenli olmadığı görülmektedir; ikinci küme üçüncüyü, beşinci altıncıyı ve yedinci de sekizinciyi geçmektedir. Ama eğer içkicilik intihar üzerinde bir ruhsal bozukluk olarak etkide bulunuyorsa, bu ancak yol açtığı zihin bozuklukları yoluyla olabilir. İki haritanın karşılaştırılması, ortalamaların karşılaştırılmasıyla aynı sonucu vermektedir.[38]

İlk bakışta, hiç olmazsa bizim ülkemizde, tüketilen alkol miktarıyla intihar eğilimi arasında daha sık bir ilişki var gibi görünüyor. Gerçekten en çok alkol kuzey illerinde içilmekte, intihar olayının da ağır sonuçları aynı bölgede yaşanmaktadır. Ama her şeyden önce söz konusu iki alan her iki harita üzerinde aynı biçimde değildir. Birinci en yüksek noktası Normandiya'da ve kuzeyde olup Paris'e doğru inerken azalmaktadır; bu içki tüketiminin durumudur. Öbürünün en sık olduğu yer ise, tersine, Seine ve ona komşu illerdir; daha Normandiya'da bile seyrekleşmekte ve kuzeye ulaşmaktadır. Birincisi batıya doğru seyretmekte ve Atlas Okyanusu kıyılarına kadar ulaşmaktadır; ikincisinin yönü ise bunun tersidir. Batı yönünde çabucak durmakta ve Eure ve Eure-et-Loire'ı aşmamakta, buna karşılık doğu yönüne güçlü bir eğilim göstermektedir. Bundan başka intiharlar haritasında güneyde Var ve Bouches-du-Rhône'un oluşturduğu koyu alan içkicilik haritasında hiç görünmemektedir.[39]

Kısacası çakışma olduğu ölçüde bile, bu hiçbir şeyi kanıtlayıcı olmamaktadır, çünkü rastlantısaldır. Gerçekten Fransa'dan ayrılıp kuzeye doğru gitmeye devam ettiğimizde, intiharda bir artış olmadığı halde içki tüketiminin düzenli biçimde arttığını görürüz. Fransa'da 1873'de kişi başına ortalama olarak 2.84 lt. alkol tüketildiği halde, Belçika'da bu sayı 1870 için 8.56 lt., İngiltere'de 9 lt. (1870-71), Hollanda'da 4 lt. (1870), İs-

38 Bkz. Şekil 1.
39 Bkz. Şekil 1.

veç'de 10.34 lt. (1870), Rusya'da 10.69 lt. (1866) ve hatta St. Petersburg'da 20 lt.'ye (1855) çıkıyordu. Buna karşılık aynı dönemlerde intihar oranları Fransa'da 1.000.000 kişide 150 iken, Belçika'da yalnızca 68, İngiltere'de 70, İsveç'de 85, Rusya'da ise pek az idi. St. Petersburg'da bile 1864-68 arasında yıllık ortalama yalnızca 68.8 olmuştur. Hem intiharların, hem de içki tüketiminin çok olduğu tek kuzey ülkesi Danimarka'dır (1845'de 16.5 lt.)[40] Görüldüğü gibi kuzey illerimizin hem intihar eğilimi, hem de ispirtolu içki alışkanlığı ile göze çarpmaları bu özelliklerinden birincisine ikincisinin yol açtığı ve onu açıkladığı anlamına gelmez. Bu karşılaşma rastlantısaldır. Kuzeyde genellikle alkol çok içilir, çünkü orada şarap çok az ve pahalıdır[41] ve belki de organizmanın ısısını yüksek tutacak nitelikteki özel bir besin orada başka yerlere oranla daha zorunludur; ama bir yandan da intihara yol açan nedenlerin ülkemizin bu aynı bölgesinde özellikle yoğunlaşmış olduğu görülüyor.

Almanya'nın değişik eyaletleri arasındaki karşılaştırma da bu sonucu doğruluyor. Gerçekten de bu eyaletler hem intihar olayları, hem de içki tüketimi açısından kümelendirildiğinde[42] (aşağıdaki çizelgede), en az içki içilen kümelerden biri olduğu görülür. Ayrıntılara inildiğinde gerçek kimi karşıtlıklar bile bulunabilmektedir: Posen bölgesi bütün imparatorlukta intiharın hemen en az etkilediği yer olmasına (1.000.000 nüfusta 96.4 olay) karşın, en çok içki içilen yer burasıdır (kişi başına 13 litre), intiharların hemen hemen dört kat daha sık olduğu Saksonya'da (1.000.000 nüfusta 348 olay) ise yarı yarıya daha az içki içilmektedir. İçki tüketiminin en az olduğu dördüncü kümenin ise hemen yalnızca güney eyaletlerinden kurulu olduğu görülüyor. Buralarda intiharların Almanya'nın öbür bölgelerinden daha az olması ise buradaki nüfusun Katolik olmasından

40 Lunier, *a.g.k.*, s. 180 vd. Prinzing, *a.g.k.*, s. 58'de başka yıllarla ilgili olarak benzer sayılar bulunmaktadır.

41 Şarap tüketimi, intihar sıklığı ile daha çok ters orantılı olarak değişmektedir. En çok şarap, intiharların en az olduğu güneyde içilmektedir. Ama buna bakıp şarabın intihara karşı koruyucu bir güvence olduğu sonucunu çıkaramayız.

42 Bkz. Prinzing, *a.g.k.*, s. 75.

ya da önemli oranda Katolik azınlıklar içermesinden dolayıdır.[43]

Görülüyor ki intihar ile arasında düzenli ve tartışma götürmez bir ilişki bulunan hiçbir ruhsal bozukluk durumu yoktur. Bir toplumda intiharların daha çok ya da daha az oluşu, orada ruh hastalarının daha çok ya da daha az oluşundan dola-

Almanya'da içkiye bağımlılık ve intihar

	İçki tüketimi (1884-86)	Küme'nin intihar ortalaması (1.000.000 kişi başına)	Eyaletler
1. küme (kişi başına)	13-10.8 lt.	206.1	Posnanya, Silezya Brandeburg, Pomeranya
2. küme (kişi başına)	9.2-7.2 lt.	208.4	Doğu ve batı Prusya, Hanover, Saksonya bölgesi, Türing, Vestfalya Meklemburg, Saksonya krallığı,
3. küme (kişi başına)	6.4-4.5 lt.	234.1	Şlevzig-Holştayn, Alsas, Hesse eyaleti ve büyük dükalığı
4. küme (kişi başına)	4 lt. ve daha az	147.9	Ren, Bade, Bavyera, Vürtemberg eyaletleri

43 İçkinin etkisini kanıtlamak için kimi zaman, 1830'dan bu yana içki tüketimi ile intihar olaylarının birbirine koşut olarak azaldığı Norveç örneği anılır. Ama İsveç'te de içki tüketimi aynı oranlarda azaldığı halde intihar artmaya devam etmiştir (1821-30 arasında 63 iken 1886-88 arasında 115 olmuştur). Rusya'da da durum böyleydi. Okuyucuya sorunun tüm yönlerini göstermek için, Fransız istatistiklerinde aşırı sarhoşluğa ya da alışkanlığa dönüşmüş sarhoşluğa bağlanan intiharlar oranının 1849'da % 6.69'dan 1876'da % 13.41'e yükselmiş olduğunu da eklemeliyiz. Ama her şeyden önce bütün bu intiharların tam anlamıyla içkiciliğe bağlanabileceği kesin olmadığı gibi, içkiciliğin de basit bir içki içme ya da içkili bir gazinoya gitme olayı ile karıştırılmaması gerekir. İkinci olarak, gerçek anlamları ne olursa olsun, bu sayılar ispirtolu içki düşkünlüğünün intihar oranında çok büyük bir payı olduğunu kanıtlamaz. Son olarak da, intiharların olası görülen nedenleri konusunda istatistiklerin bize sağladığı bilgilere neden büyük bir değer verilemeyeceğini ilerde göreceğiz.

yı değildir. Değişik biçimleriyle ruhsal bozulma, insanı kendini öldürmeye götüren nedenlerin biri değildir. Koşullar aynı olduğunda, ruh bozukluğuna düşmüş kişinin sağlıklı kişiye göre daha kolaylıkla kendini öldürdüğü kabul edilebilir; ama kendini öldürmesi zorunlu olarak bu ruhsal durumdan dolayı değildir. Ondaki bu eğilim, ancak araştırılması gerekli başka etkenlerin etkisi altında ortaya çıkmaktadır.

BÖLÜM II

İNTİHAR VE NORMAL DURUMLAR - IRK - KALITIM

Ama belki de intihar eğilimi, buraya değin gözden geçirdiğimiz anormal durumlarla özel bir bağlantı içinde olmaksızın, doğrudan doğruya bireyin yapısından ileri geliyordur. Sinir sisteminde herhangi bir bozulmaya da bağlı olmaksızın, yalnızca ruhsal nitelikteki olaylardan ibaret olabilir. İnsanlarda herhangi bir tek-konu-deliliği, akıl bozukluğu ya da sinir bozukluğu olmayan bir kendini yok etme eğilimi neden bulunamasın? İntihar konusunu inceleyen birçok yazarların kabul ettiği üzere,[1] eğer her ırkın kendisine özgü bir intihar oranı varsa, bu önerme kanıtlanmış bile sayılabilir. Çünkü bir ırk başkalarından ancak organik-ruhsal özelliklerle ayırt edilip tanımlanabilir. Eğer intihar gerçekten ırktan ırka değişme gösterseydi, organik bir eğilimle sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu kabul etmek gerekirdi.

Bu bağlantı var mıdır?

I

Her şeyden önce, ırk nedir? Bir tanımını yapmak özellikle gereklidir, çünkü yalnız ortalama insanlar değil, insanbilimcilerin kendileri de bu sözcüğü oldukça değişik anlamlarda

1 Özellikle Wagner, *Gesetzmässigkeit,* vd., s. 165 vd.; Morselli, s. 158; Oettingen, *Moralstatistik,* s. 760.

kullanmaktadırlar. Yine de önerilen değişik tanımlarda genellikle iki temel kavramın yer aldığı görülüyor: Benzerlik ve soy zinciri. Ama kimi görüşler bunlardan birine, kimileri ötekine ön planda yer vermektedir.

Yakın zamanlarda ırk terimiyle kuşkusuz kimi ortak özellikleri bulunan ama bundan fazla olarak bu ortaklaşa özelliklerini de hep aynı kökenden gelmeye borçlu olan bireyler yığını anlatılmaktadır. Herhangi bir nedenin etkisiyle aynı cinsel kuşağın bir ya da birkaç üyesinde onları türlerinin geri kalan üyelerinden ayrımlı kılan bir değişim olduğunda ve değişim bir sonraki kuşakta kaybolacak yerde kalıtım yoluyla organizmada giderek daha yerleşik bir özellik aldığında bir ırk ortaya çıkmış demektir. İşte bu anlamdadır ki Bay Quatrefages ırkı "aynı türe mensup olan ve bir ana çeşidin özelliklerini cinsel üreme yoluyla ileten benzer bireylerin toplamı" olarak tanımlayabiliyordu.[2]

Bu anlamında ırk türden, aynı türün değişik ırklarına yol açan ilk çiftlerin hepsinin tek bir ortak çiftten kaynaklanmış olmaları bakımından ayrılır. Kavram böylece kesin sınırlarıyla belirlenmiş olmakta ve kendisine yol açan özel soy zinciri yöntemiyle tanımlanmaktadır.

Ne yazık ki, bu tanımlama kabul edilecek olursa, bir ırkın varlığı ve alanı, ancak sonuçları her zaman kuşkulu olan tarihsel ve budun-betimsel (etnografik) araştırmalar yoluyla saptanabilir; çünkü bu köken sorunları üzerinde ancak ve yalnızca çok belirsiz olasılıklar saptanabilir. Bundan başka bugün bu tanıma uyacak insan ırkları bulunabileceği de kesin değildir; çünkü her yönde yaşanmış olan geçişmeler nedeniyle, insan türünün bugünkü çeşitlerinin her biri aynı zamanda çok değişik kökenlerden gelmektedir. Bu durumda eğer başka bir ölçüt bulunmazsa, değişik ırklar ile intihar arasında nasıl ilişkiler bulunduğunu saptamak çok güç olacaktır, çünkü her bir ırkın nerede başlayıp nerede bittiğini söylemeye kesin olarak olanak bulunmayacaktır. Bundan başka Bay Quatrefages'in anlayışın-

2 *L'espèce humaine,* s. 28, Paris, Felix Alcan.

da, bilimin çözmüş olmaktan henüz çok uzak bulunduğu bir soruya önyargıyla bakmak yanlışı bulunmaktadır. Gerçekten bu anlayış ırkın tanıtıcı özelliklerinin bir evrim sırasında oluştuğunu, organizmada da yalnızca kalıtımın etkisiyle yerleşmiş olduğunu varsayımlamaktır. Oysa çok-oluşçu (poligenist) diye adlandırılan büyük bir insanbilim okulu tam da bu görüşü reddetmektedir. Onlara göre gelişmemiş, yeryüzünün değişik noktalarında aynı zamanda ya da birbirini izleyerek ortaya çıkmıştır. Bu ilk kaynaklar değişik ortamlarda ve birbirinden bağımsız olarak oluştuğundan, daha başlangıçtan birbirinden farklı olmuşlardır; bundan dolayı da her biri bir ırk olmuştur. Öyleyse ırklar, kazanılan değişik özelliklerin yavaş yavaş sabitleşmesi sonunda değil, daha baştan ve bir defada oluşmuşlardır.

Bu büyük tartışma hâlâ sonuçlanmış olmadığına göre ırk kavramına soy zinciri ya da akrabalık düşüncesini sokmak geçerli bir yöntem olmaz. Irkı, gözlemcinin doğrudan doğruya ulaşabileceği hazırdaki özellikleri ile tanımlamak ve her türlü köken sorununu ertelemek daha uygun düşer. Bu durumda ırkı belirleyecek yalnızca iki özellik kalmaktadır. İlkin ırk, benzerlikleri olan bir bireyler topluluğudur; ama aynı inancın ya da aynı mesleğin üyeleri arasında da benzerlikler vardır. Irkı belirleme işini tamamlayacak ikinci bir özellik de, bu benzerliklerin kalıtsal olmasıdır. Başlangıçta nasıl oluşmuş olursa olsun, bugün için kalıtımla iletilebilen bir tiptir, söz konusu olan.

Bu doğrultuda Prishard şunları yazıyordu: "Irk denildiğinde, kalıtımla iletilen, az çok ortak kimi özellikler gösteren bireyler topluluğu anlaşılır; bu özelliklerin başlangıcı sorunu ise bir yana bırakılmaktadır." Bay Broca da aşağı yukarı aynı şeyleri söylüyor: "İnsan cinsinin türlerine ırk denmiştir; bununla aynı türün bireyleri arasında az çok doğrudan bir soy zinciri ilişkisi bulunduğu anlatılmakta, ama değişik türlerin bireyleri arasında bir hısımlık bulunup bulunmadığı konusunda ne olumlu, ne de olumsuz herhangi bir yanıt getirilmemektedir."[3]

3 *Anthropologie* makalesi, *Dictionnaire de Dechambre*, c. V.

Böyle konulduğunda, ırkların oluşumu sorusu çözülebilir olmaktadır; ama o zaman da sözcük öylesine geniş bir anlamda kullanılıyor ki belirsizleşiyor. Artık yalnızca insan cinsinin en genel dallarını, insanlığın doğal ve görece değişmez bölümlerini anlatmakla kalmayıp, her çeşit türü anlatıyor. Gerçekten bu açıdan bakıldığında, üyeleri yüzyıllar süren yakın ilişkiler onunda kısmen kalıtsal benzerlikler gösteren her uluslar topluluğu bir ırk oluşturur. Bu anlamda olmak üzere kimi kez Latin ırkı, Anglo-Sakson ırkı, vb. demekteyiz. Hatta ırkların hâlâ tarihsel gelişimin somut ve canlı etkenleri sayılabilmeleri yalnızca bu anlamdadır. Halkların karışımı sürecinde, tarihin potasında, ilk ve temel büyük ırklar birbiriyle öylesine çok karşılaşmışlardır ki, sonunda hemen hemen her türlü özgünlüklerini yitirmişlerdir. Büsbütün ortadan kalkmamış olmakla birlikte, geriye belirsiz özellik çizgileri, birbirleriyle tam uyum içinde olmayan ve tanıtıcı fizyonomiler oluşturmayan dağınık özellikler kalmış bulunuyor. Yalnızca boy uzunluğu ve kafatası biçimi üzerine çoğu kez kesin de olmayan kimi bilgiler yardımıyla kurulan bir insan tipi, toplumsal olayların gidişi üzerinde kendisine büyük etki tanınabilecek ölçüde tutarlı ve kararlı bir tip değildir. Sözcüğün geniş anlamında ırk denilen ve daha özel, daha dar kapsamlı olan tipler, daha açık bir biçimde ayırt edilebilmektedirler ve zorunlu olarak tarihsel bir rol oynamaktadırlar, çünkü doğanın ürünleri olmaktan çok tarihin ürünleridirler. Ama nesnel bir biçimde tanımlanmış olmaktan uzaktırlar. Örneğin Latin ırkıyla Sakson ırkının hangi kesin belirtilerle birbirinden ayrıldığı konusunda pek az şey biliyoruz. Pek bir bilimsel kesinlik olmaksızın, herkes bu ırklardan kendine göre söz etmektedir.

Bu ilk gözlemler, toplumbilimcinin, ırkların herhangi bir toplumsal olay üzerindeki etkisini araştırırken son derece dikkatli olması gerektiğini hatırlatmaktadır. Çünkü böyle soruları çözebilmek için değişik ırkların neler olduğunu ve birbirlerinden nasıl ayırt edilebileceklerini de bilmek gerekir. Bu sakınımlı tutum son derece gereklidir, çünkü insanbilimdeki bu be-

lirsizlik ırk sözcüğünün günümüzde artık belirli hiçbir şeyin karşılığı olmayışından da ileri geliyor olabilir. Gerçekten de bir yandan köken ırklar artık yalnızca paleontolojik bir önem taşımaktadır; öte yandan günümüzde ırk diye nitelendirilen daha sıkı kümelenmelerin de, halklardan ya da kandan çok uygarlık yoluyla birbirine kardeş olan halk topluluklarından kurulu toplumlardan başka bir şey olmadığı görülüyor. Böyle anlaşıldığında ırk, hemen hemen ulus ile aynı şey olmaktadır.

II

Yine de Avrupa'da, en genel özellikleriyle birbirinden ayırt edilebilecek kimi geniş çaplı tipler bulunduğunu, halkların da bunlar arasında dağılmış olduğunu kabul edelim ve bunları ırk diye adlandırmakta anlaşalım. Morselli böyle dört küme ayırt etmektedir:

1) *German* türü; Alman, İskandinav, Anglo-Sakson ve Flamand bunun çeşitleridir; 2) *Kelt-Romen* türü, (Belçikalı, Fransız, İtalyan, İspanyol); 3) *Islav* türü ve 4) *Ural-Altay* türü. Sonuncu türü yalnız anmakla yetiniyoruz, çünkü Avrupa'daki temsilcileri, bu türün intiharla ne gibi ilişkileri bulunduğunu saptamamıza elvermeyecek kadar azdır. Gerçekten de yalnızca Macarlar, Finlandiyalılar ve kimi Rus eyaletleri bu türe sokulabilirler. Öbür üç ırk, intihar eğilimleri bakımından büyükten küçüğe doğru şöyle sıralanmaktadırlar: Önce German halkları, ikinci sırada Kelto-Romenler ve son sırada da Islavlar.[4]

Ama bu farklar gerçekten ırkın etkilerine bağlanabilirler mi?

Eğer aynı ad altında toplanan her halk kümesinin intihar eğilimi aşağı yukarı eşit güçlülükte olsaydı, bu varsayım akla yatkın olabilirdi. Oysa bu bakımdan en büyük farklar aynı ırka

4 Wagner'in ve Oettingen'in önerdikleri sınıflamalardan söz etmeyeceğiz; Morselli'nin kendisi bunları kesin bir biçimde eleştirmiştir (s. 160).

giren uluslar arasında görülüyor. Islavlar genellikle kendilerini öldürmeye az eğilimli olmakla birlikte, Bohemya ve Moravya bunun istisnasıdırlar. Bohemya'da intihar edenler bir milyon nüfus başına 158, Moravya'da 136 iken, Karniyol'da yalnızca 46, Hırvatistan'da 30, Dalmaçya'da ise 14'ten ibarettir. Bunun gibi bütün Kelto-Romen halklar içinde Fransa, bir milyon kişide 150 intihar olayı ile sivrilmektedir; oysa aynı tarihte İtalya'da bu sayı 30 kadar, İspanya'da ise daha da az idi. Böylesine büyük bir farkın, Morselli'nin öne sürdüğü gibi, Fransa'da German öğelerin öbür Latin ülkelerdekinden daha kalabalık oluşuyla açıklanabileceğini kabul etmek güçtür. Özellikle soydaşlarından böylesine farklılaşan halklar aynı zamanda en uygar halklar olduklarına göre, toplumları ve etnik diye nitelendirilen toplulukları birbirlerinden ayıran şeyin daha çok onların uygarlık bakımından eşit gelişme düzeyinde bulunmayışları olduğu düşünülebilir.

German halkları arasındaki farklılık çok daha büyüktür. Bu kökenden olan dört halk içinden üçünün intihar eğilimi Islavların ve Latinlerinkinden çok daha azdır. Bunlar (bir milyon kişide) 50 intiharla Flamanlar, 70 intiharla Anglo-Saksonlardır;[5] İskandinavlara gelince, gerçi Danimarka'da bu sayı 268 intihara yükselmektedir ama, Norveç'te 74.5, İsveç'te de 84'den ibarettir. Görüldüğü gibi Danimarka'daki intihar oranını ırkla açıklayamayız, çünkü bu ırkın en arı olduğu iki ülkede tam tersi sonuçlarla karşılaşıyoruz. Kısacası bütün German halkları içinde yalnız Almanlar genellikle intihara fazlaca eğilimli bulunuyorlar. Öyleyse sözcükler, anlamlarına sıkıca bağlı kalarak alınacak olursa, burada ırk değil, ulus olgusu söz konusu olabilir. Yine de kısmen kalıtsal olan bir Alman türünün bulunmadığı kanıtlanmış olmadığına göre, sözcüğün anlamı şu aşırı sınıra kadar genişletilerek, Alman ırkından halklarda intihar eğiliminin Kelto-Romen, Islav ya da hatta Anglo-Sakson

5 Bu olguları açıklamak için Morselli, herhangi bir kanıt ç göstermeden, İngiltere'de çok sayıda Kelt bulunduğunu, Flamanlar bakımından da iklimin etkili olduğunu kabul etmektedir.

toplumlarının çoğundakinden daha büyük olduğu söylenebilir. Ama yukarıdaki sayılardan çıkarılabilecek bütün sonuç bundan ibarettir. Ve herhalde bu, teknik özelliklerin bir ölçüde etkili olduğunun akla gelebileceği tek durumdur.

Gerçekten de Almanlardaki intihar eğilimini bu nedene bağlayabilmemiz için intiharın Almanya'da yaygın olduğunu gözlemek yetmez; çünkü bu yaygınlık Alman uygarlığının özel niteliğinden ileri geliyor olabilir. Ama bu eğilimin Alman organizmasının kalıtsal bir durumuyla bağlantılı olduğunu ve bu durumun toplumsal çevre değiştiği zaman bile devam eden bir özellik olduğunu kanıtlamış olmak gerekir. Ancak bu koşulla, intihar eğilimini ırk etkeninin bir sonucu sayabiliriz. Öyleyse Almanya dışında başka halklara katılmış, başka uygarlıklara uyum sağlamış olan Almanların da bu üzücü üstünlüğü sürdürüp sürdürmediklerini araştıralım.

Avusturya bu soruyu yanıtlamamız için tam bir laboratuvardır. Burada Almanlar, eyaletlere göre çok değişik oranlarda olmak üzere, etnik kökenleri çok başka olan bir nüfusla karışmış durumda bulunuyorlar. Bakalım varlıkları burada intiharların sayısını artırıcı bir etki yapıyor mu? Çizelge VII, 1872-77 arası beş yıllık dönem için her eyalette yıllık intihar ortalaması ise Almanların sayısal ağırlığını göstermektedir. Irklar birbirlerinden kullandıkları dile göre ayırt edilmişlerdir; bu kesinlikle doğru olmamakla birlikte, kullanılabilecek en güvenli ölçüttür.

Morselli'nin kendisinin verdiği bu çizelgede Alman etkisinin en küçük bir izini bile görmek olanağı yoktur. Almanların oranının ancak % 37 ile % 9 arasında değiştiği Bohemya, Moravya ve Bukovin'de ortalama intihar oranı (140), Almanların büyük bir çoğunluğu oluşturduğu Stirya, Karintiya ve Silezya'dakinden (125) daha yüksektir. Bunun gibi, önemli bir Islav azınlığın da bulunduğu bu son yerlerde intihar oranı, tüm nüfusun Alman olduğu üç eyalettekini, yani Yukarı Avusturya, Salzburg ve Alp ötesi Tirol'daki intihar oranlarını aşmaktadır. Gerçi Aşağı Avusturya'da intiharlar öbür bölgelerdekinden

çok daha fazladır; ama bu fazlalık buralarda Almanların bulunuşuna bağlanamaz, çünkü Almanlar Yukarı Avusturya'da, Salzburg'da ve Alp ötesi Tirol'de, yani intiharın iki üç kat daha az olduğu bölgelerde daha çok sayıdadırlar. İntiharlar sayısının böyle yüksek oluşundaki gerçek neden, Aşağı Avusturya'nın başkenti olan Viyana'da bütün başkentlerde olduğu gibi, her yıl çok sayıda kişinin intihar etmekte olmasıdır; 1876'da bu sayı bir milyon kişide 320 idi. Görülüyor ki büyük kentin etkisini ırka bağlamaktan sakınmak gerekir. Bunun tersi de doğrudur. Kıyı bölgeleri, Karniyol ve Dalmaçya'da intiharın böylesine az oluşu buralarda Almanların bulunmayışından dolayı değildir; çünkü daha çok sayıda Almanın bulunmadığı Alp berisi Tirol'de, Galiçya'da gönüllü ölümler 2 ile 5 katı daha çoktur. Hatta Alman azınlıkların bulunduğu sekiz bölgenin tümü için intihar ortalaması hesaplandığında bile 86 sayısına, yani yalnızca Almanların bulunduğu Alp ötesi Tirol'deki sayıya ulaşılmaktadır; bu sayı Almanların çok kalabalık olduğu Karintiya ve Stirya'dakinden daha da yüksektir. Görülüyor ki Almanlarla Islavlar aynı toplumsal ortamda yaşadıklarında her birindeki intihar eğilimi hemen hemen aynıdır. Öyleyse koşullar değiştiğinde aralarında görülen farklar da ırka bağlanamaz.

Alman ve Latin ırkları arasındaki fark bakımından da durum aynıdır. İsviçre'de bu iki ırk bir arada bulunmaktadır. On beş kanton tamamıyla ya da bir bölümüyle Almandır. Buradaki intihar ortalaması 186'dır (1876). Beş kanton çoğunlukla Fransızdır (Valais, Fribourg, Neufchâtel, Cenevre, Vaud). Buralardaki intihar ortalaması 255'dir. Bu kantonlar içinde intiharların en az olduğu Valais'de (bir milyon kişide 10) Almanlar da en yüksek oranda yaşamaktadırlar (1.000 kişide 319 kişi); buna karşılık nüfusun hemen tümüyle Latin olduğu Neufchâtel, Cenevre ve Vaud'da intihar oranları sırasıyla 486, 321 ve 371'dir.

Eğer etnik etkenin bir payı varsa kendisini daha iyi ortaya koyabilmesi için, onu maskelemesi olasılığı bulunan din etkenini ortadan kaldırmaya çalıştık. Bu amaçla aynı dinden olan

Alman ve Fransız kantonlarını karşılaştırdık. Bu hesaplamanın sonuçları da ancak yukarıdakileri doğrulamıştır.

İsviçre Kantonları

Alman Katolikler	87 intihar	Alman Protestanlar	293 intihar
Fransız Katolikler	83 intihar	Fransız Protestanlar	456 intihar

Katoliklerde ırklar arasındaki kayda değer bir fark görülmüyor; Protestanlarda da Fransızlar önde gidiyor.

Görüldüğü gibi olgular, Almanlarda intihar oranlarının daha yüksek olması nedeninin damarlarındaki akan kan olmayıp, içinde yetiştikleri uygarlık olduğunu tutarlı olarak ortaya koyuyorlar. Bununla birlikte Morselli'nin ırkın etkisini göstermek üzere öne sürdüğü kanıtlar arasında bir tanesi var ki, ilk bakışta daha inandırıcı görünmektedir. Fransız halkı, daha başlangıçtan beri birbirinden boy bakımından farklı olan iki temel ırkın, yani Keltler ile Kimrilerin karışmasından oluşmuştur. Julius Caesar'ın çağından beri Kimriler uzun boylu olmalarıyla bilinegelmişlerdir. Nitekim Broca bu iki ırkın bugün ülkemizde nasıl dağılmış bulunduğunu nüfusun boy özelliklerine bakarak saptayabilmiş ve Kelt kökenli nüfusun Loire'ın güneyinde, Kimri kökenlilerin ise kuzeyde çoğunlukta olduğunu görmüştür. Bu etnografik harita intiharlar haritasına biraz benziyor; çünkü intiharların büyük ölçüde ülkenin Kuzey kesiminde toplandığını ve buna karşılık orta ve güney Fransa'da en düşük düzeye indiğini biliyoruz. Ama Morselli bundan da öteye gitmiş bulunuyor. Fransa'da intiharların etnik öğelerin dağılış biçimine göre düzenli bir farklılık gösterdiğini kanıtlayabildiğine inanmaktadır. Bu amaçla altı il kümesi oluşturmuş, bunlardan her biri için intihar ortalaması ile boy yetersizliği yüzünden askerlikten bağışık tutulanların ortalama sayısını hesaplamıştır; böylece ilgili nüfusun ortalama boyunu dolaylı olarak ölçmüş oluyor, çünkü bağışık tutulanların sayısı azaldıkça boy ortalaması da yükselmektedir. Bu iki ortalamalar dizisinin

birbiriyle ters orantılı olarak değiştiğini görüyoruz; boy yetersizliği nedeniyle askerlikten bağışık tutulanların sayısı azaldıkça, yani boy ortalaması yükseldikçe intiharlar da artmaktadır.[6]

Eğer kanıtlansaydı, böylesine tam bir birliktelik ırk etkeninden başka hiçbir şeyle açıklanamazdı. Ama Morselli'nin bu sonuca varma yolu onu kesin saymamıza olanak vermiyor. Gerçekten karşılaştırmasına temel olarak, Broca'nın Kelt ve Kimri kanını taşımadaki saflık derecesine göre kendince oluşturduğu altı etnik grubu almıştır.[7] Ama bu bilginin yetkisi ne denli yüksek olursa olsun söz konusu etnografik (budunbetimsel) sorunlar, önerdiği sınıflandırmayı kesinlikle doğru saymaya olanak bırakmayacak ölçüde son derece de karmaşıktırlar ve çok değişik yorumlara ve karşıt varsayımlara elverişlidirler. Bu sınıflamayı desteklemek için, doğrulamasını yapmaya hemen hemen olanak bulunmayan ne çok sayıda tarihsel varsayıma başvurduğunu göz önüne getirmek yeter. Saptadığını sandığı değişik tonlardaki ara türlerin gerçekliği ise Fransa'da birbirinden kesin biçimde ayrı iki insanbilimsel (antropolojik) türün bulunduğu bu araştırmalarla açıkça kanıtlanmış olmakla birlikte çok kuşkuludur.[8] Bu sistemli, ama biraz fazla ustalıklı tabloyu bir yana bırakarak, illeri kendilerine özgü ortalama boy uzunluğuna göre (yani boy yetersizliği nedeniyle askerlikten bağışık tutulanların ortalama sayısına göre) kümelendirir ve bu ortalamaların her birini intihar ortalamasıyla karşılaştırırsak, Morselli'ninkinden oldukça değişik olan Çizelge VII'deki sonuçları elde ederiz.

---

6 Morselli, *a.g.k.*, s. 189.

7 *Mémoires d'anthropologie*, c. I, s. 320.

8 İki büyük bölgesel yığının varlığı kuşku götürmez: Birisi uzun boyluların başat olduğu (1.000 kişide yalnızca 39 kişinin boy nedeniyle askerlikten bağışık tutulduğu) 15 kuzey ilinden, öbürü ise kısa boyluların yaygın olduğu (1.000 kişide 98-130 kişi) 24 orta ve batı illerinden oluşuyor. Bu farklılık ırkın bir sonucu mudur? Bu, çözümü çok daha güç olan bir sorudur. Otuz yılda Fransa'da ortalama insan boyunun algılanabilir ölçüde değiştiği, askerlikten bağışıkların sayısının bu nedenle 1831'deki 92.80'den 1860'da 59.40'a d"şt"ğü göz önünde bulundurulacak olursa, böylesine değişken bir özelliğin ırklar diye adlandırılan görece değişmez türlerin varlığını kanıtlamak için çok güvenilir bir ölçüt olup olma-

		100 kişi başına Alman sayısı	İntihar oranları (bir milyon kişi başına)		
Yalnız Alman nüfustan oluşan eyaletler	Aşağı Avusturya	95.90	254		İki kümenin ortalaması 89
	Yukarı Avusturya	100.00	110	Ortalama	
	Salzburg	100.00	120	106	
	Alpötesi Tirol	100.00	88		
Çoğunlukla Alman	Karintiya	71.40	92	Ortalama	
	Stirya	62.45	94	125	
	Silezya	53.37	190		
Önemli Alman azınlık	Bohemya	37.64	158	Ortalama	
	Moravya	26.33	136	140	
	Bukovin	9.06	128		
Küçük Alman azınlık	Galiçya	2.72	82		
	Alpberisi Tirol	1.90	88		
	Kıyılar	1.62	38		
	Karniyol	6.20	46		
	Dalmaçya	—	14		

ÇİZELGE VIII

NÜFUSU UZUN BOYLU İLLER			NÜFUSU KISA BOYLU İLLER		
	Askerlikten bağışıkların sayısı	İntihar oranı ortalaması		Askerlikten bağışıkların sayısı	Ortalama intihar oranı
1. Küme (9 il)	İncelenen bin kişide 40'dan az	180	1. Küme (22 il)	İncelenen bin kişide 60-80	115 (Seine dışında 101)
2. Küme (8 il)	40-50	249	2. Küme (12 il)	80-100	88
3. Küme (17 il)	50-60	170	3. Küme (14 il)	Daha çok	90
Genel Ortalama	İncelenen bin kişide 60'dan az	191	Genel Ortalama	İncelenen bin kişide 60'dan çok	103 (Seine'le) 93 (Seine'siz)

III

İntihar oranı, Kimri ya da öyle sanılan öğelerin göreli önemiyle orantılı olarak düzenli bir artış göstermiyor; çünkü en uzun boylulardan kurulu olan birinci kümede intiharlar ikinci kümedekinden daha azdır; üçüncü kümedekine de pek yakındır; bunun gibi son üç küme de, boy bakımından ne denli farklı da olsalar hemen hemen aynı düzeydedirler.[9] Bu sayıların bütün gösterdiği Fransa'nın boy uzunluğu bakımından olduğu gibi intiharlar bakımından da, biri intiharların çok ve boyların uzun olduğu kuzey, öbürü ise boyların daha kısa ve intiharların daha az olduğu Orta Fransa olmak üzere iki eşit bölüme ayrıldığı, ama bu iki olgudaki değişmelerin tam da birbirine koşut olmadığıdır. Başka deyişle etnografik harita üzerinde gördüğümüz bu iki büyük bölgesel yığını intiharlar haritası üzerinde de görmekteyiz; ama aralarındaki çakışma ancak kaba bir biçimde ve genel bir çakışmadır. İki olgu karşılaştırıldığında görülen biçimlerin ayrıntısında bu çakışma yoktur.

Söz konusu çakışma bir kez gerçek boyutlarına indirgenince, artık etnik öğelerin etkisine kesin bir kanıt olmaktan çıkıyor; çünkü bir yasallığı kanıtlamaya yetmeyen tuhaf bir olgu-

---

dığı haklı olarak sorulur. Ama ne olursa olsun, Broca'nın bu iki aşırı uç arasına yerleştirdiği ara kümelerin kuruluş, adlandırılış ve Kimri köküne ya da öteki köke bağlanış biçimi bize hepsinden daha kuşkulu görünüyor. Burada morfolojik nedenler söz konusu olamaz. İnsanbilim belli bir bölgede ortalama boyun ne olduğunu geçerli olarak saptayabilir, ama bu ortalamanın hangi ırksal geçişmelerin sonucu olduğunu söyleyemez. Ortalama boylar Keltlerin daha uzun boylu ırklarla karışmasının sonucu olabileceği gibi, Kimrilerin kendilerinden daha kısa boylu ırklarla karışmış olmasının ürünü de olabilir. Coğrafyasal dağılım da bir kanıt olarak öne sürülemez, çünkü bu karışık kümelere hemen her yerde, kuzeybatıda (Normandiya ve Aşağı Loire), güneybatıda (Aquitaine), güneyde (Roma eyaleti), doğuda (Lorraine) vb. rastlanmaktadır. Bu durumda geriye son derece tahmini olan tarihsel görüşler kalıyor. Tarih, değişik halkların yayılma ve geçişmesinin nasıl, ne zaman ve hangi koşul ve ölçülerde cereyan ettiğini pek iyi bilmemektedir. Bunların, halkların organik yapıları üzerindeki etkilerini saptamada yardımı hiç olamaz.

9 Özellikle, olağanüstü koşulları nedeniyle öbür illerle karşılaştırılmayacak durumda olan Seine hesaba katılmazsa.

dan ibaret kalıyor. Belki de bağımsız etkenlerin yalnızca basit bir rastlaşmasının sonucudur. Bu çakışmanın ırkların etkisine bağlanabilmesi için, en azından bu varsayım başka olgularla doğrulanmalı, hatta gerekliliği otaya konmalıdır. Oysa, tam tersine, aşağıdaki olgular bu varsayımın yanlışlığını ortaya koyuyorlar.

1. Gerçekliğini yadsımaya olanak bulunmayan ve öylesine güçlü bir intihar eğilimi gösteren Almanlarınki gibi bir ortak türün, toplumsal koşullar değişir değişmez bu eğilimi göstermez olması ve Keltler ya da eski Belçikalılarınki gibi az çok kuşkulu ve ancak nadir kalıntıları bulunan bir türün de aynı eğilim üzerinde güçlü bir etkide bulunabilmesi şaşırtıcı olurdu. Bu türü anımsatan son derece genel özellikler ile böyle bir eğilimin karmaşık ve özel niteliği arasında çok büyük ayrılık vardır.

2. Aşağıda eski Keltlerde intihara sık rastlandığını göreceğiz.[10] Bu bakımdan bugün Kelt kökenli olduğu sanılan nüfuslar arasında az görülmesi, bu ırkın bir soy özelliğinin gereği olmayıp, değişen dış koşulların sonucu olabilir ancak.

3. Keltler ve Kimriler temel ve arı ırklar değildirler; bunlar birbiriyle "kan, dil ve inançları yoluyla" ilişki içinde bulunmuşlardır.[11] Her ikisi de, yığınlar halinde yayılan ya da birbirini izleyen akınlar sonucu yavaş yavaş tüm Avrupa'ya dağılan sarı ve uzun boylu ırkın değişik birer çeşidinden ibarettir. Etnografik bakımdan aralarındaki bütün fark Keltlerin, güneyin daha esmer ve daha kısa boylu ırklarıyla karışarak genel türden biraz daha farklılaşmış olmasından ibarettir. Bu nedenle eğer Kimrilerdeki daha büyük intihar eğiliminin etnik nedenleri varsa, bu onlarda temel ırkın daha az değişikliğe uğramış olmasıdır. Ama o takdirde, hatta Fransa'nın dışında bu ırkın ayırt edici özellikleri ne ölçüde bozulmadan kalmışsa, intiharların da o ölçüde arttığına tanık olmak gerekir. Oysa durum hiç de öyle değildir. Avrupa'nın en uzun boy ortalaması (1 m 72

10 Bkz. Kitap II, Böl. IV.
11 Broca, *a.g.k.*, c. I, s. 394.

cm) Norveç'tedir ve bu türün kökeni, sanıldığına göre, kuzey, özellikle de Baltık kıyılarıdır; yine buralarda en iyi korunmuş olduğu sanılmaktadır. Ama İskandinavya Yarımadası'nda intihar oranları yükselmemiştir. Aynı ırkın arılığını Hollanda, Belçika ve İngiltere'de Fransa'dakinden daha çok koruduğu söylenmektedir,[12] ama Fransa'da intiharlar öbür üç ülkedekinden çok daha fazladır.

Ama Fransa'daki intiharların bu coğrafi dağılımı, ırkın belirsiz etkileri işin içine katılmaksızın açıklanabiliyor. Ülkemizin etnolojik bakımdan olduğu gibi manevi bakımdan da birbiriyle henüz tam olarak geçişmemiş olan iki bölüme ayrıldığı biliniyor. Orta Fransa ve güneydeki nüfus kendi huylarını, kendilerine özgü olan bir yaşam biçimini korumuşlardır. Bu nedenle kuzeyin uygarlığının ocağı kuzeydedir; yani esas olarak kuzeyli kalmıştır. Öte yandan daha ilerde görüleceği gibi bu uygarlık Fransızları intihara iten temel nedenleri içerdiğine göre, etki alanının coğrafi sınırları da intiharların en çok olduğu bölgenin sınırlarıdır. Kuzeyin insanları güneydekilerden daha çok intihar ediyorlarsa, bu onların etnik huyları gereği intihara daha eğilimli olmalarından dolayı değildir; bu yalnızca intiharın toplumsal nedenlerinin özellikle Loire'ın kuzeyinde güneye göre daha çok yığılmış olmasından ötürüdür.

Ülkemizdeki bu ahlak ikiliğinin nasıl doğup sürdüğüne gelince, bu, budunbetimsel (etnografik) incelemenin çözmeye yeterli olamayacağı bir tarih konusudur. Bu durumun nedeni, ya da hiç olmazsa tek nedeni ırksal farklar değildir; çünkü çok değişik ırklar birbirine karışmış ve birbiri içinde kaybolmuş olabilir. Kuzeyli ve güneyli türleri arasında, yüzlerce yıllık ortak yaşamın gideremediği biçimde bir karşıtlık yoktur. Provenceli Ile-de-Francelıdan ne ölçüde farklı idiyse, Lorrainli de Normandieliden o ölçüde farklıydı. Ama tarihsel nedenlerle bölgeci görüş, yerel gelenekçilik güneyde çok daha güçlü kalmış, kuzeyde ise ortak düşmanlara karşı hazırlıklı olmak, daha sıkı bir çıkar dayanışması, daha sık temaslar değişik halkları

12 Bkz. Topinard, *Anthropologie*, s. 464.

daha erken zamanlardan başlayarak birbirine yaklaştırmış ve tarihlerini kaynaştırmıştır. İşte bu ahlak benzeşmesi, insanların, düşüncelerin ve nesnelerin hareketlerini artırmakla kuzeyi yoğun bir uygarlığın beşiği yapmıştır.[13]

IV

Irkı intihar eğiliminin önemli bir etkeni olarak gören kuram, bunun kalıtsal olduğunu da, üstü örtülü olarak, kabul etmektedir; çünkü ancak bu koşulla etnik bir özellik oluşturabilir. Ama intiharın kalıtsallığı kanıtlanmış mıdır? Bu sorunun yakından incelenmesi gerekir, çünkü az önce üzerinde durduğumuz soruyla ilişkileri açısından olduğu gibi kendi başına da önem taşıyan bir sorudur. Gerçekten eğer intihar eğiliminin kalıtsal yolla geçtiği kanıtlanırsa, belli bir örgensel (organik) duruma sıkıca bağımlı olduğunu kabul etmek gerekir.

Ama önce sözcüklerin anlamını belirtmek gerekir. İntiharın kalıtsal olduğu söylendiğinde, yalnızca, intihar edenlerin çocuklarının, anne-babalarının eğilimlerini kalıtım yoluyla edinmiş olduklarından, benzer durumlarda onlar gibi davranmaya eğilimli oldukları mı anlatılmak istenmektedir? Bu anlamda, söz konusu önerme yadsınamaz, ama önemsiz kalır; çünkü bu durumda kalıtsal olan intihar değildir; kalıtımla geçen şey yalnızca belli bir durumda kişileri intihara eğilimli kılabilen, ama zorunlu kılmayan, bu nedenle de onların intihar kararını açıklamaya yeterli olmayan genel bir huydan ibarettir. Gerçekten intiharın ortaya çıkmasına en elverişli olan birey

13 Aynı görüş İtalya için de geerlidir. Orada da intiharlar kuzeyde güneye göre daha çoktur ve bir yandan da kuzeyli nüfusun ortalama boy uzunluğu güneyli nüfusundakinden azıcık daha fazladır. Ama bugünkü İtalyan uygarlığı Piemonte kökenlidir ve bir yandan da Piemonteliler, güneyin insanlarına göre biraz daha uzun boyludurlar. Ama fark azdır. En azından kıta İtalyası için Toscana'da ve Venedik bölgesinde gözlemlenen en uzun boy 1.65 m., Calabria'da gözlemlenen en kısa boy ise 1.60 m.'dir. Sardunya'da boy 1.58 m.'ye düşmektedir.

yapısının, yani değişik biçimleriyle sinir bozukluğunun, intihar oranında görülen değişmeleri hiç de açıklayıcı olmadığını daha önce gördük. Ama ruhbilimciler pek çok durumda kalıtımdan, tamamıyla ayrı bir anlamda söz etmektedirler. Buna göre intihar eğilimi anne-babalardan çocuklara doğrudan doğruya ve bütünüyle geçer ve bir kez geçince de tamamıyla otomatik bir biçimde intihara yol açar. O zaman, tek-konu-deliliğinden pek farklı olmayan ve göründüğü kadarıyla oldukça belirli bir fizyolojik mekanizmayı karşılayan, bir ölçüde özerk bir tür ruhsal mekanizma oluşturur. Böylece de esas olarak bireysel nedenlere bağlı olur.

Gözlemler böyle bir kalıtımın varlığını ortaya koyuyor mu? Gerçi kimi kez intiharın aynı ailede çok üzücü bir düzenlilikle yinelendiği görülür. Bunun en çarpıcı örneklerinden birini Gall anıyor: "Bay G... adında bir mülk sahibi öldüğünde geriye yedi çocuk ve iki milyonluk bir kalıt bırakıyor; çocukların altısı Paris ya da çevresinde kalıyor ve baba kalıtından paylarına düşeni koruyorlar; hatta birkaçı bunu çoğaltıyor. Hiçbiri mutsuz değil; hepsinin sağlığı yerinde... Kardeşlerin yedisi de kırk yıllık bir süre içinde intihar etmiştir."[14] Esquirol, tanıdığı bir tüccarın altı çocuğundan dördünün intihar ettiğini, beşincisinin de birkaç kez intihar girişiminde bulunduğunu gözlemlemiştir.[15] Başka durumlarda da anne-babaların, çocukların ve torunların birbirlerini izleyerek aynı dürtüye kapıldıkları görülmektedir. Ama fizyologların getirdikleri örnekler bize, çok dikkatle ele alınması gereken bu kalıtım konularında çabuk sonuçlar çıkarmaya kalkışmamak gerektiğini öğretmelidir. Nitekim veremin art arda birkaç kuşakta görüldüğü kuşkusuz pek çok durumda gözlenmiştir, ama bilginler hâlâ bunun kalıtsal olduğunu kabul etmekte duraksıyorlar. Hatta bunun karşıtı düşünce daha yaygın görünüyor. Hastalığın aynı aile içindeki bu yinelenişi, gerçekten de veremin kendisinin kalıtsal oluşundan değil, hastalığı yapan basili kapmaya ve fırsat olduğunda bulaştırmaya yatkın

14 *Sur les fonctions du cerveau,* Paris, 1825.
15 *Maladies mentales,* c. I, s. 582.

bir genel mizaçtan ileri geliyor olabilir. Bu durumda iletilen şey hastalığın kendisi değil, yalnızca onun gelişimine elverişli bir vücut ortamı olmaktadır. Bu son açıklamayı kesinlikle reddedebilmemiz için, en azından Koch basilinin sık sık dölde (ceninde) görüldüğünü saptamış olmamız gerekir; bu kanıtlama yapılmadıkça kuşku ortadan kalkamaz. Aynı sakınma, incelediğimiz konu için de geçerlidir. Bu bakımdan, kalıtım görüşüne uygun düşen kimi olguları anmak bu sorunu çözmeye yetmez. Bu olguların aynı zamanda rastlantısal durumlara bağlanamayacak ölçüde yeterli sayıda olması –başka herhangi bir açıklamaya olanak bırakmaması–, başka hiçbir olguya ters düşmemesi de gereklidir. Kalıtımcı görüşler bu üçlü koşula uyuyor mu?

Gerçi yaygın oldukları anlayışı vardır. Ama bundan, kalıtsallığın intiharın yapısında yer aldığı sonucunu çıkarabilmek için, sayılarının az ya da çok olması yeterli değildir. Bundan başka toplam gönüllü ölümler içindeki oranını da gösterebilmek gerekir. Toplam intiharlar sayısının görece yüksek bir bölümünde kalıtsal ön etkenlerin varlığı kanıtlanabilirse, bu iki olgu arasında bir nedensellik bağı bulunduğu, intiharın kalıtsal olarak geçme eğiliminde olduğu kabul edilebilir. Ama bu kanıtlanamadıkça, anılan örneklerin, değişik etkenlerin rastlantısal bir bileşiminin sonucu olması her zaman olasıdır. Bu sorunu çözmeye elverecek tek yol olan gözlemler ve karşılaştırmalar ise hiçbir zaman geniş ölçüde yapılmış değildir. Hemen daima birkaç ilginç durumun öyküsü iletilmekle yetinilmektedir. Bu özel konu üzerinde sahip bulunduğumuz bilgiler hiçbir yönde kanıtlayıcı olabilecek kesinlikte değildirler; hatta biraz çelişkilidirler. Doktor Luys, hastahanesinde gözlemlediği ve haklarında oldukça tam bilgiler topladığı intihara az ya da çok eğilimli 39 akıl hastasından yalnızca birinin ailesinde de daha önce bu eğilimin bulunduğunu gözlemlemiştir.[16] Brierre de Boismont da 265 akıl hastası içinde yalnız 11'inin, yani % 4'ünün anne ya da babasının intihar etmiş olduğunu saptamıştır.[17] Ca-

16 *Suicide*, s. 197.
17 Anan Legoyt, s. 242.

zauvieilh'in verdiği oran çok daha yüksektir; 60 hastanın 13'ünde, yani % 28'inde kalıtsal önceller gözlemlediğini söylemektedir.[18] Kalıtımın etkilerini kaydeden tek istatistik olan Bavyera İstatistikleri'ne göre 1857-66 yılları arasında kalıtım 100 olaydan yaklaşık 13'ünde kendini duyurmuştur.[19]

Bu olgular ne denli kesinlikten uzak olursa olsun, eğer yalnızca özel bir intihar kalıtımının varlığı kabul edilmekle açıklanabiliyorlarsa, bu varsayım doğrudan doğruya başka türlü bir açıklamanın olanaksızlığından dolayı bir ölçüde güç kazanacaktır denilebilir. Ama aynı sonucu doğurabilecek (özellikle bir arada olunca) en azından iki neden daha vardır.

İlk olarak bu gözlemlerin hemen tümü akıl hastalığı hekimlerince, başka deyişle akıl hastaları üzerinde yapılmış gözlemlerdir. Bütün hastalıklar içinde kalıtımla en sık geçeni herhalde akıl hastalığıdır. Bu durumda kalıtsal olan şey intihar eğilimi midir, yoksa sık ama yine de rastlantısal bir belirtisi intihar olan akıl hastalığı mıdır, sorusu sorulabilir. Bu kuşku çok yerindedir, çünkü bütün gözlemcilere göre kalıtım varsayımını destekleyen örnekler, tümüyle değilse bile özellikle intihar eden akıl hastaları arasında görülmektedir.[20] Kuşkusuz bu koşullarda bile kalıtım önemli bir rol oynamaktadır; ama bu artık intiharın kalıtsallığı olayı değildir. Kalıtımla geçen genellikle akıl hastalığıdır; intihara yol açması olası, ancak her zaman korkulacak olan sinir zayıflığıdır. Bu durumda kalıtımın intihar eğilimindeki payı, kalıtsal veremde görülen kan tükürme eğilimindeki payından daha büyük değildir. Ailesinde hem deli, hem de intihar eden kişiler bulunan talihsiz kendisini öldürürse, bu anne ya da babanın da intihar etmiş olmalarından dolayı değil, akıl hastası olmalarından dolayıdır. Görüldüğü gibi akıl bozuklukları kalıtımla geçerken değiştiğinden, örneğin ana ya da atadaki melankoli çocuklarda, torunlarda kronik taşkınlık ya da içgüdüsel delilik biçimini aldığından, aynı ailenin

18 *Suicide*, s. 17-19.

19 Bkz. Morselli, s. 410

20 Brierre de Boismont, *a.g.k.*, s. 59; Casauvieilh, *a.g.k.*, s. 19.

birçok üyesinin intihar ettiği görülebilir ve bütün bu intiharlar, değişik delilik türlerinin sonucu olarak, değişik türler oluşturabilirler.

Ancak bu temel neden bütün olguları açıklamaya yetmez. Çünkü, bir yandan intiharın yalnızca delilerin ailelerinde yinelendiği hiçbir zaman kanıtlanmış değildir; öte yandan akıl hastalığı zorunlu olarak gerektirmediği halde, bu ailelerin bir bölümünde intiharın özellikle yoğun olması yine de dikkate değer bir olgu olarak kalmaktadır. Her deli kendini öldürmeye eğilimli değildir. Öyleyse nasıl oluyor da intihara yazgılı gibi görünen kimi deli soyları bulunabiliyor? Böyle durumların sık görülmesi, açıkça, az önce sözü edilenden başka bir etkenin bulunduğunu düşündürüyor, ama bu da kalıtıma bağlanmadan açıklanabilir. Örneğin bulaştırıcı gücü, ona yol açmaya yeter.

Gerçekten bundan sonraki bölümlerden birinde intiharın son derece bulaşıcı olduğunu göreceğiz. Bu bulaşıcılık, özellikle yapıları gereği genel olarak her türlü telkine, özel olarak da intihar düşüncelerine açık olan bireylerde kendini duyuyor; çünkü bunlar yalnızca kendilerini etkileyen her şeyi yinelemeye eğilimli olmakla kalmamakta, özellikle de zaten eğilimli oldukları bir davranışı yinelemeye yönelik bulunmaktadırlar. Bu çifte özellik, anne-babaları intihar etmiş olan akıl hastalarında ya da basit ruh hastalarında bulunmaktadır. Çünkü sinir zayıflıkları kendilerini telkine açık kılmakta, bu arada kendini öldürme düşüncesini de kolayca kabule eğilimli yapmaktadır. Bu bakımdan, yakınlarının acıklı sonunun anısı ya da görüntüsünün onlar için karşı konulamaz bir saplantı ya da dürtü kaynağı olması şaşırtıcı değildir.

Bu açıklama da kalıtıma dayalı açıklama kadar doyurucu olduktan başka yalnızca bununla uyuşabilecek kimi olgular da vardır. İntiharın birkaç kez görüldüğü ailelerde, sık sık, bunların tıpkı tıpkısına benzer biçimde yapıldığı görülmektedir. Yalnız aynı yaşta ortaya çıkmakla kalmayıp, aynı biçimde de yapılmaktadır. Bir yerde kendini asma, bir başka yerde boğma, bir üçüncü durumda kendini yüksek bir yerden atma yeğlenen yol

olabilmektedir. Sık sık anılan bir örnekte benzerlik çok daha ileri noktalara ulaşıyor: Bütün bir ailede aynı silah –birçok yıllık aralarla olmasına rağmen– kullanılarak intihar edilmiştir.[21] Bu benzerlikler kalıtımcı görüş lehine bir başka kanıt gibi görülmek istenmiştir. Ancak, eğer intiharı kendi başına bir ruhsal bütünlük saymamak için geçerli nedenler varsa, kendini asarak ya da kurşunlayarak öldürme eğiliminin olabileceğini kabul etmek çok daha güçtür. Bu olgular, daha çok, ailenin geçmişini kana bulayan intiharların, geride kalanların zihni üzerindeki bulaşıcı etkisinin ne denli büyük olduğunu ortaya koymuyor mu? Çünkü kendilerinden öncekilerin fiilini böylesine tıpkı benzeriyle yineleme noktasına gelebilmek için, bu anıların onları sarıp kuşatmış ve ezinç altına almış olması gerekir.

Kalıtımın söz konusu olmadığı ve bulaşmanın bu kötü olayın tek nedeni olduğu çok sayıda durumun aynı nitelikte olması, bu açıklamayı daha da olası kılmaktadır. Aşağıda yeniden sözünü edeceğimiz salgın intiharlarda, değişik intiharların hemen daima şaşırtıcı ölçüde birbirlerine benzedikleri görülmektedir. Sanki birbirlerinin kopyasıdırlar. 1772'de bir hastahanenin karanlık bir geçidinde on beş hastanın aynı çengele, kısa zamanda birbiri ardından kendilerini asarak intihar edişini herkes biliyor. Çengel kaldırılınca salgın sona ermiştir. Bunun gibi Boulogne Karargâhı'nda bir asker bir kulübede beynini dağıtmıştı; birkaç gün içinde aynı kulübede taklitçiler çıktı; ama kulübe yakılır yakılmaz bulaşma sona erdi. Bütün bu olaylarda saplantının çok ağır etkisi apaçık görülmektedir; çünkü saplantıyı düşündüren maddi nesne ortadan kalkar kalkmaz olaylar da durmaktadır. Görüldüğü gibi, eğer, açıkça biri öbürüne yol açan intiharların hepsi aynı örneği yineliyorlarsa, haklı olarak onları aynı nedene bağlayabiliriz; özellikle çünkü her şeyin bu nedenin gücünü artıracak biçimde bir araya geldiği ailelerde, söz konusu neden en yüksek etki gücüne ulaşmaktadır.

Ayrıca birçok insan anne-babaları gibi davranırken örneğin çekiciliğine kapıldıkları duygusundadırlar. Esquirol'un

21 Ribot, *L'hérédité*, s. 145, Paris, Felix Alcan.

gözlemlediği bir ailede durum budur: "26-27 yaşlarındaki en genç (kardeş) melankoliye yakalanıyor ve evinin çatısından kendini aşağı atıyor; onunla ilgilenen ikinci kardeş bu ölümden dolayı kendisini suçlayıp birkaç kez intihara kalkışıyor ve kendini birkaç kez uzun sürelerle aç bırakması sonunda bir yıl sonra ölüyor. Kendisi doktor olan ve iki yıl önce bana korkunç bir umutsuzluk içinde yazgısından kurtulamayacağını birkaç kez söylemiş olan dördüncü bir kardeş kendini öldürüyor."[22] Moreau şu olguyu anlatıyor: Erkek kardeşi ve amcası intihar etmiş olan bir akıl hastası intihar eğilimine yakalanmıştı. Charenton'a kendini ziyarete gelen bir kardeşi, ondan duyduğu korkunç düşüncelerin etkisiyle umutsuzluğa düşmüştü ve kendisinin de sonunda aynı duruma düşeceği kanısından kurtulamıyordu.[23] Bir hasta da Brierre de Boismont'a gelerek şu itirafta bulunmuştur: "53 yaşına değin sağlığım iyiydi; hiçbir üzüntüm yoktu, oldukça neşeli bir yapım vardı; ama üç yıl önce karamsar düşüncelere kapılmaya başladım. Üç aydan beridir bu düşünceler beni hiç rahat bırakmıyorlar ve her an kendimi öldüresim geliyor. Kardeşimin 60 yaşında kendini öldürdüğünü saklamayacağım; daha önce bu noktayla ciddi olarak hiç ilgilenmemiştim, ama 56. yaşıma ulaşınca bu anı düşüncelerimde daha canlı bir biçimde yer almaya başladı ve şimdi de artık her an kafamda." Ama sonuç çıkarmaya elverişli olgulardan birini Falret anlatıyor: "19 yaşında bir genç kız bir amcasının intihar etmiş olduğunu öğrenir. Bu haber onu çok üzmüştür: Deliliğin kalıtsal olduğunu duymuştu, kendisinin de bir gün bu üzücü duruma düşebileceği düşüncesi çok geçmeden onun aklında yer etti, kaldı. Bu üzüntülü durumda bulunuyorken babası kendini öldürdü. O andan başlayarak bu kötü ölüme kesinlikle yazgılı olduğu duygusuna kapıldı. Artık bu yaklaşan ölümden başka hiçbir şey düşünmüyordu ve kendi kendisine durmaksızın şunu yineliyordu: 'Ben de babam gibi, amcam gibi mahvolacağım! Demek ki benim kanımda bu var!' ve bir inti-

[22] Lisle, *a.g.k.*, s. 195.
[23] Brierre, *a.g.k.*, s. 57.

har girişiminde bulunuyor. Ama babası olarak bildiği kişi gerçekten babası değildi. Onu korkularından kurtarmak için annesi bunu itiraf ediyor ve kendisini gerçek babasıyla görüştürüyor. Aralarındaki fiziksel benzerlik öylesine büyük idi ki, hasta tüm kaygılarının daha o anda dağılıp gittiğini gördü. Her türlü intihar düşüncesini bir yana attı; artan bir biçimde neşesi yerine geldi ve sağlığı düzeldi."[24]

Görüldüğü gibi, intiharın kalıtsallığını savunmaya elverişli olaylar bir yandan bu ilişkinin varlığını kanıtlamaya yeterli değildirler; öte yandan da başka bir etkenle açıklanmaları çok kolaydır. Ama dahası var. Ruhbilimcilerin önemini kavramamış göründükleri kimi olgulara ilişkin sayısal veriler, gerçek anlamda bir kalıtsal iletim varsayımıyla bağdaşmamaktadır. Bunlar aşağıda belirtilmektedir:

1. Eğer insanları kendilerini öldürmeye önceden yazgılı kılan kalıtsal kökenli bir örgensel-ruhsal belirlenme varsa, bunun her iki cinste de aşağı yukarı eşit etkisinin görülmesi gerekir. Çünkü intiharın kendi başına cinsellikle bir ilişki olmadığına göre kalıtımın kadınlardan çok erkekleri etkilemesi için herhangi bir neden olamaz. Gerçekte ise kadınlarda intiharın çok az sayıda olduğunu ve bunun erkek intiharlarına göre çok küçük bir oranda kaldığını biliyoruz. Eğer söylendiği gibi kalıtımın etkisi olsaydı durum böyle olmazdı.

Kadınların da erkekler gibi intihar eğilimini kalıtımla edindikleri, ama çoğunlukla bu eğilimin kadın cinsine özgü toplumsal koşullar tarafından giderildiği söylenebilir mi? Ama pek çok durumda açığa çıkmayan bir kalıtsallık için, ancak varlığı hiç de kanıtlanmamış çok belirsiz bir örtülü güç diyebiliriz.

2. Bay Grancher veremin kalıtsallığından söz ederken şunları yazıyor: "Böyle bir olayda kalıtımın varlığını kabul edebiliriz (üç aylık bir bebekte belirgin verem); bunda her bakımdan doğrulanmaktayız... Eğer gizli bir veremin varlığını düşündürecek herhangi bir şey yoksa, doğumdan 15-20 ay

24 Luys, *a.g.k.*, s. 201.

sonra patlak veren bir veremin anne rahmindeki dönemden kalma olduğu çok daha az öne sürülebilir... Öyleyse doğumdan on beş, yirmi ya da otuz yıl sonraya çıkan verem olayları için ne demeli? Yaşamın başında bir bozukluk bulunduğu varsayılsa bile, bunca uzun zaman sonra bu bozukluğun etkisini yitirmiş olması gerekmez mi? Bütün hastalığı, kişinin yaşamı boyunca karşı karşıya geldiği capcanlı basiller dururken, bu taşıllaşmış mikroplara bağlamak doğal bir tutum olur mu?"[25] Gerçekten bir hastalığın tohumunun dölütte (rahimde) ya da yeni doğan çocukta bulunduğunu göstermeyi gerektiren kesin kanıtın yokluğunda, bu hastalığın kalıtsal olduğunu savunabilmek için, hiç olmazsa küçük çocuklarda sık görüldüğü kanıtlanmalıdır. Bundan dolayıdır ki ilk çocukluktan başlayarak kendini belli eden bu özel deliliğin temel nedeninin kalıtım olduğu savunulmuş ve buna kalıtsal delilik adı verilmiştir. Hatta Koch deliliğin, tümden kalıtımın sonucu olmamakla birlikte onun etkisinden bağımsız da olmadığı durumlarda, atalarında delilik görülmemiş olan hastalardakine göre çok daha erken yaşta ortaya çıkma eğilimi bulunduğunu göstermiştir.[26]

Gerçi kalıtsal sayılan, bununla birlikte ancak az çok ileri bir yaşta ortaya çıkan kimi özellikler vardır: Sakal, boynuzlar vb. Ama bu gecikmenin kalıtımcı görüş içinde açıklanabilmesi, söz konusu özellikler, ancak bireysel evrim süreci içinde oluşabilen bir organik duruma bağlı olduğu takdirde olanaklıdır; örneğin kalıtım cinsel işlevler bakımından ergenlik çağına gelinceye değin hiçbir açık etkide bulunamaz. Ama eğer kalıtımla iletilen özellik her yaş için söz konusu olabiliyorsa, hemen ortaya çıkması gerekir. Bundan dolayı ortaya çıkması ne kadar gecikirse, var oluşunda kalıtımın ancak zayıf bir itici etkisi bulunabileceği de o ölçüde kabul edilmek gerekir. İntihar eğiliminin neden organik gelişmenin şu aşamasından çok bu aşa-

[25] *Dictionnaire encylopédique des sciences méd.*, 'Phtisie' maddesi, C. LXXVI, s. 542.

[26] *a.g.k.*, s. 170-172.

masında söz konusu olacağı belli değildir. Eğer tam anlamıyla örgütlenmiş olarak aktarılabilen belirli bir mekanizma ise, ilk yıllardan başlayarak ortaya çıkması gerekir.

Ama gerçekte bunun tersi olmaktadır. İntihar çocuklar arasında son derece seyrektir. Legoyt'a göre Fransa'nın 16 yaşından küçük bir milyon çocuk başına 1861-75 dönemi boyunca 4.3 erkek çocuk, 1.8 kız çocuk intiharı olmuştur. Morselli'ye göre İtalya'daki sayılar daha da küçüktür: 1866-75 dönemi için erkeklerde 1.25, kızlarda 0.33'den ibarettir ve bu oran bütün ülkelerde esas olarak aynıdır. En erken intiharlar 5 yaşında olmaktadır ve bunlar tam anlamıyla istisnadır. Ama bu olağandışı olayların da kalıtıma bağlanabileceği kanıtlanmış değildir. Gerçekten çocuğun da toplumsal nedenlerin etkisi altında bulunduğu ve bunların onu intihara itebileceği unutulmamalıdır. Burada bile, çocuk intiharlarının toplumsal ortama göre değişmekte olması, toplumsal nedenlerin etkisinin kanıtıdır. Çocuk intiharları en çok büyük kentlerde görülmektedir. [27] Çünkü, kent çocuğunun hazırlıksızlıklarında görüldüğü üzere, başka hiçbir yerde toplumsal yaşam çocuk için böylesine erken yaşta başlamaz. Uygarlığın akışına daha erken ve daha tam olarak girmekle, onun etkilerini de daha erken ve daha tam olarak yaşamaktadır. Uygar ülkelerde çocuk intiharlarının acınacak bir düzenlilikle artması da bundandır.[28]

Dahası var. İntihar yalnız çocukluk döneminde çok seyrek olmakla kalmamakta, en yüksek düzeyine de ancak yaşlılıkta ulaşmakta, aradaki dönem boyunca yaş ilerledikçe düzenli olarak artmaktadır.

Çok küçük farklar bir yana, bu ilişkiler bütün ülkelerde aynıdır. İsveç, en yüksek oranın 40-50 yaşları arasında yer aldığı tek ülkedir. Başka her yerde en yüksek intihar oranına, yaşamın son ya da sondan bir önceki döneminde ulaşılmakta, yine her yerde –belki de sayım yanlışlarından ileri gelen çok kü-

27 Bkz. Morselli, s. 329 vd.

28 Bkz. Legoyt, s. 158 vd.; Paris, Felix Alcan.

ÇİZELGE IX[29]

Yaşlara göre intiharlar (her yaş kümesinde milyon kişi başına)

	Fransa (1835-44)		Prusya (1873-75)		Saksonya (1847-58)		İtalya (1872-76)		Danimarl (1845-56
	Er.	Ka.	Er.	Ka.	Er.	Ka.	Er.	Ka.	Er.+Ka.
16 yaşın altındakiler	2.2	1.2	10.5	3.2	9.6	2.4	3.2	1.0	113
16-20 yaşlar	56.5	31.7	122.0	50.3	210	85	32.3	12.2	272
20-30 yaşlar	130.5	44.5	231.1	60.8	396	108	77.0	18.9	307
30-40 yaşlar	155.6	44.0	235.1	55.6	551	126	72.3	19.6	426
40-50 yaşlar	204.7	64.7	347.0	61.6			102.3	26.0	576
50-60 yaşlar	217.9	74.8			906	207	140.0	32.0	702
60-70 yaşlar	274.2	83.7	529.0	113.9			147.8	34.5	785
70-80 yaşlar	317.3	91.8			917		124.3	29.1	
Daha yukarı	345.1	81.4				297	103.8	33.8	642

[29] Bu çizelgedeki bilgiler Morselli'den alınmıştır.

çük istisnalar[30] bir yana– bu en üst sınıra varıncaya değin artış süregitmektedir. 80 yaşından sonra gözlemlenen azalma kesinlikle genel bir eğilim değildir ve zaten çok zayıftır. Bu yaşın payı yetmiş yaş grubununkinden biraz daha azdır, ama öbürlerinkinden, hiç değilse bunların çoğununkinden yine daha yüksektir. Öyleyse yalnız yetişkinler arasında görülen ve *yetişkinliğin başlangıcından itibaren yaşla birlikte artmasını sürdüren bir eğilim nasıl kalıtıma bağlanabilir?* Çocukluk döneminde hiç yokken ya da çok zayıf iken, daha sonra durmadan artan oranda göri len ve en yüksek yoğunluğa yalnız yaşlılar arasında ulaşan bir hastalığın doğuştan geldiği nasıl söylenebilir?

Homokron kalıtım yasası cinsler için söz konusu olamaz. Gerçekten bu yasa, kimi durumlarda kalıtımla edinilmiş özelliğin çocuklarda da yaklaşık olarak anne-babalardakiyle aynı yaşta ortaya çıktığını anlatır. Ama 10 ya da 15 yaşından sonraki her yaş için olağan olan intihar için durum böyle değildir. İntiharın tanıtıcı özelliği, yaşamın belli bir anında ortaya çıkması değil, yaş ilerledikçe sürekli bir biçimde artmasıdır. Bu sürekli artış, ona yol açan nedenin de insanın yaşlanmasıyla birlikte geliştiğini göstermektedir. Oysa kalıtımda bu koşul yoktur; çünkü kalıtım, tanımı gereği, döllenme olayı gerçekleştiği andan başlayarak ne olması gerekiyorsa ve ne olabilecekse odur. Acaba intihar eğilimi doğuştan başlayarak örtülü bir durumda olup, sonradan ortaya çıkan ve giderek gelişen başka güçlerin etkisi ile mi su yüzüne çıkıyor? Ama bu, kalıtımın etkisinin olsa olsa çok genel ve belirsiz bir eğilimden öteye gitmediğini kabul etmek demektir; çünkü eğer etkisini bir başka etkenin var olması durumunda ve var olduğu ölçüde gösterebilecek ise, gerçek nedenin de bu başka etken olduğunu kabul etmek gerekir.

30 Erkeklerde intihar oranının 30 ve 40 yaşlarında sabit kaldığı İtalya bunun bildiğimiz tek örneğidir. Kadınlarda aynı yaşlarda genel, bu nedenle de gerçek olması gereken bir duraklama eğilimi vardır. Bu, kadın yaşamında bir aşamayı temsil etmektedir. Söz konusu eğilim bekârlara özgü olduğundan, herhalde bekârlığın yol açtığı düş kırıklıkları ve gerilimlerin görece daha az duyulmaya başladığı ve yaşlı kızın yalnız kaldığı daha ileri bir yaşta ortaya çıkan manevi soyutlanmanın henüz bütün etkilerini doğurmadığı geçiş dönemiyle ilgilidir.

Kısacası, intiharın yaşlara göre değişmekte olması, herhangi bir organik psişik durumun onun belirleyici nedeni olamayacağını göstermektedir. Çünkü organizmayla ilgili her şey yaşamın hızına bağımlı olduğundan, sırasıyla bir gelişme, sonra durağanlaşma ve sonunda gerileme aşamasından geçer. Durmaksızın gelişen hiçbir biyolojik ya da ruhsal özellik yoktur; tersine hepsi, bir en yüksek noktaya ulaştıktan sonra, gerilemeye başlarlar. İntihar ise en yüksek noktasına insan yaşamının son sınırlarında ulaşmaktadır. Çoğunlukla 80 yaşına doğru görülen gerileme bile, hafif olduktan ve hiç genel olmadıktan başka görelidir de, çünkü 90 yaşındakiler 60 yaşındakiler kadar ya da daha çok, ama özellikle tam olgunluk çağındaki insanlardan daha çok kendilerini öldürüyorlar. Bu durum, intihardaki değişimlerin nedeninin doğuştan gelen değişmez bir dürtü olamayacağını, tersine toplumsal yaşamın artan etkisi olduğunu göstermiyor mu? İntihar olayları, insanların toplum yaşamında yerlerini alma yaşına göre nasıl daha erken ya da daha geç görülmeye başlıyorsa, bu katılımın yoğunluğu arttıkça da artan ölçüde görülmektedir.

Görüldüğü gibi önceki bölümün sonucuna dönmüş bulunuyoruz. Kuşkusuz intihar, ancak bireylerin yapıları buna karşıt değilse olanaklıdır. Ama ona en elverişli olan birey durumu, kesin ve otomatik (delilerinki dışında) bir eğilim olmayıp, intihara olanak veren, ama onu zorunlu olarak gerektirmeyen ve bu nedenle onu açıklayamayan genel ve belirsiz bir yatkınlıktan ibarettir.

BÖLÜM III

İNTİHAR VE KOZMİK ETKENLER[1]

Bireysel eğilimler kendi başlarına intiharın belirleyici etkenleri olmasalar bile, belki kimi kozmik etkenlerle bir araya geldiklerinde daha etkin olurlar. Maddi çevre kimi kez, kendisi olmasaydı tohum halinde gizli kalacak olan hastalıkların ortaya çıkmasına yol açtığı gibi, kimi bireylerin intihar yönünde genel ve yalnızca gizil (potansiyel) nitelikteki doğal yatkınlığını da belki harekete geçiriyor olabilir. Bu durumda intihar oranlarını bir toplumsal olay olarak görmemize gerek kalmaz; kimi fiziksel nedenlerin ve belli bir organik-ruhsal durumun bir araya gelmesinden doğduğuna göre, tümden ya da asıl olarak ruhsal bozukluk alanına giren bir olay saymamız gerekir. Kuşkusuz bu durumda intiharın her toplumsal kümede nasıl bunca değişik özellikler gösterebildiğini açıklamak güçleşir; çünkü kozmik ortam bir ülkeden öbürüne büyük ölçüde değişmez. Ama önemli bir olgu var ki üzerinde durmak gerekir: En azından intihar olaylarında görülen kimi değişmelerin, toplumsal nedenlere başvurmaksızın açıklanabileceği olgusu.

Bu tür etkenler arasında intihara yol açtığı söylenen yalnız iki tanesidir: İklim ve mevsimlik hava sıcaklıkları.

---

1 Kaynakça: Lombroso, *Pensiero e Meteore;* Ferri, *Variations thermométriques et criminalité, "Archives d'Anth. criminelle"*de, 1887; Corre, *Le délit et le suicide à Brest, "Archives d'Anth. crim"*de, 1890, s. 109 vd.; 259 vd. Aynı kaynak, s. 605-639; Morselli, s. 103-157.

I

Bir Avrupa haritası üzerinde intiharların değişik enlemlere göre dağılışı şöyle gösterilebilir:

36°-43°	enlemler arasında:	bir milyon kişide	21.1 intihar
43°-50°	enlemler arasında:	bir milyon kişide	93.3 intihar
50°-55°	enlemler arasında:	bir milyon kişide	172.5 intihar
Daha yukarı	enlemler arasında:	bir milyon kişide	88.1 intihar

Görüldüğü gibi intiharın en düşük oranda olduğu yerler Avrupa'nın kuzeyi ile güneyidir; en çok görüldüğü yer ise Orta Avrupa'dır; Morselli daha da kesin bir anlatımla, intihara en elverişli alanın bir yandan 47° ve 57° enlemler, öte yandan 20° ve 40° boylamlar arası olduğunu söylemiştir. Bu bölge Avrupa'nın en ılımlı iklime sahip alanıdır. Bu çalışmayı iklim etkenleriyle açıklayabilir miyiz?

Duraksamalarla da olsa, Morselli bu görüşü savunmaktadır. Gerçekte, ılık iklim ile intihara eğilim arasında ne gibi bir ilişki bulunabileceğini görmek kolay değildir; böyle bir varsayımın benimsenebilmesi için olguların olağanüstü tutarlı olması gerekir. Oysa belli bir iklim ile intihar arasında bir ilişki bulunması şöyle dursun, intiharın her türlü iklimde arttığını biliyoruz. İtalya bugün bundan görece kurtulmuş görünüyor; ama Roma'nın uygar Avrupa'nın başkenti olduğu İmparatorluk döneminde bu ülkede intiharlar çok sıktı. Bunun gibi Hindistan'ın yakıcı güneşi altında da intiharlar kimi dönemlerde çok yoğun olmuştur.[2]

Bu bölgenin biçimi bile, buradaki çok sayıda intiharın nedeninin iklim olmadığını açıkça göstermektedir. Harita üzerinde tuttuğu yer, aynı iklime sahip tüm ülkeleri kapsayan tek, düzgün ve türdeş (homojen) bir kuşak olmayıp, iki ayrı alandan kuruludur; birisi merkezi Ile-de-France ve çevresindeki iller olan alan, öbürü ise Saksonya ve Prusya. Görüldüğü gibi bu

2 Bkz. İlerde II. Kitap, Bölüm IV.

alanlar kesin biçimde tanımlanabilen bir iklim bölgesi olmayıp Avrupa uygarlığının başlıca iki merkezidir. Öyleyse değişik uluslardaki farklı intihar eğiliminin nedenini iklimin esrarlı etkisinde değil, bu uygarlığın niteliğinde ve değişik ülkelere dağılış biçiminde aramalıyız.

Bunun gibi, daha önce Guery'nin belirtmiş olduğu, Morselli'nin de yeni, ama istisnası olmakla birlikte oldukça genel nitelikteki gözlemlerle doğruladığı bir başka olgunun da açıklanması gerekir. Bu merkezi alanda yer almayan ülkelerde, merkeze en yakın bölgeler, gerek kuzeyde gerekse güneyde olsun, intiharın en çok görüldüğü bölgelerdir. Örneğin İtalya'da özellikle kuzeyde, İngiltere ve Belçika'da ise daha çok güneyde sık görülüyor. Ama bu durumu ılık iklime yakınlıkla açıklamak için hiçbir neden olamaz. Kuzey Fransa ve Kuzey Almanya insanlarını öylesine güçlü biçimde intihara yönelten düşüncelerin, duyguların, tek sözcükle toplumsal akımların, hemen hemen aynı yaşamı, ama biraz daha az yoğunlukla yaşayan komşu ülkelerde de bulunduğunu kabul etmek daha doğru olmaz mı? İntiharın bu dağılımında toplumsal nedenlerin etkisinin ne denli büyük olduğunu gösteren bir başka olguya da değinelim: İtalya'da 1870 yılına değin en çok intihar kuzey bölgelerde görülüyor. Orta İtalya ikinci, Güney İtalya ise üçüncü sırada geliyordu. Ama yavaş yavaş Kuzey ile Orta İtalya arasındaki fark azaldı ve göreli sıraları tersine döndü (bkz. Çizelge X). Ama her bölgenin iklimi aynı olmakta devam ediyor. De-

ÇİZELGE X

Yaşlara göre intiharlar (her yaş kümesinde milyon kişi başına)

	Bir milyon kişi başına düşen intihar sayısı			Kuzeyinki 100 sayılırsa öbür bölgelerin intihar oranı		
	1866-67	1864-76	1884-86	1866-67	1864-76	1884-86
Kuzey	33.8	43.6	63	100	100	100
Orta	25.6	40.8	88	75	93	139
Güney	8.3	16.5	21	24	37	33

ğişen şey 1870'de Roma'nın fethedilmesi ve İtalya başkentinin böylece Orta İtalya'ya taşınmış olmasıdır. Bilimsel, sanatsal, ekonomik devinimler de aynı yönde yer değiştirdiler. İntiharlar da bunu izledi.

Görüldüğü gibi hiçbir şeyin doğrulamadığı, pek çok olgunun ise yanlışlığını gösterdiği bir varsayım üzerinde daha çok durmanın gereği yoktur.

II

Mevsim sıcaklıklarının etkisi ise daha iyi saptanmış görünüyor. Bununla ilgili olgular değişik biçimde yorumlanabilirse de, durağandırlar.

Bu olgulara bakmadan, intihara en elverişli mevsimin hangisi olacağı mantık yoluyla öngörülmeye çalışılsa, en kolaylıkla, gökyüzünün en kapalı, ısının en düşük ya da nemliliğin en yüksek olduğu mevsim üzerinde durulur. Böyle zamanlarda doğanın üzüntü verici görünüşü insanları düşlere yöneltme, acılı tutkuları uyarma, iç karartısına yol açma gibi etkilerde bulunmaz mı? Bu dönem aynı zamanda, doğal ısı yetersizliğini gidermek için daha iyi bir beslenmenin gerekli olduğu, bunu sağlamanın daha güç olduğu, bu nedenlerle yaşam koşullarının da daha katı olduğu bir dönemdir. Nitekim bu nedenlerledir ki, Montesquieu de soğuk ve sisli ülkelerin intiharların artmasına en elverişli ortamı oluşturduğunu düşünmüştür ve bu kanı uzun süre benimsenmiştir. Bu görüş mevsimler açısından uygulandığında, intiharın en yüksek orana güz aylarında ulaşacağını kabul etmek gerekir. Esquirol bu kuramın doğruluğu üzerine kimi kuşkular belirtmiş ise de, Falret ilke olarak hâlâ benimsemekteydi.[3] İstatistik ise bugün bu kuramın yanlışlığını kesinlikle ortaya koymuş bulunuyor. İntihar ne kışın, ne güzün, tersine doğanın en güler yüzlü, ısının da en tatlı olduğu güzel mevsimde en yüksek orana çıkmaktadır. İnsan, yaşamın

3 *De L'hypochondrie,* vb. s. 28.

en kolay olduğu anda ondan ayrılmayı yeğlemektedir. Gerçekten de yıl, birisi en sıcak altı aydan (marttan ağustos sonuna), öbürü de en soğuk altı aydan oluşan iki döneme bölündüğünde, intiharların daima en çok ilk dönemde olduğu görülmektedir. *Bu yasaya istisna olan hiçbir ülke yoktur.* Oran her yerde hemen hemen aynıdır. Yıllık 1.000 intihar olayının 590-600'ü güzel mevsimlerde, yalnızca 400'ü yılın geri kalan bölümünde ortaya çıkmaktadır.

İntihar ile ısı değişmeleri arasındaki ilişki daha da büyük bir kesinlikle saptanabilir.

Aralıktan şubat sonuna olan döneme kış, marttan mayısa bahar, hazirandan ağustosa yaz ve geriye kalan üç aya da güz denilir ve bu dört mevsim de intihar ölümlerinin oranına göre sınıflandırılırsa, hemen her yerde yazın ön sırada geldiği görülür. Morselli 18 Avrupa ülkesini 34 değişik dönemde bu bakımdan karşılaştırmış ve 30 durumda, yani dönemlerin % 88'inde intiharların en yüksek orana yaz mevsiminde çıktığını, yalnız üç durumda baharda, bir durumda da güz mevsiminde olduğunu gözlemlemiştir. Yalnızca Bade Büyük Dükalığı'nda ve buranın da tarihinde yalnızca bir kez olmak üzere görülen bu sonuncu kural-dışı durum, bir önem taşımaz, çünkü çok kısa bir döneme ilişkin bir hesaplamanın sonucudur; ayrıca, daha sonraki dönemlerde de bir daha hiç olmamıştır. Öteki üç istisna durum da bundan daha önemli değildir. Bunlar Hollanda, İrlanda ve İsveç'te görülmüştür. İlk iki ülke bakımından, mevsim ortalamalarının saptanmasına temel olan mevcut sayılar, herhangi bir kesin sonuç çıkarmaya olanak vermeyecek ölçüde zayıftır; Hollanda için yalnızca 387, İrlanda için de 755 olay vardır. Ayrıca bu iki ülkenin istatistikleri yeterince güvenilir de değildir. İsveç'te ise söz konusu durum yalnızca 1835-51 arasındaki dönem için gözlemlenmiştir. Görüldüğü gibi yalnızca haklarında güvenilir bilgi sahibi olduğumuz devletlerle yetinecek olursak, yasanın kesin ve evrensel olduğunu söyleyebiliriz.

İntiharların en az olduğu dönem bakımından da düzenlilik daha az değildir: 34 durumun 30'u, yani % 88'i kışın ortaya çık-

mıştır; öbür 4 durum güzün görülmüştür. Kurala uymayan dört ülke İrlanda, Hollanda (öbür bakımdan olduğu gibi), Bern Kantonu ve Norveç'tir. İlk iki kuraldışılık durumunun ne önemde olduğunu biliyoruz; üçüncüsü bundan daha az önemlidir, çünkü yalnızca toplam 97 intihar olayı içinde rastlanmıştır. Özetle 34 durumdan 26'sında, yani % 76'sında, iklimler şu sıra içinde yer almaktadırlar: Yaz, bahar, güz, kış. Bu sıra hiçbir istisnası olmaksızın Danimarka, Belçika, Fransa, Prusya, Saksonya, Bavyera, Vürtemberg, Avusturya, İsviçre, İtalya ve İspanya'da aynıdır.

Yalnızca mevsimler aynı biçimde sıralanmakla kalmıyor, her birinin göreli payı da bir ülkeden öbürüne hemen hiç değişme göstermemektedir. Bu durağanlığı daha belirgin kılmak üzere Çizelge XI'de, başlıca Avrupa ülkelerinde, yıllık toplam 1.000 sayılmak suretiyle, her mevsimin payının ne olduğunu gösterdik. Her sütunda hemen aynı sayıların yer aldığını gördük.

Ferri ve Morselli, bu yadsınmaz olgulara bakarak hava sıcaklığının intihar eğilimi üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu sonucunu çıkarmışlardır; ısının beynin işleyişi üzerindeki mekanik etkisi dolayısıyla insanı kendini öldürmeye ittiğini düşünmüşlerdir. Hatta Ferri, ısının bu etkiyi nasıl yaptığını açıklamaya bile çalışmıştır. O'na göre bir yandan ısı sinir sisteminin uyarılırlığını artırmaktadır; öte yandan sıcak mevsimle birlikte vücut kendi sıcaklığını istenen derecede koruyabilmek için aynı ölçüde besin almak zorunda olmadığından, kullanılmamış ama doğal olarak kullanılma yolu arayan bir güçler birikimi ortaya çıkmaktadır. Bu çifte nedenle yazın etkinliklerde bir artış, boşalacak yer isteyen ve ancak şiddet eylemleriyle kendini anlatıma kavuşturabilen bir yaşam yoğunlaşması olur. Bunlardan biri intihar, öbürü adam öldürmektir; işte bu nedenledir ki bu mevsimde cinayetlerle birlikte gönüllü ölümler de çoğalmaktadır. Bundan başka her biçimiyle akıl bozukluklarının da bu mevsimde çoğaldığı kabul edilmektedir; bu nedenle intiharın da, delilik ile arasındaki bağlantının bir sonucu olarak, aynı biçimde artmakta olduğu söylenmektedir.

ÇİZELGE XI

Değişik ülkelerde yıllık toplam intiharların mevsimlere göre dağılımı

	Danimarka (1858-65)	Belçika (1841-49)	Fransa (1835-43)	Saksonya (1847-58)	Bavyera (1858-65)	Avusturya (1858-59)	Prusya (1869-72)
Yaz	312	301	306	307	308	315	290
İlkbahar	284	275	283	281	282	281	284
Sonbahar	227	229	210	217	218	219	227
Kış	177	195	201	195	192	185	199
	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000

Yalınlığı nedeniyle çekici olan bu görüş, ilk olgularla da doğrulanıyor görünmektedir. Hatta olguların doğrudan bir anlatımı gibi görünmektedir. Oysa gerçekte olguları açıklamaktan çok uzaktır.

III

En başta, intihar konusunda son derece tartışmalı bir anlayışa dayalı bulunuyor. Gerçekten intiharın daima psikolojik bir aşırı tahrik edilmişlik durumunun arkasından geldiğini, bir şiddet edimi (fiili) olduğunu ve ancak çok büyük bir güç harcanarak yapılabildiğini varsayımlıyor. Oysa tam tersine intihar, pek büyük çoğunlukla aşırı bir ruh çöküntüsünün sonucudur. Heecan ya da öfke sonucu olan intihar görülse bile, mutsuzluk sonucu intihar da daha az değildir; bunu aşağıda kanıtlayacağız. Ama sıcaklığın her ikisini de aynı biçimde etkilemesi olanaksızdır; eğer birincisini artırıyorsa, ikincisini azaltıyor olması gerekir. Kimi bireyler üzerindeki ağırlaştırıcı etkisinin, öbürleri üzerindeki ılımlı davranmaya yöneltici etkisiyle giderilmesi bu bakımdan istatistiklerde, hele böyle belirgin biçimde kendisini gösterememesi gerekir. Öyleyse mevsimlere göre gösterdiği değişmelerin bir başka nedeni olmalıdır. Bu değişmeleri, deliliğin aynı zamanda aldığı benzer türden değişik biçimleri sayan görüşü kabul edebilmek için, intihar ile delilik arasında gerçekte olduğundan daha doğrudan ve daha sıkı bir ilişkinin bulunduğunu kabul etmemiz gerekir. Kaldı ki mevsimlerin bu iki türlü olay üzerinde aynı biçimde etkisi olduğu kanıtlanmış da değildir[4] ve bu koşutluk kesin olsa bile, yine de delilik sayı-

4 Akıl hastalıklarının mevsimlere göre dağılımını, yalnızca akıl hastanelerine alınan hastaların sayısına göre saptayabiliyoruz. Oysa bu ölçüt çok yetersizdir; çünkü aileler hastalarını hastalığın çıktığı sırada değil, daha sonra hastaneye yatırmaktadırlar. Bundan başka elimizdeki veriler de, delilik ve intihar olaylarının mevsimlere göre gösterdikleri değişimler arasında tam bir uyum bulunduğunu kanıtlamaktan çok uzaktır. Casauvielh'in verdiği sayılara göre Charenton'a bir yılda yatırılan 1.000 hastanın mevsimlere göre dağılımı şöyledir: Kışın

larındaki iniş ve çıkışların gerçekten mevsimlik ısı değişmelerinin mi sonucu olduğu sorusu ortada duracaktır. Çok değişik nitelikte nedenler bu sonuca yol açıyor ya da onu kolaylaştırıyor olabilirler.

Ama sıcaklığa bağlanan bu etki nasıl açıklanırsa açıklansın, biz bunun gerçek olup olmadığına bakalım.

Kimi gözlemler çok aşırı sıcakların insanı intihara yönelttiğini gerçekten gösteriyor gibidir. Mısır Seferi sırasında Fransız ordusunda intiharların sayısı artmış görünmektedir ve bu artış hava sıcaklığının yükselmesine bağlanmıştır. Tropiklerde güneş ışınlarını dikine saldığında, insanların kendilerini birdenbire denize attıkları sık görülen bir durumdur. Doktor Dietrich, Charles de Gortz'un 1844-47 arasında dünya çevresinde gerçekleştirdiği gezi sırasında gemi adamları arasında "yılgı" diye adlandırdığı ve şöylece betimlediği karşı konulamaz bir dürtü gözlemlediğini anlatmaktadır: "Hastalık, uzun bir yolculuktan sonra toprağa ayak basan gemicilerin, ihtiyatsızca sıcak bir sobanın çevresinde toplandıkları ve görenek gereği her türlü aşırılığa başvurdukları kış mevsiminde ortaya çıkmaktadır. Korkunç *yılgının* belirtileri gemiye dönüş sırasında görülmektedir. Hastalığa yakalananlar, karşı konulamayan bir güç tarafından kendilerini denize atmaya itiliyorlar: Ya direklerin tepesinde işlerini yaparken baş dönmesine uğrayarak ya da korkunç çığlıklar içinde uykudan uyandıklarında bu dürtüye kapılıyorlar." Boğucu sıcaklığı olan *Sirocco* rüzgârının da intihar üzerinde benzer etkisi olduğu gözlemlenmiştir.[5]

Ama bu etki yalnız sıcaklığa özgü bir şey değildir; şiddetli soğuk da aynı etkide bulunur. Nitekim Moskova'dan geri dö-

222, baharda 283, yazın 261, güzün 231. Aynı hesaplama Seine'deki akıl hastanelerine yatırılan tüm hastalar için yapıldığında yine benzer sonuçla karşılaşılıyor: Kışın 234, baharda 266, yazın 249, güzün 248. Görüldüğü gibi: 1° En yüksek oran yazın değil, bahar mevsiminde yer alıyor; ayrıca yukarıda belirtilen nedenlerle gerçek en yüksek noktanın daha da erken tarihte yer alması gerektiği de göz önünde bulundurulmalıdır; 2° Değişik mevsimler arasındaki farklar son derece zayıftır. Oysa bu farklar intiharlar bakımından çok daha belirgindir.

5 Bu olguları Brierre de Boismont, *a.g.k.*, s. 60-62'den aktarıyoruz.

nen ordumuzda çok sayıda intiharlar olduğu bildirilmektedir. Görüldüğü gibi gönüllü ölümlerin genellikle yazın güzden, güzün de kıştan daha yüksek oluşunun nedeni bu olgulara dayanılarak açıklanamaz; çünkü bunlardan çıkarılabilecek tek sonuç, ne yönde olursa olsun aşırı hava sıcaklığının intiharların artmasını kolaylaştırdığıdır. Gerçi her türlü aşırılığın, örneğin fiziksel çevrede birdenbire görülen şiddetli değişmelerin organizmayı rahatsız ettiği, türlü organların işlevlerini olağan biçimde yerine getirmelerini güçleştirdiği, intihar düşüncesinin doğmasına ve engelleyen olmazsa uygulanmasına elverişli bir bilinç yitimine yol açtığı açıktır. Ama bu istisna türü ve anormal bozukluklarla hava sıcaklığının her yılın düzeni içinde gösterdiği yavaş değişmeler arasında hiçbir benzerlik yoktur. Görüldüğü gibi soru çözülemeden kalmış bulunuyor. Çözüm için istatistik verilere başvurmamız gerekiyor.

Gözlemlediğimiz dalgalanmaların temel nedeni hava sıcaklığı olsaydı, intiharın da düzenli olarak onun gibi değişmesi gerekirdi. Oysa durum hiç de böyle değildir. Bahar güze göre biraz daha soğuk olduğu halde kendini öldürenler baharda çok daha fazladır:

	FRANSA		İTALYA	
	Yıllık 1000 intiharın mevsimlere dağılışı	Her mevsimin ortalama ısısı	Yıllık 1000 intiharın mevsimlere dağılışı	Her mevsimin ortalama ısısı
Bahar	284	10°,2	297	12°,9
Güz	227	11°,1	196	13°,1

Görüldüğü gibi ısı Fransa'da 0°,9, İtalya'da da 0°,2 yüselirken intiharların sayısı Fransa'da % 21, İtalya'da % 35 oranında azalıyor. Bunun gibi İtalya'da ısı kışın güze göre daha düşüktür (13°,1 yerine 2°,3), ama intihar ölümleri oranı her iki mevsimde hemen hemen aynıdır (birinde 196, ötekinde 194). İntiharlar bakımından bahar ile yaz arasındaki fark her yerde

çok az iken, ısı bakımından çok büyük fark vardır. Fransa'da bu fark birisi için % 78, öbürü için yalnızca % 8'dir; Prusya'da da sırasıyla % 121 ve % 4'tür.

İntiharlardaki değişmeler mevsimlere göre de değil de aylara göre izlenecek olursa, ısıdan bağımsız olduğu daha da açık bir biçimde görülür. Bu aylık değişmeler gerçekten de bütün Avrupa ülkelerinde şu yasayı izlemektedirler: *İntiharlar ocak başından başlayarak haziranа doğru gelinceye değin düzenli olarak artmakta, bu andan başlayarak yıl sonuna değin düzenli biçimde azalmaktadır.* Genellikle en yüksek düzeye 100 durumdan 62'sinde haziran ayında, 25'inde mayıs ve 12'sinde de temmuz aylarında ulaşmaktadır. En düşük düzeye ise 100 durumdan 60'ında aralık ayında, 22'sinde ocak, 15'inde kasım ve 3'ünde de ekim ayında düşmektedir. Ayrıca en büyük istisnalar genellikle pek önemli olmayacak ölçüde çok küçük sayılar halinde ortaya çıkmaktadır. Fransa gibi intihardaki değişmelerin uzun bir zaman dönemi boyunca izlenebildiği ülkelerde, intihar oranının haziranа değin arttığı, sonra ocak ayına değin azaldığı görülmekte ve en uç değerler arasındaki fark ortalama % 90 ya da % 100'ün altına düşmemektedir. Görüldüğü gibi intiharların en yüksek orana ulaştığı aylar, en sıcak aylar olan ağustos ya da temmuz ayları değildir; tersine ağustosla birlikte hissedilir ölçüde azalmaya başlıyor. Bunun gibi, pek çok durumda intihar oranları en düşük düzeye en soğuk ay olan ocakta değil, aralıkta düşmektedir. Çizelge XII, hava ısısındaki değişmelerle intihar sayılarındaki değişmeler arasında ne düzenli ne de durağan herhangi bir uyum bulunmadığını, ay ay göstermektedir.

Aynı ülke içinde ısı bakımından birbirine çok benzeyen aylarda intihar oranları çok değişik olmaktadır (örneğin, Fransa'da mayıs ve eylül, nisan ve ekimde; İtalya'da haziran ve eylül, vb.). Bunun tersi de sık görülüyor; Fransa'da ocak ve ekim, şubat ve ağustos aylarında ısı farkları son derece büyük olmasına karşın intihar oranları değişmemektedir; İtalya ve Prusya'da da nisan ve temmuz ayları bakımından aynı durum göz-

ÇİZELGE XII[6]

	Fransa (1866-70)		İtalya (1883-88)			Prusya (1876-78; 80-82; 85-89)	
	Ortalama ısı	Yıllık 1000 intihardan ay başına düşen	Ortalama ısı		Yıllık 1000 intihardan ay başına düşen	Ortalama ısı (1848-77)	Yıllık 1000 intihardan ay başına düşen
			Roma	Napoli			
Ocak	2°,4	68	6°,8	8°,4	69	0°,28	61
Şubat	4°,0	80	8°,2	9°,3	80	0°,73	67
Mart	6°,4	86	10°,4	10°,7	81	2°,74	78
Nisan	10°,1	102	13°,5	14°,0	98	6°,79	99
Mayıs	14°,2	105	18°,0	17°,9	103	10°,47	104
Haziran	17°,2	107	21°,9	21°,5	105	14°,05	105
Temmuz	18°,9	100	24°,9	24°,3	102	15°,22	99
Ağustos	18°,5	82	24°,3	24°,2	93	14°,60	90
Eylül	15°,7	74	21°,2	21°,5	73	11°,60	83
Ekim	11°,3	70	16°,3	17°,1	65	7°,79	78
Kasım	6°,5	66	10°,9	12°,2	63	2°,93	70
Aralık	3°,7	61	7°,9	9°,5	61	0°,60	61

6 Bu çizelgede bütün aylar 30 güne indirgenmiştir. Hava ısıları ile ilişkin sayılar Fransa için *L'annuaire du bureau des longitudes*'den. İtalya için de *Annali dell' Ufficio centrale di Meteorologia*'dan alınmıştır.

lenmektedir. Bundan başka her ayın ortalama ısısı bir ülkeden öbürüne çok değişik olduğu halde, aylık intihar oranları her ülke için hemen hemen tamamıyla aynıdır. Örneğin ısının Prusya'da 10°,47, Fransa'da 14°,2, İtalya'da da 18° olduğu mayıs ayında intihar oranları birincide 104, ikincide 105, üçüncüde de 103'tür.[7] Hemen bütün öbür aylar için de aynı şey söylenebilir. Aralık ayının durumu özellikle anlamlıdır. Bu ayın toplam yıllık intiharlar içindeki payı, karşılaştırılan üç toplum için de kesinlikle aynıdır (1.000 üzerinden 61 intihar); oysa yılın bu tarihinde ortalama ısı Roma'da 7°,9, Napoli'de 9°,5 iken Prusya'da 0°,67'nin üzerine çıkmamaktadır. Aylık ısılar yalnız farklı olmakla kalmamakta, her ülkede ayrı bir düzenlilik içinde değişmektedir; örneğin Fransa'da ısı ocak-nisan arasında, nisan-haziran arasında olduğundan daha çok artmaktadır; oysa İtalya'da durum bunun tersidir. Görülüyor ki hava sıcaklığındaki değişimlerle intihar oranındaki değişimler arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Bundan başka, eğer hava sıcaklığının böyle bir etkisi olsaydı, bunun intiharların coğrafi dağılımında da kendisini göstermesi gerekirdi. En sıcak ülkelerde intiharların da en yüksek oranda olması gerekirdi. Bu gereklilik öylesine açıktır ki İtalyan okulunun kendisi, adam öldürme eğiliminin de hava sıcaklığıyla birlikte arttığını göstermeye çalışırken buna başvurmaktadır. Lombroso ve Ferri, cinayetler yazın kışa oranla daha çok olduğuna göre güneyde de kuzeye göre daha çok olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Ne yazık ki intihar söz konusu olduğunda olgular İtalyan suçbilimcilerini doğrulamamaktadır; çünkü intiharların en az olduğu yerler Güney Avrupa ülkeleridir. İtalya'da Fransa'ya göre beş kez daha az intihar görülmektedir; İspanya ve Portekiz'in ise bu hastalığa karşı sanki bağışıklığı vardır. Fransa'nın intiharlar haritası üzerinde biraz geniş sayılabilecek tek beyaz alan, Loire'ın güneyindeki illerden oluşuyor. Kuşkusuz biz bu durumun gerçekten hava sıcaklığının

7 Bu orantısal sayılardaki durağanlık üzerinde ne kadar durulsa yeridir; bunun önemini ilerde yeniden vurgulayacağız (Kitap II, Bölüm I).

bu sonucu olduğunu söylemek istemiyoruz; ama, nedeni ne olursa olsun, hava sıcaklığının intiharları harekete geçirdiğini savunan görüşle bağdaşmayan bir olgudur.[8]

Bu güçlükler ve çelişkilerin görülmesi, Lombroso ve Ferri'yi, ilkede bağlı kalmakla birlikte, okullarının görüşünü hafifçe değiştirmeye yöneltti. İzleyicisi olan Morselli'den öğreniyoruz ki Lombroso'ya göre intiharı harekete geçiren, sıcaklığın şiddetinden daha çok ilk sıcakların gelişi, giden soğuk ile başlayan sıcak mevsim arasındaki karşıtlıktır. Sıcak mevsim organizmayı, henüz bu yeni ısı durumuna hazırlıklı değilken birdenbire yakalamaktadır. Ama bu açıklamanın hiçbir dayanağı olamayacağını görmek için Çizelge XII'ye bir göz atmak yeterlidir. Doğru olsaydı intiharların aylık hareketlerini gösteren eğrinin güz ve kış ayları boyunca yatay kalması, sonra her kötülüğün kaynağı olan bu ilk sıcakların tam geldiği anda birdenbire yükselmesi, daha sonra da vücut ona alışma zamanı bulduktan sonra yine birdenbire düşmesi gerekirdi. Oysa tam tersine, eğrinin gidişi son derece düzenlidir; yükselme, görüldüğü sürece, bir aydan öbürüne hemen aynıdır. Aralıktan ocağa, ocaktan şubata, şubattan marta, yani ilk sıcaklıkların henüz uzak olduğu aylar boyunca yükselmektedir; eylülden aralığa gelinceye değin, yani sıcakların sona ermesine bağlanamayacak ölçüde uzun bir süreyle de düşmektedir.

Kaldı ki sıcaklar ne zaman başlıyor? Genellikle nisanda başladığı kabul edilir. Gerçekten, marttan nisana hava ısısı 6°,4'den 10°,1'e yükselir; artış % 57'dir; oysa nisandan mayısa yalnızca % 40, mayıstan hazirana ise % 21 oranındadır. Bu du-

8 Bu yazarların intiharı adam öldürmenin bir türü saydıkları doğrudur. Bu durumda güney ülkelerinde intiharların yokluğu, aslında ancak görünüşte bir olgudur; çünkü bunun yerine adam öldürme olayları çoğalacaktır. Bu birleşmenin ne ölçüde olduğunu ilerde göreceğiz. Ama daha şimdiden bu görüşün onu savunanları nasıl güç duruma düşürdüğü açıkça görülüyor. Eğer sıcak ülkelerde adam öldürme olaylarının fazlalığı intihar yokluğunu karşılayan bir durum ise, aynı giderici etkinin sıcak mevsimde de kendisini göstermesi gerekmez mi? Öyleyse nasıl oluyor da sıcak mevsimde hem adam öldürmeler, hem de kendini öldürmeler bollaşıyor?

rumda nisan ayında intiharların aşırı ölçüde arttığı görülmeliydi. Gerçekte ise nisanda gözlemlenen artış ocaktan şubata geçilirken gözlemlenen artıştan (% 18) daha çok değildir. Son olarak da bu artış, biraz yavaşlayarak da olsa, haziran, hatta temmuza değin süregittiğine göre, baharı neredeyse yaz sonuna değin uzatmadıkça sıcaklıklardaki artışı bu mevsimin etkisi saymak oldukça güçtür.

Öte yandan eğer ilk sıcaklar böylesine uğursuz iseler, ilk soğukların da aynı etkide bulunması gerekir. İlk soğuklar da soğuğa alışkanlığını yitirmiş olan vücudu birdenbire yakalamakta ve yeniden uyarlanma gerçekleşinceye değin yaşam etkinliklerini bozmaktadır. Ama yine de güzün, bahardakine uzaktan yakından benzer herhangi bir yükselme görülmemektedir. Bunun gibi Morselli'nin kendi kuramına göre sıcaktan soğuğa geçişin soğuktan sıcağa geçişle aynı etkileri olması gerektiğini kabul ettiği halde, şu görüşü nasıl savunabildiğini anlayamıyoruz: "İlk soğukların bu etkisini hem istatistiklerimizin, hem de –daha da açık biçimde– bütün ısı grafiklerimizin güzün ekim ve kasım aylarında, yani insan organizmasının ve özellikle sinir sisteminin sıcak mevsimden soğuk mevsime geçişi en yoğun biçimde duyduğu sırada gösterdiği ikinci yükseliş doğrulamaktadır."[9] Bu görüşün olgulara kesinlikle ters düştüğünü görmek için Çizelge XII'ye bir göz atmak yeter. Morselli'nin kendi verdiği sayılar, ekimden kasıma değin intihar sayılarının hemen hiçbir ülkede artmayıp tersine azaldığını göstermektedir. Yalnızca Danimarka, İrlanda ve 1851-54 döneminde Avusturya bunun istisnalarıdır ve her üç ülkedeki artış da son derece küçük oranlardadır.[10] Danimarka'da, 1.000 olay başına 68'den 71'e, İrlanda'da 62'den 66'ya, Avusturya'da da 65'den 68'e yükselmektedir. Bunun gibi incelenen 31 dönemin yalnız 8'inde, yani Norveç'te 1 kez, İs-

9 *A.g.k.*, s. 148.

10 İsviçre'yle ilgili sayıları bir yana bırakıyoruz. Bunlar yalnız bir yıl için (1876) hesaplanmış olduğundan, herhangi bir sonuç çıkarılmasına elvermezler. Yine de ekimden kasıma olan artış çok zayıftır. İntiharlar 1.000 olay başına 83'den 90'a yükselmektedir.

veç'te 1 kez, Saksonya'da 1 kez, Bavyera'da 1 kez, Avusturya'da, Bade Dükalığı'nda 1'er kez, Würtemberg'de de 2 kez ekim ayında intiharlarda artış görülmüştür. Öbür dönemlerin hepsinde ekimden kasıma intihar ya azalmakta, ya da aynı kalmaktadır. Özetle, 31 dönemin 21'inde, yani % 67'sinde eylülden aralığa doğru düzenli olarak bir azalma görülmektedir. Eğrinin yükselişinde de düşüşünde de görülen tam süreklilik, intihar oranlarında aylara göre beliren değişmelerin, organizmada yılda bir iki kez ani ve geçici bir denge bozulması nedeniyle ortaya çıkan bir bunalım durumunun sonucu olamayacağını göstermektedir. Bu değişmeler ancak kendileri de aynı süreklilikle değişmekte olan kimi nedenlerden ileri geliyor olabilir.

IV

Şimdi bu nedenlerin niteliğini kavrayabiliriz.

Her ayın yıllık intiharlar toplamı içindeki göreli payı, yılın aynı anındaki ortalama gündüz uzunluğu ile karşılaştırıldığında, elde edilen iki sayı dizisinin tam tamına aynı biçimde değiştiği görülür. (Bkz. Çizelge XIII).

Karşılıklı uyum tamdır. Her ikisi de hem en yüksek noktaya, hem de en düşük noktaya aynı anda ulaşıyorlar; bu iki uç arasında da her iki olgu aynı zamanda ve benzer biçimde beliriyor. Günlerin çabuk uzadığı zamanlar intiharlar da çok artıyor (ocaktan nisana); birincilerdeki artış yavaşladığında ikincilerin artışı da yavaşlıyor (nisandan hazirana). Aynı uyum azalış döneminde de görülüyor. Hatta, gün uzunluğunun aşağı yukarı aynı olduğu değişik aylarda intiharlar da aşağı yukarı aynı sayıdadır (temmuz ve mayıs, ağustos ve nisan).

Böylesine düzenli ve böylesine kesin bir karşılıklı uyum rastlantısal olamaz. Gündüz uzunluğundaki değişmelerle intihar sayılarındaki değişmeler arasında bir ilişki olmalı. Çizelge

ÇİZELGE XIII

Fransa'da intiharlardaki aylık değişmelerle ortalama gündüz uzunluklarının karşılaştırılması

	Gün uzunluğu[11]	Artış ve azalış	Yıllık 1000 intiharın aylara dağılımı	Artış ve Azalış
		Artış		Artış
Ocak	9 s.19'		68	
Şubat	10 s.56'	Ocaktan Nisan'a	80	Ocaktan Nisan'a
Mart	12 s.47'	değin % 55	86	değin % 50
Nisan	14 s.29'		102	
Mayıs	15 s.48'	Nisandan	105	Nisandan
Haziran	16 s. 3'	Hazirana % 10	107	Hazirana % 5
		Azalış		Azalış
Temmuz	15 s. 4'	Hazirandan	100	Hazirandan
Ağustos	13 s. 25'	Ağustosa % 17	82	Ağustosa % 24
Eylül	11 s. 39'	Ağustostan	74	Ağustostan
Ekim	9 s. 51'	Ekime % 27	70	Ekime % 27
Kasım	8 s. 31'	Ekimden	66	Ekimden
Aralık	8 s. 11'	Aralığa % 17	61	Aralığa % 13

11 Gün uzunluğu olarak her ayın son günü ölçü alınmıştır.

XIII bu varsayımı açıkça ortaya koyduktan başka, daha önce değindiğimiz bir olguyu da açıklamaya olanak veriyor. Belli başlı Avrupa toplumlarında intiharların mevsim ya da ay olarak yılın değişik dönemlerine kesinlikle aynı biçimde dağıldığını görmüştük.[12] Ferri ve Lombroso'nun görüşleri bu ilginç benzerliği hiçbir biçimde açıklayamamaktadırlar, çünkü Avrupa'nın değişik ülkelerinde hava sıcaklıkları çok farklıdır ve farklı bir değişim süreci gösterir. Buna karşılık gündüz uzunluğu, karşılaştırdığımız bütün Avrupa ülkelerinde önemli ölçüde aynıdır.

Ama bu ilişkinin gerçekleştiğini kesinlikle kanıtlayan şey, her mevsimde intiharların büyük bölümünün gündüz oluşudur. Brierre de Boismont 1834-43 yılları arasında Paris'te yer alan 4.595 intihar olayının kayıtlarını inceleyebilmiştir. Bunlar içinde saati saptanabilen 3.518'inden 2.094'ünün gündüz, 766'sının akşam, 658'inin de gece yapıldığı anlaşılmıştır. Yani gündüz ve akşam gerçekleşen intiharlar toplamın 4/5'i, yalnız başına gündüz intiharları ise toplamın 3/5'i oranındadır.

Prusya istatistikleri bu konuda daha geniş bilgi sağlamaktadır. Bu veriler 1869-72 yılları arasında yer alan 11.822 intihar olayını kapsamaktadır. Bunlar da Brierre de Boismont'un vardığı sonuçları doğrulamamaktadırlar. Bu ilişkiler her yıl önemli ölçüde aynı olduğundan, sözü uzatmamak için yalnızca 1871 ve 1872 yıllarına ilişkin verileri sunmakla yetiniyoruz. (Bkz. Çizelge XIV).

Gündüz intiharlarının çok büyük yer tuttuğu açıktır. İntiharlar geceye oranla gündüz çok daha fazla olduğuna göre, günler uzadıkça gündüz intiharlarının sayısının da artacağı doğaldır.

Peki gündüzün bu etkisinin kaynağı nedir?

---

12 Bu benzerlik sayesinde Çizelge XIII'ü daha karmaşık yapmamıza gerek kalmamaktadır. Aylara göre gündüz uzunluklarındaki değişmelerle intiharlardaki değişmeleri Fransa dışındaki ülkeler için de karş aştırmamıza gerek yoktur; çünkü, çok farklı enlemlerdeki ülkeler karşılaştırılmadıkça, her iki olgu her yerde önemli ölçüde aynıdır.

ÇİZELGE XIV

1000 gündüz intiharlarının günün değişik anlarına göre dağılışı

	1871		1872	
Erken sabah[13]	35.9		35.9	
Öğleden önce	158.3	} 375	159.7	} 391.9
Öğleyin	73.1		71.5	
Öğleden sonra	143.6		160.7	
Akşam	53.5		61.0	
Gece	212.6		219.3	
Saati bilinmeyen	322.0		291.9	
	1000.0		1000.0	

Bunu açıklayacak neden, herhalde güneşin ve hava ısısının etkisi olamaz. Gerçekte de gün ortasında (yani ısının en yüksek olduğu sırada işlenen intiharlar, öğleden sonra* ya da öğleden öncekilere göre çok daha azdır.) Hatta aşağıda görüleceği üzere tam öğle saatindeki intihar olaylarında önemli bir azalma görülmektedir. Hava sıcaklığı ile açıklamak söz konusu olamayacağına göre, geriye olanaklı tek açıklama yolu kalıyor: İntiharlar gündüz daha çok olmaktadır, çünkü gündüzün işler çok daha devingendir, insan ilişkileri birbirine karışıp kesişmekte, toplumsal yaşam daha yoğun olmaktadır.

İntiharın günün değişik saatleri ve haftanın değişik günleri arasında nasıl dağıldığı konusunda elimizdeki bilgiler, bu yorumu doğrulayıcı niteliktedir. Brierre de Boismont'un Paris'teki 1993 olay üzerindeki gözlemlerine ve Guerry'nin Fransa geneline ilişkin 548 olay üzerindeki incelemelerine göre, intiharın günün 24 saati içindeki başlıca dağılım noktaları şöyledir:

* Bu terim, güneşin doğuşundan hemen sonraki zaman dönemini anlatmaktadır. Fransızca metinde "akşam" geçmektedir. Ama akşam intiharlarına ilişkin sayının öğledekilerden daha büyük olmadığı görülüyor. Çizelge XIV'den açıkça görüldüğü üzere Durkheim "öğleden sonra" demek istemiştir. Kitabın İngilizce çevirisinde de aynı gözlem yapılmıştır (bkz. *Suicide* translated by A. Spaulding and G. Simpson, Free Press, 1951, s. 117). (Çev.)

PARİS		FRANSA	
	Saatlere göre intihar sayısı		Saatlere göre intihar sayısı
Gece yarısından saat 6'ya	55	Gece yarısından saat 6'ya	30
Saat 6'dan 11'e	108	Saat 6'dan öğleye	61
Saat 11'den öğleye	51	Öğleden saat 2'ye	32
Öğleden saat 4'e	105	Saat 2'den 6'ya	47
Saat 4'den saat 8'e	81	Saat 6'dan gece yarısına	38
Saat 8'den geceyarısına	61		

Görüldüğü gibi her gün intiharın en yüksek noktaya ulaştığı iki dönem vardır; insan çabalarının en büyük yoğunluk kazandığı sabah ve öğleden sonra. Bu iki dönem arasında, çalışmaların kısa bir süre için durdurulduğu bir dinlenme dönemi bulunmaktadır; intiharlar bir an için durmaktadır. Bu durgunluk Paris'te saat 11'e, taşra illerinde öğleye doğrudur. Bu dönemin öbür illerde Paris'tekinden daha belirgin ve daha uzun oluşunun tek nedeni, taşrada başlıca dinlenme saatinin öğleyin oluşudur; böylece intiharlardaki durgunluk taşrada daha belirgin ve daha uzun sürelidir. Yukarıda verdiğimiz Prusya istatistiklerinden de buna benzer bir sonuç çıkarılabilir.[14]

Öte yandan 6.587 intihar olayının hafta günlerine dağılımını saptayan Guerry, aşağıya aldığımız ölçeği (Çizelge XV) oluşturmuştur. Burada intiharın cumadan başlayarak hafta sonuna değin azaldığı görülmektedir. Cuma gününe ilişkin basmakalıp yargıların toplumsal yaşamı yavaşlattığı bilinmektedir. Cuma günleri demiryollarındaki ulaşım öbür günlere göre

14 Toplumsal yaşamın günün değişik saatlerinde dinlenme ve hareketlenme temposu içinde yürüdüğüne bir başka kanıt da, kazaların günün değişik saatleri arasındaki dağılış biçimidir. Prusya İstatistik Dairesi'ne göre bu dağılım şöyledir:

Saat 6'dan öğleye kadar, saat başına ortalama 1.011 kaza.
Öğleden saat 2'ye kadar, saat başına ortalar 1.686 kaza.
Saat 2'den saat 6'ya kadar, saat başına ortalama 1.191 kaza.
Saat 6'dan saat 7'ye kadar, saat başına ortalama 979 kaza.

çok daha azdır. Uğursuz sayılan bu gün ilişkilere girmekten, çalışmalar başlatmaktan sakınılmaktadır. Cumartesi öğleden sonra ilk bir gevşeme başlar; kimi yerlerde aylaklık oldukça yaygındır; belki ertesi günün tasarımı da düşünceler üzerinde rahatlatıcı bir etki yapmaktadır. Son olarak da pazar günü ekonomik etkinlikler tümden durmaktadır. Eğer duranların yerini başka türden etkinlikler almasaydı; işlikler, daireler, dükkânlar boşalırken eğlence yerleri dolmasaydı, pazar günü intiharlardaki azalma çok daha belirgin olabilirdi. Aynı gün kadının göreli yerinin de en yüksek düzeyine çıktığı anımsanacaktır; yine bugün kadın, hafta günleri boyunca kapanmakta olduğu ev içinden dışarı çıkmakta ve başkalarının yaşamına biraz katılmaktadır.[15]

ÇİZELGE XV

	Haftalık 1.000 intiharın günlere dağılışı	Her cinsin göreli payı (%)	
		Erkekler	Kadınlar
Pazartesi	15.20	69	31
Salı	15.71	68	32
Çarşamba	14.90	68	32
Perşembe	15.68	67	33
Cuma	13.74	67	33
Cumartesi	11.19	69	31
Pazar	13.57	64	36

15 Haftanın ilk yarısı ile son yarısı arasındaki bu karşıtlığın ay içinde de görülmekte olması ilginçtir. Brierre de Boismont'a göre (*a.g.k.*, s. 424) Paris'teki 4.595 intiharın bu bakımdan dağılımı şöyledir:

Ayın ilk on gününde	1.727
Bunu izleyen on günde	1.488
Son on günde	1.380

Son on güne ilişkin sayıların düşüklüğü, çizelgenin gösterdiğinden daha da büyük orandadır; çünkü 31. günler nedeniyle bu dönem sık sık 10 yerine 11 günü kapsamaktadır. Toplumsal yaşamın temposu takvimdeki bölümleri izler gibidir: Her yeni dönem başlangıcında etkinliklerde bir canlanma, sonuna doğru ise bir gevşeme var gibi görünüyor.

Görüldüğü gibi her şey şunu kanıtlıyor: Gündüzün intihara en uygun gün bölümü olması, toplumsal yaşamın da bu sırada en yüksek yoğunluğuna ulaşmasından dolayıdır. Bu durumda güneşin ortalığı aydınlattığı süre uzadıkça intiharların sayısının da nasıl arttığını açıklayan bir nedene kavuşmuş oluyoruz. Yalnızca günün uzaması, bir biçimde, ortak yaşamın alanını genişletmektedir. Bu yaşam için dinlenme zamanı daha geç gelmekte, daha erken bitmektedir. Alanı genişlemektedir. Bu nedenle aynı zamanda etkileri de genişlemekte, bu etkilerden biri olan intiharlar da artmaktadır.

Ama bu ilk bir nedendir, yoksa tek neden değildir. Kamusal etkinliklerin yazın bahara göre, baharda da güze ve kışa göre daha yoğun olması, yalnızca bu etkinliklerin çerçevesinin de mevsimler ilerledikçe genişlemekte olmasından değil, bu etkinliklerin doğrudan doğruya başka nedenler için uyarılmış olmasından ileri gelmektedir.

Kırsal alanlar için kış mevsimi durgunluğa varan bir dinlenme dönemidir. Bütün yaşam durmuş gibidir; insan ilişkileri hem hava koşulları nedeniyle, hem de işlerin yavaşlaması sonucu ilişki vesileleleri ortadan kalktığı için daha azdır. İnsanlar gerçekten uykuya dalmış gibidirler. Ama bahar gelir gelmez her şey uyanmaya başlar: İşlere yeniden başlanır, ilişkiler kurulur, değişimler çoğalır ve tarımsal çalışmanın gereklerini karşılamak için tam anlamıyla nüfus hareketleri ortaya çıkar. Kırsal yaşamın bütün bu özel koşullarının, intiharların aylara dağılışı üzerinde büyük bir etkide bulunması kaçınılmazdır; çünkü gönüllü ölümlerin yarıdan çoğu kırsal alanlarda yer almaktadır; Fransa'da 1873'den 1878'e değin toplam 36.365 intiharın 18.470'i buralarda olmuştur. Bu bakımdan, kötü hava koşulları geçtikçe bu olayların artması da doğaldır. Nitekim en yüksek noktasına haziran ya da temmuzda, yani kırsal kesimde etkinliklerin en yoğun olduğu bir zamanda ulaşmaktadır. Ağustosta her şey yatışmaya başlıyor, intiharlar da azalıyor. Bu azalma ancak ekimden, özellikle kasımdan sonra hızlanıyor; belki de birçok ekin ancak güzün kaldırıldığı için böyle oluyor.

Aynı nedenler, biraz daha az da olsa, bütün ülkede etkilerini göstermektedirler. Kent yaşamı da yazın daha hareketlidir. Çünkü bu mevsimde iletişim daha kolaydır, insanlar gezi yapmaya daha çok isteklidirler ve topluluklar arası ilişkiler daha sıklaşmaktadır. Başlıca demiryollarımızda yalnız ekspres tren gelirlerinin mevsimlere göre dağılımı (1887 yılı) şöyledir:[16]

Kış	71.9 milyon frank
Bahar	86.7 milyon frank
Yaz	105.1 milyon frank
Güz	98.1 milyon frank

Her ilin iç yaşamı da aynı aşamalardan geçmektedir. Yine 1887 yılı boyunca Paris'in bir köşesinden ötekine taşınan yolcuların sayısı, ocaktan (655.791) hazirana (848.831) değin düzenli olarak artmış, bu tarihten başlayarak aralığa (659.960) değin aynı süreklilikle azalmıştır.[17]

Olgulara getirdiğimiz bu yorumu doğrulayan son bir kanıt daha var. Açıklanan nedenler dolayısıyla kent yaşamı yaz ve baharda öbür mevsimlere oranla daha yoğun olsa da, değişik mevsimler arasındaki fark, kentte kırsal alandakine göre daha azdır. Çünkü ticaret ve sanayi işleri, sanat ve bilim çalışmaları, günlük ilişkiler kışın tarımsal çalışmalar kadar askıya alınmamaktadır. Kent insanlarının işleri yıl boyunca hemen aynı ölçü-

16 *Bulletin du ministère des travaux publics*'e göre.

17 *A.g.k.* Yazın toplumsal etkinliklerin arttığını gösteren bütün bu olgulara şu da eklenebilir: Yazın kazalar öbür mevsimlerde olduğundan daha çoktur. Aşağıda İtalya'da kazaların mevsimlere nasıl dağıldığı görülüyor:

	1886	1887	1888
Bahar	1.370	2.582	2.457
Yaz	1.823	3.290	3.085
Güz	1.474	2.560	2.780
Kış	1.190	2.748	3.032

Bu bakımdan kışın kimi kez yazı izlemekte olması, yalnızca buzlanma nedeniyle düşme olaylarının kışın daha çok olmasından ve soğuğun özel kazalara yol açmasından dolayıdır. Bu nedenlerden kaynaklanan kazalar dışlanacak olursa, mevsimlerin sıralanışı intiharlardakinin aynıdır.

de sürdürülebilmektedir. Özellikle günlerin uzun ya da kısa olmasının etkisi büyük merkezlerde oldukça azdır, çünkü yapay aydınlatma buralarda karanlık süresini daha kısa kılmaktadır. Görüldüğü gibi intiharların aylara ya da mevsimlere göre değişmesi ortak yaşamın farklı yoğunlukta oluşundan ileri gelmekteyse de, bu değişmeler büyük kentlerde geri kalan yerlere oranla daha küçük ölçülerdedir. Olgular da bu çıkarsamayı kesinlikle doğrulamaktadır. Gerçekten Çizelge XVI, Fransa, Prusya, Avusturya ve Danimarka'da en yüksek ve en düşük nokta arasında % 52, % 45, hatta % 68 oranında bir fark bulunduğunu gösteriyorsa da, bu fark Paris, Berlin ve Hamburg vs.'de ortalama % 20-25 kadardır ve hatta % 12'ye kadar (Frankfurt'da) düşmektedir.

Bundan başka büyük kentlerde, toplumun geri kalan kesiminin tersine, en yüksek noktaya baharda ulaşıldığı da görülmektedir. Yazın baharı geçtiği durumlarda bile (Paris ve Frankfurt) bu fark küçüktür. Çünkü büyük merkezlerde bahar mevsiminde başlıca kamu görevlileri, daha sonra hafif bir yavaşlama eğilimi gösterecek olan gerçek bir hareketlilik içine girerler.[18]

Özetleyecek olursak, bu bölüme başlarken intiharlardaki aylık ya da mevsimlik değişmelerin kozmik etkenlerin doğrudan etkisiyle açıklanamayacağını belirtmiştik. Şimdi gerçek nedenlerin niteliğini ve hangi yönden aranmaları gerektiğini görmüş bulunuyoruz ve bu kesin sonuç, eleştirel incelememizin sonuçlarını da doğrulamaktadır. Gönüllü ölümlerin ocaktan temmuza değin daha sıklaşması, sıcak havanın organizmalar üzerindeki bozucu bir etkide bulunmasından dolayı değil, toplumsal yaşamın daha yoğun olmasından dolayıdır. Kuşkusuz toplumsal yaşamdaki bu yoğunlaşma, güneşin ekliptik üze-

18 Ayrıca değişik mevsimlere ilişkin göreli sayıların, karşılaştırılan büyük kentler için önemli ölçüde aynı, ancak bu kentlerin bulundukları ülkelere ilişkin sayılardan farklı olduğu da görülmektedir. Her yerde aynı toplumsal ortamlarda intihar oranlarının sabit kaldığını görüyoruz. Berlin'de, Viyana'da, Cenevre'de, Paris'te vb. intihar eğilimi, yılın değişik zamanlarında aynı biçimde değişmektedir. Böylece bu eğilimin gerçek boyutları da tam olarak kavranmaktadır.

ÇİZELGE XVI

Kimi büyük kentlerle bulundukları ülkelerde intiharların mevsimlik değişmeleri

	Yıllık 1.000 intihar başına orantılı sayılar								
	Paris (1888-92)	Berlin (1882-85-87-89-90)	Hamburg (1887-91)	Viyana (1871-72)	Frankfurt (1867-75)	Cenevre (1838-47; 1852-54)	Fransa (1835-43)	Prusya (1869-72)	Avusturya (1858-59)
Kış	218	231	239	234	239	232	201	199	185
Bahar	262	287	289	302	245	288	283	284	281
Yaz	277	248	232	211	278	253	306	290	315
Güz	241	232	258	253	238	227	210	227	219
	Kış sayıları 100'e indirgendiğinde her mevsimin göreli değerleri								
	Paris	Berlin	Hamburg	Viyana	Frankfurt	Cenevre	Fransa	Prusya	Avusturya
Kış	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Bahar	120	124	120	129	102	124	140	142	151
Yaz	127	107	107	90	112	109	152	145	168
Güz	100	100.3	103	108	99	97	104	114	118

rindeki durumu, hava koşulları vb. nedeniyle yazın kışa göre daha kolaylıkla gelişebilmesinden dolayıdır. Ama toplumsal yaşamı doğrudan kolaylaştıran şey, fiziksel çevrenin kendisi değildir; hele intiharlardaki artış ya da azalışlara yol açan etken, hiç de bu değildir. Bu artış ya da azalışlar toplumsal koşullara bağımlıdır.

Topluluk yaşamının bu etkide nasıl bulunabildiğini kuşkusuz henüz bilmiyoruz. Ama daha şimdiden şu söylenebilir: Eğer intihar oranlarındaki değişmelerin nedenleri toplu yaşamda yatıyorsa, bunun daha canlı ya da daha durgun oluşuna bağlı olarak intihar oranlarının da artması ya da azalması gerekir. Bu nedenlerin neler olduğunun daha doğru olarak saptanması, bundan sonraki bölümün konusu olacaktır.

BÖLÜM IV

YANSILAMA[1]

Ama intiharın toplumsal nedenlerini araştırmadan önce, etkisini saptamamız gereken son bir ruhbilimsel etken daha vardır: Bu, genellikle toplumsal olguların, özellikle de intiharın ortaya çıkışında son derece önemli olduğu savunulan yansılama (taklit) etkenidir.

Yansılamanın yalnızca ruhbilimsel bir olay olduğu, aralarında hiçbir toplumsal bağ bulunmayan bireyler arasında görülebilmesinden de açıkça anlaşılmaktadır. Birbiriyle dayanışma içinde olmayan ya da aynı kümeye bağlı bulunmayan kişilerden biri öbürünü yansılayabilir ve bir şeyin yansılama yoluyla yayılması, tek başına, söz konusu insanlar arasında dayanışma oluşturmaya yetmez. Bir aksırma, bir dans hareketi, bir öldürme dürtüsü, aralarında rastlantısal ve geçici bir fiziksel yakınlık dışında hiçbir şey bulunmayan bireylerin birinden öbürüne geçebilir. Bunların arasında herhangi bir düşünsel ya da töresel benzerlik bulunması zorunlu olmadığı gibi, karşılıklı hizmet alışverişi bulunması, hatta aynı dili konuşmaları da gerekmez ve bu bireyler, söz konusu bulaşma nedeniyle birbirlerine öncekiyle oranla daha çok yaklaşmış olmazlar. Kısacası, insanların birbirlerini yansılama süreci, doğadaki sesleri, nesnelerin biçi-

1 Kaynakça: Lucas, *De l'imitation contagieuse,* Paris, 1833. – Despine, *De la contagion morale,* 1870. *De l'imitation,* 1871. – Moreau de Tours (Paul) *De la contagion du suicide,* Paris, 1875. – Aubry, *Contagion du meurtre,* Paris, 1888. – Tarde, *Les lois de l'imitation* (passim), *Philosophie pénale,* s. 319 vd. Paris, F. Alcan. – Corre, *Crime et suicide,* s. 207 vd.

mini, türlü varlıkların hareketlerini yansılıyorken geçen süreçten farklı değildir. İkinci durumda olduğu gibi, birinci durumda da toplumsal herhangi bir öğe söz konusu değildir. Yansılama süreci, hiçbir toplumsal etkilenmenin sonucu olmayan tasarlamalarımızın kimi özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Görüldüğü gibi, eğer yansılamanın intihar oranını belirleyici bir etkisi olduğu saptanacak olursa, intiharın tümüyle ya da bir ölçüde, bireysel nedenlere bağlı olduğu sonucu çıkmış olur.

I

Ama olgulara bakmadan önce sözcüğün anlamını saptamak uygun olur. Toplumbilimciler terimleri tanımlamadan kullanmaya, başka deyişle tartışmak istedikleri şeyi saptama ve sınırların yolu yordamıyla belirleme gereğine uymadan tartışmaya öylesine alışmışlardır ki, aynı bir deyimi sürekli olarak, ama farkına varmaksızın, başlangıçta amaçladığı ya da amaçlar göründüğü şeyin dışına taşırarak, kendisine az ya da çok benzeyen başka düşünceleri anlatmak için de kullanmaktadırlar. Böylece söz konusu düşünce, tartışmaya olanak bırakmayacak ölçüde belirsizleşmektedir. Çünkü, herhangi belirli bir çerçevesi olmayınca, tartışma boyunca hemen her istendiğinde değiştirilebilmektedir; bu ise o düşüncenin olası tüm değişik yönleri üzerine öngörü sağlayacak bir incelemeye olanak bırakmamaktadır. Yansılama içgüdüsü denilen olay konusunda durum özellikle böyledir.

Bu terim çoğu kez, aynı zamanda üç ayrı olay kümesini anlatmak üzere kullanılmaktadır.

1. Kimi kez, tüm öğeleri aynı nedenin ya da birçok benzer nedenin etkisinde kalan bir toplumsal kümede, değişik birey bilinçleri arasında bir tür eşitleşme ortaya çıkar ve bunun sonucu olarak herkes aynı biçimde düşünür va da duyar. Pek çok kez, bu uyumu doğuran işlemlerin topuna birden yansılama adı verilmiştir. Demek ki bu sözcük, birçok değişik bireylerin aynı an-

da duyduğu, "yeni bir durum ortaya çıkaracak biçimde birbirlerini etkilemek ve bir araya gelmek" yolundaki bilinç durumlarının bu özelliğini anlatmaktadır. Sözcük bu anlamda kullanılmakla, tek tek her bireyin topluluğu, topluluğun da her bireyi karşılıklı olarak yansılamasından bu birleşmenin ileri geldiği söylenmek istenmektedir.[2] Denilmektedir ki, bu anlamda yansılamanın niteliği, en iyi biçimiyle "kentlerimizin gürültülü toplantılarında, devrimlerimizin büyük olaylarında"[3] ortaya çıkmaktadır. Bir araya gelen insanların, karşılıklı etkileşme yoluyla birbirlerini nasıl değiştirdikleri en iyi buralarda görülür.

2. Bizi içinde yaşadığımız toplumla uyumlu olmaya ve bu amaçla çevremizde yaygın olan düşünme ve davranma biçimlerini benimsemeye iten gereksinime de aynı ad verilmiştir. Modaları, alışılmış kalıpları izleyişimiz böyledir; hukuk ve ahlak uygulamaları da iyice tanımlanmış ve yerleşmiş kalıplardan başka bir şey olmadıklarına göre, ahlaka uygun davranırken de yaptığımız şey aynıdır. Gerekçelerini bilmediğimiz halde bir ahlak kuralına uygun davranmamız, bu kuralın toplumsal gücü olmasından dolayıdır. Bu anlamda, atalarımızı ya da çağdaşlarımızı örnek almamıza bağlı olarak, modaların yansılanması görgüneklerin yansılanmasından ayırt edilmiştir.

3. Son olarak bir davranışı, yalnızca bizim önümüzde yapılmış olduğu için ya da ondan söz edildiğini duyduğumuz için yineliyor olabiliriz. Kendi yapısında, bizi onu yinelemeye iten hiçbir şey yoktur. Onu yinelememiz ne onu yararlı buluşumuzdan, ne kendimize örnek aldıklarımızla uyum içinde olmak için gerekli görmemizden dolayı olmayıp, yalnızca yinelemek istemiş olmamızdan dolayıdır. Onun hakkındaki tasarımımız, onu yeniden gerçekleştiren hareketleri kendiliğinden sağlamaktadır. Çevremizde birinin esnediğini, güldüğünü ya da ağladığını gördüğümüz için esnememiz, gülmemiz ya da ağlamamız böyledir. Öldürme düşüncesinin de bir bilinçten öbürüne geçişi böyledir. Bu kendi başına, maymun yansılamasına benzer bir olaydır.

[2] Bordier, *Vie des sociétes*, Paris, 1887, s. 77; Tarde, *Philosophie pénale*, s. 321.
[3] Tarde, *a.g.k.*, s. 319-320.

Oysa bu üç türlü olgu arasında çok farklar vardır.

Her şeyden önce bunlardan birincisini ötekilerle karıştırmamak gerekir, çünkü orada gerçek anlamında hiçbir yinelememe olgusu bulunmayıp, değişik durumların ya da en azından değişik kökenli durumların kendine özgü bir bileşimi söz konusudur. Sözcüğün her türlü açık anlamı gözden kaçırılmadan, bu durum için "yansılama" denilemez.

Olayı inceleyelim. Bir araya gelmiş birkaç insan aynı bir durumda aynı biçimde etkilenmekte ve en azından kısmi olan bu aynı ığı, her bireysel duygunun açığa vuruluş biçiminde fark etmektedirler. O zaman olan nedir? Her birey çevresindekilerin durumunu belirsiz bir biçimde tasarlamaktadır. Herkesin kafasında, kalabalığın her yanında irili ufaklı değişikliklerle ortaya çıkan türlü belirişler konusunda tasarımlar oluşmaktadır. Buraya değin, henüz yansılama diye adlandırılabilecek hiçbir şey olmamıştır; yalnızca algılanabilen izlenimler, sonra da dışımızdaki varlıkların bizde uyandırdıklarının her bakımdan tıpkısı olan duygular vardır.[4] Daha sonra ne oluyor? Bir kez bilincimde uyanınca, bu değişik tasarımlar birbirleriyle ve benim kendime özgü duygumla birleşmeye başlarlar. Böylece artık bundan önceki kadar benimki olmayan yeni bir durum ortaya çıkmaktadır; bu yeni durum daha az bireysel olduğu için, öncekine benzer bir dizi yinelenen geliştirimler yoluyla da her türlü aşırı bireysellikten gittikçe daha çok kurtarılmaktadır. Böylece birbirine benzer iki ya da daha çok bilinç durumunun bu benzerlik dolayısıyla birbirini çekmesini, sonra onları özümlemekle birlikte tek tek her birinden değişik olan bir bileşim

4 Bu tasarımlar bir yansılama sürecine bağlanırken, yalnızca anlattıkları durumların bir benzeri oldukları mı söylenmek isteniyor? Ama böyle bir düşünce, eski ve kabulü olanaksız 'algılanabilir örnekler' görüşünden alınmış çok kaba bir eğreti benzetme olur. Ayrıca yansılama sözcüğü bu anlamda alınacak olursa, bunu ayırım gözetmeksizin bütün duyumlarımızı ve bütün düşüncelerimizi anlatmak için de kullanmamız gerekir; çünkü, aynı eğreti benzetme gereğince, bu duyum ve düşüncelerden hiçbirinin ilgili olduğu konuyu yinelemediği söylenemez. O zaman da bütünüyle düşünce yaşamı yansılamanın bir ürünü yapılmış olur.

içinde birleşip kaynaşmasını sağlayan her zihinsel etkinliğe de yansılama denmedikçe, yukarıdakine benzer bileşimler artık yansılama olayları diye adandırılamaz. Kuşkusuz sözcükler için her türlü tanımlama yapılabilir. Ama bunun son derece ölçüsüz bir tanım olduğu ve bu nedenle ancak bir karışıklık kaynağı olacağı, çünkü sözcüğe genel olarak kabul edilen anlamından hiçbir şey bırakmadığı açıktır. Burada yansılama yerine, yaratım demek çok daha uygun olur, çünkü bu güçler bileşiminden yeni bir şey ortaya çıkmaktadır. Ve bu, insan zihninin yaratma gücüne sahip olmasının da tek yoludur.

Bu yaratımın, yalnızca başlangıçtaki durumun şiddetini artırmaktan öte bir şey olmadığı söylenebilir. Ama her şeyden önce, sayısal bir değişimin bir yenilik olmayacağı yolunda kesin bir kural yoktur. Bundan başka bir şeyin niceliği değiştiği halde niteliğinin aynı kalmasına olanak yoktur; bir duygu iki ya da üç kat şiddetlendiğinde niteliği de tümden değişir. Gerçekten, bir araya gelen insanlar arasındaki karşılıklı etkileşimin, bir barışsever yurttaşlar toplantısını nasıl korkunç bir canavara dönüştürebileceği bilinmektedir. Ne ilginç bir yansılama ki, böyle metamorfozlar oluşturabiliyor. Bu olayı anlatmak için böylesine uygunsuz bir terimin kullanılabilmiş olması, belli belirsiz bir biçimde her bireysel duygunun, başkalarının duygusu örnek alınarak oluşturulduğu düşünüldüğünden ileri gelmektedir. Ama gerçekte burada ne örnek vardır, ne de onun kopyası. Burada olan etkileme (nüfuz), birçok bilinç durumunun kendilerinden farklı bir başka bilinç durumu içinde kaynaşmasıdır; bu ortak bilinç durumudur.

Eğer bu durumun kalabalığa her zaman bir önder tarafından telkinlendirildiği kabul edilecek olsaydı, onu yansılama diye adlandırmak kuşkusuz uygun düşerdi. Ama böyle bir görüş hiçbir zaman doğrulanmamış, hatta önderin uyarıcı neden olmak yerine, açıkça kalabalığın ürünü olduğunu gösteren birçok örnek olayda da yanlışlığı kanıtlanmıştır; bunların da ötesinde bulunduğunda da tek yönlü olacağına göre böyle bir telkinlendirmenin karşılıklı yansılama denen şeyle hiçbir ilişkisi

olamaz; bundan dolayı bu anlamda herhangi bir yansılama söz konusu olamaz. Her şeyden önce konuyu öylesine belirsizleştirmiş bulunan karışıklıklardan özenle sakınmalıyız. Bunun gibi, bir toplulukta ortak kanıya katılan bireyler bulunduğu, bu katılımın kendiliğinden olmayıp ortak kanının kendisini kabul ettirmesi sonucu olduğu söylendiği takdirde, bu yadsınması olanaksız bir gerçek olur. Hatta bize göre böyle bir durumda bu zorlamaya az ya da çok uğramayan hiçbir bireysel bilinç bulunamaz. Ama bu zorlama ortak uygulama ya da inançların, bir kez oluştuklarında, bezenmiş oldukları *kendine özgü* bir güçten kaynaklandığından, yukarıda ayırt etmiş olduğumuz ikinci tür olguyu inceleyelim ve buna ne ölçüde yansılama denilebileceğini görelim.

Bu olgu bir öncekinden, en azından, bir yeniden-üretmeyi içermesi bakımından ayrılmaktadır. Bir modayı izlerken, ya da bir göreneğe uyarken yaptığım şey, başkalarının yaptığı, her gün yaptığı hareketi yapmaktır. Ama doğrudan doğruya tanımdan anlaşıldığı üzere, bu yineleme yansılama içgüdüsü denilen şeyin değil, bir yandan bizi arkadaşlarımızla ilişkilerimizden daha iyi yararlanabilmek için onların duygularını incitmemeye yönelten duygudaşlığın, öte yandan da ortaklaşa davranma ve düşünme biçimlerinin bizde uyandırdığı saygının ve toplululuğun aykırı davranışları önlemek, bizde bu saygı duygusunu sürdürmek için üzerimizde uyguladığı doğrudan ya da dolaylı baskının bir sonucudur. Davranışı yinelememizin nedeni bizim önümüzde yapılmış olması ya da bizim bilgimiz içinde bulunması ve onu yinelemeyi kendi başına ve kendisi için istiyor olmamız değildir; bize zorunlu ve bir ölçüde de yararlı göründüğü içindir. Bir davranışı yalnızca yapılmış olduğu için değil, toplumun onayını taşıdığı için ve bu onayı çok ağır sonuçlara uğramadan görmezlikten gelemeyeceğimiz için biz de yapıyoruz. Bir sözcükle, *çevrenin kanısına saygı ya da ondan korkma sonucu bir davranışta bulunmak, yansılama yoluyla davranmak demek değildir.* Böyle davranışlarla herhangi bir yenilikte bulunurken, üzerinde birleştiğimiz davranışlar arasında temel

de bir fark yoktur. Gerçekten de bu davranışlar özlerinde bulunan ve bizim onları yapılması gereken davranışlar olarak görmemizi sağlayan bir özellik nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Ama onları izleyecek yerde başkaldıracak olsak, bu davranışımız da yine aynı biçimde oluşmaktadır; yeni bir düşünceyi, özgün bir uygulamayı benimsememiz, özünde yatan ve bize onu benimsenmesi gerekli bir şey gibi gösteren özelliklerden dolayıdır. Kuşkusuz bizim davranışımızı belirleyen güdüler her iki durumda birbirinin aynı değildir; ama ruhsal tepkimenin işleyişi kesinlikle aynıdır. Her ikisinde de, davranışın tasarlanması ile yapılması arasında, belirleyici özelliğin –bu, her ne ise– açık ya da belirsiz, hızlı ya da yavaş bir biçimde bilincine varma yolunda bir zihin çalışması yer almaktadır. Görüldüğü gibi ülkemizin gelenek ve göreneklerine uyuşumuz ile bizi tanığı olduğumuz hareketleri yinelemeye yönelten mekanik, maymunumsu yansılama arasında herhangi bir ortak yan[5] yoktur. Bu iki türlü davranış biçimi arasındaki fark, tıpkı ussal ve düşünülüp taşınılmış davranış ile kendiliğinden işleyen tepke (refleks) arasındaki fark gibidir. Birinci davranış biçiminin, açık yargılar biçiminde anlatılmamış olsa da, nedenleri vardır. İkincisinde ise böyle bir şey yoktur; o, hiçbir zihinsel ara-işlem olmaksızın, bir hareketin yalnızca görülmesinden ileri gelmektedir.

Birbirinden böylesine farklı iki tür olguya aynı ad verilmesi durumunda ne gibi yanılgılara düşüleceği böylece ortaya çıkıyor. Gerçekten de bu konuda dikkatli olmamız gerekiyor; yansılama denildiğinde üstü örtülü bir biçimde söz konusu edilen şey bulaşma olayıdır ve haklı olarak bunlardan birinden ötekine geçmek son derece kolaydır. Ama bir ahlak kuralına uyulurken, geleneğin ya da kamuoyunun otoritesine saygı gösterilirken bulaşıcı olan ne gibi bir şey bulunabilir? Böylece birbirinden ayrı bu iki gerçekliği teke indirgediğimizi sanırken, gerçekte çok farklı kavramları birbirine karıştırmış oluruz. Bir

[5] Kuşkusuz kimi özel durumlarda bir moda ya da geleneğin yalnızca yansılama yoluyla yinelendiği görülebilir; ama o durumda söz konusu davranış, bir moda ya da gelenek olma niteliği dolayısıyla yineleniyor değildir.

hastalık tümden ya da çok büyük ölçüde organizmaya dışarıdan giren bir tohumun gelişmesi sonucu ise hastalık biyolojisinde buna bulaşıcı hastalık denir. Ama bunun tersine, eğer söz konusu tohum ancak üzerinde konduğu alanın etkin yardımı dolayısıyla gelişebilmiş ise, bulaşma sözcüğünün kullanılması yanlış olur. Bunun gibi, bir hareketimizin manevi bir bulaşmanın ürünü sayılabilmesi için, onu yapma düşüncesinin bize benzer bir hareket tarafından esinlendirilmesi yetmez. Bundan başka, bir kez zihnimize girdikten sonra kendiliğinden ve kendi başına hareket haline gelmesi de gerekir. O zaman gerçekten bir bulaşma var demektir, çünkü kafamıza bir tasarım biçiminde giren dışımızdaki hareket, bizim davranışımız olarak kendiliğinden yinelenmektedir. Burada yansılama da vardır, çünkü yeni hareket her şeyi kopya ettiği örnekten almaktadır. Ama eğer bu örneğin üzerimizdeki etkileri, ancak bizim olurumuz ve katılımımız olması durumunda ortaya çıkıyorsa, o zaman bulaşmadan yalnızca bir benzetme olarak söz edebiliriz ve bu doğru bir benzetme olmaz. Çünkü hareketimizin belirleyici etkenleri bizim olur vermemizi sağlayan nedenlerdir, yoksa gözlerimizin önünde duran örnek değildir. Bu hareketi bulan biz değilsek de yapan biziz.[6] Bundan dolayı, bunca yinelenen bütün bu yansılamalı yayılma, bulaşıcı yayılma gibi deyimler uygulanabilir değildirler ve bir yana atılmaları gerekir. Olguları açıklayacak yerde bozmaktadırlar; sorunu aydınlatacak yerde karartmaktadırlar.

Kısacası, aydınlık içinde düşünecek isek, bir insan topluluğunda ortaklaşa bir duygunun oluşumu *sürecini,* bireylerin ortaklaşa ya da geleneksel davranış kurallarına katılmasını sağlayan süreci ve son olarak da Panurge'ün koyunlarından biri kendini suya attığı için öbürlerini de aynı şeyi yapmaya yönelten

6 Kuşkusuz, özgün bir buluş olmayan her şeye kimi kez yansılama denilmekte dir. Bu açıdan bakılınca, hemen tüm insan hareketleri açıkça yansılama hareketleridir; çünkü gerçek anlamında buluşlar çok seyrektir. Ama tam da bu yüden, yani yansılama terimi hemen her şeyi anlatt. i içindir ki, artık belirli hehangi bir anlamı kalmamaktadır. Böyle bir terim karışıklık doğurmaktan başka bir işe yarayamaz.

süreci aynı adla adlandıramayız. Bir duyguyu ortaklaşa olarak paylaşmak başka şeydir, yaygın bir kanıya uymak başka şey, başkalarının yapmış olduğu bir şeyi kendiliğinden bir biçimde yinelemek ise daha başka bir şey. Birinci durumda herhangi bir yineleme söz konusu değildir; ikincide yalnızca kendileri olayın özünü oluşturan açık ya da örtülü mantıksal işlemlerin,[7] yargılamaların ve usavurmaların sonucu olarak bir yineleme vardır; bu nedenle bu olaya yineleme diyemeyiz. Ancak üçüncü durumda yineleme olayın tümünü oluşturmaktadır. Burada yansılama her şeyi kapsamaktadır; yeni hareket başlangıçtakinin bir yansımasından başka bir şey değildir. Yeni hareket öncekini yinelemekle kalmamaktadır; bu yinelemenin ne kendi dışında herhangi bir varlık nedeni, ne de bizi kimi koşullarda yansılayıcı yaratıklar yapan tüm özelliklerimiz dışında herhangi bir nedeni vardır. Görüldüğü gibi yansılama sözcüğünün belirli bir anlamı olabilmesi için onu yalnızca bu tür olguları adlandırmak üzere kullanmak gerekir. Bize göre: *Eğer bir hareketin yapılmasından hemen önce, bu hareketi yapanın kafasında daha önce başka birisi tarafından yapılmış benzer bir hareketin tasarımı varsa ve bu tasarım ile hareketin yapılması arasında yinelenen davranışın özüne ilişkin açık ya da örtülü herhangi bir işlem yer almamış ise, burada yansılama vardır.*

Demek ki yansılamanın intihar oranları üzerinde ne gibi bir etkisi olduğu araştırılırken sözcüğü bu anlamda kullanmak gerekir.[8] Sözcüğün anlamı böylece belirlenmeyecek olursa,

[7] Geçici mantıksal yansılama diye bir şeyden söz edilmektedir (bkz. Tarde, *Lois de l'imitation,* I. basım, s. 158); bu, bir hareketin, belli bir amaca yaradığı için yinelenmesidir. Ama öyle bir yansılamanın yansılama güdüsü ile herhangi bir ilgisi olmadığı açıktır; bunların birinden ileri gelen olguların, öbüründen kaynaklanan olgulardan özenle ayırt edilmesi gerekir. Bunların açıklanışları da birbirinden hepten farklıdır. Öte yandan, az önce belirttiğimiz gibi, kimi bağlamlardan kendilerine özgü bir mantıkları bulunmakla birlikte görgü ve gelenek yansılamaları da öbürleri kadar mantıklı davranışlardır.

[8] Davranışı örnek alınan bireyin ya da topluluğun taşıdığı ahlaki ya da düşünsel üstünlük nedeni ile yansılanan hareketler, daha çok ikinci duruma girerler. Mantıklı bu yansılamada herhangi bir kendiliğindenlik özelliği yoktur. Bir usanmayı içermektedir: Bireyin güvendiği kişi gibi davranması, o kişiye tanınan

yalnızca sözel bir deyimi açıklama saymak yanlışına düşülür. Gerçekten bir davranış ya da düşünüş biçiminin bir yansılama olgusu olduğu söylendiğinde, bununla davranış ya da düşünüşün yansılama ile açıklanabileceği anlatılmaktadır; bunun içindir ki bu büyülü sözcük kullanılmakla, her şeyin anlatıldığı sanılmaktadır. Oysa ancak kendiliğinden bir yineleme durumu için yansılama kavramı açıklama sağlayabilir,[9] çünkü burada olan, yansılamaya dayalı bulaşmanın bir sonucundan ibarettir. Ama bir geleneğe, bir ahlak uygulamasına uyarken, bu uysallığımızın etkenleri, söz konusu uygulamanın niteliğinde, söz konusu geleneğin kendine özgü özelliklerinde, bize esinlendirdikleri duygularda yer almaktadır. Görüldüğü gibi bu tür davranışlara ilişkin olarak yansılamadan söz edildiğinde, gerçekte bize herhangi bir açıklama sağlamış olmamaktadır; yalnızca, yinelediğimiz hareketin yeni olmadığı, başka bir deyişle yinelenen bir şey olduğu söylenmekte, ama ne bu hareketin niçin yapıldığı, ne de bizim onu niçin yinelediğimiz konularında hiçbir açıklama getirilmemektedir. Yansılama sözcüğü ortak duygulara yol açan, yukarıda ancak yüzeysel ve yaklaşık bir betimlemesini yapabildiğimiz[10] karmaşık sürecin çözümlemesinin de

---

üstünlüğün kendi hareketlerinin uygunluğuna güvence sağlamasındandır. O ki şiye hangi nedenle saygı duyuyorsa, onu izlemesi de o nedenledir. Görüldüğü gibi bu tür davranışlar, yalnızca yansılayıcı davranışlar oldukları söylenmekle herhangi bir açıklamaya kavuşturulmuş olmamaktadırlar. Önemli olan, bu uymayı sağlayan güven ya da saygı duygusunun nedenlerini bilmektir.

9 Yine de, aşağıda görüleceği gibi, yansılamanın yalnız kendi başına yeterli bir açıklama olduğu durumlar çok seyrektir.

10 Çünkü, itiraf etmeli ki bu sürecin ne olduğunu açıklıkla bilmiyoruz. Ortak duruma yol açan bileşimlerin kesinlikle nasıl oluştuğu, kurucu öğelerinin neler olduğu, başat durumunun nasıl ortaya çıktığı yolundaki tüm sorular, yalnızca içe bakış yoluyla çözümleyecek ölçüde karmaşık sorulardır. Çok yönlü deneyler ve gözlemlerin yapılması zorunludur ve henüz yapılmış değildir. Tek tek bireylerin zihinsel durumlarının nasıl ve hangi yasalara göre bir araya geldiğini bugün bile pek az biliyoruz; hele küme yaşamından doğan çok daha karmaşık bileşimlerin oluş ve işleyiş düzenine ilişkin bilgilerimiz özellikle azdır. Açıklamalarımız çoğu kez eğreti önerilerden başka bir şey değildir. Bu bakımdan yukarıda söylediklerimizi olayın kesin bir açıklaması saymıyoruz; yalnızca, burada yansılamadan apayrı bir şey bulunduğunu göstermeye çalıştık.

yerini tutamaz. Görüldüğü gibi terimin uygun olmayan bir biçimde kullanılışı, sorunların çözüldüğü, ya da bu yönde ilerlendiği kanısını verebilmektedir; gerçekte ise yalnızca bu sorunları gizlemeye yaramaktadır.

Yansılamanın intiharın ruhsal bir etkeni sayılabilmesi için de böyle tanımlanması gerekir. Gerçekten karşılıklı yansılama denilen şey son derece toplumsal nitelikte bir olaydır; çünkü ortak bir duygunun ortaklaşa olarak hazırlanışını anlatmaktadır. Bunun gibi gelenek ve göreneklerin yinelenmesi de toplumsal etkenlerin bir sonucudur, çünkü ortak inanç ve uygulamaların yalnızca ortaklaşa olmaları dolayısıyla taşıdıkları zorlayıcılık niteliğinden ve özel saygınlıktan ileri gelmektedir. Bundan dolayı intiharın bu yollardan biri ya da öbürüyle yayıldığı kabul edildiği ölçüde, bireysel durumlara değil, toplumsal nedenlere bağlı olduğu görülecektir.

Sorunun terimlerini böylece tanımladıktan sonra, şimdi olguları inceleyeyim.

II

İntihar düşüncesinin bulaşma yoluyla geçemeyeceğine kuşku yoktur. Daha önce on beş sakatın art arda kendi kendilerini astıkları aralıktan ve Boulogne Kampı'nda kısa zamanda birçok intihara sahne olan ünlü nöbetçi kulübesinden söz etmiştik. Bu tür olgular orduda çok sık gözlemlenmiştir: 1862'de Provins'deki 4. avcı birliklerinde, 1864'te 15. savunma çizgisinde, 1868'de 41. savunma çizgisinde önce Montpellier'de, sonra Nimes'de, vb. 1813'de küçük bir köy olan Saint Pierre Monjou'da bir kadın kendini bir ağaca asıyor; bunun üzerine başka birçokları buranın yakınlarında aynı şeyi yapıyorlar. Pinel bir papazın Etampes yakınlarında kendini astığını anlatıyor; birkaç gün sonra iki papaz daha kendilerini öldürüyorlar ve din adamı olmayan birçok insan onları yansılıyor.[11] Lord Castelre-

[11] Olayların ayrıntıları için bkz. Legoyt, *a.g.k.*, s. 227 vd.

agh kendini Vezüv'e attığında arkadaşlarından birçoğu onu izlemiştir. Atina'lı Timon'un ağacı ün yapmıştır. Bu bulaşma durumlarının tutukevlerinde sık görüldüğü de birçok gözlemcilerce doğrulanmaktadır.[12]

Bununla birlikte genellikle bu türe sokulan ve yansılama olayına bağlanan kimi olguların başka bir nedenden ileri geldiği kanısındayız. Kimi kez kuşatılmışlık intiharları diye adlandırılan olaylar için durum özellikle böyledir. Josephus, *Histoire de la guerre des Juifs contre les Romains* (Yahudilerin Romalılara Karşı Savaşının Tarihi) adlı incelemesinde, Kudüs baskını sırasında kuşatılmışların kimilerinin kendi kendilerini öldürmüş olduğunu anlatmaktadır.[13] Özellikle bir yeraltı sığınağına saklanan kırk Yahudi ölmeye karar vermiş ve birbirlerini öldürmüşlerdir. Montaigne'in bildirdiğine göre Brutus'un kuşattığı Ksantinliler "erkek, kadın, çocuk karmakarışık bir biçimde, öylesine şiddetli bir ölme arzusuna kapıldılar ki, ölmek için gösterdikleri çabayı, kimse yaşamak için gösteremez; öyle ki Brutus bunlardan ancak pek azını kurtarabildi".[14] Bu yığın halinde intiharın, bir iki bireysel olayın yinelenmesi yoluyla ortaya çıktığı söylenemez. Bunların, yalınkat bir bulaşma ve yayılmanın değil, ortaklaşa bir kararlılığın, gerçek bir toplumsal uyumun sonucu olduğu görülüyor. İntihar düşüncesi, önce özel olarak bir bireyde doğup, ondan başkalarına yayılmakta değildir; tersine tümü umutsuz bir duruma düşen ve ortaklaşa bir biçimde kendilerini ölüme adayan bütün bir küme insan tarafından geliştirilen bir düşüncedir. Aynı bir durumun etkisi altında ortaklaşa tepki gösteren her türden toplumsal küme için durum böyledir. Tutkulu bir atılım ortamında ulaşılması, buradaki anlaşmanın niteliğini değiştirmez; daha düzenli, daha eni ne boyuna düşünülmüş olsaydı, yine asıl olarak aynı nitelikleri taşırdı. Görüldüğü gibi gerçek anlamda bir yansılamadan söz etmeye olanak yoktur.

12 Benzer olaylar için bkz. Ebrard, *a.g.k.*, s. 376.
13 III, 26.
14 *Essais*, II, 3.

Buna benzeyen daha birçok olgu için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Örneğin Esquirol şunları yazıyor: "Tarihçilerin bildirdiğine göre inançlarının yıkılışını görmekten umutsuzluğa düşen Perulular ve Meksikalılar öylesine büyük sayılarda intihar etmişlerdir ki, bu yoldan ölenler yabanıl saldırganların kılıcı ve ateşiyle ölenlerden daha çok olmuştur." Daha genel olarak, yansılamaktan söz edebilmek için aynı yerlerde, aynı anda oldukça çok sayıda intihar olayı gözlemlemek yeterli değildir. Çünkü bunlar toplumsal ortamın genel nitelikteki öyle bir durumundan ileri geliyor olabilirler ki, bu durum ilgili toplumsal kümede çok sayıda intihar olayları biçiminde beliren ortaklaşa bir eğilim yaratmış olabilir. Kısacası, terimin anlamını açıklıkla belirtmek üzere, manevi salgınları manevi bulaşma olaylarından ayırt etmek herhalde ilginç olur; dikkatsizce biri öbürünün yerine kullanılmakta olan bu iki sözcük, gerçekte birbirinden çok ayrı iki tür olguyu anlatmaktadır. Salgın, toplumsal nedenlerin sonucu olan bir toplumsal olgudur; bulaşma ise, yalnızca bireysel olayların az ya da çok yinelenen yankılanışlarından oluşur.[15]

Bir kez benimsenecek olursa, bu ayrım yansılamaya bağlanabilecek intiharların sayısını kuşkusuz azaltacaktır; ama yine de bu sayının çok yüksek olduğu bir gerçektir. Belki de başka hiçbir olay bundan daha kolay bulaşamaz. Adam öldürme dürtüsü bile böylesine yayılma özelliğinde değildir. Bu dürtünün kendiliğinden bir biçimde yayıldığı durumlar daha azdır ve özellikle de bunda yansılamanın payı genel olarak daha küçüktür; denilebilir ki, kendini koruma içgüdüsü, genellikle sanıldığının tersine, temel ahlaki duygulara göre bilince daha az kök salmış durumdadır, çünkü aynı etkilere karşı direnme gücü daha azdır. Ama bunlar doğru olmakla birlikte, bu bölümün ba-

[15] İleride görüleceği üzere her toplumda, her zaman ve olağan bir şey olmak üzere, intihar biçiminde ortaya çıkan ortaklaşa bir eğilim vardır. Bu eğilim, süregelen olması ve toplumun manevi yapısının olağan bir öğesini oluşturması yönüyle, bizim salgın diye adlandırmayı önerdiğimiz şeyden ayrılmaktadır. Salgın da ortaklaşa bir eğilimdir, ama çok seyrek görülen, olağandışı ve çoğunlukla geçici nedenlerden ileri gelen bir eğilim.

şında ortaya koyduğumuz soru çözülmeden kalmış bulunuyor. İntiharın bir bireyden öbürüne iletilebilir olması, önsel olarak (a priori), bu bulaşıcılığın toplumsal sonuçlar doğuracağını, başka deyişle bizim asıl incelemekte olduğumuz intiharların toplumsal oranını etkileyeceğini göstermez. Bu bulaşıcılık ne kadar açık olursa olsun, sonuçları yalnızca bireysel ve dağınık kalabilir. Görüldüğü gibi bu gözlemler sorunu çözmüyorlar; ama kapsamını daha iyi gösteriyorlar. Gerçekten de eğer yansılama, yukarıda belirtildiği üzere, toplumsal olayların özgün ve çok üretken bir kaynağı ise, bu gücünü özellikle intihar konusunda göstermesi gerekir, çünkü bundan daha çok etkili olduğu başka hiçbir alan yoktur. Öyleyse intihar bize, yansılamaya bağlanan bu olağanüsü etki gücünün doğruluğunu kesin bir deney yoluyla sınama olanağı vermektedir.

III

Eğer böyle bir etki varsa, özellikle intiharların coğrafyasal dağılımında kendini duyurması gerekir. Kimi durumlarda bir ülkenin ya da yörenin kendine özgü oranının komşu yörelere –deyim yerindeyse– iletilmesi gerekir. Bunun için haritaya bakmalıyız. Ama yoluyla, yordamıyla.

Kimi yazarlar, ne zaman iki ya da daha çok sayıda komşu illerde aynı yoğunlukta intihar eğilimi görülse, hemen yansılamanın varlığından söz edilebileceğini sanmışlardır. Oysa aynı bölge içinde intihar eğiliminin böyle yaygın oluşu, burada intiharın artmasına yol açıcı kimi nedenlerin de yaygın oluşundan, toplumsal ortamın bu bölgenin her yerinde aynı oluşundan ileri geliyor olabilir. Bir eğilimin ya da düşüncenin yansılama yoluyla yayıldığından emin olabilmek için, onun doğduğu yerden uzaklaşıp, kendisini doğuracak nitelikte olmayan yerlere yayıldığını görmek gerekir. Çünkü, daha önce gösterdiğimiz gibi yansılama yoluyla yayılma, yalnızca yansıtanan olgunun, kendisinin yeniden üretilmesine yol açan olguları, başka hiçbir et

ken işin içine girmeksizin, tek başına belirlemesi demektir. Öyleyse incelemekte olduğumuz olayda yansılamanın payını saptamak için, çoğunlukla benimsenenden daha özlü bir ölçüte gerek vardır.

Her şeyden önce yansılanacak bir örneğin bulunmadığı durumda yansılama da söz konusu olamaz; çıkış yuvası, dolayısıyla en yüksek yoğunluk alanı bulunmayan bir şeyin bulaşması da olamaz. Bunun gibi intihar eğiliminin toplumun bir kesiminden öbürüne geçtiği görüşü de, ancak kimi yayılma merkezlerinin gözlemlenebilmesi durumunda haklı olabilir. Ama bu merkezleri ne yardımıyla ayırt edebiliriz?

Önce bu merkezler, daha büyük bir intihar eğilimi gösterecek çevrelerindeki bütün noktalardan farklılık göstermelidirler; harita üzerinde kendilerine komşu bölgelere göre daha koyuya boyanmış olarak belirmelidirler. Gerçekten de, normal olarak intiharın gerçek nedenleri ile yansılama olgusu birlikte etkide bulunduklarından buralarda intihar olaylarının daha çok olması zorunludur. İkinci olarak bu merkezlerin yaptığı düşünülen etkiyi gerçekten yapabilmeleri ve çevrelerinde ortaya çıkan olguları onların etkisine bağlamamızı haklı kılabilmeleri için, onlardan her birinin komşu bölgeler için bir tür özenilen yer olması da gerekir. Görülmeden yansılanamayacağı açıktır. Eğer bakışlar başka yer üzerindeyse, burada intiharların çok olması ile az olması arasında herhangi bir fark olamaz, çünkü komşu yerlerdeki insanlarca bilinmeyecektir; bu nedenle yeniden yapılmayacaktır. İnsanlar ancak bölge yaşamında önemli yer tutan bir nokta üzerinde dikkatlerini böylesine toplarlar. Başka deyişle bulaşma olaylarının en yoğun olarak başkentler ve büyük kentler çevresinde görülmesi gerekir. Hatta böyle yerlerde görülmeleri daha çok beklenir, çünkü bu durumda yansılamanın yayıcı gücü, büyük kentlerin kendi davranış biçimlerine zaman zaman büyük yayılma gücü kazandıran manevi etkisi gibi başka etkenlerce de desteklenip pekiştirilmektedir. Öyleyse yansılamanın toplumsal etkileri –eğer varsa– asıl buralarda ortaya çıkmalıdır. Son olarak da herkesin

kabul ettiği üzere, bütün koşulların eşit olması durumunda uzaklık arttıkça örneğin etkisi de azaldığından, komşu bölgelerin ana merkeze uzaklıkları arttıkça durumları da azalmakta, bu uzaklık azaldıkça da artmaktadır. İntiharlar haritasının aldığı biçimi bir ölçüde bile olsa yansılamayla açıklayabilmemiz için, bu haritanın en azından yukarıdaki üç koşula uyması gerekir. Bu bakımdan bu coğrafyasal eğilimin, intihara yol açıcı yaşam koşullarının benzer bir dağılım göstermesinin sonucu olup olmadığını sormak her zaman gerekecektir.

Bu kuralları koyduktan sonra, uygulamasına geçelim.

Fransa için intihar oranlarını yalnız illere göre gösteren genel haritalar bu inceleme için yeterli olamazlar. Gerçekten bu haritalar, yansılamanın olası etkilerini en çok duyulabilmeleri gereken yerlerde, yani aynı ilin değişik kesimlerinde gözlemlemek olanağı vermemektedir. Bundan başka intiharların çok yüksek ya da çok düşük olduğu bir ilçenin bulunması, il ortalamasını yapay olarak yüksek ya da alçak gösterebilmekte, böylece öbür ilçeleri ile komşu illerin ilçeleri arasında görünüşte bir kopukluk yaratabilmekte, ya da bunun tersine, var olan gerçek bir kopukluğu gizleyebilmektedir. Son olarak büyük kentlerin etkisi böylece, kolayca algılanamayacak ölçüde çok belirsiz kılınmaktadır. Bu nedenle özel olarak bu sorunun incelenmesi için ilçelere göre bir harita hazırladık: 1887-91 arasındaki beş yıllık döneme ilişkin bir harita. Bunu incelediğimizde en beklenmedik sonuçlarla karşılaştık.[16]

İlk göze çarpan şey, kuzeye doğru, en büyük bölümü eski Ile-de-France'in yerini kaplayan, ama Champagne'ın içlerine kadar giden ve Lorraine'e kadar uzanan bir geniş alanın varlığıdır. Eğer bu yansılamadan ileri geliyor olsaydı, odak noktasının bu bölgede tek merkez durumunda olan Paris olması gerekirdi. Gerçekten de genellikle bu olgu Paris'in etkisine bağlanır; hatta Guery, ülkede taşranın herhangi bir noktasında (Marsilya ayrık tutulursa) başkente doğru yola çıkılacak olsa, oraya yaklaşıldıkça intiharların arttığının görüldüğünü belirt-

16 Bkz. Şekil II.

mıştır. Ama illere göre harita bu yorumu doğruluyor gibi görünüyorsa da, ilçelere göre harita tümden çürümektedir. Gerçekten Seine'de intihar oranının çevresindeki tüm ilçeler oranlamadan daha düşük olduğu görülmektedir. Buradaki oran bir milyon kişide yalnızca 471 iken Coulommiers'de 500, Versailles'de 514, Melun'de 518, Meaux'da 525, Corbeil'de 559, Pontoise'da 561, Provins'de 562'dir. Champagne ilçeleri bile Seine'e en yakın ilçeleri çok geride bırakmaktadır. Reims'de 501, Epernay'de 537, Arcis-sur-Aube'da 548, Chateau Thierry'de 603 intihar. Dr. Leroy *Le suicide en Seine et Marne* adlı incelemesinde Meaux'daki intiharların Seine'dekinden görece daha çok olduğunu şaşkınlıkla belirtmiştir.[17] Verdiği sayılar şöyledir:

	1851-63 dönemi	1865-66 dönemi
Meaux ilçesi	2.418 kişiye 1 intihar	2.547 kişiye 1 intihar
Seine ilçesi	2.750 kişiye 1 intihar	2.822 kişiye 1 intihar

Meaux ilçesi bu bakımdan tek de değildi. *Aynı yazar bize aynı il içinde insanların bu tarihte Paris'tekinden daha çok kendilerini öldürdüğü 166 köyün de adını vermektedir.* Kendisince bu eğilimdeki düşünülen ikincil noktalardan böylesine daha düşük düzeyde kalan, tuhaf bir merkez! Yine de, Seine bir yana bırakılırsa, başka herhangi bir yayılma merkezi bulmaya da olanak yok. Çünkü Paris'i Corbeil'in ya da Pontoise'ın uydusu yapmak daha da güç olur.

Biraz daha kuzeyde, birinciden daha az eşit dağılımlı olmakla birlikte yine çok belirgin bir başka yoğunluk alanı görülmektedir; burası Normandiya'dır. Görüldüğü gibi eğer bu bir bulaşıcı yaılma hareketinin sonucu olsaydı, bölgenin merkezi ve son derece önemli bir kent olan Rouen'dan kaynaklanması

[17] *A.g.k.*, s. 213. Aynı yazara göre Marne ve Seine-et-Marne illerinin tümünde bile 1865-66'da Seine'dekinden daha çok intihar vardır. Marne'da o tarihte 2.791 kişiye 1 intihar, Seine-et-Marne'da 2.768 kişiye 1 intihar düşerken, Seine'de 2.822 kişiye 1 intihar düşmektedir.

gerekirdi. Oysa bu bölgede intiharların en yaygın olduğu iki nokta Neufchatel (Bir milyon kişide 509 intihar) ile Pont-Audemer (537 intihar) ilçeleridir; üstelik bunlar bitişik yerler de değildir. Ve bu bölgenin manevi yapısını buraların belirlemediği de kesindir.

Tam güneydoğuda, Akdeniz kıyıları boyunca bir ucu Bouchesdu-Rhône, öbürü İtalya sınırı olan ve intiharların yine çok sık olduğu bir bölge buluyoruz. Burada gerçek bir anakent (Marsilya) yer almaktadır ve öteki ucunda da moda yaşamının bir büyük merkezi Nice bulunmaktadır. Oysa intiharların en çok olduğu yerler, Toulon ve Forcalquier ilçeleridir. Böyle de olsa, kimse Marsilya'yı bunların yönlendirdiğini söyleyemez. Bunun gibi batı kıyısında da, iki Charentes'ın oluşturduğu uzun bölgede, Angoulême çok daha büyük bir kent olduğu halde, yalnız Rochefort'da intiharların biraz daha yoğun olduğu görülmektedir. Daha genel bir biçimde de, başı merkez ilçenin çekmediği pek çok sayıda il vardır. Vosges'da önde giden Epinal değil, Remiremont'dur; Haute-Saône'da Vesoul değil, ölmüş ya da ölmekte olan bir kent durumundaki Gray'dir; Doubs'da Besançon değil Dôle et Poligny'dir; Gironde'da Bordeaux değil La Réole ve Bazas'dır; Maine-et-Loire'da Angers yerine Saumur'dür; Sarthe'de Le Mans olacak yerde Saint-Calais'dir; kuzeyde Lille olması gerekirken Avesnes'dir, vb. Bununla birlikte bu durumların hiçbirinde merkezi geçen ilçe, o ilin en büyük kenti değildir.

Bu karşılaştırmanın yalnız ilçeler arasında değil, köyler arasında da sürdürülmesi ilginç olurdu. Ne yazık ki intiharların köylere göre bir haritasını bütün ülke için yapmaya olanağımız yoktur. Ama Dr. Leroy ilginç monografisinde bu çalışmayı Seine-et-Marne ili için yapmış bulunuyor. Bu ilin bütün köylerini intihar oranlarına göre en yüksekten en düşük oranlıya doğru sıralarken, şu sonuçla karşılaşmıştır: "Listenin ilk önemli kenti olan La Ferte-sous-Jouarre (4.482 nüfuslu) 124. sıradadır; Meaux (10.762 nüfuslu) 130.'dur; Provins (7.547 nüfuslu) 135.'dir; Coulommiers (4.628 nüfuslu) 138.'dir. Bu kentlerin

birbirine yakın sıralarda bulunuşu, hepsini aynı biçimde etkileyen bir etkinin varlığını düşündürmesi bakımından da ilginçtir.[18] Lagny (3.468 nüfuslu ve Paris'e öylesine yakın) ancak 219. sırada gelmektedir. Montereau-Faut-Yonne (6.217 nüfuslu) 245.'dir; Fontainebleau (11.939 nüfuslu) 247.'dir... Son olarak il merkezi olan Melun (11.170 nüfuslu) ancak 279. sırada yer almaktadır. Buna karşılık listenin başında yer alan 25 köy incelendiğinde, bunların –ikisi dışında– çok küçük nüfuslu köyler olduğu görülmektedir."[19]

Fransa'nın dışında da aynı gözlemleri yapabiliyoruz. Avrupa'da insanların kendilerini en çok öldürdüğü yerler Danimarka ile Orta Almanya'dır. Ama bu geniş bölge içinde geriye kalanlarla karşılaştırılmayacak ölçüde yüksek oran gösteren yer Saksonya Krallığı'dır; burada intihar oranı bir milyon nü-

18 Kuşkusuz söz konusu olan şey, bulaşıcı bir etki olamaz. Bunlar, aşağı yukarı eşit önemde olan ve intihar oranları çok farklı birçok köye birbirinden ayrılmış bulunan üç il merkezidirler. Buna karşılık bu yakınlığın anlattığı şey, aynı boyutlarda olan ve yeterince benzer yaşam koşulları altında bulunan toplumsal kümelerin, birbirlerini etkilemeleri söz konusu olmaksızın aynı intihar oranına sahip bulunduğundan ibarettir.

19 *A.g.k.*, s. 193-194. En başta gelen küçük köyde (Lesche) 630 nüfusa 1 intihar, yani milyonda 1.587'lik bir oranla, Paris'tekinin dört beş kat üzerine ulaşılmaktadır. Ve bu Seine-et-Marne'a özgü bir durum da değildir. Trouville'den Dr. Legoupils'in sayesinde Pont-l'Evêque ilçesine bağlı çok küçük köyler olan Villerville (978 nüfuslu), Cricqueboeuf (150 nüfuslu) ve Pennedepie (333 nüfuslu) hakkında bilgi edinebiliyoruz. 14 ile 25 yıl arasında değişen dönemler için hesaplanmış olan intihar oranları, bu köylerde sırasıyla bir milyon kişi başına 429, 800 ve 1.081'dir.

Kuşkusuz genel olarak büyük kentlerde küçük kentlere ve kırsal topluluklara oranla daha çok intihar olayı görüldüğü doğrudur. Ama bu önerme ancak genelde doğrudur ve birçok istisnaları vardır. Bundan başka yukarıda sunulan ve bununla çelişir görünen verileri bağdaştırmak da olanaklıdır. Bunun için büyük kentlerin de intihara yol açan aynı nedenlerin etkisi altında oluşup geliştiğini ve intiharı kentlerden daha çok bu etkenlerin doğurduğunu kabul etmemiz yeterlidir. Böylece bu kentlerin, intiharların tekeline sahip olmamakla birlikte, bu gönüllü ölümlerin bol olduğu yerlerde çok sayıda olması doğaldır; bunun tersine, intiharların az olduğu yerlerde de az sayıda bulunması –yine bu kentlerin azlığı intiharların yokluğunun nedeni sayılmamak koşuluyla– doğal bir durumdur. Böylece bu kentlerdeki ortalama intihar oranı genellikle köylerdekilerden yüksek, ama kimi durumlarda da ondan düşük olacaktır.

fus başına 311'dir. Bunun hemen ardından Saks-Altenburg Dükalığı (303 intihar) gelmekte, Brandeburg'da ise yalnızca 204'lük bir oran görülmektedir. Oysa bu iki küçük devlet Almanya'nın önemli merkezleri olmaktan uzaktırlar. Ne Dresden, ne Altenburg, Hamburg'a, Berlin'e öncülük edecek yerler değildir. Bunun gibi bütün İtalya illeri içinde görece en yüksek intihar oranları Bologna ve Livorno'dadır (88 ve 84); Morselli'nin 1864-76 yılları için hesapladığı ortalamalara göre Milano, Genova, Torino ve Roma bunlardan çok daha sonra gelmektedir.

Kısacası bütün haritaların gösterdiği şey intiharların hiç de birkaç merkezi nokta çevresinde toplanıp buralardan uzaklaşıldıkça seyrekleşme kalıbını izlemediği, tersine herhangi bir merkezi odağı bulunmayan, aşağı yukarı (ama yalnızca aşağı yukarı) türdeş olan geniş yığınlar içinde ortaya çıktığıdır. Böyle bir biçimlenişte yansılamanın etkisine ilişkin herhangi bir şey yoktur. Yalnızca, intiharın bir kentten öbürüne değişen yerel koşullara bağımlı olmadığını, ona yol açan koşulların her zaman bir ölçüde genel nitelikte koşullar olduğunu göstermektedir. Burada ne yansılayan, ne de yansılanan söz konusu olmayıp, nedenlerin görece aynı olması dolayısıyla sonuçların da görece aynı olması durumu vardır. Eğer yukarıdan beri belirtilenlerin gösterdiği üzere intihar asıl olarak toplumsal ortamdaki kimi durumlara bağlı ise, bu saptamanın doğruluğu da kolaylıkla anlaşılabilir. Çünkü toplumsal ortam ülkenin oldukça geniş alanlarında genellikle aynı yapıdadır. Öyleyse aynı olduğu her yerde aynı sonuçları doğurması ve bunda bulaşmanın herhangi bir ilgisinin bulunmaması da doğaldır. Bundan dolayıdır ki pek çok kez, aynı bir bölgedeki intihar oranının aşağı yukarı aynı oranda süregittiği görülmektedir. Ama öte yandan, intihara yol açan nedenler hiçbir zaman eşit bir biçimde dağılmış olamayacağı için, bu oranın kimi kez bir noktadan bir başka noktaya, bir ilçeden bir başka ilçeye, yukarıda gözlemlediğimize benzer, az ya da çok önemli değişmeler göstermesi de kaçınılmazdır.

Bu açıklamanın doğruluğunun kanıtı, toplumsal ortamda ne zaman beklenmedik bir değişme olsa intihar oranının da ansızın ve tümden bir değişme göstermesidir. Çevrenin etkisi hiçbir zaman doğal sınırlarının ötesine uzanmaz. Özel koşulları nedeniyle intihara çok eğilimli bir ülke, aynı koşulların ya da benzerlerinin aynı ölçüde bulunmadığı komşu ülkeye, yalnızca örnek olma yoluyla, bu eğilimini hiçbir zaman benimsetemez. Örneğin intihar Almanya'da bir salgın durumundadır ve daha önce görüldüğü üzere çok yıkımlı sonuçlar vermektedir; ilerde bu istisnai yatkınlığın temel nedeninin Protestanlık olduğunu göstereceğiz. Bununla birlikte üç bölge var ki, genel kurala istisna oluşturmaktadırlar; bunlar Vestfalya'yla birlikte Ren eyaleti, Bavyera ve özellikle Bavyera Suab'ı ve bir de Posnan'dır. Almanya'da intihar oranının bir milyon kişi başına 100'ün altında olduğu yerler yalnız buralardır. Bunlar harita üzerinde[20] üç yitik ada görünümü veriyorlar; onları temsil eden açık renk alanlar, çevrelerindeki koyu renkli yerlerle çelişki oluşturuyorlar. Her üçünün de Katolik bölgeler olduğunu görüyoruz. Bu yüzden çevrelerinde akışan öylesine yoğun intihar akımı, onları hiç etkilemiyor; onların sınırlarında duruyor, çünkü bu sınırların ötesinde kendisi için uygun koşulları bulamıyor. Bunun gibi İsviçre'de de güney tümüyle Katolik'tir; bütün Protestan nüfus ise kuzeydedir. İntiharlar haritası üzerinde[21] bu iki bölge arasındaki karşıtlık öylesine büyüktür ki, iki ayrı topluma ait oldukları sanılabilir. Bunlar her yerde birbirlerine bitişik olmakla ve birbirleriyle sürekli ilişki içinde bulunmakla birlikte, intihar bakımından her biri kendine özgü değişik özelliğini korumaktadır. Ortalama oran birinde ne denli düşük ise öbüründe de o ölçüde yüksektir. Bunun gibi kuzey İsviçre'de Katolik olan Lucerne, Uri, Unterwald, Schwyz ve Zung kantonlarında intihar oranları bir milyon nüfus başına en çok 100'e ulaşmakta, buna karşılık buraları çev-

[20] Bkz. Şekil III.

[21] Bkz. Aynı şekil; kantonlara göre sayısal verilerin ayrıntıları için: Kitap II, bölüm V, çizelge XXVI.

releyen Protestan kantonlarda bu oran çok daha yükseğe çıkmaktadır.

Yukarıdaki kanıtları doğrulayacağını düşündüğümüz bir başka deney daha yapılabilir. Bir manevi bulaşma olayı hemen yalnız şu iki biçimde ortaya çıkabilir: Ya örnek alınan olay söylenti denen yolla ağızdan ağıza yayılır, ya da gazeteler onu yayar. Genellikle sorumlu tutulan gazetelerdir; gerçekten de gazeteler çok güçlü yayma araçlarıdır. Bu nedenle, eğer intiharların yaygınlaşmasında yansılamanın bir payı varsa, gazetelerin kamuoyunda taşıdığı öneme göre intiharların da artması ya da azalması gerekir.

Ne yazık ki, bu önemi saptamak oldukça güçtür. Gazetelerin sayısı değil, okuyucularının sayısı onların etkisini ölçmemize olanak verir. İsviçre gibi pek merkezi olmayan bir ülkede her yörenin kendi gazetesi olduğundan gazetelerin sayısı oldukça yüksek olabilir; ama yine de bunların her biri az okunduğundan, yayıcı güçleri de azdır. Buna karşılık *Times, New York Herald, Petit Journal* vb. gibi gazetelerden bir teki bile çok geniş bir kamuoyu kesimi üzerinde etkide bulunmaktadır. Hatta öyle görünüyor ki, basının belli bir merkezileşme yokluğunda, kendisinde bulunduğu öne sürülen etkiyi yapmasına hemen de olanak yoktur. Çünkü her bölgesi kendine özgü bir yaşam sürdüren bir ülkede insanlar, kendi dar ufuklarının ötesinde olup bitenle daha az ilgilenmektedirler; uzaklardaki olgular daha az algılanmakta ve bunun sonucu olarak da daha yüzeysel bir biçimde üzerinde durulmaktadır. Demek ki yansılamaya yol açacak daha az örnek söz konusu olmaktadır. Yerel çevrelerin benzeşmesi sonucu olarak duygudaşlık ve ilginin daha geniş bir etki alanı bulduğu ve böylece büyük yayın araçlarının hem o ülkedeki hem de komşu ülkedeki tüm önemli olayları her gün izleyip her yana yaydığı yerlerde ise durum yukarıdakinden bütün bütün farklıdır. Buralarda örnekler birikmekle birbirlerini pekiştirmektedirler. Ama kuşkusuz Avrupa'nın değişik gazetelerinin okuyucularını karşılaştırmak ve özellikle de bu gazetelerin verdikleri haberlerin ne ölçüde ye-

rel nitelik taşıdığını saptamak hemen hemen olanaksızdır. Yine de, kesinlikle kanıtlayamamakla birlikte, bu iki bakımdan Fransa'yla İngiltere'nin Danimarka'dan, Saksonya'dan, hatta Almanya'nın türlü eyaletlerinden daha geride kaldıkları bizce söylenemez. Oysa Fransa ve İngiltere'de çok daha az sayıda insan kendini öldürüyor. Bunun gibi Fransa'da da, Loire'ın güneyindeki insanların kuzeyindekilere göre çok daha az gazete okuduğunu gösteren hiçbir şey yoktur; ama bu iki bölge arasında intiharlar bakımından ne büyük karşıtlık bulunduğu bilinmektedir. Kesinlikle saptanmış olgulara dayandıramadığımız için bu görüşümüze gereğinden fazla önem vermek istemiyoruz, ama üzerinde durulmaya değecek ölçüde olası bir görüş olduğuna da inanmaktayız.

IV

Özetle, intiharın bireyden bireye bulaşabildiği kesin ise de, yansılamanın intiharın toplumsal oranını etkileyecek ölçüde onu yaygınlaştırdığı hiç görülmüş değildir. Yansılamaya bağlı olarak az ya da çok sayıda kimi bireysel intihar olayları görülmüş olabilir; ama değişik toplumlarda ve her toplumun içindeki özel toplumsal kümelerde gözlenen kendi kendini öldürme eğilimlerinin farklı oluşunda yansılamanın payı yoktur. Bunun yayıcı etkisi her zaman çok sınırlıdır; ayrıca, bu etki kesintilidir. Belli bir yoğunluk ölçüsüne varmış durumu, her zaman çok kısa sürmektedir.

Ama yansılamanın etkilerinin istatistiklerde niçin fark edilmediğini açıklayan daha genel bir neden vardır: Tek başına yansılama intiharı hiçbir biçimde etkileyemez. Çok seyrek görülen, az ya da çok saltık "saplantı" durumları bir yana bırakılırsa, bir davranışta bulunma düşüncesi, yetişkin bir insanda tek başına, yani kendi yapısı gereği ona özellikle eğilimli bir birey bulunmadıkça, benzer bir davranışı doğurmaya yeterli olamaz. Morel bu konuda şunları yazıyor: "Her zaman

gördüm ki etkisi ne denli güçlü olursa olsun yansılama da, olağanüstü bir adam öldürme olayının anlatılmasından ya da okunmasından ortaya çıkan izlenim de, akıl sağlığı tam olan bireylerde benzer davranışlar doğurmaya yeterli olmamaktadır."[22] Bunun gibi Tours'dan Dr. Paul Moreau da kişisel gözlemlerine dayanarak, bulaşıcı intiharın yalnızca intihara son derece eğilimli bireyler arasında görüldüğünün kanıtlandığını belirtmektedir.[23]

Gerçi kendisi, bu öneğilimin temelde organik nedenleri bulunduğuna inandığı için, olasılıktan uzak, gerçekten mucize türü nedenlerin bir araya geldiğini kabul etmedikçe organik kökene bağlanamayacak kimi durumları açıklamada oldukça güçlük çekmiştir. Daha önce sözünü ettiğimiz 15 sakatın hepsinin aynı zamanda sinir bozukluğuna uğradığına nasıl inanılabilir? Bunun gibi orduda ya da tutukevlerinde onca sık görülen bulaşma olayları için de aynı şey söylenebilir. Ama intihar eğiliminin toplumsal ortamca yaratılabildiği bir kez kabul edilirse, bu olguları açıklamak kolay olur. Çünkü o zaman bu intihar olayları hepsi zihin bozukluğuna uğramış, ama her biri ayrı yerden gelme çok sayıda bireyi aynı kışlada ya da tutukevinde bir araya getiren anlaşılmaz bir rastlantıyla değil, onların içinde yaşadıkları ortak ortamın etkisiyle açıklanabilir. Gerçekten, ilerde göreceğimiz gibi, tukukevlerinde ve ordu birliklerinde askerleri ve tutukluları, en ağır ruh bozuklukları kadar doğrudan bir biçimde intihara yönelten bir ortaklaşa durum vardır. Bir örnek, bu tepkinin patlak vermesine neden olmaktadır, ama dürtüyü yaratan o örnek değildir; tepi olmasaydı o örnek etkisiz kalırdı.

Görüldüğü gibi çok seyrek istisnalar bir yana bırakılırsa, yansılamanın intiharı doğurucu bir etken olmadığı söylenebilir. Yansılama, yalnızca bu hareketi doğuran gerçek neden olan ve yansılama olmasa da herhalde doğal etkisini ortaya çıkarma yolunu bulacak olan bir durumu göze görünür kılmak-

22 *Traité des maladies mentales,* s. 243.

23 *De la contagion du suicide,* s. 42.

tadır; çünkü bu öneğilimin harekete dönüşebilmesi için bunca az şeyin yeterli olması, onun çok güçlü olduğunu gösterir. Bu nedenle olgularda bir yansılama izi bulunmaması şaşırtıcı değildir; çünkü yansılamanın kendi başına bir etkisi yoktur; yapabildiği de çok sınırlıdır.

Uygulamaya ilişkin bir açıklama, bu sonuca gerekçe olabilir.

Yansılamaya sahip olmadığı bir güç tanıyan kimi yazarlar, gazetelerin intihar ve adam öldürme olaylarını yayınlamalarının yasaklanmasını istemişlerdir.[24] Bu yasaklama bu tür fiillerin yıllık toplamını çok hafif bir ölçüde belki düşürebilir. Ama onların toplumsal oranını değiştirebileceği çok kuşkuludur. Ortaklaşa eğilimin yoğunluğu yine aynı kalır, çünkü kümelerin ruhsal durumu yayın yasağı nedeniyle değişecek değildir. Böyle bir önlemin kuşkulu ve çok önemsiz olası yararları ile güvenlik yaşamına ilişkin her türlü yayının yasaklanmasından doğacak ağır sakıncalar tartıldığında, yasa koyucunun bu görüşteki uzmanların önerisini izlemede duraksayacağı anlaşılır. Gerçekte intiharın ya da adam öldürmenin artmasına yol açacak şey, ondan söz ediliş biçimidir. Bu eylemlerin tiksintiyle karşılandığı bir yerde, bu yoldaki duygular yayınlarda dile gelir ve böylece o eylemlere yönelik bireysel öneğilimler uyarılmaktan çok etkisiz kılınırlar. Ama bunun tersine, toplum manevi bakımdan şaşkınlığa düştüğünde, içinde bulunduğu bu belirsizlik durumu onda ahlakdışı hareketlere karşı, onlardan her söz edildiğinde istemeden dile gelen ve ahlakdışılığını daha az duyulur kılan bir hoşgörü uyandırır. İşte o zaman bir örnek gerçekten korkunç olur; örnek olduğu için değil; toplumdaki hoşgörü ya da umursamazlık o hareketin uyandırması gereken tiksinme duygusunu azalttığı için korkunç olur.

Ama bu kesimin asıl olararak ortaya koyduğu şey, yansılamayı tüm toplu yaşamın ana kaynağı sayan görüşün temelden yoksunluğudur. Bulaşma yoluyla intihar kadar kolaylıkla

[24] Bkz. Özellikle Aubry, *Contagion du meurte,* I. basım, s. 87.

geçen başka bir olgu yoktur, ama az önce gördüğümüz gibi bu bulaşırlığın toplumsal etkileri yoktur. Eğer yansılama, bu durumda toplumsal etkiden bunca yoksun ise, başka durumlarda bundan daha etkili hiç olamaz; öyleyse onda bulunduğu öne sürülen etkiler gerçek değildir. Dar bir çevre içinde bir düşünce ya da davranışın yinelenmesine yol açabilirse de, yankıları hiçbir zaman toplumun ruhuna ulaşacak ve onu değiştirecek ölçüde derin ya da kapsamlı değildir. Ortaklaşa durumlar, genellikle eskiden beri ve aşağı yukarı oybirliği ile benimsenmeleri nedeniyle, bireysel bir buluşla ortadan kalkmaları söz konusu olmayacak ölçüde dirençlidirler. Bir şey, adı üstünde yalnızca bir birey,[25] toplumu kendi tasarımına göre biçimleyebilecek güce nasıl sahip olabilir? Eğer toplumsal çevreyi hâlâ, hemen hemen ilkel insanın fizik çevresini tasarladığındaki kadar kaba bir biçimde tasarlama düzeyinde bulunmasaydık; eğer, bilimin tüm çıkarsamalarının tersine, hâlâ en azından üstü örtülü olarak ve farkına vamaksızın, toplumsal olayların nedenleriyle orantılı olmadıklarını kabul etme düzeyinde bulunmasaydık, İncil'in basitliğinde olduktan başka, aynı zamanda düşünmenin de temel ilkeleriyle apaçık çelişki içinde olan bir anlayış üzerinde durmaya gerek bile görmezdik. Günümüzde artık hayvan türlerinin yalnızca kalıtsal yolla süren bireysel farklılıklardan ibaret olduğuna inanılmıyor;[26] bunun gibi toplumsal olgunun da genelleşen bir bireysel olgudan ibaret olduğu görüşü, aynı ölçüde kabul edilemez bir görüştür. Ama savunulmasına hiç olanak bulunamayacak şey, bu genelleşmenin herhangi bir bulaşma sonucu olduğu görüşüdür. Hatta, ağır eleştirile

25 Bununla, topluluğun güvenini ya da hayranlığını elde etme yoluyla kazanılan olası her türlü güçten soyutlanmış bireyi kastediyoruz. Gerçekten bir memurun ya da toplumda sevilen bir kişinin, doğuştan elde ettikleri bireysel güçlerden başka, kendileriyle ilgili ortak duygulardan kaynaklanan ve onlara toplumun yaşamı üzerinde etkili olma olanağı veren toplumsal güçleri de temsil ettikleri açıktır. Ama ancak, yalnızca bir bireyden ibaret olmadıkları sürece bu gibi kişiler bu etkiye sahiptirler.

26 Bkz. Delage, *La Structure du protoplasma et les théories de l'hérédité,* Paris 1895, s. 813 vd.

ıe uğradıktan başka, deneysel olarak en ufak bir ölçüde kanıtlanmış da olmayan bir varsayım üzerinde hâlâ durmak zorunda oluşumuza şaşmakta haklıyız. Çünkü belli bir toplumsal olgular dizisinin yansılama ile açıklanabileceği hiçbir zaman gösterilmiş değildir; hele yalnızca yansılamayla açıklanabileceği hiç gösterilmemiştir. Bu öneri yalnızca bir özdeyiş biçiminde ortaya atılmış ve belirsiz doğaötesel düşüncelere dayandırılmıştır. Oysa toplumbilim bir bilim yerine konmayı, ancak onunla uğraşanların düzenli kanıt yükümlülüklerinden böylesine açıkça kaçıp onu inaklaştırmalarına (dogmalaştırmalarına) izin verilmediği takdirde isteyebilir.

İKİNCİ KİTAP

TOPLUMSAL NEDENLER VE TOPLUMSAL ÖRNEKLER

BÖLÜM I

TOPLUMSAL NEDENLERİ VE TOPLUMSAL ÖRNEKLERİ BELİRLEME YÖNTEMİ

Birinci kitabın sonuçları tümden olumsuz değildir. Gerçekten orada her toplumsal kümenin, ne bireylerin organik-ruhsal yapısı ile ne de fiziksel çevrenin niteliği ile açıklanamayan, kendine özgü bir intihar eğilimi bulunduğunu saptadık. Ayrıklama yoluyla, söz konusu eğilimin zorunlu olarak toplumsal nedenlere bağlı olduğu ve kendisinin de bir topluluk olayı olduğu ortaya çıkıyor; incelediğimiz olguların bir bölümü ve özellikle de intiharın coğrafya ve *iklim* koşullarına göre gösterdiği değişmeler bile bizi açıkça bu sonuca ulaştırdı. Şimdi biraz daha yakından incelememiz gereken, işte bu eğilimdir.

I

Bunu yapmak için en iyi yol, öyle görünüyor ki, önce söz konusu eğilimin yalın ve parçalanmaz nitelikte mi olduğu, yoksa daha çok çözümleme yoluyla soyutlanabilen ve ayrı ayrı incelenmesi uygun olan birçok değişik eğilimlerden mi kurulu bulunduğunu araştırmaktır. Bu durumda şu yolu izlememiz gerekir. Söz konusu eğilim, bir tek eğilimden kurulu olsun ya da olmasın, ancak bireysel intiharlar aracılığıyla gözlemlenebildi-

ğinden, işe bunları incelemekle başlamak gerekir. Öyleyse mümkün olan en çok sayıda bireysel intihar olaylarını gözlemleyip betimlemeliyiz; kuşkusuz akıl hastalığından ileri gelenleri bu incelemenin dışında tutmalıyız. Eğer bu intiharların hepsinde aynı temel özelliklerin bulunduğu görülecek olursa, tek bir küme içinde toplanmaları gerekir; durum böyle değilse –ki, böyle olmaması olasılığı çok daha yüksektir, çünkü o denli değişkendirler ki birçok türlerinin bulunmaması olanak dışıdır–, benzerliklerine ve ayrılıklarına bakarak birkaç türünü belirlemek gerekir. Ne kadar çok sayıda birbirinden ayrı türleri bulunacak olursa, o kadar çok sayıda intihar akımının varlığını kabul etmek ve bunların her birinin nedeniyle göreli önemlerini ortaya koymak gerekecektir. Bu yöntem delilik intiharını kısaca incelerken izlediğimiz yöntemin aşağı yukarı aynısıdır.

Ne yazık ki gerekli verilerden hemen tümden yoksun bulunduğumuz için akıl sağlığı yerinde insanların yaptığı intiharları biçimbilimsel (morfolojik) tür ya da özelliklerine göre sınıflandırma olanağımız yoktur. Gerçekten de böyle bir işin denenebilmesi için, çok sayıda bireysel olayın ayrıntılı betimlemelerinin yapılması gereklidir. İntihar eden kişinin bu kararı aldığında nasıl bir ruhsal durum içinde bulunduğunu, kararını uygulamak üzere ne gibi hazırlıklar yaptığını, en sonunda nasıl uyguladığını, ruhsal bakımdan heyecanlanmış mı, yoksa çökmüş mü, kaygılı mı, kızgın mı, vb. olduğunu bilmek gerekir. Oysa yalnız birkaç delilik intiharı olayı ile ilgili olarak bu tür bilgilere sahip bulunuyoruz; delilik intiharının başlıca türlerini ayırt etmemiz de, ruh hekimlerinin bu yolla yapmış oldukları gözlemler ve betimlemeler sayesinde olanaklı olmuştur. Öbür intiharlar bakımından hemen hemen her türlü bilgiden yoksun bulunuyoruz. Yalnızca Brierre de Boismont, intihar edenin geride bir mektup ya da yazı bıraktığı 1328 olay için betimleyici incelemeyi yapmış ve söz konusu kitabına koymuştur. Ama her şeyden önce bu özet son derece kısadır. Sonra ilgili kişinin kendi durumu hakkında bize yaptığı açıkla .alar çoğunlukla ya kuşkulu ya da yetersizdir. Söz konusu kişi kendi kendisi ve

duygularının durumu konusunda yanılmaya son derece yatkındır; örneğin sinirsel uyarılmışlığın tepe noktasına varmış olduğu halde soğukkanlılıkla hareket ettiğini sanır. Son olarak bu gözlemler yeterince nesnel olmadıktan başka, kesin sonuçlar çıkarmaya elveremeyecek kadar az sayıda olayla sınırlıdırlar. Gerçi kimi çok belirsiz ayırt edici çizgiler fark edilir gibidir ve bunların sağladığı ipuçlarından yararlanabileceğiz; ama bunlar, düzenli bir sınıflandırmaya temel olabilecek belirlilikten yoksundurlar. Bundan başka intiharların pek çoğunun yapılış biçimi nedeniyle, bunlar üzerinde gerekli nitelikte gözlem yapılması hemen hemen olanaksızdır.

Ama amacımıza başka bir yoldan ulaşabiliriz. İncelememizin sıra düzenini tersine çevirmek yeterlidir. Gerçekten ancak nedenleri farklı olduğu ölçüde değişik intihar türleri bulunabilir. İntihar türlerinden her birinin kendine özgü bir nitelikte olabilmesi için, özel var olma koşullarının da bulunması gerekir. Aynı bir öncel, ya da aynı bir öncel kümesi, kimi kez bir sonuç, kimi kez başka sonuç doğuramaz; çünkü o zaman ikinci yi birinciden ayırt eden farkın kendisi nedensiz kalır; bu ise nedensellik ilkesinin yadsınması demek olur. Öyleyse nedenler arasında saptanan her özel farklılık, sonuçlar arasında da benzeri bir farklılık bulunmasını gerektirir. Böylece intiharları doğrudan doğruya daha önce belirtilen özelliklerine göre sınıflandırmak yerine, onlara yol açan nedenleri sınıflandırmak yoluyla intiharların toplumsal türlerini belirleyebiliriz. Bunların nedeni birbirinden farklılaştığına bakmadan, ilk olarak onlara yol açan toplumsal koşulların neler olduğunu araştıracağız; sonra bu koşulları benzerlikleri ve farklılıklarına göre birkaç ayrı küme içinde toplayacağız ve bu kümelerden her birine belli bir intihar türünün karşılık düşeceğinden güvenli olabileceğiz. Bir sözcükle, sınıflamamız yapıbilimsel değil, daha baştan nedenbilimsel nitelikte olacaktır. Bu bir düzey düşüklüğü de değildir. Çünkü bir olayın yalnız özellikleri –temel önemdekiler bile olsa– bilinmekte ise, nedeni bilindiğinde, o olayın niteliği çok daha iyi kavranır.

Kuşkusuz bu yöntemin sakatlığı, doğrudan doğruya ulaşamadığı değişik türlerin bulunduğunu varsaymasıdır. Bunların varlığını, sayısını saptayabilir; ama ayırt edici özelliklerini saptayamamaktadır. Ancak bu sakıncanın da, hiç değilse bir ölçüde, çaresi bulunabilir. Nedenlerin niteliği bir kez bilindikten sonra, bundan sonuçların niteliğini çıkarsamaya çalışabiliriz; çünkü böylece her sonuç ilgili olduğu nedene göre nitelendirilip sınıflandırılacaktır. Kuşkusuz bu çıkarsama olgularla hiç yönlendirilmeyecek olursa, tümden düşsel kimi kurgular içinde boğulup gidebilir. Ama intiharların yapısı üzerine sahip bulunduğumuz kimi bilgiler yardımıyla bu çıkarsama işlemi aydınlık kılınabilir. Bu bilgiler, kendi başlarına, bir sınıflama'ilkesi sağlamalarına olanak bulunmayacak ölçüde eksik ve güvenilirlikten yoksundurlar; ama bir kez bu sınıflamanın çerçeveleri saptandıktan sonra kullanılabilirler. Bize tümdengelimlerin hangi yönde yapılması gerektiğini gösterirler ve içerdikleri örnekler yardımıyla bizde, böyle tümdengelim yoluyla oluşturulan türlerin düş ürünü olmadığına güven uyandırırlar. Böylece nedenlerden sonuçlara ineriz ve nedenbilimsel nitelikteki sınıflandırmamız onu doğrulayabilen ve onun tarafından da doğrulanabilen yapısal nitelikte bir sınıflandırmayla tamamlanır.

Bu tersine çevrilmiş yöntem, her bakımdan, ortaya attığımız sorunu incelemeye en elverişli yöntemdir. Gerçekten incelemekte olduğumuz şeyin intiharların toplumsal oranı olduğunu gözden kaçırmamalıyız. Öyleyse bizi ilgilendirmesi gereken türler yalnızca bu oranın oluşumuna katkısı olan ve değişimini de etkileyen türlerdir. Ama gönüllü ölümün tüm bireysel biçimlerinin bu özellikte olduğu kesin değildir. Öyleleri vardır ki bir ölçüde genellenebilir yanları bulunmakla birlikte, her halkın intihar bakımından gösterdiği özel görünüm içinde tanıtıcı bir öğe olarak yer alacak ölçüde toplumun manevi yapısına bağlı değildir. Örneğin içki bağımlılığının, her toplumun özel yetisini belirleyenler bir etken olmadığını gördük; ama yine de içki bağımlılığından ileri gelen oldukça çok

sayıda intiharlar olduğu açık bir gerçektir. Demek ki, çok iyi de yapılmış olsa, özel durumların betimlemesi, bize hangi intiharların toplumbilimsel bir nitelik taşıdığını hiç gösteremez. Bir topluluk olayı olarak intiharın hangi değişik etkenlerin sonucu olduğunu bilmek için, onu daha baştan toplu olarak, yani istatistiksel veriler aracılığıyla ele alıp incelemek gerekir. Çözümleme konusu olarak doğrudan doğruya toplumsal oranı almak gerekir; bütünden parçalara doğru ilerlemek gerekir. Ama bunun, ancak bağımlı olduğu nedenler açısından çözümlenebileceği açıktır; çünkü birbirine eklenerek kendisini oluşturan birimler, kendi başlarına, türdeştirler ve aralarında nitelik farkı bulunmamaktadır. Öyleyse hiç gecikmeden nedenlerin neler olduğunu belirlemeye koyulmalı, ondan sonra da bunların bireylerdeki yansıma biçimini gözden geçirmeliyiz.

II

Ama bu nedenlere nasıl ulaşmalı?

Her intihar olayından sonra yapılan adli gözlemlerde, belirleyici neden olduğu görülen güdüye (aile üzüntüsü, fiziksel ya da başka türlü acı, vicdan ezinci ya da içkicilik, vb.) yer verilmekte ve hemen her ülkenin istatistik yayınlarında da bu incelemelerin sonuçları "*İntiharların Varsayımsal Güdüleri*" başlığını taşıyan özel bir çizelgede yer almaktadır. Öyleyse bu yapılmış çalışmadan yararlanmak ve araştırmamıza bu belgeleri karşılaştırmakla başlamak çok yerinde olacaktır. Öyle görünüyor ki bu belgeler bize, türlü intiharların yapılışlarından hemen önceki olguları göstermektedirler; incelemekte olduğumuz olayı anlamak için önce onun en yakın nedenlerine bakmak, ondan sonra gerek görülürse olaylar zincirini izlemeyi sürdürmek iyi bir yöntem değil midir?

Ama Wagner'in çok önceden söylediği gibi, intihar güdüleri istatistiği denen şey gerçekte bu bilgileri sağlamakla gö-

revli, çoğu astlık mevkilerdeki memurların bu olaylara ilişkin kendi kanılarının istatistiğidir. Bilindiği gibi resmi gözlemler, her dikkatli gözlemcinin kavrayabileceği ve yoruma hiç yer bırakmayan maddi olgulara ilişkin olduğunda bile ne yazık ki büyük çoğunluğuyla yanlıştırlar. Bir de olan olayı yalnızca kaydetmekle yetinmeyip, yorumlamayı ve açıklamayı da üstlenen resmi gözlemlerin ne denli kuşkuyla karşılanmaları gerekeceği açıktır! Bir olayın nedenini belirlemek her zaman güç bir iştir. Bir tek böyle sorunu çözmek için bile bilimadamının çok geniş gözlemlere ve deneyimlere gereksinimi vardır. İnsan istemleri ise tüm olaylar içinde en karmaşık olanlarıdır. Bu nedenle, çarçabuk derlenmiş kimi bilgi kırıntılarına dayanarak her özel durumun nedenini kesinlikle belirlediğini öne süren bu tür yakıştırmacı yargıların pek değer taşımayacağı açıktır. İntihar edenin bu eyleminden hemen önce yaşadığı olgular arasında, insanı umutsuzluğa düşüreceği genellikle kabul edilen kimi öğeleri bulduğumuzu sandığımız anda, araştırmayı ilerletmeyi gereksiz görürüz ve ilgili kişi örneğin yakında para yitirmiş, aile üzüntüsü olmuş ya da içkiye düşkün... diye bilinişine göre nedeninin içkicilik, aile üzüntüleri ya da maddi zararlar olduğu sonucunu çıkarırız. Böylesine güvenilmez bilgiler, intiharlar konusunda bir açıklamaya temel yapılamazlar.

Bundan başka, daha güvenilir olduklarında bile bu bilgiler işimize çok yarayamazlar, çünkü doğru ya da yanlış olarak intiharlara bağlanan bu güdüler, onların gerçek nedenleri değildirler. İstatistiklerin bu sanal nedenlerin her birine bağladıkları intihar olayları oranının, saltık sayıları çok büyük değişmeler gösterdiği halde hemen tam tamına aynı kalması bunu doğrulamaktadır. Fransa'da intiharlar 1856'dan 1878'e yaklaşık % 40 arasında, Saksonya'da da 1854-80 arasında % 100'den daha çok (547'den 1.171'e) artmıştır. Oysa her iki ülkede, intihar nedeni sayılan her güdünün bu dönemler boyunca göreli ağırlığı aynı kalmıştır. Çizelge XVII bunu gösteriyor.

ÇİZELGE XVII

Cinsiyete göre değişik intihar güdülerinin yıllık oranları (%)

FRANSA[1]	Erkek		Kadın	
	1856-60	1874-78	1856-60	1874-78
Yoksulluk ve maddi kayıp	13.30	11.79	5.38	5.77
Aile üzüntüleri	11.68	12.53	12.79	16.00
Aşk, kıskançlık, fuhuş, bozuk davranış	15.48	16.98	13.16	12.20
Değişik üzüntüler	23.70	23.43	17.16	20.22
Akıl hastaları	25.67	27.09	45.75	41.81
Vicdan acısı, suç sonunda mahkûm olma korkusu	0.84	—	0.19	—
Başka ve bilinmeyen nedenler	9.33	8.18	5.51	4.00
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00
SAKSONYA[2]	1854-78	1880	1854-78	1880
Bedensel acılar	5.64	5.86	7.43	7.98
Aile üzüntüleri	2.39	3.30	3.18	1.72
Şansın ters dönmesi ve yoksulluk	9.52	11.28	2.80	4.42
Fuhuş, kumar	11.15	10.74	1.59	0.44
Vicdan acısı, koğuşturma korkusu	10.41	8.51	10.44	6.21
Mutsuz aşk	1.79	1.50	3.74	6.20
Akıl bozuklukları, dinsel delilik	27.94	30.27	50.64	54.43
Kızgınlık	2.00	3.29	3.04	3.09
Yaşamadan bıkkınlık	9.58	6.67	5.37	5.76
Bilinmeyen nedenler	19.58	18.58	11.77	9.75
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00

Buradaki sayıların kaba yaklaştırmalar olmadığı ve olamayacağı göz önüne alınır ve böylece küçük farklara büyük önem verilmezse, oranlarının hemen aynı kaldığı görülür. Ama intiharlar sayısı iki kat arttığı halde, onlara yol açtığı sanılan her nedenin etki payının görece aynı kalması için, her birinin etkisinin de iki kat yoğunlaşmış olduğunu kabul etmek gerekir. Oysa bu nedenlerin hepsinin, aynı zamanda iki kat daha etkili duruma gelmesi bir rastlantı sonucu olamaz. Görüldüğü gibi

1 Legoyt'dan, s. 342.

2 Oettingen'den, *Moralstatistik*, ek çizelgeler, s. 110.

bunların hepsinin daha genel bir duruma bağımlı olup, onu az çok sadık bir biçimde yansıttıkları sonucuna varmak kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenlerin daha çok ya da az intihara yol açmalarını belirleyen, dolayısıyla da intiharların gerçek belirleyici nedeni olan, işte bu genel durumdur. Öyleyse bu durumun birey bilinçleri üzerindeki uzak etkileri ile zaman yitirmeyip, doğrudan doğruya kendisini incelemeliyiz.

Legoyt'dan[3] öğrendiğimiz bir başka olgu, bu değişik güdülerin neden olma değerinin ne olduğunu daha da iyi göstermektedir. Birbirinden çiftçilik ve serbest mesleklerden daha farklı başka meslek bulunamaz. Bir sanatçının, bir bilginin, bir avukatın, bir subayın, bir yargıcın yaşamı ile bir çiftçinin yaşamı arasında hiçbir benzerlik bulunmaz. Öyleyse intiharın toplumsal nedenlerinin bu her iki meslekten insanlar için aynı olamayacağı kesindir. Oysa bu iki meslekten insanların yaptığı intiharlar aynı nedenlere bağlanmakla kalınmayıp, her iki durumda değişik nedenlere tanınan göreli önem de hemen tamamıyla aynı kalmaktadır. Aşağıdaki çizelge, 1874-78 yıllarında Fransa'da bu iki meslek mensupları arasında görülen intiharların temel nedenlerine göre yüzde dağılımlarını karşılıklı olarak göstermektedir.

	Tarım	Serbest Meslekler
İşini yitirme, şansın ters dönmesi, yoksulluk	8.15	8.87
Aile üzüntüleri	14.45	13.14
Aşkta düş kırıklığı ve kıskançlık	1.48	2.01
İçkicilik ve sarhoşluk	13.23	6.41
Cinayet ya da hafif suç işleyenlerin intiharları	4.09	4.73
Bedensel acılar	15.91	19.89
Akıl hastalıkları	35.80	34.04
Yaşamdan bıkkınlık, türlü düş kırıklıkları	2.93	4.94
Bilinmeyen nedenler	3.96	5.97
TOPLAM	100.00	100.00

3 *A.g.k.*, s. 358.

Sarhoşluk ve içkicilik dışında, sayılar, özellikle de en büyük sayılar, bir sütundan öbürüne pek az değişmektedir. Böylece yalnız güdüler göz önüne alınacak olursa, intihara götüren nedenlerin her iki durumda da, kuşkusuz aynı yoğunlukta değil, ama aynı nitelikte olduğu sanılabilir. Ama gerçekte, toprak işçisi ile zarif kentliyi intihara iten güçler birbirinden çok farklıdır. Öyleyse intiharlar için öne sürülen, ya da intihar edenlerin kendilerince davranışlarını açıklamak üzere belirtilen bu nedenler, pek büyük çoğunlukla ancak görünüşteki nedenlerdir. Bunlar yalnız genel bir durumun bireysel yansımaları olmakla da kalmazlar; bu genel durumu doğru olarak anlatmaktan da çok uzaktırlar, çünkü genel durum çok başkalaştığı halde, nedenler aynı kalmaktadırlar. Bunların, bireyi kendini öldürmeye iten dış akımın en büyük kolaylıkla etkide bulunduğu zayıf noktaları olduğu söylenebilir. Ama bunlar söz konusu dış akımın bir parçası değildirler ve bundan dolayı onu anlamamıza yardımcı olamazlar.

Bu bakımdan İngiltere, Avusturya gibi kimi ülkelerde, artık böyle sözde intihar nedenleri sayımından vazgeçilmesine üzülmüyoruz. Bu konudaki istatistik çalışmalarının çok ayrı bir yönde olması gerekiyor. Bu çalışmalar içsel güdüler incelemesinin bu çözümsüz sorunlarına çözüm aramaya çalışmak yerine, intiharla birlikte görülen toplumsal olguları daha büyük bir özenle incelemeye çalışmalıdırlar. Hiç olmazsa kendi adımıza, kuşkulu olduğu kadar öğretici de olmayan bilgileri araştırmalarımıza katmamayı bir kural olarak benimsiyoruz; gerçekten intihar inceleyicileri bu sayısal çalışmalardan bugüne değin ilgiye değer herhangi bir yasa çıkarabilmiş değildirler. Bu nedenle biz, ancak seyrek olarak ve özel bir önemde göründükleri, çok büyük güven verdikleri zaman bu verilere başvuracağız. İntihara yol açıcı nedenlerin özel bireylerde ne gibi biçimler altında ortaya çıkabileceklerine bakmadan, doğrudan doğruya bu nedenleri belirlemeye çalışacağız. Bunun için benzersizlikleri ile bireysel güdüleri ve düşünceleri bir yana bırakıp, intiharın birlikte değişme gösterdiği başlıca toplumsal ortamla-

rın (dinsel inançlar, aile, siyasal toplum, meslek kümeleri, vb.) neler olduğunu soracağız. Ancak bundan sonradır ki, bireye dönerek, bu genel nedenlerin içerdiği 'insan öldürmeye yöneltici' etkilerin bireysel durumlarda nasıl somutlaştığını araştıracağız.

BÖLÜM II

BENCİL İNTİHAR

Önce değişik dinsel inançların intiharı nasıl etkilediğini gözlemleyelim.

I

Avrupa'daki intiharların dağılımını gösteren haritaya bir göz atılacak olursa, İspanya, Portekiz, İtalya gibi Katoliklerin yaşadığı ülkelerde intiharın çok az olduğu, buna karşılık Prusya, Saksonya, Danimarka gibi Protestan ülkelerde en yüksek düzeye çıktığı hemen görülür. Morselli'nin hesapladığı aşağıdaki ortalamalar bu ilk sonucu doğrulamaktadır.

	bir milyon nüfus başına düşen ortalama intihar sayısı
Protestan ülkeler	190
Karışık ülkeler (Protestan ve Katolik)	96
Katolik ülkeler	58
Rum Katolik ülkeler	40

Ancak Katoliklerdeki intihar oranı düşüklüğü, kuşkusuz din etkenine bağlanamaz; çünkü onların uygarlığı öbür Avrupa uluslarındakinden çok ayrı olduğundan, bu kültürel fark, intihara daha az eğilimli olmalarının nedeni olabilir. Ama Kato-

lik ve Protestan toplumların çoğunluğu için durum bu değildir. Kuşkusuz bunların da hepsi aynı düşünsel ve manevi düzeyde değildir; yine de benzerlikler öylesine temellidir ki, intihar bakımından gösterdikleri çok belirgin farkı inanç farklarına bağlamak olanaklıdır.

Ancak bu ilk karşılaştırma da yine çok yüzeysel bir karşılaştırmadır. Açık benzerlikler bulunmakla birlikte, bu değişik ülke halklarının içinde yaşadıkları toplumsal ortamlar tümden de aynı değildir. İspanya'nın ve Portekiz'in uygarlıkları Almanya'nınkinden oldukça geridir; bu gerilik bu ülkelerdeki intihar oranlarının az önce saptadığımız gibi daha düşük oluşunun da nedeni olabilir. Bu temel yanılmadan sakınmak ve Katolik ile Protestanlığın intihar eğilimi üzerindeki etkisini daha duyarlı olarak belirlemek için, bu iki dini aynı toplumun içinde karşılaştırmak gerekir.

Almanya'nın bütün büyük eyaletleri içinde intiharların en az –öbürleriyle karşılaştırılamayacak ölçüde çok az– olduğu yer Bavyera'dır. Burada 1874 yılından beri yıllık intihar oranı bir milyon kişi başına yalnızca 90 iken, Prusya'da 133 (1871-75), Bade Dükalığı'nda 156, Würtemberg'de 162, Saksonya'da 300'dür. Ama Bavyera aynı zamanda Katoliklerin de en çok olduğu yerdir; her 1.000 kişinin 713.2'si Katoliktir. Öte yandan Bavyera'nın değişik bölgeleri karşılaştırıldığında, intiharların Protestanların sayısıyla doğru orantılı, Katoliklerin sayısıyla ise ters orantılı olarak değiştiği görülmektedir (bkz. aşağıdaki çizelge). Bu yasayı doğrulayan şey yalnızca ortalamalar arasındaki ilişki değildir; birinci sütundaki bütün sayılar ikincidekilerden, ikinci sütundakiler de üçündekilerden, hiçbir istisna olmaksızın daha yüksektirler.

Ayrıntılara inilirse, karşılaştırılan 14 bölge içinde yalnızca iki küçük düzensizlik bulunuyor; görece yüksek intihar sayısı nedeniyle ikinci kesimde yer alması gereken Silezya, üçüncü kesimde bulunuyor; buna karşılık Pomerenya'nın da birinci kesimden çok ikinci kesimde yer almasının daha uygun düşeceği anlaşılıyor.

Bavyera bölgeleri (1867-75)[1]

Katoliklerin azınlık olduğu bölgeler (%50'den az)	Milyon kişi başına intihar	Katoliklerin çoğunluk olduğu bölgeler (%50-90)	Milyon kişi başına intihar	Katoliklerin % 90'dan çok olduğu bölgeler	Milyon kişi başına intihar sayısı
Ren Palatinası	167	Aşağı Frankoya	157	Yukarı Palatina	64
Orta Frankonya	207	Suab	118	Yukarı Bavyera	114
Yukarı Frankonya	204			Aşağı Bavyera	49
Ortalama	192	Ortalama	135	Ortalama	75

Prusya bölgeleri (1883-90) [1]

Protestanların % 90'dan çok olduğu bölgeler	Milyon kişi başına intihar sayısı	Protestanların %68-89 arasında olduğu böl.	Milyon kişi başına intihar sayısı	Protestanların %40-50 arasında olduğu böl.	Milyon kişi başına intihar sayısı	Protestanların %28-32 oranında olduğu böl.	Milyon kişi başına intihar sayısı
Saksonya	309.4	Hannover	212.3	Batı Prusya	123.9	Pozen	96.4
Şlezvig	312.9	Hesse	200.3	Silezya	260.2	Ren ülkesi	100.3
Pomeranya	171.5	Brandenburg ve Berlin	296.3	Vestfalya	107.5	Hohenzollen	90.1
		Doğu Prusya	171.3				
Ortalama	264.6	Ortalama	220.0	Ortalama	163.6	Ortalama	95.6

1 15 yaşın altındaki nüfus hesaplamaya katılmamıştır.

İsviçre de aynı açıdan incelenmesi ilginç olacak bir ülkedir. Çünkü, burada hem Fransız hem de Alman nüfus bulunduğundan, dinsel inancın bu iki ırkın her biri üzerindeki etkisini ayrı ayrı gözlemleyebiliyoruz. Bu etkinin her ikisinde de aynı olduğunu görüyoruz. Hangi ulusal kökenden olursa olsun, Katolik kantonlarda intiharlar Protestan kantonlarındakinden 4-5 kat daha azdır.

Fransız Kantonlar		Alman Kantonlar	Bütün Kantonlar
Katolikler	Milyon kişide 83 intihar	Milyon kişide 87 intihar	Milyon kişide 86.7 intihar Karışık: 212.0 intihar
Protestanlar	Milyon kişide 453 intihar	Milyon kişide 293 intihar	Milyon kişide 326.3 intihar

Görüldüğü gibi dinsel inancın etkisi bütün başka etkenleri bastıracak ölçüde güçlüdür.

Bundan başka, oldukça çok sayıda durum için, her dinsel inançtan nüfus kesiminde milyon kişi başına düşen intihar sayısı doğrudan bir biçimde saptanabilmiştir. Değişik gözlemcilerin elde ettikleri sayılar Çizelge XVIII'de gösterilmiştir.

Görüldüğü gibi istisnasız[2] her yerde Protestanlar arasında intihar olayları, başka dinsel topluluklardakinden çok daha fazladır. Aradaki fark en az % 20-30 ile en çok % 300 arasında değişmektedir. Olguların hep birlikte gösterdiği bu uyuma karşı Mayr'in[3] yaptığı üzere, Norveç ve İsveç gibi Protestan olmakla birlikte orta ölçüde bir intihar oranı gösteren istisna durumları anımsatmak bir şeye yaramaz. Her şeyden önce, bu bölümün başında değindiğimiz gibi, yeter sayıda ülkeleri kapsamadıkça bu tür uluslararası karşılaştırmalar önemli sayılmaz, hatta yeter sayıda ülkeye ilişkin olduklarında bile kesin

2 Fransa'da dinsel inançların etkisi konusunda elimizde veri yoktur. Ama Leroy, Seine-et-Marne üzerine yaptığı incelemelerde şunları yazıyor: Quincy, Nanteuil-les-Meaux ve Mareuil köylerinde Protestanlarda intih - oranı 310 kişide 1 kişi, Katoliklerde ise 678 kişide 1 kişidir (*a.g.k.*, s. 203).

3 *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, Ek, c. I, s. 702.

		PROTESTAN	KATOLİK	YAHUDİ	Gözlemcilerin Adları
Avusturya	(1852-59)	79.5	51.3	20.7	Wagner
Prusya	(1849-55)	159.9	49.6	46.4	Wagner
—	(1869-72)	187.0	69.0	96.0	Morselli
—	(1890)	240.0	100.0	180.0	Prinzing
Bade	(1852-62)	139.0	117.0	87.0	Legoyt
—	(1870-74)	171.0	136.7	124.0	Morselli
—	(1878-88)	242.0	170.0	210.0	Prinzing
Bavyera	(1844-56)	135.4	49.1	105.9	Morselli
—	1884-91)	224.0	94.0	193.0	Prinzing
Vürtemberg	(1846-60)	113.5	77.9	65.6	Wagner
—	(1873-76)	190.0	120.0	60.0	Durkheim
—	(1881-90)	170.0	119.0	142.0	Durkheim

kanıt değeri taşımazlar. İskandinav Yarımadası halkları ile Orta Avrupa halkları arasında, Protestanlığın bunların her birini neden tıpkı tıpkısına aynı biçimde etkilemediğini anlamayı sağlayacak büyüklükte farklar vardır. Ama bundan başka, kendi başına alındığında bu iki ülkedeki intihar oranı çok yüksek olmakla birlikte, uygar Avrupa halkları arasındaki yerlerinin önemsizliği göz önüne alınırsa oranın da görece yüksek olduğu anlaşılır. Bu toplumların hiç olmazsa İtalya'nınkinden daha yüksek bir düşünce düzeyine ulaştıklarına inanmak için herhangi bir neden yoktur; oysa intiharlar oradakinden iki ile üç kat daha çoktur (bir milyon kişi başına 40 yerine 90-100 intihar olayı). Bu göreli ağırlığın nedeni Protestanlık olamaz mı? Görüldüğü gibi bu olgu, onca çok sayıdaki gözlemlerle saptanmış bulunan yasayı çürütmek bir yana, daha çok onu doğrular niteliktedir.[4]

Yahudilere gelince, bunlarda intihar eğilimi her zaman Protestanlarınkinden daha azdır; daha az bir farkla da olsa, büyük çoğunlukla Katoliklerinkinden de daha azdır. Bununla birlikte, Katoliklerle aralarındaki farklılığın tersine döndüğü durumlar da olmaktadır; bu durumlarla özellikle yakın zamanlarda karşılaşılmaktadır. XIX. yüzyıl ortalarına değin Yahudiler, Bavyera dışında her ülkede *Katoliklerden* daha az intihar etmektedirler,[5] ancak 1870'lerden sonradır ki bu eski ayrıcalıklarını yitirmeye başlıyorlar. Yine de Yahudilerdeki intihar oranının Katoliklerdekini çok fazla aştığı durumlar çok seyrektir. Bundan başka Yahudilerin, başka dinsel topluluklara göre çok daha yüksek oranlarda kentlerde yaşadıkları ve zihinsel mesleklerde çalıştıkları da gözardı edilmemelidir. Bu özellikleri dolayısıyla başka inançtan topluluklara oranla intihara daha büyük ölçüde eğilimlidirler; ama bu, dinsel inançlarıyla ilgisi olmayan nedenlerden dolayıdır. Öyleyse, bu ağırlaştırıcı etkiye

4 Geriye, Katolik olmayan ve intiharların da çok olmadığı İngiltere örneği kalıyor. Bu ülkenin durumu aşağıda açıklanacaktır, bkz. s. 134-135.

5 Bavyera hâlâ tek istisnadır: Burada Yahudiler Katolik re göre iki kat daha çok intihar ediyorlar. Bu ülkede Yahudiliğin durumunda olağandışı bir yan mı var acaba? Bilmiyoruz.

karşın Yahudilerde intihar eğilimi bunca zayıf olduğuna göre, koşullar benzer olduğunda en az intihar görülen dinsel topluluğun Yahudiler olduğu kabul edilebilir.

II

Yahudilerin her yerde son derece az sayıda olduğu ve yukarıdaki gözlemlerin yapıldığı toplumların çoğunda Katoliklerin azınlıkta bulunduğu göz önüne alınırsa, söz konusu iki dinsel toplulukta gönüllü ölümlerin çok seyrek oluşunun nedenini bu durumda aramak akla gelebilir.[6] Gerçekten de çevrelerindeki toplulukların düşmanlıklarına karşı mücadele vermek zorunda olan azınlık mezhepler, varlıklarını koruyabilmek için kendi içlerinde katı bir denetim uygulamaya ve kendilerini çok sıkı bir düzen altına almaya mecbur kalmaktadırlar. Kendilerine gösterilen ve hiçbir zaman güvenli olmayan hoşgörüye layık olduklarını kanıtlamak için, daha büyük ölçüde "ahlaklı" davranmak zorundadırlar. Bu düşüncelerden başka, söz konusu etkinin önemsiz olmadığını gerçekten gösteren kimi olgular da vardır. Prusya'da Katoliklerin azınlık durumu çok belirgindir; çünkü toplam nüfusun ancak üçte biri oranındadırlar. Tıpkı bunun gibi, intihar oranlarının da Katoliklerde Protestanlarınkine oranla üç kat daha az olduğu görülüyor. Bu fark, nüfusun üçte ikisinin Katolik olduğu Bavyera'da azalmaktadır; burada Katolikler arasındaki gönüllü ölüm oranının Protestanlardakine göre ölçüsü ancak, döneme göre, 275'e ya da 283'e 100 gibidir. Son olarak, hemen tümden Katolik olan Avusturya İmparatorluğu'nda 100 Katolik intiharına karşılık 155 Protestan intiharı görülmektedir. Demek ki Protestanlar azınlık durumunda iseler, onların da intihar eğilimi düşmektedir.

Ama her şeyden önce intihar, toplumda pek az kınama konusu olan bir davranıştır; böylesine hafif bir kınamanın, ka-

6 Legoyt, *a.g.k.*, s. 205; Oettingen, *Moralstatistik*, s. 654.

muoyuna karşı özellikle duyarlı olmak zorunda olan azınlık üzerinde bile söz konusu etkiyi yapması beklenemez. İntihar, başkalarına hiçbir zarar vermeyen bir davranış olduğundan, ona eğilimi daha çok olan toplumsal kümelerden özel olarak yakınılmasına yol açmaz ve bu kümelere karşı duyulan göreli uzaklık duygusunu, örneğin cinayet ve suç oranının yüksekliği durumunda bekleneceği üzere, artırmaz. Ayrıca dinsel hoşgörüsüzlük de, çok güçlü olduğu zaman, çoğu kez tam ters bir sonuç doğurmaktadır. Çoğunluktan ayrı olanları çevreye karşı daha çok saygılı olmaya yöneltmek yerine, ona önem vermemeye alıştırmaktadır. Çoğunluğun düşmanlığından kurtulunamayacağı duygusu oluştuğunda, artık onu yatıştırma çabaları bırakılmakta ve en çok kınanan gelenek göreneklere çok daha büyük bir inatla uyulmaktadır. Yahudiler sık sık bu durumla karşılaşmışlardır; bu nedenle intihara karşı olağanüstü bağışıklıklarının başka bir nedeni olmalıdır.

Ama böyle de olsa, bu açıklama Protestanlarla Katoliklerin birbirleri karşısındaki durumlarını anlamamızı sağlamamaktadır. Çünkü Katolikliğin çoğunlukta olduğu Avusturya ve Bavyera'da bu mezhebin intihara karşı koruyucu etkisi görece daha az olsa da, yine çok büyüktür. Ve bu etkiyi yalnızca azınlık dini oluşundan almamaktadır. Daha genel olarak, bu iki mezhebin toplam nüfus içindeki oranları ne olursa olsun, intihar açısından karşılaştırmalarının yapılabildiği her yerde Protestanların Katoliklerden çok daha fazla oranda intihar ettikleri gözlemlenmiştir. Hatta Yukarı Palatina, Yukarı Bavyera gibi nüfusun hemen tümünün (% 92 ve % 96'sının) Katolik olduğu ve yine de 100 Katoliğe karşılık sırasıyla 300 ve 423 oranında Protestanın intihar ettiği yerler de vardır. Bu oran, Protestanların nüfusun % 1'i bile olmadığı Aşağı Bavyera'da % 528'e kadar yükselmektedir. Görüldüğü gibi bu iki dinsel inanç mensupları arasında böylesine büyük olan farkta, azınlık durumunda olmanın zorunlu kıldığı ihtiyatlılığın payı bulunsa bile, en büyük bölümüyle başka nedenlerden ileri geldiğinde kuşku yoktur.

Bu nedenleri bu iki dinsel düzenin niteliğinde buluyoruz. Oysa her ikisi de intiharı aynı kesinlikle yasaklamaktadır; son derece ağır manevi cezalarla cezalandırmakla kalmamakta, her ikisi de mezardan ötede, insanların günahlarından dolayı cezalandırılacakları yeni bir yaşamın başladığını öğretmektedir; Protestanlık da, tıpkı Katoliklik gibi, intiharı bu tür günahlar arasında saymaktadır. Son olarak, her iki inançta da bu yasaklamalar kutsal niteliktedir; doğru düşünme yolunun mantıksal sonucu olarak sunulmamakta, tersine doğrudan doğruya Tanrı'nın buyruğu sayılmaktadır. Bu nedenle Protestanlıkta intiharların daha çok olmasına elverişli bir ortam bulunuşu, bu inancın intiharları Katoliklikten farklı biçimde değerlendirişinden ileri gelmemektedir. Ama o zaman da, bu iki dinsel inanç söz konusu özel noktada aynı kuralları getirdiklerine göre, intihar olayı üzerindeki etkilerinin farklı oluşu, ancak aralarındaki daha genel nitelikteki farklardan biriyle açıklanabilir.

Katoliklik ile Protestanlık arasındaki tek temel fark, ikincisinin özgür irdelemeyi birinciden çok daha geniş bir ölçüde kabul etmesidir. Kuşkusuz Katoliklik de, idealist bir din olması dolayısıyla, akla ve düşünceye Greko-Latin çoktanrıcılığından ya da Yahudi tektanrıcılığından çok daha geniş bir yer vermektedir. Mihaniki törenlerle yetinmeyip vicdanlar üzerinde egemen olmak istemektedir. Nitekim vicdanlara seslenmekte ve akıldan körü körüne bir uyma istiyorsa da, bunu yine aklın dilini kullanarak yapmaktadır. Ama Katoliğin inancını, önceden hazırlamış olarak bulup herhangi bir irdelemeden geçirmeksizin kabul ettiği yine de bir gerçektir. Hatta bu inancın üzerine dayandırıldığı kaynak metinleri incelemesi yasaklanmış olduğu için, inancını tarihsel bir denetimden bile geçiremez. Dinin geleneğini değişmez kılmak üzere, olağanüstü bir ustalıkla katı aşama-sıralı bir dizge oluturulmuştur. Her türlü değişme, Katolik düşüncesi için korkunçtur. Protestan ise daha büyük ölçüde kendi inancını kendisi oluşturmaktadır. İncil eline verilmekte ve ona ilişkin hiçbir yorum kendisine benimsetilmeye çalışılmamaktadır. Yeniden düzenlenen bu inancın

doğrudan doğruya yapısı, bu dinsel bireyciliği açıkça göstermektedir. Protestan din adamları, İngiltere dışında hiçbir yerde aşama sırasına göre örgütlenmiş değildirler; herhangi bir inanan gibi papazın da tek kaynağı kendisi ve kendi vicdanıdır. Papaz, inananlar topluluğuna göre daha çok öğrenim görmüş bir kılavuzdur, ama değişmez kural koyucu hiçbir özel yetkisi yoktur. Ama kurucularının ilan ettikleri bu irdeleme özgürlüğünün yalnızca sözden ibaret kalmadığını en iyi gösteren olgu, Katolik kilisesinin bölünmez bütünlüğü ile tam bir çelişki oluşturan ve sayıları durmadan artan çok değişik Protestan mezheplerinin varlığıdır.

Öyleyse ilk bir sonuç olarak Protestanlardaki yüksek intihar eğiliminin, bu dinin ortaya çıkmasında çok etkisi olan özgürce irdeleme anlayışıyla ilişkili olduğunu gözlemliyoruz. Bu ilişkiyi doğru olarak anlamalıyız. Özgür irdelemenin kendisi, bir başka etkinin sonucundan baka bir şey değildir. Ortaya çıkışı, yani insanların uzun süre dinlerini hazır bulup edinirken daha sonra inançlarını artık bizzat yapmayı istemeleri, özgür araştırmanın kendi özünde bulunan bir çekicilikten ileri gelmemiştir, çünkü bu yol kendisiyle birlikte mutluluk kadar üzüntüler de getirmiştir. Asıl neden, o insanların artık bu özgürlüğe gereksinim duymuş olmalarıdır. Bu gereksinmenin kendisi ise ancak bir tek nedenden gelebilir; geleneksel inançların sarsılması. Eğer söz konusu inançlar her zaman aynı güçte olsalardı, onların eleştirisini yapmak akla bile gelmezdi. Eğer her zaman aynı yetkililikte olsalardı, insanlar bu yetkinin kaynağını araştırma hakkını istemeyi düşünmezlerdi. Düşünce, ancak gereksinim doğduğunda oluşur; yani o zamana değin üzerinde düşünülmeden benimsenen birçok düşünceler ve duygular insan davranışlarını yöneltebiliyorken, bu etkilerini yitirmiş duruma düşerler. İşte o zaman düşünce, ortaya çıkan ama kendisinin oluşturmadığı bu boşluğu doldurmak üzere işe karışır. Düşünce, düşünme ve eylem kendiliğinden yapılan alışkanlıklar biçimini aldığı ölçüde ortadan çekildiği gibi, yeniden canlanışı da ancak bu hazır alışkanlıklar bozuldukça olur.

Kamuoyu karşısında kendi hakkını araması, ancak bu kamuoyu gücünü yitirdiğinde, yani artık eskisi gibi yaygın olmadığında görülmektedir. Düşünmenin bu hak arayışlarının artık yalnız sınırlı bir süre için ve geçici bunalımlar biçiminde belirmekle kalmayıp süreklileşmesi, birey vicdanlarının sürekli olarak özelliklerini vurgulaması, durmadan çelişik dürtülerle karşı karşıya kalmalarından, ortadan kalkan eski genel kanının yerini dolduracak yeni bir genel kanının oluşmamış olmasından dolayıdır. Eğer herkese eskisi kadar tartışma götürmez gelen yeni bir inanç düzeni kurulmuş olsaydı, kimse onu daha fazla tartışmayı düşünmezdi. Hatta bunun tartışma konusu yapılmasına bile izin verilmezdi; çünkü bütün bir toplumun paylaştığı düşünceler, bu oybirliğinden dolayı kendilerini dokunulmaz kılan ve her türlü karşı çıkmanın dışında tutan bir güç elde ederler. Daha hoşgörülü olmaları için toplumda gördükleri katılımın daha az genel, daha az tam olmaya yüz tutması ve kimi ilk tartışmalar sonucu zayıflamış olmaları gerekir.

Görülüyor ki, özgür irdelemenin bir kez başlayınca, bölünmeleri artırdığını söylemek doğru olmakla birlikte, kendisi için de bu bölünmelerin varlığına gerek bulunduğunu, bunlardan kaynaklandığını eklemek de gerekir, çünkü bu ilke olarak istenmesi ve yerleştirilmesi, ancak örtülü ya da yarı açık ayrılıkların daha özgür bir biçimde ortaya çıkabilmesi içindir. Bundan dolayı Protestanlığın bireysel düşünceye Katoliklikten daha geniş yer tanıması, kendi içinde ortak inanç ve uygulamaların daha az oluşundandır. Ama ortaklaşa bir inanç olmadan dinsel bir topluluktan söz edilemez ve bu inanç ne denli kapsamlı olursa toplum da o ölçüde daha birlik içinde ve güçlü olur. Çünkü bu inancın insanları birbirine bağlayışı, karşılıklı olarak birbirlerinin hizmetlerine başvurmak gibi, farklılıklara izin veren, hatta onların varlığına bağlı olan, ama bir dinsel topluluğun oluşturamayacağı dünyevi bir bağla değildir. İnsanların hepsini aynı inanç düzenine bağlayarak toplumsallaştırmaktadır ve bu inanç düzeni ne kadar kapsamlı ve sağlam biçimde kurulmuşsa, bu toplumsallaştırıcı işlevini de o ölçüde

yerine getirmektedir. Dinsel nitelikli, bundan dolayı da özgün irdelemeden kaçan düşünceler ve davranış biçimleri ne kadar çoksa, tanrı düşüncesi de yaşamın tüm ayrıntılarına o kadar çok girer ve birey istençlerini tek bir amaç yönünde toplar. Bunun tersine bir dinsel toplulukta birey yargılarına ne kadar çok yer veriliyorsa, bu dinsel topluluğun bireylerin yaşamındaki yeri o kadar sınırlı olur, bir topluluk olarak uyum ve canlılığı da o ölçüde az olur. Görüldüğü gibi Protestanlıkta intiharların daha yüksek oluşu, Katolikliğe göre daha az bütünleşmiş bir kilise oluşundan ileri gelmektedir.

Bu, Yahudiliğin durumunu da açıklayan bir sonuçtur. Gerçekten Hıristiyanlığın uzun yüzyıllar boyunca yönelttiği kınamalar Yahudiler arasında olağanüstü güçte dayanışma duyguları oluşturmuştur. Genel bir düşmanlığa karşı savaşmak zorunluluğu, topluluğun kendi dışındaki kesimiyle iletişim kurmanın olanaksızlığı, Yahudileri sıkı sıkıya birbirine sarılmak zorunluluğunda bırakmıştır. Bunun sonunda her yerde Yahudi toplulukları, kendi varlığına ve birliğine ilişkin duyguları çok güçlü, kendi içinde sıkı ilişkili ve türdeş birer topluluğa dönüşmüştür. Burada herkes aynı biçimde yaşayıp düşünmektedir; herkesin ancak öbür üyelerle birlikte varlığını koruyabilmesi ve topluluğun tek tek her üyeyi sıkı ve sürekli bir gözetim altında bulundurması nedeniyle bireysel ayrılıklar hemen de olanaksız kılınmıştır. Böylece Yahudi sinagogu, karşılaştığı hoşgörüsüzlük sonucu kendi içine kapandığından, başka bütün dinlerin kuruluşlarına göre daha merkeziyetçi bir özellik kazanmıştır. Protestanlık için az önce gözlemlediğimiz duruma benzeterek diyebiliriz ki, Yahudileri intihara yöneltmesi beklenebilecek her türlü koşullara karşın onlardaki intihar eğiliminin zayıflığı, yine aynı nedenle açıklanabilir. Kuşkusuz Yahudiler bu ayrıcalıklarını, bir bakıma, kendilerini çevreleyen düşmanlığa borçludurlar. Ama söz konusu düşmanlığın bu etkide bulunması, Yahudilere daha yüksek bir ahlak kazandırmasından dolayı değil, onları birbirlerine sıkı sıkıya bağlanarak yaşamak zorunda bırakmasından dolayıdır. Böylesine korunmuş

olmaları, mensup oldukları dinsel topluluğun çok sağlam bir biçimde kurulmuş olmasından ileri gelmektedir. Ayrıca, içinde bulundukları toplumca dışlanmaları bu sonucu doğuran nedenlerden yalnızca bir tanesidir; bu nedenlerin çok önemli bir bölümü doğrudan doğruya Yahudi inançlarının kendi niteliğinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten bütün ilk dinler gibi Yahudilik de, yaşamın tüm ayrıntılarını inceden inceye düzenleyen ve bireysel yapıya pek az yer bırakan bir dizi uygulamalar toplamından oluşmaktadır.

III

Bu açıklamayı doğrulayan birçok olgu vardır.

İlk olarak bütün büyük Protestan ülkeler içinde intiharların en az olduğu ülke İngiltere'dir. Gerçekten burada bir milyon nüfus başına düşen intihar sayısı 80'i geçmezken, dinde düzeltim hareketini yaşamış olan Almanya'da 140 ile 400 arasında değişmektedir; oysa İngiltere'de düşünce ve iş yaşamındaki hareketlilik başka yerlerdekinden daha az değildir.[7] Ama aynı zamanda Anglikan kilisesinin öbür Protestan kiliselerine göre çok daha bütünleşmiş bir durumda olduğu görülmektedir. Gerçi İngiltere'yi bireysel özgürlüğün klasik ülkesi saymak bir alışkanlık olmuştur; ama gerçekte bu ülkedeki toplu ve zorunlu, bu nedenle de bireyin özgür irdelemesine kapalı inanç ve uygulamaların Almanya'dakinden çok daha fazla olduğunu gösteren birçok kanıt vardır. Her şeyden önce İngiltere'de hâlâ dinsel hükümlerin yasayla yaptırıma bağlandığını görüyoruz; pazar ayinine katılmayı zorunlu kılan, kutsal kitapta yer alan kişiliklerin sahnede temsilini yasaklayan, yakın zamana değin her milletvekilinin dinsel inancı olduğunu belirtmesini

7 Gerçi İngiliz intihar istatistikleri çok güvenilir değildir. İntiharın cezalandırılması nedeniyle birçok intihar olayları kaza ölümleri olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte bu yanlışlıklar, bu ülke ile Almanya arasındaki bunca büyük farkı kapatmaya yetmez.

isteyen vb. yasalar gibi. İkinci olarak İngiltere'de geleneklere saygının ne denli yaygın ve güçlü olduğu bilinmektedir: Bunun, başka konular gibi dinsel konulardaki gelenekler için de geçerli olduğuna kuşku yoktur. Çok güçlü gelenekçilik ise, bireysel etkinlikleri her zaman az ya da çok sınırlar. Son olarak bütün Protestan mezhepleri içinde din görevlileri aşama sıralı olarak örgütlenmiş olan tek mezhep Anglikan mezhebidir. Bu dışsal örgütleniş, kuşkusuz, dinsel alanda çok belirgin bir bireycilikle bağdaşmayan içsel bir birliği de anlatmaktadır.

Bundan başka İngiltere aynı zamanda zamanda din görevlilerinin de en çok olduğu Protestan ülkedir. 1876'da bu ülkede ortalama her 908 kişiye bir din görevlisi düşerken, Macaristan'da 932, Hollanda'da 1.100, Danimarka'da 1.300, İsviçre'de 1.440 ve Almanya'da da 1.600 kişiye bir din görevlisi düşmekteydi.[8] Papazların sayısı, önemsiz bir ayrıntı, dinlerin içsel nitelikleriyle ilişkisiz, yüzeysel bir özellik değildir. Her yerde Katolik din görevlilerinin, dinsel düzeltim hareketini yapmış kiliselerin din görevlilerinden daha çok olması bunun kanıtıdır. İtalya'da 267, İspanya'da 419, Portekiz'de 536, İsviçre'de 540, Fransa'da 823, Belçika'da 1.050 Katolik nüfus başına bir papaz düşmektedir. Çünkü papaz, inancın ve dinsel uygulamaların doğal organıdır ve bu özelliği ile başka her organ gibi işlevi arttıkça zorunlu olarak çoğalır. Dinsel yaşam ne kadar yoğun ise, onu yönetecek o kadar çok kişiye gereksinim doğar. Yorumu birey vicdanlarına bırakılmamış kural ve inaklar (dogmalar) ne kadar çoksa, onların anlamını bildirecek o kadar çok sayıda yetkili kişi gerekli olacaktır; bir başka yönden de bu yetkililerin sayısı arttıkça, bireyi çok daha yakından kuşatmakta ve daha büyük ölçüde sınırlamaktadırlar. Böylece İngiltere örneği bizim görüşümüzü zayıflatmak bir yana, onu doğrulamaktadır. Protestanlığın bu ülkede kara Avrupası'ndaki etkilerini göstermemesi, burada dinsel toplumun çok daha güçlü biçimde örgütlenmiş olmasından ve böylece Katolik kilisesine benzemesinden dolayıdır.

8 Oettingen, *Moralstatistik*, s. 626.

Ama görüşümüzü çok daha geniş boyutlarda doğrulayan bir kanıt daha var.

Özgür irdeleme zevki, öğrenim zevkiyle birlikte olmadan uyanabilecek bir zevk değildir. Gerçekten de bilim, özgür düşüncenin amaçlarına ulaşmak için sahip olduğu tek araçtır. İnançlar ya da düşünülmeden yapılan uygulamalar etkilerini yitirdiklerinde, yerlerine yenileri konulabilmek için, en üstün biçimi bilim olan aydınlık bilince başvurmak zorunludur. Temelde bu iki eğilim tek bir eğilimi oluştururlar ve aynı kaynaktan doğarlar. İnsanlar genellikle, ancak geleneklerin boyunduruğundan kurtuldukları ölçüde öğrenimlerini ilerletmek isterler; çünkü gelenek zihinlere egemen oldukça her şeye yettiğini söyler ve kendisiyle yarışacak bir güce kolay kolay hoşgörü göstermez. Ama kaynağı karanlıkta kalmış gelenek, artık yeni gerekleri karşılayamaz duruma düşer düşmez, insanlar ışık aramaya koyulurlar. Bilimin ilk ve sentetik biçimi olan felsefenin, ancak ve ancak din egemenliğini yitirdiğinde ortaya çıkarması işte bundan dolayıdır; bu andan sonra, onu ortaya çıkaran gereksinimin kendisi genişledikçe, bilimin de birçok özel bilim dalları içinde geliştiği görülür. Eğer yanılmıyorsak, eğer ortaklaşa ve gelenekleşmiş önyargıların giderek zayıflaması bireyleri intihara yöneltiyorsa ve eğer Protestanlığın bu konudaki özellikle belirgin eğilimi de buradan ileri geliyorsa, şu iki olguyu gözlemleyebilmemiz gerekir:

1. Öğrenme isteği Protestanlarda Katoliklere göre daha güçlü olmalıdır;

2. Ortak inançlarda bir sarsılmayı anlattığına göre, genelde intihar ile koşut bir değişme göstermelidir.

Olgular bu çifte varsayımı doğruluyorlar mı?

Eğer Katolik Fransa ile Protestan Almanya, yalnızca en yüksek kesimleri ile karşılaştırılacak olursa, yani her iki ulusun en üst katmanları karşılaştırılırsa, Fransa'nın bu karşılaştırmayı kabule hazır olduğu söylenebilir. Ülkemizin büyük merkezlerinde bilimin saygınlığı da, yaygınlığı da komşumuzdakinden daha az değildir; hatta bu bakımdan birçok Protestan ülkeden

kesinlikle daha ileriyiz. Ama her iki toplumun en yüksek kesimlerinde öğrenme gereksinimi aynı ölçüde duyulmakla birlikte, alt katmanlarda durum böyle değildir; her iki ülkede de bu gereksinim en yüksek yoğunluğa ulaşıyorsa da, ortalama yoğunluk bizde daha azdır. Protestan uluslarla karşılaştırıldığında bütün Katolik uluslar için aynı şeyi söyleyebiliriz. Kültürün en yüksek düzeyinin her iki küme ulusta eşit olduğu varsayılsa bile, genel eğitim düzeyi bakımından durumun çok başka olduğu görülmektedir. Protestan uluslarda (Saksonya, Norveç, İsveç, Bade, Danimarka ve Prusya) 1877-78 yıllarında okul çağındaki, yani 6-12 yaşları arasındaki 1.000 çocuktan ortalama 957'si okula devam ettiği halde, Katolik uluslarda (Fransa, Avusturya, Macaristan, İspanya ve İtalya) bu sayı yalnızca 667, yani % 31 oranında daha düşük idi. 1874-75 ve 1860-61 yılları için de oranlar aynıdır.[9] Bu sayının en düşük olduğu ülke, yani Prusya bile, Katolik ülkeler içinde başı çekmekte olan Fransa'dan çok daha ileridir; Prusya'da 1.000 çocuktan 897'si, Fransa'da ise yalnızca 766'sı öğrenimdedir.[10] Bütün Almanya'da Katoliklerin en çok olduğu yer Bavyera'dır; okuma-yazma bilmeyenlerin en çok olduğu yer de burasıdır. Bavyera'nın bütün illeri içinde Yukarı Palatina, Katoliklerin de, okuma yazma bilmeyenlerin de (1871'de % 15) en yüksek oranda olduğu yerdir. Aynı birlikteliği Prusya'da Posen Dükalığı ile Prusya ili için gözlemliyoruz.[11] Son olarak bu krallığın tümünde okuma-yazma bilmeyenler, 1871'de 1.000 Protestan nüfus başına 66, 1.000 Katolik nüfus başına ise 152 kişiydi. Her iki dinsel küme arasında kadın nüfus bakımından da aynı fark gözlemlenmektedir.[12]

Belki ilköğretimin genel eğitim düzeyini ölçmeye yetmeyeceği ileri sürülecektir. Sık sık söylendiği üzere bir halkın az ya da çok eğitilmiş olması, okuma-yazma bilmeyenlerin az ya

9 Oettingen, *Moralstatistik,* s. 586.

10 Bu dönemlerin birinde (1877-78) Bavyera Prusya'yı ancak geçmektedir; ama bu durum yalnızca bir tek kez görülmektedir.

11 Oettingen, *a.g.k.,* s. 582.

12 Morselli, *a.g.k.,* s. 223.

da çok oluşundan ileri gelmez. Doğrusu eğitimin değişik düzeyleri arasında sanıldığından daha sık bir ilişki bulunup, bunlardan birinde bir gelişme olması için öbürlerinde de aynı zamanda bir gelişmenin olması gerekmekle birlikte, yine de yukarıdaki itirazı kabul edelim.[13] Yine de, ilköğretim düzeyi bilimsel kültür düzeyini gereğince yansıtmasa da, bütünüyle bir halkın ne ölçüde bilgi gereksinimi duyduğunu belli bir doğrulukla gösterir. Bir halkın bilgiyi en aşağı katmanlarına değin yaymaya çalışması için, onun zorunluluğunu çok derinden duyması gerekir. Böylece herkese eğitim olanaklarının sağlanması, hatta bilgisizliğin yasayla yasaklanması, bireylerin bilinçlerini geliştirip aydınlatmanın ulusal varlık için zorunlu olduğu yolunda genel bir anlayış bulunduğunu gösterir. Gerçekten Protestan ulusların ilköğretime bunca önem vermeleri, her bireyin İncil'i anlayabilecek durumda olmasını zorunlu saymalarından dolayıdır. Biz de burada bu gereksinim duygusunun ortalama yoğunluğunu, her halkın bilime verdiği değeri saptamak istiyoruz, bilginlerinin ve bunların yaptığı buluşların değerini ölçmeyi değil. Bu özel bakış açısı için yükseköğretimin ve bilim üretiminin durumu iyi bir ölçüt olamaz; çünkü bu veriler bize yalnızca toplumun sınırlı bir kesiminde ne olup bittiğini gösterir. Genel olarak halkın eğitim düzeyi güvenli bir göstergedir.

İlk önermemizi böylece kanıtladıktan sonra sıra ikinci önermemize geliyor. Ortak inancın zayıflamasına karşılık olduğu ölçüde bilgiye duyulan gereksinimin intihar olayları gibi değiştiği acaba doğru mudur? Protestanların Katoliklerden daha iyi eğitilmiş oldukları ve onlardan daha çok intihar ettikleri olgusu bu yolda ilk bir karinedir. Ama bu yasa, yalnız bu dinsel inanç kümeleri birbirleriyle karşılaştırıldığında doğrulanmakla kalmamaktadır. Her mezhebin kendi içinde de gözlemlenmektedir.

İtalya tümüyle Katoliktir. Genel eğitim ile intihar bu ülkede tamamıyla aynı biçimde bir dağılım göstermektedir (bkz. Çizelge XIX).

13 Kaldı ki, aşağıda görüleceği üzere Protestanlar arasında orta ve yükseköğrenim de Katoliklerden daha ileri düzeydedir.

ÇİZELGE XIX[16]

İtalya'da illerin intihar ve eğitim ilişkisi açısından karşılaştırılması

1. Küme İller	Her iki eşin okur-yazar olduğu evlenmeler yüzdesi	1 milyon nüfus başına intiharlar	2. Küme İller	Okur yazar çiftler	İntiharlar	3. Küme İller	Okur yazar çiftler	İntiharlar
Piemonte	53.09	35.6	Venedik	19.56	32.0	Sicilya	8.98	18.5
Lombardiya	44.29	40.4	Emilia	19.31	62.9	Abruzzi	6.35	15.7
Ligurya	41.15	47.3	Umbria	15.46	30.7	Puglia	6.81	16.3
Roma	32.61	41.7	Marche	14.46	34.6	Kalabria	4.67	8.1
Toskana	24.33	40.6	Kampanya	12.45	21.6	Bazilikata	4.35	15.0
—	—	—	Sardinya	10.14	13.3	—	—	—
Ortalama	39.09	41.1	Ortalama	15.23	32.5	Ortalama	6.23	14.7

Yalnızca ortalamalar tam tamına birbirine uymakla kalmıyor, bu uyum ayrıntılar arasında da görülüyor. Yalnızca bir istisna var: Yerel nedenlerin etkisiyle intiharların eğitim düzeyi ile ilişkili olmadığı Emilia. Aynı gözlemleri Fransa'da da yapabiliriz. Okuma-yazma bilmeyen çiftlerin en çok (% 20'nin üzerinde) olduğu iller Corrèze, Korsika, Côtes-du-Nord, Dordogne, Finistère, Landes, Morbihan, Haute Vienne'dir; bunların hepsi intiharların görece uğramadığı yerlerdir. Daha genel olarak, okuma-yazma bilmeyen çiftlerin oranının % 10'dan çok olduğu illerden bir teki bile, Fransa'da intiharların geleneksel yurdu olan bu kuzeydoğu bölgesinde yer almamaktadır.[14]

Protestan ülkeler birbirleriyle karşılaştırıldığında da aynı koşutluk görülmektedir. Saksonya'da intiharlar Prusya'dakinden daha çoktur; Prusya'da okur-yazar olmayanlar Saksonya'dakinden daha çoktur (1865'de birincisinde % 5.52 iken ikincisinde % 1.3'dü). Hatta Saksonya'da okula gidenlerin sayısı, yasal bakımdan zorunlu olanın da üstündedir. Okul çağındaki her 1.000 nüfus başına, 1877-78 yılında gerçekte okula gidenlerin sayısı 1.031 idi; başka deyişle birçok öğrenci yasal olarak zorunlu olan dönemden sonra da bir süre daha okula devam etmekteydiler. Bu durumla başka hiçbir ülkede karşılaşılmamaktadır.[15]

Son olarak da, bütün Protestan ülkeler içinde insanların kendilerini en az öldürdüğü ülke, bilindiği gibi İngiltere'dir; burası aynı zamanda eğitim bakımından Katolik ülkelere en çok yaklaşan ülkedir. 1865'de bile deniz erlerinin % 23'ü okumayı, % 27'si de yazmayı bilmiyorlardı.

Yukarıdaki gözlemlere benzeyen ve onları doğrulayan daha birçok olgu getirilebilir.

Serbest meslek yapanlar ve daha genel olarak yukarı katmanlarda bulunanlar, kuşkusuz bilim gereksinimini en güçlü biçimde duyan ve düşünsel yaşamı en canlı olan toplum kesimleridir. İntiharın mesleklere ve toplumsal katmanlara göre da-

14 Bkz. *Annuaire statistique de la France,* 1892-94, s. 50 ve 51.
15 Oettingen, *Moralstatistik,* s. 586.

ğılımına ilişkin istatistikler her zaman güvenilir ve yeter duyarlılıkta olmamakla birlikte, toplumun en yüksek katmanları arasında intiharların olağanüstü bir sıklıkla görüldüğüne de kuşku yoktur. Fransa'da 1826'dan 1880'e değin bu bakımdan başı çekenler, serbest meslek yapanlardır; bu meslek kümesindeki bir milyon kişi başına 550 intihar düşmektedir; ikinci sırada gelen hizmetçiler arasında ise bu oran yalnızca 290'dır.[17] İtalya'da Morselli yalnızca araştırma ve incelemeye yönelik meslek üyelerini inceleyebilmiş ve intihar olaylarındaki paylarının başka meslekleri kat kat aştığını saptamıştır. Bu payın 1868-76 dönemi için bu meslekteki bir milyon kişi başına 482.6 olduğunu belirtmektedir; ordu 404.1'lik oranla üçüncü sırada yer almaktadır; ülkenin genel ortalaması ise yalnızca 32'dir. Prusya'da (1883-90 yılları) büyük özenle seçilen ve bir aydın seçkinler kümesi oluşturan kamu görevlileri bir milyon kişide 832 intiharla başka bütün mesleklerden önde gelmektedir; bundan çok daha düşük olmakla birlikte sağlık ve eğitim görevlileri için bu sayı yine çok yüksektir: 439 ve 301. Bavyera'da da durum aynıdır. İntihar bakımından durumu ilerde açıklanacak nedenlerden ötürü olağandışı olan ordu görevlileri bir yana bırakılırsa, öbür kamu görevlileri 454 intiharla ikinci sırada yer almakta ve birinciye çok yaklaşmaktadır; gerçekten ticaret mensupları onları çok az bir farkla, 465'lik intihar oranıyla, geçmektedir; sanatçılar, güzelyazıncılar ve basın mesleğindekiler ise yine pek az farkla onları izlemektedir: 416 intihar.[18] Belçika'da ve Würtemberg'de eğitim düzeyi yüksek kesimlerde intihar oranlarının bu ölçüde yüksek olmadığı doğrudur; ama buralarda meslek sınıflaması son derece ince bir biçimde yapıldığından, bu iki istisnaya büyük önem vermemek gerekir.

İkinci olarak, dünyanın bütün ülkelerinde kadınların erkeklere göre çok daha az intihar ettiklerini gördük. Ama kadınlar erkeklere göre eğitim düzeyi bakımından da çok geri-

17 Ceza Mahkemeleri Genel Raporu, 1882, s. CXV.

18 Bkz. Prinzing, *a.g.k.*, s. 28-31. Prusya'da basın görevlileri ve sanatçılar arasında intihar oranının oldukça düşük değerde oluşu ilginçtir: 279 intihar.

dirler. Köklü biçimde gelenekçi olan kadın, davranışlarını yerleşik inançlara göre düzenlemekte ve büyük düşünsel geleksinimleri olmamaktadır. İtalya'da 1878-79 yıllarında 10.000 evli erkek içinde evlilik sözleşmesini imzalamasını bilmeyenler 4.808 kişiyken, evli kadınlar için bu sayı 7.029'du.[19] Fransa'da 1879'da bu oran 1.000 çift başına erkekler için 199, kadınlar için 310'du. Prusya'da da iki cins arasında aynı fark hem Protestanlarda, hem de Katoliklerde gözlemlenmektedir.[20] İngiltere'de bu fark öbür Avrupa ülkelerindekinden çok daha azdır. 1879'da bin evli erkek için okur-yazar olmayanlar 138, bin evli kadın içinde ise 185 idi ve bu oran 1851'den beri hemen hemen değişmemiştir.[21] Ama İngiltere'de kadınlar arasındaki intiharlar oranı da erkeklerinkine her ülkedekinden daha yakındır. 1.000 kadın intiharına karşılık 1858-60 yıllarında 2.546, 1863-67 yıllarında 2.745, 1872-76 yıllarında da 2.861 erkek intiharı varken, başka her ülkede[22] kadınlar erkeklere göre dört, beş ya da altı kat daha az intihar ediyordu. Son olarak ABD'de durum hemen hemen bunun tersidir ve bu nedenle de çok öğreticidir. Öyle görünüyor ki zenci kadınlar kocalarına eşit, hatta onlardan daha yüksek bir ölçüde eğitim görüyorlar. Ve bir gözlemcinin[23] belirttiğine göre zenci kadınlar arasında intihar eğilimi çok yüksektir ve kimi kez beyaz kadınlardakini de aşmaktadır. Bu oran kimi yerlerde % 350'dir.

Bütün dinsel inançlar içinde Yahudilik, intiharların en az olduğu inanç topluluğudur; oysa eğitimin buradakinden daha yaygın olduğu başka hiçbir dinsel topluluk yoktur. İlköğretim bakımından bile Yahudiler Protestanlara eşit durumdadırlar. Gerçekten Prusya'da (1871) bin erkek ve kadın Yahudi nüfus

19 Oettingen, *Moralstatistik*, ekler, çizelge 83.
20 Morselli, s. 223.
21 Oettingen, *a.g.k.*, s. 577.
22 İspanya dışarıda tutulursa. Ama İspanya'nın istatistikleri bize kuşkulu göründüğü gibi, bu ülke orta ve kuzey Avrupa'nın büyük uluslarıyla karşılaştırılamaz.
23 Baly ve Boudin. Biz Morselli'den aldık, s. 225.

başına okuma-yazma bilmeyen 66 erkek ve 125 kadın Yahudi bulunuyordu; Protestanlar arasında da sayılar hemen tam tamına aynıydı; erkeklerde 66, kadınlarda 114. Ama özellikle orta ve yükseköğretim düzeylerinde eğitim görenler Yahudiler arasında başka inanç topluluklarındakinden çok daha yüksek orandadır; Prusya istatistiklerinden (1875-76 yılları) aldığımız aşağıdaki sayılar bunu doğrulamaktadır.[24]

	Katolikler	Protestanlar	Yahudiler
Genel olarak nüfus içinde her mezhebin yüzde oranı	33.8	64.9	1.3
Orta öğretimdeki öğrenciler arasında her mezhebin yüzde oranı	17.3	73.1	9.6

Nüfuslar arasındaki fark göz önüne alındığında liselere, *Realschulen*'a, vb. devam eden Yahudi öğrencilerin Katoliklerden 14, Protestanlardan da 7 kat daha yüksek oranda oldukları görülüyor. Yükseköğrenim kurumlarında da durum böyledir. Her düzeydeki okullara devam eden 1.000 Katolik öğrenci içinde üniversiteye giden yalnızca 1.5 kişidir; 1.000 Protestan öğrenci içinde 2.5 kişidir; Yahudi öğrencilerde ise bu oran binde 16'dır.[25]

Ama Yahudinin aynı zamanda hem çok iyi eğitim görmeyi, hem de intihara çok az eğilimli olmayı başarabilmesi, onun öğrenime duyduğu güçlü isteğin özel bir nedeni bulunmasından dolayıdır. Dinsel azınlıkların, karşılaştıkları kinlerden daha güvenli bir biçimde korunabilmek için ya da doğrudan doğruya bir tür yarışma sonucu olarak, kendilerini kuşatan topluluklardan daha bilgili olmaya çalışmaları genel bir yasadır. Nitekim Protestanlar da genel nüfus içinde ne denli küçük bir bölüm iseler, bilime olan istekleri de o ölçüde büyük olmakta-

24 Anan Alwin Petersilie, *Zur Statistik der höheren L 'ıranstalten in Preussen.* Bkz., *Zeitschr, d. Preuss. stat. Bureau,* 1877, s. 109. vd.

25 *Zeitschr. d. pr. stat. Bureau,* 1889, s. XX.

dır.[26] Demek ki Yahudinin eğitime önem vermesi, ortaklaşa önyargılarının yerine düşünceye dayalı kavramlar koymak istemesinden dolayı olmayıp, yalnızca bu savaş için daha iyi donanmış olmak istemesinden dolayıdır. Onun için bu, kamuoyunun ve kimi kez de yasaların kendisini içine düşürdüğü elverişsiz durumu gidermenin bir yoludur. Ama bilgi, bütün etkisi sürmekte olan geleneklere karşı kendi başına hiçbir şey yapamadığından, Yahudi bu düşünsel yaşamını her zamanki iş yaşamının üzerine, ona herhangi bir etkisi olmayacak biçimde oturtmaktadır. Durumundaki karmaşıklık işte bundan ileri gelmektedir. Kimi yönleriyle ilkel iken başka kimi yönlerden bir aydın, iyi yetişmiş bir insandır. Böylece küçük ve eski topluluklara özgü disiplinin yararlarıyla, günümüz büyük sağlam toplumlarında görülen yoğun kültürün yararlarını birleştirmektedir. Çağdaş insanın tüm kavrayışına sahip, ama onun umutsuzluklarından bağımsızdır.

Görüldüğü gibi burada düşünsel gelişmenin gönüllü ölümler sayısı ile ilişkisiz olması, genelle olduğu gibi aynı kaynaktan ileri gelmemesinden ve aynı anlamı taşımamasından dolayıdır.

---

26 Gerçekten Prusya'nın değişik illerinde Protestanların ortaöğretim kurumlarına ne denli farklı oranlarda devam ettikleri aşağıdaki çizelgede görülmektedir:

	Protestan nüfusun toplam nüfusa oranı		Protestan öğrencilerin ortalama olarak toplam öğrencilere oranı	İkinci ve birinci oranlar arasındaki fark
1. Küme	% 98.7-87.2	Ortalama 94.6	90.8	– 3.8
2. Küme	% 80-50	Ortalama 70.3	75.3	+ 5
3. Küme	% 50-40	Ortalama 46.4	56.0	+ 10.4
4. Küme	Daha az	Ortalama 29.2	61.0	+ 31.8

Görüldüğü gibi Protestanların büyük çoğunluğukta olduğu yerlerde, okullara devam eden üyelerinin toplam öğrencilere oranı, Protestan nüfusun genel nüfus içindeki oranıyla uyumlu değildir. Katolik azınlık başlar başlamaz, bu iki nüfus kümesi arasındaki fark eksi olmaktan çıkıp artı farka dönüşmekte ve bu artı fark, Protestanlar azaldıkça daha da büyümektedir. Katolikler de azınlıkta oldukları yerlerde kafa işlerine daha büyük ilgi göstermektedirler (bkz. Oettingen *Moralstatistik*, s. 650).

Böylece bunun yalnızca görünüşte kalan bir istisna olduğu görülmektedir; ve ancak yasamızı doğrulayıcı bir anlam taşır. Gerçekten de bu örnek, yüksek eğitimli çevrelerde intihar eğiliminin artmasının, daha önce belirttiğimiz gibi, geleneksel inançlardaki zayıflamadan ve bunun yol açtığı ahlaki bireycilikten ileri geldiğini doğrulamaktadır; çünkü eğitimin başka bir nedenle gelişmesi ve başka gereksinimleri karşılaması durumunda intihar eğiliminde herhangi bir artış da görülmemektedir.

IV

Bu bölümden iki önemli sonuç çıkmaktadır.

İlk olarak eğitim düzeyinde yükselmeyle birlikte neden genellikle intiharların da arttığını görüyoruz. Bu artışı sağlayan eğitim düzeyi değildir. Onun bir suçu yoktur, onu suçlamak en büyük haksızlık olur; Yahudi örneği bunu açıkça kanıtlamaktadır. Ama bu iki olgu, değişik biçimler altında ortaya çıkan bir genel durumun aynı zamanda yol açtığı sonuçlardır. İnsan öğrenmek istemektedir ve üyesi olduğu dinsel toplumun uyumu bozulduğu için de kendini öldürmektedir; ama öğrenim gördüğü için kendisini öldürüyor değildir. Hatta dinin çözülmesine yol açan şey bile onun gördüğü öğrenim değildir; tersine, din çözüldüğü içindir ki öğrenim gereksinimi uyanmaktadır. İnsanlar daha önce edinilmiş olan görüşleri yıkmak için değil, tersine görüşler yıkılmaya başlamış olduğu için eğitime yönelirler. Kuşkusuz bilim bir kez var olduktan sonra, kendi hesabına ve kendi adına mücadele edebilir ve geleneksel duygulara karşı çıkabilir. Ama eğer bu duygular hâlâ canlılıklarını korumakta iseler, bu hücumlar sonuçsuz kalır; ya da, daha doğrusu böyle hücumlar olmaz bile. Diyalektik kanıtlama yollarıyla inançlar yıkılamaz; yıkılması için, daha önce tartışmaların yol açtığı şaşkınlığa karşı koyamayacak ölçüde derin bir biçimde sarsılmış olması gerekir.

Bilim bu kötülüğün nedeni olmak şöyle dursun, ona karşı ilaçtır, hatta elimizdeki tek ilaçtır. Yerleşik inançlar bir kez yaşanan olgularca yıkıldı mı, onları yapay olarak yeniden canlandırmaya olanak yoktur; ondan sonra yaşamda bize kılavuzluk edebilecek olan yalnızca düşüncedir. Toplumsal sezgi bir kez köreldi mi, geriye tek kılavuz olarak zekâ kalmakta ve ancak onunla kendimize yeni bir bilinç kurabilmekteyiz. Bu girişim ne denli tehlikeli olursa olsun, duraksamaya yer yoktur, çünkü başka seçenek bulunmamaktadır. Eski inançların yıkılışı karşısında kaygı ve üzüntü duyanlar, bu tehlikeli dönemlerin tüm güçlüklerini çekenler, bilimi kendisinin yol açmadığı, tersine iyileştirmeye çalıştığı kötü durumun sorumlusu saymasınlar! Bilimi düşman yerine koymaktan sakınsınlar! Bilimin öne sürüldüğü gibi bir çözücü etkisi yoktur, ama bizzat kendisine de yol açmış olan toplumsal çözülmeye karşı mücadele edebilmek için sahip bulunduğumuz tek silah bilimdir. Onu yasaklamak çözüm değildir. Bilimi susturarak, yitip giden geleneklere eski güçlerini yeniden kazandırmaya asla olanak yoktur; bu yol, o geleneklerin yerine yenilerini koymada bizi daha da güçsüz kılar. Kuşkusuz eğitimin kendi başına yeterli bir amaç olmayıp, yalnızca bir araç olduğunu da aynı özenle göz önünde bulundurmalıyız. Zihinler yapay zincirlere vurularak özgürlük isteğinden vazgeçirilemeyeceği gibi, yalnızca özgür kılınmak yoluyla da aralarında denge oluşturulamaz. Yani bu özgürlüğü uygun biçimde kullanmaları da gereklidir.

İkinci olarak niçin dinin genellikle intiharı önleyici bir etkisi olduğunu görüyoruz. Bu etki, ne kimi kez söylendiği gibi din intiharı laik ahlaka göre daha kesin bir biçimde yasaklandığından, ne tanrı düşüncesi din kurallarına insan isteçlerini kendisine uyduran olağanüstü bir etki kazandırdığından, ne de ölümden sonraki yaşam ve orada suçluları bekleyen korkunç cezalar tasarımı din kurallarının yaptırımını insan yasalarınınkinden daha etkili kıldığından dolayıdır. Protestanın Tanrıya ve ruhun ölümsüzlüğüne olan inancı Katoliğinkinden az değildir. Dahası, intihar eğiliminin en düşük olduğu din, yani Yahu-

dilik, intiharı resmen yasaklamayan tek dindir ve ayrıca ölümsüzlük düşüncesi en az bu dinde yer almaktadır. Gerçekten Tevrat'ta insanla kendini öldürmeyi yasaklayan hiçbir hükmün bulunmadığı[27] gibi, başka bir yaşama ilişkin inançlar da çok belirsizdir. Kuşkusuz bu her iki noktada da hahamların öğretileri kutsal kitaptaki boşlukları azar azar doldurmuştur; ama bunlar o güçte değildirler. Görüldüğü gibi dinin iyilikçi etkisi, dinsel anlayışların özel niteliğinden ileri gelmemektedir. Eğer din insanı kendini öldürme isteğine karşı koyuyorsa, bunu ona özel kimi gerekçelerle kendi kişiliğine saygı duymayı öğütlediği için değil, bir toplum oluşturduğu için yapabilmektedir. Bu toplumu oluşturan şey, bütün insanlar için ortaklaşa olan, gelenekleşmiş ve bu nedenle de uyulması zorunlu bir dizi inanç uygulamaların varlığıdır. Bu ortaklaşa durumlar ne kadar çok ve güçlü olursa, dinsel toplum da o kadar güçlü biçimde bütünleşmiş olur; böylece koruyucu değeri de o ölçüde büyük olur. Dogmalarının ve törelerinin ayrıntıları ikinci önemdedir. Asıl olan, yeterli yoğunlukta bir ortak yaşamı besleyecek nitelikte olmasıdır. İşte Protestan kilisesi öbürleri ölçüsünde iç bütünleşmeye sahip olmadığı içindir ki, intihar üzerinde aynı durdurucu etkisi bulunmamaktadır.

27 Bizim bildiğimiz kadarıyla cezalandırıcı tek hüküm, Flavius Iosephus'un *Histoire de la guerre des Juifs contre des Romains* (III, 25) adlı kitabında sözü edilen hükümdür ve söylediği de yalnızca şudur: "Kendi kendilerini isteyerek öldürenlerin cesetleri gün batmadan gömülmez; savaşta öldürülenlerinki ise daha önce gömülebilir." Bunun bir ceza önlemi olduğu bile kesin değildir.

BÖLÜM III

BENCİL İNTİHAR (Devam)

Ama din yalnızca bir toplum oluşturduğu için ve bunu sağladığı ölçüde insanları intihardan koruyorsa da, başka toplumların da aynı etkide bulunması olasıdır. Bu açıdan aileye ve siyasal topluma bakalım.

I

Yalnızca saltık sayılara bakıldığında, bekârların evlilere göre daha az intihar ettikleri sonucu çıkar. Örneğin Fransa'da 1873-78 döneminde 16.264 evli kişi kendini öldürmüşken, bekârlarda bu sayı yalnızca 11.709 idi. Bu sayılar arasındaki oranı, 100'e karşı 132 olarak belirtilebilir. Başka dönemler ve başka ülkeler için de aynı orantı gözlemlenmekte olduğundan, kimi yazarlar vaktiyle evlenmenin ve aile yaşamının intihar olasılığını artırdığını savunmuşlardı. Eğer yaygın anlayışta olduğu üzere, intihar her şeyden önce yaşam güçlüklerinin yol açtığı bir umutsuzluk davranışı sayılacak olursa, bu anlayış son derece doğru gibi görünebilir. Gerçekten de bekâr bir kişi için yaşam evliye göre daha kolaydır. Evlenme kendisiyle birlikte her türden yükümlülük ve sorumlulukları da getirmiyor mu? Bir ailenin bugününü ve yarınını güvence altına almak için, yalnız yaşayan bir kimsenin gereksinimlerini gidermeye oranla daha büyük yoksunluklara ve zahmetlere katlanmak gerekmiyor mu?[1]

1 Bkz. s. 177. Wagner, *Die Gesetzmässigkeit,* vb.

Ama ne denli apaçık gibi görünürse görünsün bu *a priori* uslamlama baştan aşağı yanlıştır ve haklı gibi görünmeleri yalnızca olguların yanlış çözümlenmekte olmasından ileri gelmektedir. Bunu ilk olarak Baba Bertillon aşağıda alacağımız çok ustaca bir hesaplamayla ortaya koymuştur.[2]

Gerçekten de yukarıda anılan sayıları iyi değerlendirmek için, bekârların çok büyük bölümünün 16 yaşından küçük, bütün evlilerin ise daha yaşlı olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. 16 yaş öncesi dönemde yalnızca yaş olgusu nedeniyle intihar eğilimi çok zayıftır. Fransa'da bu çağ nüfusunda intihar olayları bir milyon nüfus başına bir ya da ikiden ibarettir; daha sonraki yaş döneminde ise bu oran yirmi katına çıkmaktadır. Bekâr nüfus içinde 16 yaşından küçük çok büyük sayıda çocuğun bulunması, böylece bunlardaki ortalama intihar yönelimini öbür kümeyle karşılaştırmayı yersiz kılacak biçimde azaltmaktadır; çünkü bu azalma yaştan ileri gelmektedir, bekârlıktan değil. Bu nüfus kesiminde intiharların daha az görünmesi, bunların evli olmamalarından değil, içlerinden çoğunun henüz çocukluk çağından çıkmamış olmasından dolayıdır. Görüldüğü gibi bu iki kesim, medeni durumun etkisini ve yalnızca bunu ortaya çıkarmak için karşılaştırılmak istenecekse, bu bozucu öğeden kurtulmak, yani evli nüfusla 16 yaşından büyük olan bekârları karşılaştırmak, 16 yaşından küçük nüfusu ise işlemin dışında tutmak gerekir. Bu çıkarma yapıldığında 1863-68 döneminde 16 yaşından büyük bekâr nüfus içinde bir milyon kişi başına ortalama 173, evli nüfus içinde ise ortalama 154.5 intihar olayı olduğu görülmektedir. Böylece orantı 100'e karşı 112 olmaktadır.

Demek ki bekârlıktan ileri gelen bir ağırlaşma söz konusudur. Ama bu ağırlaşma, yukarıdaki sayıların gösterdiğinden

2 Bkz. *Mariage* maddesi, *Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales*, 2. dizi, bkz. s. 50 vd. – Ayrıca bu konuda bkz. J. Bertillon (oğul), *Les célibataires, les veufs et les divorces au point de vue du mariage, Revue Scientifique,* février 1979. – Aynı yazarın *Bulletin de la Société d'anthropologie*'de yayımlanan bir makalesi, 1880, s. 280 vd. – Durkheim, *Suicide et natalité, Revue philosophique,* novembre 1888.

çok daha büyük ölçüdedir. Gerçekten de o hesaplamada, 16 yaşın üstündeki bütün bekârlar ile bütün evli nüfusun aynı ortalama yaşta oldukları düşünülmüştür. Oysa durum böyle değildir. Fransa'da evli olmayan erkeklerin çoğunluğu, tam tamına % 58'i, 15-20 yaşlar arasında yer almakta, evli olmayan kadınların da yine çoğunluğu, % 57'si, 25 yaşın altında bulunmaktadırlar. Yaş ortalaması birincilerde 26.8, ikincilerde ise 28.4'dür. Oysa evli nüfusun yaş ortalaması 40 ile 45 arasındadır. Her iki cinsiyet kümesi bir arada alınınca, intiharların yaşlara göre dağılışı da aşağıdaki gibidir:

16-20 yaşlarda	bir milyon nüfusa	45.9 intihar
21-30 yaşlarda	bir milyon nüfusa	97.9 intihar
31-40 yaşlarda	bir milyon nüfusa	114.5 intihar
41-50 yaşlarda	bir milyon nüfusa	164.4 intihar

Bu sayılar 1848-57 yıllarına ilişkindir. Görüldüğü gibi eğer tek etken yaş olsaydı, bekârlarda intihar yönelimi 97.9'dan çok olamazdı, evlilerde de 114.5 ile 164.4 arasında bir yerde, yani 140 dolaylarında bulunurdu. Evli nüfustaki intiharlar, bekâr nüfustakilere göre 69'a karşı 100 gibi bir oranda olurdu. Yani bekârlarda intiharlar evlilerdekinin ancak 2/3'ü oranında olurdu; oysa gerçekte, bekârlarda intiharların daha çok olduğunu biliyoruz. Böylece aile yaşamı, ilişkiyi tersine çeviren bir etki yapmaktadır. Aile ortaklığının etkisi olmasaydı, evli insanlar, yaşları gereği, bekârlara göre yarım kat daha çok intihar edecek iken, onlardan önemli ölçüde daha az intihar etmektedirler. Sonuç olarak evliliğin intihar tehlikesini yarıya yakın bir ölçüde azalttığı söylenebilir, ya da daha kesin biçimde belirtmek gerekirse, bekârlık intihar tehlikesini 112/69 = 1.6 oranında ağırlaştırıyor. Evli nüfusun intihar eğilimini 1 sayacak olursak, aynı yaş ortalamasındaki bekârlarınkini 1.6 olarak göstermemiz gerekiyor.

Bu oranlar İtalya'da da hemen aynıdır. Yaşlarından doayı evli nüfusta (1873-77 yıllarında) bir milyon kişi başına 102, 16

yaşından büyük bekârlarda ise yalnızca 77 intihar olayı görülüyor; yani evlilerdeki 100 intihara karşı bekârlarda 75 intihar var.[3] Ama gerçekte daha az intihar edenler evli insanlardır; bekârların 86 intiharına karşılık evlilerde yalnızca 71 intihar var; yani her 100 evli intiharına karşılık 121 bekâr intiharı. Bekârlarda intihar yönelimi ile evlilerdeki intihar yönelimi arasındaki orantı, Fransa'daki gibi 121'e karşı 75, yani 1.6'dır. Daha başka ülkelerde de benzer gözlemler yapılabilmektedir. Her ülkede evli nüfustaki intihar oranı bekâr nüfustakinden az çok düşüktü ";[4] oysa yaş nedeniyle daha yüksek olması gerekirdi. Württemberg'de 1846-60 arasında bu iki sayı kendi aralarında 100'e karşı 143, Prusya'da 1873-75 arasında 100'e karşı 111 idi.

Ama bilgilerimizin bugünkü durumunda bu hesaplama yöntemi, hemen her durum için uygulanabilecek tek yöntem olsa da ve bu nedenle olgunun genelliğini göstermek için onu kullanmak zorunlu olsa da, verdiği sonuçlar oldukça kaba yaklaştırmalardan öteye gidememektedir. Kuşkusuz bekârlığın intihar eğilimini artırdığını göstermeye yetmektedir; ama bu artışın boyutu konusunda çok yetersiz kalmaktadır. Gerçekten yaşın etkisi ile evliliğin etkisini ayırmak için, çıkış noktamız olarak 30 yaşındakilerin intiharları ile 45 yaşındakilerin intiharları arasındaki oranı almıştık. Ne yazık ki evliliğin etkisi bu orantıya da damgasını vurmuştur; çünkü bu iki yaşa özgü sayılar, bekârlarla evliler birbirinden ayrılmadan hesaplanmıştır. Kuşkusuz eğer her iki yaş nüfusunda hem evli ve bekâr erkekler oranı, hem de evli ve bekâr kadınlar oranı aynı olsaydı, bunlar birbirlerini giderirdi ve tek başına yaşın etkisi ortaya çıkardı. Ama durum böyle değildir. 30 yaş nüfusunda bekâr erkekler evli erkeklerden biraz daha çok (1891 sayımına göre birinciler 746.111, ikinciler ise 714.278) olduğu halde, 45 yaş nüfusunda tersine yalnızca küçük bir azınlıktırlar (333.033 bekâr

3 Her iki kümede yaş ortalamasının Fransa'dakinin aynı olduğunu varsayıyoruz. Bu varsayımdan doğabilecek yanlışlık çok küçük 'ur.

4 Her iki cinsiyet kümesi bir arada alınmak koşuluyla. Bu uyarının önemi ilerde görülecektir (Kitap II, Bölüm V).

erkek, 1.846.401 evli erkek); kadınlar için de durum aynıdır. Bu eşitsiz dağılım nedeniyle bekârlardaki büyük intihar yönelimi her iki yaş nüfusunda aynı sonuçları vermemektedir. Birincideki oranı ikincidekine göre pek çok yüksek göstermektedir. Bu nedenle ikinci oran görece çok zayıf kalmakta ve eğer tek etken yaş olsaydı birinciye yapması gereken fark, gerçeğe aykırı olarak düşük görünmektedir. Başka deyişle 25-30 yaş nüfusu ile 40-45 yaş nüfusu arasında intihar oranı bakımından ve yalnız yaş etkeni nedeniyle var olan fark, kuşkusuz bu hesaplama biçiminin gösterdiğinden daha büyüktür. Oysa evlilerin yararlandığı bağışıklık, hemen tümüyle bu farkın büyüklüğünden ileri gelmektedir. Ve bu bağışıklık gerçekte olduğundan daha az görünmektedir.

Bu yöntem daha ciddi yanlışlara bile neden olmuştur. Nitekim dulluğun intihar üzerine etkisini saptamak için kimi kez dullardaki intihar oranını, aynı yaş ortalamasındaki –yaklaşık 65 yaş– her türlü medeni durumdan nüfusunki ile karşılaştırmakla yetinilmiştir. Oysa 1863-68 arasında bir milyon dul erkek nüfusta 628 intihar olayı oluyordu; 65 yaşında bir milyon erkek nüfusta (bütün medeni durumlar bir arada) ise yaklaşık 461 intihar vardı. Görüldüğü gibi bu sayılardan, aynı yaşta bile olsalar dulların başka her nüfus kesiminden çok daha yüksek oranda intihar ettikleri sonucu çıkabilir. Dulluğun intihara götürücü durumların en talihsizi olduğu yolundaki görüş işte böyle yayılmıştır.[5] Gerçekte 65 yaş nüfusunda daha çok intihar olmaması, hemen tümünün evlilerden oluşmasından dolayıdır (997.198 evliye karşılık 134.238 bekâr). Demek ki bu karşılaştırma, dullarda, aynı yaştan evlilere oranla daha çok intihar olduğunu kanıtlamaya yetse de, bekârlardaki intihar oranına göre farkın ne olduğunu söylememize hiçbir yardımda bulunamaz.

Özetle, yalnızca ortalamalar karşılaştırıldığında, olgular ve aralarındaki ilişkiler ancak kabaca kavranabilir. Örneğin,

[5] Bkz. Bertillon, *Mariage* maddesi, *Dict. Encycl.*, 2° dizi, s. 52. – Morselli, s. 348., – Corre, *Crime et suicide*, s. 472.

genellikle evliler bekârlara göre daha az oranda intihar ediyor olabilirler. Ama buna karşın kimi yaşlar için bu ilişki olağandışı bir biçimde tersine dönebilir; böyle bir durumla gerçekten karşılaşıldığını göreceğiz. Ama olayın anlaşılması açısından öğretici olabilecek bu istisnalar bu yöntemle ortaya konulamazlar. Ayrıca değişik yaşlar arasındaki söz konusu ilişkide, bu ilişkiyi tümden tersine çevirmeseler de, kendi başlarına önem taşıyan, bu bakımdan ortaya konulması yararlı olan değişmeler de olabilir.

Bu sakıncalardan korunmanın tek yolu, her yaş kümesini ayrı ayrı alıp her biri için intihar oranının ne olduğunu saptamaktır. Bu koşullarda örneğin 25-30 yaşlarındaki bekârlarla aynı yaşlardaki evli ve dullar karşılaştırılabilir ve aynı şey öbür yaş dönemleri için de yapılabilir; böylece medeni durumun etkisi başka bütün öğelerin etkisinden kurtarılmış ve geçirebileceği bütün değişmeler ortaya konmuş olur. Bu, ilk olarak Bertillon'un ölüm ve evlenme oranları incelemelerinde uygulamış olduğu yöntemdir. Ne yazık ki, resmi yayınlar bize böyle bir karşılaştırma için zorunlu olan bilgileri sağlamamaktadır.[6] Gerçekten de intihar edenlerin yaş durumlarını, medeni durumlarından ayrı olarak göstermektedirler. Bildiğimiz kadarıyla başka bir yol izleyen tek yayın, Oldenburg Büyük Dükalığı'nın (Lubeck ve Birkenfeld prenslikleri dahil) yayınıdır.[7] Bu yayın 1871-85 yılları için intiharların yaşa ve her medeni duruma gör edağılımını ayrı ayrı vermektedir. Ama bu küçük devlette bu on beş yıl süresince yalnızca 1.369 intihar olmuştur. Böylesine az sayıda olaya dayanılarak hiçbir

6 Oysa bir özel kişi için çok büyük olan bu bilgileri toplama işi, resmi istatistik dairelerince kolaylıkla yapılabilir. Bu dairelerde bize önemsiz her konuda bilgi verilmekte, ama ilerde görüleceği gibi değişik Avrupa toplumlarında ailenin durumunu saptamamıza elverecek bilgiler sağlanamamaktadır.

7 Aynı bilgileri veren ve *Bulletin de démographie internationale*, yıl 1878, s. 195'te yayınlanan bir İsveç istatistiği de bulunmaktadır. Ama kullanılabilir değildir. Her şeyden önce dullarla bekârları bir arada toplamakla karşılaştırmayı anlamsız kılmıştır, çünkü birbirinden bunca farklı durumlar ayırt edilmek ister. Ama bundan başka söz konusu istatistiklerin yanlış olduğunu da sanıyoruz. Örneğin bir bölüm sayılarına bakalım:

kesin sonuç çıkarılamayacağı için, bu çalışmayı kendi ülkemiz için Adalet Bakanlığı'ndaki yayınlanmış belgelerden yararla-

100.000 nüfus başına düşen intiharların cinsiyete, medeni duruma ve yaşa göre dağılımı

	16-25 yaşlar	26-35 yaşlar	36-45 yaşlar	46-55 yaşlar	56-65 yaşlar	66-75 yaşlar	Daha büyük
			ERKEKLER				
Evliler	10.51	10.58	18.77	24.08	26.29	20.76	9.48
Evli olmayanlar (dul ve bekârlar)	5.69	25.73	66.95	90.72	150.08	229.27	333.35
			KADINLAR				
Evliler	2.63	2.76	4.15	5.55	7.09	4.67	7.64
Evli olmayanlar	2.99	6.14	13.23	17.05	25.98	51.93	34.69

Evli olmayanlar aynı cinsiyet ve aynı yaş kümelerinden evlilere göre kaç kat daha çok intihar ediyorlar?

Erkekler	0.50	2.40	3.50	3.70	5.70	11.00	37.00
Kadınlar	1.13	2.22	3.18	3.04	3.66	11.12	4.50

Bu sayılar daha ilk bakışta bize, ileri yaşlardaki evlilerin çok yüksek bağışıklık ölçüleri nedeniyle kuşkulu görünmüştür, çünkü bildiğimiz durumlardan çok farklıdırlar. Kaçınılmaz saydığımız bir doğrulama işini yapabilmek için aynı ülkede, aynı dönemde her yaş kümesindeki intiharların saltık sayılarını araştırdık. Erkeklere ilişkin sayılar şöyledir:

	16-25 yaşlar	26-35 yaşlar	36-45 yaşlar	46-55 yaşlar	56-65 yaşlar	66-75 yaşlar	Daha büyük
Evliler	16	220	567	640	383	140	15
Evli olmayanlar	283	519	410	269	217	156	56

Bu sayılar yukarıdaki oransal sayılarla karşılaştırıldığında, bir yanlışlık yapılmış olduğu ortaya çıkıyor. Gerçekten 66-75 yaş kümesinde evlilerle evli olmayanlar için intiharların saltık sayısı hemen aynı iken, 100.000 nüfus başına oran birincilerde ikincilerinkinin 11 katı fazla gösterilmiştir. Bunun böyle olabilmesi için bu yaşta evlilerin evli olmayanlardan, yani dul ve bekârlar toplamından 10 kat (tam tamına 9.2 kat) daha çok sayıda olması gerekir. Aynı nedenle 75 yaşın üstündeki evli nüfusun da evli olmayanlardan on kat daha çok sayıda olması gerekir. Oysa bu olanaksızdır. Bu ileri yaşlarda dullar daha çoktur ve bekârlar da eklenince sayıca evlilere ya eşit ya da hatta onlardan daha çoktur. Bu durum bize nasıl bir yanlışın yapılmış olabileceğini gösteriyor. Bekârlarla dulların intiharları birbirine eklenmiş ve toplam yalnızca bekâr nüfusun birlikte toplamına bölünmüş olmalıdır. Böyle yapılmış olduğunu düşündüren şey, evlilerdeki bağışıklığın ölçüsünün, yalnızca ileri yaşlara doğru gelindiğinde, yani dulların sayısı hesaplamanın sonuçlarını ciddi biçimde bozacak kadar arttığı bir sırada, olağanüstü bir boyuta varıyor görünmesidir. Ve olasılığın en düşük olduğu dönem 75 yaş sonrası dönem, yani dulların çok sayıda oldukları dönemdir.

narak kendimiz yapmaya giriştik. Araştırmamız 1889, 1890 ve 1891 yıllarını kapsadı. Böylece yaklaşık olarak 25.000 intihar olayını sınıflandırdık. Böyle bir sayı kendi başına bir çıkarsama yapabilmek için yeter önemde bir temel sağlamakla kalmamaktadır. Bunun dışında, gözlemlerimizi, daha uzun bir döneme yaymanın zorunlu olmadığına da inanmış bulunuyorduk. Gerçekten de her kümede her yaş kesimine düşen sayı hemen hemen aynı kalmaktadır. Bu bakımdan ortalamaları daha çok sayıda yılları kapsayacak biçimde saptamaya gerek yoktur.

ÇİZELGE XX

OLDENBURG BÜYÜK DÜKALİĞİ

*1871-81 yılları boyunca her yaş ve medeni durumdan 10.000 nüfus başına düşen intiharların cinsiyete göre dağılışı**

Yaşlar	Bekârlar	Evliler	Dullar	Bağışıklık katsayısı		
				Evliler Bekârlara Oranla	Dullara Oranla	Dullar Bekârlara Oranla
ERKEKLER						
0-20	7.2	769.2	—	0.09	—	—
20-30	70.6	49.0	285.7	1.40	5.80	0.24
30-40	130.4	73.6	76.9	1.77	1.04	1.69
40-50	183.8	95.0	285.7	1.97	3.01	0.66
50-60	263.6	137.8	271.4	1.90	1.90	0.97
60-70	242.8	148.3	304.7	1.63	2.05	0.79
Daha büyük	266.6	114.2	259.0	2.30	2.26	1.02
KADINLAR						
0-20	3.9	95.2	—	0.04	—	—
20-30	39.0	17.4	—	2.24	—	—
30-40	32.3	16.8	30.0	1.92	1.78	1.07
40-50	52.9	18.6	68.1	2.85	3.66	0.77
50-60	66.6	31.1	50.0	2.14	1.60	1.33
60-70	62.5	37.2	55.8	1.68	1.50	1.12
Daha büyük	—	120.0	91.4	—	1.31	—

* Sayılar görüldüğü gibi, yıllık ortalamayı değil, bu on beş yıl boyunca işlenen toplam intiharları göstermektedir.

Bu değişik sonuçlar Çizelge XX ve XXI'de görülüyorlar. Anlamlarını daha açıkça belirtmek için, her yaş kümesindeki dulların ve evlilerin oranlarının yanına, hem bunlardan birinin öbürüne göre, hem de her ikisinin bekârlara göre intihara karşı *bağışıklık* ölçüsünü gösteren bir *katsayı* koyduk. Bu bağışıklık katsayısı sözüyle, bir kümedeki insanların aynı yaş dilimindeki bir başka küme üyelerine oranla kaç kat daha az intihar ettiklerini gösteren sayıyı anlatıyoruz. Örneğin 25 yaşındaki evli erkeklerin bağışıklık katsayısının aynı yaştaki evli olmayan erkeklerinkine oranla 3 olduğunu söylediğimizde, bu yaştaki

ÇİZELGE XXI

FRANSA (1889-1891)

1.000.000 nüfusa düşen yıllık ortalama intiharların her yaş kümesine ve medeni duruma göre dağılımı

Yaşlar	Bekârlar	Evliler	Dullar	Bağışıklık katsayısı		
				Evliler Bekârlara Oranla	Dullara Oranla	Dullar Bekârlara Oranla
ERKEKLER						
15-20	113	500	—	0.22	—	—
20-25	237	97	142	2.40	1.45	1.66
25-30	394	122	412	3.20	3.37	0.95
30-40	627	226	560	2.77	2.47	1.12
40-50	975	340	721	2.86	2.12	1.35
50-60	1434	520	979	2.75	1.88	1.46
60-70	1768	635	1166	2.78	1.83	1.51
70-80	1983	704	1288	2.81	1.82	1.54
Daha büyük	1571	770	1154	2.04	1.49	1.36
KADINLAR						
15-20	79.4	33	333	2.39	10.00	0.23
20-25	106.0	53	66	2.00	1.05	1.60
25-30	151.0	68	178	2.22	2.61	0.84
30-40	126.0	82	205	1.53	2.50	0.61
40-50	171.0	106	168	1.61	1.58	1.01
50-60	204.0	151	199	1.35	1.31	1.02
60-70	189.0	158	257	1.19	1.62	0.77
70-80	206.0	209	248	0.98	1.18	0.83
Daha büyük	176.0	110	240	1.60	2.18	0.79

evli erkeklerin intihar eğilimine 1 dendiğinde aynı yaştaki bekâr erkeklerinkine 3 demek gerektiği anlaşılmalıdır. Doğaldır ki bağışıklık katsayısının 1'in altına düşmesi, gerçekte bir ağırlaştırıcı katsayısı anlamına gelir.

Bu çizelgelerden çıkan yasalar şöyle anlatılabilir:

1. *Çok erken evlilikler, özellikle erkekler bakımından, intihar konusunda ağırlaştırıcı bir etkide bulunmaktadır.* Kuşkusuz bu sonuç, çok az sayıda durumun gözlemlenmesine dayalı olduğu için, doğruluğunun araştırılması gerekir; Fransa'da 15-20 yaşlar arasındaki evli nüfusta ortalama yıllık intihar bir, tam tamına 1.33'den ibarettir. Bununla birlikte aynı olgu Oldenburg Büyük Dükalığı'nda ve hatta kadınlar arasında da gözlemlendiğinde, bunun rastlantısal olmadığı anlaşılıyor. Yukarıda sözünü ettiğimiz İsveç istatistiği[8] bile aynı ağırlaşmayı, hiç değilse erkekler bakımından, göstermektedir. Yukarıda belirttiğimiz nedenlerle bu istatistiğin ileri yaşlar bakımından doğruluğuna inanmıyorsak da, henüz dulların söz konusu olmadığı genç yaş dilimleri bakımından ondan kuşkulanmak için hiçbir neden yoktur. Ayrıca çok genç yaşlardaki evli erkek ve kadınlarda, aynı yaşlardaki bekâr erkek ve kadınlara göre çok daha yüksek bir ölüm oranı bulunduğu bilinmektedir. 15-20 yaşlarındaki 1.000 bekâr erkekten her yıl 8.9'u, aynı yaşlardaki 1.000 evli erkekten ise 51'i ölmektedir: % 473 oranda daha çok. Bu fark kadınlarda daha azdır; evlilerde binde 9.9, bekârlarda binde 8.3; bekârların ölüm oranı 100 sayılırsa evlilerinki 119 olur.[9] Genç evlilerdeki bu daha yüksek ölüm oranı kuşkusuz toplumsal nedenlerden ileri gelmektedir; çünkü asıl neden organizmalarının yeterli olgunlaşma düzeyine ulaşmamışlığı olsaydı, bu, doğum yaptıkları için en çok kadınlar bakımından kendisini gösterirdi. Görüldüğü üzere her şey, erken evlenme-

8 Bkz. Yukarıda. Kuşkusuz 15-20 yaşlarındaki evli nüfusun bu elverişsiz durumunun, aynı yaş dilimindeki bekâr nüfusa göre yaş ortalamasının daha büyük oluşundan ileri geldiği düşünülebilir. Ama gerçek bir ağırlaşmanın bulunduğu, bir sonraki yaş diliminde (20-25 yaşlar) evli nüfusun ir. .har oranının bekârlarınkine göre 5 kat daha az oluşuyla da kanıtlanmaktadır.

9 Bkz. Bertillon, *Mariage* maddesi, s. 43 vd.

lerin özellikle erkeklerde zararlı bir ruhsal duruma yol açtığını doğrulamaktadır.

2. *20 yaşından sonra evli erkek ve kadınlar bekârlara göre bir bağışıklık katsayısından yararlanmaktadırlar.* Bu katsayı Bertillon'un hesaplamış olduğundan daha büyüktür. Bu gözlemcinin belirttiği 1.6 sayısı, bir ortalama olmaktan çok en düşük katsayı olabilir.[10]

Bu katsayı yaşla birlikte değişmektedir. Çabucak –Fransa'da 15-30, Oldenburg'da 30-40 yaşlar arasında– en yüksek noktaya ulaşmaktadır; bundan sonra, kimi kez hafif bir yükselme görülen son yaşam dönemine değin düşmeye koyulmaktadır.

3. *Evlilerin bekârlara göre yararlandıkları bağışıklık katsayısı, cinsiyet bakımından değişme göstermektedir.* Fransa'da erkekler daha elverişli durumdadırlar ve iki cins arasındaki fark büyüktür; evli erkekler için ortalama katsayı 2.73, evli kadınlar için ise, yalnızca 1.56, yani % 43 oranında daha düşüktür. Ama Oldenburg'da bunun tersi görülmektedir; ortalama katsayı evli kadınlar için 2.16, evli erkekler için ise yalnızca 1.83'dür. Burada aynı zamanda farkın daha az olduğu da belirtilmeye değer; evli erkeklerin katsayısı evli kadınlarınkinden yalnızca % 16 oranında daha düşüktür. Bu durumda *evlilikte en elverişli konumdaki cinsin toplumdan topluma değiştiğini ve her iki cinsin intihar oranları arasındaki farkın büyüklüğünün de, en elverişli konumdaki cinsin bağışıklık katsayısıyla korunmuşluk ölçüsüne göre değiştiğini söyleyebiliriz.* İncelememiz boyunca bu yasayı doğrulayan olgularla karşılaşacağız.

4. *Dulluk her iki cinsten evlilerin katsayısını düşürmekte, ama çoğu kez hepten yok etmemektedir.* Dullar evlilere göre daha çok ama genellikle bekârlara göre daha az kendilerini öl-

10 Bunun yalnız bir istisnası vardır: Katsayısı 1'in altına düşen 70-80 yaşlar arasındaki kadınlar. Bu düşmenin nedeni, Seine ilinin etkisidir. Öbür illerde (Bkz. Çizelge XII) bu yaş dilimindeki kadınların katsayısı 1'in üstündedir; yine de bu katsayının taşrada bile öbür yaş dilimlerinden daha düşük olduğu belirtilmeye değer.

dürüyorlar. Katsayıları kimi durumlarda 1.60 ve 1.66'ya dek yükselmektedir. Evlilerinki gibi dulların katsayısı da yaşla birlikte değişmektedir, ama bu değişme düzensiz olmakta, yasasını saptamaya olanak bulunmamaktadır.

Tıpkı evlilerinki gibi *dulların (bekârlara göre) bağışıklık katsayısı da cinsiyetle birlikte değişmektedir.* Fransa'da daha elverişli durumda olan erkeklerdir; erkek dulların ortalama katsayısı 1.32, kadınlarınki ise birin altında, 0.84'dür ve birinciden % 37 oranında daha düşüktür. Ama Oldenburg'da evli nüfusta olduğu gibi, dullarda da kadınların daha elverişli durumda olduğunu görüyoruz; burada dul kadınların ortalama katsayısı 1.07, dul erkeklerinki ise 0.89, yani % 17 daha düşüktür. Evlilik durumunda olduğu gibi, burada da en çok korunmuş olan kadın olduğunda aradaki fark, erkeğin daha elverişli durumda olduğu zamandakinden daha küçüktür. Öyleyse aynı terimlerle diyebiliriz ki, dulluk durumunda en iyi korunmuş olan cins toplumdan topluma değişmekte ve iki cinsin intihar oranı arasındaki farkın büyüklüğü de en elverişli cinsin bağışıklık katsayısıyla korunmuşluk ölçüsüne göre değişmektedir.

Olguları böylece saptadıktan sonra, onları açıklamaya çalışalım.

II

Evlilerin sahip olduğu bağışıklık, ancak aşağıdaki iki nedenden biriyle açıklanabilir:

Ya aile ortamının etkisinden ileri gelmektedir. Bu durumda, intihar eğilimini gideren, ya da ortaya çıkmasını önleyen şey aile olmaktadır.

Ya da bağışıklık, 'evlilik yoluyla ayıklanma' denebilecek bir etkenden ileri gelmektedir. Gerçekten evlenme kendiliğinden genel olarak nüfus içinde bir tür ayıklama yapmaktadır. Her isteyen evlenmemektedir; kimi sağlık, varlık ve ahlak niteliklerine bir arada sahip olunmadığı zaman bir aile kurabil-

me şansı azdır. Bunlardan yoksun olanlar, olağanüstü elverişli koşulların yardımı olmadıkça, ister istemez bekârların sınıfına itilmekte ve böylece bu sınıf, ülkenin tüm insan firelerini içerme durumunda kalmaktadır. Sakatlar, onulmaz hastalar, çok yoksul insanlar ya da herkesçe bilinen bozuklukları olanlar bu sınıfta yer almaktadırlar. Bundan dolayı, eğer nüfusun bu kesimi öbüründen bu denli aşağı düzeyde ise, bu durumunu daha yüksek bir ölüm oranıyla, daha büyük bir suçluluk oranıyla ve daha büyük bir intihar eğilimiyle açığa vurması doğaldır. Bu varsayıma göre intihara, suça ya da hastalığa karşı koruyucu etkide bulunan şey aile değildir; evlilerin bu bakımdan taşıdıkları ayrıcalık, yalnızca vücut ve ruh sağlığı konusunda ciddi güvence verenlerin aile yaşamına girebilmelerinden ileri gelmektedir.

Bertillon bu iki açıklama arasında duraksamakta ve ikisini birden kabul etmiş görünmektedir. O zamandan bu yana M. Letourneau *Evolution du mariage et de la famille*[11] adlı yapıtında ikinci açıklama yolunu kesinlikle seçmiş bulunuyor. Kendisi evli nüfusun tartışma götürmez üstünlüğünü, evli olma durumunun üstünlüğünün sonucu ve kanıtı saymayı reddetmektedir. Olguları o kadar üstünkörü gözlemlemiş olsaydı bu yargıya böylesine çarçabuk varmazdı.

Kuşkusuz evli insanların genelde bekârlara göre daha iyi sayılacak bir vücut ve ruh sağlığına sahip bulunmaları oldukça olasıdır. Ama evlilik yoluyla ayıklanma, nüfusun seçkinleri dışındaki kesimleri evlenmeden alıkoymamaktadır. Varlıksız ve mevkisiz insanların başkalarından önemli ölçüde daha az evlendikleri ise özellikle kuşku götürür. Belirtilmiş olduğu üzere[12] bunlar genellikle varlıklılara göre daha çok çocuk sahibidirler. İleri görüşlülük, bunları, ailelerini her türlü sakınmanın ötesinde genişletmekten alıkoymadığına göre, aile kurmalarını niçin engellesin? Ayrıca aşağıda, intiharların toplumsal oranını belirleyen etkenler içinde yoksulluğun bulunmadığını bir-

11 Paris, 1888, s. 436.

12 J. Bertillon (oğul), *Revue Scientifique*'deki makalesi.

çok kez kanıtlayacağız. Sakatlara gelince, birçok nedenle bunların sakatlıkları görülmezlikten geldikten başka, intihar edenlerin öncelikle bunlar arasından çıktığı da hiç kanıtlanmış değildir. İnsanı kendini öldürmeye en çok yönelten bedensel-ruhsal durum, her biçimiyle sinir rahatsızlığıdır. Oysa günümüzde sinir rahatsızlığı, bir eksiklikten çok bir seçkinlik göstergesi sayılmaktadır. Aydın özellikleriyle bezenmiş, yüksek zevkli toplumlarımızda sinir hastalıkları neredeyse bir soylular kesimi oluşturuyor. Yalnızca açıkça deli olanlardan evlenme hakkı esirgenmektedir. Bu sınırlı ayıklama, evlilerin büyük çaplı bağışıklığını açıklamaya yetmemektedir.[13]

Biraz *a priori* olan bu görüşler dışında daha başka birçok olgu, evlilerle bekârların farklı durumunun çok başka nedenlerden ileri geldiğini göstermektedir.

Eğer bu farklılık evlilik yoluyla ayıklanma'nın bir sonucu olsaydı bu ayıklanma işi başlar başlamaz, yani bekâr erkek ve kızların evlenmeye başladıkları yaştan sonra giderek daha artması gerekirdi. Evlenme yaşındaki ilk farkın ayıklanma yürüdükçe, yani evlenebilecek nitelikteki insanlar evlenip, doğaları gereği yaşam boyu bekârlar sınıfını oluşturmaya yazgılı olan bu güruhtan ayrıldıkça, artması gerekirdi. Ve en yüksek düzeyine de, iyi tohumun çürük tohumdan tümüyle ayrıldığı, evlenme çağındaki tüm nüfusun gerçekten de evlendiği, bekârlar arasında da artık yalnız vücut ve ruh bakımından aşağı durumda olmaları nedeniyle bekâr kalmaya mahkûm olanların bulunduğu çağda ulaşması gerekirdi. Bu çağın 30 ile 40 yaşlar arasında yer alması gerekir: Bunların üstüne çıktıktan sonra insanlar artık evlenmemektedirler.

Gerçekte ise bağışıklık katsayısı apayrı bir yasaya göre işlemektedir. Başlangıçta çoğu kez bir ağırlaştırıcı katsayıya ye-

13 Evlilerin ayrıcalıklı durumunun, evlilik yoluyla ayıklanmadan ileri geldiği yolundaki varsayımı reddetmek için, kimi kez dulluğun yol açtığı düşünülen ağırlaşma durumu ileri sürülmektedir. Ama az önce gördüğümüz gibi bekârlarla karşılaştırıldığında böyle bir ağırlaşma yoktur. Dullar evlenmemiş kişilere göre daha bile az kendilerini öldürüyorlar. Bu nedenle söz konusu sav geçerli değildir.

rini bırakır. Çok genç evliler intihara bekârlardan daha çok eğilimlidirler; eğer bağışıklıkları bizzat kendilerinden ve kalıtımlarından gelen bir şey olsaydı durum böyle olmazdı. İkincisi, en yüksek noktaya hemen bir çırpıda ulaşılmaktadır. Evlilerin elverişli durumlarının ilk yılından başlayarak (20-25 yaşlar arası) katsayı bir daha hemen hiç geçemeyeceği bir sayıya ulaşmaktadır. Bu çağda yuvarlak sayı olarak 1.430.000 bekâr erkeğe karşı yalnız 148.000 evli erkek, 1.049.00 kıza karşılık da 626.000 evli kadın vardır.[14] Görüldüğü gibi bu çağdaki bekâr nüfus doğuştan gelen nitelikleri nedeniyle ilerde evliler aristokrasisini oluşturacak olan bu seçkinler kesiminin büyük bölümünü içermektedir. Öyleyse evliler ve evli olmayanlar arasında intihar bakımından farkın az olması gerekir, oysa daha bu dönemde bile çok büyüktür. Bunun gibi bir sonraki yaş döneminde de (25-30 yaşlar), daha sonra 30-40 yaşlar arasına girecek olan iki milyon evli insanın bir milyondan çoğu henüz evli değildir; ama buna karşın bekâr nüfus bunların kendi içinde yer alışından yararlanmak şöyle dursun, tersine en elverişsiz durumunu bu sırada göstermektedir. İntihar bakımından nüfusun bu iki kesimi (evliler ve evli olmayanlar) başka hiçbir yaş döneminde birbirlerinden bu denli farklılık göstermemektedirler. Bunun tersine, ayrılmaların sona erdiği ve evliler kesiminin kadrosunun tamamlandığı 30-40 yaşlar arasında, bağışıklık katsayısı en yüksek noktasına ulaşacak ve böylece evlilik yoluyla ayıklanmanın durma noktasına geldiğini gösterecek yerde, beklenmedik ve büyük çaplı bir düşüş göstermektedir. Erkeklerde 3.20'den 2.77'ye düşmektedir; kadınlarda ise düşüş daha da büyüktür; 2.22 yerine 1.53, yani % 32 oranında bir düşme.

Öte yandan nasıl gerçekleşiyor olursa olsun, bu ayıklanmanın bekâr erkekler bakımından olduğu gibi kızlar bakımından da yapılması gerekir; çünkü evli kadınlar evli erkeklerden farklı bir yoldan seçilmemektedirler. Bu durumda eğer evli erkeklerin ruhsal üstünlükleri doğrudan doğruya bir ayıklamanın sonucu ise, bunun her iki cins için eşit olması ve dolayısıyla in-

14 Bu sayılar Fransa'ya ilişkindir ve 1891 sayımı sonuçlarıdır.

tihara karşı bağışıklık bakımından da bu eşitliğin görülmesi gerekir. Oysa gerçekte Fransa'da evli erkekler evli kadınlara göre intihara karşı daha iyi korunmuş durumdadırlar. Evli erkeklerin korunma katsayısı 3.20'ye dek yükselmekte, yalnızca bir kez 2.04'ün altına düşmekte ve genellikle 2.80 dolaylarında dolaşmakta iken, evli kadınlarda *en yüksek değer* 2.22'yi (ya da en çok 2.39'u[15]) geçmemekte, en düşük değer de 1'in altına inmektedir (0.98). Yine bizim ülkemizde kadınların intihar bakımından erkeklere en çok yaklaştıkları dönem, evlilik dönemleridir. Gerçekten 1887-91 yılları arasında, medeni durumlarına göre her bir cinsin intiharlardaki göreli veri şöyleydi:

	Her cinsin payı			
	Her yaş kümesindeki 100 bekâr intiharında		Her yaş kümesindeki 100 evli intiharında	
20-25 yaşlar	70 Erkek	30 Kadın	65 Erkek	35 Kadın
25-30 yaşlar	73 Erkek	27 Kadın	65 Erkek	35 Kadın
30-40 yaşlar	84 Erkek	16 Kadın	74 Erkek	26 Kadın
40-50 yaşlar	86 Erkek	14 Kadın	77 Erkek	23 Kadın
50-60 yaşlar	88 Erkek	12 Kadın	78 Erkek	22 Kadın
60-70 yaşlar	91 Erkek	9 Kadın	81 Erkek	19 Kadın
70-80 yaşlar	91 Erkek	9 Kadın	78 Erkek	22 Kadın
Daha büyük	90 Erkek	10 Kadın	88 Erkek	12 Kadın

Görüldüğü gibi her yaş kümesinde,[16] evlilerin intiharlarında evli kadınların payı, bekârların intiharlarında kızların payından çok daha yüksektir. Kuşkusuz bu, evli kadının kıza göre intihara karşı daha az korunmuş olduğundan dolayı değildir: Çizelge XX ve XXI bunun tersini ortaya koymaktadır. Ama

15 Bu ihtiyatı gösteriyoruz, çünkü 2.39 katsayısı 15-20 yaş dönemine ilişkindir ve bu çağda evli kadınların intiharı çok seyrek olduğundan, hesaplamaya temel alınan çoz az sayıda olay bu sayının doğruluğunu kuşkulu kılmaktadır.

16 Kadın ve erkeklerin değişik medeni durumlardaki göreli koşulları karşılaştırılırken, çoğu kez yaşın etkisini gidermeye önem verilmemektedir; ama o zaman da doğru olmayan sonuçlara varılmaktadır. Örneğin bu yaygın yönteme göre 1887-91 arasında her yaş kümesinden 79 evli erkek intiharına karşı 21 evli kadın intiharı ve 100 bekâr erkek intiharına karşı 19 k. intiharı bulunduğu saptanır. Bu sayılar durumu yanlış yansıtmış oluyorlar. Yukarıdaki çizelge, evli kadınlarla kızların intiharlardaki payları arasındaki farkın, her yaş kümesinde

evlenmekle bir şey yitirmiyorsa da, evli erkeğe göre daha az şey kazanmaktadır. Ama öyleyse bağışıklıklarının böylesine eşitsiz olması, aile yaşamının iki cinsin ruhsal durumlarını değişik biçimde etkilemesinden ileri geliyor demektir. Bu eşitsizliğin başka bir nedeni bulunmadığını –hatta kesin bir biçimde– kanıtlayan olgu, aile ortamının etkisi altında doğup büyümekte olmasıdır. Gerçekten de çizelge XXI başlangıçta bağışıklık katsayısının her iki cins için de tamamen aynı olduğunu göstermektedir: Kadınlar için 2.39 (15-20 yaşlarda) ya da 2 (20-25 yaşlarda). Daha sonra fark belirginleşmeye başlamaktadır: Önce, evli kadınların katsayısı en yüksek yaşa gelinceye değin evli erkeklerinkine oranla daha az arttığı için, ikinci olarak da düşüş daha hızlı ve daha büyük olduğu için.[17] Görüldüğü gibi bağışıklık katsayısının ailenin etkisi uzadıkça değişmekte olması, bu etkiye bağımlı olduğunun kanıtıdır.

Bundan da daha açık kanıt, evli nüfusun bağışıklıktan yararlanma ölçüsü bakımından iki cins arasındaki farkın her ülkede aynı olmayışıdır. Oldenburg Büyük Dükalığı'nda kadınların daha elverişli durumda olduğunu görüyoruz; ilerde bu tersine dönüşün bir başka örneğini daha göreceğiz. Ama genel olarak evlenme yoluyla ayıklanma her yerde aynı biçimde işlememektedir. Bu bakımdan, evlilik bağışıklığının temel etkeni olması olanaksızdır; çünkü, öyle olsaydı değişik ülkelerde bir-

bundan çok daha büyük olduğunu gösteriyor. Bu durumun nedeni, cinsler arasındaki farkın, evlilikte de bekârlıkta da, yaşla birlikte değişmekte olmasıdır. 70-80 yaşlar arasında bu fark 20 yaşındakinin hemen de iki katıdır. Biliyoruz ki bekâr nüfus, hemen tümüyle 30 yaşından küçük bireylerden oluşmaktadır. Bu durumda yaş göz önünde bulundurulmasa, elde edilen fark gerçekte otuz yaşları sırasında bekâr erkek ve kızlar arasındaki fark olur. Ama o zaman, bu farkı yaş ayrımı gözetmeksizin evlilerle bekârlar arasındaki fark ile karşılaştırdığımızda, evliler ortalama 50 yaş dolaylarında olduğundan, bu kez karşılaştırma bu yaştaki evlilere göre yapılmış olur. Karşılaştırma da böylece çarpıtılmış ve cinsler arasındaki fark üzerinde yaşın etkisi evlilik ve bekârlıkta aynı olmadığından yanlışlık daha da büyütülmüş olur. Yanlışlık, evli erkeklere göre bekâr erkekler bakımından daha büyük olmaktadır.

17 Bunun gibi, önceki çizelgede de görüldüğü üzere, ileri yaşlara doğru gidildikçe, evli kadınların toplam evli intiharları içindeki oranı, kızların toplam bekâr intiharları içindeki oranını gittikçe daha çok aşmaktadır.

birinin tersine sonuçlara yol açmaması gerekmez miydi? Tersine olarak ailenin, iki değişik toplumda, cinsler üzerinde değişik etkide bulunacak biçimde kurulması olasıdır. Öyleyse incelemekte olduğumuz olayın temel nedenini aile kümesinin kuruluşunda aramamız gerekir.

Ama ilginç olmakla birlikte bu sonucun açıklanması da gereklidir; çünkü aile ortamı değişik öğelerden kuruludur. Her eş için aile şunları içerir: 1. Öbür eş, 2. çocuklar. Aile ortamının intihar eğiliminden koruyucu etkisi, bu öğelerden birincisinin mi, yoksa ikincisinin mi ürünüdür? Başka deyişle aile, iki değişik birleşmeden oluşmaktadır; bir yandan eşler kümesi, öte yandan sözcüğün tam anlamıyla aile kümesi var. Bu iki topluluğun ne kökenleri, ne doğaları ve bundan dolayı öyle görünüyor ki ne de etkileri aynıdır. Birisi bir sözleşmeden ve seçimli yakınlıklardan, öbürü ise doğal bir olaydan, yani kan bağından ileri gelmektedir; birincisi aynı kuşaktan iki üyeyi kendi aralarında bağlarken, ikincisi bir kuşağı bir sonraki kuşağa bağlamaktadır; ikincisi insanlık kadar eski iken birincisi görece daha geç bir dönemde örgütlenmiştir. Bunlar birbirlerinden bunca farklı olduklarına göre, her ikisinin de anlamaya çalıştığımız olguyu eşit biçimde ortaya çıkarıcı etkide bulunduğunu *a priori* olarak kabul edilemez. Ama her ikisinin etkisi olsa bile, bu ne aynı biçimde, ne de –öyle görünüyor ki– aynı ölçüde olabilir. Bu nedenle bunların her ikisinin de payı olup olmadığını ve eğer varsa her birinin göreli yerinin ne olduğunu araştırmak gerekir.

Evliliğin etkisinin önemsiz olduğunu kanıtlayan bir olgu, yüzyılın başından bu yana evlenme oranı pek değişmediği halde intiharların üç kat artmış olmasıdır. 1821-30 arasında 1.000 nüfus başına yılda ortalama 7.8, 1831-50 arasında 8, 1851-60 arasında 7.9, 1861-70 arasında 7.8, 1871-80 arasında da 8 evlenme vardı. Bu süre içinde bir milyon kişi başına düşen intiharlar oranı 54'ten 180'e çıkmıştır. 1880-88 arasında evlenmeler biraz azalmıştır (8 yerine 7.4), ama bu azalmanın, 1880-87 arasında % 16'dan daha çok artmış bulunan intiharlardaki büyük artış-

la ilgisi yoktur.[18] Bundan başka, 1865-88 dönemi boyunca Fransa'daki ortalama evlenme oranı (7.7), Danimarka (7.8) ve İtalya'dakinin (7.6) hemen hemen aynıdır; oysa bu ülkeler intihar açısından birbirlerinden son derece farklıdırlar.[19] Ama elimizde evlilik birleşmesinin intihar üzerindeki etkisini çok daha kesin biçimde ölçecek başka bir araç var: Bu etkiyi, yalnızca evlenen eşlerden kurulu ailelerde, yani çocuksuz ailelerde gözlemlemek.

1887-91 yılları arasında çocuksuz bir milyon evli nüfusta yıllık ortalama intihar sayısı 644'idi.[20] Evliliğin aile ortamından soyutlanmış olarak, kendi başına insanları intihara karşı ne ölçüde koruduğunu anlamak için, bu sayıyı aynı yaş ortalamasındaki bekâr nüfusun yıllık intihar sayısıyla karşılaştırmaktan başka yol yoktur. Çizelge XXI, çok önemli bir hizmet olmak üzere bize bu karşılaştırmayı yapma olanağını veriyor. Evli erkeklerin yaş ortalaması, bugün olduğu gibi o tarihte de 46 yıl, 8 ay 1/3 idi. Bu yaştaki bir milyon bekâr nüfus başına yaklaşık 975 intihar düşüyordu. Oysa 644'e karşı 975, 100'e karşı 150 demektir. Yani kısır evli erkeklerde bağışıklık katsayısı yalnızca 1.5'dur; bunlar, aynı yaştaki bekârlara oranla yalnızca üçte bir oranında daha az intihar etmektedirler. Çocuk olduğunda

18 Legoyt (*a.g.k.*, s. 175) ve Corre (*Crime et suicide*, s. 475) ise intiharlar ile evlenmelerdeki değişmeler arasında bir bağ kurabildikleri kanısındadırlar. Ama yanlışları, önce çok kısa bir dönemi göz önüne almış olmalarından, sonra da en son yılları, Fransa'da evlenmelerin, 1870 savaşının evli nüfusta yol açtığı boşlukları doldurmak gerektiği için, 1813'ten bu yana hiç görülmeyen ölçüde olağanüstü arttığı bir yıl olan 1872 yılı ile karşılaştırmalarından ileri gelmektedir; evlenmeler arasındaki değişmeler böyle bir noktaya göre ölçülemez. Aynı gözlem Almanya, hatta tüm Avrupa ülkeleri için de geçerlidir. Bu tarihte evlenme oranının sanki kırbaçlanış gibi şaha kalktığı görülüyor. İtalya'da, İsviçre'de, Belçika'da, İngiltere'de, Hollanda'da kimi kez 1873'e değin süren büyük çaplı ve beklenmedik bir artış görüyoruz. Sanki savaştan zarar görmüş olan iki ülkenin yitiklerini onarmak için bütün Avrupa yardıma kalkışmış gibi bir görünüm vardı. Ama bir süre sonra evlenmeler oranında büyük bir düşüşün olması doğaldır ve bundan, sözü geçen yazarların ileri sürdüğü anlam çıkmaz (bkz. Öttingen, *Moralstatistik*, ekler, çizelge 1, 2 ve 3).

19 Levasseur'e göre, *Population française*, c. II, s. 208.

20 1886 sayımına göre; *Dénombrement*, s. 123.

ise durum bambaşkadır. Çocuklu bir milyon evli erkek başına, aynı dönemde, yalnızca 336 intihar düşmekteydi. Bu sayıya karşı 975, 100'e karşı 290 demektir; yani ailede çocuk varsa, bağışıklık katsayısı hemen hemen iki katına (1.5 yerine 2.90) çıkmaktadır.

Görülüyor ki aile topluluğu evli erkeklerin bağışıklığında ancak zayıf bir rol oynamaktadır. Hatta yukarıdaki hesaplamada bu rolü, gerçekte olduğundan biraz daha büyük göstermiş bulunuyoruz. Gerçekten de çocuksuz evli erkeklerin genellikle evli erkeklerle aynı yaş ortalamasında olduklarını varsaydık, oysa daha genç oldukları kesindir. Çünkü bunların içinde, kısır oldukları için değil, çok yeni evlenmiş olup henüz çocuk yapma zamanı bulamamış oldukları için çocuk sahibi olmayan çok genç evli erkekler de yer almaktadır. Ortalama erkeğin ancak 34 yaşında ilk çocuğu olmaktadır,[21] ama evlenişi 28, 29 yaşlarında olmaktadır. Demek ki evli nüfus içinde 28-34 yaşlar arasında olan kesim, bütünüyle çocuksuz evliler kesimi içinde yer almakta, bu ise bu son kesimin yaş ortalamasını düşürmektedir; sonuç olarak, biz 46 yaşındaki durumu hesaplamakla, kuşkusuz gerçektekinden daha büyük bir sayı elde etmiş bulunuyoruz. Öyleyse bekârlarla karşılaştırılmaları gereken, 46 yaşındakiler değil, bunlardan daha az intihar eden daha genç kesimdir. Yani 1.5'luk bağışıklık katsayısı, oldukça yüksek bir sayı olmalı; çocuksuz evli erkeklerin ortalama yaşını kesinlikle bilseydik, bunlardaki intihar eğiliminin bekârlarınkine, yukarıdaki sayıların gösterdiğinden de daha yakın olduğunu görürdük.

Bundan başka evliliğin etkisinin sınırlı olduğu, çocuklu dulların çocuklu evlilere göre daha iyi bir durumda oluşundan da anlaşılmaktadır. Gerçekten çocuklu dullarda bir milyon kişide 937 intihar görülüyor. Oysa bunların yaş ortalaması 61 yıl, 8 ay 1/3'dür. Aynı yaştaki bekârların intihar oranı (bkz. Çizelge XXI) ise 1.434 ile 1.768 arasındadır, ya da yaklaşık 1.504'dür. 737'ye göre bu sayı, 100'e göre 160 demektir. Demek ki dullar, çocuklar varsa en azından 1.6 değerinde,

21 Bkz. *Annuaire statistique de la France,* 15. cilt, s. 43.

dolayısıyla çocuksuz evlilerinkinden daha yüksek olan bir bağışıklık katsayısından yararlanmaktadırlar. Hesaplamayı böyle yapmakla, katsayıyı yine de artırmış değil, olduğundan daha küçük göstermiş bulunuyoruz. Çünkü çocuk sahibi dullar, kuşkusuz genel olarak dullardan daha yaşlıdırlar. Gerçekten de genel olarak dul nüfus içinde, eşin çok erken ölümü nedeniyle çocuksuz kalanlar, yani çok genç dullar da yer almaktadır. Demek ki çocuklu dullar 62 yaştan yukarıdaki (ve yaşları nedeniyle intihara daha çok eğilimli olan) bekârlarla karşılaştırılmalıdırlar. Bu karşılaştırma sonunda, çocuklu dulların bağışıklığının daha da büyük olduğunun görüleceği açıktır.[22]

Bu 1.6'lık katsayının çocuklu evlilerin 2.9 olan katsayısından önemli ölçüde düşük olduğu açıktır; fark % 45 ölçüsündedir. Bu durumda aile topluluğunun tek başına olan etkisi, bizim savunduğumuzdan daha büyük demektir, çünkü aile sonbulduğunda geride kalan eşin bağışıklığı bu ölçüde azalmaktadır. Ama azalmanın çok az bölümü ailenin dağılmasından ileri gelmektedir. Çünkü, çocuk olmadığı durumlarda dulluğun etkileri çok daha zayıf olmaktadır. Çocuksuz bir milyon dul nüfus başına 1.258 intihar olmaktadır; bekârlar için 1.504 olan intihar sayısı bu sayıya göre 100'e karşı 119 gibidir. Görüldüğü gibi bağışıklık katsayısı 1.2 olup çocuksuz evlilerinkinden (1.5) biraz düşüktür. Aralarındaki fark % 20'den ibarettir. Böylece eşlerden birinin ölümü, evlilik bağının sona ermesi dışında başka bir sonuç doğurmamış ise, dul kalan eşin intihar eğilimi üzerinde çok büyük etkilerde bulunmamaktadır. Öyleyse evlilik bağı, var olduğu sürece, bu eğilimi ancak küçük bir ölçüde sınırlayabilmektedir; çünkü sona erdiğinde, intihar eğilimi daha büyük bir artış göstermemektedir. Çocuklu iken dul kalmanın zararlı etkisinin neden daha büyük olduğuna gelince, bunu çocukların varlığıyla açıklamak gerekir. Kuşkusuz

22 Aynı nedenle çocuklu evlilerin yaşı genellikle evli nüfusunkinden daha yüksektir ve bu nedenle 2.9'luk bağışıklık katsayısı da gerçekte oduğundan daha düşüktür.

çocuklar bir bakıma dul eşi yaşama bağlar, ama aynı zamanda geçirdiği bunalımı daha ağır da kılar. Çünkü bu durumda yıkılan artık yalnızca evlilik bağları değildir; tersine, artık bir aile topluluğu bulunduğu için, bu topluluğun işleyişi de bozulmaktadır. Çarklardan temel bir tanesi ortadan kalkınca tüm makine işlemez olmuştur. Bozulan dengeyi yeniden kurmak için erkeğin çifte bir görevi üstlenmesi ve hazırlıklı olmadığı kimi işleri yerine getirmesi gerekmiştir. Evlilik boyunca yararlandığı bunca elverişli durumu yitirişinin nedeni işte budur. Yani neden, artık evli olmayışı değil, başında bulunduğu ailenin çözülmüş olmasıdır. Bu yıkımın nedeni eşin değil, ailede annenin yitirilişidir.

Ama evliliğin zayıf etkisi çocuksuz ailelerde özellikle kadın bakımından açıkça kendini göstermektedir. Çocuksuz evli kadınlarda bir milyon kişiye 221 intihar olayı düşmektedir; aynı yaşlardaki (42, 43 yaşlar) bekâr kadınlarda bu oran yalnızca milyonda 150'dir. Bu sayılardan birincisi 100 sayılsa ikinci 67 demektir; böylece bağışıklık katsayısı 1'in altına düşüp 0.67 olmaktadır, yani gerçekte durumda bir kötüleşme vardır. *Görüldüğü gibi Fransa'da çocuksuz evli kadınlar, aynı yaştan bekâr kadınlara göre yarı yarıya bir oranla daha çok kendilerini öldürüyorlar.* Daha önce genel olarak evli kadının aile yaşamından evli erkeğe göre daha az yararlandığını gözlemlemiştik. Şimdi de bunun nedenini görüyoruz; özetle, aile topluluğu kendi başına, kadın için zararlı olmakta ve onun intihar eğilimini artırmaktadır.

Bununla birlikte evli kadınların pek çoğunun bir bağışıklık katsayısından yararlanıyor görünmesi, çocuksuz ailelerin istisna olmasından ve bunun sonucu olarak çocukların varlığının çoğunlukla evliliğin olumsuz etkisini düzeltip hafifletmesinden dolayıdır. Ama bu etki yalnızca hafiflemektedir. Bir milyon çocuklu kadından 79'u intihar etmektedir; bu sayı 42 yaşındaki evli olmayan kadınların intihar oranı olan 150 ile karşılaştırılırsa, evli kadının, aynı zamanda anne olduğu takdirde bile ancak 1.89'luk bir bağışıklık katsayısından yararlandığını gösterir; ya-

ni aynı durumdaki evli erkeğinkine göre % 35 daha düşük bir katsayı.[23]

Görüldüğü gibi intihar bakımından, Bertillon'un önermesine katılamayız: "Kadın evlendiğinde bu birleşmeden erkeğe göre daha çok yararlanır; ama evliliği bıraktığında da, zorunlu olarak ondan daha çok kayıplara uğramaktadır."[24]

III

Görüldüğü gibi evli kişilerin bağışıklığı, erkekler için tümden, kadınlar için de bir bölümüyle, eşler topluluğunun değil, aile topluluğunun etkisinden ileri gelmektedir. Ancak çocuk olmadığı durumlarda bile erkeklerin en azından 1'e 1.5 oranında korunmuş olduklarını gördük. 150'ye karşı 50, yani % 33 oranında daha az intihar, aile tam olduğu durumdakinden oldukça az ise de yine de önemsiz sayılamaz ve nedenini anlamak gerekir. Bu neden, evliliğin erkek cinsine sağladığı özel bir yarar mıdır, yoksa daha çok evlilik yoluyla ayıklanmanın bir sonucu mudur? Çünkü bu sonuncu etkenin öne sürüldüğü gibi temel rolü oynamadığını kanıtlamış bulunuyorsak da, hiçbir etkisi bulunmadığı kanıtlanmış değildir.

Hatta bir olgu var ki, ilk bakışta bu varsayımı doğrular görünmektedir. Çocuksuz evli erkeklerin bağışıklık katsayısının bir ölçüde evlilik bozulduktan sonra da devam ettiğini biliyoruz; yalnız 1.5'dan 1.2'ye düşmektedir. Ama çocuksuz erkek dulların bu bağışıklığını kendi başına intihar eğilimini azaltıcı

23 Benzer bir fark, çocuksuz evli erkeklerin bağışıklık katsayısı ile çocuksuz evli kadınlarınki arasında da görülmektedir; ama buradaki fark çok daha büyüktür. İkincilerdeki (0.67) birincilerdekine (1.5) göre % 66 oranında daha düşüktür. Demek ki çocukların varlığı kadına evlenmekle yitirdiği alanın yarısını yeniden kazanma olanağını sağlıyor. Başka deyişle kadın evlilikten erkeğe göre daha az yararlanıyorsa da, aile ortamından, yani çocukların varlığından ona göre daha çok yararlanmaktadır. Çocukların mutlandırıcı etkisine kadın kocaya göre daha duyarlıdır.

24 *Mariage* maddesi, *Dict. Encycl.*, 2. dizi c. V, s. 36.

değil, tersine artırıcı olan dulluğa bağlayamayacağımız açıktır. Öyleyse bu bağışıklığın aileden ayrı ve ondan önce gelen bir nedeni olmalıdır, çünkü kadının ölümüyle aile sona erdikten sonra da etkisi süregitmektedir. Acaba bu bağışıklık, kocanın, evlilik yoluyla ayıklanma sürecinin yaratmadığı, yalnızca ortaya çıkardığı doğuştan bir niteliği olmasın? Evlenmeden önce var olduğuna ve ondan bağımsız olduğuna göre, ondan daha uzun ömürlü olması da çok doğaldır. Eğer evliler nüfusun seçkin bir kesimi iseler, dulların da böyle olmaları kaçınılmazdır. Gerçi doğuştan gelen bu üstünlüğün dullardaki etkileri daha zayıftır, çünkü intihara karşı daha az bir ölçüde korunmuş durumdadırlar. Ama bu koruyucu etkinin bir ölçüde dulluğun yol açtığı sarsıntı ile giderildiği ve tüm sonuçlarını doğurmaktan alıkonulduğu düşünülebilir.

Ama bu açıklamanın kabul edilebilmesi için her iki cins bakımından da uygulanabilir olması gerekirdi. Yani evli kadınlarda da, başka koşullar aynı olmak koşuluyla, onları bekârlara göre daha çok koruyacak olan bu doğal yeteneğin hiç değilse izlerini bulmamız gerekirdi. Oysa evli kadınların, çocuksuzluk durumunda aynı yaştaki kızlara oranla daha çok intihar ettikleri gerçeği, onların doğumlarından başlayarak kişisel bir bağışıklık katsayısıyla donanmış olduklarını savunan varsayımla çelişmektedir. Yine de bu katsayının erkek için olduğu gibi kadın için de söz konusu olduğu, ama evlilik süresi boyunca, evliliğin kadının manevi durumu üzerindeki talihsiz etkileri yüzünden büsbütün ortadan kalktığı da kabul edilebilir. Ama eğer bu bağışıklığın sonuçları, yalnızca kadının evlenmekle içine girdiği bir tür maneviyat bozukluğu yüzünden daraltılmış ya da örtülenmiş ise, evliliğin sona ermesi üzerine, yani dullukla birlikte yeniden ortaya çıkması gerekir. O zaman bunaltıcı evlilik boyunduruğundan kurtulan kadının, bütün elverişli özelliklerine yeniden kavuştuğunu ve sonunda da evlenmeyi başaramayan bekâr hemcinslerinin karşısındaki doğuştan üstünlüğünü sergilediğini görmemiz gerekir. Başka deyişle çocuksuz dul kadın, evlenmemiş kadınlara göre, en azından ço-

çuksuz dul erkeklerinkine yakın bir bağışıklık katsayısına sahip olmalıdır. Oysa durum hiç de böyle değildir. Bir milyon çocuksuz dul kadın başına yılda ortalama 322 intihar düşüyor; 60 yaşından (dul kadınların ortalama yaşı) küçük bir milyon bekâr kadın içinde ise yalnızca 189 ile 204 arasında değişen sayıda, ortalama 196 intihar oluyor. Bu sayılardan birincisi 100 olsa, ikincisi 60 demektir. Demek ki çocuksuz dul kadınların bağışıklık katsayısı 1'in altındadır, yani bir kötüleşme katsayısıdır; 0.60 olup çocuksuz evli kadınlarınkinden bile biraz daha düşüktür. Öyleyse çocuksuz evli kadınları, intihara karşı kendilerinde bulunduğu düşünülen doğal uzaklığı ortaya koymaktan alıkoyan şey evlilik değildir.

Buna karşılık belki denilecektir ki, evliliğin ortaya çıkmaktan alıkoyduğu bu mutlu niteliklerin yeniden tam olarak gerçekleşmesini engelleyen şey, dulluğun kadın için daha da kötü bir durum oluşudur. Gerçekten de dul kadının dul erkeğe göre daha güç bir durumda bulunduğu düşüncesi çok yaygındır. Varlığını kendi başına sürdürmek, özellikle bütün bir ailenin gereksinimlerini kendisi karşılamak zorunda kalan dul kadının, mücadele etmesi gereken ekonomik ve manevi güçlükler vurgulanmaktadır. Bu görüşün olgularla kanıtlanmış olduğuna bile inanılmıştır. Morselli'ye göre[25] istatistikler, dulluk durumunda kadının intihar eğiliminin evlilik durumundakine oranla erkeğinkine daha yakın olduğunu göstermektedir; ve evliyken de, bu kez bekârlıktakine oranla bu konuda erkeğe daha yakın olduğundan, kadın için dulluğun en kötü durum olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu görüşü desteklemek üzere Morselli, yalnız Fransa'yla ilgili olan, ama değişik ölçülerde de olsa tüm Avrupa uluslarında gözlemlenebilen aşağıdaki sayıları vermektedir.

Dulların intiharlarında kadınların payı, gerçekten de evlilerin intiharlarınkinden çok daha büyük gibi görünmektedir. Bu, dulluğun kadın için evlilikten daha acılı oluşunun kanıtı değil midir? Eğer böyle ise, bir kez dul kalsa bile, kadının do-

25 Bkz. *a.g.k.*, s. 342.

	100 evli intiharının cinsiyete göre dağılımı		100 dul intiharının cinsiyete göre dağılımı	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1871	79	21	71	29
1872	78	22	68	32
1873	79	21	69	31
1874	74	26	57	43
1875	81	19	77	23
1876	82	18	78	22

ğasından gelen olumlu etkiler, ortaya çıkmaktan evliliktekine göre daha da büyük ölçüde engellenmesinde şaşacak bir şey yoktur.

Ne yazık ki, bu sözde yasa, olgusal bir yanlış üzerine kuruludur. Morselli, her yerde dul kadınların dul erkeklerden iki kat daha çok olduğunu unutmuştur. Fransa'da yuvarlak sayıyla 2 milyon dul kadın, 1 milyon da dul erkek vardır. Prusya'da 1890 sayımına göre dul erkekler 450.000, dul kadınlar ise 1.319.000'dir. Bu koşullarda dul kadınların intiharlardaki payının, zorunlu olarak evli erkeklerle eşit sayıda olan evli kadınlarınkinden daha yüksek olması çok doğaldır. Karşılaştırmanın bir anlam taşıması isteniyorsa her iki nüfustan eşit sayı alınmalıdır. Ama bu önlem alındığında Morselli'nin bulduğunun tersi sonuçlara varılır. Dullar için ortalama yaş olan 60 yaşında 1 milyon evli kadın başına 454, 1 milyon evli erkek başına da 577 intihar olmaktadır. Yani kadınların payı % 21'dir. Dullukta bu pay önemli ölçüde azalmaktadır. Gerçekten bir milyon dul kadın başına 210, bir milyon dul erkek başına da 1.017 intihar olmaktadır; sonuç olarak her iki cinsten 100 intihar olayında kadınların payı 17'dir. Buna karşılık erkeklerin payı % 79'dan % 83'e yükselmektedir. Böylece evlilikten dulluğa geçerken erkek kadına göre daha büyük bir kayba uğramaktadır, çünkü evlilik durumundan elde ettiği kimi yararları sürdürmemektedir. Görülüyor ki bu durum değişiminin dul erkek için dul kadın için olduğundan daha az zahmetli ve daha az ıahatsız edici olduğunu düşünmek için hiçbir neden yoktur; gerçek bunun tersidir.

Ayrıca dul erkeklerde ölüm oranının dul kadınlardakini çok aştığı da bilinmektedir. Dul erkeklerinki, her yaşta, bekâr erkeklerinkinden 3 ya da 4 kat daha yüksektir. Oysa dul kadınlarınki kızlarınkine göre ancak biraz fazladır. Demek ki erkek ikinci evlilik için ne denli istekli ise kadın o ölçüde isteksizdir.[26] Eğer dulluk erkek için bunca kolay, kadın için de söylendiği kadar çekilmez olsaydı durumun başka türlü olması gerekirdi.[27]

Ama eğer dulluk, kadının yalnızca evlenebilmiş olmakla beliren doğal üstünlüklerini köreltici herhangi bir etkide bulunmuyor ve bu üstünlükler de kendilerini herhangi bir kesin belirtiyle ortaya koymuyorlarsa, o zaman onların varlıklarını düşünmek için hiçbir neden kalmaz. Böylece evlilik yoluyla ayıklanma varsayımı kadınlar için hiç değerli değil demektir. Hiçbir şey evlenen kadının, kendisini intihara karşı bir ölçüde koruyan ayrıcalıklı bir yapısı bulunduğunu düşünmeye hak verdirmez. Öyleyse bu varsayım, erkekler bakımından da aynı ölçüde dayanaktan yokundur. Çocuksuz evli erkeklerin yararlandığı 1.5'luk katsayı, onların nüfusun en sağlıklı kesimlerinden seçilmiş olmasıyla ilgili değildir; bu ancak evliliğin bir sonucu olabilir. Kadın için öylesine elverişsiz olan karı-koca topluluğunun, çocuk olmadığında bile erkek için yararlı olduğunu kabul etmek gerekir. Evlenen erkekler, doğuştan bir seçkin kesim değildirler; kendilerini intihardan uzak tutan huylarını evlenmeden önce edinmiş olmayıp, tersine evlilik yaşamını yaşayarak edinmektedirler. En azından, eğer kimi doğal ayrıcalıkları varsa, bunlar son derece belirsiz ve önemsizdirler; çünkü başka kimi koşullar bulunmadıkça etkisiz kalmaktadırlar. Bu öylesine doğrudur ki, intihar asıl olarak bireylerin doğuştan özelliklerine değil, kendilerinin dışında bulunan ve onlara egemen olan nedenlere bağlıdır!

---

26 Bkz. Bertillon, *Les célibataires, les veufs, etc., Rev. scient.* 1879.

27 Morselli görüşünü desteklemek üzere, savaşların ertesinde dul kadınların intiharlarının kızların ya da evli kadınlarınkinden çok daha büyük bir artış gösterdiğini de belirtiyor. Ama bu yalnızca, o anlarda dul kadın sayısının olağanüstü ölçülerde artmasından dolayıdır; bu bakımdan, bu kesimde daha çok sayıda intihar olayı görülmesi ve bu artışın denge yeniden kurulup, her medeni durum kesimi nüfus içinde normal düzeyine ulaşıncaya değin sürmesi doğaldır.

Ancak çözülmesi gerekli son bir güçlük kalıyor. Eğer aileden bağımsız olan bu 1.5'luk katsayı evlilikten ileri geliyorsa, çocuksuz dullarda varlığını sürdürüp en azından biraz hafiflemiş olarak (1.2) yeniden ortaya çıkışı neyle açıklanabilir? Bu sürekliliği açıklamakta olan evlilik yoluyla ayıklanma görüşü reddedilecekse, onun yerine ne koymalı?

Evlilik süresince oluşan alışkanlıkların, zevklerin, eğilimlerin, evliliğin sona ermesiyle ortadan kalkmadığını düşünmek yeterlidir ve bundan daha doğal bir varsayım da olamaz. Eğer evli erkek, çocukları olmadığında bile intihara karşı göreli bir uzaklık duyuyorsa, dul kaldığında da bu duygudan bir şeyler koruyor olması çok doğaldır. Ancak dulluk bir ölçüde manevi sarsıntıyla birlikte gittiğinden ve ilerde göstereceğimiz üzere her denge bozulması insanları intihara ittiğinden, söz konusu uzaklık duygusu sürmekle birlikte zayıflamaktadır. Bunun tersine, ama aynı nedenle, kısır evli kadınlar kızlara oranla daha çok intihar ettiklerine göre, dul kaldıklarında da bu eğilimleri, dulluğun her zaman birlikte getirdiği bunalım ve sıkıntılar nedeniyle biraz ağırlaşarak da olsa, süregitmektedir. Ancak, evliliğin kadın bakımından yol açtığı olumsuz sonuçlar nedeniyle dul kalma kadın için biraz daha kolaylaştığından, intihar eğilimindeki söz konusu ağırlaşma çok hafif kalmaktadır. Katsayıdaki azalma, yüz üzerinden ancak birkaç birim olmaktadır (0.67 yerine 0.60).[28]

28 Çocukluluk durumunda, dulluğun katsayıda yol açtığı azalma her iki cins için hemen aynıdır. Çocuklu evli erkeklerde katsayı 2.9'dur; 1.6'ya düşmektedir. Aynı koşullardaki kadınlarda ise 1.89'dan 1.06'ya düşmektedir. Düşüş erkeklerde % 45, kadınlarda % 44 oranlarındadır. Demek ki daha önce söylediğimiz gibi dulluğun iki tür sonucu olmaktadır: Bir yandan karı-koca topluluğunu, bir yandan da aile topluluğunu bozmaktadır. Birinci bozulmayı kadın erkeğe göre çok daha az duymaktadır, çünkü onun evlilikten kazancı daha azdır. Ama buna karşılık ikinci bozulmayı kadın daha çok duymaktadır; çünkü kadın için aile yönetiminde kocanın yerini doldurmak, koca için kadının ev işlerindeki yerini doldurmaktan çoğu kez daha güçtür. Bu bakımdan, çocuklu durumda dulluğun her iki cinsin intihar eğiliminde aynı ölçülerde değişmeyi yol açması gibi bir tür telafi olayı görülmektedir. Görülüyor ki özellikle çocuk olmadığında dul kadın, evlilikte yitirmiş olduğu alanın bir bölümünü yeniden elde etmektedir.

Bu açıklamayı doğrulayan bir olgu da bunun daha genel nitelikteki şu önermenin yalnızca özel bir belirişi olmasıdır: Aynı toplum içinde her cinsten dulların intihar eğilimi, o cinsin evlilik sırasındaki intihar eğiliminin bağımlı değişkenidir (fonksiyonudur). Eğer evli erkek yüksek ölçüde korunmakta ise, dul erkek de –kuşkusuz daha az bir ölçüde olmakla birlikte– öyledir; eğer evli erkek intihara karşı zayıf bir ölçüde korunmakta ise, dul erkek hiç korunmamakta, ya da çok az korunmaktadır. Fransa'da evli erkeklerin bağışıklık katsayısı evli kadınlarınkinden daha yüksektir; dul erkeklerinki de dul kadınlarınkinden daha yüksektir. Oldenburg'da evli nüfus içinde durum bunun tersidir: Kadının bağışıklığı erkeğinden daha büyüktür. Dul kadınlarınki de dul erkeklerinkinden daha yüksektir. Ama tek başına bu iki örnek haklı olarak yeterli kanıt sayılmayabileceğinden, öte yandan da istatistik yayınları bize önermemizi başka ülkeler açısından sınamak için gerekli bilgileri vermediğinden, karşılaştırmalarımızın alanını genişletmek için şu yola başvurduk: Bir yandan Seine ili için, bir yandan da geri kalan tüm iller toplamı için, her yaş ve medeni durum kümesine ilişkin intihar oranlarını ayrı ayrı hesapladık. Böylece birbirinden ayırt edilen iki toplumsal küme, karşılaştırmaları anlamlı olabilecek ölçüde birbirinden farklı sayılabilir. Gerçekten de aile yaşamının bunların her birinde intihar üzerindeki etkisi çok farklıdır (bkz. Çizelge XXII). İllerde evli erkek evli kadına oranla çok daha korunmuş durumdadır. Birincilerin katsayısı yalnızca dört yerde 3'ün altına düşmekte,[29] kadınlarınki ise 2'ye bile hiç çıkmamaktadır; birincilerde ortalama 2.88, ikincilerde ise 1.49'dur. Seine'de durum bunun tersidir; evli erkeklerin katsayısı ortalama 1.56, evli kadınlarınki ise 1.79'dur.[30] Aynı ters durum dul erkeklerle dul kadınlar arasın-

[29] Çizelge XXII'de, taşrada olduğu gibi Paris'te de 20 yaşından küçük evli erkeklerin katsayısının 1'in altında olduğu görülüyor; yani onlar bakımından durumda bir kötüleşme vardır. Bu, daha önce belirtilen yasayı doğrulamaktadır.

[30] Kadın evlilikte en elverişli durumda olduğu zaman, cinsler arasındaki eşitsizliğin, erkek ayrıcalıklı durumda olduğu zamandakine göre çok daha az olduğu görülüyor; bu, daha önce belirtilen bir gözlemin yeni bir kanıtıdır.

da da gözlemlenmektedir. Taşrada dul erkeklerin ortalama katsayısı yükselmekte (1.45), dul kadınlarınki ise çok düşmektedir (0.78). Seine'de ise tersine ikincilerinki daha yüksek olup, 1'in çok yakınına, 0.93'e yükselmekte, öbürü ise 0.75'e düşmektedir. *Demek ki ayrıcalıklı cins hangisi olursa olsun, dulluk düzeni bir biçimde evliliği izlemektedir.*

Dahası var; evli erkeklerin katsayısının bir toplumsal kümeden öbürüne neye göre değiştiği araştırılır ve sonra da aynı inceleme dul erkekler bakımından yapılırsa, aşağıdaki şaşırtıcı sonuçlarla karşılaşılır:

$$\frac{\text{Taşralı evli erkeklerin katsayısı}}{\text{Seine'li evli erkeklerin katsayısı}} = \frac{2.88}{1.56} = 1.84$$

$$\frac{\text{Taşralı dul erkeklerin katsayısı}}{\text{Seine'li dul erkeklerin katsayısı}} = \frac{1.45}{0.75} = 1.93$$

Kadınlar için de şu sonuçlar:

$$\frac{\text{Seine'li evli kadınların katsayısı}}{\text{Taşralı evli kadınların katsayısı}} = \frac{1.79}{1.49} = 1.20$$

$$\frac{\text{Seine'li dul kadınların katsayısı}}{\text{Taşralı dul kadınların katsayısı}} = \frac{0.93}{0.78} = 1.19$$

Her cins için sayısal ilişkiler, aşağı yukarı aynıdır; kadınlar bakımından, bu eşitlik hemen kesindir. Görüldüğü gibi yalnızca evli erkeklerin katsayısı arttığı ya da azaldığı zaman evli kadınlarınki de aynı yönde değişmekle kalmıyor; aynı zamanda bu değişme tam tamına aynı ölçüde olu, or. Bu ilişkiler, yukarıda belirttiğimiz yasayı daha açıklıkla kanıtlayıcı olacak biçim-

ÇİZELGE XXII

Seine'de ve taşrada bir milyon nüfus başına düşen intiharların yaş ve medeni durum kümelerine göre dağılımı (1889-1891)

	Erkekler (Taşra)			Bekârlara oranla bağışıklık katsayısı		Kadınlar (taşra)			Bekârlara oranla bağışıklık katsayısı	
Yaşlar	Bekârlar	Evliler	Dullar	Evliler	Dullar	Bekârlar	Evliler	Dullar	Evliler	Dullar
15-20	100	400	—	0.25	—	67	36	375	1.86	0.17
20-25	214	95	153	2.25	1.39	95	52	76	1.82	1.25
25-30	365	103	373	3.54	0.97	122	64	156	1.90	0.78
30-40	590	202	511	2.92	1.15	101	74	174	1.36	0.58
40-50	976	295	633	3.30	1.54	147	95	149	1.54	0.98
50-60	1.445	470	852	3.07	1.69	178	136	174	1.30	1.02
60-70	1.790	582	1.047	3.07	1.70	163	142	221	1.14	0.73
70-80	2.000	664	1.252	3.01	1.59	200	191	233	1.04	0.85
80-	1.458	762	1.129	1.91	1.29	160	108	221	1.48	0.72
Bağışıklık katsayı ortalamaları				2.88	1.45	Bağışıklık katsayı ortalamaları			1.49	0.78
	Erkekler (Seine)					Kadınlar (Seine)				
15-20	280	2.000	—	0.14	—	224	—	—	—	—
20-25	487	128	—	3.80	—	196	64	—	3.06	—
25-30	599	298	714	2.01	0.83	328	103	296	3.18	1.10
30-40	869	436	912	1.99	0.95	281	156	373	1.80	0.75
40-50	985	808	1.459	1.21	0.67	357	217	289	1.64	1.23
50-60	1.367	1.552	2.321	1.18	0.58	456	353	410	1.29	1.11
60-70	1.500	1.559	2.902	0.96	0.51	515	471	637	1.09	0.80
70-80	1.783	1.741	2.082	1.02	0.85	326	677	464	0.48	0.70
80-	1.923	1.111	2.089	1.73	0.92	508	277	591	1.83	0.85
Bağışıklık katsayı ortalamaları				1.56	0.75	Bağışıklık katsayı ortalamaları			1.79	0.93

de de anlatılabilirler. Gerçekten de söz konusu ilişkiler dulluğun, cinsiyeti ne olursa olsun, her yerde evli nüfusun bağışıklığını sabit bir oranda azalttığını anlatmaktadır:

$$\frac{\text{Taşralı evli erkekler}}{\text{Taşralı dul erkekler}} = \frac{2.88}{1.45} = 1.98$$

$$\frac{\text{Seine'li evli erkekler}}{\text{Seine'li dul erkekler}} = \frac{1.56}{0.75} = 2.00$$

$$\frac{\text{Taşralı evli kadınlar}}{\text{Taşralı dul kadınlar}} = \frac{1.49}{0.78} = 1.91$$

$$\frac{\text{Seine'li evli kadınlar}}{\text{Seine'li dul kadınlar}} = \frac{1.79}{0.93} = 1.92$$

Dulların katsayısı evlilerinkinin yarısı kadardır. Öyleyse dulların intihar eğiliminin evlilerinkinin bağımlı değişkeni olduğunu söylemek hiç abartma olmaz; başka deyişle birincisi, bir ölçüde ikincisinin sonucudur. Ama o zaman da evlilik çocuk olmadığında bile erkeği koruduğuna göre, dul erkeğin bu mutlu durumdan bir şeyler sürdürüyor olmasında şaşılacak bir şey yoktur.

Bu sonuç, ortaya attığımız soruyu çözdükten başka, dulluğun niteliği konusunda da bir aydınlık getirmektedir. Gerçekten bize dulluğun kendi başına onulmaz bir kötü durum olmadığını öğretmektedir. Bekârlıktan daha iyi olduğu, çok sık görülen bir durumdur. Gerçek şudur ki dul erkek ya da kadının ruhsal durumunda özel herhangi bir şey yoktur, tersine aynı ülkedeki aynı cinsten evli kişilerinkine bağlıdır. Onun bir uzantısından ibarettir. Belli bir toplumda evliliğin ve aile yaşamının erkek ve kadınları nasıl etkilemekte olduğunu bilirsek, bunlar-

dan her biri için dulluğun ne demek olduğunu anlayabiliriz. Demek ki, mutlu bir giderme yolu sayesinde, evliliğin ve aile topluluğunun iyi durumda olduğu yerde, dulluğun yol açtığı bunalım daha acılı olsa da, kişiler onunla baş etmeye daha hazırlıklı olmaktadırlar; buna karşılık evlilik ve aile topluluğunun kuruluşu bir takım kusurlar içerdiğinde, bu bunalım daha hafif olmakta, ama bu kez kişiler onun üstesinden gelmek için aynı ölçüde hazır olmamaktadırlar. Böylece aile yaşamından erkeğin kadına göre daha çok yararlandığı toplumlarda, erkek yalnız kaldığında kadından daha çok acı çekmektedir, ama aynı zamanda bu acıya katlanma bakımından da ona göre daha iyi durumdadır, çünkü yaşamış olduğu sağlıklı etkiler onu umutsuzca kararlardan daha çok uzak tutmaktadır.

IV

Aşağıdaki çizelge, yukarıda saptanan olguları özetlemektedir.[31]

Cinsiyete göre ailenin intihar üzerine etkisi

Erkekler			Kadınlar		
	İntihar oranları	Bekârlara oranla bağışıklık katsayısı		İntihar oranları	Bekârlara oranla bağışıklık katsayısı
45 yaşındaki evlenmemiş erkekler	975		42 yaşındaki evlenmemiş kadınlar	150	
Çocuklu evliler	336	2.9	Çocuklu evliler	79	1.89
Çocuksuz evliler	644	1.5	Çocuksuz evliler	221	0.67
60 yaşındaki evlenmemiş erkekler	1.504		60 yaşındaki evlenmemiş kadınlar	196	
Çocuklu dullar	937	1.6	Çocuklu dullar	186	1.06
Çocuksuz dullar	1.258	1.2	Çocuksuz dullar	322	0.60

31 Bay Bertillon (*Revue scientifique*'deki makalesi) daha önce değişik medeni durumdakilerin çocukları olup olmadığına göre intihar oranlarını belirtmişti. Bulduğu sonuç şöyledir:

Bu çizelge ve ondan önceki gözlemler, evliliğin intihara karşı kendine özgü bir koruyucu etkisi bulunduğunu açıkça göstermektedir. Ama bu etki çok sınırlıdır ve ayrıca da yalnızca bir cinsin lehinde belirmektedir. Varlığını saptamak yararlı olmakla birlikte –bu yarar ilerdeki bölümlerden birinde daha iyi anlaşılacaktır–,[32] evlilerin bağışıklığını yapan temel etken yine de aile topluluğudur, yani anne, baba ve çocuklarla birlikte tamam olan topluluktur. Kuşkusuz eşler bu topluluğun üyesi oldukları için bu sonuçta onların da payı vardır, ama koca ya da karı olarak değil, baba ve anne olarak, yani aile topluluğunun görevlileri olarak pay sahibidirler. Eşlerden birinin yitmesi durumunda öbürünün kendini öldürme olasılığının artması, onları kişisel olarak birbirine bağlayan bağların kopmasından değil, acısını geride kalanın çektiği bir aile sarsıntısına yol açılmış olduğundan dolayıdır. Evliliğin özel etkisini incelemeyi daha sonraya bırakarak şimdilik aile topluluğunun tıpkı dinsel topluluk gibi intihara karşı güçlü bir koruyucu olduğunu söylemekle yetiniyoruz.

Hatta bu koruma, ailenin yoğunluğu arttıkça, yani üye sayısı çoğaldıkça daha da artmaktadır.

Çocuklu evli erkekler	milyonda	205	intihar
Çocuksuz evli erkekler	milyonda	478	intihar
Çocuklu evli kadınlar	milyonda	45	intihar
Çocuksuz evli kadınlar	milyonda	158	intihar
Çocuklu dul erkekler	milyonda	526	intihar
Çocuksuz dul erkekler	milyonda	1.004	intihar
Çocuklu dul kadınlar	milyonda	104	intihar
Çocuksuz dul kadınlar	milyonda	238	intihar

Bu sayılar 1861-68 yıllarına aittir. İntiharlardaki genel artış dolayısıyla bizim bulgularımızı doğrulamaktadırlar. Ama bizim Çizelge XXI'e benzer bir çizelgenin yokluğu, evlilerle dulları aynı yaşlardaki bekârlarla karşılaştırmaya olanak vermediğinden, bu sayılardan bağışıklık katsayıları konusunda hiçbir kesin sonuç çıkarılamamaktadır. Öte yandan bu sayıların tüm ülkeye ilişkin olduğundan da emin değiliz. Nitekim Fransız İstatistik Yönetimi, 1886'dan önceki sayımlarda çocuklu ve çocuksuz eşler arasında hiç ayrım yapılmamış olduğunu, tek istisna olarak yalnızca 1855'de ve Seine dışındaki iller için bunun yapıldığını kesinlikle bildirmektedir.

32 Bkz. Kitap II, Bölüm V, s. 3.

Bu görüşü daha önce Kasım 1888'de yayınlanan *Revue Philosophique*'deki bir yazımızda ortaya atıp kanıtlamış bulunuyoruz. Ama o zaman karşı karşıya bulunduğumuz istatistik veri eksiği nedeniyle, istediğimiz kesinlikte bir kanıtlamayı gerçekleştirememiştik. Gerçekten gerek genel olarak Fransa'da, gerekse her ilde üye sayısı açısından ortalama aile büyüklüğünü bilmiyorduk. Bu nedenle aile büyüklüğünün yalnızca çocukların sayısına bağlı olduğunu varsayımlamak ve bundan da ötede, bu sayı istatistiklerde belirtilmediği için onu, nüfusbilimde fizyolojik artış denilen ve bin ölüm başına düşen fazla doğum sayısını anlatan hesaplamadan yararlanarak dolaylı bir biçimde tahmin etmek zorunda kalmıştık. Kuşkusuz bu yol da geçersiz değildir, çünkü artışın yüksek olduğu yerde genel olarak aileler zorunlu olarak çok üyeli olurlar. Bununla birlikte bu sonuç kesin değildir ve çoğu kez gerçekleşmez. Çocukların anne-babalarından ister göç etmek, ister başka yerde yerleşmek, isterse başka bir neden dolayısıyla erken yaşta ayrılmalarının alışkanlık olduğu yerlerde ailelerin büyüklüğü çocukların sayısıyla orantılı olmamaktadır. Gerçekten evlilik ne denli doğurgan olmuş olursa olsun, ev boşalmış olabilir. Gerek çocuğunu, öğrenimini yapması ya da tamamlaması için çok erken yaşta aile dışına yollayan yüksek eğitimli çevrelerde, gerekse geçim güçlükleri nedeniyle çocuklarını çok erkenden başkalarına vermek zorunluluğunda kalan yoksul kesimlerde olan budur. Bunun tersine, yetişkin bekârlar, hatta evli çocuklar anne-babalarıyla yaşamaya ve tek bir aile topluluğu oluşturmaya devam ettikleri takdirde, zayıf bir doğurganlık durumunda bile aile yeterli, hatta yüksek sayıda üyeye sahip olabilir. Bütün bu nedenlerle değişik aile kümelerinin göreli büyüklüklerini doğru olarak ölçmek, ancak gerçekte kaç kişiden kurulu oldukları bilindiği takdirde olanaklıdır.

Sonuçları ancak 1888 sonunda yayınlanan 1886 sayımı bize bu bilgiyi veriyor. Burada bulduğumuz bilgilere dayanarak, Fransa'nın değişik illerinde intiharlar ile ortalama aile büyük-

lükleri arasında ne gibi bir ilişki bulunduğu araştırıldığında aşağıdaki sonuçlar elde edilir:

	Bir milyon kişi başına intiharlar. (1878-1887)	100 hane başına düşen ortalama üye sayısı (1886)
1. Küme (11 il)	430-380	347
2. Küme (6 il)	300-240	360
3. Küme (15 il)	230-180	376
4. Küme (18 il)	170-130	393
5. Küme (26 il)	120- 80	418
6. Küme (10 il)	70- 30	434

İntiharlar azalırken aile büyüklüğü düzenli olarak artmaktadır.

Ortalamaları karşılaştırmak yerine her kümenin içeriğini inceleyecek olursak, yine bu sonucu doğrulamayan hiçbir şey bulamayız. Gerçekten tüm Fransa için ortalama aile büyüklüğü, 10 aileye 39 kişi düşecek bir büyüklüktür. Şimdi yukarıdaki 6 il kümesinin her birinde ortalamanın üstünde ve altında kaç il bulunduğuna bakacak olursak, bu il kümelerinin şu bileşimde olduğunu görürüz:

	Her il kümesindeki illerin % kaçı	
	ortalama aile büyüklüğünün altındadır	ortalama aile büyüklüğünün üstündedir
1. Küme	100	0
2. Küme	84	16
3. Küme	60	30
4. Küme	33	63
5. Küme	19	81
6. Küme	0	100

İntiharların en çok olduğu küme, yalnızca aile büyüklüğünün ortalamanın altında olduğu illeri içermektedir. Bu ilişki yavaş yavaş ve çok düzenli bir biçimde, tam karşıt biçimi alıncaya değin tersine dönmektedir. İntiharların çok seyrek olduğu sonucu kümedeki bütün illerde, aile büyüklüğü ortalamanın üzerindedir.

İntiharların ve büyüklüklerine göre ailelerin dağılımını gösteren iki harita (bkz. ekler), genel olarak aynı görünümü veriyor. Aile büyüklüğünün en düşük olduğu bölge ile intiharların en çok olduğu bölgenin sınırları büyük ölçüde aynıdır. Bu ikisi de kuzeyle doğuyu kapsamakta ve bir yanda Bretagne'a, öte yanda Loire'a değin uzamaktadır. Buna karşılık intiharların seyrek olduğu batı ile güneyde aile genellikle kalabalık nüfusludur. Bu ilişki kimi ayrıntılarda bile ortaya çıkmaktadır. Kuzey bölgesinde iki il, intihar eğiliminin zayıflığı ile kendini gösteriyor: Kuzey ili ile Pas de Calais ili; oysa Kuzey ili çok sanayileşmiş bir yer olduğundan ve büyük sanayi ortamı intiharları kolaylaştırdığından, bu çok şaşırtıcı bir sonuçtur. Ama aynı özelliğin öbür haritada da bulunduğunu görüyoruz. Bu bölgedeki bütün öbür illerde ortalama aile büyüklüğü çok düşük olmasına karşın, bu iki ilde yüksektir. Her iki harita üzerinde güneyde Bouches du Rhône, Var ve Alpes Maritimes illerini kapsayan koyu renkli alan ile batıda Bretagne'ı kapsayan açık renkli alanı görüyoruz. Bu kurala uymayan durumlar istisnadır ve hiçbirisi önemli boyutlara varmamaktadır; böylesine karmaşık bir olayı etkileyebilecek etkenlerin ne kadar çok sayıda olabileceği düşünülürse, bunca yaygın bir çalışmanın önemli olduğu ortaya çıkar.

Aynı ters orantılı ilişki bu iki olayın zaman içindeki değişiminde de gözlenmektedir. 1826'dan başlayarak intihar sürekli artmakta, doğurganlık ise düşmektedir. 1821-30 arasında doğurganlık 10.000 nüfus başına 308 idi; 1881-88 arasında ise 240'tan ibaretti ve aradaki süre boyunca sürekli bir düşme olmuştur. Aynı zamanda ailede giderek artan ölçüde bir bölünme ve parçalanma olduğu gözlenmektedir. 1856-86 arasında hanelerin sayısı yuvarlak olarak 2 milyon artmıştır; düzenli ve sürekli bir artışla 8.796.276'dan 10.662.423'e çıkmıştır. Ama aynı zaman süresi içinde nüfusta yalnızca iki milyon kişilik bir artış olmuştur. Demek ki her aile daha az sayıda üyelerden oluşmaktadır.[33]

33 Bkz. *Dénombrement de* 1886, s. 106.

Görüldüğü gibi olgular, intiharların özellikle yaşam yüklerinin ağırlığından ileri geldiğini savunan yaygın görüşü hiç de doğrulamıyor; çünkü bu yükler ağırlaştıkça intihar oranı düşüyor. İşte size Malthusçuluğun, kurucusu tarafından öngörülmemiş bir sonucu. Malthus aile büyüklüğünün sınırlandırılmasını önerirken, bu sınırlamanın hiç değilse kimi durumlarda genel yarar açısından zorunlu olduğu düşüncesindeydi. Oysa gerçekte bu öylesine olumsuz bir duruma yol açmaktadır ki insanlarda yaşama isteğini azaltmaktadır. Çok üyeli aileler bir lüks, yalnızca varlıklıların sahip olması gereken bir şey olmak şöyle dursun, tam tersine günlük yaşamın vazgeçilmez bir gerekliliğidir. İnsan ne denli yoksul olursa olsun, hatta yalnızca kişisel yararı açısından bile, dünyaya getirebileceği çocukların bir bölümünün yerine maddi varlık edinmek istemesi, yatırımların en kötüsü olur.

Bu sonuç, daha önce ulaşmış olduğumuz sonuçla uyum içindedir. Aile büyüklüğünün intihar üzerindeki bu etkisi acaba nereden ileri gelmektedir? Bu soruyu yanıtlamak için örgensel etkene baş vurulamaz; çünkü saltık kısırlık özellikle fizyolojik nedenlerin bir sonucu ise de, çoğunlukla isteğe bağlı olan ve belli bir düşünsel durumdan ileri gelen az çocukluluk için aynı şey söylenemez. Bundan başka bizim ölçtüğümüz biçimiyle aile büyüklüğü, yalnızca doğurganlığa da bağımlı değildir; çocukların az sayıda olduğu yerde başka öğelerin onların yerini tutabildiğini, buna karşılık aile topluluğunun yaşamına katılmaları etkin ve sürekli olmadığından sayılarının önem taşımadığını daha önce görmüştük. Bunun gibi söz konusu koruyucu etkiyi, anne-babaların kendi çocuklarına karşı duydukları özel duygularla da açıklayamayız. Zaten bu duyguların kendilerinin etkin olabilmesi, aile topluluğunun belli bir durumda bulunmasını gerektirir. Eğer aile çözülmüş ise bu duygular güçlü olmaz. Görüldüğü gibi ailenin işleyiş biçimi onun büyüklüğüne bağlı olarak değiştiği içindir ki, onu oluşturan öğeler intihar eğilimini etkilemektedir.

Yani bir küme, canlılığından yitirmeden küçülemez. Ortak duyguların güçlü olduğu kümelerde, her bireysel bilincin bunları duyma ölçüsü öbürlerininkinde yankılanır. Böylece bu duyguların ulaştığı yoğunluk onları ortaklaşa olarak duyan bireysel bilinçlerin sayısına bağlıdır. İşte bu nedenledir ki, bir kalabalık ne kadar büyükse orada boşalan tutkuların şiddetli olma olasılığı da o ölçüde yüksektir. Bundan dolayı az üyeli bir ailede ortak duygular, anılar çok yoğun olamazlar; çünkü onları tasarlayacak ve paylaşarak güçlendirecek yeter sayıda üye bilinci yoktur. Burada, bir kümenin üyelerini birbirine bağlayan, onlardan sonra da varlığını sürdürerek kuşaklar arasında köprü kuran güçlü gelenekler oluşamaz. Kaldı ki küçük aileler, zorunlu olarak geçicidirler; sürekli olmadıkça da hiçbir toplum durağanlık gösteremez. Böyle yerlerde ortak durumlar yalnız zayıf değil, aynı zamanda az sayıdadır; çünkü bunların sayısı bir yandan üyeler arasındaki görüş ve izlenim alışverişinin canlılığına bağlıdır, öte yandan da bu alışverişin kendisi ona katılacakların sayısı arttıkça hızlanır. Yeter yoğunluğu olan bir toplumda bu alışveriş kesintisizdir; çünkü daima temas halinde olan toplumsal birimler vardır; oysa bu birimlerin az sayıda olması durumunda aralarındaki ilişkiler ancak kesintili olabilir ve ortak yaşamın askıda kaldığı anlar olur. Bunun gibi aile de dar kapsamlı olduğunda, daima az sayıda üye birlikte olur; böylece aile yaşamı ölgünleşir ve evin boş kaldığı zamanlar olur.

Ama bir kümede ortak yaşamın bir başka kümedekinden daha az olduğunu söylemek, aynı zamanda bu kümenin daha az bütünlenmiş olduğunu da söylemektir; çünkü bir toplumsal yığının bütünleşmişlik durumu ancak orada akışan ortak yaşamın yoğunluğunu yansıtır. Üyeleri arasındaki alışveriş ne kadar etkin ve sürekli olursa, yığının birliği ve direnci de o ölçüde büyük olur. Öyleyse ulaşmış bulunduğumuz sonuç şöylece tamamlanabilir: Aile intihara karşı güçlü bir koruyucu olduğu gibi, kuruluşu ne denli

sağlamsa bu koruma gücü de o ölçüde yüksek olmaktadır.[34]

V

Eğer istatistikler bu denli yakın zamanla sınırlı olmasaydı, bu yasanın siyasal toplumlar bakımından da geçerli olduğu aynı yöntemle kolayca gösterilebilirdi. Gerçekten de tarih bize oluşma ve merkezileşme aşamasındaki yeni toplumlarda[35] genellikle seyrek olan intiharın, toplumlar çözüldükçe arttığını gösteriyor. Eski Yunan ve Roma'da kent devletin eski örgütü sarsılır sarsılmaz intihar ortaya çıkmakta ve çöküşün birbirini izleyen aşamalarını gösterecek bir biçimde artış göstermektedir. Aynı olgu Osmanlı İmparatorluğu'nda da gözlenmektedir. Fransa'da devrimden hemen önce, eski toplumsal dizgenin çözülmesi sonucu toplumu sarsan karışıklık, o zamanın yazarlarınca belirtildiği üzere intiharlarda birdenbire görülen bir artışla kendini göstermiştir.[36]

Ama bu tarihsel bilgilerin dışında, intihar istatistikleri de son yetmiş yıldan daha önceye gitmemekle birlikte, bu öneriyi

34 Burada yoğunluk kavramını, toplumbilimde genellikle kullandığımızdan biraz değişik anlamda kullanmış bulunuyoruz. Genellikle bir kümenin yoğunluğunu, ona katılan üyelerin saltık sayısına göre değil (biz buna daha çok büyüklük diyoruz), aynı büyüklük içinde fiilen karşılıklı ilişkide bulunan bireylerin sayısına bakarak belirleriz (bkz. *Règles de la méthode sociologique,* s. 139). Ama ailenin durumunda büyüklük ile yoğunluk arasındaki ayrım önem taşımamaktadır, çünkü bu kümenin küçük boyutlu oluşu nedeniyle bütün üye bireyler fiilen ilişki içindedirler. (Aynı anlayış nedeniyle, biz de çevirinin bu kesiminde yoğunluk yerine büyüklük terimini yeğledik. Çevirenin notu.)

35 Gelişmeye yetenekli yeni toplumları, aşağı toplumlarla karıştırmamalıdır; bu sonunculara intiharlar bundan sonraki bölümde görüleceği üzere, tersine çok sıktır.

36 Helvetius 1781'de şunları yazıyordu: "Mali bunalımlar ve devletin kuruluşunda değişmeler genel bir korku ortamı yarattı. Başkantteki çok sayıda intiharlar bu durumun üzücü kanıtıdır." Legoyt, s. 30'dan .lıyoruz. Mercier de *Tableau de Paris* (1782) adlı yapıtında, Paris'te 25 yılda intiharlar sayısının üç katına çıktığını yazıyor.

doğrulayıcı ve yukarıdakine göre daha kesin kimi kanıtlar sağlamaktadır.

Kimi kez, büyük siyasal çalkantıların intiharları artırdığı yazılmıştır. Ama Morselli, olguların bu kanıyı doğrulamadığını kesinlikle göstermiş bulunuyor. Bu yüzyılda Fransa'da olan bütün devrimler, gerçekleştikleri sırada intihar sayısını azaltmışlardır. 1829'da 1.904 olan toplam sayı 1830'da 1.756'ya düşmekte, yani % 10'a yakın bir ani azalma olmaktadır. 1848'de de gerileme daha az değildir; yıllık toplam 3.647'den 3.301'e düşmektedir. Daha sonra 1848-49 yıllarında Fransa'yı ayağa kaldıran bunalım tüm Avrupa'yı dolaşıyor; her yerde intiharlar azalıyor ve bunalımın şiddeti ve süresi arttıkça azalma da daha büyük oluyor. Aşağıdaki çizelge bunu gösteriyor:

	Danimarka	Prusya	Bavyera	Saks Krallığı	Avusturya
1847	345	1.852	217	—	611 (1846'da)
1848	305	1.649	215	398	—
1849	337	1.527	189	328	452

Almanya'da heyecan Danimarka'dakinden çok daha canlı olmuş, mücadele de yeni bir hükümetin hemen kurulduğu Fransa'dakinden daha uzun sürmüştür; böylece Alman devletlerinde intiharlardaki azalma da 1849'a değin sürmektedir. Azalış bu yıl için Bavyera'da % 13, Prusya'da % 18'dir; Saksonya'da bir tek yılda, 1848'den 1849'a, yine % 18'dir.

1851'de Fransa'da aynı olay artık görülmemektedir; 1852'de de görülmüyor. İntiharlar sayısında değişme yok. Ama Paris'te Louis Bonaparte'ın hükümet darbesi beklenen etkiyi yapıyor; aralık ayında yapıldığı halde, 1851'de 483 olan intihar sayısı 1852'de 446'ya düşüyor (% 18 azalış) ve 1853'de hâlâ 463'te kalıyor.[37] Bu olgu sözü geçen hükümet darbesinin, ona karşı hemen hemen ilgisiz kalan taşraya oranla Paris'i çok daha fazla sarstığını kanıtlar görünüyor. Zaten genellikle bu bunalımların etkisi, merkezde her zaman taşradakinden çok daha

37 Legoyt'a göre, s. 252.

duyulur. 1830'da Paris'te azalma % 13 oranındadır (bir önceki yılın 307 ve bir sonraki yılın 359 intiharına karşılık 269 intihar); 1848'de de % 32 oranında olmuştur (698 yerine 481 olay).[38]

Basit seçim bunalımları da ne denli ılımlı da olsa, kimi kez aynı sonucu vermektedir. Nitekim Fransa'da intiharların takvimi, 16 Mayıs 1877 Meclis Bunalımı ile onu izleyen halk hareketlerinin, yine 1889'da Boulangistelerin neden olduğu kargaşaya son veren seçimlerin izlerini açıkça yansıtmaktadır. Bunu kanıtlamak için bu iki yıldaki intiharlar ile onlara en yakın başka yıllardaki intiharların aylara göre dağılımını karşılaştırmak yeter.

1877'nin ilk ayları boyunca intiharlar 1876'dakilere göre daha yüksektir (ocaktan nisana değin 1.784 yerine 1.945) ve yükseklik mayıs ve haziranda da süregitmektedir. Meclislerin dağıtılması haziran sonunda olmuş ve seçim dönemi hukuksal olarak değilse de fiili olarak açılmıştır; öyle görülüyor ki bu sırada siyasal tutkular en yüksek ölçüde uyarılmış durumdaydı, çünkü daha sonra zamanın ve bıkkınlığın etkisi ile yatışması

	1876	1877	1878	1888	1889	1890
Mayıs	604	649	717	924	919	819
Haziran	662	692	682	851	829	822
Temmuz	625	540	693	825	818	888
Ağustos	482	496	547	786	694	734
Eylül	394	378	512	673	597	720
Ekim	464	423	468	603	648	675
Kasım	400	413	415	589	618	571
Aralık	389	386	335	574	482	475

kaçınılmazdı. Böylece temmuzda intiharlar bir önceki yıldakini aşmaya devam edecek yerde, onların % 14 altında kalmıştır. Ağustostaki hafif bir durgunluk dışında bu azalma, daha az bir ölçüde de olsa, ekime dek devam etmektedir. Bu bunalımın sona erdiği tarihtir. Bunalım biter bitmez, bir süre için askıda kalmış olan yükselme hareketi yeniden başlıyor. 1889'da bu olay çok daha belirgindir. Ağustos başında Meclis dağılıyor;

38 Kaynak: Masaryck, *Der Selbstmord,* s. 137.

hemen seçim dönemi heyecanı başlıyor ve eylül sonuna değin sürüyor; seçimler de o tarihte yapılıyor. İntiharlarda ağustosta, 1888 yılının aynı ayına oranla % 12'lik ani bir azalma oluyor, bu azalma eylüle değin sürüyor ve ekimde, yani seçim mücadelesi biter bitmez, yine aynı biçimde birdenbire duruyor.

Büyük ulusal savaşların etkisi de siyasal karışıklıklarınki gibidir. 1866'da Avusturya ile İtalya arasında savaş çıkıyor ve bunların ikisinde de intiharlar % 14 oranında azalıyor.

	1865	1866	1867
İtalya	678	588	657
Avusturya	1.464	1.265	1.407

1864'de sıra Danimarka ile Saksonya'daydı. Saksonya'da 1863 yılında 643 olan intiharlar sayısı 1864'de 545'e düşmekte (% 16'lık azalma) ve 1865'de 619'a yükselmektedir. Danimarka için 1863 yılı sayıları elimizde olmadığından bununla 1864 yılını karşılaştıramıyoruz; ama 1864 yılındaki intihar sayısının (411) bu ülkede 1852'den bu yana görülen en düşük sayı olduğunu biliyoruz. 1865'de de 451'e yükseldiğine göre, bu 411 sayısının önemli bir azalmaya işaret olması gerekir.

1870-71 savaşı da Fransa ve Almanya'da aynı sonuçları doğurmuştur:

	1869	1870	1871	1872
Prusya	3.186	2.963	2.723	2.950
Saksonya	710	657	653	687
Fransa	5.114	4.157	4.490	5.275

Bu azalmanın savaş sırasında sivil halkın bir bölümünün silah altına alınmasından ve savaş durumundaki bir orduda intiharların kaydedilmesindeki güçlüklerden ileri geldiği belki düşünülebilir. Ama bu azalma kadın nüfusta da erkek nüfustaki gibidir. İtalya'da kadın intiharı sayısı 1862'de 130'dan, 1863'de 117'ye düşmüştür; Saksonya'da 1863'de 133'den

1864'de 120'ye, 1865'de 114'e (% 15'lik bir azalma) inmiştir. Yine bu ülkede 1870'deki azalış da aynı önemdedir; 1869'da 130 iken 1870'de 114'e düşmekte ve 1871'de bile bu düzeyde kalmaktadır; azalma oranı % 13 olup aynı dönemdeki erkek intiharlarında görülen azalmadan daha büyüktür. Prusya'da 1869'da 616 kadın kendini öldürmüşken 1871'de bu sayı yalnızca 540'dır (% 13'lük bir azalma). Ayrıca silah altına alınabilecek durumdaki genç erkeklerin intiharlar içindeki payının çok küçük olduğu bilinen bir olgudur. 1870 yılının yalnızca altı ayı savaş dönemine girer; bu yılın barış aylarında, 25-30 yaşlardaki bir milyon Fransız erkeği içinde en çok 100 kadar intihar olmuş olabilir,[39] oysa 1870 ile 1869 yılları arasındaki fark 1.057 azalmadır.*

Bunalım sırasındaki bu geçici düşüşün de, kamu yönetiminin etkinliğini yitirdiği dönemde intiharlara ilişkin kayıtların eskisi kadar doğru tutulmayışından ileri gelmiş olabileceği belirtilmiştir. Ama pek çok olay, bu rastlantısal nedenin gözlemlediğimiz olguyu açıklamaya yetmediğini göstermektedir. Her şeyden önce bu çok genel bir olgudur. Yenenler arasında da yenilenler arasında da, saldıranlarda da saldırıya uğrayanlarda da görülmektedir. Bundan başka sarsıntı çok büyük olduğunda etkileri, olay geçtikten sonra da oldukça uzun süre kendini duyurmaktadır. İntiharların da yeniden artışı yavaş yavaş olmaktadır; başlangıçtaki noktaya ulaşması için birkaç yıl geçmektedir; olağan dönemlerde intiharların her yıl düzenli olarak artmakta olduğu ülkelerde bile durum böyledir. Bu kargaşa anlarında kimi sınırlı aksamalar olabilse de, istatistiklerin gösterdiği azalma öylesine süreklidir ki bunun temel nedeni yönetimdeki geçici bir dikkatsizlik olamaz.

---

39 Gerçekten 1889-91'de bu yaşa ilişkin yıllık oran yalnızca 396 idi; yarım yıllık oran ise yaklaşık 200'dü. 1870'den 1890'a, her yaştaki intiharlar sayısı iki katına çıkmıştır.

* Durkheim'ın Fransa için verdiği sayılar, 1869'da 5.114'den 1870'de 4.157'ye düşüşü göstermektedir. Bu durumda azalma 1.057 değil, 957'dir. (Ç.N.)

Ama önümüzde bir kayıt tutma yanlışı değil, bir toplumsal ruhbilim olayı bulunduğunun en iyi kanıtı, bütün siyasal ya da ulusal bunalımların aynı etkide bulunmayışıdır. Yalnızca tutkuları ayağa kaldıran bunalımlar bu etkide bulunmaktadırlar. Daha önce Fransa'daki devrimlerin, Paris'teki intiharları taşradakilerden her zaman daha çok etkilediğini belirtmiştik; oysa yönetimdeki aksamalar başkentte de taşrada da aynıydı. Ama bu tür olaylar onları yapan ve yakın bir ilgiyle katılan Parislilere oranla, taşra halkını daima çok daha az ilgilendirmiştir. Bunun gibi, 1870-71'deki gibi büyük ulusal savaşlar, Fransa'da olsun, Amanya'da olsun, intiharların gidişini çok derinden etkilediği halde, yığınları pek etkilemeyen Kırım ya da İtalya savaşları gibi yalnızca taht savaşı niteliğinde olanlar, herhangi bir önemli etki yapmamaktadır. Hatta 1854'de önemli bir artış olmuştur (1853'deki 3.415 intihar yerine 3.700 intihar). Prusya'da da 1864 ve 1866 savaşları sırasında aynı olgu gözlemlenmektedir. Sayılar 1864'de durgundur ve 1866'da biraz artmaktadır. Çünkü bu savaşlar bütünüyle politikacıların yarattığı bir şeydi ve 1870'deki gibi yığınların tutkularını ayağa kaldırmamıştı.

Aynı bakış açısından 1870 yılının Bavyera'da, öbür Alman eyaletlerindeki, özellikle Kuzey Almanya'daki etkileri yapmamış olması da ilginçtir. Burada 1870'deki intiharlar 1869'dakinden daha çok olmuştur (425 yerine 452). Ancak 1871'de hafif bir azalma olmuştur; azalma 1872'de biraz belirginleşmiş ise de, yine de 1869'a göre ancak % 9'luk, 1870'e göre ise % 4'lük bir azalma söz konusudur. Oysa maddi olarak Bavyera da bu askeri olaylara Prusya kadar katılmıştır; orada da bütün ordu seferber edilmiştir; yani yönetsel aksamaların Bavyera'da daha az olması için bir neden yoktur. Ama Bavyera, manevi bakımdan bu olaylara aynı ölçüde katılmamıştır. Gerçekten bilindiği üzere Katolik Bavyera, bütün Almanya'da her zaman kendine özgü bir yaşam yaşamış ve özerkliğine en yüksek ölçüde sahip çıkmış olan yerdir. Savaşa kralın iradesi üzerine, ama isteksiz olarak katılmıştır. Yani o zaman Almanya'yı ayağa kaldıran

içinde yer aldığı toplumsal kümelerin bütünleşmişlik ölçüsüyle ters orantılı olarak değişir.

Ama birey de aynı ölçüde toplumsal yaşamdan kopmadan, özel amaçlar topluluğun amaçlarının önüne geçmeden, bir sözcükle bireyin kişiliği topluluğun kişiliğinin üzerine çıkma eğilimi göstermeden toplum da çözülemez. Bireyin üyesi olduğu kümeler ne kadar zayıflarsa, onlara bağımlılığı da o ölçüde azalır ve sonuç olarak da daha çok yalnızca kendi kendisine dayanır ve kendi kişisel çıkarları üzerine kurulu davranış kurallarından başka kural tanımaz. Bu durumda, eğer 'bireysel ben'in 'toplumsal ben' karşısında ve onun aleyhinde olarak aşırı ölçüde vurgulanmasına 'bencillik' demek uygun düşerse, aşırı bir bireycilikten kaynaklanan özel intihar türüne "bencil intihar" diyebiliriz.

Ama intihar nasıl böyle bir kaynaktan ileri gelebilir?

Her şeyden önce denilebilir ki, topluluğun gücü intiharı en iyi sınırlandıracak engellerden biri olduğuna göre, bu güçteki bir azalma intiharın artmasına yol açar. Toplum sağlam bir biçimde bütünleşmişken bireyleri kendisine bağımlı tutar, onları kendi hizmetinde görür ve dolayısıyla onların kendi kendilerine karşı diledikleri gibi davranmalarına izin vermez. Bu cümleden olarak ölüm yoluyla kendisine karşı olan ödevlerinden kaçmalarına karşı çıkar. Ama bireyler bu bağımlılığı kabul etmeyecek olurlarsa, toplum onlara kendi üstünlüğünü nasıl zorla benimsetebilir? O zaman ödevlerini yerine getirmek istemeyen bireylere bunu yaptırmak için gerekli otoritesi kalmamış demektir –ve bu zayıflığının bilincinde olarak– bireylere, artık engelleyemediği davranışları özgürce yapma hakkını tanımaya değin gider. Bireylerin kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi kabul edildiği ölçüde, bu yazgının sonunu saptama hakkı da onların olur. Bireyler açısından ise yaşamın acılarına sabırla katlanmak için herhangi bir neden yoktur. Çünkü sevdikleri bir küme ile dayanışma içinde bulunduklarında, kendi çıkarlarının önüne koymaya alışık oldukları çıkarlara ihanet etmemek için yaşama daha bir kararlılıkla sarılırlar. Onları ortak

dünyaya bağlayan bağ yaşama da bağlar ve gözlerini dikmiş oldukları yükseklerdeki amaç, onları özel sorunlarını çok derin biçimde duymaktan alıkoyar. Kısacası uyumlu ve canlı bir toplumda, bireyden herkese ve herkesten bireye sürekli bir düşünce ve duygu alışverişi vardır: Tıpkı bireyin yalnızca kendi gücü ile sınırlı kalmak yerine, toplumsal güce katılmasını ve kendi gücü tükendiğinde oradan güç almasını sağlayan bir karşılıklı manevi yardımlaşma gibi.

Ama bu nedenler yalnızca ikincil önemdedirler. Aşırı bireycilik, yalnızca intihara yol açıcı nedenleri özendirici olmakla kalmamaktadır, bizzat kendisi de böyle bir nedendir. Yalnız insanların kendi kendilerini öldürme eğilimlerini sınırlandırıcı bir engeli ortadan kaldırmakla kalmamakta, kendisi bu eğilimi bizzat yaratmakta, böylece kendi damgasını taşıyan özel bir intihar türü ortaya çıkmaktadır. Bunun iyice anlaşılması gerekir, çünkü az önce ayırt ettiğimiz intihar türünün özel niteliğini yapan şey budur ve ona verdiğimiz adın uygunluğu da buradan ileri gelmektedir. Öyleyse bireycilikte bu sonucu açıklayabilen ne vardır?

Kimi kez insanın, ruhsal yapısı nedeniyle, kendisini aşan ve kendinden sonra da varlığı süren bir şeye bağlanmadan yaşayamayacağı söylenmiş ve bu zorunluluğun nedeninin de, büsbütün yok olmamak için bir şeye gereksinim duyma gereği olduğu öne sürülmüştür. Yaşamın, ancak sıkıntılarına katlanmaya değecek bir var olma gerekçesi bulunduğu, bir amacı olduğu takdirde çekilebildiği söylenmektedir. Oysa tek başına birey, çabaları için yeterli bir amaç değildir. Yalnız başına çok az bir şey ifade eder. Yalnız mekân içinde değil, zaman içinde de son derece sınırlıdır. Bu nedenle, kendimizden başka bir amacımızın olmaması durumunda, çabalarımızın da, kendimiz gibi, en sonunda yok olup gideceği düşüncesinden kurtulamayız. Ama yok olma bize dehşet verir. Bu koşullarda, bütün çabalardan geriye hiçbir şey kalmayacağına göre yaşamak, yani hareket ve mücadele etmek için cesaret bulunamaz. Kısacası bencillik durumunun, insanın doğası ile çeliştiği ve sonuç ola-

rak sürekli olmasına olanak bulunmayacak ölçüde belirsizliklerle dolu olduğu söylenmektedir.

Ama bu saltık biçimiyle bu öneri çok tartışma götürür. Eğer varlığımızın bir gün son bulacağı düşüncesi gerçekten böylesine dayanılmaz olsaydı, yaşamaya, ancak yaşamın değeri konusunda kendimizi gönüllü olarak köreltmek koşuluyla razı olabilirdik. Çünkü yok olma olasılığını bir ölçüde kendimizden saklayabilirsek de, gerçekten yok olmaktan kurtulmaya olanak yoktur; ne yaparsak yapalım bu kaçınılmazdır. Sınırı birkaç kuşak ileriye atabilir, adımızı vücudumuza göre birkaç yıl ya da birkaç yüzyıl daha uzun süreyle yaşatabiliriz; ama geriye hiçbir şeyin kalmadığı bir an her zaman gelir ve insanların pek çoğu için çok çabuk gelir. Çünkü varlığımızı uzatabilmek amacıyla bağlandığımız kümelerin kendileri de ölümlüdürler; onların da, kendimizden kattığımız her şeyle birlikte yok olmaları kaçınılmazdır. Anıları insanlığın tarihiyle sıkı sıkıya bağlantılı olup bu nedenle insanlık durdukça anıları da yaşayacak olanlar son derece az sayıdadır. Bu bakımdan, gerçekten böylesi bir ölümsüzlük tutkumuz olsaydı, böyle kısa ömürlü beklentiler bizi doyuramazdı. Bundan başka, bizden geriye kalıp yaşayan nedir? Büyük çoğunlukla kime ait olduğu bilinmeyen[42] bir sözcük, bir ses, bir çizgi; yani çabalarımızın yoğunluğuyla orantılı olan ve gözümüzde o çabaları haklı gösterebilen hiçbir şey. Gerçekten de çocuk doğal olarak bencil olup ölümden sonra varlığını sürdürmek diye en ufak bir gereksinim duymadığı halde, yaşlı da buna benzer daha birçok bakımlardan çoğunlukla bir çocuk gibi olduğu halde, bunların hiçbiri yaşama bir yetişkin kadar, hatta ondan daha çok bağlanmaktan geri durmamaktadır; nitekim ilk on beş yıl boyunca intiharın çok seyrek olduğunu, çok ileri yaş döneminde de azalmaya

42 Biz, ruhun ölümsüzlüğü inancıyla birlikte giden ülküsel bir yaşam uzaması anlayışı üzerinde durmuyoruz; çünkü 1. ailenin ya da siyasal topluma bağlanmanın bizi intihara karşı neden koruduğunun aç ':laması orada değildir; 2. dinin koruyucu etkisini yapan şey, bu inanç bile değildir; bunu daha önce göstermiş bulunuyoruz.

başladığını daha önce gördük. Ruhsal yapısı insanınkinden ancak bir ölçüde farklı olan hayvanlarda da durum böyledir. Demek ki yaşamın, ancak kendi dışında varlık nedeni de bulunmak koşuluyla olanaklı olduğu görüşü doğru değildir.

Gerçekten de bir dizi işlevler vardır ki yalnız bireyi ilgilendirir; bunlar fiziksel yaşam için zorunlu olan işlevlerdir. Yalnızca bu amaç için yapıldıklarından, yapılmalarıyla birlikte tamamlanmış olurlar. Bu bakımdan insan bunlara ilişkin davranışlarında, onları aşan herhangi bir amaç gütmeksizin, ussal bir biçimde hareket edebilir. Bu işlevler, yalnızca o kişiye bir hizmet görmeleri dolayısıyla bir işe yaramaktadırlar. Bu nedenledir ki birey bunlar dışında gereksinimleri olmadığı ölçüde kendi kendine yeterli olur ve yaşamaktan başka bir amacı olmaksızın mutlu olarak yaşayabilir. Ama yetişkinlik çağına gelen uygar kişinin durumu böyle değildir. Bu kişinin, organik zorunluluklarla hiçbir ilgisi bulunmayan birçok düşünceleri, duyguları ve uygulamaları vardır. Sanat, ahlak, din, siyasal inanç, hatta bilim, yıpranan organları onarmak ya da iyi işlemelerini sağlamak için değildirler. Bütün bu manevi yaşam, kozmik çevrenin değil, toplumsal çevrenin istekleri üzerine oluşup gelişmiştir. Bireyi başkasına yönelten bu duyumsama ve dayanışma duygusu toplumun etkisiyle oluşmuştur; bireyleri kendi tasarımına göre biçimlendirerek, onlara davranışlarını yöneten dinsel, siyasal, ahlaki inançları benimseten toplumdur; birey, toplumsal rolünü yerine getirebilmek için zekâsını geliştirmek istemektedir ve ona bu gelişme için gerekli araçları kendi bilgi hazinesinden sağlayan yine toplumdur.

İnsan etkinliklerinin bu üst biçimleri toplumsal bir kökenden kaynaklandığından, amaçları da toplumsal niteliklidir. Toplumdan doğdukları için topluma yöneliktirler; daha doğrusu bunlar, bizim her birimizde cisimleşip bireyselleşen toplumun kendisidirler. Ama bunların bizim gözümüzde bir varlık nedeni olabilmesi için, yöneldikleri amaca karşı bizlerin kayıtsız olmamamız gerekir. Demek ki bu insan etkinliklerini, ancak topluma bağlılığımız ölçüsünde yapabiliriz. Buna karşılık

kendimizi ne kadar toplumdan uzak duyarsak, bu yaşamdan da kendimizi o kadar koparmış oluruz; çünkü yaşamın hem kaynağı, hem de amacı toplumdur. Eğer bizim dışımızda kendisiyle dayanışma içinde olduğumuz bir varlık yoksa, bizi her türlü özveriye katlandıran bu ahlak kuralları, bu hukuk ölçüleri, bizi sıkan bu katı ilkeler ne işe yarıyorlar? Bilimin kendisi ne içindir? Eğer yaşama şansımızı artırmaktan başka şeye yaramıyorsa, onun için girişilen zahmetlere değmez. İçgüdü bu işi daha da iyi görür; hayvanlarda bunun kanıtını buluyoruz. Öyleyse içgüdünün yerine ona göre daha güvensiz ve yanılma olasılığı daha çok olan bir düşünceyi koymanın ne gereği vardır? Özellikle de acı çekmenin anlamı ne? Eğer her şeyin değeri, yalnızca birey açısından kesin bir olumsuzluk olan bu durum açısından ölçülecek olsa, bunun boşuna ve anlamsız olduğunu söylemek gerekir. İnancına sıkı sıkıya bağlı dindar kişi için, aile ya da siyasal küme bağlarıyla yoğun biçimde çevrili insan için böyle bir sorun yoktur. Bunlar her ne iseler ve ne yaparlarsa, onu, kendiliklerinden ve düşünmeksizin, birisi tapınağına ve o tapınağın canlı simgesi olan tanrısına, öbürü ailesine, üçüncüsü de yurduna ya da partisine bağlamaktadır. Acılarını bile, bağlı oldukları kümenin yücelmesine hizmet etme yolu olarak görmekte ve böylece ona saygılarını belirtmektedirler. Hıristiyanın teni aşağılayışını daha iyi belirtmek ve göksel modeline daha çok yaklaşmak için acıyı sevmesi ve araması böyledir. Ama dindar kişi kuşku duyduğu, yani kendisini bağlı olduğu dinsel inanca daha az katılım içinde gördüğü ve kendisini ondan kurtardığı ölçüde, aile ve topluluk bireye yabancı duruma düştüğü ölçüde, birey de kendi kendisi için bir bulmaca olur ve irkiltici, tüketici sorudan kendisini kurtaramaz; pekiyi ama ne için?

Başka deyişle, eğer sık sık belirtildiği gibi insan çifte yönlü ise, bu, fiziksel insana toplumsal insanın eklenmiş olmasından dolayıdır. Ama bu ikincisi, zorunlu olarak, anlatıma kavuşturduğu ve hizmet ettiği bir toplumun varlığını gerektirir. Eğer toplum dağılırsa, artık onun varlığını çevremizde ve üstü-

müzde canlı ve etkili olarak duymazsak, bizde de toplumsal nitelikte ne varsa hepsi nesnel bir dayanaktan yoksun kalır. Geriye kalan, gerçek dışı tasarımların yapay bir bileşimi, en ufak bir düşünme eylemi karşısında silinip gidecek bir tasarım oyunundan başka bir şey değildir; yani eylemlerimize amaç olabilecek hiçbir şey yoktur. Ama yine de bu toplumsal insan uygar insanın temelidir; varlığın baş yapıtı odur. Demek oluyor ki varlık nedenlerinden yoksun kalmış bulunuyoruz; çünkü sarılabileceğimiz tek yaşam, artık gerçeklikteki hiçbir şeyi karşılamamakta, hâlâ gerçeklik üzerine dayalı olan tek yaşam ise artık gereksinimlerimizi yanıtlamamaktadır. Daha yüksek nitelikte bir var oluş biçimine geçmiş olduğumuz için çocuk ile hayvana yeten var oluş biçimi bizi artık doyurmamakta, öbürünü de yitirmiş olduğumuzdan umarsız kalmaktayız. Böylece artık uğrunda çaba harcayacağımız bir şey kalmamakta ve emeklerimizin boşlukta yitip gittiği duygusuna kapılmaktayız. İşte, etkinliklerimiz için onları aşan bir hedefin bulunması gerektiği düşüncesi bu anlamda doğrudur. Bu, kendimizi olanak dışı bir ölümsüzlük düşü ile oyalamamız gerektiği için değildir; manevi yapımızın içinde vardır ve bu yapı kendi varlık nedenini aynı ölçüde yitirmedikçe, bir ölçüde bile ortadan kalkamaz. Böyle bir sarsıntı durumunda, cesaret kırıcı en küçük nedenlerin bile kolaylıkla umutsuzca kararlara götürebileceği açıktır. Eğer yaşam, onu yaşamak zahmetine değmiyorsa, her şey ondan kurtulmak için bir bahane olur.

Ama sorun bundan ibaret değil. Bu kopma yalnız tek tek bireylerde görülmez. Her ulusal mizacın kurucu öğelerinden biri, yaşama belli bir biçimde değer vermekten oluşur. Nasıl bireysel huy varsa, ulusları üzüntüye ya da neşeye eğilimli kılan, olan biteni pembe ya da kara görmelerine yol açan toplumsal huy da vardır. Hatta, insan yaşamının değeri üzerine bir ortak yargıda bulunacak durumda olan yalnız toplumdur; bireyin böyle bir yeteneği yoktur. Çünkü birey yalnızca kendisini ve kendi dar ufkunu tanımaktadır; bundan dolayı onun deneyimleri genel bir değerlendirmeye dayanak olmayacak ölçüde sı-

nırlıdır. Birey kendi yaşamının amaçsız olduğunu düşünebilir; ama başkaları için de geçerli olacak hiçbir şey söyleyemez. Buna karşılık toplum, aldatmaca yapmaksızın kendi kendisi hakkındaki ve kendi sağlık ve hastalık durumu hakkındaki duygusunu genelleyebilir. Çünkü bireyler toplumun yaşamına öylesine yoğun biçimde katılırlar ki, onlara bir şey olmaksızın toplumun hastalanması olanaksızdır. Toplumun acısı zorunlu olarak bireylerin acısı olur. Toplum bütünü oluşturduğundan, onun duyduğu rahatsızlık olağan kurallarında da aynı ölçüde bir bozulma olduğunu fark etmeden çözülmesi olanaksızdır. Toplum, bireyler olarak bizim benliğimizin en iyi parçasının bağımlı olduğu amacı oluşturduğundan, bizim çabalarımızın amaçsız kaldığını fark etmeden kendisinden kaçıp kurtulduğumuzu hissedemez. Bizler onun yapıtları olduğumuzdan, bu yapıtın artık hiçbir şeye yaramadığını anlamadan kendi çöküşünü hissedemez. Özel olarak hiçbir bireyden kaynaklanmayan, ama toplumun içinde bulunduğu dağılma durumunu anlatan bunalım ve düş kırıklığı akımları böyle oluşmaktadırlar. Nasıl bireyde üzüntü süreklilik durumunu aldığında, kendine göre birey organizmasının bozuk durumunu anlatırsa, bu akımlar da toplumsal bağlarda gevşemeyi, bir tür toplumsal güçsüzlüğü ya da toplumsal huzursuzluğu anlatırlar. O zaman bu karanlık duyguları formüllere indirgeyerek insanlara yaşamın anlamı olmadığını, ona anlam vermenin kendi kendini aldatmak olduğunu kanıtlamaya çalışan doğa-ötesel ve dinsel görüşler ortaya çıkar. O zaman olguları töre düzeyine yükselterek intiharı tavsiye eden ya da en azından olabildiğince az yaşamayı öğütleyerek o noktaya yönelten yeni ahlak anlayışları oluşur. Bunlar ortaya çıkışlarında, öğretileri kötümserlikle eleştirilen yaratıcıları tarafından sanki kafadan uyduruluyormuş gibi görünürler. Gerçekte ise bunlar neden değil, sonuçturlar; soyut bir dille ve dizgesel bir biçim altında yalnızca toplumsal bedenin fizyolojik acılarını dile getirmektedirler.[43] Bu akımlar topluluğa özgü ol-

43 İşte bu yüzden bu üzüntü kuramcılarını, kişisel izlenimlerini genellemekle eleştirmek haksızlık olur. Onlar genel bir durumun yankılarıdır.

duklarından bu kökenleri nedeniyle kendilerini bireye zorla benimseten bir etkileri vardır ve bireyi doğrudan toplumdaki çözülmenin sürüklediği manevi bunalım yüzünden zaten eğilimli olduğu yolda daha büyük bir güçle iterler. Böylece birey, aşırı bir çabayla kendisini toplumsal çevreden kurtardığı anda bile hâlâ onun etkisi altında bulunmaktadır. Bir insan ne denli bireyselleşmiş olursa olsun, onda daima toplumsal nitelikte bir şey vardır: Bu abartmalı bireyselleşmeden doğan bunalım ve iç karartısının kendisi. Ortaklaşa bir şey yapmak için elinde başka olanağı kalmayan birey, başkalarıyla duygu ve düşünce ortaklığını üzüntü aracılığıyla kurmaktadır.

Bu bakımdan bu intihar türüne verdiğimiz ad uygundur. Bencillik bu intiharın yüzeysel bir yardımcısı durumunda değil, onu doğuran etkendir. Bu durumda insanı yaşama bağlayan bağın gevşemesi, onu topluma bağlayan bağın da gevşemiş olmasından dolayıdır. Özel yaşamın doğrudan doğruya intiharı esinlendirir gibi görünen ve onun belirleyici koşulları sayılan etkileri ise, gerçekte yalnızca rastlantısal etkenlerdir. Bireyin, koşullarından gelen en küçük sarsıntı karşısında yenik düşmesi, toplumun durumu onu intihara hazır bir yem kılmış olduğundan dolayıdır.

Birçok olgu bu açıklamayı doğrulamaktadır. Çocuklarda intiharın istisna olduğunu ve yaşamın son sınırlarına ulaşmış yaşlılar arasında da azaldığını biliyoruz; her ikisinde de fiziksel insan, insanın tümü olmak eğilimi göstermektedir. Birincisini toplum henüz kendi tasarımına göre biçimlendirmek zamanı bulamadığından, onda henüz toplum yoktur; yaşlıdan da toplum çekilmeye başlamıştır, ya da aynı anlama gelmekle birlikte yaşlı kişi toplumdan çekilmektedir. Sonuç olarak bunlar gittikçe daha çok kendilerine yetmektedirler. Tamamlanmak için kendilerinden başka şeye daha az gereksinim duyduklarından, yaşamak için zorunlu şeylerden yoksun kalma tehlikesi de onlar için daha azdır. Hayvanın intihara karşı bağışıklığının başka nedeni yoktur. Bunun gibi bundan sonraki bölümde göreceğimiz üzere, aşağı toplumlarda kendilerine özgü bir intihar bi-

çimi varsa da, bizim burada üzerinde durduğumuz intihar onların hemen hiç bilmedikleri bir şeydir. Orada toplum yaşamı çok yalınkat olduğundan, bireylerin toplumsal eğilimleri de yalınkattır ve bundan dolayı doyum bulmaları için çok şeye gereksinimleri yoktur. Kendi dışlarında bağlanabilecekleri şeyleri kolaylıkla bulurlar. İlkel insan eğer tanrıları ve ailesini birlikte götürebiliyorsa, gittiği her yerde toplumsal doğasının istediği her şeye sahip demektir.

Kadının da yalnız yaşamaya erkeğe göre daha kolaylıkla katlanabilmesi bundan dolayıdır. Dul kadının durumuna dul erkekten çok daha iyi katlanması ve yeniden evlenmeye daha az istekli olması karşısında, aile yaşamından bu kolay vazgeçişin bu üstünlük belirtisi olduğu sanılır; kadının duyusal yetileri çok güçlü olduğundan, aile çevresi dışında kolaylıkla kendini anlatıma kavuşturabildiği, oysa erkeğin yaşama katlanabilmesi için kadının kendisini ona adamasına kesin gereksinimi olduğu söylenir. Gerçekte kadının bu ayrıcalığı, onun duyarlığının çok gelişkin oluşundan değil, geri kalmışlığından dolayıdır. Kadın topluluk yaşamına erkeğe göre daha az katıldığından, toplu yaşam onu daha az etkilemektedir; toplumsallaşmadan daha az geçmiş olduğundan toplum onun için daha az zorunludur. Kadının bu yöndeki gereksinimleri çok azdır ve kolaylıkla karşılar. Biraz tapınma, bakılacak birkaç hayvan, evlenmemiş yaşlı kadının yaşamını doldurmaya yeter. Dinsel inançlara böylesine güçlü bağlı kalması ve bunların da onun için intihara karşı hazır bir sığınak sağlaması, bu çok yalın toplumsal kalıpların onun tüm isteklerini karşılamaya yetmesinden dolayıdır. Erkek ise bu bakımdan çok sıkıntı içindedir. Düşüncesi ve etkinlikleri geliştikçe bu ilkel çerçeveleri gittikçe aşmaktadır. Ama o zaman başka çerçevelere gereksinim duymaktadır. Daha karmaşık bir toplumsal varlık olduğu için, ancak kendisi dışında daha çok sayıda dayanak noktaları bulunduğu takdirde dengesini koruyabilmektedir. Ve, manevi durumu daha çok sayıda koşullara bağımlı olduğu için de, daha kolaylıkla huzuru bozulabilmektedir.

BÖLÜM IV

ELCİL İNTİHAR[1]

Yaşamın düzeni içinde hiçbir şey sınırsızca iyi değildir. Biyolojik bir özellik, kendisinden beklenen amaçları ancak kimi ölçüleri aşmamak koşuluyla yerine getirebilir. Toplumsal olaylar için de durum böyledir. Az önce gördüğümüz üzere, aşırı bireyleşme intihara götürdüğü gibi, yeterince bireyleşememe de aynı sonuçları doğurur. İnsan toplumdan koptuğunda kendini kolaylıkla öldürdüğü gibi, onunla aşırı biçimde bütünleştiğinde de kendini öldürmektedir.

I

Kimi kez aşağı toplumlarda intiharın bilinmediği söylenmiştir.[2] Bu biçimiyle, iddia doğru değildir. Az önce gördüğümüz gibi bencil intiharın bu toplumlarda sık sık görülmediği

1 Stainmetz, *Suicide Among Primitive Peoples,* in *American Anthropologist* 1894. – Waitz, *Anthropologie der Naturvoelker, passim.* – *Suicide dans les Armées,* in *Journal de la société de statistique,* 1874, p. 250. – Millar, *Statistic of military suicide,* in *Journal of the statistical society,* Londres, juin 1874. – Mesnier, *Du suicide dans l'Armée,* Paris 1881. – Bournet, *Criminalité en France et en Italie,* p. 83 et suiv. – Roth, *Die Selbstmorde in der K. u. K. Armee, in den Jahren 1873-80,* in *Statistiche Monatschrift,* 1892. – Rosenfeld, *Die Selbstmorde in der Preussischen Armee,* in *Militarwochenblatt,* 1894, 3 es Beinheft. – Aynı yazar, *Der Selbstmord in der K. u. K. oesterriechischen Heere,* in *Deutsche Worte,* 1893. – Antony, *Sicide dans l'armée allemande,* in *Arch. de med. et de phar. militaire,* Paris, 1895.

2 Oettingen, *Moralstatistik,* s. 762.

doğrudur. Ama başka bir intihar türü vardır ki buralarda salgın durumundadır.

Bartholin'in *De causis contemptae mortis a Danis* adlı kitabında yazdığına göre, Danimarkalı savaşçılar yaşlılık ya da hastalık nedeniyle yatakta ölmeyi utanç verici bir şey sayıyorlar ve bu yüz karası durumdan sakınmak için intihar ediyorlardı. Bunun gibi Gotlar da doğal ölümle ölenlerin, zehirli hayvanlarla dolu mağaralarda sonsuza dek baygın kalmaya yazgılı olduklarına inanırlardı.[3] Vizigotlar ülkesinin sınırlarında, *Atalar Kayası* denilen ve yaşamdan bıkmış yaşlıların üzerinden kendilerini aşağı attıkları bir kaya bulunurdu. Aynı âdetin Traklarda, Herullerde, vb. de bulunduğu görülüyor. Silvius Italicus İspanyol Keltleri için şöyle diyor: "Bunlar kanlarını savurganca akıtan ve ölüme can atan bir ulus. Bir Kelt, gücünün olgunluk yıllarını aşar aşmaz, zamanın yavaş akışı karşısında sıkılır ve yaşlanmayı beklemeyi aşağılık bir şey sayar; yaşamının sonu kendi elindedir."[4] Bu nedenle intihar edenlerin zevk dolu bir yaşama ulaşacaklarına, ya da yaşlılıktan ölenlerin ise yeraltının korkunç karanlıklarında kalacaklarına inanırlardı. Aynı âdet Hindistan'da da uzun süre devam etmiştir. İntihar karşısında bu olumlu tutum belki Vedalarda yoktu, ama çok eskiden kaldığı kesindi. Brahman Calanus'un intiharı konusunda Plutarkhos şunları yazıyor: "Bunlar arasında bir yırtıcı ve kaba insanlar türü var ki, onlara bilgeler adını veriyorlar. Bu kişilerin gözünde ölüm gününü çabuklaştırmak övünülecek bir şeydir; yaşlılık ya da hastalık sıkıcı olmaya başlar başlamaz kendi kendilerini diri diri yakarlar. Onlara göre ölümü beklemek, yaşam için bir utançtır; bu nedenle yaşlılık sonucu ölenlerin cesetlerine hiçbir saygı göstermezler. Ateş, kendini yakan kişiyi öldürmez de o adam hâlâ soluk alırsa, ateş artırılır."[6]

3 Brierre de Boismont, s. 23.
4 *Punica,* I, s. 225 vd.
5 *Vie d'Alexandre,* CXIII.
6 VIII, 9.

Fidji'de,[7] Yeni Hebridler'de, Manga'da vb.[8] de benzer olgular gözlemlenmiştir.

Keos'da belli bir yaşı geçenler görkemli bir törende bir araya gelip güle oynaya baldıran zehiri içerlerdi.[9] Yüksek ahlaklarıyla tanınan Trogloditlerde[10] ve Serlerde[11] de aynı uygulamalar vardı.

Bu toplumlarda yaşlılardan başka kadınların da kocaları öldüğünce kendilerini öldürmeleri çoğu kez istenmektedir. Bu yabanıl uygulama Hindu geleneklerinde öylesine kökleşmiştir ki, İngilizlerin çabalarına rağmen hâlâ sürmektedir. 1817'de yalnız Bengal eyaletinde 706 dul kadın kendini öldürmüştür; 1821'de bu sayı bütün Hindistan'da 2.336 olarak saptanmıştır. Bundan başka prens ya da kabile başkanı öldüğünde, hizmetçilerinin de ölmeleri gerekir. Gallia'da böyleydi. Henri Martin, kabile başkanlarının ölüm törenlerinde kanlı insan kıyımları olduğunu, burada başkanın giysileri, silahları, atları ile birlikte gözde hizmetçilerinin ve son savaşı sırasında ölmemiş olan maiyetinin de yakıldığını söylüyor.[12]

Maiyet üyesi, başkanı öldükten sonra asla yaşamamalıydı. Aşantilerde, kral öldüğünde komutanlarının da ölmesi bir yükümlülük idi.[13] Gözlemciler Havai'de de aynı âdetle karşılaşmışlardır.[14]

Görüldüğü gibi intiharın ilkel topluluklarda çok sık olduğunda kuşku yoktur. Ama bunlar çok özel kimi nitelikler gösterirler. Gerçekten de yukarıda anılan tüm olgular, şu üç bölümden birine girmektedirler:

1. Yaşlılığın eşiğine ulaşan ya da hastalığa yakalanan erkeklerin intiharları.

---

7 Bkz. Wyatt Gill, *Myths and Songs of the South Pacific,* s. 163.
8 Frazer, *Golden Bough,* c. I, s. 216 vd.
9 Strabon, s. 486. – Aelianus, V.H., 337.
10 Sicilyalı Diodoros, III, 33, ##5 ve 6.
11 Pomponius Mela, III, 7.
12 *Histoire de France,* I, 81. Bkz. Ceaser, *De Bello Gallico,* VI, 19.
13 Bkz. Spencer, *Sociologie,* c. II, s. 146.
14 Bkz. Jarves, *History of the Sandwich Islands,* 1843, s. 108.

2. Kocalarının ölümü nedeniyle kadınların intiharları.

3. Başkanlarının ölümü üzerine onların maiyetlerinin ya da hizmetçilerinin intiharları.

Ama bütün bu durumlarda insanın kendisini öldürmesi, bunu bir hak olarak görmesinden dolayı değil, bundan çok farklı olarak *kendisi için bir ödev olmasından dolayıdır.* Eğer bu yükümlülüğü yerine getirmeyecek olursa, yaptırımı şerefini yitirmek ve çoğu kez aynı zamanda dinsel cezalara çarptırılmaktır. Kuşkusuz yaşlıların intiharından söz edildiğinde, nedeni her şeyden önce bu yaşın olağan sıkıntıları ya da acılarında aramaya kalkarız. Ama eğer gerçekten bu intiharların başka hiçbir nedeni olmasa, eğer birey yalnızca çekilmez bir yaşamdan kurtulmak için kendisini öldürse, intihar etmesi istenmezdi; bir ayrıcalıktan yararlanmak hiçbir zaman bir yükümlülüğe dönüştürülemez. Oysa gördük ki, bu insan yaşamaya devam etmesi durumunda çevrenin saygısını yitirmektedir: Kimi yerde, öldüğünde olağan törenler ondan esirgenmekte, kimi yerde ölümden sonra korkunç bir yaşamın kendisini beklediğine inanılmaktadır. Demek ki toplum onu kendisini öldürmesi için baskı altına almaktadır. Kuşkusuz bencil intiharda da toplumun etkisi vardır; ama bu etki her iki durumda aynı biçimde olmamaktadır. Toplum bunların birinde bireyi yaşamdan soğutacak bir dil kullanmakla yetinmekte, öbüründe ise ölmeyi resmen buyurmaktadır. Birincisinde bir telkinde ya da en çok bir tavsiyede bulunmaktadır; ikincisinde ise yükümlü kılmakta ve bu yükümlülüğün uygulanabilirliğini sağlayacak koşul ve durumları da yine toplum oluşturmaktadır.

Demek ki toplum bu özveriyi toplumsal amaçlar için istemektedir. Maiyetteki kişinin önderinden, ya da hizmetçinin beyinden sonra yaşamaması gereği, toplumun yapısı maiyettekileri başkanlarına, komutanları krallarına her türlü ayrılık düşüncesini olanak dışı kılacak biçimde sımsıkı bağımlı kılmayı gerektirdiğinden dolayıdır. Bunun için birinin yazgısı öbürünün de yazgısı olmalıdır. Uyruklar, efendilerini onun giysileri ve silahları gibi gittiği her yerde, hatta mezarda izlemektedir-

ler. Başka türlü olması düşünülebilseydi, toplumsal astlık ilişkisi yetersiz kalırdı.[15] Kadın ile kocası arasındaki ilişkide de durum böyledir. Yaşlılara gelince, onların ölümü beklemelerine izin verilmemesi, en azından pek çok durumda öyle görünüyor ki, dinsel nedenlerden dolayıdır. Gerçekten de aileyi koruyan ruhun aile başkanında bulunduğuna inanılmaktadır. Öte yandan bir başkasının vücuduna giren bir tanrının onun yaşamını paylaştığına, onunla aynı sağlık, hastalık dönemlerinden geçtiğine ve aynı zamanda yaşlandığına da inanılmaktadır. Demek ki yaş nedeniyle bunlardan birinin gücü öbüründen bağımsız olarak, dolayısıyla da –geriye yalnızca güçsüz bir tanrının koruyuculuğu kaldığına göre– küme varlığı tehlikeye girmeksizin, azalamaz. İşte bu nedenledir ki, ortak yararın gereği olarak babanın, kendisinde bulunan değerli hazineyi çocuklarına aktarması için yaşamın çok ileri sınırlarını beklememesi istenmektedir.[16]

Bu açıklamalar, söz konusu intiharların neden ileri geldiğini yeterince gösteriyor. Toplumun, üyelerinden kimilerini kendilerini öldürmeye zorlayabilmesi için birey kişiliğine verilen değerin çok az olması gerekir. Çünkü bu kişilik oluşmaya başlar başlamaz ona tanınan ilk hak yaşama hakkıdır; bu hak hiç değilse ancak savaş gibi son derece istisnai koşullarda askıya alınır. Ama bu zayıf bireyleşme durumunun kendisi de tek bir nedenden ileri gelebilir. Bireyin topluluk yaşamındaki yerinin bunca az olması için, onun hemen tümden küme içine emilmiş olması ve kümenin de bu nedenle çok büyük ölçüde bütünleşmiş olması gerekir. Parçaların kendilerine özgü yaşamlarının bunca sınırlı olması için, büsbütün sıkı ve sürekli bir yığın

15 Bu uygulamaların derinliklerinde belki, ölünün ruhunu kendisiyle yakından ilişkili nesne ve varlıkları aramak üzere yeryüzüne dönmekten alıkoymak isteği de vardır. Ama bu isteğin kendisi de, hizmetçiler ve maiyet üyelerinin efendilerine sıkı sıkıya bağımlı olduklarını, ondan ayrılmalarının olanaksız olduğunu ve bundan başka ruhun bu dünyada kalışından doğacak mutsuzluklardan sakınmak için genel yarar uğruna kendilerini feda etmeleri gerektiğini anlatmaktadır.

16 Bkz. Frazer, *Golden Bough, a.g.k., passim.*

oluşturması gerekir. Gerçekten de başka yerde göstermiş olduğumuz üzere bu uygulamalar tam da böyle yüksek uyum içindeki toplumlarda görülmektedir.[17] Bunlar az sayıda üyelerden kurulu olduğundan burada herkes aynı yaşamı yaşar. Her şey herkes arasında ortaklaşadır: Düşünceler, duygular, uğraşlar. Yine küme küçük olduğu için, o aynı zamanda herkese yakındır ve böylece kimseyi gözden kaçırmamaktadır; sonuç olarak topluluk denetimi süreklidir, her şeyi kapsar ve ayrılıkları çok kolay bir biçimde önler. Birey ise, içinde kendi doğasını geliştirebileceği ve yalnızca kendine ait bir fizyonomi oluşturabileceği özel bir alan edinme olanaklarından yoksundur. Arkadaşlarından hiçbir ayrılığı olmayan, bütünün kendi başına değeri bulunmayan bir parçasından ibarettir. Bireyin kişiliği öylesine değersizdir ki, ona karşı başka bireylerden gelen saldırılar görece zayıf bir engellemeyle karşılaşmaktadır. Bu durumda bireyin, topluluğun istekleri karşısında daha da az korunmuş olması ve topluluğun en küçük bir neden doğduğunda hiç duraksamadan bunca az değer verdiği bir yaşama son vermesini bireyden istemesi doğaldır.

Görüldüğü gibi bir öncekinden çok keskin çizgilerle ayrılan bir intihar türü karşısındayız. Birincisi aşırı bir bireyleşmeden ileri geldiği halde, ikincisi bireyliğin çok yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Birisi, kimi noktalarda ya da hatta tümden çözülmüş olan toplumun bireye kendisinden kurtulma izni vermesinden, öbürü ise onu çok sıkı bir biçimde kendisine bağımlı kılmasından ileri gelmektedir. *Bencilliği,* ben'in kendi yaşamını yaşadığı ve yalnız onun gereklerine uyduğu bir durum olarak tanımladığımıza göre, *elcillik* de bunun tersi durumu, yani ben'in kendisine ait olmadığı, davranışlarının hedefinin kendisinin dışında, içinde yer aldığı kümelerden birinde bulunduğu durumu anlatır.

Bu nedenle bir elcillikten ileri gelen intihara *elcil intihar* adını vereceğiz. Ama bu intihar, aynı zamanda bir ödev gibi yapılma özelliğinde olduğu için, benimsenen terimin bu özelli-

17 Bkz. *De la division du travail social, passim.*

yı da anlatması gerekir. Bu nedenle bu intihar türüne *zorunlu elcil intihar* adını vereceğiz.

Söz konusu intihar türünü anlatmak için bu iki sıfatı bir arada kullanmak zorunludur; çünkü her elcil intihar zorunlu elcil intihar değildir. Böylesine açıkça toplum tarafından zorlanmayan, seçim olanağı daha çok olan intiharlar da vardır. Başka deyişle elcil intiharın da çok değişik biçimleri vardır. Az önce bunlardan birini belirledik; şimdi öbürlerini görelim.

Yukarıda sözünü ettiğimiz toplumlarda ya da o türden başka toplumlarda doğrudan ve görünürdeki güdüsü son derece önemsiz olan intiharlara sık rastlanır.

Titus Livius, Caesar, Valerius Maximus, hayranlıkla karışık bir şaşkınlıkla Gallia ve Germenya yabanlarının nasıl serinkanlı bir biçimde kendilerini öldürdüklerini anlatmaktadırlar.[18] Şarap ya da para karşılığında kendilerini öldürmeye söz veren Keltler vardı.[19] Başka kimileri ne yangın alevleri, ne de deniz dalgaları önünde geri çekilmemekle övünç duyarlardı.[20] Günümüz gezginlerince birçok aşağı toplumda bunlara benzer adetler gözlenmiştir. Polenezya'da küçük bir hakaret, çoğu kez bir insanın intihar etmesi için yeter nedendir.[21] Kuzey Amerika kızılderilileri arasında da durum böyledir; bir karı-koca tartışması ya da bir kıskançlık dürtüsü, bir erkek ya da kadının kendisini öldürmesi için yeterlidir.[22] Dakotalarda, Kriklerde en küçük düş kırıklığı çoğu kez umutsuzca davranışlara yol açmaktadır.[23] Japonların en önemsiz bir neden yüzünden nasıl kolaylıkla kendi karınlarını yardıkları bilinmektedir. Bu ülkede hatta öyle tuhaf bir düello biçimi bulunduğu bildirilmekte-

18 Caesar, *Gallia savaşı* VI, 14. – Valerius-Maximus, VI, 11 ve 12. – Plinius, *Hist. nat.* IV. 12.

19 Posidonius, XXIII. ap. Athen. Deipno. IV, 154.

20 Aelianus, XII, 23.

21 Waitz, *Anthropologie der Naturvölker,* c. VI, s. 115.

22 *A.g.k.,* c. III, 1. Hoelfte, s. 102.

23 Mary Eastman, *Dacotah,* s. 89, 169. – Lombroso, *L'Uomo delinquente,* 1884, s. 51.

dir ki, tarafların amacı birbirlerine saldırmak değil, kendi elleriyle karınlarını karşıtından daha çabuk yarmaktır.[24]

Benzer olguların Çin'de, Koçin Çin'de, Tibet'te ve Siam Krallığı'nda da gözlemlendiği bildirilmektedir.

Bütün bu durumlarda insan açıkça zorunlu tutulmaksızın kendini öldürmektedir. Yine de bu intiharlar, zorunlu intiharlardan farklı nitelikte değildirler. Kamuoyu resmen zorlamamakla birlikte, bunları uygun bulmaktan da geri durmamaktadır. Burada yaşama bağlanmamak bir erdem, hatta en üstün erdem sayıldığına göre, koşulların en küçük bir itişinde, ya da hatta yalnızca yiğitlik göstergesi olsun diye yaşamı gözden çıkaran kişi övgüyle karşılanmaktadır. Böylece intihara bir toplumsal saygınlık kazandırılıp özendirilmekte ve bir bireyden bu ödülün esirgenmesi –daha sınırlı bir ölçüde de olsa– gerçek bir cezalandırmayla aynı etkide bulunmaktadır. Bir durumda onur kırılmasından kurtulmak için yapılan şey, öbüründe daha çok saygınlık elde etmek için yapılmaktadır. İnsanlar çocukluktan başlayarak yaşama değer vermemeye ve çok fazla değer verenleri aşağılamaya alıştıklarında, en küçük bahane karşısında ondan yüz çevirmeleri kaçınılmaz olur. Bunca önemsiz bir özveri kolaylıkla yapılır. Görüldüğü gibi bu davranışlar da tıpkı zorunlu intihar gibi, aşağı toplumların en temel manevi özellikleriyle ilişkilidir. Bu toplumlar, ancak bireylerin özel çıkarları olmaması durumunda varlıklarını koruyabildikleri için bireyin yaşamı gözden çıkarmaya, hiç tartışmadan özveride bulunmaya hazır olacak biçimde yetiştirilmesi gerekir; bir ölçüde kendiliğinden olan bu intiharların nedeni budur. Tıpkı toplumun açıkça istediği intiharlar gibi bunlar da, ilkel insanın manevi özelliği sayılabilecek olan bu kişilikten soyutlanma, ya da daha önceki terimimizle 'elcillik' durumundan ileri gelmektedir. Bu nedenle bunlara da elcil intihar diyeceğiz; eğer özel yanlarını daha iyi belirtmek için bunların *isteğe bağlı* olduklarını eklemek gerekiyorsa, bu terimden de yalnızca toplumun bunları kesinlikle zorunlu olan intiharlara göre biraz daha üs-

24 Lisle, *a.g.k.*, s. 333.

tü örtülü bir biçimde beklediği anlaşılmalıdır. Bu iki intihar biçimi birbiriyle öylesine yakından ilişkilidirler ki, birinin nerede başlayıp öbürünün nerede bittiğini belirlemek olanaksızdır.

Son olarak, elcilliğin daha doğrudan ve daha şiddetli bir biçimde intihara yol açtığı başka kimi durumlar vardır. Yukarıdaki örneklerde elcillik, kişiyi ancak kimi koşulların eşliğinde kendini öldürmeye itiyordu. Ölümün toplum tarafından bir ödev gibi benimsetilmesi ya da kimi onur sorunlarının söz konusu olması ya da en azından kurbanın gözünde yaşamayı değersiz kılan tatsız bir olay geçmiş olması gerekiyordu. Ama özveri hiçbir özel neden olmadan kendi başına övgüye değer sayıldığından, bireyin sırf özveri zevkini tatmak için kendini öldürdüğü durumlarda bile vardır.

Hindistan, bu tür intiharların en çok görüldüğü ülkedir. Brahmanlığın etkisi altındayken bile Hindu kendini kolayca öldürüyordu. Gerçi Manu yasaları ancak belli ölçüler altında intiharı öngörmektedir. Bir erkeğin belli bir yaşa gelmiş olması ve geride en azından bir oğul bırakması gerekir. Ama bu koşullar yerine gelmişse, o adamın hayatla daha fazla bir alıp vereceği kalmamış demektir. "Büyük azizlerden kalma yollardan biriyle kendisini bedeninden kurtaran, Brahman'da yaşamaya şerefle kabul edilir."[25] Budizm sık sık, bu ilkeyi en aşırı sonuçlarına değin sürdürmüş ve intiharı bir dinsel tapınma durumuna yüceltmiş olmakla suçlanmış ise de, gerçekte onu daha çok mahkûm etmiştir. Kuşkusuz en yüce mutluluğun kendini Nirvana'da yok etmek olduğunu söylüyordu; ama varlığın böylece askıya alınması, bu yaşamda da olabilir ve olmalıdır; bunun için şiddet yollarına başvurmak da gerekmez. Bununla birlikte insanın var olmaktan kaçması gerektiği düşüncesi bu öğretinin ruhunda öylesine köklüdür ve Hindu anlayışının beklentilerine öylesine uygundur ki, Budizmden doğan ya da onunla aynı zamanda oluşan belli başlı dinlerin türlü biçimlerinde yeniden kendini ortaya koymaktadır. Jainizm bunun bir örneğidir. Jainist dinin kutsal kitaplarından biri intiharı gerçekte yaşamı ço-

25 *Lois de Manou,* VI, 32 (çev. Loiseleur).

ğalttığı gerekçesiyle suçlayıp günah saymakta ise de, pek çok tapınakta bulunan kayıtlar, özellikle Günay Jainistleri arasında dinsel intiharın çok sık olduğunu göstermektedir.[26] İnanan kişi kendini açlıktan ölüme bırakıyordu.[27] Hinduizmde ölümü Ganj'ın ya da başka kutsal ırmakların sularında arama geleneği çok yaygındı. Kayıtlar, yaşamlarına böylece son vermeye hazırlanan krallar ve din adamlarından söz etmektedir[28] ve bu boş inançların yüzyılımızın başlarında da büsbütün ortadan kalkmamış olduğuna inanılmaktadır.[29] Biller, dinsel güdülerle Siva'ya adanmak üzere kendi kendilerini bir kayanın üzerinden aşağı atıyorlardı,[30] 1822'de bile bir subay, bu kurban oluşlardan birine tanık olmuştur. Kendilerini yığınlar halinde Jagarna putunun tekerlekleri altında ezilmeye atan bağnazların öyküsü artık klasik olmuştur.[31] Charlesvoix daha önce aynı türden törenlere Japonya'da tanık olmuştu. "En çok görülen şey," diye yazıyor, "deniz kıyıları boyunca, taş yüklenmiş olarak kendilerini suya atan gemiler dolusu bağnazlarla, gemilerini delip yavaş yavaş, putlarına övgü şarkıları söyleye söyleye sulara gömülen bağnazlardır. Çok sayıda seyirciler gözleriyle bunları izler, onları göklere çıkaran övgülerde bulunur ve onlardan sularda yitmeden önce kendilerini kutsamalarını isterler. Amida müritleri, ancak oturmuş olarak sığabilecekleri ve yalnız bir hava deliğinden soluk alabilecekleri mağaralara girip ağzını duvarla öldürtürler. Orada sessizce açlıktan ölürler. Başkaları üzerinde kükürt madeni bulunan ve zaman zaman alevler çıkan çok yüksek kaya tepelerine çıkarlar. Durmadan tanrılarına seslenir, onlardan yaşamlarını adayışlarını kabul et-

26 Barth, *The Religions of India,* London, 1891, s. 146.

27 Bühler, *Über die Indische secte der Jaina,* Wien, 1887, s. 10, 19 ve 37.

28 Barth, *a.g.k.,* s. 279.

29 Heber, *Narrative of a Journey through the Upper Provinces of India,* 1824-25, bölüm XII.

30 Forsyth, *The Highlands of Central India,* London, 1871, s. 172-175.

31 Bkz. Burnell, *Glossary,* 1886, *Jagarnnath* maddesi. Bu âdet hemen hemen kalkmıştır; bununla birlikte günümüzde bile seyrek birkaç örneğine rastlanmıştır. Bkz. Stirling, *Asiat. Resch.* c. XV, s. 324.

melerini diler ve bu alevlerin yükselmesini isterler. Bir alev görünür görünmez, bunu tanrıların rızasına bir gösterge sayar ve baş aşağı uçurumdan aşağı atlarlar... Bu sözde şehitlerin anısına büyük saygı gösterilir."[32]

Elcil niteliği bundan daha belirgin intihar olamaz. Gerçekten bütün bu durumlarda bireyin, kendi gerçek varlığı saydığı bir şeye dalmak için kişisel varlığından soyunmak istediğini görüyoruz. Bu şeye verdiği ad önemli değildir; onda, yalnız onda var olduğuna inanmaktadır ve onunla karışmaya böylesine güçlü biçimde çabalaması var olmak içindir. Demek ki kendine ait bir yaşamı olmadığını düşünmektedir. Burada kişilik yokluğu en yüksek ölçüsüne varmıştır; elcillik çok ileri düzeydedir. Ama, bu intiharlar doğrudan doğruya insanın yaşamı üzüntü verici bulmasından ileri gelmiyor mu diye sorulabilir. Eğer bir insan kendini, böylesine doğallıkla öldürüyorsa, yaşamına büyük bir değer vermediği, dolayısıyla iç karartısına dayalı (melankolik) bir yaşam tasarımı olduğu açıktır. Ama bu açıdan bütün intiharlar birbirlerine benzer. Yine de aralarında herhangi bir ayrım yapmamak çok yanlış olur; çünkü bu tasarım her zaman aynı nedenden ileri gelmemektedir ve bundan dolayı, görünüşün tersine, her durumda aynı değildir. Bencil kişi, dünyada birey dışında gerçek hiçbir şey görmezken, aşırı elcil kişinin üzüntüsü, bireyin hiçbir gerçekliği olmadığını düşünmesinden ileri gelmektedir. Birincisi, bağlanabileceği hiçbir amaç göremeyip kendini bir şeye yaramaz, varlık nedeninden yoksun bulduğundan yaşamdan kopmakta; ikincisi ise bir amaca sahip olduğu için, ama bu amaç yaşamın dışında yer aldığından yaşam ona ulaşmasını önleyen bir engel gibi göründüğü için intihar etmektedir. Görüldüğü üzere nedenler arasındaki fark, sonuçlarda da ortaya çıkmaktadır: Birincinin iç karartısı, ikincininkinden büsbütün ayrı bir niteliktedir. Birincininki onulmaz bir bezginlik ve iç karartıcı karamsarlık duygusundan oluşmakta, yararlı bir kullanım alanı bulamayan çalışmanın tümden durmasını ve çökmesini anlatmaktadır. İkincisi-

32 *Histoire du Japan*, c. II.

ninki ise, tersine, umuttan oluşmaktadır; çünkü doğrudan doğruya, bu yaşamın ötesinde çok daha güzel ufuklar bulunduğu inancına dayalıdır. Hatta gerçekleşmek için sabırsızlanan ve aşırı bir güçle kendini ortaya koyan bir inancın coşkusunu ve atılımlarını içerir.

Bununla birlikte bir toplumdaki az çok karamsar yaşam anlayışı kendi başına, oradaki intihar eğiliminin şiddetini açıklamaya yetmez. Hıristiyan, bu dünyadaki yaşamını Jina müridinden daha iç açıcı bir bakışla görmemektedir. Onun için de yaşam, acı verici sınamalarla dolu bir süredir; ona göre de gerçek yurdu bu dünya değildir; ama yine de Hıristiyanlığın intihara karşı ne denli tiksinti öğretip telkin ettiği bilinmektedir. Çünkü Hıristiyan toplumlar bireye, eski toplumlardan çok daha büyük bir yer vermektedirler. Ona, yerine getirmek zorunda olduğu ödevler vermişlerdir; öte dünyanın nimetlerine ulaşıp ulaşamayacağı, yalnızca bu dünya üzerine düşen görevi nasıl yaptığına bağladır ve bu nimetlerin kendileri de onlara hak kazandıran işler gibi kişisel niteliktedir. Böylece Hıristiyanlık düşüncesindeki ılımlı bireycilik, insan ve yazgısı konusundaki görüşlerine karşın, onun intihar karşısında olumlu tutum almasını engellemiştir.

Bu ahlaki tutumlara mantık çerçevesi olan doğaötesel ve dinsel düzenler, onların kökeninin ve anlamının bu olduğunu kesinlikle kanıtlamamaktadırlar. Gerçekten bunların Panteist inançlarla bir arada bulundukları uzun süreden beri fark edilmiştir. Kuşkusuz Jainizm, Budizm gibi tanrısızdır; ama Panteizm de zorunlu olarak tanrılı değildir. Panteizmin asıl tanıtıcı özelliği, bireyde gerçek olan şeyin onun doğasına yabancı olduğu, ona can veren ruhun olmadığı ve bundan dolayı kişisel bir varlığı bulunmadığı düşüncesidir. Bu inak (dogma), Hindu öğretilerinin temelini oluşturur; Brahmanizmde de bu vardır. Buna karşılık var olma ilkesinin bu tür öğretilerle kaynaşmadığı, ama bizzat kendisinin bireysel bir biçim altında anlaşıldığı yerlerde, yani Yahudiler, Hıristiyanlar, Müslümanlar gibi tek tanrılı ya da Yunanlılar ve Latinler gibi çok tanrılı toplum-

larda, intiharın bu biçimi istisnadır. Buralarda bir dinsel tapınma uygulaması olarak buna hiç rastlanmaz. Bundan dolayı onunla Panteizm arasında bir ilişki var görünüyor. Bu ilişki nedir?

İntihara Panteizmin yol açtığı kabul edilemez. İnsanları yönelten soyut düşünceler değildir ve tarihin gelişimi de doğaötesel kavramların işi olarak açıklanamaz. Bireylerde olduğu gibi toplumlarda da düşünsel tasarımların işlevi, her şeyden önce kendilerinin yapmadığı bir gerçekliği anlatıma kavuşturmaktır; tersine onlar bu gerçeklikten kaynaklanmışlardır ve daha sonra onu değiştirmeye yarayabilmeleri hiçbir zaman sınırlı bir ölçüyü aşmaz. Dinsel kavramlar, toplumsal çevreyi oluşturmaktan çok onun ürünüdürler ve bir kez oluştuktan sonra kendilerini doğuran nedenler üzerinde etki yaparlarsa da bu etki çok derin olamaz. Bundan dolayı eğer Panteizmin özü her türlü bireyliği az çok köktenci bir biçimde yadsıması ise, böyle bir din ancak bireyin gerçekten hiçbir değer taşımadığı, yani hemen tümden küme içinde yitmiş olduğu bir toplumda oluşabilir. Çünkü insanlar dünyayı, ancak içinde yaşadıkları küçük toplumsal dünyaya göre tasarlayabilirler. Demek ki, dinsel Panteizm ancak bir sonuçtur ve toplumun Panteist örgütlenişinin sanki bir yansımasıdır. Bundan dolayı her yerde Panteizmle bağlantı içinde görülen bu özel intiharın nedeni yine toplumda bulunmaktadır.

Böylece, kendisi de üç değişik biçimde beliren ikinci bir intihar türü ayırt etmiş oluyoruz: Zorunlu elcil intihar, isteğe bağlı elcil intihar ve en yetkin örneğini mistik intiharda bulduğumuz aşırı elcil intihar. Bu değişik biçimler altında elcil intihar bencil intiharlarla çok çarpıcı bir çelişki oluşturmaktadır. Biri, yalnızca bireyi ilgilendiren hiçbir şeye değer vermeyen kaba bir ahlaka bağlıdır; öbürü ise insan kişiliğini artık hiçbir şeye ast olamayacağı kadar yücelten incelmiş ahlakla birlikte gitmektedir. Demek ki, bunlar arasındaki uzaklık, ilkel halklarla en yüksek kültür sahibi uluslar arasındaki uzaklık kadardır. Ancak, aşağı toplumlar elcil intihar için en uy-

gun ortam olmakla birlikte, daha yakın dönemin uygarlıklarında da buna rastlanmaktadır. Birçok Hıristiyan şehidin ölümü özellikle bu ad altında sınıflandırılabilir. Gerçekten, kendi kendilerini öldürmemekle birlikte öldürülmeye gönüllü olarak izin veren bütün yeni din sahipleri intihar etmiş sayılırlar. Kendi kendilerini öldürmüş olmasalar da, ölümü bütün güçleriyle aramakta ve bunu kaçınılmaz kılacak biçimde davranmaktaydılar. İntihardan söz edilebilmesi için, ölümü zorunlu olarak doğuran edimin ölen kişi tarafından bile bile yapılmış olması yeterlidir. Öte yandan yeni dine inananların ölüm cezasına o coşkulu tutku ile gidişleri, o anda kendi kişiliklerini hizmete girdikleri düşüncenin lehine olarak tümden bırakmış olduklarını göstermektedir. Ortaçağ boyunca manastırları birkaç kez yerle bir eden ve aşırı dinsel coşkudan kaynaklanmış görünen intihar salgınları da, büyük olasılıkla aynı nitelikteydi.[33]

Çağdaş toplumlarımızda bireysel kişilik toplumsal kişilikten artan bir ölçüde özgürleştiğinden, bu tür intiharlar çok yaygın olamaz. Kuşkusuz Komutan Beaurepaire ve Amiral Willeneuve gibi ölümü yenilginin yol açtığı aşağılanmaya yeğ tutan askerlerin olsun, ailelerine bir leke gelmemesi için kendilerini öldüren mutsuz kişilerin olsun, elcil güdülere kapılmış oldukları rahatlıkla söylenebilir. Çünkü her ikisinin de yaşamdan vazgeçmeleri, kendilerinden daha çok sevdikleri bir şey bulunduğu içindir. Ama bunlar istisna olarak seyrek durumlardır.[34] Yine de bugün bile toplumumuzda elcil intiharın müzminleşmiş olduğu özel bir çevre vardır: Bu ordudur.

---

33 Bu intiharlara yol açan ruhsal duruma *acedia* deniyordu. Bkz. Bourguelot, *Recherches sur les opinions et la législation en matière de mort valontaire pendant le moyen age.*

34 Devrim dönemi insanları arasında intiharların çok sık olması, en azından bir ölçüde, elcil bir düşünce ortamından dolayı idi. Bu iç savaş ve toplumsal coşku dönemlerinde bireysel kişilik değerinden biraz yitirmişti. Yurt ya da parti çıkarları her şeyden ağır basıyordu. Ölüm cezalarının yokluğu kuşkusuz aynı nedenden ileri gelmektedir. O zaman insanlar, başkalarını da kendilerini olduğu kadar kolayca öldürüyorlardı.

II

Bütün Avrupa ülkelerinde genel bir olgu olarak, askerlerin intihara eğilimleri aynı yaştaki sivil halkınkinden çok daha yüksektir. Bu yükseklik farkı % 25 ile % 900 arasında değişmektedir (bkz. Çizelge XXIII).

ÇİZELGE XXIII

Başlıca Avrupa ülkelerinde sivil ve asker intiharlarının karşılaştırılması

		İNTİHARLAR		Askerlerin sivillere oranla ağırlık katsayısı
		Aynı yaştaki		
		1 milyon asker başına	1 milyon sivil başına	
Avusturya	(1876-90)	1.253	122	10.00
A.B.D.	(1870-84)	680	80	8.50
İtalya	(1876-90)	407	77	5.20
İngiltere	(1876-90)	209	79	2.60
Wurtemberg	(1846-58)	320	170	1.92
Saksonya	(1847-58)	640	369	1.77
Prusya	(1876-90)	607	394	1.50
Fransa	(1876-90)	333	265	1.25

Danimarka, her iki nüfus kesiminin oranlarının önemli ölçüde aynı olduğu tek ülkedir: 1845-56 yılları arasında bir milyon sivil başına 388 intihar, bir milyon asker başına da 382 intihar. Subayların intiharları da bu sayıya katılmamıştır.[35]

Bu olgu ilk bakışta çok şaşırtıcıdır, çünkü birçok nedenlerin orduda intiharı önleyeceği düşünülebilir. Her şeyden önce ordu bireyleri, fiziksel açıdan ülkenin çiçeği gibidir. Özenle seçildikleri için ciddi organik kusurları yoktur.[36] Ayrıca küme dayanışması, ortak yaşam başka yerde olduğu gibi burada da

35 Askerlerin intiharlarına ilişkin sayılar ya resmi belgelerden ya da Wagner'den (*a.g.k.*, s. 229 vd.) alınmıştır; sivil nüfustaki intiharlara ilişkin sayılar da resmi belgelerden, Wagner'den ya da Morselli'den alınmıştır. ABD için ordudaki ortalama yaşın, Avrupa'daki gibi 20-30 arasında olduğu varsayımlanmıştır.

36 Bu da, intihar olayında organik etkenin ve evlilik yoluyla ayıklanmanın etkisi olmadığının bir başka kanıtıdır.

önleyici bir etkide bulunur. Öyleyse böylesine büyük çaplı bir artışın nedeni nedir?

Düz askerler hiç evli olmadıklarından, bekârlık sorumlu tutulmuştur. Ama her şeyden önce asker çevresinden soyutlanmış bir kimse olmadığından, bekârlık orduda sivil yaşamdaki kadar olumsuz sonuçlar doğuramaz. Asker, çok sıkı biçimde kurulmuş bulunan ve bir ölçüde ailenin yerini tutacak nitelikte olan bir topluluğun üyesidir. Ama bu varsayım doğru olsun olmasın, bu etkeni tek başına incelemenin bir yolu vardır. Asker intiharları ile aynı yaştaki bekâr intiharlarını karşılaştırmak yeter: Önemi bir kez daha ortaya çıkan XXI. çizelge bize bu karşılaştırma olanağını veriyor. Fransa'da 1888-91 yıllarında bir milyon asker başına 380 intihar saptanmıştır; aynı dönemde 20-25 yaşlar arasındaki bekâr erkekler için bu sayı yalnızca 237 idi. Demek ki 100 sivil bekâr intiharına karşılık 160 asker intiharı vardı; bu, bekârlık etkeninden tamamıyla bağımsız, 1.6'lık bir ağırlaşma katsayısı demektir.

Astsubay intiharları aynı tutulacak olursa, bu katsayı daha da yükselir. 1867-74 döneminde bir milyon astsubay başına yılda ortalama 993 intihar olayı düşüyordu. 1866'da yapılmış bir sayıma göre bunların yaş ortalaması 31'in biraz üzerindeydi. Gerçi o tarihte 30 yaşındaki bekâr erkeklerde intiharların hangi sayıya çıktığını bilmiyoruz; hazırladığımız çizelgeler çok daha yakın bir tarihe (1889-91) ilişkindir ve bu konudaki tek sayısal veridir; ama bu çizelgelerin bize sağladığı sayıları çıkış noktası olarak alsak, yapmış olacağımız yanlışlık astsubaylardaki ağırlaşma katsayısını gerçektekinden daha düşük göstermekten başka sonuç vermez. Gerçekten de intihar sayıları, bu dönemlerin birinden öbürüne hemen iki kat artış göstermiş olduğundan, söz konusu yaştaki bekârlarda oran kuşkusuz artmıştır. Bundan dolayı 1867-74 arası astsubay intiharları ile 1889-91 bekâr erkek intiharlarını karşılaştırmakla, askerlik mesleğinin olumsuz etkisini olduğundan az göstermiş olabiliriz, ama büyültmüş olamayız. Bu durumda, bu yanlışa karşın yine de bir ağırlaşma katsayısı elde edi-

yorsak, bunun yalnız doğruluğuna değil, hesaplamanın gösterdiğinden çok daha önemli olduğuna da güvenebiliriz. 1889-91 arasında 31 yaşındaki bir milyon bekâr nüfus başına 394 ile 627 arasında kalan, ortalama 510 intihar düşüyordu. 510'a karşı 993, 100'e karşı 194 demektir; bu sayı 1.94'lük bir ağırlaşma katsayısını gösterir ve hiç abartmış olmadan 4'e kadar çıkarılabilir.[37]

Son olarak subaylar topluluğunda, 1862'den 1878'e değin bir milyon kişi başına ortalama 430 intihar olmuştur. Büyük oynamalar göstermesi beklenmeyen yaş ortalamaları 1866'da 37 yıl 9 ay idi. İçlerinden çoğu evli olduğundan, onları bu yaştaki bekâr erkeklerle değil, evli-bekâr ayırmadan toplam erkek nüfus ile karşılaştırmak gerekir. 1863-68 arasında, 37 yaşındaki her medeni durumdan bir milyon erkek nüfus başına yalnızca 200'ün az üstünde intihar düşüyordu. Bu sayı karşısında 430, 100'e göre 215 demektir; bu ise hiçbir bakımdan ne evliliğe ne de aile yaşamına bağlı olmayan 2.15'lik bir katsayı ağırlaşmasını anlatır.

Değişik rütbelere göre, 1.6'dan 4'e değin değişen bu katsayı, kuşkusuz askerliğe özgü nedenlerle açıklanabilir. Gerçi bunun varlığını yalnız Fransa için saptamış bulunuyoruz; öbür ülkeler için, bekârlığın etkisini yalnız başına incelememizi sağlayacak verilerden yoksun bulunuyoruz. Ama Fransız ordusu, Danimarka dışında Avrupa'da intiharın en az görüldüğü ordu olduğundan, yukarıdaki sonucun genel nitelikte olduğu ve hatta başka Avrupa ülkelerinde çok daha belirgin olduğu kuşku götürmez. Bunu neye bağlamalı?

Askerleri sivil halktan daha büyük bir şiddetle etkileyen içkiciliğin buna neden olabileceği düşünülmüştür. Ama her şeyden önce, göstermiş olduğumuz gibi içkiciliğin genel olarak

37 1867-74 yılları arasında intihar oranı yaklaşık 140'dır; 1889-91'de % 60'a yakın bir artışla 210-220'ye çıkmıştır. Eğer bekâr erkeklerin intihar oranı da aynı ölçüde artmışsa –böyle olmaması için bir neden de yoktur–, o takdirde bu oranın birinci dönemde 319 olması gerekir; bu ise astsubayların ağırlaşma katsayısını 3.11'e çıkaracaktır. 1874'den sonrası için astsubaylardan söz etmememiz, bu tarihten sonra astsubayların sayısının giderek azalmasından dolayıdır.

intihar oranı üzerinde kesin bir etkisi bulunmadığına göre, özel olarak ordudaki intihar oranı üzerinde daha büyük etkisi olamaz. İkincisi, örneğin Fransa'da 3 yıl, Prusya'da 2.5 yıl olan bu kısa askerlik süresi, ordunun intihar olaylarındaki büyük payını açıklayabilecek sayıda müzmin içkici üretmeye yeterli olamaz. Son olarak da, içkiciliğe en büyük etkiyi tanıyan gözlemcilere göre bile, ancak intiharların onda biri bu etkene bağlanabilir. Bu bakımdan, içkicilikten ileri gelen intiharlar, askerler arasında aynı yaştaki sivil erkeklerdekine göre iki, hatta üç kat fazla olsa bile –ki, bu kanıtlanmış değildir– yine de geriye çok önemli sayıda asker intiharları kalıyor ki nedenini başka yerde aramak gerekir.

En sık öne sürülen nedenler askerlikten nefret duygusudur. Bu açıklama, intiharı yaşamın güçlüklerine bağlayan yaygın anlayışla uyum içindedir. Çünkü disiplinin katılıkları, özgürlük yokluğu, her türlü rahatlıktan yoksunluk, kışla yaşamını özellikle çekilmez saymaya yöneltebilir. Gerçekte ise koşulları bundan daha katı olan, ama intihar eğilimini artırıcı olmayan başka birçok meslek bulunduğunu görüyoruz. Asker, en azından yeterli yiyecek ve barınak güvencesine sahiptir. Ama bu görüşlerin değeri ne olursa olsun, aşağıdaki olgular bu yalınkat açıklamanın yetersizliğini ortaya koymaktadır:

1. Askerliğin ilk yıllarında meslek tiksintisinin çok daha yoğun olduğunu ve asker kışla yaşamına alıştıkça azaldığını kabul etmek mantığa uygun düşer. Bir süre sonra ya alışkanlığın etkisiyle ya da en karşıt olanlar meslekten kaçmış ya da intihar etmiş olacaklarından, ortama uyum oluşması beklenir; ve bu uyum da, sancağın altında kalma süresi arttıkça büyür. Bu durumda, eğer askerlerin intihara özel eğiliminin nedeni alışkanlıklardaki değişme ve yeni yaşama uyma olanaksızlığı olsaydı, ağırlaşma katsayısının silah altında kalma süresi uzadıkça azalması gerekirdi. Ama aşağıdaki çizelgeden anlaşıldığı üzere durum böyle değildir:

	Fransız Ordusu	İngiliz Ordusu		
	Astsubaylar ve askerler 100.000 kişi başına yıllık intiharlar (1862-69)	Yaş	100.000 kişi başına intiharlar İngiltere'de	Hindistan'da
1 yıldan az askerde olanlar	28	20-25 yaşlar	20	13
1-3 yıl	27	25-30 yaşlar	39	39
3-5 yıl	40	30-35 yaşlar	51	84
5-7 yıl	48	35-40 yaşlar	71	103
7-10 yıl	76			

Fransa'da askerlik hizmetinde geçen on yıldan az bir süre içinde intihar oranları hemen üç katına çıkarken, sivil bekâr erkeklerde aynı süre içinde yalnızca 237'den 294'e çıkmaktadır. Hindistan'daki İngiliz ordularında bu oran yirmi yılda sekiz kat artmaktadır. Bu, orduya özgü ağırlaşma durumunun yalnız askerlik mesleğinin ilk yıllarıyla sınırlı kalmadığını kanıtlamaktadır.

Durumun İtalya'da da aynı olduğu görülüyor. Gerçi her birliğin askerlerine ilişkin oransal sayılar elimizde yoktur. Ama yalın sayılar, askerliğin ilk üç yılında büyük ölçüde aynı kalmaktadır: Birinci yıl 15.1, ikinci yıl 14.8, üçüncü yıl 14.3. Oysa ölümler, çürüğe çıkmalar, izinler vb. nedenlerle askerlerin sayısının yıldan yıla azalmakta olduğu kesindir. Bu durumda, saltık sayıların aynı düzeyde kalması ancak oransal sayıların önemli ölçüde büyümesi demek olabilir. Yine de kimi ülkelerde askerliğin başlangıçlarında, gerçekten yaşam biçimindeki değişmeden ileri gelen bir miktar intihar olması olasıdır. Nitekim Prusya'da askerliğin ilk altı ayında intiharların olağanüstü çok sayıda olduğu bildirilmektedir. Avusturya'da da aynı biçimde, 1.000 intihardan 156'sı ilk üç ay içinde[38] yapılmaktadır, ki bu kuşkusuz çok büyük bir sayıdır. Ama bu olgularla bundan öncekiler arasında herhangi bir bağdaşmazlık

38 Bkz. Roth'un *Stat. Monatschrift,* 1892, s. 200'de yayınlanan yazısı.

yoktur. Çünkü bu bunalımlı dönemde görülen geçici ağırlaşma dışında, tamamıyla başka nedenlerden ileri gelen ve Fransa ile İngiltere'de gözlemlediğimize benzer bir yasaya göre artarak süren bir ağırlaşma durumu daha vardır. Ayrıca Fransa'da bile ikinci ve üçüncü yılların oranı birinci yılınkinden hafifçe daha düşüktür, ama bu daha sonraki yükselmeyi önlememektedir.[39]

2. Askerlik yaşamı subaylar ve astsubaylar için, askerlere göre çok daha az zahmetli, disiplin daha az katıdır. İlk iki kesimin ağırlaşma katsayısı, bu nedenle üçüncününkinden daha düşük olmak gerekir. Oysa gerçekte durum bunun tersidir: Daha önce Fransa için bunu saptamıştık; aynı olguyu başka ülkelerde de gözlemliyoruz. İtalya'da 1871-75 yıllarında, subaylar arasındaki yıllık ortalama intihar oranı milyonda 565 iken askerler arasında yalnızca 230 (Morselli) idi. Astsubaylarda ise bu oran çok daha yüksek olup milyonda 1.000 intiharı aşıyordu. Prusya'da rütbesiz askerlerin intihar oranı milyonda 560 iken astsubaylarınki 1.140'dır. Avusturya'da 9 asker intiharına bir subay intiharı düşmektedir, oysa subay başına düşen asker sayısının 9'dan çok daha fazla olduğu açıktır. Bunun gibi, iki askere bir astsubay düşmediği halde, 2.5 asker intiharına karşı 1 astsubay intiharı vardır.

3. Askerlik yaşamından nefretin, onu kendi isteğiyle bir meslek olarak seçenlerde daha az olması gerekir. Bu nedenle gönüllülerle askerlikte tezkere bırakanlarda intihar eğiliminin daha düşük olması gerekir. Tam tersine, olağanüstü güçlüdür.

Belirttiğimiz nedenlerle, 1889-91 yıllarının bekâr erkek nüfusuna göre hesaplanan bu katsayılar, kuşkusuz gerçekte-

39 Prusya ve Avusturya'da askerlerin hizmet süresine göre dağılımını bilmediğimiz için orantısal sayıları saptayamıyoruz. Fransa'da savaşın ertesinde asker intiharlarındaki azalmanın, askerlik süresinin kısaltılmasından ileri geldiği öne sürülmüştür (7 yıl yerine 5 yıl). Ama intiharlardaki bu azalma sürekli olmamıştır ve 1882'den başlayarak sayılar önemli ölçüde yükselmiştir. 1882'den 1889'a, milyonda 322 ile 424 arasında gidip gelerek savaş öncesi düzeye çıkmıştır; ve bu, askerlik süresinde yeni bir kısalmaya (5 yıl yerine 3 yıl) rağmen olmuştur.

Yıllar		İNTİHAR ORANI (Milyon kişi başına)	YAŞ (Olası ortalama)	İNTİHAR ORANI (Aynı yaştaki bekarlarda (1889-91)	Ağırlaşma katsayısı
1875-78	Gönüllüler	670	25	237-394 arası yani 315	2.12
	Yeniden yazılanlar	1.300	30	394-627 arası yani 510	2.54

kinden düşüktür. Askerlikte tezkere bırakanlardaki intihar eğiliminin yoğunluğu özellikle dikkate değer, çünkü bunlar askerlik yaşamını denemiş olarak orduda kalmaktadırlar.

Görüldüğü gibi intihardan en çok etkilenen ordu üyeleri, bu mesleğe en istekli, onun gereklerine en uygun, sakınca ve sıkıntılarına karşı en korunmuş olan üyelerdir. Öyleyse bu mesleğe özgü bu özel ağırlaşma katsayısının nedeni, mesleğin iticiliği değil, tersine askerliğin özünü oluşturan türlü durumlar, edinilen alışkanlıklar ya da doğal eğilimlerin toplamıdır. Askerin başta gelen özelliği, sivil yaşamda hiçbir yerde aynı ölçüde görülmeyen bir tür kişisel olmamadır. Emredildiği anda yaşamını feda etmeye hazır olması gerektiğine göre, kendi kişiliğine az önem verecek biçimde yetiştirilmelidir. Bu, olağanüstü durumlar dışında, yani barış zamanında ve mesleğinin her günkü uygulamaları sırasında bile disiplin, emirleri tartışmasız ve hatta kimi kez anlamadan yerine getirmesini gerektirir. Ama bunun için, bireycilikle hemen hiç bağdaşmayan bir düşünsel özveri zorunludur. Dış dürtülere böylesine uysalca uymak için kendi bireyliğine çok zayıf bir ölçüde bağlanması gerekir. Kısacası, askerin davranış kuralı, kendisinin dışındadır, bu ise elcillik durumunun tanıtıcı özelliğidir. Ordu, çağdaş toplumları oluşturan bütün parçalar içinde, aşağı toplumların yapısına en çok benzeyen kesimdir. O da bireyi güçlü bir biçimde kuşatan ve onu kendine özgü bir davranışta bulunmaktan alıkoyan yoğun ve sımsıkı bir topluluktur. Böyle bir manevi yapı, elcil intiharların doğal ortamı olduğuna göre, asker in-

tiharlarının da aynı özellikte olduğu ve aynı nedenden ileri geldiği kolayca kabul edilebilir.

Böylece askerlikte geçen süre uzadıkça ağırlaşma katsayısının neden yükseldiği anlaşılıyor; çünkü bu özveri yeteneği, bu kişisel olmama beğenisi, uzun ve sıkı bir yetiştirilmenin sonunda gelişmektedir. Bunun gibi, tezkere bırakanlarda ve astsubaylarda askerlik anlayışı, rütbesiz askerlerdekine göre daha güçlü olduğundan, birincilerin intihara daha çok eğilimli olmaları doğaldır. Bu varsayım, astsubayların subaylara göre intihara çok daha eğilimli oluşlarını da açıklamaya olanak vermektedir. Bunların kendilerini daha çok öldürmeleri, hiçbir işin onlarınki kadar başeğme ve edilgenlik alışkanlığı gerektirmemesinden dolayıdır. Subay ne denli disiplinli olursa olsun, bir ölçüde girişimde bulunabilmesi gerekir; onun hareket alanı daha geniştir ve bu nedenle de daha gelişkin bir bireyliği vardır. Elcil intihara elverişli koşullar subaylarda, astsubaylardaki ölçüde tam değildir; yaşamının değeri konusunda daha canlı bir duyguya sahip olan subay, ondan vazgeçmeye de daha az hazırdır.

Bu açıklama, yalnızca daha önce belirttiğimiz olguların anlamını ortaya koymakla kalmamakta, ayrıca aşağıdaki hususlarca da doğrulanmaktadır:

1. Çizelge XXIII'den anlaşıldığı üzere, askerlerdeki ağırlaşma katsayısı toplam sivil nüfusun intihar eğilimi az oldukça yükselmekte, yüksek oldukça da düşük kalmaktadır. Danimarka intiharların eskiden beri çok olduğu bir ülkedir ve burada askerler nüfusun geri kalan kesiminden daha çok intihar etmiyorlar. İntiharların en çok olduğu öbür ülkeler Saksonya, Prusya ve Fransa'dır. Buralarda orduda intiharlar özellikle yüksek değildir ve ağırlaşma katsayısı 1.25 ile 1.77 arasında değişmektedir. Buna karşılık sivillerin kendilerini pek az öldürdüğü Avusturya, ABD ve İtalya'da katsayı çok büyüktür. Rosenfeld, daha önce andığımız makalesinde, başlıca Avrupa ülkelerini asker intiharlarına göre sınıflarken -bundan, herhangi bir kuramsal sonuç çıkarmayı düşünmemekle birlikte- aynı so-

nuçlara ulaşmıştır. Gerçekten, kendi hesapladığı katsayılara göre değişik devletleri şöyle sıralamaktadır:

	Askerlerin 20-30 yaşlardaki sivillere göre AĞIRLAŞMA KATSAYISI	SİVİL NÜFUSUN İNTİHAR ORANI (1 milyon kişi başına)
Fransa	1.3	150 (1871-75)
Prusya	1.8	133 (1871-75)
İngiltere	2.2	73 (1876)
İtalya	3-4 arası	37 (1874-77)
Avusturya	8	72 (1864-72)

Avusturya'nın İtalya'dan sonra gelmesi dışında, ters orantı kesin bir düzenlilik göstermektedir.[40]

Bu ters orantı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde çok daha belirgindir. Ağırlaşma katsayısı en büyük olan ordu birlikleri, sivillerin en yüksek bağışıklıktan yararlandıkları bölgelerde, en düşük olanlar ise sivillerin bağışıklığının en az olduğu bölgelerdeki kışlalarda bulunmaktadırlar:

Askeri bölgeler	Askerlerin 20 yaşından büyük sivillere göre Ağırlaşma Katsayısı		20 yaşından büyük sivillerde İNTİHARLAR (1 milyon kişi başına)	
Viyana (Aşağı ve yukarı Avusturya, Salzburg	1.42		600	
Brunn (Moravya ve Silezya)	2.41		580	
Prag (Bohemya)	2.58	Ortalama 2.46	620	Ortalama 480
İnsbruk (Tirol, Vorarlberg)	2.41		240	
Zara (Dalmaçya)	3.48		250	
Graz (Steiermarck, Körnten, Krain)	3.58	Ortalama 3.82	290	Ortalama 283
Krakov (Galiçya ve Bukovina)	4.41		310	

40 Avusturya'da askerlikteki ağırlaşma katsayısının çok büyük oluşu, ordudaki intiharların sivil nüfus arasındakilere göre daha doğru olarak saptanmasından ileri gelip gelmediği sorulabilir.

Tek istisna, sivillerin intihar oranının düşük olduğu ve ağırlaşma katsayısının ancak orta ölçüde bir değer gösterdiği İnsbruk bölgesidir.

Bunun gibi İtalya'da da Bolonya, bütün askeri bölgeler içinde askerlerin kendilerini en az öldürdüğü yerdir (bir milyon kişi başına 180 intihar); burası sivillerin de en çok intihar ettiği yerdir (89.5). Buna karşılık Puglia ve Abruzzo'da çok asker intiharı (bir milyonda 370-400) ve yalnızca 15-16 sivil intiharı görülmektedir. Fransa'da da benzer gözlemler yapılabilir. Paris askeri yönetimi milyonda 260 intiharla, bu sayının 440'a çıktığı Bretagne ordu birliklerinin çok altında kalmaktadır. Hatta Paris'teki ağırlaşma katsayısı çok önemsiz kalmaktadır. Çünkü Seine'de 20-25 yaşlardaki bir milyon bekâr erkek başına 214 intihar düşmektedir.

Bu olgular asker intiharları nedeninin yalnız değişik değil, sivil intiharların en önemli nedeniyle ters orantılı olduğunu da kanıtlamaktadır. Avrupa'nın büyük toplumlarında sivil intiharları, özellikle uygarlıkla birlikte giden aşırı bireyleşmeden ileri gelmektedir. O halde asker intiharları bunun tersi bir eğilimden, yani zayıf bir bireyleşmeden, bizim terimimizle elcillik durumundan kaynaklanıyor olmalıdır. Gerçekten ordusunda intihar eğilimi en yüksek olan halklar, aynı zamanda en az gelişmiş olan ve âdetleri aşağı toplumlardaki âdetlere en çok benzeyen halklardır. Bireyci anlayışın tam karşıtı olan gelenekçilik İtalya'da, Avusturya'da, hatta İngiltere'de, Saksonya, Prusya ve Fransa'da olduğundan çok daha güçlüdür. Zara ve Krakov'da Graz ve Viyana'dakine, Puglia'da Roma ya da Bolonya'dakine, Bretagne'da Seine'dekine göre daha yoğundur. Gelenekçilik bencil intihara karşı koruyucu olduğundan, güçlü olduğu yerde sivil nüfus içinde intiharların az olması doğaldır. Yalnız gelenekçiliğin bu önleyici etkisi ancak ılımlı olması durumunda vardır. Belli bir ölçüyü aştığında, bizzat kendisi, başlı başına bir intihar kaynağına dönüşür. Ordu ise, bildiğimiz gibi, zorunlu olarak bunu abartmaya eğilimlidir ve kendi etkinlikleri çevreninkinden güç ve destek aldığı ölçüde bu yolda ile-

ıı gider. Kendisi sivil halkın duygu ve düşüncelerine ne kadar çok uyarsa, askeri eğitiminin etkileri de o kadar daha şiddetli olur; çünkü o zaman artık bu eğilimi sınırlayan bir şey kalmamış demektir. Buna karşılık toplumdaki ahlak anlayışının durmadan ve canlı bir biçimde askeri düşünüşe karşı olduğu yerde, her şeyin genç askeri aynı yönde gitmeye yönelttiği durumdaki kadar güçlü olamaz. Bu nedenle, elcillik durumunun nüfusun tümünü bir ölçüde korumaya yeterli olduğu ülkelerde, ordu onu kolaylıkla ciddi bir ağırlaşma nedeni olacağı ölçüye vardırmaktadır.[41]

2. Bütün ordularda en seçkin birliklerde ağırlaşma katsayısı en yüksek düzeydedir.

	ORTALAMA YAŞ (gerçek ya da olası)	İNTİHARLAR (1 milyon kişide)		AĞIRLAŞMA KATSAYISI
Paristeki özel birlikler	**30-35**	**570 (1862-78)**	**2.45**	**35 yaşında, her medeni durumdan toplam erkek sivil nüfusa oranla.[42]**
Jandarma	**—**	**570 (1873)**	**2.45**	
Kıdemli askerler (1872'de kaldırıldı)	**45-55**	**2.860**	**2,37**	**1889-91 yıllarındaki aynı yaştan bekâr erkeklere oranla**

1889-91 yılları için bekâr erkeklere oranla hesaplanmış olan bu son sayı son derece düşüktür, ama yine de genelde askeri birliklerinkinden oldukça daha yüksektir. Bunun gibi askerlik erdemlerinin okulu sayılan Cezayir ordusunda 1872-78 arası dönemde intiharlar, aynı yıllarda Fransa'daki birliklerdekinin iki katı olmuştur (bir milyonda 280 yerine 570). Buna karşılık intiharın en az olduğu ordu kesimleri istihkâmcılar,

41 Elcillik durumunun, bir bölgenin yapısında bulunduğu görülmektedir. Bretagne'deki ordu birlikleri, yalnız Brötanlardan kurulu değildirler, ama bu çevredeki manevi durumdan etkilenmektedir.

mühendisler, sağlıkçılar, idari görevler yapanlar, yani asker özelliği en az vurgulanan kesimlerdir. Bunun gibi İtalya'da 1878-81 yılları arasında genel olarak orduda intiharlar bir milyonda 430'dan ibaret iken, hafif piyade erlerinde 580, jandarmalarda 800, askeri okullarla eğitim taburlarında ise 1.010 idi.[42]

Demek ki seçkin birliklerin ayırt edici özelliği, bunlarda askeri özveri ve adanma duygusunun ulaştığı yoğunluktur. Orduda intiharlar da bu manevi durumla birlikte değişmektedir.

3. Bu yasayı doğrulayan son bir kanıt askeri intiharların her yerde gerilemekte olmasıdır. Fransa'da 1862'de bu sayı bir milyon kişi başına 630 idi; 1890'da ise yalnızca 280'dir. Bu azalmanın, askerlik süresini kısaltan yasalardan ileri geldiği öne sürülmüştür. Ama bu gerileme hareketi asker almaya ilişkin yeni yasadan daha önce başlamıştır. 1882-88 arasındaki oldukça önemli bir artış bir yana bırakılırsa, bu azalma 1862'den beri süreklidir.[43] Ayrıca her yerde gözlemlenmektedir. Prusya'da asker intiharları 1877'de bir milyonda 716'dan 1893'de 457'ye düşmüştür; bütün Almanya'da 1877'de 707 iken 1890'da 550 olmuş; Belçika'da 1885'de 391'den 1891'de 185'e; İtalya'da 1876'da 431'den 1892'de 389'a inmiştir. Avusturya ve İngiltere'de azalma önemsiz bir ölçüdedir, ama artış da yoktur (birincide 1876'da 1.277 iken 1892'de 1.209, ikincide de 1876'da 217 iken 1890'da 210 olmuştur).

Eğer bizim açıklamamız doğru ise olguların böyle olması da gerekir. Gerçekten aynı yıllarda bütün bu ülkelerde eski askeri zihniyette bir gerileme olduğu kesindir. Doğru ya da yanlış, bu edilgin baş eğme, kesin uyma, tek sözcükle kişilikten vazgeçme alışkanlıklarının –eğer bu barbarlık bizde varsa– kamu vicdanının istemleriyle çeliştiği ortam bir ölçüde ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı da azalmıştır. Yeni beklentileri do-

42 Çünkü jandarmalar ve polisler çoğunlukla evlidirler.

43 Bu artış rastlantısal sayılamayacak ölçüde ör mlidir. Tam da sömürgeci yayılma döneminin başladığı zaman ortaya çıktığı dikkate alınırsa, sömürge savaşlarının askeri zihniyeti yeniden canlandırdığı haklı olarak düşünülebilir.

yurmak için disiplinin katılığı, birey üzerindeki baskısı hafifle-miştir.[44] Yine bu toplumlarda ve aynı dönemde sivil intiharla-rının sürekli olarak artmakta olduğu da dikkate değer. Bu da sivil intiharların nedeninin, genel olarak askerleri intihara çok eğilimli kılan nedenden farklı bir nitelikte olduğunun yeni bir kanıtıdır.

Görüldüğü gibi her şey, asker intiharının elcil intiharın bir biçiminden ibaret olduğunu kanıtlıyor. Kuşkusuz kışlalarda ce-reyan eden bütün özel olayların bu nitelikte olup bu nedenden kaynaklandığını söylemek istemiyoruz. Asker üniforma giydi-ğinde tümden yeni bir insan olmuyor; o zamana değin aldığı eğitimin, geçirdiği yaşamın etkileri, sanki bir büyü yapılmış gi-bi ortadan kalkmaz; bundan başka, ortak yaşama hiç katılmı-yormuşcasına toplumun geri kalan kesiminden kopuk da değil-dir. Bu bakımdan bir askerin intiharı, kimi kez nedenleri ve ni-teliği bakımından bir sivil intiharı gibi olabilir. Ama birbirle-riyle ilgisiz bu seyrek durumlar bir yana bırakılırsa, geriye or-dudaki intiharların çoğunu kapsayan ve askerliğin özündeki bu elcillik durumuna bağlı olan uyumlu ve türdeş bir olgular kü-mesi kalır. Bu, hâlâ aramızda yaşayan ve aşağı toplumlara öz-gü intihardır, çünkü askerlik ahlakının kendisi, kimi bakımlar-dan ilkel ahlakın bir kalıntısıdır.[45] Bu eğilimin etkisi altında as-ker, en küçük bir düş kırıklığı karşısında, en boş nedenler yü-zünden, bir izin isteğinin reddi, bir azarlanma, haksız bir ceza, yükselmekte bir gecikme, bir onur sorunu, geçici bir kıskançlık nöbeti ya da hatta yalnızca gözlerinin önünde ya da bilgisi için-de başka intiharların yapılmış olması nedeniyle kendini öldü-rür. İşte ordularda sık sık görülen ve yukarıda kimi örnekleri-ni aktardığımız bulaşma olayları buradan kaynaklanmaktadır. Eğer intihar asıl olarak bireysel nedenlere bağlı olsa bunları

44 Bireylerin bu baskıdan acı duyduklarını ve bu yüzden kendilerini öldürdükle-rini söylemek istemiyoruz. Daha az bireyleşmiş oldukları için daha çok intihar ediyorlardı.

45 Bu, onun hemen ortadan kalkması gerektiği anlamına gelmez. Bu kalıntıların kendi varlık nedenleri vardır ve geçmişin bir bölümünün bugünün bağrında varlığını sürdürmesi doğaldır. Yaşam bu çelişmelerden oluşur.

açıklamaya olanak bulunmaz. Şu olayda, ülkenin şu bölgesinde, organik yapıları dolayısıyla kendilerini öldürmeye eğilimli bunca çok sayıda bireyin doğrudan doğruya bir rastlantı sonucu bir araya gelmiş olduğu kabul edilemez. Öte yandan, her türlü öneğilimin dışında, taklite dayalı böyle bir yayılmanın olabileceğini kabul etmek daha da olanaksızdır. Ama bir askerin mesleğinin, onu güçlü bir biçimde yaşamdan ayrılmaya yönelten bir manevi yapı oluşturduğu kabul edildiğinde, her şey kolaylıkla açıklanıyor. Çünkü bu yapının, değişik ölçülerde, sancak altında yaşayan ya da yaşamış olanların çoğunda bulunması doğaldır ve bu yapı, intiharlar için son derece elverişli bir ortam olduğundan, içerdiği intihar eğilimini harekete geçirmek için fazla şeye gerek yoktur; bir örnek yeterlidir. Bu örneği izlemeye hazırlıklı olanlar arasında çok çabuk yayılması da bundan dolayıdır.

III

İntihara nesnel bir tanım getirmenin ve ona bağlı kalmanın önemi şimdi daha iyi anlaşılabilir.

Elcil intiharlar, intiharın tanıtıcı özelliklerini taşımakla birlikte, özellikle en çarpıcı örneklerinde saygı göstermeye, hatta hayranlık duymaya alışmış olduğumuz kimi davranış biçimlerine benzediğinden, çoğu kez buna intihar denilmesi doğru sayılmamıştır. Esquirol ve Falret'nin, Cato ve Girondin'lerin ölümünü intihar saymadıkları hatırlanacaktır. Ama eğer görünür ve doğrudan nedeni özveri ve kendini adama olan intiharlar intihar sayılmayacak olursa, biraz daha az belirgin olmakla birlikte aynı eğilimin etkisiyle davrananların intiharlarını da intihar sayamayız; çünkü ikinciler ile birinciler arasındaki fark, kimi derece farklarından ibarettir. Eğer tanrısını kutsamak için kendini uçurumdan aşağı atan Kanaryalı intihar etmiş değilse, hiçliğe ulaşmak için kendini öldüren Jina müridini nasıl intihar etmiş sayabiliriz? Aynı düşünsel durumun etkisi al-

tında, uğradığı küçük bir aşağılayıcı davranış yüzünden ya da yalnızca yaşamı önemsemediğini göstermek için yaşamına son veren ilkel kişiyi, onuru kırıldığı için artık yaşamak istemeyen iflas eden kişiyi, son olarak da her yıl gönüllü ölümler sayısını kabartan askerleri nasıl intihar etmiş sayabileceğiz? Çünkü bütün bu durumlar, aynı zamanda kahramanca intihar denilebilecek olan ölümlerin de nedeni olan aynı elcillik durumundan kaynaklanmaktadırlar. Bunları intihar sayıp, yalnızca güdüsü çok arı olanları mı intihar saymayacağız? Ama her şeyden önce bu ayrımı hangi ölçüte göre yapabiliriz? Bir güdü ne zaman, yol açtığı edim (fiil) intihar sayılacak ölçüde övgüye değer olmaktan çıkar? Bundan başka bu iki tür olguyu birbirinden kesinlikle ayırırsak, onların niteliğini yanlış anlamamız kaçınılmazlaşır. Çünkü bu tür intiharın temel özellikleri en belirgin olarak zorunlu elcil intiharda ortaya çıkmaktadır. Öbür türler ise bunun türevlerinden ibarettir. Böylece, ya çok sayıda öğretici durumlar görmezlikten gelinecek, ya da –eğer hepsi bir yana atılmıyorsa– bunlar arasındaki seçim yalnız keyfi olmakla kalmayacak, ele alınacak olanların ortak kaynağını bulmak da olanaksızlaşacaktır. İşte intiharın tanımı, anımsattığı öznel duygulara bağımlı kılınacak olursa, karşılaşılacak tehlikeler bunlardır.

Bundan başka bu dışlamayı haklı kıldığına inanılan duygusal nedenler bile dayanaktan yoksundurlar. Bu dışlamayı yapanlar, kimi elcil intiharlara yol açan güdülerin, çok az farklı bir biçimde, herkesin ahlaki saydığı edimlerin temelinde de bulunduğu olgusuna dayanmaktadırlar. Ama bencil intiharlar için durum bundan farklı mıdır? Bireysel özerklik duygusunun da, karşıt duyguda olduğu gibi, kendine özgü bir ahlakı yok mudur? Beriki belli bir cesaret sağlıyor, yürekleri pekiştiriyor, hatta katılaştırmaya dek varıyorsa, öbürü de yürekleri yumuşatıyor ve onları acıma duygusuna yöneltiyor. Elcil intiharın yaygın olduğu yerde insanlar her zaman kendi yaşamlarını feda etmeye hazır oldukları gibi, başkalarının yaşamına da daha büyük bir önem vermezler. Buna karşılık insanların birey kişi-

liğini her amacın üstünde tuttuğu yerde, başkalarının kişiliğine de saygı gösterilir. Bireyin kişiliğine duyduğu saygı, onun başkalarına karşı bile olsa, bu kişiliği küçültücü her şeyden acı duymasına yol açar. İlkel dönemlerin bağnazca bağlılıklarının yerini, başka insanların çektiği acıya karşı daha büyük bir duygudaşlık (sempati) alır. Görüldüğü gibi intiharın her türü, bir erdemin abartılmış ya da sapmış bir biçimidir. Ama bu durumda bunların ahlak anlayışını etkileme biçimi onları, ayrı türlere ayırmayı haklı kılacak ölçüde birbirinden ayırt etmemektedir.

BÖLÜM V

KURALSIZLIK İNTİHARI

Ama toplum, yalnızca bireylerin duygu ve etkinliklerini eşitsiz bir yoğunlukla kendine çeken bir şey değildir. O aynı zamanda düzenleyici bir güçtür. Bu düzenleyici etkinin gerçekleşme biçimi ile intiharların toplumsal oranı arasında bir ilişki vardır.

I

Ekonomik bunalımların intihar eğilimi üzerinde ağırlaştırıcı bir etkide bulunduğu bilinmektedir.

Viyana'da 1873'de mali bir bunalım olmuş ve 1874'de en yüksek düzeyine çıkmıştır; intiharların sayısı da hemen yükselmiştir. 1872'de 141 olan bu sayı 1873'de 153'e, 1874'de de 1872'ye göre % 51'lik, 1873'e göre % 41'lik bir artış göstererek 216'ya çıkmıştır. Bu artışın tek nedeninin söz konusu felaket olduğu, bunalımın en şiddetli döneminde, yani 1874'ün ilk dört ayında artışın özellikle büyük oluşundan açıkça anlaşılmaktadır. 1871'de 1 Ocaktan 30 Nisana değin 48, 1872'nin bu döneminde 44, 1873'ünkinde de 43 intihar olmuştur; 1874'ün ilk dört ayında ise intihar sayısı 73'dür. Artış % 70 oranındadır. Aynı bunalım aynı dönemde Frankfurt/Main'da da patlamış ve aynı sonuçlara yol açmıştır. 1874'den önce yılda ortalama 22 intihar oluyordu; 1874'de bu sayı % 45 bir artışla 32 olmuştur.

1882 kışında Paris borsasındaki ünlü iflaslar unutulmamıştır. Bunun sonuçları yalnız Paris'te değil, bütün Fransa'da duyuldu. 1874'den 1886'ya yıllık ortalama artış yalnız % 2 idi; 1882'de % 7'dir. Bundan başka bir artış yılın değişik dönemleri arasında eşit dağılmış olmayıp özellikle ilk üç ayda, yani tam iflasların patlak verdiği sırada olmuştur. Toplam artışın % 59'u yalnızca bu üç ayda gerçekleşmiştir. Bu yükselme öylesine istisnai bir olgudur ki, yalnız 1881'de görülmekle kalmıyor, 1883'de de kayboluyor; oysa bütünüyle bu yıl bir önceki yıla göre biraz daha çok intihar olmuştur.

	1881	1882	1883
Bütün yıl	6.741	7.213 (+ % 7)	7.267
İlk üç ay	1.589	1.770 (+ % 11)	1.604

Bu ilişki, yalnız birkaç istisnai durumda görülmekle kalmıyor; yasa oluşturuyor. İflasların sayısı, ekonomik yaşamdaki değişmeleri yeterli bir duyarlılıkla yansıtan bir barometredir. Bir yıldan öbürüne birdenbire çoğaldığında, ağır bir bunalım da ortaya çıkmış olduğuna kesin gözüyle bakılabilir. 1845'den 1869'a değin üç kez, bunalım belirtisi olan bu ani yükselme olmuştur. Bu dönemde iflasların yıllık artış oranı % 3.2 iken, 1847'de % 26, 1854'de % 37 ve 1861'de % 20'dir. Bu üç yılda intiharlar sayısının da olağanüstü bir hızla yükseldiğine tanık oluyoruz. Bu 24 yıl boyunca yıllık ortalama artış yalnızca % 2 iken, 1847'de % 17, 1854'de % 8, 1861'de de % 9'dur.

Ama bu bunalımların söz konusu etkisini neye bağlamalı? Acaba kamusal servetin azalmasına yol açmakla yoksulluğu artırdığı için midir? Yaşamın daha güçleşmesi karşısında ondan daha kolaylıkla vazgeçilebildiği için midir? Bu açıklama önerileri yalınlıkları nedeniyle çekici gelmektedirler; ayrıca intihar konusundaki yaygın anlayışa da uygun düşmektedirler. Ama olgular, bunların doğru olmadığını gösteriyor.

Gerçekten, eğer yaşam daha güçleştiği için gönüllü ölümler artsaydı, yaşamın rahatlamasıyla birlikte önemli ölçüde

azalması da gerekirdi. Oysa, zorunlu besin fiyatları aşırı ölçüde arttığında genellikle intihar sayıları da aynı şekilde artmakla birlikte, tersi durumda intiharların ortalamanın altına düştüğü görülmüyor. Prusya'da 1850'de buğday fiyatları, bütün 1848-81 döneminin en düşük düzeyine inmiştir; 50 kilogramı 6.91 marktır; oysa intiharlar sayısı 1849'da 1.527 iken 1.736'ya çıkmış, yani % 13 oranında artmıştır. Ve düşük fiyatlar süregittiği halde intiharlar da artmaya devam etmiştir. 1858-59'da fiyatlarda yeni bir düşüş olmuştur. Buna karşılık intiharlar 1857'de 2.038'den 18.58'de 2.126'ya ve 1859'da 2.146'ya yükselmiştir. 1863-66 arasında, 1861'de 11.04 marka yükselmiş olan fiyatlar sürekli bir düşüşle 1864'de 7.95 marka kadar inmiş ve bütün bu dönem boyunca çok ılımlı kalmıştır; aynı dönemde intiharlar ise % 17 oranında artmıştır (1862'de 2.112'den 1866'da 2.485'e).[1] Benzer olgular Prusya'da da gözlemleniyor. Mayr'in[2] 1836-61 dönemi için çizdiği eğriye göre, çavdar fiyatlarının en düşük olduğu yıllar 1857-58 ve 1858-59 yıllarıdır; oysa 1857'de 286'dan ibaret olan intihar sayısı 1858'de 329'a, 1859'da da 387'ye yükselmiştir. Aynı olay daha önce 1848-50 arasında da görülmüştü; bu yıllarda buğday bütün Avrupa'da olduğu gibi çok ucuzlamıştı. Buna karşın, hafif ve geçici bir azalmayla birlikte, intiharlar aynı düzeyde kalmıştır. 1847'de 217 iken 1848'de 215 olmuş ve 1849'da bir an için 189'a düşmekle birlikte, 1850'de yeniden tırmanmış ve 250'ye kadar çıkmıştır.

İntiharların artış nedeni yoksullukla ilgili olmaktan öylesine uzaktır ki, bir ülkede gönenci birdenbire artıran mutlu bunalımlar bile intiharları ekonomik çöküntüler gibi etkilemektedir.

Vittorio Emanuele'nin 1870'de Roma'yı fethi, İtalya'nın birliğini kesin olarak kurmakla, Avrupa'nın büyük güçlerinden biri olma yolundaki bu ülkede bir büyüme sürecinin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bu süreç içinde ticaret ve

1 Bkz. Starck, *Verbrechen und Vergehen in Preussen,* Berlin, 1884, s. 55.
2 *Die Gesetzmässigkeit in Gesellschaftsleben,* s. 345.

sanayi büyük bir atılım yapmış, olağanüstü bir hızla büyük dönüşümler gerçekleşmiştir. 1876'da toplam 54.000 beygir gücündeki 4.459 buhar makinesi sanayinin gereksinimini karşılamaya yeterken, 1887'de makine sayısı 9.983'e çıkmış ve güçleri üç kat artışla 167.000 beygir gücü olmuştur. Üretilen mallar da, doğal olarak, aynı dönemde aynı oranda artmıştır.[3] Ticaret de aynı artış hızını izledi; yalnız deniz ticareti ile ulaştırma ve iletişim yolları gelişmekle kalmayıp, taşınan insan ve yük tutarı da iki katına çıktı.[4] Bu genel iş hacmi artışı ücretlerde artışa yol açtığından (artışın 1873-89 arasında % 35 olduğu tahmin ediliyor), işçilerin maddi koşulları öylesine düzeldi ki, aynı dönem boyunca ekmeğin fiyatı azaldı.[5] Son olarak Bodio'nun hesaplamasına göre özel servetler 1875-80 arasında ortalama 45.5 milyardan 1880-85 arası yıllarda 51 milyara ve 1885-90 arasında da 54.5 milyara yükselmiştir.[6]

Oysa bu toplumsal yeniden doğuşa koşut olarak intiharların sayısında da olağanüstü bir artış görülüyor. 1866'dan 1870'e değin aşağı yukarı durgun olan intiharlar, 1871'den 1877'ye kadar % 36'lık bir artış göstermiştir.

1864-70	1 milyon kişiye	29 intihar
1871	1 milyon kişiye	31 intihar
1872	1 milyon kişiye	33 intihar
1873	1 milyon kişiye	36 intihar
1874	1 milyon kişiye	37 intihar
1875	1 milyon kişiye	34 intihar
1876	1 milyon kişiye	36.5 intihar
1877	1 milyon kişiye	40.6 intihar

3 Bkz. Fornasari de Verce, *Le criminalitá e le vicende economiche d'Italia,* Torino, 1894, s. 77-83.

4 *A.g.k.,* s. 108-117.

5 *A.g.k.,* s. 86-104.

6 Artış 1885-90 döneminde bir mali bunalım nedeniyle daha azdır.

O zamandan beri de bu hareket devam etmiştir. 1877'de 1.139 olan toplam intiharlar sayısı 1889'da 1.463'e çıkarak % 28'lik yeni bir artış göstermiştir.

Prusya'da aynı olay iki kez olmuştur. 1866'da bu krallık ilk genişlemesini yaşamıştır. Bir yandan birçok önemli bölgeleri sınırlarına katarken kendisi de Kuzey Konfederasyonu'nun başına geçmiştir. Bu şan ve güç kazancına koşut olarak intiharlarda da hemen ani bir artış görülüyor. 1856-60 döneminde, ortalama olarak bir milyon kişiye yılda 123, 1861-65 arası dönemde de yalnızca 122 intihar olmuştur. 1866-70 arası beş yıllık dönemde, 1870'deki düşüşe rağmen, ortalama 133'e yükseliyor. Zaferden hemen sonraki yıl olan 1867'de intiharlar, 1816'dan bu yana ulaştığı en yüksek sayıya yükselmiştir (1864'de 8.639 kişide bir kişi intihar ederken, 1867'de 5.432 kişide bir kişi intihar etmiştir.)

1870 savaşının ertesinde yeni bir mutlu gelişme ortamına giriliyor. Almanya'nın birliği sağlanıp tümüyle Prusya egemenliğine giriyor. Çok büyük bir savaş tazminatıyla kamusal servet büyümüştür; ticaret ve sanayi büyük atılımlar yapmaktadır. İntiharlardaki artış da hiçbir zaman bu sıradaki kadar hızlı olmamıştı. 1875-76 arasında 3.278'den 6.121'e yükselerek % 90 artmıştır.

Uluslararası fuarlar başarılı oldukları takdirde bir toplumun yaşamında mutlu bir olay sayılırlar. Bunlar ticareti canlandırır, ülkeye daha çok para girmesini sağlar ve özellikle kuruldukları kentte genel gönenç düzeyini yükselttikleri kabul edilir. Ama yine de en sonunda intiharlar sayısında çok büyük bir artışla sona ermeleri olanaksız değildir. Özellikle 1878 Fuarı bakımından bu böyle görünüyor. O yıl artış, 1874-86 arasındaki en yüksek düzeyine çıkmıştır. 1882 iflaslarının yol açtığından da daha yüksek bir düzeye, % 8'e ulaşmıştır. Ve bu artışın fuardan başka bir nedeni bulunmadığını hemen de kanıtlayan şey, artışın % 86'sının tam da fuarın açık olduğu altı ay içinde gerçekleşmiş olmasıdır.

1889'da aynı olgu bütün Fransa için gerçekleşmemiştir. Ama Bulanjist bunalımı, intiharları bastırıcı etkisi dolayısıyla

fuarın tersine etkilerini gidermiş olabilir. Kesin olan şudur ki, boşalan siyasal duyguların ülkenin her yerinde aynı etkiyi yapması gerektiği halde, Paris'te durum 1878'deki gibi olmuştur. Fuarın 7 ayı içinde intiharlar % 10'a yakın (% 9.66) bir oranda artmış, yılın geri kalan kesiminde ise 1888'dekinin ve 1890'dakinin altında kalmıştır.

	1888	1889	1890
Fuarın yedi ayı	517	567	540
Öbür beş ay	319	311	356

Bulanjist bunalımı olmasaydı artışın daha da büyük olacağı düşünülebilir.

Ama ekonomik güçlüklerin sık sık öne sürüldüğü gibi intiharı artırıcı etkisi olmadığını bundan daha da iyi gösteren bir şey, tersine etkisi bulunduğu gerçeğidir. Köylülerin çok sıkıntılı bir yaşam sürdüğü İrlanda'da çok az intihar vardır. Sefalet içindeki Kalabriya'da hemen hiç intihar yoktur; İspanya'da intiharlar Fransa'dakinin onda biri kadardır. Yoksulluğun intihara karşı koruyucu olduğu bile söylenebilir. Fransa'nın değişik illerinde serbest gelir sahiplerinin sayısı arttıkça intiharların da çoğaldığı görülüyor.

Haritaların karşılaştırılması, ortalamaların karşılaştırılmasını doğrulamaktadır (bkz. Ek V).

Görüldüğü gibi, sınai ya da mali bunalımların intiharları artırması, bunların insanları yoksullaştırmasından dolayı değildir; çünkü gönenç bunalımları da aynı sonucu doğurmaktadır; asıl neden bunların birer bunalım olmaları, yani toplu yaşamda düzensizliklere yol açmalarıdır.[7] Her denge bozulması daha

7 Yaşam koşullarındaki düzelmenin intiharları azalttığını kanıtlamak için, kimi kez, yoksulluğun güvenlik kapağı olan göçlerin yaygınlaşmasıyla birlikte intiharların azaldığı gösterilmek istenmiştir (bkz. Legoyt, s. 257-259). Ama bu iki olay arasında ters orantı yerine koşutluk bulunduğunu ortaya koyan durumlar çoktur. İtalya'da 1876'dan 1890'a değin göç eden nlerin sayısı 100.000 nüfus başına 76'dan 335'e yükselmiş, 1887-89 arasında bu sayıyı bile geçmiştir. Aynı zamanda intiharlar da artmaktan geri kalmamıştır.

büyük bir rahatlığa, genel yaşamın canlılığında bir yükselmeye yol açtığı zaman bile insanları gönüllü ölüme iter. İster ani bir ekonomik gelişmeden, isterse beklenmedik bir yıkımdan ileri gelsin, toplum yapısında ciddi düzenlemelere her girişildiğinde, insanlar kendilerini daha kolay öldürüyorlar. Bu nasıl oluyor? Nasıl oluyor da genellikle yaşamı iyileştirdiğine inanılan bir şey, insanları yaşamdan soğutuyor?

Bu soruyu yanıtlamak için kimi düşüncelerin önceden açıklığa kavuşturulması zorunludur.

100.000 nüfus başına düşen intihar sayısına göre il kümeleri (1878-1887)	Her il kümesinde 1.000 nüfusa düşen ortalama serbest gelir sahipleri (1886)
48-43 intihar (5 il)	127
38-31 intihar (6 il)	73
30-24 intihar (6 il)	69
23-18 intihar (15 il)	59
17-13 intihar (18 il)	49
12- 8 intihar (26 il)	49
7- 3 intihar (10 il)	42

II

Hiçbir canlı varlık, gereksinimleri olanaklarıyla yeterli bir orantı içinde olmadıkça mutlu olamaz, hatta yaşayamaz. Başka deyişle, gereksinimleri onun karşılayabileceğinden daha çok şey ya da başka bir şey gerektiriyorsa, sürekli bir sürtüşme içinde olurlar ve acı vermeden işleyemezler. Ama acısız gerçekleştirilemeyen hareketler, yapılmazlar. Doyurulmayan eğilimler körelirler; yaşama dürtüsü de bütün öbür eğilimlerin bir sonucu olduğundan, o eğilimler zayıflarsa yaşama dürtüsü de zayıflamadan edemez.

Hayvanda, hiç değilse normal koşullarda, bu denge kendiliğinden, doğal bir biçimde oluşur, çünkü hayvan yalnızca maddi koşullara bağımlıdır. Organizmanın istediği bütün şey, yaşa-

mak için durmadan kullandığı maddelerin ve gücün aynı miktarlarda ve düzenli aralıklarla karşılanması, yani onarımın yıpranmaya eşit olmasıdır. Hayvan, yaşamın kendi kaynaklarında yol açtığı boşluk doldurulduğunda doyuma ulaşır ve başka bir şey istemez. Düşüncesi, fiziksel yaşam dışında başka amaçlar tasarlamasına elverecek ölçüde gelişmiş değildir. Başka bir açıdan bakıldığında, her organın yapması istenen işin kendisi de, yaşam güçlerinin genel durumuna ve organik dengenin gereklerine bağlı olduğundan, yıpranma da onarıma göre düzenlenir ve denge kendiliğinden gerçekleşir. Birinin sınırları öbürünün de sınırlarıdır; her ikisi de canlının aşmasına olanak bulunmayan yapısıyla belirlenmiştir.

Ama durum insan için aynı değildir, çünkü insanın gereksinimlerinin çoğu vücuduna bağımlı değildir ya da bağımlılık aynı ölçüde değildir.

Daha belirli bir deyişle, bir insanın fiziksel yaşamının sürdürülmesi için zorunlu olan maddi besinler tutarını, öbür canlılar için olduğundan daha az sınırlı ve özgür seçim bileşimlerine daha açık olmakla beraber, saptamak olanaklı görülebilir; çünkü organizmanın içgüdüsel olarak işlediğinde yetinmeye hazır olduğu zorunlu en düşük düzeyin ötesinde, daha uyanık olan düşünce, istenmeye değer amaçlar gibi görünen ve etkinliklerde bulunmaya yol açan daha iyi koşulları öngördürmektedir. Bununla birlikte bu tür isteklerin, er geç, aşamayacakları bir sınırla karşılaşacakları kabul edilmelidir. Ama bir insanın meşru olarak isteyebileceği gönenç, rahatlık, lüks tutarı nasıl saptanabilir? İnsanın ne organik ne de ruhsal yapısında, bu tür eğilimlere bir sınır göstergesi olabilecek hiçbir şey bulunmamaktadır. Birey yaşamının işleyişinde, bu eğilimlerin şurada değil de burada durmasını gerektiren bir şey yoktur; bunun kanıtı şu ki, söz konusu eğilimler tarihin başından beri hep artmıştır, hep artan bir ölçüde karşılanagelmiştir, ama ortalama sağlıkta herhangi bir zayıflama olmamıştır. Özellikle bunların koşullara, mesleklere, hizmetlerin göreli önemlerine vb. göre nasıl değişmeleri gerektiği nasıl saptanabilir? Bu eğilimlerin

toplumsal katmanlaşmanın her düzeyinde eşit biçimde karşılandığı hiçbir toplum yoktur. Yine de insan doğası bütün bireylerde ana çizgileriyle ve önemli ölçüde aynıdır. Demek ki gereksinimler bakımından zorunlu olan bu değişken sınırı belirleyebilecek şey, insan doğası değildir. Bu nedenle, yalnızca bireye bağlı oldukları ölçüde, gereksinimler sınırsız demektir. Her türlü düzenleyici dış güçten soyutlandığında insanın duyu yeteneği, kendi başına, doyurulması olanaksız dipsiz bir uçurum gibidir.

Ama eğer dışarıdan herhangi bir şey onu sınırlamayacak olursa, bu duyu yetisi kendi kendisi için ancak bir işkence kaynağı olur. Çünkü tanımı gereği, sınırsız isteklerin doyurulması olanaksızdır ve doyumsuzluğun bir hastalık belirtisi sayılması nedensiz değildir. Hiçbir şeyle sınırlanmayan istekler daima ve sonu gelmez bir biçimde olanakları aşarlar; hiçbir şey onları yatıştıramaz. Giderilemeyen bir susuzluk, durmaksızın yinelenen bir işkencedir. Gerçi insan etkinliğinin özelliğinin, her türlü sınırın ötesine taşma ve kendi kendine ulaşılmayacak hedefler koyma olduğu söylenir. Ama böyle bir belirsizlik durumunun, fiziksel yaşamın gerekleriyle değil de, düşünsel yaşamın koşullarıyla nasıl uzlaşabildiğini anlamaya olanak yoktur. İnsanın bir şey yapmaktan, bir harekette bulunmaktan, bir çaba göstermekten zevk alması, çabalarının boşuna olmadığı ve yürürken ilerlemekte olduğu duygusunu da gerektirir. Ama herhangi bir amaç doğrultusunda yürünmüyorsa –ya da aynı anlama geldiği üzere– yönelinen amaç sonsuzlukta ise, ilerleme de olmaz. Ne kadar yol alınırsa alınsın, amaca olan uzaklık hep aynı kalınca, sanki kısır bir biçimde aynı noktada kalınmış gibi olur. Hatta geriye bakma ve aşılan yolu görmekten duyulabilecek övünme de, ancak aldatıcı bir doyum sağlayabilir, çünkü daha gidilecek yol yine de azalmış değildir. Tanımı gereği ulaşılmaz olan bir amacı kovuşturmak, kendini sürekli bir hoşnutsuzluk durumuna mahkûm etmek demektir. Kuşkusuz insanın her türlü akıl ölçüsü dışında umut beslediği olur ve akıl dışı bile olsa umudun kendine göre zevkleri vardır. Bu bakımdan

umut bir süre için insanı destekleyebilir; ama deneylerin üst üste gelen düş kırıklıklarına karşın sürgit varlığını koruyamaz. İstenmeye değebilecek bir duruma hiçbir zaman ulaşılamayacağına ve öngörülen ülküye yaklaşmaya bile olanak bulunmadığına göre gelecek geçmişten daha fazla ne sağlayabilir? Böylece insan ne kadar çok şey edinirse o kadar daha fazla şey ister ve elde edilen doyumlar gereksinimleri yatıştıracak yerde daha çok uyarır. Kendi başına bir şey yapmanın zevkli olduğu söylenebilir. Ama her şeyden önce yararsızlığını görmemek koşuluyla. Sonra bu zevkin duyulabilmesi ve ona eşlik eden acılı kaygıyı yatıştırıp yarı yarıya gizlemesi için, bu amaçsız hareketlerin en azından her zaman kolaylıkla ve herhangi bir şey tarafından güçlük çıkarılmaksızın yapılabilmesi gerekir. Ama eğer güçlük çıkarsa, geriye yalnız kaygı ve onunla birlikte giden huzursuzluk kalır. Oysa kimi aşılmaz güçlüklerin hiç çıkmaması mucize olur. Bu koşullarda insanı yaşama bağlayan bağ, her an kopabilecek bir pamuk ipliği gibidir.

Başka türlü olması için demek ki, her şeyden önce tutkuların sınırlı olması gerekir. Ancak o takdirde bunlar yetilerle uyum içinde olabilir ve böylece giderilebilirler. Ama bireyin kendisinde tutkulara bir sınır koyabilecek herhangi bir şey bulunmadığından, bu sınır zorunlu olarak bireyin dışındaki bir güçten gelmelidir. Organizmanın fiziksel gereksinimler için oynadığı aynı rolü manevi gereksinimler için oynayacak bir düzenleyici güç gereklidir. Bu, söz konusu gücün de ancak manevi bir güç olabileceğini anlatır. Hayvanın içinde uyuduğu denge durumunu bozan, bilincin uyanışıdır; öyleyse dengeyi yeniden kurabilecek olan da yalnız bilinçtir. Maddi sınırlılıklar burada etkili olamaz; yürekler fiziksel-kimyasal güçlerle değiştirilemez. İstekler fizyolojik yollardan otomatik bir biçimde karşılanmadığı ölçüde, ancak haklı saydıkları bir sınır önünde durabilirler. İnsanlar kendilerine konan sınırı aşmakta haklı olduklarına inansalar, arzuları kısıtlamaya razı olmazlar. Ancak belirttiğimiz nedenlerle, insanlar bu adalet yasasını kendi kendilerine koyamazlar. Bunu saygı duydukları ve

önünde içten gelen bir biçimde eğildikleri bir otoriteden almaları gerekir. Bu düzenleyici rolü ya doğrudan doğruya ve bir bütün olarak, ya da organlarından biri aracılığıyla, yalnız toplum oynayabilir; çünkü bireye üstün olan ve üstünlüğü onun tarafından kabul edilen tek güç odur. Hukuk koyma ve tutkular için ötesine geçmemeleri gereken bir nokta belirtme yetkisi yalnız onundur. Kamu yararı adına her görevli kesimine ne ödül verileceğini değerlendirebilecek olan da yine yalnız odur.

Gerçekten de tarihin her anında toplumların manevi bilincinde, değişik toplumsal hizmetlerin birbiri karşısındaki değeri, bunların her birine verilmesi gerekli göreli karşılık ve dolayısıyla her meslekte çalışanlara sağlanması uygun düşecek ortalama gönenç ölçüsü konusunda belli-belirsiz bir anlayış vardır. Türlü görevler kamuoyunda bir aşama sırasına konmuş ve bunların her birine aşama sırasında tuttuğu yere göre belli gönenç katsayısı verilmiş gibidir. Kabul gören düşüncelere göre, örneğin herhangi bir işte çalışan kişi için yaşama koşullarını iyileştirme yolundaki çabalarında 'ulaşmayı umabileceği üst sınır ve –eğer değerini ciddi ölçüde yitirmediyse– altına düşmesi uygun görülmeyen bir aşağı sınır' demek olan bir yaşama biçimi vardır. Her iki sınır da kentte çalışanla kırda çalışan için, hizmetçi ile gündelikçi işçi için, satıcı ve memur için vb. değişir. Yine bunun gibi yoksulluk içinde yaşayan varsıl kişi kınanır; ama aynı kişi lükse aşırı düşkünlük gösterdiğinde de kınanır. İktisatçıların karşı çıkmaları boşunadır; bir bireyin büyük tutarda kaynakları kesinlikle gereksiz tüketim yollarında harcaması kamunun görüşünde daima utanç verici sayılır ve bu kınayıcı tutum ancak manevi kargaşa dönemlerinde gevşeyebilir.[8] Demek ki her zaman hukuk biçimini almasa da, toplumun her kesiminin meşru olarak ulaşmaya çalışabileceği en yüksek

8 Bu kınama gerçekte yalnızca manevi niteliktedir ve hukuksal bir yaptırıma bağlanmaya da hemen hiç elverişli görünmemektedir. Harcamalara ilişkin yasaların yeniden yürürlüğe konmasının istenmeye değer ya da hatta olanaklı olduğunu sanmıyoruz.

gönenç düzeyini göreli bir kesinlikle saptayan gerçek bir düzenleme vardır Gerçi böylece oluşan basamaklar hiç değişmez değildirler. Toplumsal gelirin artmasına ya da azalmasına göre ve toplumun ahlak düşüncelerindeki değişmelere göre bunlar da değişirler. Nitekim bir dönemde lüks sayılan şey, başka bir dönemde böyle görülmemektedir; uzun süreler boyunca bir kesim için istisnai olarak ve fazlalık gibi bağışlanan gönencin, sonunda kesinlikle zorunlu ve adaletin gereği sayılması da böyledir.

Bu baskı altında herkes, kendi dünyasında, tutkularının en çok nereye dek varabileceğini belirsiz bir biçimde kavramaktadır. Eğer en azından kurala saygı gösteriyor ve toplumsal otoriteye uyuyorsa, yani sağlam bir manevi yapısı varsa, daha çok istemenin iyi olmadığını kavrar.

Böylece tutkulara bir amaç ve bir sınır konmuş olur. Kuşkusuz belirleme ne katı, ne de saltıktır. Her yurttaş kesimi için belirlenen ekonomik ülkünün kendisi de, içinde isteklerin özgürce hareket edebileceği kimi sınırlar arasında yer alır. Ama bu ülkü sınırsız değildir. İnsanları, yazgılarını ölçülü biçimde iyileştirmeye itmekle birlikte bu yazgıdan hoşnut kılan şey, işte bu göreli sınırlılık ve ölçülülüktür; bireyler için olduğu kadar toplumlar için de sağlık göstergesi olan bu sessiz ve etkin sevinç duygusunu, bu var olma ve yaşama zevkini doğuran da bu ortalama hoşnutluk durumudur. O zaman, hiç değilse genel olarak, herkes kendi durumundan hoşnut olur ve çalışmasının normal karşılığı olarak ne bekleyebilirse, yalnız onu ister. Kuşkusuz bu, insanı bir tür hareketsizliğe mahkûm etmez. Yaşamını güzelleştirmeye çalışabilir; ama bu yoldaki girişimleri başarısız kalabilir ve bu onu umutsuzluğa düşürmez. Çünkü, sahip olduğu şeyi sevdiği ve tüm tutkusunu sahip olmadığını elde etmeye yöneltmiş olmadığı için, isteyebileceği yeni şeyler dilek ve umutlarının gerisinde kalabilir ve bu onun her şeyden aynı zamanda yoksun kalması demek olmaz. İstediklerinin asıl bölümüne sahiptir. Mutluluğun dengesi belirli olduğu için durağandır; birkaç düş kırıklığı bu dengeyi bozmaya yetmez.

Ancak toplumdaki değişik işlerin bireylere dağıtılışı da adil sayılmadığı takdirde, bu işlerin aşama sırasını herkesin adil sayması hiçbir şeye yaramaz. İşçi sahip olması gerekene sahip bulunduğuna inanmasa, toplumsal durumuyla barışık olmaz. Diğer başka bir toplumsal durumda bulunmaya hakkı olduğuna inansa, bulunduğu durum onu doyuramaz. Görüldüğü gibi kamuoyunca her toplumsal durum için gerek duyulan şeylerin ortalama düzeyinin düzenlenmiş olması yeterli değildir; daha duyarlı bir başka düzenleme ile bireylerin her bir duruma nasıl gelmeleri gerektiği de saptanmalıdır. Gerçekten de bu düzenlemenin bulunmadığı hiçbir toplum yoktur. Zamana ve yere göre değişmektedir. Eskiden doğum, toplumsal sınıflaşmanın hemen tek ilkesi idi; bugün ise sınıflamada, doğuştan gelen eşitsizlikler olarak kalıtsal zenginlik ve yetenek dışında hiçbir şey kalmamıştır. Ama bu değişik biçimler altında sınıflanmanın hedefi her yerde aynıdır. Yine her yerde, ancak bireylere onları aşan bir otorite, yani kamu otoritesi tarafından kabul ettirilmesi durumunda olanaklıdır. Çünkü şu ya da bu kesimden, çoğunlukla da her kesimden, kamu yararı adına kimi özveriler ve ödünler istenmeden bu sıralama düzeni yerleşemez.

Gerçi kimileri, ekonomik durumun artık kalıtsal olarak geçmediği gün bu manevi baskıya gerek kalmayacağını düşünmüşlerdir. Miras kaldırılıp herkes yaşama aynı olanaklarla başlarsa, yarışmacılar arasındaki mücadele tam bir eşitlik içinde geçerse, kimsenin sonucu haksız bulamayacağını söylemişlerdir. Böylece herkes, işlerin gerektiği biçimde yürüdüğünü düşünecektir.

Kuşku yok ki, bu ülküsel eşitliğe ne kadar çok yaklaşılırsa, toplumsal zorlamaya da o ölçüde az gerek kalır. Ama bu yalnızca bir derece sorunudur. Çünkü daima var olacak bir kalıtım vardır: Doğal yetenekler, zekâ, zevk, bilimsel, sanatsal, yazınsal, sınai yetenek, yüreklilik, el becerisi herkesin doğuştan edindiği güçlerdir; tıpkı mülk sahibi mirasçısının servetini edinişi, soylu kişinin eskiden sanını ve mevkiini edinişi gibi. Demek ki doğanın daha az kayırmış olduğu kimselerin, doğuşla-

rındaki rastlantıdan ileri gelen bu daha az elverişli durumlarını kabul etmeleri için de yine bir manevi ölçüye gerek vardır. Herkesin payının eşit olması ve daha yararlı ve değerli olanlara hiçbir lehte ayrım yapılmaması mı istenecektir? Ama o zaman da bu sonuncuları, ortalama insanlar ve yeteneksizlerle eşit işlem görmeye razı edecek çok daha güçlü bir düzen gerekecektir.

Yalnız bu düzen de tıpkı bir önceki gibi, ancak ona bağımlı olan halk tarafından haklı sayıldığı zaman yararlı olabilir. Yalnızca alışkanlık ve zorlama yoluyla varlığını koruyabilecek duruma geldiğinde, barış ve uyum artık yalnız görünüşte kalmış demektir; üstü örtülü bir kaygı ve hoşnutsuzluk duygusu vardır. Yapay olarak dizginlenen iştahlar ayaklanmakta geç kalmazlar. Eski Roma ve eski Yunanistan'da soylular ve halk örgütlenişinin temelinde yatan inançlar sarsıldığında, günümüz toplumlarında da soyluluğa ilişkin önyargılar eski üstün yerlerini yitirmeye başladığında böyle olmuştur. Ama bu sarsıntı durumu istisnadır; yalnızca toplum bir hastalıklı bunalımdan geçtiği zaman görülür. Normal durumda, bireyler büyük çoğunlukla topluluk düzenini adil olarak görürler. Bundan dolayı, bu düzeni bireylere kabul ettirmek için bir otoritenin bulunması gerektiğini söylerken, hiçbir zaman bunun yalnızca şiddet yoluyla sağlanacağını söylemek istemiyoruz. Bu düzenleme bireysel tutkuları sınırlamaya yönelik olduğu için, bireylere egemen olan bir güçten kaynaklanması gerekir; ama aynı zamanda bu güce korku değil saygı nedeniyle uyulması da gereklidir.

Görüldüğü gibi insan etkinliklerinin her türlü sınırlamanın dışında tutulabileceği doğru değildir. Dünyada hiçbir şey böyle bir ayrıcalığa sahip olamaz. Çünkü her varlık, evrenin bir parçası olarak, evrenin geri kalan kesimiyle ilişkilidir; bu bakımdan doğası ve onu ortaya koyuş biçimi yalnız kendisine değil, onu sınırlayan ve düzenleyen öbür varlıklara da bağlıdır. Bu bakımdan bir maden ile düşünen insan arasında yalnızca derece ve biçim farkı vardır. İnsanın tanıtıcı özelliği ona uygulanan sınırlamanın fiziksel değil, manevi, yani toplumsal nite-

likte oluşudur. İnsanın uyduğu yasalar, kendini ona kaba bir biçimde kabul ettiren maddi çevreden değil, kendininkinden üstün olan ve üstünlüğünü kavradığı bir bilinçten gelmektedir. Yaşamının en büyük ve en iyi kesimi vücudu aştığı için vücudun boyunduruğundan kurtulmakta, ama toplumun boyunduruğu altına girmektedir.

Yalnız toplum ister acılı bir bunalım, isterse beklenmedik bir mutlu dönüşümle sarsıldığında, geçici bir süre için bu etkiyi yapamaz; işte intiharlar eğrisinde yukarıda varlığını saptadığımız beklenmedik yükselmeler bundan ileri gelmektedir.

Gerçekten de ekonomik yıkım durumlarında, kimi bireyleri birdenbire o zamana değin bulundukları konumun aşağısına itiveren bir sınıf alçaltma olayı olur. Böylece bu bireyler isteklerini azaltmak, gereksinimlerini daraltmak, kendilerini daha çok denetlemek zorunda kalırlar. Toplumsal etkinin bütün yararları onlar bakımından kaybolmuştur; manevi eğitimlerinin yenilenmesi gerekir. Ama toplum onları bir anda bu yeni yaşama uyarlayıp, alışık olmadıkları bu artmış özdenetimi gerçekleştirmelerini öğretemez. Sonuç olarak onlara zorla kabul ettirilen duruma uymazlar ve böyle bir şeyin tasarımı bile onlar için çekilmez olur; onları daralmış bir yaşamdan, daha onu denemeden koparan acılar işte buradan kaynaklanıyor.

Ama bunalım, güç ve servette beklenmedik bir artıştan kaynaklandığında da durum yukarıdakinden değişik değildir. Gerçekten de o zaman yaşam koşulları değişmiş olduğundan, gereksinimleri düzenleyen ölçü aynı kalamaz; çünkü her üretici kesime düşmesi gerekli payı bu ölçüde belirlediğinden, kendisi de toplumsal kaynaklarla birlikte değişir. Basamak düzeni bozulmuştur; ama öte yandan yeni bir basamaklanma oluşturulmaktadır. İnsanların ve nesnelerin kamu bilinci tarafından yeniden sınıflandırılması için zaman gereklidir. Böylece serbest kalan toplumsal güçler yeniden dengeye ulaşmadıkça, onların birbiri karşısındaki değerleri belirlenmeden kalır ve bundan dolayı bir süre her türlü düzenlemeden yoksun kalınır. Artık neyin olanaklı, neyin olanaksız; neyin haklı, neyin haksız

olduğu; meşru istek ve beklentilerin neler olduğu, hangilerinin ölçüyü aştığı bilinmez olur. Böylece istek ve dileklere bir sınır kalmamış olur. Bu sarsıntı biraz derin olsa, yurttaşların değişik işlere girişini düzenleyen ilkelere bile ulaşır. Çünkü, toplumun değişik kesimleri arasındaki ilişkiler kaçınılmaz olarak değiştirildiğinden bu ilişkileri anlatan düşünceler artık oldukları gibi kalamazlar. Bunalımın özellikle kayırmış olduğu belli bir sınıf, artık eski duruma katlanmaya hazır değildir; öte yandan da büyüyen şans, çevresindekilerin ve aşağısındakilerin her türlü kıskançlıklarına yol açar. Böylece kamuoyundaki belirsizlik nedeniyle artık sınırlanmayan iştahlar, nerede durmak gerektiğini bilemezler. Bundan başka, yine bu sırada söz konusu iştahlar, doğrudan doğruya kamu yaşamının yoğunluğundaki artış nedeniyle doğal bir azma sürecine girerler. Gönenç arttığı için istekler de coşmuştur. Tam da geleneksel kurallar etkinliklerini yitirdiği sırada bu iştahlara konu olan şeylerin daha bollaşması onları daha hırslı ve daha kural tanımaz yapar. Böylece, tam da daha güçlü bir disipline gerek duydukları bir sırada tutkuların daha başıboş kalması nedeniyle, bu bozulma ya da *kuralsızlık* durumu daha da ağırlaşır.

Ama o zaman bu hırslılığın kendisi doyurulmasını olanaksız kılar. Aşırı ölçüde uyarılan tutkular, ne olursa olsun elde edilen sonuçların ötesine geçmektedir; çünkü daha öteye gitmemeleri gerektiği onlara anımsatılmamaktadır. Yani hiçbir şey onları sınırlamamakta ve bütün bu kargaşa, yatışmadan, kesintisiz biçimde sürüp gitmektedir. Özellikle de ulaşılmaz bir amaç yönündeki bu koşu, koşma dışında –eğer bu bir zevk ise– başka hiçbir zevki sağlayamadığından, bir kez engellendi mi, koşanların elleri büsbütün boş kalır. Oysa bir yandan da hem daha az düzenlendiği, hem de yarışma daha ateşli olduğu için, mücadele daha şiddetli ve daha acılı olmaktadır. Artık herhangi bir yerleşik sınıflanma düzeni kalmamış olduğundan bütün sınıflar birbirleriyle mücadele etmektedir. Böylece çabalar tam da daha verimsiz olduklarında artırılmaktadır. Bu koşullarda yaşama isteği nasıl azalmaz?

Yoksul ülkelerin belirgin bağışıklığı bu açıklamayı doğrulamaktadır. Yoksulluğun intihara karşı korunması, bunun kendi başına bir fren olmasından dolayıdır. İnsan ne yaparsa yapsın dilekler bir ölçüye değin olanakları göz önünde tutmak zorundadır; sahip olduğumuz şeyler, bir ölçüde, sahip olmayı isteyeceğimiz şeyler de bir göstergedir. Bundan dolayı insanın ne kadar az şeyi olursa, gereksinimlerinin çerçevesini sınırsız biçimde genişletmeye de o ölçüde az eğilim duyar. Orta halliliğin yaygın olduğu yerde hiçbir şey kıskançlığa yol açmadığı gibi, güçsüzlük de insanı ılımlı olmaya zorlayarak ona alıştırır. Buna karşılık varsıllık, sağladığı güçlerle insanda yalnız kendine bağımlı olduğu hayalini uyandırır. Çevrede karşılaştığı direnci azaltarak, insanda onu her zaman yenebileceği inancına yol açar. Ama insan ne kadar az sınırlı olduğunu sanırsa, her türlü sınırlamayı o kadar çekilmez bulur. Bu bakımdan bunca dinlerin yoksulluğun yararlarını ve değerini yüceltmesi nedensiz değildir. Çünkü gerçekten yoksulluk, insana kendini sınırlamasını öğreten en iyi okuldur. Bizi kendimiz üzerinde sürekli bir disiplin uyulamaya zorlamakla, toplumsal disiplini uysalca kabul etmeye hazırlar; oysa varsıllık her zaman, bireyi coşturmakla, ahlaksızlığın tam da kaynağı olan başkaldırma duygusunu uyandırabilir. Kuşkusuz bu, insanlığın maddi durumunu düzeltmekten alıkonulması için bir neden olamaz. Ama, her türlü rahatlık artışının yol açtığı manevi tehlike çaresiz değilse de, yine de bu nokta gözardı edilmemelidir.

III

Kuralsızlık, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, ancak ve yalnız arada sırada görülen ani çıkışlar olarak ve şiddetli bunalımlar biçiminde ortaya çıkarsa da, zaman zaman intiharların toplumsal oranını değiştirebilmektedir; ama intiharların düzenli ve sürekli bir etkeni değildir. Ancak toplumsal yaşamın

bir alanı var ki, orada kuralsızlık fiilen çok ağırlaşmış bir durumdadır; ticaret ve sanayi dünyası.

Gerçekten yüz yıldan beri ekonomik ilerleme, asıl olarak çalışma ilişkilerini her türlü düzenlemenin dışında tutmaktan ibaret olmuştur. Yakın zamana değin bu ilişkileri bir disiplin altına alma görevi, bütün bir manevi güçler düzenine aitti. Önce hem işçiler, hem de patronlar, hem yoksullar hem de varsıllar üzerinde etkili olan din vardı. Birincilere toplumsal düzenin Tanrı buyruğu olduğunu, hem sınıfın payının doğrudan doğruya Tanrı tarafından saptanmış olduğunu öğreterek ve onlarda bu dünyadaki eşitsizliklere karşılık gelecek bir dünyada haklı karşılıklar görme umudu uyandırarak onları avutuyor ve durumlarına razı olmayı öğretiyordu. İkincilere de yeryüzü çıkarlarının insanın her şeyi olmadığını, bunları daha yüksek başka çıkarların altında tutmaları gerektiğini ve bundan dolayı yeryüzü çıkarlarının ölçü, kural tanımadan kovuşturmaya değmeyeceğini anımsatarak onları davranışlarında ölçülü kılıyordu. Cismani erk de ekonomik işlevler üzerindeki üstünlüğü yoluyla ve onları görece astlık mevkiinde tutmakla, etki alanını sınırlıyordu. Son olarak da, doğrudan doğruya ekonomik yaşamın kendi içindeki meslek kuruluşları, ücretleri, ürünlerin fiyatını ve üretimin kendisini düzenleyerek, insan gereksinimlerinin ister istemez üzerine dayalı olduğu ortalama gelirler düzeyini belirliyordu. Ancak, bu örgütü betimlemekle, onu izlenecek bir örnek olarak önermeyi düşünmüyoruz. Çok köklü dönüşümler olmadıkça bunun günümüz toplumlarına uygun düşmeyeceği açıktır. Gözlemlediğimiz tek şey, böyle bir örgütlenişin geçmişte var olduğu, yararlı sonuçlar verdiği ve günümüzde onun yerini tutan herhangi bir şeyin bulunmadığıdır.

Gerçekten din, etki gücünün pek büyük bölümünü yitirmiş bulunuyor. Devlet gücü ekonomik yaşamın düzenleyicisi olacak yerde onun aracı ve hizmetçisi olmuştur. En karşıt düşünce akımları, örneğin Ortodoks iktisatçılar ve aşırı sosyalistler, devleti değişik toplumsal işlevler arasında az çok pasif bir arabulucu durumuna indirgemek noktasında anlaşmaktadırlar.

Birinciler devleti bireysel sözleşmelerin basit bir bekçisi yapmak isterler; ikinciler ise ona kamu muhasebesine bakmak, yani tüketici istemlerini saptamak, onları üreticilere götürmek, toplam gelirin dökümünü çıkarmak ve onu belli bir formüle göre dağıtmak işini verirler. Ama her ikisi de devlete, öbür toplumsal organları kendine bağlayacak ve onları aynı egemen amaca doğru yönlendirecek herhangi bir güç tanımak istemezler. Her iki kesim de uluslar için tek ve asıl amacın, sanayi bakımından gelişmek olması gerektiğini bildirmektedir; görünüşte birbirine karşıt olan bu düzenlerin her ikisine de temel olan ekonomik maddecilik dogması, bunu anlatır. Bu kuramlar yalnızca kamuoyunu yansıttığından, sanayi de kendisini aşan bir amaç için araç olarak görülecek yerde, bireylerin ve toplumların en üstün amacı durumuna gelmiştir. Ama o zaman da, harekete geçirdiği iştahlar, her türlü sınırlayıcı otoriteden kurtulmuştur. Gönenci kutsallaştırıcı bu tutum, söz konusu iştahları deyim yerindeyse yücelterek, her türlü insan yasalarının üstüne koymuştur. Onları sınırlamak bir tür günah olmuştur. Bu yüzden çalışma dünyasının mesleki birlikler aracılığıyla kendisine uyguladığı yalnızca yararcı nitelikli düzenlemeler bile varlığını koruyamamıştır. Son olarak isteklerdeki bu boşalma, doğrudan doğruya sanayinin gelişmesi ve pazarın neredeyse sınırsız denecek genişlemesi ile daha da kötüleşmiştir. Üreticinin ürünlerini ancak yakın çevresinde satabildiği zamanlarda, kazancın küçüklüğü tutkuları aşırı ölçüde uyaramıyordu. Ama hemen tüm dünyanın kendi müşterisi olduğunu öne sürebildiği günümüzde, bu sınırsız olanaklar karşısında, tutkular eskiden olduğu gibi sınırlandırılmayı nasıl kabul ederler?

İşte toplumun bu kesiminde egemen olan, ama oradan da toplumun tümüne yayılan kaynaşma buradan ileri gelmektedir. Bunalım ve kuralsızlık durumu burada sürekli ve deyim yerindeyse normal bir şeydir. Merdivenin başından aşağısına değin, nerede durmak gerektiğini bilmeyen açgözlülükler harekete geçmiş bulunuyor. Yöneldikleri amaç ulaşabileceklerinin çok ötesinde olduğu için, hiçbir şey onları yatıştıramaz.

Coşmuş hayallerin olanaklı gibi gördüğü bir şey karşısında gerçek durum değersiz görünmektedir; böylece gerçek durumdan kopuluyor; ama olanaklı görülen şey gerçekleştiğinde ondan da kopulmaktadır. Yeni şeylerin, bilinmeyen zevklerin, adı konmamış duyguların özlemi çekilmekte, ama bunlar ulaşılır ulaşılmaz bütün çekiciliklerini yitirmektedirler. O andan başlayarak insanların en ufak bir tersliğe katlanma gücü kalmamaktadır. Bütün bu ateş düşmekte, bu gürültü patırtının boşuna olduğu ve dinmek bilmeyen bütün bu yeni duyguların, güç anlarda üzerine dayanılabilecek sağlam bir mutluluk temeli oluşturmadığı fark edilmektedir. Elde ettiği sonuçlardan zevk almasını bilen, onların yerine durmadan başka hedefler arkasından koşturmayan bilge kişi, güç saatlerinde bu sonuçlarda yaşama bağlanma nedeni bulur. Ama daima yaşamdan her şeyi beklemiş olan, gözlerini hep geleceğe dikerek yaşayan kişi, geçmişinde kendisini bugünün acıları karşısında rahatlatacak hiçbir şey bulamaz; çünkü geçmiş onun için sabırsızlık içinde aştığı bir dizi basamaklardan başka bir şey olmamıştır. Kendi durumunu görmesini engelleyen şey, o zamana değin bir türlü elde edemediği mutluluğu hep daha ilerde bulacağı beklentisidir. Ama şimdi bu yürüyüşü de durmuştur ve bu andan sonra artık ne arkasında, ne ilerisinde üzerinde bakışlarını toplayacağı hiçbir şeyi yoktur. Zaten tek başına usanç, onda düş kırıklığı yaratmaya yetmektedir, çünkü bir gün sonu olmayan bir kovalamanın boşuna çaba olduğunu düşüncesi kaçınılmazdır.

Hatta günümüzün ekonomik bunalımlarında intiharların bunca çok oluşunun özellikle bu ruhsal durumdan ileri geldiği düşünülebilir. Sağlam bir disiplinin bulunduğu toplumlarda insan, yazgısının tersliklerine daha kolay katlanır. Kendisini sıkmaya ve sınırlamaya alışan kişi için biraz daha sıkıntı altına girmek çok ağır gelmez. Ama her türlü sınırlamadan nefret eden kişi için daha büyük bir sınırlama katlanılmaz görünür. İçinde yaşadığı ateşli sabırsızlık, onda hiçbir katlanıcı eğilime yer bırakmaz. Tek amacı her vardığı noktayı durmadan aşmak olan kişi için geriye atılmak ne kadar acı vericidir! Ama tam da eko-

nomik durumumuzun içinde bulunduğu bu örgütsüzlük, her türlü serüvene kapıları açıyor. Düşler yeniliklere açılmış ve hiçbir şeyle denetlenmemiş olduğundan, gelişigüzel yoklamalarda bulunurlar. Risklerle birlikte başarısızlıklar da zorunlu olarak artar ve böylece bunalımların yakıcılığı tam arttığı sırada ortaya çıkmaları da sıklaşır. Ama bu eğilimler öylesine köklüdürler ki toplum onları kabul edecek biçimi alır ve onları normal saymaya alışır. İnsanın hiç doymak bilmeyen ve dur durak demeden belli olmayan bir amaca doğru durmadan ilerleyen bir yapıda olduğu hep söylenir. Sınırsızlık tutkusu, ancak acısını çektikleri halde kuralsızlığı kural düzeyine yükselten dengesiz bilinçlere özgü iken, her gün sanki bir seçkinlik belirtisiymiş gibi sunulmaktadır. En acımasız ve hızlı ilerleme doktrini, bir inanç haline gelmiş bulunuyor. Ama durağanlık bulunmamasının yararlarını öven bu kurumlara koşut olarak, kendilerini doğuran durumu genelleyip yaşamı kötü gösteren, zevkten çok acıyla dolu olduğunu ve insanı aldatıcı çekicilikleriyle ayarttığını ileri süren kuramlar ortaya çıkmaya başlar. Bu düzensizlik en çok ekonomik yaşamda görüldüğünden, kurbanları da en çok bu alanda olmaktadır.

Gerçekten sanayi ve ticaret işleri intiharların en çok görüldüğü mesleklerdir (bkz. Çizelge XXIV). Bu bakımdan hemen hemen serbest meslekler kümesinin düzeyinde bulunmakta, hatta kimi kez onları geçmektedir; özellikle tarımcı nüfusa göre çok daha büyük ölçüde etkilenmektedirler. Çünkü tarım işleri, eski düzenleyici güçlerin etkilerini hâlâ en büyük ölçüde sürdürdükleri ve ticaret yaşamının ateşinin ise en az ulaştığı işlerdir. Eski ekonomik düzenin genel yasası en iyi bu kesimde hatırlanmaktadır. Eğer sanayi kesimindeki intiharlar içinde patronlarla işçilerinki birbirinden ayırt edilse bu farkın daha da büyük olduğu görülür, çünkü *kuralsızlık* durumundan en çok etkilenenler herhalde birincilerdir. Akar sahipleri arasında intihar oranının çok yüksek olması (1 milyon kişide 720), intiharların en varlıklılar arasında en yüksek düzeyde bulunduğunu yeterince ortaya koymaktadır. Bağımlılık getiren her şey bu

ÇİZELGE XXIV

Her meslekte 1 milyon kişiye düşen intihar sayısı

		Ticaret	Taşımacılık	Sanayi	Tarım	Serbest meslekler[9]
Fransa	(1878-87)[10]	440	1514.0	340.0	240.0	300
İsviçre	(1876)	664	152.6	577.0	304.0	558
İtalya	(1866-76)	277		80.4	26.7	618[11]
Prusya	(1883-90)	754		456.0	315.0	832
Bavyera	(1884-91)	465		369.0	153.0	454
Belçika	(1886-90)	421		160.0	160.0	100
Wurtemberg	(1873-78)	273		190.0	206.0	
Saksonya	(1878)		341.59		71.71	

durumun sonuçlarını hafifletmektedir. Aşağı sınıfların ufku, en azından, kendi üstlerindeki sınıflarla sınırlanmakta ve bu yüzden istekleri daha belirli olmaktadır. Oysa kendi üstlerinde başka hiçbir kesim bulunmayan insanlar, kendilerini sınırlayan herhangi bir güç bulunmaması durumunda, bu boşlukta kaybolmaya neredeyse mahkûmdurlar.

Görüdüğü gibi çağdaş toplumlardaki kuralsızlık, intiharların düzenli ve özel bir etkeni durumundadır; yıllık intihar tutarını besleyen kaynaklardan birisi budur. Bu nedenle öbürlerinden ayırt edilmesi gerekli yeni bir intihar türü karşısında bulunuyoruz. Aralarındaki fark, bu intihar türünün bireylerin topluma bağlanış biçiminden değil, toplumun bireyleri düzenleyiş biçiminden ileri gelmesidir.

Bencil intihar, insanların artık yaşam için bir gerekçe görememelerinden kaynaklanıyor; elcil intihar, insanların, yaşamın gerekçesini yaşamın dışında görmelerinden ileri geliyor;

9 İstatistiklerin birçok serbest mesleği ayırt ettiği durumda, örnek olarak intihar oranı en yüksek olanını aldık.

10 1826'dan 1880'e değin ekonomik işlevler dah az etkilenmiş görünüyorlar (bkz. *Compte-rendu*, 1880); ama meslekler istatistiği acaba doğru muydu?

11 Bu sayıya yalnız edebiyatçılar arasında ulaşılmaktadır.

varlığını az önce saptadığımız üçüncü tür intihar ise insanların etkinliklerindeki düzenin bozulmasından ve onların bundan acı duymalarından dolayıdır. Kökeni nedeniyle bu sonuncu türe *kuralsızlık intiharı* adını vereceğiz.

Kuşkusuz bu intihar ile bencil intihar arasında kimi benzerlikler yok değildir. Her ikisi de toplumun varlığını bireylere yeterince duyuramamasından ileri gelmektedir. Ama toplumun fark edilmediği alan bu intiharların her birinde farklıdır. Bencil intiharda ortaklaşa etkinlikler bakımından toplum varlığı fark edilmemekte, böylece ortaklaşa çabalar amaç ve anlamdan yoksun kalmış olmaktadır. Kuralsızlık intiharında asıl olarak bireysel tutkular bakımından toplumun etkisi görülmemekte, böylece onları düzenleyecek hiçbir sınırlayıcı güç ortada kalmamaktadır. Sonuç olarak, aralarındaki ilişkiye karşın, bu iki tür yine de birbirinden bağımsız kalmaktadır. Bizde bulunan toplumsal nitelikteki her şeyi topluma bağlayabilir, ama yine de isteklerimizi sınırlamasını bilmeyebiliriz; bencil olmadan kuralsızlık durumunda yaşayabileceğimiz gibi kuralsızlık durumu olmadan bencil olabiliriz. Bundan başka, bu iki tür intihara yönelenler asıl olarak farklı toplumsal çevrelerden gelmektedirler; birisi kafa işlerine dayalı meslek üyelerinde, yani insanların düşündüğü çevrelerde, öbürü ise ticaret ve sanayi dünyasında yaygındır.

IV

Ama intihara yol açabilen, yalnız ekonomik nitelikteki kuralsızlık durumu değildir.

Dulluk bunalımı ortaya çıktığında görülen, daha önce sözünü ettiğimiz[12] intiharlar, gerçekten de, eşlerden birinin ölmesi üzerine doğan aile kuralsızlığından ileri gelmektedir. Bu durumda, yaşamda kalanı etkileyen bir aile yıkımı ortaya çıkmaktadır. Geride kalan karşılaştığı bu yeni duruma uyarlan-

12 Bkz. Yukarıda, s. 185.

mış değildir, bu nedenle daha kolaylıkla kendini öldürmektedir.

Ama hem daha müzmin olduğu için, hem de evliliğin nitelik ve işlevlerini aydınlatmasına yarayacağı için kuralsızlık intiharının üzerinde durmamız gereken bir başka türü daha vardır.

Annales de démographie internationale (Eylül 1882) de Bay Bertillon, boşanma üzerine yayınladığı önemli incelemesinde şu önermeyi kanıtlamıştır:

ÇİZELGE XXV

Avrupa devletlerinin boşanma ve intihar açısından karşılaştırılması

	Yıllık boşanmalar (1.000 evlenme başına)		İntiharlar (1 milyon kişi başına)
I. BOŞANMA VE AYRILMALARIN ÇOK AZ OLDUĞU ÜLKELER			
Norveç	0.54	(1875-80)	73.0
Rusya	1.60	(1871-77)	30.0
İngiltere ve Galler	1.30	(1871-79)	68.0
İskoçya	2.10	(1871-81)	—
İtalya	3.05	(1871-73)	31.0
Finlandiya	3.90	(1875-79)	30.8
Ortalamalar	2.07		46.5
II. BOŞANMA VE AYRILMALARIN ORTA SIKLIKTA OLDUĞU ÜLKELER			
Bavyera	5.0	(1881,	90.5
Belçika	5.1	(1871-80)	68.5
Hollanda	6.0	(1871-80)	35.5
İsveç	6.4	(1871-80)	81.0
Bade	6.5	(1874-79)	156.6
Fransa	7.5	(1871-79)	150.0
Vurtemberg	8.4	(1876-78)	162.4
Prusya	—		133.0
Ortalamalar	6.4		109.6
III. BOŞANMA VE AYRILMALARIN SIK OLDUĞU ÜLKELER			
Saks krallığı	26.9	(1876-80)	299
Danimarka	38.0	(1871-80)	258
İsviçre	47.0	(1876-( )	216
Ortalamalar	37.3		257

Bütün Avrupa'da intiharların sayısı boşanma ve ayrılmaların sayısı gibi değişmektedir.

Değişik ülkeler bu iki açıdan karşılaştırıldığında da bu koyutluk gözlemlenmektedir. (bkz. Çizelge XXV). Ortalamalar arasındaki ilişki apaçık olduktan başka, ayrıntılar bakımından kuraldışı tek ülke de, intiharların boşanmalar kadar olmadığı Hollanda'dır.

Değişik ülkeler değil de aynı ülkenin değişik bölgeleri karşılaştırıldığında yasanın doğruluğu daha da büyük bir kesinlikle ortaya çıkmaktadır. Özellikle İsviçre'de bu iki olay kümesi arasındaki birliktelik çarpıcıdır (bkz. Çizelge XXVI). En çok boşanma Protestan kantonlarda olduğu gibi, en çok intihar da buralarda olmaktadır. Bunları, her iki bakımdan da, karışık kantonlar izlemekte, Katolik kantonlar ise en sonra gelmektedir. Her kümenin içinde de aynı uyum gözlemlenmektedir. Katolik kantonlar arasında Soleure ve İç Appenzell, boşanmalar sayısının yüksekliği ile belirginleşmektedir; bunlar, intiharlar sayısının yüksekliği ile de öbürlerinden ayrılmaktadırlar. Hem Katolik, hem de Fransız asıllı olmasına karşın, Freiburg'da oldukça çok boşanma ve yine oldukça çok intihar olayları olmaktadır. Alman asıllı Protestan kantonlar arasında en çok boşanma Schaffouse'dadır; Schaffouse intihar sayısı bakımından da en baş sıradadır. Karışık kantonlar ise, yalnızca Argovie dışında, her iki bakımdan da tıpkı tıpkısına aynı sıralamayı göstermektedirler.

Aynı karşılaştırma Fransa'daki iller arasında yapıldığında aynı sonuç alınmaktadır. Bu illeri intihar ölümlerinin sayısına göre sekiz küme içinde sıraladığımızda, bunların boşanma ve ayrılmaların sayısı bakımından da aynı sırayı izlediklerini gözlemledik.

Bu uyumu saptadıktan sonra, şimdi onu açıklamaya çalışalım.

Yalnızca anımsatmak üzere, Bay Bertillon'un bu konudaki önerisini kısaca anacağız. Bu yazara göre intiharlar ve boşanmaların her ikisi de aynı etkene bağımlı oldukları için bir-

ÇİZELGE XXVI

İsviçre kantonlarının boşanmalar ve intiharlar bakımından karşılaştırılması

	1.000 evlenme başına düşen boşanma ve ayrılmalar	1 milyon nüfus başına intiharlar		1000 evlenme başına düşen boşanma ve ayrılmalar	1 milyon nüfus başına intiharlar
			I. KATOLİK KANTONLAR		
			Fransız ve İtalyan		
Tessin	7.6	57.0	Freiburg	15.9	119.0
Valais	4.0	47.0			
Ortalama	5.8	50.0	Ortalama	15.9	119.0
			Alman		
Uri		60.0	Soleure	37.7	205.0
YukarıUnterwalden	4.9	20.0	İç Appenzell	18.9	158.0
Aşağı Unterwalden	5.2	1.0	Zug	14.8	87.0
Schwytz	5.6	70.0	Lucerne	13.0	100.0
Ortalama	3.9	37.7	Ortalama	21.1	137.0
			II. PROTESTAN KANTONLAR		
			Fransız		
Neufchâtel	42.4	560	Vaud	43.5	352
			Alman		
Berne	47.2	229	Schaffouse	106.0	602
Bâle-ville	34.5	323	Dış Appenzell	100.7	213
Bâle-Campagne	33.0	288	Glaris	83.1	127
			Zurich	80.0	288
Ortalama	38.2	280	Ortalama	92.4	307
			(III. DİNSEL İNANÇ BAKIMINDAN KARIŞIK KANTONLAR)		
Argovie	40.0	195	Cenevre	70.5	360
Garisons	30.9	116	Saint-Gall	57.6	179
Ortalama	36.9	155	Ortalama	64.0	269

	1 milyon nüfus başına intiharlar	1.000 evlenme başına boşanma ve ayrılmalar ortalaması
1. Küme (5 il)	50'den az	2.6
2. Küme (18 il)	51'den 75'e	2.9
3. Küme (15 il)	76'dan 100'e	5.0
4. Küme (19 il)	101'den 150'ye	5.4
5. Küme (10 il)	151'den 200'e	7.5
6. Küme (9 il)	201'den 250'ye	8.2
7. Küme (4 il)	251'den 300'e	10.0
8. Küme (5 il)	300'den çok	12.4

birlerine koşut olarak değişmektedirler. Gerçekten, demektedir, bir ülkede ne kadar çok birbiriyle uyuşamayan evli çift varsa, o kadar da çok boşanma olmaktadır. Uyuşmaz tipler ise özellikle düzensiz yaşamı olan, ahlak ve zekâsı kıt, bu nedenler dolayısıyla intihara da eğilimi yüksek bireyler arasından çıkmaktadır. Bu bakımdan aradaki koşutluk, boşanmanın bir kurum olarak intiharı etkilemesinden değil, her iki olgu türünün, değişik biçimde anlatıma kavuşturdukları aynı nedenden kaynaklanmasından ileri gelmektedir. Ama boşanmanın böylece kimi ruhsal bozukluklara bağlanması keyfi ve kanıtsız bir tutumdur.

Dengesiz insanların İsviçre'de İtalya'dakinden 15, Fransa'dakinden 6-7 kat daha çok olduğunu düşünmemiz için hiçbir neden yoktur; ama İsviçre'deki boşanmalar İtalya'dakinden 16, Fransa'dakinden de 7 kat daha çoktur. Ayrıca intihar bakımından da bireysel özelliklerin bu olayı açıklamaktan ne denli uzak kaldıkları bilinmektedir. Aşağıdaki açıklamalar bu görüşün yetersizliğini ortaya koyacaktır.

Söz konusu ilginç bağıntının nedeni, bireylerin örgensel eğilimlerinde değil, boşanmanın kendi doğasında aranmalıdır. Bu noktada ilk bir önermede bulunulabilir: Hakkında zorunlu bilgilere sahip olduğumuz bütün ülkelerde boşananlar arasındaki intiharlar, nüfusun öbür kesimlerinde görülenlerden karşılaştırılamayacak ölçüde daha çok sayıdadır.

Görüldüğü gibi her iki cinste de boşanmış kişiler, daha genç oldukları halde (Fransa'da 46'ya karşılık 40 yaş), evlilere oranla 3 ila 4 kat daha çok intihar etmektedirler; yine boşanmışlar, ileri yaş nedeniyle intihar açısından durumları ağırlaşmış olan dullardan da yine önemli ölçüde daha çok kendilerini öldürmektedirler. Bu nasıl oluyor?

Bu sonuçta, boşanmanın manevi ve maddi düzende yol açtığı değişmenin etkisi olduğunda kuşku yoktur. Ama bu yeterli bir açıklama değildir. Gerçekten dulluk da yaşamı boşanma gibi baştan başa sarsar; hatta genellikle çok daha açık sonuçlara yol açar, çünkü eşlerce arzu edilmiş bir şey değildir; oysa boşanma çoğu kez eşler için bir kurtuluştur. Ama yine de, yaşları nedeniyle dullara göre iki kat daha az intihar etmeleri gereken boşanmışlar, her yerde onlardan daha çok, kimi ülkelerde iki kat daha çok intihar etmektedirler. 2.5 ile 4 arası bir katsayı ile gösterilebilecek olan bu ağırlaşma, hiçbir suretle söz konusu kişilerin durumlarındaki değişmeye bağlı değildir.

Bunun nedenlerini bulmak için, daha önce kanıtlamış olduğumuz önermelerden birine başvuralım. İkinci Kitab'ın üçüncü bölümünde, bir toplumda dulların intihara olan eğiliminin evlilerin aynı konudaki eğilimine bağlı olduğunu gördük. Eğer ikinciler iyi korunmuş iseler, birincilerin bağışıklığı, kuşkusuz daha az, ama yine de önemli ölçüde olur ve evlilikte en iyi korunan cins dullukta da yine en iyi korunmuş durumda bulunur. Tek sözcükle, evlilik topluluğu eşlerden birinin ölümüyle dağıldığında evliliğin intihara ilişkin etkileri, geride kalan eş üzerinde kendilerini bir ölçüde duyurmaya devam ederler.[13] Öyleyse aynı olayın, evlilik ölümle değil de hukuksal bir işlem yoluyla sona erdiğinde de ortaya çıkacağını ve boşanmışların durumundaki ağırlaşmanın boşanmanın değil, boşanmayla sona erdirilen evliliğin sonucu olduğunu düşünmek yerinde olmaz mı? Bu ağırlaşma eşler ayrıldıktan sonra da onlar üzerinde etkisini sürdüren belli bir evlilik topluluğuyla ilgili olsa gerektir. Ayrılan eşlerin intihara böyle şiddetli bir eğilim

13 Bkz. Yukarıda, s. 192.

	Bir milyon kişi başına düşen intiharlar							
	15 yaşından yukarı bekârlarda		Evlilerde		Dullarda		Boşanmalarda	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Prusya (1887-89)	360	120	430	90	1.471	215	1.875	290
Prusya (1883-90)	388	129	498	100	1.552	194	1.952	328
Bade (1885-93)	458	93	460	85	1.172	171	1.328	
Saksonya (1847-58)	555.18		481	120	1.242	240	3.102	312
Saksonya (1876)			821	146			3.252	389
Wurtenberg (1846-60)			226	52	530	97	1.298	281
Wurtenberg (1873-92)	251		218		405		796	

duyması, daha birlikte yaşarken de ve bizzat bu birlikte yaşamanın etkisiyle intihara güçlü bir biçimde eğilim duymakta olmalarından dolayıdır.

Bu önerme kabul edilince, boşanmalar ile intiharlar arasındaki birliktelik açıklanabilir. Gerçekten de boşanmanın sık görüldüğü toplumlarda, evliliğin boşanmayla birlikte giden bu *kendine özgü* (sui generis) oluşumu da zorunlu olarak çok yaygındır; çünkü, bu oluşum yalnızca yasal yoldan dağılmaya yazgılı olan ailelere özgü değildir. Bunlar arasında en yüksek orana yükselmekle birlikte, daha az bir ölçüde de olsa öbürlerinde de, ya da öbürlerinin çoğunda da görülür. Çünkü nasıl intiharların çok olduğu yerde intihar girişimleri de çok olursa ve ölüm oranları, aynı zamanda hastalıklar da artmadıkça yükselmez ise, boşanmaların çok olduğu yerde de boşanmaya az çok yaklaşmış birçok evlilik birliği bulunması gerekir. Öyleyse intihara eğilimli kılan bu aile durumu aynı ölçüde gelişip yaygınlaşmadıkça boşanmaların sayısı da artamaz ve bu iki olayın aynı yönde değişmekte olması da doğaldır.

Bu varsayım, daha önce ortaya koyduğumuz her şeye uygun düştükten başka, doğrudan bir biçimde kanıtlanmaya da elverişlidir. Gerçekten eğer bu önerme doğru ise, boşanmaların çok olduğu ülkelerde evlilerin intihara karşı bağışıklığının boşanmanın yasal olduğu ülkelerdekine göre daha az olması gerekir. Çizelge XXVII'nin gösterdiği gibi olgular kesinlikle bunu doğruluyor –en azından evli erkekler bakımından–. Boşanmayı tanımayan Katolik İtalya evli erkeklerin intihara karşı bağışıklık katsayısının da en yüksek olduğu ülkedir; bu katsayı, ayrılmaların her zaman daha sık olduğu Fransa'da daha düşüktür ve boşanmanın daha yaygın ölçüde uygulandığı toplumlara doğru gidildikçe daha da düştüğü görülür.[14]

14 Bu konuda yalnızca bu birkaç ülkeyi karşılaştırmamız, öbür ülkelerdeki istatistiklerin evli erkeklerle evli kadınların intiharlarını karıştırmasından dolayıdır; aşağıda bunları birbirinden ayırmanın ne denli zorunlu olduğu görülecektir.

Ama bu çizelgeye bakarak Prusya, Bade ve Saksonya'da evli erkeklerin gerçekten bekâr erkeklerden daha çok kendilerini öldürdüğü sonucu çıkarılmamalıdır. Bu katsayıların yaştan ve bunun intihar üzerindeki etkisinden bağım-

Oldenburg Büyük Dükalığı'ndaki boşanmalara ilişkin sayısal veriler elde edemedik. Bununla birlikte, burası bir Protestan ülke olduğuna göre, boşanmaların sık olduğunu, ama önemli bir Katolik azınlık da bulunduğu için aşırı ölçüde olmayacağını düşünebiliriz. Öyleyse Oldenburg'un bu bakımdan Bade ve Prusya ile aynı sırada bulunması gerekir. Bakıyoruz, evli erkeklerin bağışıklık katsayısı bakımından da aynı sırada bulunuyor; 15 yaşın üstündeki 100.000 bekâr erkek başına 52, 100.000 evli erkek başına da 66 intihar olayı düşmektedir. Demek ki evli erkekler için bağışıklık katsayısı 0.79'dur, yani boşanmanın çok seyrek olduğu ya da hiç görülmediği Katolik ülkelerdekinden çok farklıdır.

Fransa, bize yukarıdakileri daha kesin bir biçimde doğrulayan bir gözlem yapma olanağı veriyor. Boşanmalar Seine'de ülkenin geri kalan bölümüne göre çok daha sıktır. 1885'de burada karara bağlanmış boşanmalar sayısı 10.000 düzenli aile başına 23.99 iken, bütün Fransa için bu ortalama 5.65 idi.

Seine'de evli erkeklerin bağışıklık katsayısının taşradakinden daha küçük olduğunu görmek için Çizelge XXVII'ye bakmak yeter. Gerçekten bu katsayı, Seine'de yalnız bir kez ve 20-

sız olarak oluşturdukları gözden kaçırılmamalıdır. Oysa bekâr erkeklerde ortalama yaş olan 25-30 yaşlarındaki erkekler, evli erkeklerde ortalama yaş olan 40-45 yaşlarındaki evli erkeklere göre yaklaşık iki kat daha az intihar ettiklerinden, evli erkekler boşanmanın sık olduğu ülkelerde bile bir bağışıklıktan yararlanmaktadırlar; ama bu bağışıklık söz konusu ülkelerde daha zayıftır. Büsbütün yok olduğunu söyleyebilmek için, yaş bir yana bırakıldığında evli erkeklerdeki oranın bekâr erkeklerdekinden iki kat daha yüksek olması gerekirdi; oysa durum böyle değildir. Ancak bu ihmalin vardığımız sonuç üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Çünkü evli erkeklerin ortalama yaşı bir ülkeden öbürüne iki üç yaş dışında değişmemektedir; öte yandan da yaşın intiharı etkileyiş yasası her yerde aynıdır. Bundan dolayı, bu etkeni ihmal etmekle bağışıklık katsayısının saltık değerini küçülttüğümüz doğru ise de, bunu her yer için aynı oranda küçültmüş olduğumuzdan, bizim bakımımızdan önemli olan tek şeyi, yani katsayıların göreli değerlerini değiştirmemiş oluyoruz. Çünkü biz, evli erkeklerin her ülkedeki bağışıklığını saltık değer olarak saptamaya değil, değişik ülkeleri bu bağışıklık açısından sınıflandırmaya çalışıyoruz. Bizi bu yalınkatlaştırmaya yönelten nedenlere gelince, bunların başında sorunu gereksiz yere karmaşıklaştırmamak gelmektedir; ama her durumda yaşın etkisini tam olarak hesaplayabilmek için zorunlu olan bilgilere sahip olmayışımızın etkisi de vardır.

25 yaş dönemi için 3'e ulaşmaktadır; üstelik bu sayının doğruluğu da kuşkuludur, çünkü bu yaşlardaki evli erkeklerde intiharlar yılda 1 olayı bile zor bulduğundan çok az sayıda olaya dayanılarak hesaplanmıştır. 30 yaşından sonra katsayı 2'yi geçmemekte, çoğunlukla bunun altında kalmakta ve hatta 60-70

ÇİZELGE XXVII

Boşanmanın eşlerin bağışıklığı üzerine etkisi

	ÜLKELER	1 milyon kişi başına intiharlar: 15 yaşın üstünde bekâr erkekler	1 milyon kişi başına intiharlar: Evli erkekler	Evli erkeklerin bekâr erkeklere göre bağışıklık katsayısı
Boşanmanın bulunmadığı	İtalya (1884-88)	145	88	1.64
	Fransa (1863-68)[15]	273	245.7	1.11
Boşanmanın yaygın olduğu	Bade (1885-93)	458	460	0.99
	Prusya (1883-90)	388	498	0.77
	Prusya (1887-89)	364	431	0.83
Boşanmanın çok sık olduğu[16]	Saksonya (1879-80)	Her medeni durumdan 100 intihar içinde: *Bekâr erkekler* 27.5	*Evli Erkekler* 52.5	0.63
		Her medeni durumdan 100 erkek içinde: *Bekâr erkekler* 42.10	*Evli Erkekler* 52.47	

15 Bu uzak dönemi alışımızın nedeni, o zaman boşanmanın hiç bulunmayışıdır. Boşanmayı tanıyan 1884 yasası, evli erkeklerin intiharları üzerinde bugüne değin kaydadeğer bir etki yapmamış görünüyor; bunların bağışıklık katsayısı 1888-92 arasında önemli bir değişme göstermemişti; bir kurum etkilerini böylesine kısa bir zamanda göstermez.

16 Saksonya için elimizde yalnız Oettingen'den alınan yukarıdaki göreli sayılar var; bunlar amacımıza yetmektedir. Legoyt'de (s. 171), yine Saksonya'da evlilerdeki oranın bekârlardakinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Legoyt'un kendisi de bu durumu şaşırtıcı bularak belirtmiştir.

yaşlar arası için 1'in altına düşmektedir. Ortalama olarak 1.73'dür. Buna karşılık illerde 5/8 bir oranda 3'ün üzerindedir; ortalama olarak da 2.88'dir, yani Seine'dekinden 1.66 kat daha yüksektir.

İşte boşanmaların yaygın olduğu ülkelerde intiharların çoğunun herhangi bir örgensel eğilimden, özellikle dengesiz bireylerin sıklığından ileri gelmediğine bir kanıt daha! Çünkü eğer gerçek neden bu olsaydı, etkilerini evliler üzerinde olduğu kadar bekârlar üzerinde de göstermesi gerekirdi. Oysa gerçekte en çok etkilenenler evlilerdir. Demek ki hastalığın kaynağı, düşündüğümüz gibi, ya evliliğin ya da aile yaşamının bir özelliğinde yatmaktadır. Geriye, bu iki varsayım arasında bir seçim yapmak kalıyor. Evli erkeklerin daha düşük bağışıklığı olması, aile topluluğunun mu yoksa karı-koca birliğinin mi durumundan ileri gelmektedir? Acaba aile anlayışı mı zayıf kalmakta, yoksa evlilik bağı mı yetersiz bulunmaktadır?

Birinci açıklamayı olasılık dışı kılan ilk bir olgu, boşanmaların en sık görüldüğü toplumlarda doğurganlığın çok yüksek, dolayısıyla aile kümesinde yoğunluğun da çok yüksek bulunmasıdır. Biliyoruz ki aile yoğunluğunun yüksek olduğu yerde aile anlayışı da genellikle güçlüdür. Öyleyse olayın nedenini evliliğin niteliğinde aramamız gerekmektedir.

Gerçekten de eğer olay ailenin kuruluşundan ileri geliyor olsaydı, evli kadınların da boşanmaların yaygın olduğu ülkelerde, az görüldüğü ülkelerdekine göre intihara karşı daha az korunmuş olmaları gerekirdi; çünkü aile ilişkilerindeki bozukluktan koca kadar karının da etkileneceği açıktır. Oysa gerçekte durum bunun tam tersidir. Evli kadınların bağışıklık katsayısı, evli erkeklerinki düştükçe, yani boşanmalar arttıkça yükselmekte, evli erkeklerinki arttıkça da düşmektedir. Evlilik bağı ne kadar sık ve kolayca kopuyorsa, karının kocaya göre durumu o kadar daha elverişli olmaktadır (bkz. Çizelge XXVIII).

Bu iki dizi katsayılar arasındaki ters orantı çok dikkate değer. Boşanmanın olmadığı ülkelerde kadın kocasına göre daha az korunmuş durumdadır; ama bu aşağı durumu İtalya'da, evlilik bağının her zaman zayıf olduğu Fransa'dakine göre daha ağırdır. Buna karşılık boşanma yolu açılır açılmaz (Bade), koca karısına göre daha az korunmuş duruma düşmekte ve kadının elverişli durumu boşanmalar arttıkça düzenli olarak gelişmektedir.

Daha önceki durumda olduğu gibi Oldenburg Büyük Dükalığı, bu açıdan, boşanmanın orta derecede olduğu Almanya'nın öteki kesimlerine benzemektedir. Bir milyon bekâr kadına 203, bir milyon evli kadına 156 intihar düşmektedir; demek ki evli kadınların 1.3 olan bağışıklık katsayısı, 0.79 olan evli erkeklerinkinden çok yüksektir. Aşağı yukarı Prusya'da olduğu gibi, birincisi ikincisinin 1.64 katıdır.

Seine ile öbür Fransız illerinin karşılaştırılması bu yasayı parlak bir biçimde doğrulamaktadır. Boşanmaların daha az olduğu taşrada evli kadınların ortalama katsayısı 1.49'dan ibarettir; demek ki 2.88 olan evli erkeklerin ortalama katsayısının yalnızca yarısıdır.

Seine'de ise bu orantı tersine dönmektedir. Erkeklerin bağışıklığı yalnızca 1.56, hatta 20-25 yaşlar arasına ilişkin doğruluğu kuşkulu sayılar bir yana bırakılırsa 1.44'dür; kadınların bağışıklığı ise 1.19'dur. Burada kadının kocasına göre durumu, görüldüğü gibi, illerdekine oranla iki katı aşkın bir ölçüde daha iyidir.

Birinci kümenin bütün katsayıları ikincidekilerden önemli ölçüde yüksektir ve en düşük katsayılar da üçüncü kümede yer almaktadır. Tek ayrılık, bilmediğimiz nedenlerle, boşanmaların azlığına karşın kadınların oldukça büyük bir bağışıklığa sahip olduğu Hesse'de görülmektedir.[17]

Kanıtlar arasındaki bu uyuma karşın, bu yasayı son bir doğrulamadan daha geçirelim. Evli erkeklerin bağışıklığıyla

17 Bu bölgeleri, yıllık boşanma sayılarını bulamadığımız için, kayıtlara geçmiş boşanmış kişilerin sayısına göre sınıflandırmak zorunda kaldık.

ÇİZELGE XXVIII

Boşanmanın evli kadınların bağışıklığına etkisi [18]

	1 milyon nüfus başına intiharlar		Bağışıklık katsayısı		Evli erkeklerin katsayısı evli kadınlarınkinin kaç katı?	Evli kadınların katsayısı evli erkeklerinkinin kaç katı?
	16 yaşından küçük bekar kadınlarda	Evli kadınlarda	Evli kadınlarda	Evli erkeklerde		
İtalya	21	22.0	0.95	1.64	1.72	
Fransa	39	62.5	0.96	1.11	1.15	
Bade	93	85.0	1.09	0.99		1.10
Prusya	129	100.0	1.29	0.77		1.67
Prusya (1887-89)	120	90.0	1.33	0.83		1.60
	Her medeni durumdan 100 intiharda					
	bekar kadınlar	evli kadınlar				
Saksonya	35.3	42.6				
	Her medeni durumdan 100 kadın nüfusta					
	bekar kadınlar	evli kadınlar				
	37.97	49.74	1.19	0.63		1.73

Aynı gözlem, Prusya'nın değişik bölgeleri karşılaştırıldığında da yapılabilmektedir:

			100.000 evli nüfus başına		
810-405 boşanmış	Evli kadınların bağışıklık katsayısı	371-324 boşanmış	Evli kadınların bağışıklık katsayısı	229-116 boşanmış	Evli kadınların bağışıklık katsayısı
Berlin	1.72	Pomeranya	1.00	Posen	1.00
Brandenburg	1.75	Silezya	1.18	Hesse	1.44
Doğu Prusya	1.50	Batı Prusya	1.00	Hanover	0.90
Saksonya	2.08	Şlezvig	1.20	Renanya	1.25
				Vestfalya	0.80

18 Dönemler Çizelge XXVII'dekinin aynıdır.

ÇİZELGE XXIX

Değişik Avrupa ülkelerinde her medeni durumdan intihar edenlerin cinsiyete göre dağılımı

		100 bekâr intiharında				100 evli intiharında				Ülkeye göre ortalama fazlalıklar: Evli kadınların bekâr kadırlara	Ülkeye göre ortalama fazlalıklar: Bekâr kadınların evli kadınlara
İtalya	1871	87	bekâr erkek	13	bekâr kadın	79	evli erkek	21	evli kadın		
İtalya	1872	82	»	18	»	78	»	22	»	6.2	
İtalya	1873	86	»	14	»	79	»	21	»		
İtalya	1884-88	85	»	15	»	79	»	21	»		
Fransa	1863-66	84	»	16	»	78	»	22	»		
Fransa	1867-71	84	»	16	»	79	»	21	»	3.6	
Fransa	1888-91	81	»	19	»	81	»	19	»		
Bade	1869-73	84	»	16	»	85	»	15	»		1
Bade	1885-93	84	»	16	»	85	»	15	»		
Prusya	1873-75	78	»	22	»	83	»	17	»		5
Prusya	1887-89	77	»	23	»	83	»	17	»		
Saksonya	1866-70	77	»	23	»	84	»	16	»		7
Saksonya	1879-90	80	»	22	»	86	»	14	»		

evli kadınların bağışıklığını karşılaştırmak yerine, evliliğin cinslerin intihar karşısındaki durumunu değişik ülkelerde nasıl farklı biçimlerde değiştirdiğini araştıralım. Çizelge XXIX'un konusu budur. Burada, boşanmanın olmadığı ya da kısa zaman önce tanındığı ülkelerde kadının evli intiharlarındaki payının bekâr intiharlarındaki payından daha büyük olduğu görülmektedir. Bu demektir ki evlilik burada kocayı karıdan daha çok kayırmaktadır ve evli kadının elverişsiz durumu İtalya'da Fransa'dakinden daha ağırdır. Evli kadınların göreli payının bekâr kadınlarınkine olan fazlalığı, gerçekten de, bu ülkelerden birincisinde ikincisindekine göre iki kat daha çoktur. Boşanma kurumunun geniş ölçüde işlediği toplumlara geçilir geçilmez, bunun tam tersi bir olay ortaya çıkmaktadır. Evlilik kadını elverişli duruma getirmekte, erkek ise bu durumunu yitirmektedir; kadının evlilikten elde ettiği yarar Prusya'da Bade'dekinden, Saksonya'da da Prusya'dakinden daha büyüktür. En yüksek düzeyine ise, boşanmaların da *en yüksek orana* çıktığı ülkelerde ulaşmaktadır.

Öyleyse şu yasayı her türlü tartışmanın üstünde sayabiliriz: *Boşanma ne kadar çok uygulanıyorsa evlilik intihar bakımından kadını o kadar çok korumakta, boşanma ne kadar az görülüyorsa evliliğin kadını koruması da o kadar azalmaktadır.*

Bu önermeden iki sonuç çıkmaktadır:

Birincisi, boşanmaların sık olduğu toplumlarda evli kadınlar kendilerini başka yerlerde olduğundan daha az öldürdüklerine göre, buralardaki intihar oranlarında gözlemlenen bu artışı yalnızca evli erkekler sağlamaktadırlar, demektir. Eğer boşanma kadının manevi durumunda düzelme olmadan artamıyorsa, aile topluluğunun intihara eğilimi artırıcı nitelikteki bir bozukluğundan ileri geleceği de kabul edilemez; çünkü bu artışın evli erkekte olduğu gibi kadında da görülmesi gerekirdi. Aile anlayışında bir zayıflama, iki cinste bu denli karşıt etkilerde bulunamaz; anneyi kayırıp babanın durumunu bu denli ağırlaştıramaz. Bundan dolayı incelemekte olduğumuz olayın nedeni ailenin kurulması değil, evlilik durumudur. Gerçekten

de evliliğin koca ve karı üzerinde birbirine ters etkide bulunması çok olanaklıdır. Çünkü anne-baba olarak aynı amacı taşımakla birlikte, eşler olarak ilgileri farklı ve sık sık da birbirine karşıttır. Bu bakımdan kimi toplumlarda evliliğin bir özelliği eşlerden birine yararken, öbürüne pekâlâ zarar verici olabilir. Yukarıdaki bütün açıklamalar boşanma bakımından durumun tam da böyle olduğunu göstermektedir.

İkinci olarak, evliliğin boşanmalar ve intiharlarla birlikte giden bu kötü durumunun yalnızca aile içi tartışmaların daha sık oluşundan ibaret olduğu varsayımını da aynı nedenle reddetmek zorundayız; çünkü böyle bir neden, aile bağındaki gevşemede de olduğu gibi, kadının bağışıklığını artırıcı olamaz. Eğer boşanmanın yaygın olduğu yerde intiharların sayısı gerçekten eşler arası tartışmaların sayısına bağlı olsaydı kadın da kocası gibi etkilenirdi. Bunda kadını istisnai bir biçimde koruyacak herhangi bir yasa yoktur. Böyle bir varsayım savunulabilir olmaktan öylesine uzaktır ki, çoğunlukla kocasından boşanmayı isteyen kadındır (Fransa'da boşanmaların yüzde 60'ı ve ayrılmaların yüzde 83'ü).[19] Demek ki aile huzursuzlukları büyük çoğunlukla erkekten kaynaklanmaktadır. Ama o takdirde boşanmaların çok olduğu ülkelerde erkeğin karısına daha çok acı çektirdiği için kendini daha çok öldürmekte olması ve kadının da, tersine, kocası kendisine daha çok acı çektirdiği için daha az intihar etmesi anlaşılabilir bir şey olamaz. Zaten eşler arası anlaşmazlıkların sayısının intiharların sayısı gibi arttığı kanıtlanmış da değildir.[20]

Bu varsayımı bir yana atınca geriye yalnız bir olası varsayım kalıyor. Boşanma kurumunun kendisi, evlilik üzerindeki etkisi dolayısıyla intihara yol açıcı olsa gerektir.

Gerçekten de, evlilik nedir?. Cinsel ilişkilerin öyle bir düzenlenişi ki, yalnız bu ilişkilerle ilgili fiziksel içgüdüleri değil,

19 Levasseur, *Population française,* c. II, s. 92. Bkz. Bertillon, *Annales de Dem. Inter.* 1880, s. 460. – Saksonya'da erkeklerden gelen boşanma istekleri hemen hemen kadınlardan gelenler kadardır.

20 Bertillon, *Annales, vd.,* 1882, s. 275 vd.

uygarlığın azar azar maddi istekler temeli üzerine aşıladığı her türden duyguları da kapsar. Çünkü bizde aşk, örgensel olmaktan çok daha fazla zihinsel bir olgudur. Erkeğin kadında aradığı şey yalnız cinsel isteğin doyurulması değildir. Bu doğal eğilim her türlü cinsel evrimin tohumu olmuş ise de, gittikçe artan bir ölçüde birçok değişik estetik ve töresel duygularla karmaşıklaşmıştır ve bugün artık başlattığı bu toplam karmaşık *sürecin* en küçük bir öğesinden başka bir şey değildir. Bu zihinsel öğelerle karşılaşma sonunda kendisi de bir ölçüde vücudu aşmış ve sanki zihinsel bir özellik kazanmıştır. Aşkı doğuran fiziksel dürtüler kadar manevi nedenlerdir. Böylece artık hayvanlardaki gibi düzenli ve otomatik bir dönemliliği yoktur. Ruhsal bir uyarı onu her zaman uyandırabilir: Mevsimlik değildir. Ama böylece dönüştürülmüş bu değişik eğilimler doğrudan doğruya örgensel zorunluluklara bağımlı olmadıkları içindir ki, toplumsal bir düzenleme altına alınmaları zorunlu olmaktadır. Örgenlikte bunları sınırlayacak hiçbir şey bulunmadığından, toplum tarafından sınırlandırılmaları gerekir. Evliliğin işlevi budur. Bütünüyle bu tutkusal yaşamı düzenlemektedir; tek eşli evlilik ise, bütün öbür evlilik biçimlerine göre daha sıkı bir biçimde bu düzenlemeyi yapmaktadır. Çünkü erkeği yalnız bir ve hep aynı kadına bağlanmak zorunda bırakmakla, sevme gereksinimine kesinlikle belirli bir nesne tahsis etmekte ve ufku kapatmaktadır.

Evli erkeğin yararlandığı manevi denge durumunu sağlayan işte bu belirlemedir. Evli erkek ödevlerini aksatmadan, kendisine böylece müsaade edilmiş olandan başka doyumlar arayamayacağından, arzularını da bunlarla sınırlar. Uyduğu bu kurtarıcı disiplin, mutluluğunu içinde bulunduğu durumda bulmayı onun için bir ödev yapmakta ve böylece ona mutlu olmanın araçlarını da sağlamaktadır. Zaten, tutkuların değişmesi yasak ise de, onlara konu olan nesneden yoksun kalmaması da güvenceye alınmıştır: Çünkü yükümlülük karşılıklıdır. Zevkleri belirli ise de, güvenli bir biçimde sağlanmıştır ve bu belirlilik onun zihni temelini sağlama almaktadır. Bekâr erke-

ğin durumu ise bundan tümüyle farklıdır. Bekâr erkek, meşru olarak, kim hoşuna giderse ona bağlanabileceği için her şeyi diler ve hiçbir şey onu doyurmaz. Kuralsızlığın her yerde eşliğinde getirdiği bu sınırsızlık hastalığı, bilincimizin başka her kesimi gibi bu kesimini de kolaylıkla etkileyebilir; çok sık olarak Musset'nin betimlemiş olduğu cinsel bir biçim alabilir.[21] Hiçbir şeyle durdurulmadığı için kendi kendini de sınırlayamaz. Yaşanmış zevklerin ötesinde daha başka zevkler tasarlayıp ister; olanaklı olanın tüm sınırlarına varabildiğinde de olanaksızın düşünü görmeye başlar; olmayan şeyin açlığını çekmektedir.[22]

Bir sona ulaşması olanaksız bu kovuşturmada duyarlılığının alabildiğine azmamasına olanak var mıdır? Bu noktaya varması için aşk deneyimlerini durmadan artırıp bir Don Juan gibi yaşaması da zorunlu değildir. Sıradan bir bekârın basit bir yaşamı buna yeter. Durmaksızın yeni umutlar uyanıp düş kırıklıklarında son bulmakta, geride bir bıkkınlık ve hoşnutsuzluk izlenimi bırakmaktadır. Arzu kendini çeken şeyi koruyabileceğine güvenmeyince bir şey üzerinde nasıl sebat edebilir; çünkü kuralsızlık çifte bir niteliktedir. Özne kendini kesinlikle vermediği gibi, hiçbir şeye de kesin biçimde sahip olmamaktadır. Kendi kararsızlığına ek olarak geleceğin de belirsiz oluşu, onu sonu gelmeyen bir değişime mahkûm etmektedir. Bütün bunların sonunda, zorunlu olarak intihar olasılığını artıran bir bunalım, taşkınlık ve hoşnutsuzluk durumu ortaya çıkmaktadır.

Boşanma, evlilik düzenlemesinde bir zayıflamayı anlatır. Boşanmanın kabul edildiği, özellikle de hukuk ve geleneklerin boşanma yolunu aşırı ölçüde kolaylaştırdığı yerlerde evlilik, artık bir evlilik taslağından başka bir şey değildir; bu evliliğin aşağı bir biçimidir. Bu bakımdan yararlı sonuçlarını aynı ölçüde ortaya koyamaz. Arzuya koyduğu sınır artık aynı sağlamlıkta değildir; daha kolaylıkla sarsılıp yeri değiştirilebildiğinden,

21 Bkz. Rolla ve *Namouna*'da Don Juan'ın portresi.
22 Bkz. Goethe'nin oyununda Faust'un monologu.

tutkuları aynı güçlükle dizginleyemez ve bunlar durmadan sınırları taşmaya koyulurlar. Kendilerine sağlanan duruma eskisi gibi kolaylıkla katlanamazlar. Evli erkeğin gücünü oluşturan dinginliği, manevi huzurluluğu böylece azalmaktadır; bunun yerini bir ölçüde onu sahip olduğuyla yetinmekten alıkoyan bir kaygılı durum almaktadır. Ayrıca yararlanacağına da tam güvenmediğinden, içinde bulunduğu duruma yeterince bağlanamamaktadır; gelecek daha az güvenlidir. Her an şu ya da bu yanından kopabilecek bir bağ insanları güçlü bir biçimde sınırlayamaz. Ayakları altındaki toprağın sağlamlığına güvenmeyen insan, bakışlarını daha öteye çevirmekten kendini alamaz. Bu nedenlerle, boşanmanın evliliği büyük ölçüde yumuşattığı ülkelerde evli erkeğin bağışıklığının daha zayıf olması kaçınılmazdır. Böyle bir düzende bekâr erkeğe benzediğinden, elverişli durumlarından bir bölümünü yitirmemesi olanaksızdır. Sonuç olarak toplam intiharlar sayısı yükselir.[23]

Ama boşanmanın bu sonucu erkeğe özgüdür; evli kadını etkilememektedir. Gerçekten kadının cinsel gereksinimleri daha az zihinsel niteliktedir, çünkü genellikle zihinsel yaşamı daha az gelişmiştir. Bu gereksinimler örgenliğin istekleriyle daha doğrudan bir biçimde ilişkilidirler, onların önünde gitmekten çok onları izlerler ve dolayısıyla örgensel istekler onlar için etkin bir sınırlayıcı olur. Kadın erkeğe göre daha büyük ölçüde içgüdüleriyle davranan bir varlık olduğu için, dinginlik ve huzur bulmak için içgüdülerini izlemesi yeterlidir. Bu bakımdan evlilikteki, özellikle de tek eşli evlilikteki kadar sıkı bir toplumsal düzenleme onun için zorunlu değildir. Oysa böyle bir disiplin, yararlı olduğu yerde bile kimi sakıncalar doğurmadan işlemez. Evlilik durumunu sürekli olacak bir biçimde

23 Ama, boşanmanın evliliği yumuşatmadığı yerde katı bir tek-eşlilik yükümlülüğünün tiksinti uyandırma tehlikesi yok mudur sorusu sorulabilir. Evet, eğer bu yükümlülüğün manevi niteliği artık duyulmuyorsa kuşkusuz bu sonuç doğacaktır. Gerçekten önemli olan şey, yalnızca düzenlemenin varlığı değil, bu düzenlemenin vicdanlarda kabul edilmesidir. Yoksa, söz konusu düzenleme artık manevi bir otorite taşımıyor ve yalnızca durgunluk yoluyla kendini sürdürüyorsa artık yararlı bir rol oynayamaz. Pek bir hizmet yapmadan sıkmaya başlar.

saptamakla, ne getirirse getirsin ondan çıkmayı engellemektedir. Ufku sınırlamakla çıkış yollarını kapatmakta ve tüm umutları, meşru olanları bile, yasaklamaktadır. Erkeğin kendisi de bu değişmezlikten acı çekmektedir; ama bunun ona başka yönden sağladığı yararlar, onun bakımından bu kötü durumu geniş ölçüde karşılamaktadır. Ayrıca gelenekler de erkeğe, bu düzenin katılığını bir ölçüde hafifletmek olanağını veren kimi ayrıcalıklar tanımaktadır. Oysa kadın bakımından bu düzenin elverişsizliklerini ne giderici ne de hafifletici hiçbir şey yoktur. Onun için tek eşlilik hiçbir yumuşamaya uğramadan kesin bir yükümlülüktür ve öte yandan da evlilik ona, zaten doğal olarak sınırlanmış olan arzularını sınırlamada ve yazgısıyla yetinmeyi öğretmede hiç değilse aynı ölçüde yararlı olmamaktadır; ama bu yazgı katlanılamaz olduğunda onu değiştirmesini engellemektedir. Demek oluyor ki bu düzenleme evli kadın için büyük yararlar sağlamadan bir sıkıntı nedenidir. Dolayısıyla bunu yumuşatan ve hafifleten bir şey evli kadının durumunu ancak iyileştirebilir. İşte bu yüzdendir ki boşanma kadını korumakta ve yine bu yüzden bu yola gönüllü olarak başvurmaktadır.

Görülüyor ki boşanmalarla intiharların artışındaki koşutluğu açıklayan şey, boşanma kurumunun yol açtığı evlilikte kuralsızlık durumudur. Bundan dolayı boşanmaların çok olduğu ülkelerde gönüllü ölümlerin sayısını artıran bu evli erkek intiharları, kuralsızlık intiharlarının bir türünü oluşturmaktadırlar. Bu intiharlar, söz konusu toplumlarda daha çok kötü kocalar ya da kötü karılar, böylece daha çok mutsuz aileler bulunduğundan ileri gelmemektedir. Onlara yol açan şey, kendisi de evliliğin düzenlenişindeki bir zayıflamanın sonucu olan *özel* bir manevi yapıdır; boşananlar arasında görülen olağanüstü intihar eğilimine yol açan şey, evlilik sırasında edinilmiş olan ve boşanmadan sonra da varlığını sürdüren bu yapıdır. Ancak düzenlemedeki bu zayıflamanın yalnızca boşanmanın yasal olarak tanınmasından ileri geldiğini söylemek istemiyoruz. Boşanma hiçbir zaman geleneklerin daha önceki bir durumuna

uygı dışında bir nedenle tanınmaz. Eğer kamu vicdanı yavaş yavaş evlilik bağının çözülmezliğini gereksiz bulma noktasına gelmiş olmasaydı, yasa koyucu onu bozmayı daha kolay kılmayı aklından bile geçirmezdi. Demek ki evlilikte kuralsızlık durumu yasaya geçmeden de kamuoyunda var olabilir. Ama öte yandan, ancak yasal bir biçim aldığı zaman bütün sonuçlarını doğurabilmektedir. Evlilik hukuku değişmedikçe, en azından tutkuları önemli ölçüde sınırlamaya yarar; özellikle yalnızca kınamakla bile kuralsızlık zevkinin yaygınlaşmasına karşı çıkar. Bundan dolayıdır ki kuralsızlık, ancak bir hukuk kurumu durumuna geldiği zaman belirgin ve kolaylıkla gözlemlenebilir sonuçlar doğurabilmektedir.

Bu açıklama hem boşanmalarla intiharlar[24] arasındaki koşutluğun, hem de erkeklerle evli kadınların bağışıklıklarındaki ters orantılı değişmenin nedenlerini ortaya koyduğu gibi, başka birçok olguyla da doğrulanmaktadır:

1. Gerçek bir evlilik kararsızlığı yalnız boşanmanın uygulandığı bir düzende söz konusu olabilir; çünkü yalnız boşanma evliliği tümden sona erdirir; ayrılma ise eşlere özgürlüklerini vermeksizin evliliğin kimi sonuçlarını askıya almaktan ibarettir. Bu bakımdan söz konusu özel kuralsızlık gerçekten intihar eğilimini artırıyorsa, boşanmış kişilerdeki eğilimin ayrılmış olanlardakine göre çok daha yüksek olması gerekir. Bu konuda sahip bulunduğumuz tek belge gerçekten de durumun böyle olduğunu gösteriyor. Legoyt'un yaptığı bir hesaplamaya[25] göre, Saksonya'da 1847-56 arasında bir milyon boşanmış nüfus başına yılda ortalama 1.400, bir milyon ayrılmış nüfus başına ise yalnızca 176 intihar düşmekteydi. Bu son oran, evli erkeklerinkinden bile daha düşüktür (318).

24 Kocanın bağışıklığının daha az olduğu yerde kadınınki daha yüksek olduğuna göre, bir telafinin bulunmayışı tuhaf görülebilir. Ama toplam intiharlar sayısı içinde kadının payı çok düşük olduğundan, kadın ihtiharlarındaki azalma toplam içinde fark edilmemekte ve erkek intiharlarındaki artışı karşılamamaktadır. İşte bu yüzden boşanma, en sonunda, genel intiharlar sayısında yükselmeye gitmektedir.

25 *A.g.k.*, s. 171.

2. Eğer bekârlardaki güçlü intihar eğilimi, bir bölümüyle içinde yaşadıkları müzmin cinsel kuralsızlıktan ileri geliyorsa, bu eğilimdeki ağırlaşmanın, kendisini en büyük ölçüde cinsel duygunun en çok uyandığı sırada duyurması gerekir. Gerçekten de bekârlarda intihar oranı 20 yaşından 45 yaşına değin, bundan sonraki yıllara oranla çok daha büyük bir hızla artmaktadır: Bu dönem içinde dört katına çıktığı halde 45'den en ileri yaşa (80 yaş sonrasına) değin ancak iki kata çıkmaktadır. Ama kadınlar arasında aynı hızlanma görülmemektedir; 20 yaşından 45 yaşına değin bekâr kadınlardaki intihar oranı iki katına bile çıkmamakta, yalnızca 106'dan 171'e yükselmektedir (bkz. Çizelge XXI). Demek ki cinselliğin güçlü olduğu dönem, kadınların intihar oranındaki değişmeyi etkilememektedir. Eğer daha önce kabul ettiğimiz üzere kadın bu kuralsızlık biçimine karşı çok duyarlı değilse, etkilememesi de gerekir.

3. Son olarak bu görüş, II. Kitap'ın üçüncü bölümünde saptanan olguların birçoğunu da açıklamakta, böylece bu olgular da onu doğrulamada yardımcı olabilmektedirler.

Fransa'da evliliğin kendi başına ve aileden bağımsız olarak erkeğe 1.5'luk bir bağışıklık katsayısı sağladığını görmüştük. Şimdi bu katsayının neyin karşılığı olduğunu biliyoruz. Bu, evliliğin erkek üzerindeki düzenleyici etkisinden, onun dürtülerini ılımlı kılmasından ve bunun sonunda doğan manevi rahatlıktan ileri gelen yararları temsil etmektedir. Ama aynı zamanda, yine bu ülkede, evli kadının durumunun, çocukları olup evliliğin onun bakımından yol açtığı kötü sonuçları gidermedikleri sürece, kötüleştiğini de görmüştük. Az önce bunun nedenlerini belirttik. Bu, erkeğin, ailedeki rolü eşine acı çektirme olan bencil ve kötü bir varlık olmasından ileri gelmiyor. Bu, yakın zamana değin evliliğin boşanmayla zayıflamamış olduğu Fransa'da, kadına uygulanan katı kuralın onun bakımından çok ağır ve yararsız bir boyunduruk oluşundan dolayıdır. Daha genel bir deyişle, evliliğin her birin eşit biçimde kayıramamasına yol acan cinsler arasındaki bu karşıtlığın neden ileri

geldiği şöyle belirtilebilir.[26] Her birinin çıkarları birbirine karşıttır; birinin zorlamaya öbürünün ise özgürlüğe gereksinimi vardır.

Bundan başka erkeğin, yaşamının belli bir anında, değişik nedenlerle de olsa evlilikten tıpkı kadının etkilendiği biçimde etkilendiği de görülmektedir. Daha önce gösterdiğimiz üzere, çok genç kocaların aynı yaştaki bekâr erkeklere oranla çok daha fazla kendilerini öldürmeleri, kuşkusuz bu çağda tutkularının böylesine katı bir kurala uyamayacak kadar son derece fırtınalı ve kendine aşırı güvenli oluşundan dolayıdır. Bu kural onlara, arzularının gelip çarptığı ve paramparça olduğu bir engel gibi görünmektedir. Evliliğin bütün yararlı etkilerini ancak erkeğin yaşlanarak biraz yatıştığı ve bir disiplinin zorunluluğunu duyduğu zaman gösterebilmesi de bundan dolayıdır.[27]

Son olarak, yine, bu kitabın üçüncü bölümünde gördüğümüz üzere evliliğin kocaya göre kadını daha çok kayırdığı yerde cinsler arasındaki fark, erkeğin kadına göre daha çok kayrıldığı yerdekinden daima daha küçüktür.[28]

Bu evlilik durumunun tamamıyla kadının lehine olduğu toplumlarda bile bunun kadına sağladığı yararın, erkeğin en çok kayrıldığı durumda ona sağlanan yarardan daha az olduğu-

26 Bkz. Yukarıda, s. 163.

27 Hatta evliliğin kendi başına koruyucu etkilerini ancak daha sonra, otuz yaşından sonra göstermeye başlaması bile olasıdır. Gerçekten o zamana değin çocuksuz evli erkeklerde intiharlar, saltık sayı olarak, çocuklu evli erkeklerdeki kadardır; yani 20'den 25 yaşına değin her iki küme için 6.6, 25'den 34 yaşına değin de birinciler için 33, ikinciler için 34. Ama bu çağda bile çocuklu ailelerin çocuksuz ailelerden çok daha fazla sayıda olduğu açıktır. Demek ki çocuksuz evli erkeklerde intihar eğilimi çocuklulardakine göre birkaç kat daha yüksek olsa gerektir; dolayısıyla yoğunluk olarak bekâr erkeklerinkine çok yakın olmalıdır. Ne yazık ki bu nokta üzerinde yalnız varsayımlar öne sürebiliyoruz; çünkü nüfus sayımları çocuksuz evli erkekleri yaşlara göre ve çocuklu evli erkeklerden ayırt ederek vermediğinden, her yaş dönemi için bunlardan her birinin intihar oranlarını ayrı ayrı hesaplamaya olanak bulamıyoruz. Yalnızca 1889-91 yılları için Adalet Bakanlığı'ndan aldığımız biçimiyle saltık sayıları verebiliyoruz. Bunları kitabın sonundaki özel bir çizelgede sunuyoruz. Sayımdaki bu boşluk çok üzüntü vericidir.

28 Bkz. Yukarıda, s. 156 ve s. 172.

nu kanıtlamaktadır. Evlilik durumu aleyhinde olduğunda kadının uğradığı zararlar ise, lehinde olduğunda sağladığı yararlardan daha çoktur. Öyleyse kadının evliliğe gereksinimi daha az demektir. Sunduğumuz görüş de bunu kabul etmektedir. Görüldüğü gibi daha önce elde etmiş olduğumuz sonuçlar ile bu bölümden çıkan sonuçlar birleşmekte ve karşılıklı olarak birbirlerini denetlemektedirler.

Böylece evlilik ve onun rolü konusunda yaygın olarak beslenen görüşe oldukça uzak düşen bir sonuca varıyoruz. Evliliğin kadın için kurulduğu ve onun zayıflığını erkeğin heveslerine karşı koruduğu genel kanıdır. Özellikle tek eşlilik, çok sık olarak kadının evlilikteki durumunu yükseltmek ve iyileştirmek için erkeğin, çok eşlilik içgüdülerinden özveride bulunuşu olarak sunulmaktadır. Gerçekte ise, erkeğin bu kısıtlamayı kendine uygulamasına yol açan tarihsel nedenler ne olursa olsun, yine de bundan en çok yararlanan kendisidir. Böylece vazgeçmiş olduğu özgürlük, ona acıdan başka şey getiremezdi. Kadının bundan vazgeçmesi için aynı nedenler yoktu ve bu bakımdan denilebilir ki aynı kurala uymakla asıl özveride bulunan kadındır.[29]

29 Yukarıdaki görüşlerden anlaşıldığı üzere, bencil intiharlar ile elcil intiharların birbirine karşıt oluşları gibi, kuralsızlık intiharlarına da karşıt bir başka intihar tipi daha vardır. Bu, aşırı düzenlemeden ileri gelen intiharlardır; baskıcı bir disiplinle gelecekleri acımasız bir biçimde engellenmiş, tutkuları şiddetle bastırılmış olanların başvurdukları intihar. Çok genç iken evlenen erkeğin, çocuksuz evli kadının intiharı böyledir. Demek ki tam olması için, intiharın dördüncü bir türünü de ayırt etmemiz gerekirdi. Ama bu, günümüzde öylesine az önem taşımaktadır ki ve sözünü ettiğimiz durumlar dışında örneklerini bulmak öylesine güçtür ki, üzerinde durmayı gereksiz görüyoruz. Bununla birlikte tarihsel bir önem taşıdığı söylenebilir. Kimi koşullarda sık olduğu söylenen (bkz. Corre, *Le crime en pays créoles,* s. 48) kölelerin intiharları, kısacası maddi ya da manevi baskıcılığın ölçüsüzlüklerinden ileri gelen bütün intiharlar bu türe girmez mi? Kendisine karşı hiçbir şey yapılamayan bir kuralın bu kurtulunmaz ve katı özelliğini ortaya koymak ve az önce kullandığımız "kuralsızlık" terimine karşıtlığını belirtmek üzere buna *yazgısal intihar* denilebilir.

BÖLÜM VI

DEĞİŞİK İNTİHAR TÜRLERİNİN . BİREYSEL BİÇİMLERİ

Daha şimdiden, araştırmamızdan bir sonuç çıkıyor: İntihar değil, intiharlar vardır. Kuşkusuz intihar her zaman, ölümü yaşamaya yeğleyen bir insanın edimidir. Ama bu edimi belirleyen nedenler her durumda aynı nitelikte değildirler: Hatta bunlar kimi kez birbirlerine karşıt nedenlerdir. Öte yandan, nedenler arasındaki nitelik farkının sonuçlara yansıtılmaması olanak dışıdır. Öyleyse, birbirlerinden nitelik bakımından farklı birçok intihar türü bulunduğu kesindir. Ama bu farkların bulunduğunu göstermiş olmak yetmez; bunları gözlem yoluyla doğrudan bir biçimde yakalayabilmek ve ne olduklarını bilmek de isteriz. Özel intiharların niteliklerinin, daha önce ayırt ettiğimiz değişik türlere karşılık düşen ayrı ayrı sınıflar içinde nasıl kümelendiklerini görmek isteriz. Böylece intiharlara yol açan akımların türlülüğü, toplumsal kökenlerinden bireysel belirişlerine varıncaya değin izlenmiş olur.

Bu incelemenin başında pek de olanaklı olmayan söz konusu biçim-bilimsel sınıflamayı, oluşumsal bir sınıflama temeline sahip olduğumuza göre şimdi deneyebiliriz. Gerçekten çıkış noktası olarak az önce intiharla bağlantısını kurduğumuz üç tür etkeni almamız ve intiharın bireysel belirişlerinde aldığı farklı özelliklerin bunlardan çıkarılabilip çıkarılamayacağını ve nasıl çıkarılabileceğini araştırmamız yeterlidir. Kuşkusuz bu yolla intiharın gösterebileceği tüm özel belirişleri çıkaramayız; çünkü bunların bir bölümü ilgili bireyin kendi özelliğinden ile-

ri gelir. Her intihar eden kişi bu hareketine, kendi huyunu, içinde bulunduğu özel koşulları anlatan, bu bakımdan olayın toplumsal ve genel nedenleriyle açıklanamayan kişisel bir damga vurur. Ama bu toplumsal ve genel nedenler de, yol açtıkları intiharlara kendilerini anlatan *özel* bir renk verirler. İşte bulmaya çalıştığımız şey bu toplumsal belirtidir.

Öte yandan bu işin ancak yaklaşık bir doğrulukta yapılabileceği de açıktır. Her gün insanlarca ya da tarih boyunca yapılmış olan tüm intiharların yöntemli bir betimlemesini yapacak durumda değiliz. Seçimi yapacak nesnel bir ölçüye bile sahip olmaksızın, yalnızca en genel ve en çarpıcı özellikleri ortaya koyabiliriz. Bundan başka bu özellikleri ilgili oldukları nedenlere bağlamak için de ancak tümdengelim yolunu izleyebiliriz. Yapabileceğimiz bütün şey, bunların orada mantık gereği varlığını göstermekten ibarettir; üstelik bu uslamlamanın deneysel doğrulamasını da her zaman yapamayız. Oysa bir deneyle denetlenmeyen tümdengelim çıkarsamasının her zaman için kuşkulu olduğunu da saklamıyoruz. Bununla birlikte, bu sınırlılıklar altında bile, yine de somut gözlem verilerine ve günlük deneyimlerin ayrıntılarına bağlayarak o sonuçları daha somutlaştırmak gibi bir yararı vardır. Bundan başka yine bu çaba, aralarında çok büyük farklar bulunduğu halde, genellikle sanki yalnız önemsiz farklar varmış gibi birbirine karıştırılan bu olgular yığınında kimi düzenli ayrımlar yapmaya da olanak verecektir. Bu nokta zihin bozukluğu için olduğu gibi intihar için de geçerlidir. Uzmanı olmayanlar için zihin bozukluğu, yalnızca dış belirtileri bakımından duruma göre kimi farklılıklar gösterebilen, hep aynı olan bir tek durumdan ibarettir. Oysa ruh hekimi için bu sözcük birçok bozukluk türlerini anlatır. Bunun gibi, genellikle her intihar eden kişi, yaşam kendisine ağır gelen içi kararmış (melankolik) bir kimse olarak görülür. Gerçekte ise bir insanın yaşamına son verme yolundaki edimleri, manevi ve toplumsal anlamı çok farklı birçok değişik türde olmaktadır.

I

Eski çağların da kuşkusuz bildiği, ama özellikle zamanımızda gelişen bir intihar biçimi vardır: Raphael de Lamartine bunun en güzel örneğidir. Bu intihar biçiminin tanıtıcı özelliği, etkinlikte bulunma gücünü ortadan kaldıran bir iç karartısı durumudur. Bu durumda kişi, işlere, kamusal görevlere, yararlı çalışmaya, hatta aile içi ödevlerine karşı ilgisizlik ve soğukluktan başka bir şey duymaz. Kendi dışına çıkmaktan tiksinir. Buna karşılık etkinlik yönünden yitirdiklerini düşünce ve iç yaşam yönünden kazanır. Kendisini çevreleyen şeylerden yüz çevirmekle, bilinç kendi üzerine kapanmakta, kendine uygun tek konu olarak kendi kendisini almakta, baş işi kendi kendini gözlemleyip incelemek olmaktadır. Ama bu aşırı yoğunlaşma yüzünden, kendisini evrenin geri kalan kesiminden ayıran boşluğa da derinleştirmektedir. Birey kendi kendisine böylesine tutulduktan sonra, artık kendisi olmayan her şeyden durmadan daha çok kopar ve içinde yaşadığı yalnızlığı taparcasına güçlendirir. İnsan kendinden başka şeylere bağlanma nedenlerini yalnızca kendi kendisine bakarak bulamaz. Her hareket bir anlamda elcil nitelik taşır, çünkü merkezkaç özelliğinde olup varlığı kendi dışına yayar. Düşünce ise, tersine, kişisel ve bencil bir özelliktedir; çünkü ancak özne nesneden kurtulduğu ve kendi üzerine kapanmak için ondan uzaklaştığı ölçüde yoğunluk kazanır. İnsan ancak başkalarıyla bir araya gelerek bir harekette bulunabilir; düşünmek için ise, başkalarını nesnel olarak anlamak üzere onlardan uzak durmak gerekir; özellikle de kendi kendisi hakkında düşünmek için bu zorunludur. Demek ki, bütün etkinliği kendi başına düşünmekten oluşan kişi çevresindeki her şeye karşı duyarsızlaşır. Eğer severse, kendinden başka birine kendini vermek, onunla verimli bir birlik içinde birleşmek için değil, aşkı üzerinde düşünmek için sever. Tutkuları birer görüntüden ibarettir, çünkü kısırdırlar. Kendi dışlarında varlığı olan hiçbir şey üretmeksizin, boş tasarım birleşimlerinde dağılır giderler.

Ama öte yandan, her türlü içsel yaşam hammaddesini dışarıdan alır. Ancak nesneler ya da onları düşünüş biçimimiz üzerinde düşünebiliriz. Bilincimizi tam bir belirsizlik durumunda düşünemeyiz; bu biçim altında bilinç tasarlanamaz. Oysa belirlilik kazanması, ancak kendinden başka bir şey tarafından etkilenmesi yoluyla olabilir. Öyleyse bilinç belli bir ölçünün üstünde bireyselleşirse, insan ya da nesne olsun, başka varlıklardan aşırı bir katılıkla koparsa, kendisini normal olarak besleyecek kaynaklarla da artık iletişim kuramayacak duruma düşer ve artık uygulanabileceği herhangi bir konu ortada kalmaz. Çevresinde boşluk yaratırken kendi içini de boşaltır ve üzerinde düşünmesi için kendi yoksulluğundan başka bir şey kalmaz. Artık onun için düşünecek tek konu kendi içindeki hiçlik ve bunun sonucu olan hüzündür. Bu hüznün tiryakisi olur ve kendini ona, bu durumu iyi bilen Lamartine'in kahramanının ağzından pek güzel betimlediği bir hastalık-zevk içinde bırakır: "Çevremdeki her şeyin iç karartısı benim kendi iç karartımla harika bir uyum oluşturuyordu. Kendi çekiciliğiyle onu artırıyordu. Kendimi hüznün sonsuz derinliklerine atıyordum. Ama bu hüzün canlıydı; düşüncelerle, izlenimlerle, sonsuzluk ile iletişimlerle, ruhumun alacakaranlığı ile öyle doluydu ki onu bırakmayı hiç istemiyordum. Bir insan hastalığı, ama öyle bir hastalık ki duygusu bile acı vermek yerine insanı çekiyor, ölümü sonsuzluk içinde şehvetten bayılmaya benzetiyor. Bundan böyle tümden kendimi ona bırakmaya, beni ondan alıkoyacak her türlü topluluktan kaçmaya, kendimi orada rastlayacağım insanların içinde sessizliğe, yalnızlığa, soğukluğa sarmaya kararlıydım; zihinsel yalnızlığım, içinde artık insanları değil, yalnızca doğayı ve Tanrıyı görmek istediğim bir kefen idi."[1]

Ama boşluk önünde, ona kendini kaptırmadan, yalnızca seyirci kalınamaz. İstendiği kadar ona sonsuzluk denilsin, bu yüzden niteliği değişecek değildir. İnsan yokluktan bunca zevk aldı mı, bu eğiliminin tam olarak karşılanması ancak yaşamaktan tam olarak vazgeçmesiyle olaoilir. Hartmann'ın bilincin

1 *Raphael,* Edit. Hachette, s. 6.

gelişmesiyle yaşama isteğinin zayıflaması arasında gözlemlediğini sandığı koşutlukta doğru olan işte budur. Yani düşünce ve hareket, gerçekten de, birbirine ters yönde gelişen iki karşıt güçtür ve hareket yaşamdır. Düşünme, hareket etmekten kendini alıkoymaktır, denir; öyleyse yaşamaktan da kendini alıkoymak demektir. Bundan dolayıdır ki düşüncenin saltık egemenliği ne kurulabilir ne de hele sürekli olabilir; çünkü bu ölüm demek olur. Ama bu, Hartmann'ın sandığı gibi, gerçekliğin düşle perdelenmedikçe kendi başına katlanılmaz olduğu anlamına gelmez. Hüzün, nesnelerin kendi yapısında yoktur; bize çevreden ve çevreyi tasarlamamızdan dolayı gelmez. Doğrudan doğruya kendi düşüncemizin bir ürünüdür. Onu bütünüyle yapan biziz; ama bunun için bizim düşüncemizin anormal olması gerekir. Bilincin kimi kez insana mutsuzluk getirmesi, yalnızca hastalıklı bir gelişmeye ulaştığında, yani bizzat kendi doğasına karşı baş kaldırıp kendi amacını saltıklaştırdığında ve onu kendi kendisinde aradığında olur. Bu betimlemenin temel öğeleri, yeni bir buluş, ileri düzeyde bir bilimsel başarı olmaktan öylesine uzaktır ki, bunları Stoacıların düşüncesinde de bulabiliriz. Stoacılar da insanın kendi başına ve kendi aracılığıyla yaşaması için kendi dışındaki her şeyden kopması gerektiğini öğretir. Ancak o zaman yaşamın bir nedeni kalmayacağı için bu görüş intihara götürür.

Aynı özellikler, bu manevi durumun mantıksal sonucu olan sonul edimde de ortaya çıkmaktadır. Bu çözülmede ne şiddetli, ne aceleci herhangi bir şey yoktur. Hasta saatini seçmekte ve planı üzerinde çok önceden uzun uzun düşünmektedir. Yavaş işleyen araçlardan bile tiksinmektedir. Sakin ve kimi kez tatlı bir hüzün, onun son anlarını betimler. Sonuna değin kendi kendini çözümler. Falret'nin[2] sözünü ettiği ıssız bir ormana çekilip kendini orda açlıktan ölmeye bırakan tüccarın durumu böyledir. Söz konusu kişi, üç hafta süren bir can çekişme boyunca izlenimlerini bir günce biçiminde kaydedip bize bırakmıştır. Bir başkası kendini öldürmek üzere ağzıyla kar-

2 *Hypochondrie et suicide*, s. 316.

bon gazını solumakta, bir yandan da gözlemlerini yazmaktadır: "Ne yüreklilik, ne de korkaklık gösterdiğim düşüncesindeyim; yalnızca kalan son birkaç anlık yaşamımı, insanın zehirli gazla intihar ederken neler duyduğunu ve ne kadar süreyle acı çektiğini belirtmek amacıyla kullanmak istiyorum."[3] Yine bir başkası, "baş döndürücü dinlenme düşüncesi" dediği şeye doğru yürümeden önce, kendisini kanın döşemeye yayılamayacağı bir biçimde öldürecek karmaşık bir alet yapmıştır.[4]

Bu değişik özelliklerin nasıl bencil intiharla ilgili olduğu kolaylıkla görülmektedir. Bunların onun sonuncu ve bireysel belirişi olduğu kuşku götürmez. Bir şey yapma konusundaki bu tembellik, bu hüzünlü kopma, bu intihar türünün tanıtıcı özelliği olan aşırı bireyselleşmenin sonucudur. Bireyin kendini soyutlaması, onu başka varlıklara bağlayan bağlar gevşediği ya da koptuğu içindir; toplumun, bu bireyin kendisiyle ilişki kurduğu noktalarda yeterince bütünleşmiş olmadığından dolayıdır. Bilinçleri birbirinden ayıran ve birbirine yabancı kılan bu boşluklar kesinlikle toplumsal dokunun gevşemesinden ileri gelmektedir. Son olarak da bencil intiharın, zorunlu olarak bilimde ve düşünceye dayalı zekâda büyük bir gelişmeyle birlikte gittiği anımsanırsa, bu tür intiharların düşüncel ve tasarımsal niteliği kolaylıkla anlaşılır. Gerçekten de bilinç, normal olarak etkinlik alanını genişletmek zorunluğunda olduğu bir toplumda, onu kendi kendisini yıkmaktan sakınan bu normal sınırları aşma tehlikesine de çok daha fazla açıktır. Her şeyi soran bir düşünce, eğer bilgisizliğinin ağırlığını taşıyabilecek ölçüde sağlam değilse, kendi kendisini soru konusu etme ve kuşku içine gömülme tehlikesine düşer. Çünkü soru konusu ettiği nesnelerin var olmaya hakları olduğunu keşfedemezse –bunca gizi böylesine çabuk çözebilmesi mucize olurdu– onların gerçekliğini tanımayı reddeder; yalnızca kendi kendisine bu soruyu sorması bile olumsuz çözümlere eğilimli olduğunu anlatır. Ama böyle yaparken kendisini her türlü olumlu içerikten de

3 Brierre de Boismont, *Du sucide,* s. 198.
4 *A.g.k.,* s. 194.

yoksun kılacak ve önünde artık kendine karşı direnen hiçbir şey bulamadığından kafasında kurduğu düşler içinde yitip gitmekten başka bir şey elinden gelmeyecektir.

Ama bencil intiharın bu yücelmiş biçimi tek biçim değildir; daha basit bir başka biçimi daha vardır. Söz konusu birey, kendi durumu üzerine hüzünlü hüzünlü düşünmek yerine neşe içinde kararını verir. Bencilliğin ve mantıksal olarak bundan doğan sonuçların bilincindedir; ama onları önceden kabul etmekte ve ne yaptığını bilmek farkı bir yana, tıpkı bir çocuk ya da hayvan gibi yaşamaya girişmektedir. Yani kendisine iş edindiği tek şey, kişisel gereksinimlerini gidermektir; bunları da doyurulması daha güvenli olsun diye basitleştirmektedir. Başka hiçbir şey umamayacağını bildiğinden, fazladan hiçbir şey istememekte, ama bu tek amacına ulaşması engellenecek olursa ortak bir gerekçesi kalmayacak olan varlığına son vermeye de tamamıyla hazır bulunmaktadır. Bu Epikurosçu intihardır. Çünkü Epikuros tilmizlerine ölümü çabuklaştırmayı buyurmuyor, tersine onlara yaşamı ilginç buldukları sürece yaşamayı öğütlüyordu. Ancak, bir başka amaca sahip olunmazsa, her an için artık hiçbir amaç sahip olmama tehlikesine açık olunacağını ve cinsel zevkin insanı yaşama bağlayamayacak kadar zayıf olduğunu çok iyi hissettiği için, tilmizlerini, koşulların en küçük gerektirmesi durumunda bile her zaman yaşamdan ayrılmaya hazır olmaya özendiriyordu. Demek ki burada felsefi ve düşsel hüznün yerini, özellikle son saatte belirginleşen kuşkucu ve birçok deneyler geçirmiş olmaktan gelen bir soğukkanlılık almaktadır. Hasta, kinsiz, hiddetsiz bir biçimde, ama aynı zamanda aydın kişinin intiharın tadını çıkarışındaki hastalıklı doyum duygusu da olmadan kendini vurmaktadır. O, bu sonuncudan bile daha tutkusuzdur. Vardığı sonuç karşısında şaşırmaz; bu kendisi için az çok yakın diye öngördüğü bir olaydır. Bunun gibi uzun boylu hazırlıklar da yapmaz; daha önceki tüm deneyimleriyle uyum içinde olarak, yalnızca acıyı en aza indirmeye çalışır. Özellikle artık kolay kolay yaşamlarını sürdüremeyecekleri kaçınılmaz an geldiğinde kendilerini alaylı

bir sükûnetle ve çok doğal bir şey yaparcasına öldüren zevk düşkünlerinin durumu böyledir.[5]

Elcil intihar türünü ayırt ederken, bunun tanıtıcı ruhsal biçimlerini uzun uzadıya anlatmamıza gerek kalmaması için bolca örnekler verdik. Bu ruhsal biçimler bencil intiharlarınkine karşıt özelliktedir; tıpkı elcilliğin bencilliğe karşıt özelliklerde oluşu gibi. Kendini öldüren bencilin ayırt edici özelliği, ya hüzünlü bir bitkinlik ya da Epikurosçu bir kayıtsızlık biçiminde beliren bir genel çöküntü durumudur. Elcil intihar ise, bunun tersine, şiddetli bir duygudan kaynaklandığı için, belli bir güç harcamasını gerektirir. Zorunlu intihar durumunda bu güç aklın ve istencin hizmetindedir. Birey, vicdanı buyurduğu için kendini öldürmektedir; bir buyruğa uymaktadır. Böylece edimin başat bir yönü, bir ödevi yerine getirmiş olma duygusunun verdiği, huzur dolu kesin inanmışlıktır; Cato'nun Beaurepaire'in ölümleri bunun tarihsel örnekleridir. Bundan başka, elcillik çok şiddetli olduğundan, bu edimde daha bir tutkuyla ve düşünmeden yapılma özelliği bulunur. Bu özellik, insanı ölüme koşturan bir inanç ve coşku atılımıdır. Bu coşkunun kendisi de, ölümün çok sevilen bir göksel varlıkla birleşme yolu ya da karşıt olduğuna inanılan korkunç bir gücü yatıştırmaya yönelik adak sunumu olarak anlaşılışına göre, kimi kez sevinçli, kimi kez üzüntülüdür. Kendisini taptığı putun arabası altına atıp ezdiren bağnazın dinsel ateşliliği ile *acedia*'ya uğramış papazınki arasında ya da günahını ödemek üzere yaşamına son veren caninin vicdan üzüntüsü arasında herhangi bir benzerlik yoktur. Ama görünüşteki bu yüzeysel farkların altında, olayın temel özellikleri hep aynıdır. Bu aktif bir intihardır ve bundan dolayı daha önce sözü edilen bunalım intiharının karşıtıdır.

Bu özellik, ya onurlarına yönelmiş küçük bir hakaret yüzünden ya da yürekliliklerini kanıtlamak için kendilerini öldüren ilkellerin ya da askerlerin daha yalınkat intiharlarında bile bulunmaktadır. Böylesine kolaylıkla yapılmaları, Epikurosçunun çok deneyler geçirmiş olmaktan gelen soğukkanlılığı ile

5 Bunun örnekleri Brierre de Boismont'da bulunabilir, s. 494 ve 506.

karıştırılmamalıdır. Yaşamını adamaya hazır olma, bir içgüdüsel tepinin kolaylığı ve kendiliğindenliğiyle ortaya çıkabilecek kadar derinliklere kök salmış olduğunda bile, yine de aktif bir eğilim niteliğindedir. Bu türün örneği sayılabilecek bir olayı Leroy'dan öğreniyoruz.

İlk girişiminde kendini asmayı başaramayıp yeniden deneyen, ama bundan önce son izlenimlerini yazılı olarak kaydetme özenini gösteren bir subay şöyle yazıyor: "Ne tuhaf yazgım var! Az önce kendimi astım, bilincimi yitirmiştim, ip koptu sol kolumun üzerine düştüm... yeni hazırlıklarımı bitirdim, az sonra yeniden deneyeceğim, ama son olarak bir pipo daha içmek istiyorum; umarım bu sonuncu olur. Birinci kez duygularımla savaşmam gerekmedi, her şey çok iyi geçmişti; ikincisinin de böyle olacağını umarım. Sanki küçük bir bardak sabah içkisi alıyor gibi sakinim. Olağandışı bir şey olduğunu kabul ediyorum, ama durum böyle. Hepsi doğru. Tam bir sükûnet içinde ikinci bir kez öleceğim."[6] Bu sükûnetin altında ne alay, ne kuşkuculuk, ne de kendini öldüren zevk düşkününün hiçbir zaman tam olarak saklayamadığı istenç dışı sabırsızlanma vardır. Adamın sükûneti tamdır; hiçbir çabalama izi yoktur, edim doğrudan bir nitelik taşımaktadır, çünkü kişinin etkin durumundaki bütün eğilimleri ona yolları hazırlamaktadır.

Son olarak üçüncü tür kişiler var ki intiharları, hem tutkulara dayalı olduğundan birincilere, hem de intiharı esinlendiren ve son sahneye egemen olan tutku çok değişik bir nitelikte olduğundan ikincilere karşıt bir özelliktedir. Söz konusu tutku ne coşku, ne dinsel, ahlaki ya da siyasal bir inanç, ne de herhangi bir askerlik erdemidir; bu kızgınlık ve genellikle düş kırıklığıyla birlikte giden duygulardır. Kendini öldüren 1507 kişinin bırakmış oldukları yazıları inceleyen Brierre de Boismont, bunların çok büyük bir bölümünün her şeyden önce kızgınlık ve şiddetli bir bezginlik durumunu anlattığını gözlemlemiştir. Bunlar kimi kez küfür, genellikle yaşamdan şiddetle yakınma, kimi kez de intihar edenin mutsuzluğundan sorumlu

6 Leroy, *a.g.k.*, s. 241.

tuttuğu özel bir kişiye yöneltilmiş tehditler ve suçlamalar biçimindedirler. Kuşkusuz daha önce işlenen bir cinayetin tamamlayıcısı olan intiharlar da bu kümeye girerler; kimi, yaşamını zehir etmekle suçladığı kişiyi öldürdükten sonra intihar etmektedir. Başka hiçbir durumda intihar edenin kızgınlığı bundan daha açık değildir. Çünkü burada yalnız sözlerle değil, edimlerle ortaya konulmuştur. Kendini öldüren bencil, hiçbir zaman böyle şiddet gösterilerine kalkışmaz. Kuşkusuz bencil kişinin kendisi de zaman zaman yaşamdan yakınır, ama bu bir tür sızlanma biçimindedir. Yaşam ona baskıda bulunur, ama şiddetli bir kızgınlık duymasına yol açacak biçimde kızdırmaz. Bencil kişi yaşamı acı verici olmaktan çok boş bulur. Yaşam onu ilgilendirmez, ama ona gerçek bir acı da vermez. İçinde bulunduğu çöküntü durumu, bir taşkınlıkta bulunmasına bile olanak vermez. Elcil intiharlara gelince, bunlar oldukça farklıdır. Neredeyse tanımı gereği, elcil kişi kendini feda eder, başkalarını değil. Demek oluyor ki öncekilerden değişik bir ruhsal biçim karşısında bulunuyoruz.

Oysa bu, kuralsızlık intiharının doğasında vardır. Gerçekten düzenlenmiş olmayan hareketler ne birbirlerine, ne de yanıtlamaları gereken koşullara uyarlanmış değildirler; bu yüzden birbirleriyle çok acılı çatışmalara düşmeleri kaçınılmazdır. İster ileri, isterse geri yönde olsun kuralsızlık, isteklerin uygun sınırları aşmasına izin vermekle düşlere ve dolayısıyla da düş kırıklıklarına kapıyı açmaktadır. Alışık olduğu bir durumun birdenbire altına itiliveren bir insan, sahip olduğunu sandığı bir durumu yitirdiğini sezince, kaçınılmaz bir biçimde öfkelenir ve öfkesi doğal olarak, ister gerçek, ister düşsel olsun, yıkımına yol açtığını düşündüğü nedene yönelir. Eğer bu yıkımın nedeni olarak kendi kendisini görürse, hıncını kendinden alacaktır; değilse, başkasına yönlenecektir. Birinci durumda ancak intihar olabilir; ikinci durumda intihardan önce bir cinayet ya da başka bir şiddetli belirti olabilir. Ama her iki durumda da duygu aynıdır; yalnızca uygulanış noktası değişmektedir. Birey, daha önce başkasına saldırmış olsun ya da olmasın, daima

bu öfkelenme sırasında kendini vurmaktadır. Bütün alışkanlıklarının altüst oluşu, onda, kaçınılmaz bir biçimde yıkıcı eğilimlere hafifleme eğilimi gösteren çok şiddetli bir aşırı heyecan durumu yaratır. Böylece ayaklanmış olan tutku güçlerinin yöneldiği hedef, aslında ikincil önem taşır. Bu güçlerin hangi yöne gideceğini, koşullarının rastlantısı belirler.

Bireyin bulunduğu durumun aşağısına düşmek şöyle dursun, kuralsız ve ölçüsüz bir biçimde durmadan bulunduğu durumu aşmaya yöneltildiği zaman da sonuç bundan farklı değildir. Gerçekten kimi kez ulaşabileceğini sandığı, ama gerçekte gücünün yetmediği amaca ulaşamaz; belirli toplumsal sınıflanma durumunun bulunmadığı zamanlar çok yaygın olan 'anlaşılmamış kişilerin intiharı' böyledir. Kimi kez, bir süre tüm isteklerini ve değişiklik zevkini doyurmayı başardıktan sonra, birey birdenbire yenemediği bir engele çarpar ve artık kendisi için çok sıkıcı gelen bir yaşama katlanamayarak kendini öldürür. Sonsuzluğa tutkun olan ve bu aşkında düş kırıklığına uğrayan Werther'in, kendi deyişiyle bu taşkın yüreğin intiharı ile, başarı üstüne başarı elde ettikten sonra kasıtlı bir ıslıklama, biraz sert bir eleştiri yüzünden ya da ünleri artık azalmaya başladığı için intihar eden bütün sanatçıların intiharları böyledir.[7]

Bunun daha başka türleri de vardır: Ne başkalarından, ne de koşullardan herhangi bir şikâyeti olmaksızın, arzularını yatıştıracak yerde kışkırtan umutsuz bir uğraştan kendiliğinden usananlar. Bunlar o zaman genel olarak yaşama karşı çıkarlar ve onu kendilerini aldatmakla suçlarlar. Ancak içine düştükleri bu boşuna sinirlenmenin ardında, düş kırıklığına uğrayan tutkuların önceki örneklerdeki gibi aynı şiddetle ortaya çıkmasını engelleyen bir tür tükenmişlik kalır. Uzun bir mücadele sonucunda bir tür yorgun düşmüşlerdir ve güçlü bir tepki gösterememektedirler. Böylece birey, kimi bakımlardan bencil aydını anımsatan, ama ondaki baygın çekiciliği bulunmayan bir tür hüzün içine düşer. Burada egemen olan, yaşama karşı az çok tahrik edilmiş bir tiksintidir. Seneca'nın çağdaşlarında

7 Bunun örnekleri için bkz. Brierre de Boismont, s. 187-189.

gözlemlediği ruh durumu ve bunun yol açtığı intiharlar böyle di. "Bizi bunaltan hastalık yaşadığımız yerlerde değil, bizim kendimizdedir. En hafif yükü taşıyacak gücümüz yok, acıya katlanamıyoruz, zevkten yararlanamıyoruz, hiçbir şeye karşı sabrımız yok. Niceleri her türlü değişikliği denedikten sonra aynı duygulara döndüklerini, hiçbir yeni deneyim elde edeme diklerini görüp ölümü çağırıyorlar."[8] Günümüzde bu ruhsal durumu belki en iyi temsil eden kişilerden biri René de Chateaubriand'dır. Raphael kendini kendi iç dünyasında yok eden bir düşçü olduğu halde René doymak bilmez bir tiptir. Mutsuzlukla şöyle haykırır: "Beni zevklerimde kararsızlıkla, aynı düş ten uzun süre hoşlanmamakla, zevklerimin sonuna ulaşmak için sanki onların süresinden bitkin düşmüşçesine acele eden bir düşlemenin avı olmakla suçluyorlar; beni daima ulaşabile ceğim amacı kaçırmakla suçluyorlar: Yazık! Ben yalnız içgüdü nün beni yönelttiği, bilinmeyen bir iyiliği arıyorum. *Her yerde sınır buluyorsam, bitimli şeyler benim için değer taşımıyorsa, bu benim suçum mudur?* "[9]

Bu betimleme, bizim toplumbilimsel çözümlememizle da ha önce ayırt edebildiğimiz bencil ve kuralsız intihar arasında ki ilişki ve farkları kesin bir biçimde ortaya koymaktadır.[10] İn tihar edenlerin her iki türü de sonsuzluk hastalığı denilen şey den acı çekmektedirler. Ama bu hastalık her iki durumda aynı biçimi almamaktadır. Birinde hastalığa yakalanan ve ölçüsüz bir biçimde büyüyen, düşünen zekâdır; öbüründe aşırı uyarılan ve düzenini yitiren duyarlılıktır. Birinde düşünce, kendi üzeri ne kapanması yüzünden, artık konusuz kalmıştır; öbüründe, sı nır tanımayan tutku için amaç kalmamıştır. Birincisi düşlerin ikincisi arzuların sonsuzluğunda yitip gitmektedir.

Görüldüğü gibi intihar eden kişinin ruhbilimsel anlatımı bile, genellikle sanıldığı gibi yalınkat değildir. Onun yaşamdan bıktığı, yaşamdan tiksindiği vb. söylenirken gerçekte tanımlan

8 *De tranquillitate animi,* II, sub fine. Bkz. Me up XXIV.
9 *René,* édition Vialat, Paris, 1849, s. 112.
10 Bkz. Yukarıda, Bölüm V, III'ün sonu.

mış olmuyor. Gerçekte çok değişik intihar biçimleri vardır ve aralarındaki farklar intiharların yapılış biçiminde ortaya çıkar. Böylece edimleri ve edimcileri birçok tür içinde sınıflayabiliriz: Oysa bunlar, bizim daha önce, kendilerine yol açan toplumsal nedenlere göre oluşturduğumuz intihar türlerinin karşılığıdırlar. Bu toplumsal nedenlerin bireyler arasındaki uzantıları gibidirler. Bununla birlikte gerçek yaşamda her zaman böyle açık ve saf biçimde belirmediklerini de eklemek gerekir. Tersine çoğu kez karmaşık türler doğuracak biçimde birleştikleri görülür; onların birçoğuna özgü özelliklerin tek bir intihar olayında hep birlikte bulunduğu gözlemlenir. Bunun nedeni, intiharın değişik toplumsal nedenlerinin de aynı birey üzerinde aynı anda etkide bulunabilmeleri ve etkilerini bu birey üzerinde birbirine karıştırmalarıdır. Bundan dolayıdır ki hastalar, birbirine karışan, ama hepsi de kökenlerinin değişkenliğine karşın aynı yönde etkide bulunarak aynı eylemi doğuran çok değişik nitelikteki taşkınlıklara yakalanmaktadırlar. Bu taşkınlıklar karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirirler. Yine bunun gibi, aynı kişide çok değişik niteliklerde ateşlerin bir arada bulunduğu ve bunların her birinin kendi ölçüsünde ve biçiminde hastanın ateşini yükseltmeye katıldığı görülür.

İntiharın özellikle iki etkeni, birbirine büyük bir yakınlık göstermektedir: Bencillik ve kuralsızlık. Gerçekten bunların genellikle aynı toplumsal durumun iki ayrı yönünden başka bir şey olmadığını biliyoruz; bu bakımdan aynı bireyde görülmeleri şaşırtıcı değildir. Hatta bencil kişinin ölçüsüzlüğe bir ölçüde eğilimi olması bile kaçınılmazdır; çünkü toplumdan kopuk olduğu için, toplum onu bir düzene alabilecek ölçüde ona hakim değildir. Bununla birlikte arzularının genellikle azgınlaşmaması tümüyle kendi içine kapanmış olmasından ve dış dünya onu ilgilendirmediği için tutkularının canlılığını yitirmiş olmasından dolayıdır. Ama ne tam bir bencil, ne de kışkırtma kurbanı olmayabilir. O zaman onun aynı anda iki kişiliği birden yaşadığı görülür. Kendinde duyduğu boşluğu doldurmak için yeni duygular araştırır; gerçi bunu tam anlamıyla tutkulu mizaçlı bir

kişiye göre daha az bir coşkuyla yapar ama, usanması da daha çabuktur ve bu usanç onu yeniden kendi içine kapanmaya iter ve başlangıçtaki hüzünlü durumunu yoğunlaştırır. Buna karşılık kural tanımamazlıkta da bir bencillik tohumu vardır, çünkü eğer insan ileri bir ölçüde toplumsallaşmış olsa her türlü toplumsal ölçüye baş kaldırmaz. Ancak kuralsızlığın etkisinin ağır bastığı yerde bir tohum gelişemez; çünkü insanı kendi dışına itmekle onun kendi içine kapanmasını engeller. Ama daha az yoğun olduğu takdirde, bencillik kimi etkilerini göstermeye olanak bulabilir. Örneğin istekleri doyma bilmeyen kişinin çarptığı sınır, onu kendi içine kapanmaya ve bu düş kırıklığına uğramış tutkularını boşaltacak bir yolu orada bulmaya yöneltebilir. Ama orada bağlanacak bir şey bulamadığından bu görünümün onda yol açtığı üzüntü onu ancak yeniden kendi kendinden kaçmaya itebilir ve böylece de kaygılarını ve hoşnutsuzluğunu artırır. Böylece çöküntü ile kışkırtılmanın, düş ile eylemin, arzulardaki taşkınlık ile hüzünlü düşünceliliğin birbirini izlediği karma intiharlar ortaya çıkmaktadır.

Kuralsızlık elcillikle birlikte de bulunabilir. Aynı bunalım bir bireyin yaşamını altüst edebilir, onunla çevresi arasındaki dengeyi bozabilir ve aynı zamanda da ondaki elcil eğilimleri onu intihara yöneltecek bir duruma sokabilir. Özellikle kuşatılmışlık intiharları adını verdiğimiz durumlar böyledir. Örneğin Yahudilerin Kudüs düştüğü sırada yığınlar halinde intihar etmeleri, hem Romalıların yengisi olan Roma'nın boyunduruğu ve haracı altına sokarak alışmış oldukları yaşam biçimini değiştirme tehdidini içerdiğinden, hem de kentlerini ve dinlerini bunlardan herhangi biri yok olduğu takdirde artık yaşayamayacak ölçüde çok sevmelerinden dolayıydı. Bunun gibi, iflas eden bir insanın, yoksullaşmış bir durumda yaşamak istemediği için olduğu kadar, kendi adını ve ailesinin adını başarısızlık utancından sakınmak için de kendini öldürdüğü sık sık görülür. Subayların ve astsubayların emekliye ayrılmak zorunda kaldıklarında kendilerini kolaylıkla öldürmeleri, genellikle yaşama hiç değer vermeme eğilimlerinden olduğu kadar, yaşam

biçimlerinde birdenbire ortaya çıkan değişmeden de dolayıdır. Her iki neden aynı yönde etkide bulunmaktadır. Bunun sonunda, elcil intiharın 'tutku yoğunlaşması'-ya da 'sağlam yüreklilik' öğesi ile kuralsızlığın yol açtığı şiddetli şaşkınlığın birleştiği intiharlar ortaya çıkmaktadır.

Son olarak, bencillik ile elcilliğin, yani bu iki karşıt öğenin kendileri de etkilerini birleştirebilirler. Dağılan toplumun artık birey etkinlikleri için amaç sağlayamadığı kimi dönemlerde, yine de, bu genel bencillik durumunun etkilerine uğramakla birlikte başka şeyler özleyen bireylere rastlanır. Ama kendi kendinden kaçmak için durmadan bir bencil zevkten bir başka bencil zevke atlamanın iyi bir yol olmadığını ve geçici zevklerin, durmadan yenilenseler bile onların kaygılı durumunu hiçbir zaman yatıştırmayacağını iyice hissettiklerinden, sürekli olarak bağlanabilecekleri, yaşamlarına anlam kazandıracak bir konu ararlar. Ama gerçek hiçbir şeye bağlanmadıkları için, kendilerini ancak bu işi görecek ideal bir gerçeklik uydurarak tatmin edebilirler. Böylece düşüncelerinde, kendilerini köle yaptıkları ve başka her şeyden, hatta kendi kendilerinden ne kadar koparlarsa kendilerini o kadar tam biçimde adadıkları tasarımsal bir varlık yaratırlar. Yaşama bağlanmalarının bütün gerekçelerini bu varlıkta bulurlar, çünkü onların gözünde başka hiçbir şeyin değeri yoktur. Böylece çifte ve çelişkili bir yaşam yaşarlar: Gerçek dünyaya ilişkin her şey bakımından bireyci iken, bu düşsel varlıkla ilgili her konuda ölçüsüz bir biçimde elcildirler. Ama bu her iki eğilim de intihara götürmektedir.

Stoacı intiharların kökenleri ve nitelikleri böyledir. Az önce bunun, nasıl bencil intiharların kimi özelliklerini kendinde oluşturduğunu gördük; ama tamamıyla başka bir açıdan da ele alınabilir. Stoacı, birey kişiliğinin çevresi dışındaki her şeye karşı tam bir ilgisizlik öğütlüyor ve bireyi kendi kendine yetmeye özendiriyorsa da, aynı zamanda onu evrensel akla sıkı sıkıya bağımlı bir duruma da sokuyor ve hatta bu aklın gerçekleşmesinde yalnızca bir araç durumuna indirgiyor. Demek ki

şu iki karşıt anlayışı birleştiriyor: En köktenci ahlaki bireycilik ile en aşırı Panteizm. Bunun gibi Stoacının işlediği intihar da, aynı zamanda hem bencilinki gibi duyumsamazlığa dayalıdır, hem de elcilinki gibi bir ödev olmak üzere yapılmıştır.[11] Bu intiharlarda hem birinin hüznü, hem de ötekinin etkin gücü vardır; burada bencillik mistisizm ile karışmaktadır. Zaten bütün görünüş benzerliklerine karşın son derece farklı olan çöküş dönemlerine özgü mistisizmi, genç ve henüz oluşum çağındaki toplumların mistisizminden ayırt eden de işte bu karışımdır. Bu sonuncuların mistisizmi birey istençlerini aynı bir yöne yöneltten ortak atılımdan, ortak işe katılmak için yurttaşların büyük bir özveri ile kendilerini unutmalarından ileri gelmektedir; öteki ise kendini aşmaya çabalayan, ama ancak görünüşte ve yapmacık olarak bunu başarabilen, kendi kendisinin ve hiçliğinin bilincinde olan bir bencillikten başka bir şey değildir.

II

A priori olarak intiharın niteliği ile intihar edenin seçtiği ölüm biçimi arasında bir ilişki bulunduğu sanılabilir. Gerçekten de onun, kararını uygulamak üzere seçtiği araçların kendisini harekete geçiren duygulara bağlı olması ve dolayısıyla onları anlatıma kavuşturması doğal görünür. Bundan dolayı istatistiklerin sağladığı bilgiler, değişik intihar türlerini dış biçimlerine göre daha büyük bir duyarlılıkla nitelemek üzere kullanılmak istenebilir. Ama bu noktada yapmış olduğumuz araştırmalar, yalnız olumsuz sonuçlar vermiştir.

Bununla birlikte, bu seçimleri belirleyen, kuşkusuz toplumsal nedenlerdir; çünkü değişik intihar biçimlerinin görelî sıklığı aynı toplum için uzun süreler boyunca aynı kalmaktadır, oysa aşağıdaki çizelgenin gösterdiği üzere bir toplumdan öbürüne çok önemli ölçüde değişmektedir:

11 Seneca, Cato'nun intiharını insan istencinin nesneler üzerine zaferi olarak yüceltmektedir (bkz. *De Prov.*, 2, 9 ve *Ep.*, 71, 16).

ÇİZELGE XXX

1.000 intihar başına değişik ölüm türlerinin oranı (iki cins birlikte)

Ülkeler ve Yıllar		Boğma ve asma	Suda boğma	Ateşli silahlar	Yüksek yerden atlama	Zehir	Zehirli gaz
Fransa	1872	426	269	103	28.0	20	69.0
Fransa	1873	430	298	106	30.0	21	67.0
Fransa	1874	440	269	122	28.0	23	72.0
Fransa	1875	446	294	107	31.0	19	63.0
Prusya	1872	610	197	102	6.9	25	3.0
Prusya	1873	597	217	95	8.4	25	4.6
Prusya	1874	610	162	126	9.1	28	6.5
Prusya	1875	615	170	105	9.5	35	7.7
İngiltere	1872	374	221	38	30.0	91	—
İngiltere	1873	366	218	44	20.0	97	—
İngiltere	1874	374	176	58	20.0	94	—
İngiltere	1875	362	208	45	—	97	—
İtalya	1874	174	305	236	106.0	60	13.7
İtalya	1875	173	273	251	104.0	62	31.4
İtalya	1876	125	246	285	113.0	69	29.0
İtalya	1877	176	299	238	111.0	55	22.0

Görüldüğü gibi her ulusun tercih ettiği bir ölüm biçimi vai ve tercihlerinin sırası çok seyrek değişmektedir. Hatta bu sıra toplam intihar sayısından daha da durağandır; zaman zaman ikinciyi geçici olarak değiştiren olaylar, birinciye her zaman etkide bulunmamaktadır. Dahası var: Toplumsal nedenler öylesine ağır basmaktadır ki hava koşullarının etkisi önem taşımaktadır. Nitekim suda boğulma yoluyla intiharlar, bütün sanıların tersine, herhangi bir özel yasayı izleyip bir mevsimden öbürüne değişme göstermemektedir. Fransa'da 1872-78 arası dönemde bu intiharlarla genellikle intiharların aylara göre dağılımı bunu gösteriyor:

Yıllık intiharların aylara dağılımı

	Bütün Türler	Suda Boğularak
Ocak	75.8	73.5
Şubat	66.5	67.0
Mart	84.8	81.9
Nisan	97.3	94.4
Mayıs	103.1	106.4
Haziran	109.9	117.3
Temmuz	103.5	107.7
Ağustos	86.3	91.2
Eylül	74.3	71.0
Ekim	74.1	74.3
Kasım	65.2	61.0
Aralık	59.2	54.2

İyi mevsimde suda boğulma yoluyla intiharların sayısı öbür intihar türlerine göre çok az bir artış fazlalığı göstermektedir; fark önemsizdir. Oysa yaz mevsiminde bu intihar türünün daha çok olması beklenirdi. Gerçi suda boğulma yoluyla intiharların kuzeyde güneye göre daha az olduğu ve bunun iklimden ileri geldiği söylenmiştir.[12] Ama Kopenhag'da 1845-56 arası dönemde bu intihar türü İtalya'dakinden daha az değildi (% o 281'e karşılık 300). Saint Petersburg'da 1873-74 yıllarında bundan daha yaygın türü yoktu. Görüldüğü gibi hava sıcaklığı bu ölüm türüne bir engel koymamaktadır.

12 Morselli, s. 445-446.

Ancak genellikle intiharların bağlı olduğu nedenler onların biçimini etkileyen nedenlerden farklıdırlar; çünkü ayırt etmiş olduğumuz intihar türleri ile en yaygın işleniş biçimleri arasında hiçbir bağ kurulamamaktadır. İtalya, yakın zamana değin bilim kültürünün pek az geliştiği, büyük çoğunluğu ile Katolik bir ülkedir. Bu bakımdan burada elcil intiharların Fransa ve Almanya'ya göre daha çok olması olasılığı çok yüksektir; çünkü bu tür, zihinsel gelişmeyle ters orantılı olarak değişmemektedir; bu kitabın geri kalan bölümünde belirtilen birçok neden bu varsayımı doğrulayacaktır. Bundan dolayı, İtalya'da ateşli silahlarla intihar Orta Avrupa ülkelerindekine göre çok daha sık olduğundan, bunun da elcillikle ilişkili olduğuna inanılabilir. Hatta bu varsayıma dayanılarak bunun askerlerce yeğlenen intihar biçimi olduğu bile söylenebilir. Ne yazık ki Fransa'da bu yolla intihar edenlerin, en çok en aydın kesimlerde, yazarlar, sanatçılar, memurlar arasında yer aldığı görülüyor.[13] Bunun gibi, hüzün intiharlarının doğal biçiminin de kendini asma olacağı sanılabilir. Gerçekte ise bu biçime en çok kırsal kesimde rastlanmaktadır; oysa hüzün asıl olarak kent yerine özgü bir ruhsal durumdur.

Görüldüğü üzere, insanı kendini öldürmeye iten nedenler, onu şu yol yerine başka bir yoldan intihar etmeye yönelten nedenler değildir. Onun seçimini belirleyen güdüler, tamamıyla ayrı bir niteliktedir. Onun bir öldürme aracı yerine bir başkasını bulmasını sağlayan şey, her şeyden önce tümüyle gelenekler ve göreneklerdir. İntihar eden kişi, karşıt bir etken işin içine girmedikçe her zaman için en az direnç göreceği yolu izleyerek, elinin altında en çok hazır bulduğu ölüm aracını ve günlük uygulamalar dolayısıyla da en iyi tanıdığı bir öldürme biçimini kullanmaya eğilim gösterir. Örneğin büyük kentlerde yüksek bir yerden aşağı atlayarak kendini öldürmenin kırsal alanlara oranla daha çok görülmesi işte bu yüzdendir: Çünkü kentlerde yapılar daha yüksektir. Bunun gibi bir yerde demir-

13 Bkz. Lisle, *a.g.k.*, s. 94.

yolu arttıkça, kendini bir trenin altına atarak öldürme yolu da yaygınlaşır. Demek ki toplam intiharların değişik intihar biçimlerine göre dağılımını gösteren çizelge, bir ölçüde de sanayi teknolojisinin, en yaygın yapı biçiminin, bilimsel bilgilerin, vb. durumunu yansıtmaktadır. Elektriğin kullanılması yaygınlaştıkça, elektriğe dayalı yollardan intiharlar da daha sıklaşacaktır.

Ama belki de en etkili neden, her ulusun ve her ulus içinde de her toplumsal kümenin değişik ölüm biçimlerine verdiği göreli saygınlıktır. Gerçekten de bunların hepsine aynı gözle bakılamaz. Kimilerinin daha soylulara özgü olduğuna inanılır, kimileri ise bayağı ve alçaltıcı bulunarak onlardan uzak durulur ve ölüm biçimlerinin kamuoyunca sınıflandırılış biçimi topluluktan topluluğa da değişir. Orduda boyun vurulması yüz karası bir şey sayılır; başka yerde ipe çekme böyle görülür. Boğularak ölmenin kentlere göre kırsal alanlarda, büyük kentlere oranla da küçük kentlerde neden çok daha yaygın olduğu anlaşılıyor. Bu neden boğarak öldürmenin, kent geleneklerinin inceliğini ve kültürlü sınıfların insan kişiliğine duyduğu büyük saygıyı inciten şiddetli ve kaba bir şey oluşudur. Bu tiksinti, belki bu ölüm biçimine tarihsel nedenlerle bağlanan ve kentlerin incelmiş insanlarının kır insanının daha yalınkat duyarlılığında bulunmayan bir canlılıkla algıladığı onur kırıcı bir özellikten de ileri geliyor olabilir.

Demek oluyor ki, kendini öldüren kişinin seçtiği ölüm biçiminin doğrudan intiharların niteliğiyle hiçbir ilgisi yoktur. Aynı bir edimdeki bu iki öğe birbirine ne kadar sıkı bir yakınlık içinde görünürse görünsün, bunlar gerçekte birbirinden bağımsızdırlar. Çünkü, her ikisi de toplumsal nedenlerden ileri gelmekle birlikte, onların anlatıma kavuşturdukları toplumsal durumlar birbirinden çok farklıdır. Birincisi ikincisiyle ilgili olarak bize hiçbir şey anlatmamaktadır; ikincisinin anlaşılması büsbütün başka bir incelemeyi gerektirir. Bundan dolayıdır ki, intihar söz konusu olduğunda bunun üzerinde uzun uzadıya durmak genellikle âdet olmasına karşın, biz daha fazla durma-

yacağız. Böyle bir inceleme yukarıdaki araştırmalarımızdan çıkan ve aşağıdaki çizelgede özetlenen sonuçlara hiçbir şey eklemez.

İntiharların genel özellikleri, yani doğrudan doğruya toplumsal nedenlerden ileri gelen özellikleri bunlardır. Özel belirişlerde bireyselleşirken, kurbanın kişisel huyuna, içinde bulunduğu özel koşullara göre değişik küçük ayrımlarla karmaşıklaşır. Ama böylece oluşan değişik bileşimlerin arkasında, bu temel biçimleri her zaman bulabiliriz.

İntiharın toplumsal türlerinin oluşumsal ve biçimbilimsel açıdan sınıflaması

	İntiharların aldığı bireysel biçimler		
	Temel özellik		İkincil biçimler
Temel Türler	Bencil İntihar	Duyumsamazlık	Kendi kendini avutucu tembel hüzün Kuşkucu kişinin düş kırıklığına uğramalarından ileri gelen soğukkanlılığı.
	Elcil intihar	Tutkulu ya da gönüllü gözüpeklilik	Sakin ödev duygusu ile birlikte Mistik coşkuyla birlikte Barışçıl bir yüreklilikle birlikte
	Kuralsızlık intiharı	Öfke Tiksinme	Genel olarak yaşamı şiddetle suçlama Özellikle özel bir kişiyi şiddetle suçlama (cinayet-intihar)
Karma Türler	Elcil-kuralsız intihar		Öfke ve duyumsuzluk, eylem ve düşçülük karışımı.
	Kuralsız-elcil intihar		Çok şiddetli kızgınlık
	Bencil-elcil intihar		Bir ölçüde ahlaki sağlamlıkla ılımlaşan hüzün

ÜÇÜNCÜ KİTAP

GENEL BİR TOPLUMSAL OLGU OLARAK İNTİHAR

BÖLÜM I

İNTİHARIN TOPLUMSAL ÖĞESİ

İntiharların toplumsal oranının bağlı olduğu etkenleri tanıdıktan sonra şimdi bu oranın karşılık düştüğü ve sayısal olarak anlatıma kavuşturduğu gerçekliğin niteliğini belirtebiliriz.

I

A priori olarak intiharın bağlı olduğu düşünülebilecek bireysel koşullar iki türlüdür:

Önce intihar edenin içinde bulunduğu dış durum vardır. Kendilerini öldürenler kimi kez aile acıları ya da aşkta düş kırıklıkları yaşamışlar, kimi kez yokluk ya da hastalık çekmişler, kimi kez de kendi kendilerini bir ahlaki kusurla suçlamışlardır, vb. Ama bu bireysel özelliklerin intiharların toplumsal oranını açıklayamadığını gördük; çünkü böylece özel intiharlara doğrudan doğruya örneklik eden koşullardaki değişik bileşimler aynı göreli sıklıklarını aşağı yukarı korudukları halde, intiharların toplumsal oranı çok büyük ölçülerde değişmektedir. Demek ki bu bileşimler kendilerini izleyen edimin belirleyici nedenleri değildirler. Bunların düşünme aşamasında kimi kez oynadığı önemli rol, onların nedensel bir etkide bulunduğunu kanıtlamaz. Gerçekten, düşünüp taşınmaya dayalı insan görüşle-

rinin çoğu kez yalnızca biçimsel olduğu ve bilincin bilmediği nedenlerle daha önce alınmış kararları desteklemekten başka rolü olmadığı bilinmektedir.

Ayrıca, sık sık intiharlarla birlikte görüldükleri için ona neden oldukları sanılan durumlar neredeyse sonsuz denecek kadar çok sayıdadır. Biri varlık içinde kendine kıyar, öbürü yokluk içinde, biri aile yaşamında mutsuz olmuştur, öbürü kendini mutsuz kılan bir evliliğe boşanma yoluyla son vermiştir. Şurada bir asker işlemediği bir kusurdan dolayı cezalandırılması üzerine yaşamına son vermekte, başka bir yerde işlediği suç cezasız kalmış bir cani kendini öldürmektedir. Yaşamın en değişik, hatta birbiriyle en çelişkili olguları intihara bahane olabilir. Demek ki onların hiçbirisi intiharların gerçek nedeni değildir. Bu nedenselliği hiç olmazsa bunların hepsinde ortaklaşa bulunan kimi özelliklere bağlayabilir miyiz? Ama böyle özellikler var mıdır? En çok söylenebilecek şey, bunların genellikle düş kırıklıklarından, üzüntülerden oluştuğudur; ama bu acılı sonuca götürebilmesi için üzüntünün yoğunluğu ne olmalı sorusu yine de yanıtsız kalmaktadır. Ne kadar önemsiz olursa olsun, hiçbir düş kırıklığı yoktur ki, yaşamı hiçbir suretle katlanılmaz kılamayacağı önceden söylenebilsin; öte yandan hiçbirisinin kesinlikle bu sonucu doğuracağı da söylenemez. Kimi insanlar korkunç mutsuzluklara karşı direnirken, başka kimilerinin küçük sıkıntılar yüzünden intihar ettiğini görüyoruz. Zaten daha önce, en çok intihar edenlerin en çok sıkıntı çekenler arasından çıkmadığını görmüştük. İnsanı kendi kendisine karşıt kılan şey, daha çok son derece rahat yaşam koşulları olmasıdır. Yaşamın en rahat olduğu dönemlerde ve sınıflarda insanlar en büyük kolaylıkla canlarına kıymaktadırlar. En azından, intihar edenin kişisel durumunun, gerçekten onun bu kararının etkin nedeni olduğu durumlar kuşkusuz çok seyrektir ve bundan dolayı intiharların toplumsal oranı bu yoldan açıklanamaz.

Nitekim bireysel koşullara en büyük ağırlığı vermiş olanlar bile, bunları bu dış belirişlerden çok intihar edenin iç yapı-

sında, yani biyolojik yapısında ve bunu belirleyen fiziksel özelliklerde aramışlardır. İntihar, böylece belli bir huyun ürünü, sinir bozukluğuyla birlikte görülen ve onunla aynı etkenlere bağlı olan bir olay gibi sunulmuştur. Oysa biz sinir bozukluğu ile intiharların toplumsal oranı arasında hiçbir doğrudan ve düzenli ilişki bulabilmiş değiliz. Hatta kimi durumlarda bu iki olgunun ters orantılı olarak değiştiği, aynı anda ve aynı yerlerde birisi en yüksek noktasında bulunuyorken öbürünün en düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bunun gibi intiharlardaki değişimler ile ırk, iklim, hava ısısı gibi sinir düzeni üzerinde en doğrudan etkide bulunduğu sanılan fiziksel çevre durumları arasında da daha büyük bir ilişki bulabilmiş değiliz. Yani, sinir yorgunu kişi, kimi koşullarda intihara biraz eğilim gösterebilir ise de, zorunlu olarak kendini öldüreceği söylenemez; kozmik etkenler de, onun doğasındaki çok genel eğilimleri bu yöne çevirmeye yeterli olmazlar.

Bireyi bir yana bırakıp, her toplumdaki intihar eğiliminin nedenlerini doğrudan doğruya toplumların kendi yapılarında aradığımızda, büsbütün başka sonuçlara ulaşmış bulunuyoruz.

İntiharların biyolojik ve fiziksel nitelikteki ilişkileri ne kadar belirsiz ve kuşkulu ise, toplumsal çevrenin kimi durumları ile bağları o ölçüde doğrudan ve durağandır. Bu kez, en sonunda bize intihar türlerini yöntemli olarak sınıflandırma olanağı veren gerçek yasaların karşısında bulunuyoruz. Böylece saptadığımız toplumbilimsel nedenler, bize, sık sık maddi nedenlerin etkisine bağlanan ve bu etkinin bir kanıtı sayılmak istenen türlü uyumları da açıklamıştır. Kadının erkeğe göre çok daha az intihar etmesi, ona oranla topluluk yaşamına çok daha az katılmasından dolayıdır; böylece topluluk yaşamının iyi ya da kötü olan etkisini erkekten daha az duymaktadır. Başka nedenlerle de olsa, yaşlılar ve çocuklar için de durum böyledir. Son olarak intiharların ocaktan hazirana değin artıp ondan sonra azalması da, toplumsal etkinliklerin de aynı mevsimlik değişmeleri göstermesinden dolayıdır. Bu bakımdan toplumsal etkinliğin türlü sonuçlarının da aynı ölçüyü izlemesi ve dolayı-

sıyla bu iki dönemin birincisinde daha yoğun olması doğaldır: İntihar da bu sonuçlardan birisidir.

Bütün bu olgulardan, intiharların toplumsal oranının ancak toplumbilimsel yoldan açıklanabileceği sonucu çıkmaktadır. Herhangi bir anda gönüllü ölümlerin oranını belirleyen şey, toplumun manevi yapısıdır. Öyleyse her toplumda, insanları kendilerini öldürmeye iten belli bir enerjiye sahip bir ortaklaşa güç vardır. Hastanın yaptığı ve ilk bakışta yalnızca onun kişisel huyunu anlatıyor görünen hareketler, gerçekte onlarda dışa vuran bir toplumsal durumun devamı ve uzantısıdır.

Böylece çalışmamızın başında ortaya attığımız soru çözülmüş oluyor. Her insan toplumunda az ya da çok belirgin bir intihar eğilimi bulunduğu sözü bir yakıştırmadan ibaret değildir; bu söz eşyanın doğasına dayalıdır. Her toplumsal kümenin intihar konusunda kendine özgü gerçek bir eğilimi vardır ve bireylerin bu konudaki eğilimi ondan kaynaklanır, yoksa o bireylerinkinden değil. Onu oluşturan şey, söz konusu toplumda bitkinlik anlatan bir hüzün ya da bunun sonuçları olan etkin bir vazgeçiş ya da şiddetli bir bezginlik eğilimleriyle birlikte giden bencillik, elcillik ve kuralsızlık akımlarıdır. Bireylere etkide bulunarak onları kendi kendilerini öldürmeye yönlendiren şey, topluluktaki bu eğilimlerdir. Genellikle intiharın doğrudan nedenleri olduğu sanılan özel olaylara gelince, bunların etkisi, yine toplumun manevi durumunun yankısı olan kurbanın manevi eğilimlerinden kaynaklanır. Yaşamdan kopuşunu açıklamak için birey, kendisini en yakından çevreleyen durumlara sarılır; kendisi üzüntülü olduğu için yaşamı üzüntülü bulmaktadır. Kuşkusuz bir anlamda üzüntüsü dışarıdan gelmektedir; ama onun yaşamının şu ya da bu olayından değil, üyesi olduğu kümeden gelmektedir. İşte bundan dolayıdır ki intihara vesile olamayacak hiçbir şey yoktur. Her şey, intihara yol açıcı nedenlerin bireyi ne ölçüde bir yoğunlukla etkilediğine bağlıdır.

II

Zaten intiharların toplumsal oranındaki süreklilik de, tek başına, bu sonucun doğruluğunu göstermeye yeter. Yöntem nedenleriyle sorunu buraya değin ortada tutmuş isek de, başka hiçbir çözüm söz konusu olamaz.

Quételet, kimi toplumsal olayların benzer dönemlerde şaşırtıcı bir düzenlilikle yinelendiğine filozofların dikkatini çekerken, bu kayda değer özelliği kendisinin 'ortalama insan' kuramıyla açıklayabileceğine inanıyordu –ki bu kuram söz konusu olgunun tek düzenli açıklaması olmaya devam etmetedir.–[1] Ona göre her toplumda, bireylerin çoğunluğunun hemen aynen yinelediği ve yalnızca azınlığın kimi bozucu nedenlerin etkisiyle ayrılma eğilimi gösterdiği belli bir tür vardır. Örneğin Fransızların büyük çoğunluğunun gösterdiği ve aynı ölçüde ve biçimde İtalyanlarda ya da Almanlarda bulunmayan bir dizi fiziksel ve manevi özellikler vardır; İtalyan ya da Almanlarda da Fransızlarda bulunmayan özellikler vardır. Tanımları gereği bu özellikler çok yaygın olduğundan, onların yol açtığı edimler de en çok görülenlerdir; büyük kümeleri bunlar oluşturur. Buna karşılık değişik özelliklerde olanlar, bu özelliklerin kendileri gibi görece seyrektirler. Öte yandan bu genel tür, hiç değişmez olmamakla birlikte, bireysel bir türe oranla çok daha yavaş değişir; çünkü bir toplumun yığın halinde değişmesi, bir veya birkaç bireyin teker teker değişmesine göre çok daha güçtür. Bu durağanlık, doğal olarak, bu türün tanıtıcı özelliklerin-

1 Özellikle, *Sur l'homme et le développement de ses facultés ou Essai de physique sociale,* 2 cilt, Paris, 1835 ve *Du système social et des lois qui le régissent,* Paris, 1848, adlı iki yapıtında Quételet bu düzenliliği bilimsel olarak açıklamaya çalışan ilk kişi olmakla birlikte, bunu gözlemleyen ilk kişi değildir. Manevi istatistiğin gerçek kurucusu, *Die Göttliche Ordnung in den Veränderungen des menschlichen Geschlechts, aus der Geburt, dem Tode und der Fort-pflanzung desselben erwiesen* (3 cilt, 1742) adlı yapıtıyla Papaz Süssmilch'dir.

Aynı konuda bkz. Wagner, *Die Gesetzmässigkeit, vd.* birinci cilt; Drobisch, *Die Moralische Statistik und die menschliche Willensfreiheit,* Leipzig, 1867 (özellikle s. 1-58); Mayr, *Die Gesetzmässigkeit im Gesellschaftsleben,* Munich, 1877; Oettingen, *Moralstatistik,* s. 90, vd.

den doğan edimlere de geçer; birinciler değişmedikçe ikinciler de nicelik ve nitelik olarak aynı kalır ve bunlar aynı zamanda en yaygın davranış biçimleri olduğundan, insan etkinliklerinin istatistiklerde ortaya çıkan genel yasasının durağanlık olması kaçınılmazdır. Gerçekten de istatistikçi, belli bir toplumda cereyan eden aynı türden bütün olguların sayımını yapar. Bu bakımdan toplumun genel türü değişmedikçe bunların da çoğu değişmeden kaldığına göre ve öte yandan genel türün değişmesi de güç olduğuna göre, istatistiksel sayım sonuçlarının birbirini izleyen oldukça uzun yıllar boyunca aynı kalması da kaçınılmaz bir şeydir. Bireysel özelliklerden ve rastlantılardan ileri gelen olgulara gelince, bunlarda aynı düzenliliğin görülmediği doğrudur; bundan dolayı durağanlık hiçbir zaman saltık değildir. Ama bunlar istisnalardır; bundan dolayı da değişmezlik kural, değişme ise istisnadır.

Bu genel türe Quételet *ortalama tür* demiştir, çünkü bireysel türlerin aritmetik ortalaması alındığında hemen tam olarak ona varılmaktadır. Örneğin bir toplumdaki tüm bireylerin boyları ölçülüp toplanır ve toplam sayı ölçümü yapılan bireylerin sayısına bölünürse, elde edilecek sonuç, oldukça yeterli bir yaklaşıklıkla en yaygın boyu gösterir. Çünkü ortalamanın üstündeki ve altındaki sapmaların, cücelerin ve devlerin aşağı yukarı eşit sayıda oldukları kabul edilebilir. Bundan dolayı birbirlerini karşılayarak götürür ve sonuçta ortalamayı etkilemezler.

Kuram çok basit görünüyor. Ama önce, bir açıklama olarak kabul edilebilmesi için, ortalama türün bireylerin çoğunluğu arasında neden yaygın olduğunu anlamamıza olanak vermesi gerekir. Bireyler değiştiği halde ortalama türün hep aynı kalabilmesi için onlardan bir bakıma bağımsız olması gerekir; ama bununla birlikte ortalama türün bireylerin içine işlemesini sağlayacak bir yolun bulunması da gereklidir. Gerçi ortalama türün etnik türle aynı olduğu kabul edilecek olursa sorun önemli olmaktan çıkar. Çünkü ırkı oluşturan öğelerin kökeni bireyin dışında olduğundan, bu öğeler bireyle aynı değişimler-

den geçmez; ama yine de bireyde, yalnız bireyde gerçekleşirler. Bu bakımdan tam anlamıyla bireysel olan öğeleri derinden etkilemeleri ve hatta onlara temel olmaları çok iyi anlaşılır. Ancak bu açıklamanın intihar için de uygun düşebilmesi için, bireyi intihara yönelten eğilimin ırka bağımlı olması gerekir oysa olguların bu varsayıma ters düştüğünü biliyoruz. Toplumsal çevrenin genel durumu bireylerin çoğu için aynı olduğundan, onların hemen hepsini aynı biçimde etkileyeceği ve sonuç olarak onlara bir ölçüde aynı görünüşü kazandırdığı düşünülebilir mi? Ama toplumsal çevre, asıl olarak ortak düşüncelerden, ortak inançlardan, ortak alışkanlıklar ve eğilimlerden kuruludur. Bunların bireyleri böylece derinden etkileyebilmeleri için, şu ya da bu biçimde onlardan bağımsız bir varlıkları olması gerekir; işte böylece bizim önermiş olduğumuz çözüme yaklaşmış oluyoruz. Çünkü intiharda bireysel eğilimlere kaynaklık eden bir ortaklaşa eğilimin varlığı üstü örtülü olarak kabul edilmektedir ve bütün sorun bu ortaklaşa eğilimin neden oluştuğunu ve nasıl bulunduğunu bilmektir.

Ama dahası var; ortalama insanın genelliği nasıl açıklanırsa açıklansın, bu kavram intiharın toplumsal oranındaki düzenliliği hiçbir durumda açıklayamamaktadır. Gerçekten de, tanımı gereği, bu türün içerebileceği tüm özellikler, yalnızca nüfusun çoğunluğunda bulunan özellikler olabilir. Oysa intihar bir azınlığın işidir. En çok olduğu ülkelerde bile bir milyon nüfus başına en çok 300 ya da 400 kadar intihar olur. Ortalama insanlardaki kendini koruma içgüdüsünün yoğunluğu, intiharı kesinlikle konu dışı etmektedir; ortalama insan kendini öldürmez. Ama bu durumda, eğer kendini öldürme eğilimi çok az görülen, anormal bir şey ise, ortalama türe tümden yabancı demektir ve bundan dolayı bu anormalliğe ilişkin derinlemesine bilgiler bile, belli bir toplumda intiharlar sayısının neden durağan olduğunu anlamamıza yardım etmek bir yana, intiharların neden kaynaklandığını bile açıklayamaz. Quételet'nin kuramı, kesinlikle, yanlış bir gözlem üzerine dayalıydı. Kendisi durağanlığın, insan eylemlerinin yalnızca en genel belirişlerinde gö-

rüldüğünü kanıtlamış sayıyordu; oysa durağanlık, hem de aynı ölçüde olmak üzere, toplumsal alanın yalnız çok uzak ve nadir noktalarındaki tek tük belirişlerinde de görülür. Quételet, gerektiğinde, istisnai olmayan şeyin değişmezliğinin nasıl anlaşılır kılınabileceğini göstermekle bütün gerekleri yerine getirmiş olduğunu düşünüyordu; oysa istisna olan şeyin de, başka şeylerdekinden hiç de daha az olmayan bir değişmezliği vardır. Herkes ölür; her canlı örgenliği, dağılmaktan kaçınılmayacak bir biçimde yapılmıştır. Buna karşılık kendini öldüren insanlar çok azdır; insanların büyük çoğunluğunu ise intihara yöneltecek hiçbir şey yoktur. Ama yine de intiharlar oranı, genel ölümler oranına göre daha durağandır. Demek oluyor ki Quételet'nin, bir özelliğin yaygınlığı ile sürekliliği arasında var kabul ettiği sıkı bağıntı gerçekte yoktur.

Zaten kendi yöntemi, bunu doğrulayıcı sonuçlar vermektedir. Bu ilkeye göre, ortalama örneğin herhangi bir özelliğin yoğunluğunu hesaplamak için, toplumda bu özelliği taşıyan olguların toplam sayısını onları üretebilecek bireylerin sayısına bölmek gerekecektir. Örneğin uzun süre boyunca bir milyon nüfus başına 150'den daha çok intiharların görülmediği Fransa gibi bir ülkede, intihar eğiliminin ortalama yoğunluğu 150/1.000.000 = 0.00015 orantısıyla anlatılacaktır; yine bir milyon nüfus başına yalnızca 80 intiharın görüldüğü İngiltere'de bu orantı 0.00008'den ibaret kalacaktır. Öyleyse ortalama bireyde, bu ölçüde bir kendini öldürme eğilimi var demektir. Ama böyle sayılar gerçekte sıfıra eşittir. Bunca zayıf bir eğilim, edimin kendisine öylesine uzaktır ki, ona yok gözüyle bakılabilir. Yalnız başına bir intihara yol açabilecek kadar güçlü değildir. Görülüyor ki şu ya da bu toplumda her yıl işlenen bunca intiharların nedenini anlatabilecek şey, böyle bir eğilimin genelliği değildir.

Hatta bu tahmin bile son derece abartmalıdır: Quételet bu tahmine, ortalama insanda intihara belli bir eğilim bulunduğunu keyfi bir biçimde varsayarak ve bu eğilimin gücünü de ortalama insanda değil, yalnızca az sayıdaki istisna bireylerde bulunan belirişlere göre tahmin ederek varmıştır. Böylece nor-

mali saptamak için anormal kullanılmıştır. Gerçi Quételet anormal durumların, kimi kez bir yönde, kimi kez ona karşı olan başka bir yönde belirdiğinden birbirlerini giderdiğini ve karşılıklı olarak etkilerini sildiğini göstermekle bu eleştiriden kurtulduğunu düşünmüştür. Ama bu giderilme, örneğin boy uzunluğu gibi, değişik ölçülerde de olsa herkeste bulunan özellikler bakımından gerçekleşmektedir. Gerçekten de aşırı ölçüde uzun boylu ve aşırı ölçüde kısa boylu bireylerin aşağı yukarı birbirine eşit sayıda oldukları düşünülebilir. Böylece bu aşırı boyların ortalaması en yaygın boy uzunluğuna çok yakın olması gerekir: Bundan dolayı, hesaplamadan yalnız bu ortalama boy çıkabilir. Ama intihar eğilimi gibi doğası gereği istisna niteliğinde olan bir olgu söz konusu ise, bunun tersi gerçekleşir; bu durumda Quételet'nin yöntemi, ortalama örneğe ortalamanın dışında olan bir öğeyi ancak yapay olarak sokabilir. Kuşkusuz, az önce gördüğümüz gibi, bu öğe orada son derece sulandırılmış bir durumda bulunur, çünkü aralarında dağılmış olduğu bireylerin sayısı gerektiğinden çok fazladır. Ama bu yanlışlık gerçekte önemli olmamakla birlikte, yine de vardır.

Quételet'nin hesapladığı orantı, gerçekte yalnız, belli bir toplumsal kümenin üyesi olan bir insanın bir yıl içinde kendi kendisini öldürmesi olasılığını anlatmaktadır. Eğer 100.000 kişilik bir nüfus içinde yılda 15 intihar oluyorsa, bundan buradaki herhangi bir bireyin aynı süre içinde intihar etmesi olasılığının 100.000'de 15 olduğu, sonucu çıkarılabilir. Ama bu olasılık bize hiçbir suretle ne ortalama intihar eğiliminin ölçüsünü vermekte, ne de bu eğilimin varlığını kanıtlamamıza yaramaktadır. Yüz birey içinden şu kadarının kendini öldürdüğü olgusu, öbürlerinin de hangi belli bir ölçüde aynı şeyi yapabilecek[illegible]ni anlatmamakta ve intihara yöneltici nedenlerin niteliği ve yoğunluğu konusunda bize hiçbir şey öğretememektedir.[2]

2 Bu düşünceler, ırkın intiharların toplumsal oranını açıklayamayacağına bir başka kanıt sağlamaktadır. Gerçekten etnik örnek de türsel bir örnektir; ancak pek çok sayıdaki bireyde ortaklaşa bulunan özellikleri içerir. İntihar ise, bunun tersine, istisnai bir olgudur. Bu nedenle ırkta intihara yol açmaya yetebilecek

Görülüyor ki, ortalama insan kuramı sorunu çözmüyor. Öyleyse sorunu yeniden ele alalım ve nasıl ortaya çıktığını görelim. İntihar edenler son derece dağınık durumda bulunan çok küçük bir azınlıktırlar; her biri edimini kendi başına, başkalarının da aynı şeyi yapmakta olduğunu bilmeden yapar; ama yine de, toplum değişmedikçe intihar edenlerin sayısı aynı kalmaktadır. Öyleyse bütün bu bireysel belirişler, birbirlerinden ne denli bağımsız görünürlerse görünsünler, gerçekte bireylere egemen olan aynı nedenin ya da aynı nedenler kümesinin sonucu olmalıdır. Çünkü birbirlerini tanımayan bütün bu bireysel istençlerin her yıl aynı şeyi aynı sayıda gerçekleştirişleri başka türlü nasıl açıklanabilir? Bu istençler, hiç değilse genel olarak, birbirleri üzerinde herhangi bir etkide bulunmamaktadırlar; aralarında hiçbir uyum yoktur; ama yine de her şey, sanki bunlar aynı parolayı uyguluyormuşçasına cereyan etmektedir. Demek ki onları kuşatan ortak çevrede, hepsini aynı yöne yönelten ve az ya da çok yoğun oluşu özel intiharların sayısını da az ya da çok kılan bir güç vardır. Bu gücün varlığını ortaya koyan sonuçları da, örgenlik ve iklim koşullarına göre değil, yalnızca toplumsal ortamın durumuna göre değişme göstermektedir. Demek ki toplumsal bir güçtür. Başka deyişle, her ulusun kendine özgü olan ve gönüllü ölümlerinin sayısını belirleyen bir toplumsal intihar eğilimi vardır.

Bu açıdan bakıldığında, intiharlar oranının değişmezliğinde de, onun bireysel belirişlerinde olduğu gibi, anlaşılmaz herhangi bir şey yoktur. Çünkü, her toplumun bugünden yarına değiştiremeyeceği bir mizacı olduğundan ve bu intihar eğilimi-

hiçbir şey yoktur; olsaydı intihar da genel bir nitelik taşırdı; gerçekte ise böyle değildir. Denilebilir mi ki, gerçekten ırkı oluşturan öğelerin hiçbiri intihara yol açmaya yeterli bir neden sayılmazsa da, yine de ırk, kendi niteliğine göre, insanları intihara yol açıcı nedenlerin etkisine daha çok ya da daha az açık kılar? Ama olgular bu varsayımı doğrulasaydı bile –ki doğrulamıyor–, en azından etnik örneğin etkisinin çok önemsiz olduğunu, çünkü varsayılan etkisini göstermesinin hemen her durumda engelleneceğini ve ancak çok istisnai olarak önemli ölçüye varabileceğini kabul etmek gerekirdi. Kısacası ırk, hepsi aynı ölçüde o ırka giren, bir milyon kişi içinden neden yılda en çok 100 ya da 200 kişinin kendi kendini öldürdüğünü açıklayamaz.

nin kökeni toplumsal kümelerin manevi yapısında yer aldığından, bu eğilimin hem bir kümeden öbürüne değişmesi, hem de kümelerden her birinin içinde uzun yıllar boyunca önemli ölçüde kalması kaçınılmaz bir şeydir. Bu eğilim, toplumsal duyulanmanın temel öğelerinden biridir; bireylerde olduğu gibi topluluklarda da duyulanmasal durum daha kişisel ve değişmez olan şeyi anlatır, çünkü hiçbir şey ondan daha temel önem taşımaz. Ama o takdirde bundan doğan sonuçlar hem aynı kişiliğe, hem de aynı durağanlığa sahip olmalıdırlar. Hatta genel ölüm oranından daha da durağan olmaları doğaldır. Çünkü ulusların mizacına oranla, genel sağlık durumunu belirleyen ısı, iklimin ve yer yapısının etkileri, kısacası değişik koşullar bir yıldan öbürüne çok daha kolay değişir.

Bununla birlikte, görünüşte yukarıdakinden farklı ve kimi kafaları çelebilecek nitelikte, bir başka varsayım var. Birey yaşamının intiharın tam da belirleyici nedenleri olduğu düşünülen türlü olayların her yıl düzenli olarak aynı oranlarda yenilendiklerini kabul etmek, bu güçlüğü çözmeye yetmez mi? Deniliyor ki[3] her yıl aşağı yukarı aynı sayıda mutsuz evlilikler, iflaslar, düş kırıklığına uğrayan tutkular, yoksulluk olayları vb. olmaktadır. Bu bakımdan, benzer durumlara aynı sayılarda konulan bireylerin durumlarından kaynaklanan kararları da aynı sayılarda olması doğal bir şeydir. Onların kendilerine egemen olan bir gücün etkisi altında davrandıklarını düşünmek zorunlu değildir; aynı koşullar karşısında genellikle aynı biçimde düşündüklerini varsaymak yeterlidir.

Ama bireysel olayların, çok genel olarak intiharlara öngelseler de onların gerçek nedenleri olmadığını biliyoruz. Bir kez daha söyleyelim, eğer bir insan başka bir yönden intihara eğilimli değilse, yaşamda hiçbir acı onu zorunlu olarak kendisini öldürmeye itmez. Bu nedenle, bu değişik koşulların ortaya çıkışında gözlenebilen düzenlilik, intihardaki düzenliliği açıklayamaz. Bundan başka bu koşullara ne etki tanınırsa tanınsın,

3 Bu, aslında Drobisch tarafından yukarıda andığımız kitabında ortaya atılmış olan görüştür.

böyle bir çözüm sorunu çözmeksizin değiştirmiş olur. Çünkü bu umutsuz durumların neden her yıl, her ülkede oraya özgü bir yasayı izleyerek aynen yinelenmekte olduklarını açıklamak gereği yine ortada durmaktadır. Nasıl oluyor da durgun varsayılan bir toplumda daima aynı sayıda aile bozulmaları, aynı sayıda ekonomik batma olayları vb. olabiliyor? Eğer her toplumda bireyleri belli bir güçle ticari ve sınai serüvenlere, aileleri vb. sarsacak nitelikteki her türden davranışlara sürükleyen belirli akımlar bulunmasaydı, aynı olayların aynı bir ulus için durağan, ama bir ulustan öbürüne çok değişik oranlarda böyle düzenli olarak yinelenmesi açıklanamazdı. Bu ise çürüttüğümüze inandığımız aynı varsayıma, çok az bir farkla, geri dönmek olur.[4]

III

Ama az önce kullandığımız terimlerin anlam ve kapsamını iyi kavramaya çalışalım.

Genellikle toplumsal eğilimlerden ya da tutkulardan söz edildiğinde, bu deyimleri, birçok bireysel durumlar arasındaki bir tür ortalama dışında gerçek bir şeyi anlatmayan, yakıştır-

4 Bu düşünüş biçimi, *intihar* konusunda çok daha çarpıcı olmakla birlikte, yalnız bu açıdan doğru değil, çok değişik biçimleriyle cinayet açısından da aynen geçerlidir. Gerçekten de cani de tıpkı intihar eden kişi gibi istisnai bir varlıktır ve bundan dolayı cinayet oranlarındaki değişmeleri açıklayacak olan, ortalama caninin niteliği değildir. Ama, evlenme eğilimi başkasını ya da kendisini öldürmek eğilimine göre daha genel olmakla birlikte, evlilik bakımından da durum aynıdır. Yaşamın her döneminde evlenen insanlar, aynı yaştaki bekâr nüfusa oranla ancak küçük bir azınlığı oluştururlar. Örneğin Fransa'da 25-30 yaşlar arasında, yani evlenme oranının *en yüksek düzeyine* çıktığı çağda her cinsten 1.000 bekâr kişi başına yalnızca 176 erkek, 135 kadın evlenmektedir. (1877-81 döneminde) Cinsel ilişki isteği ile karşılaştırılmaması gereken evlenme eğilimi, ancak böyle az sayıda bireyde yeterince güçlü olduğuna göre, belli bir zaman noktasındaki evlenmeler oranının durumu, ortalama bireydeki evlenme eğiliminin gücü ile açıklanamaz. Gerçek şu ki, intiharlarda olduğu gibi burada da istatistik sayıları, bireysel eğilimlerin ortalama yoğunluğunu değil, evlenmeye yönelten toplumsal gücün ortalama yoğunluğunu anlatmaktadır.

malar ya da sözün gelişi deyişler olarak görme eğilimi vardır. Bunlar nesneler gibi birey bilinçlerine egemen olan *özel* güçler olarak görülmezler. Oysa bu niteliktedirler ve intihar istatistikleri bunu pek güzel göstermektedir.[5] Bir toplumu oluşturan bireyler bir yıldan öbürüne değişirler; ama yine de toplumun kendisi değişmedikçe intihar edenlerin sayısı değişmemektedir. Paris'in nüfusu çok yüksek bir hızla yenilenmektedir; bununla birlikte Paris'in Fransa'daki toplam intiharlar içindeki payı önemli ölçüde aynı kalmaktadır. Ordu mensupları birkaç yıl içinde baştan başa değiştiği halde, bir ulustaki asker intiharları oranı son derece yavaş değişmektedir. Bütün ülkelerde toplumsal yaşam yıl boyunca aynı ritme göre akışır; ocaktan yaklaşık temmuza kadar artar, daha sonra azalır. Bunun gibi değişik Avrupa toplumlarının üyeleri birbirlerinden çok farklı ortalama türlere girmekle birlikte, intiharların mevsimlik, hatta aylık değişmeleri her yerde aynı sayıya göre olmaktadır. Yine, bireysel huylar ne denli değişken olursa olsun, en değişik toplumsal kümelerde evlilerin intihar eğilimi ile dulların eğilimi arasındaki orantı, yalnızca dulluğun manevi durumu ile evliliğe özgü manevi kuruluş arasında aynı ilişki bulunduğu için, tamamıyla aynıdır. Böylece bir toplumda ya da onun belli bir kesiminde gönüllü ölümlerin payını belirleyen nedenler, etkiledikleri bireyler kim olursa olsun, aynı yoğunluklarını koruduklarına göre, bireylerden bağımsız olmalıdırlar. Hep aynı olan yaşam biçiminin hep aynı etkileri yaptığı söylenebilir. Kuşkusuz doğrudur, ama yaşam biçimi de bir şeydir ve durağanlığı açıklanmak gerekir. Onu uygulayanlar arasında durmaksızın değişmeler olduğu halde yaşam biçimi değişmeden kalıyorsa, bütün gerekliğini onlardan alması olanaksızdır.

Bu sürekliliğin kendisinin bireylerin eseri olduğu ve bundan dolayı onu açıklamak için toplumsal olaylara birey yaşamına göre bir tür aşkınlık tanımaya gerek olmadığı belirtilerek yukarıdaki sonuçtan kurtulunabileceği sanılmıştır. Gerçekten,

[5] Ancak bunu gösteren intihar istatistikleri de değildir; bir önceki altyazıdan anlaşılacağı üzere, manevi istatistiğin bütün olguları aynı sonucu içermektedir.

denilmiştir ki "herhangi bir toplumsal şey, örneğin bir dildeki sözcük, bir dindeki bir törensel uygulama, bir mesleğin herhangi bir sırrı, bir sanat üslubu, bir yasa maddesi, bir ahlaki özdeyiş, anne ya da baba, amir, dost, komşu, arkadaş olan bir bireyden bir başkasına iletilerek geçmektedir."[6]

Kuşkusuz eğer sorun, yalnız genellikle bir düşünce ya da duygunun bir kuşaktan öbürüne nasıl geçtiğini, nasıl olup da unutulmadığını anlamak olsaydı, bu açıklama yerine göre yeterli sayılabilirdi.[7] Ama intihar gibi ve daha genel olarak manevi istatistikler yoluyla haklarında bilgi edindiğimiz türlü olgular gibi olguların iletilmesi, böylesine kolaylıkla açıklanamayacak kadar çok özel bir nitelik taşır. Gerçekten de bu iletilme, yalnız genellikle belli bir davranış biçimiyle değil, bu davranış biçiminin uygulandığı durumların sayısıyla ilgilidir.

Peki bu durumda her intihar eden için geçen yılın kurbanlarından birinin bir tür öncülük ve ustalık ettiğini ve şimdikinin onun manevi mirasçısı olduğunu düşünmemiz mi gerekecek? İntiharların toplumsal oranının bireyler arası aktarmalar yoluyla kendini sürdürebileceği düşüncesi, ancak bu koşulla kabul edilebilir. Çünkü eğer toplam sayı bir bütün olarak aktarılamıyorsa, onu oluşturan birimlerin birer birer aktarılması gerekir. Böylece her intihar edenin bu eğilimini kendinden önce-

6 Tarde, *La socialogie élémentaire, Annales de l'Institut international de sociologie,* s. 213'de.

7 Yerine göre diyoruz, çünkü sorunun asıl önemli yönü bu yoldan çözülemez. Gerçekten eğer bu sürekliliğin açıklanması isteniyorsa yapılması gereken şey, yalnızca bir dönemde yaygın olan uygulamaların onu izleyen dönemde nasıl olup da unutulmadığını değil, etkilerini ve işlerliklerini nasıl koruduklarını göstermektedir. Yeni kuşakların kendilerinden öncekilerin neler yaptıklarını yalnızca bireyler arası aktarmalar yoluyla bilebilmeleri, onların da aynı biçimde hareket etmek zorunda oldukları anlamına gelmez. Öyleyse onları buna zorlayan nedir? Geleneğe saygı mı, geçmiş kuşakların etkisi mi? Ama o takdirde bu sürekliliğin nedeni, düşünce ve uygulamalar iletmede araç olan bireyler değil, herhangi bir toplumda atalara özel bir saygı gösterilmesine yol açan son derece toplumsal nitelikli düşünme biçimidir.

Bu düşünme biçimi kendini bireylere kabul ettirir. Hatta, tıpkı intihar eğilimi gibi, her toplumda belli bir yoğunluk gösterir ve bireyler de bu yoğunluk ölçüsüne göre geleneğe daha çok ya da daha az uyarlar.

kilerin birinden alması ve her intiharın daha önceki bir intiharın yankısı gibi olması gerekir. Ama istatistiklerin, örneğin bu yıl saptadığı manevi olayların teker teker her biri ile bir önceki yılın benzer bir olayı arasında böyle bir zincirleme bağ bulunduğunu kabul etmemizi haklı kılacak hiçbir olgu yoktur. Yukarıda gösterdiğimiz üzere, bir edimin aynı nitelikteki bir başka edim tarafından böylece uyarılması tamamıyla istisnaidir. Kaldı ki bu zıplamalar neden düzenli bir biçimde bir yıldan öbürüne ortaya çıkıyor? Niçin ilk olgunun benzerini ortaya çıkarması için bir yıl gereksin? Ve niçin bu olgu yalnızca bir tek benzer olgu ortaya çıkarsın? Çünkü her örneğin yalnızca bir kez yinelenmesi gerekiyor, yoksa toplam sayı durağan olamaz. Anlaşılmaz olduğu kadar keyfi de olan böyle bir varsayım bir yana atılırsa, eğer yıllık olayların sayısındaki eşitlik, her özel olayın bir sonraki dönemde bir benzerini doğurmasından ileri gelmiyorsa, ancak bütün bu özel durumları aşan ve kişisel olmayan bir nedenin sürekli etkisinden ileri gelebilir.

Bu bakımdan terimlerin kesin anlamlarıyla anlaşılması gereklidir. Toplumsal eğilimlerin kendilerine özgü bir varlıkları vardır; bunlar değişik bir nitelikte olsalar da, kozmik güçler kadar gerçekliği olan güçlerdir; bunlar da, başka yollardan olmakla birlikte bireye dışarıdan etkide bulunurlar. Birincilerin gerçekliğinin ikincilerden daha az olmadığını söylememizi sağlayan şey, onun da aynı biçimde, yani etkilerinin durağanlığıyla kendini ortaya çıkarmakta olmasıdır. Ölümlerin sayısının bir yıldan öbürüne pek az değiştiğini gözlemlediğimizde bu düzenliliği açıklamak için ölüm oranının iklime, hava sıcaklığına, toprağın niteliğine, kısacası bireylerden bağımsız olduklarından kuşaklar değiştiği halde durağan kalan birçok maddi güce bağımlı olduğunu söyleriz. Bundan dolayı, intihar gibi manevi olaylar yukarıdakine yalnız eşit değil, ondan daha da yüksek bir durağanlık göstererek yinelendiğine göre, bunların da bireylerin dışındaki kimi güçlere bağımlı olduğunu kabul etmemiz gerekir. Ancak bu güçler yalnızca manevi nitelikte olabileceklerinden ve bireysel insanın dışında dünyada toplumdan

başka manevi varlık da bulunmadığından, bu güçlerin toplumsal nitelikte olması gerekir. Ama ne ad verilirse verilsin, asıl önemli olan bunların gerçekliklerini kabul etmek ve tıpkı etkisi altında bulunduğumuz fiziksel-kimyasal güçler gibi bunların da bizi dışarıdan belli bir biçimde davranmaya yönelten bir güçler topluluğu olduğunu kavramaktır. Bunlar sözlerden kurulu olmayıp, öylesine *kendilerine özgü* şeylerdir ki, nasıl elektrik akımlarının, ışık odaklarının yoğunluğunu ölçebiliyorsak, bunları da ölçebilir, göreli büyüklüklerini karşılaştırabiliriz. Örneğin başka bir yapıtımızda[8] kanıtladığımız ve toplumbilimsel yöntemin ana ilkesi saydığımız bu temel önerme, yani toplumsal olguların nesnel nitelikte oldukları önermesi, manevi istatistiklerde ve özellikle intihar istatistiklerinde yeni ve çok kesin bir kanıta kavuşmaktadır. Kuşkusuz bu önerme sağduyuyu rahatsız etmektedir. Ama bilim, insanlara bilmedikleri bir gücün varlığını açıkladığı her defasında kuşkuyla karşılanmıştır. Yeni tür olgulara yer açmak ve yeni kavramlar oluşturmak için eskiden gelen düşünceler dizgesinde değişiklik yapmak gerektiğinden, kafalar buna karşı tembellikle direnirler. Ama bir anlaşma noktasına ulaşmak gerekir. Toplumbilim diye bir bilim var ise bu, ancak başka bilimlerin araştırdıklarından farklı, henüz bilinmeyen bir dünyayı inceleyen bir bilim olabilir.

Ama bu anlayış geleneksel önyargılarla karşılaştığı içindir ki, yanıtlamamız gereken itirazlara yol açmıştır.

İlk olarak, bu anlayış ortak düşünceler gibi eğilimlerin bireysel eğilimlerden ve düşüncelerden farklı bir nitelikte olduğunu, birincilerde bulunan kimi özelliklerin ikincilerde bulunmadığını anlatır. Buna karşılık toplumda bireylerden başka bir şey bulunmadığına göre bunun nasıl olanaklı olduğu sorulmaktadır. Ama böyle düşünülürse canlı doğada da cansız maddeden başka bir şey bulunmadığına göre bunun nasıl olanaklı olduğu sorulmaktadır. Ama böyle düşünülürse canlı doğada da cansız maddeden başka bir şey bulunmadığını, çünkü hücrenin

8 Bkz. *Règles de la méthode sociologique,* bölüm II.

yalnızca cansız atomlardan kurulu olduğunu söylemek gerekir. Bunun gibi, toplumlarda da bireylerinkinden başka etkin güçler bulunmadığı çok doğrudur; yalnız, bireyler bir araya gelerek, yeni bir tür ve bu nedenle de kendine özgü düşünüş ve duyuş biçimi olan bir ruhsal varlık oluşturmaktadırlar. Kuşkusuz toplumsal olguya kaynaklık eden temel özellikler, birey bilinçlerinde tohum halinde vardır. Ama toplumsal olgu, ancak bunlar bir araya gelip bir dönüşümden geçtiklerinde ortaya çıkmaktadır, çünkü yalnız bu durumda görülmektedir. Birleşmenin kendisi de özel sonuçlar doğuran etkin bir öğedir. Ama aynı zamanda yeni bir şeydir. Bilinçler birbirlerinden kopuk durmak yerine kümeleşip birleştiklerinde, dünyada bir şey değişmiş olur. Bundan dolayı bir değişmenin başka değişmelere, bir yeniliğin başka yeniliklere yol açması ve tanıtıcı özellikleri kendilerini oluşturan öğelerde bulunmayan olayların ortaya çıkması doğaldır.

Bu önermeye karşı çıkmanın tek yolu, bir bütünün niteliksel olarak parçalarının toplamının aynısı olduğunu, bir sonucun niteliksel olarak onu doğuran nedenlerin toplamına indirgenebileceğini kabul etmektedir; bu ise ya her türlü değişmeyi yadsımak, ya da onu anlaşılmaz kılmak demektir. Yine de bu aşırı görüşü benimseyenler çıkmış, ama onu savunmak için ancak gerçekten olağandışı olan iki neden bulunabilmiştir. 1. İlk olarak "toplumbilimde, özel bir ayrıcalık olmak üzere, kendi bireysel bilincimizden oluşan öğeyi olduğu kadar, bilinçlerin bir araya gelmesinden oluşan bileşkeyi de çok yakından tanıdığımız"; 2. İkinci olarak da bu çifte içebakış yöntemiyle, "bireysel olan bir yana bırakılacak olursa toplumsal olanın hiçbir şey anlatmayacağını açıkça gördüğümüz"[9] söylenmektedir.

Birinci sav, bütünüyle çağdaş ruhbilimin yüzsüzce bir inkârı anlamına gelmektedir. Bugün genellikle kabul edilmektedir ki ruhsal yaşam, doğrudan bir biçimde tanınabilmek şöyle dursun, tersine sıradan bir bakışla kavranamayan, ancak dış dünyayı inceleyen bilimlerin kullandıklarına benzer dolambaç-

[9] Tarde, *a.g.y., Annales d l'Institut de sociol.*, s. 222.

lı ve karmaşık yollarla azar azar ulaşılabilecek çok büyük derinliklere sahiptir. Bu bakımdan bilincin niteliğinin artık bilinmeyen bir yanı kalmadığını söylemekten çok uzaktayız. İkinci önermeye gelince, bu da baştan başa keyfidir. Yazar kendi kişisel izlenimine göre, toplumda tek gerçek olan şeyin bireyden kaynaklandığını ileri sürebilir, ama bu savı destekleyecek kanıt bulunmamakta ve bu yüzden de tartışmaya olanak kalmamaktadır. Bu duygunun karşısına, toplumu birey doğasının dışa doğru genişlerken aldığı biçim olarak değil, birey doğalarını sınırlayan ve onlardan direnç gören karşıt bir güç olarak tasarlayan pek çok kişinin karşıt duygusunu çıkarmak çok kolaydır! Ayrıca, yalnızca öğeyi, yani bireyi değil, ama bileşimi, yani toplumu da doğrudan bir biçimde ve hiçbir araca başvurmaksızın tanımak olanağını vereceği savunulan bu seziye ne demeli? Eğer gerçekten toplumsal dünyanın yasalarını kavramak için gözümüzü açıp bakmak yeterli olsaydı, toplumbilime gerek kalmazdı ya da en azından toplumbilim çok basit bir şey olurdu. Ne yazık ki olgular, bilincin bu konuda ne denli yetersiz kaldığını apaçık biçimde göstermektedirler. Eğer dışarıdan uyarılmış olmasaydı bilinç, hiçbir zaman nüfusbilim olaylarını her yıl aynı sayıda ortaya çıkaran bu zorunluluğu kendi başına fark edemezdi. Yalnız kendi araçlarına kalsa, bu zorunluluğun nedenlerini keşfetmesi daha da olanaksız olur.

Ama toplumsal yaşamı ruhsal yaşamdan böylece ayırırken; hiçbir zaman toplumsal yaşamda ruhsal nitelikte hiçbir şey bulunmadığını söylemek istemiyoruz. Tersine, toplumsal yaşamın asıl olarak tasarımlardan kurulu olduğu açıktır. Yalnız, ortak tasarımlar bireysel tasarımlardan tamamıyla başka bir niteliktedirler. Eğer toplumsal ruhbilimin birey ruhbiliminkinden ayrı, kendine özgü yasalarının bulunduğu da belirtilirse, toplumbilimin bir ruhbilim olduğunun söylenmesinde hiçbir sakınca görmeyiz. Bir örnek düşüncemizi açıklamaya yeter. Genellikle dinin kökeni, anlaşılmaz ve korkunç varlıkların bilinçli bireylerde uyandırdığı korku ya da saygı duygusudur, denir; bu açıdan din, yalnızca bireysel zihin durumları-

nın ve özel duyguların gelişmesi gibi görünür. Ama bu yalınkat açıklamanın olgularla hiçbir ilgisi yoktur. Toplumsal yaşamın ancak çok basit olduğu hayvanlar dünyasında din kurumunun bulunmadığını, ancak ve yalnız bir toplumsal örgütlenmenin olduğu yerde görüldüğünü, toplumların niteliğine göre değişimden geçtiğini belirtmek, yalnız küme halindeki insanların dinsel bir biçimde düşündüğünü doğru olarak saptamak için yeterlidir. Eger birey, yalnızca kendisini ve fiziksel evreni bilmiş olsaydı, hiçbir zaman kendisini ve çevresindeki her şeyi böylesine sınırsız biçimde aşan güçler bulunduğu düşüncesine yükselmezdi.

İlişkide bulunduğu büyük doğal güçler bile ona bu kavramı esinlendiremezdi; çünkü başlangıçta, bu güçlerin kendisine ne denli egemen olduğunu bugünkü gibi bilmekten çok uzak bulunuyordu; tersine kimi koşullarda bu güçleri istediği gibi kullanabileceğine inanmaktaydı.[10] Bu güçlere göre ne denli zayıf olduğunu ona öğreten bilim olmuştur.

Onun böylece saygısını kazanan ve tapınmasına konu olan güç toplumdur; tanrılar da bu toplumun doğaüstüleştirilmiş (hypostasie) bir biçiminden başka bir şey değildir. Din, kesinlikle, toplumun kendi kendisinin bilincine varışında, kullandığı simgeler düzenidir; toplumsal varlığa özgü düşünüş biçimidir. İşte, eğer bireysel bilinçler birleşmeseydi ortaya çıkmayacak olan, bu birleşmeden doğan ve bireysel niteliklerden kaynaklananlara da eklenen çok geniş bir zihinsel durumlar toplamı. Bu bireysel nitelikler istendiği kadar inceden inceye gözden geçirilsin, burada totemizme yol açan özel inanç ve uygulamaların nasıl oluşup geliştiğini, doğacılığın nasıl ortaya çıktığını, doğacılığın kendisinin de nasıl bir yerde soyut Yahve dinine, bir başka yerde eski Yunan ve Roma'nın çok tanrıcılığına dönüştüğünü vb. açıklayan hiçbir şey bulunamaz. Oysa bizim toplumsal ile bireyselin ayrı türler olduğunu belirtirken söylemek istediğimiz, yukarıdaki gözlemlerin yalnız din için değil, hukuk, ahlak, âdetler, siyasal kurumlar, eğitim uygulamaları, vb.,

10 Bkz. Frazer, *Golden Bough*, s. 9 vd.

kısacası toplumsal yaşamın bütün biçimleri için de geçerli olduğundan ibarettir.[11]

Ama bize, ilk bakışta daha ciddi gibi görünebilecek bir başka eleştiri de yöneltilmiştir. Biz yalnızca toplumsal durumların bireysel durumlardan niteliksel olarak farklı olduğunu kabul etmekle kalmadık, bunların bir bakıma bireylerin dışında olduklarını da belirttik. Hatta bu dışsallığı fiziksel güçlerinkine benzetmekten de korkmadık. Ama, toplumda bireylerden başka hiçbir şey bulunmadığına göre onların dışında herhangi bir şey nasıl olabilir, denilmiştir.

Eğer bu itiraz geçerli olsaydı, bir çelişki karşısında bulunacaktık. Çünkü daha önce saptanmış olan noktaları gözden kaçırmamak gerekir. Her yıl kendini öldüren bir avuç insan doğal bir küme oluşturmadığına ve birbirleriyle iletişim içinde bulunmadıklarına göre, intiharların sayısındaki durağanlık ancak bireylere egemen olan ve onlardan daha çok yaşayan ortaklaşa bir nedenin etkisinden ileri gelebilir. Ülke yüzeyine dağılmış çok sayıdaki özel olayların oluşturduğu demetin bütünlüğünü sağlayan güç, zorunlu olarak tek tek bu olayların dışındadır. Eğer bu gücün onların dışında olmasına gerçekten olanak bulunmasaydı, sorun çözümsüz olurdu. Ama olanaksızlık yalnızca görünüştedir.

Her şeyden önce toplumun yalnızca bireylerden kurulu olduğu doğru değildir; burada ortak yaşamda temel bir rol oynayan maddi nesneler de vardır. Toplumsal olgu kimi kez, dış dünyanın bir öğesi olacak kadar maddileşir. Örneğin belli bir mimari biçimi toplumsal bir olaydır; oysa bir ölçüde, bir kez yapıldıktan sonra bireylerden bağımsız, özerk gerçekliklere

11 Her türlü yanlış yorumu önlemek için ekleyelim ki, bu yüzden bireyselin bittiği ve toplumsalın egemenliğinin başladığı belirli nokta bulunduğunu kabul ediyor değiliz. Bir araya gelmenin gerçekleşmesi ve sonuçlarını doğurması hep birden olmaz; bunun için zaman gereklidir. Ve bundan dolayı gerçekliğin belirsiz olduğu anlar vardır. Örneğin olguların bir durumundan bir başkasına kesintisiz bir biçimde geçilmektedir; ama bu onları birbirlerinden ayırt etmemeyi gerektirmez. Yoksa, ayrı türler bulunmadığı ve evrimin de sürekli olduğu düşünüldüğüne göre, dünyada hiçbir şey bir başka şeyden ayırt edilemezdi.

dönüşen evlerde, her türden yapılarda cisimleşmektedir. Sanayide ya da özel yaşamda kullanılan ve tarihin her anında tekniğin durumunu gösteren iletişim ve ulaştırma yolları, araçlar ve makineler, yazılı dil, vb. bakımından da durum böyledir. Böylece maddi dayanaklar üzerinde belirginleşip tespit edilen toplumsal yaşam, bu yoldan dışlaşır ve bizi dışımızdan etkiler. Bizden önce yapılmış olan iletişim yolları, bizi şu ya da bu ülkelerle ilişkiye sokarak işlerimizin gidişine belli bir yön verir. Çocuk zevklerini, geçmiş kuşakların kalıtı olan ve ulusal zevki temsil eden anıtlarla ilişki kurarak oluşturur. Hatta kimi kez bu anıtların bir bölümünün yüzyıllar boyu unutulmuşluk içinde yittiği, sonra bir gün, onları kurmuş olan uluslar çoktan sönüp gitmiş olduğu halde, yeniden gün ışığına çıktıkları ve yeni toplumların bağrında yeni bir yaşama başladıkları görülür. Uyanış (renaissance) denilen çok özel olayın tanıtıcı niteliği budur. Bir uyanış, sanki nesnelere aktarıldıktan ve onlarda uzun bir süre boyunca gizli kaldıktan sonra birdenbire uyanan ve onun hazırlanışına katılmamış olan ulusların düşünsel ve manevi yönelimini değiştiren bir toplumsal yaşam kesimidir. Kuşkusuz, eğer orada ondan etkilenecek yaşayan bilinçler bulunmasaydı yeniden canlanamazdı; ama öte yandan da, eğer bu etki yapılmamış olsaydı bu bilinçler tamamıyla başka türlü düşünüp duyardı.

Aynı gözlem gerek katı inanç kuralları, gerekse hukuk ilkeleri kutsallaşmış bir biçimde dışarıdan saptandıklarında, içinde yoğunlaştıkları belirli formüller bakımından da geçerlidir. Kuşkusuz onları zihinlerinde tasarlayacak ve uygulamaya koyacak hiç kimse bulunmasaydı, ne denli güzel anlatıma kavuşturulmuş olursa olsunlar ölü yazılar olarak kalırlardı. Ama, kendi kendilerine yeterli olmasalar da, toplumsal etkinliklerin *kendisine özgü* etkenleri olmaktan geri kalmazlar. Çünkü kendilerine özgü bir etki biçimleri vardır. Hukuksal ilişkiler hukukun yazılı olup olmamasına göre çok değişiktirler. Yerleşmiş bir yazılı hukukun bulunduğu yerde yargı içtihatları daha düzenli, ama daha az esnek, yasalar daha tek düzenli, ama daha

sürekli olur. Yasalar çok değişik bireysel durumlara daha güçlükle uyarlanabilir ve yenilik girişimlerine karşı daha büyük bir direnç gösterirler. Görüldüğü gibi aldıkları maddi biçimler etkisiz söz demetlerinden ibaret olmayıp, onlarsız söz konusu olamayacak sonuçlar doğurduklarına göre, etkili gerçeklikler dir. Ama bunlar birey bilinçlerinin yalnız dışında olmakla da kalmazlar; bu dışarıda oluş onların özel niteliğidir. Bu biçimler bireylerin etkisine daha az açık olduğu içindir ki, bireyler onları değişen koşullara kolaylıkla uyarlayamazlar ve bu durum onları değişmelere karşı daha dirençli kılar.

Bununla birlikte tüm toplumsal bilincin bu yoldan dışa vurup maddileşemediği açıktır. Ulusal estetiğin tümü, esinlendiği yapıtlarda bulunmaz; bütün ahlak belirli kurallarda anlatıma kavuşmaz. Bunların büyük bir bölümü dağınık durumdadır. Geniş bir toplumsal yaşam alanı var ki özgürdür; çok değişik akımlar gider, gelir, her yönde akışır, birbiriyle karşılaşır ve binlerce değişik biçimde birbirine karışır ve tam da sürekli bir devinim içinde bulundukları için nesnel bir biçim altında belirginlik kazanamazlar. Bugün toplumun üzerine bir üzüntü ve yılgınlık havası eser; yarın tersine, yürekler sevinç dolu bir güven havası ile çarpar. Bir süre için bütün toplum bireyselciliğe sürüklenir; başka bir dönem gelir ve toplumsal, yardımsever özlemler ağır basar. Dün kozmopolitizm dönemiydi, bugün yurtseverlik üstün gelmektedir. Ve bütün bu çalkantılar, bütün bu gelgit hareketleri, dokunulmaz biçimleriyle hareketsiz duran temel hukuk ve ahlak kurallarında en küçük bir değişme olmadan cereyan eder. Ayrıca bu kuralların kendileri de, yalnız parçası oldukları bütün bir görünmez yaşamı anlatıma kavuşturmaktadırlar; bu görünmez yaşamın sonucudurlar, ama onu ortadan kaldırmazlar. Bütün bu özdeyişlerin temelinde, bu formüllerin ancak yüzeysel bir zarf olarak anlatıma kavuşturduğu etkin, canlı duygular vardır. Bu formüller, eğer toplumdaki dağınık heyecanları, somut izlenimleri karşılamasaydı hiçbir yankı uyandıramazdı. Bu bakımdan onlara bir gerçeklik tanımakla birlikte, manevi gerçekliğin tümü olduklarını da dü-

şünmüyoruz. Aksi takdirde belirtiyi, belirtilen şeyin kendisi saymış olurduk. Kuşkusuz belirti de bir şeydir; fazladan bir ek olay değildir; bugün düşünsel gelişmedeki payı bilinmektedir. Ama en sonunda bir belirtiden başka bir şey değildir.[12]

Ama bu yaşam, sabitleşmek için yeterli bir durağanlığı olmamakla birlikte, yine de az önce sözünü ettiğimiz formülleşmiş kurallar özelliğindedir. *Teker teker her ortalama bireyin dışındadır.* Örneğin büyük bir toplumsal tehlikenin bir yurtseverlik duygusu dalgasına yol açtığını düşünelim. Bundan öyle bir toplumsal atılım doğar ki, toplum bir bütün olarak özel çıkarların, genellikle en saygıdeğer sayılanların bile, ortak yarar önünde tümden silinmesi gerektiğini bir aksiyom olarak öne sürer. Ve bu ilke yalnızca bir tür *ülkü* olarak ortaya atılmaz; gerektiğinde harfi harfine uygulanır. Bu sırada ortalama bireylere bakınız. Bunların pek çoğunda, son derece hafifleşmiş bir biçimde olmakla birlikte, bu manevi durumdan bir şeyler bulursunuz. Savaş sırasında bile kendilerini kendiliklerinden böylesine tümden adamaya hazır olanlar çok azdır Demek oluyor ki *büyük ulus yığınını oluşturan birey bilinçlerinin her biri toplumsal akımdan ancak küçük bir parça içerdiğinden, toplumsal akım hemen tümüyle bunların hepsinin dışında yer alır.*

Aynı gözlem, en durağan ve en temel manevi duygular bakımından bile yapılabilir. Örneğin her toplum genellikle insan yaşamına yoğunluğu adam öldürme suçuna verilen cezaların ağırlığına göre[13] belirlenip ölçülebilen bir saygı duyar. Öte yandan ortalama insan da bu aynı duygudan yoksun olmayıp, buna topluma oranla çok daha az bir ölçüde ve büsbütün başka bir

12 Bu açıklamadan sonra, artık bize toplumbilimde dışarıyı içerinin yerine koyduğumuz eleştirisinin yöneltilmeyeceğini sanıyoruz. Tek doğrudan veri o olduğu için dışardan yola çıkıyoruz, ama amacımız içeriye ulaşmaktır. Yöntem kuşkusuz karmaşıktır; ama araştırmayı, incelemek istediğimiz olgular alanı yerine bunlara ilişkin kişisel duygularımız üzerine kaydırmak istemiyorsak, bundan başka yol da yoktur.

13 Bu saygı duygusunun bir toplumda bir başkasına göre daha güçlü olup olmadığını bilmek için, yalnızca cezalandırıcı önlemlerin özündeki şiddete değil, cezanın cezalar ölçeği içindeki yerine de bakmak gerekir. Tasarlayarak adam öldür-

biçimde sahiptir. Bu farkı kavramak için bir katili ya da işlediği cinayeti görmenin birey olarak bizde uyandırabileceği heyecanı ile aynı durumdaki toplu kalabalıkların duyacağı heyecanı karşılaştırmak yeter. Eğer hiçbir dirençle karşılaşmasalar bu kalabalıkların ne aşırılıklara sürüklenecekleri bilinmektedir. Çünkü bu durumda öfke, toplu öfkedir. Aynı fark, bu tür cinayetlerden toplumun üzülüş biçimi ile bireylerin etkileniş biçimi arasında her an görülmektedir. Toplumsal öfke öyle büyük bir güç taşır ki, pek çok durumda ancak en ağır ceza ile yatışır. Birey ise, eğer kurban tanımadığı ya da ilgi duymadığı bir kimse ise, cinayeti işleyen onun çevresinde yaşamıyor ve dolayısıyla onun için kişisel bir tehdit oluşturmuyorsa, davranışının cezalandırılmasını haklı bulmakla birlikte, ondan öc alınmasını gerçek bir gereksinim gibi duyacak ölçüde heyecanlanmaz. Suçluyu bulmak için bir adım atmaz; onu teslim etmekten bile çekinir. Yaygın deyişle kamuoyu konuya eğildiği zamandır ki, sorunun görünümü değişir. O zaman insanlar daha titiz, daha etkin olurlar. Ama onların ağzında dile gelen, kamuoyudur; bireyler olarak değil, topluluğun baskısı altında davranmaktadırlar.

Hatta pek çok kez toplumsal durum ile onun bireysel yanları arasındaki fark çok daha büyüktür. Önceki örnekte toplumsal duygu bireyselleşmekle, hiç değilse bireylerin pek çoğunda kendisine saldırı niteliğindeki edimlere karşı koyacak ölçüde güç saklamış oluyordu; bugün insan kanı karşısında duyulan derin korku, birey bilinçlerinin çoğunluğunda, adam öldürme düşüncelerinin doğmasını önleyecek ölçüde derin bir biçimde kök salmıştır. Ama basit bir hırsızlık, sessiz ve şiddetsiz hile bizde hiç de aynı tiksintiyi uyandırmamaktadır. Başkalarının haklarına, her türlü haksız zenginleşme arzusunu daha tohum halindeyken bastıracak ölçüde saygılı olanlar pek çok

me suçu, geçmişte olduğu gibi bugün de yalnızca ölüm cezasına çarptırılmaktadır. Ama bugün yalın bir ölüm cezası görece daha büyük bir ağırlık taşımaktadır; çünkü en ağır cezayı oluşturmaktadır. Oysa eskiden daha ağırlaştırılabiliyordu. O zaman bu ağırlaştırmalar sıradan adam öldürmeye uygulanmadığına göre, bu tür cinayetler daha hafif ceza görüyordu demektir.

değildir. Bu, eğitimin adalete aykırı her türlü edime karşı bir tiksinti oluşturmadığından dolayı değildir. Ama bu belirsiz, çekingen, daima uzlaşmaya hazır duygu ile, toplumun her türlü hırsızlığı kesinlikle, kaçamaksız olarak ve apaçık bir biçimde yüz karası sayışı arasında ne büyük bir fark var! Kökleri daha da az bir ölçüde ortalama insanda bulunan ve bize kamu harcamalarına üzerimize düştüğü ölçüde katkı yapmamızı, vergi kaçırmamamızı, askerlik görevinden gözüaçıklık gösterip kaçınmamamızı, sözleşmelerimize bağlı kalmamızı, vb., buyuran onca öbür ödevler için de durum böyledir. Eğer bütün bu noktalarda ahlaklılık, yalnızca ortalama birey bilinçlerindeki kaypak duygularla sağlanıyor olsaydı, son derece eğreti olurdu.

Görüldüğü gibi, onca çok yapıldığı üzere, bir toplumun topluluk olarak gösterdiği tür ile onu oluşturan bireylerin ortalama türünü birbirine karıştırmak çok temelli bir yanlışlık olur. Ortalama insanın ahlaklılığı çok zayıf ölçüdedir. Onda yalnızca ahlakın en temel özdeyişleri belli bir etkinlikle kazınmıştır ve bunlar bile onda toplumsal türdeki, yani toplumun tümündeki kesinlik ve etkinliğe sahip olmaktan uzaktır. Quételet'nin yapmış olduğu bu yanlışlık ahlakın doğuşunu anlaşılmaz bir sorun durumuna sokmaktadır. Çünkü birey genellikle böylesine zayıf olduğuna göre, onu bunca aşan bir ahlak eğer yalnızca birey huylarının ortalaması ise, nasıl kurulmuş olabilir? Daha büyük, mucize olmadıkça, daha küçükten doğamaz. Eğer ortak bilinç en yaygın bilinçten başka bir şey değilse, bayağı düzeyin üzerine yükselemez. Ama o takdirde toplumun çocuklarına kazımaya çabaladığı ve üyelerini saygı göstermeye zorladığı bu yüksek ve açıkça emredici kurallar nereden geliyor? Dinlerin ve onlarla birlikte bunca felsefenin, ahlakın bütün gerçekliğini Tanrıdan aldığını düşünmeleri nedensiz değildir. Çünkü ahlakın birey bilinçlerindeki solgun ve çok eski taslağı onun özgün örneği olarak görülemez. Bu daha çok, modeli bireylerin dışında bir yerde olması gereken yanlış ve kaba bir kopya etkisi yapmaktadır. Bundan dolayıdır ki halk tasarımı, her zamanki yalınkatçılığı ile, ahlakın modelini Tanrıda bul-

maktadır. Bilim, kuşkusuz varlığını bile tanımadığı bu kavramı üzerinde zaman harcayamaz.[14] Ancak bu kavram bir yana bırakılırsa, ahlakı boşlukta, açıklanmadan bırakmak ya da bir "toplumsal bilinç durumları dizgesi" saymaktan başka seçenek yoktur. Ya gerçek dünyada var olan hiçbir şeyden gelmiyordur, ya da toplumdan geliyordur. Ancak bir bilinçte var olabilir; eğer bu bireyin bilinci değilse, demek ki toplumun bilincidir. Ama o zaman toplumsal bilincin, ortalama birey bilinciyle karışmak bir yana, onu her yerde aştığını kabul etmek gerekir.

Görüldüğü gibi gözlemler bu varsayımı doğruluyor. Bir yandan istatistik verilerindeki düzenlilik, bireylerin dışında toplumsal eğilimler bulunduğunu anlatıyor; öte yandan pek çok önemli durumda bu dışardalığı doğrudan bir biçimde gözlemleyebiliyoruz. Bireysel durumlarla toplumsal durumların benzeşmezliğini bilen kimse için bunda şaşılacak bir şey yoktur. Gerçekten, tanımı gereği, ikinciler bizim kişisel eğilimlerimizden ileri gelmediğine göre her birimize ancak dışarıdan gelebilir; bize yabancı olan[15] öğelerden yapılmış olduklarından, bizden başka bir şeyi anlatırlar. Kuşkusuz bizler küme ile dayanışma içinde bulunduğumuz ve onun yaşamını paylaştığımız ölçüde onların etkisine açık bulunuyoruz; ama, tersine olarak, kümeninkinden ayrı bir kişiliğe sahip olduğumuz ölçüde de bu toplumsal durumlara karşı koyar ve onların etkisinden kurtulmaya çalışırız. Ve herkes aynı anda bu çifte varlığı yaşadığı için her birimiz aynı zamanda çifte bir hareket içinde bulunuruz. Bir yandan toplumsal bir yöne çekilmekteyiz, bir yandan da kendi doğamızın eğilimini izlemekteyiz. Demek ki, toplumun geri kalan bölümü, bizdeki merkezkaç eğilimleri sınırlamak için üzerimizde ağırlığını duyuruyor ve biz de kendi açımızdan başkaları üzerindeki bu ağırlığa katılarak onların bizim üzeri-

14 Nasıl fizik bilimi, fiziksel dünyanın yaratıcısı olarak Tanrı inancını tartışmak durumunda değilse, ahlakın bilimi de ahlakın yaratıcısı olarak Tanrı görüşü ile herhangi bir biçimde ilgilenmez. Bu soru bizim alanımıza girmez; bu konuda hiçbir çözüme katılmak zorunda değiliz. Bizim uğraşmak zorunda olduğumuz, yalnızca ikincil nedenlerdir.

15 Bkz. Biraz yukarıda.

mizdeki ağırlığını etkisiz kılmaya çalışıyoruz. Başkaları üzerinde yapılmasına katkıda bulunduğumuz bu baskıyı kendimiz de yaşarız. İki karşıt güç karşı karşıya bulunmaktadır. Biri toplumdan gelmekte ve bireyi ele geçirmek istemektedir; öbürü bireyden gelmekte ve birinciyi itmektedir. Kuşkusuz birincisi ikinciye çok üstün gelmektedir, çünkü bütün bireysel güçlerin bir bileşiminden oluşmaktadır; ama ayrı ayrı bireylerin sayısı kadar değişik dirençlerle karşılaştığından, bu çok sayıdaki savaşlarda bir ölçüde yıpranmakta ve bize ancak bozulmuş ve zayıflamış olarak nüfuz edebilmektedir. Çok yoğun olduğunda, onu harekete geçiren koşullar sık sık ortaya çıktığında, bireyler üzerinde yine oldukça derin etkiler yapabilir; onlarda, bir kez örgütlenince bir içgüdünün kendiliğindenliği ile işleyen canlı zihni durumlar uyandırır; en temel ahlaki düşünceler için durum böyledir. Ama toplumsal akımların pek çoğu, ya çok zayıf oldukları için, ya da bizlerle bağları çok kesikli olduğundan bizde derin biçimde kök salamamaktadırlar; etkileri yüzeyseldir. Bundan dolayı hemen tümüyle bizim dışımızda kalırlar. Görüldüğü gibi toplumsal türden herhangi bir öğeyi ölçme yolu, bunun birey bilinçlerindeki büyüklüğünü ölçüp bütün bu ölçümlerin ortalamasını almak değildir; bunların toplamını almalıdır. Bu değerlendirme yolu bile gerçeğin oldukça altında kalır; çünkü bu yolla toplumsal duygu, ancak bireyselleşirken uğradığı bütün kayıplardan sonraki küçülmüş biçimiyle elde edilebilir.

Görüldüğü gibi bizim anlayışımızı skolastik diye nitelemek ve onu toplumsal olguların temelini yeni türden herhangi bir hayati ilkede bulmakla suçlamak ciddiyetle bağdaşmaz. Toplumsal olguların temelinin bireyin bilinci olduğunu kabul etmiyorsak da, başka bir temel gösteriyoruz; bütün bireysel bilinçlerin birleşip birbirlerine uyarlanırken oluşturdukları temel. Bu temel, parçalardan kurulu bir bütünlükten başka bir şey olmadığına göre, onda ne maddi ne de varlıkbilimsel (ontolojik) hiçbir şey yoktur. Ama yine de kendisini oluşturan öğeler kadar gerçektir; çünkü bu öğeler böyle oluşmuşlardır.

Onların kendileri de birer bileşiktir. Gerçekten bugün ben'in, ben'siz birçok bilinçlerin bileşkesi olduğu; bu basit bilinçlerin her birinin de, nasıl her canlı birim cansız parçacıkların bir bileşiminden ileri geliyorsa, onun gibi bilinçsiz canlı birimlerin ürünü olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan, eğer ruhbilimci ve biyolog, inceledikleri olguların, yalnızca hemen bir aşağı düzeyden öğelerin bir bileşimiyle bağlantısı dolayısıyla sağlamca kurulmuş olaylar olduğunu düşünmekte haklı iseler, durum toplumbilim için neden başka türlü olsun? Yalnızca, bir hayati güç ve bir maddi ruh varsayımını reddetmemiş olanlar böyle bir temeli yetersiz bulmakta haklı olurlar. Görüldüğü gibi bunca şiddetli saldırılara uğrayan bu önermeden daha doğal hiçbir şey olamaz:[16] Bir inanç ya da bir toplumsal uygulama, bireysel belirişlerinden bağımsız olarak var olabilir. Bununla, kuşkusuz ki toplumun bireyler olmadan var olabileceği gibi, bizim üzerimize atılmaktan sakınılacağına inandığımız bir apaçık saçmalığı söylemeyi düşünmüyorduk. Ama 1) bir araya gelen bireylerin oluşturduğu kümenin, tek tek her bireyden ayrı nitelikte bir gerçeklik olduğunu; 2) küme içinde bireyi birey olarak etkilemeden ve onda yeni bir biçim altında tamamıyla içsel bir varlık olarak örgütlenmeden önce var olan ve kümenin doğasından kaynaklanan ortak düşünsel durumlar bulunduğunu söylemek istiyorduk.

Bireyin toplumla bağlarının bu biçimde anlaşılması, çağdaş hayvanbilimcilerin bireysel hayvan ile tür ya da ırk arasındaki bağlar konusunda oluşturduğu düşünceyi de anımsatmaktadır. Türün zaman içinde süreklileşen ve mekân üzerinde yaygınlaşan bir bireyden başka bir şey olmadığını savunan bu çok yalınkat görüş giderek bırakılmaktadır. Gerçekten bu kuram tek bir bireyde ortaya çıkan değişmelerin ancak çok nadir, belki de kuşkulu durumlarda o türe özgü bir nitelik aldığı olgusu ile çelişmektedir.[17] Irkın ayırt edici özellikleri genel olarak ırk-

16 Bkz. Tarde, *a.g.k.*, s. 212.

17 Bkz. Delage, *Structure du protoplasme, passim;* Weissmann, *L'hérédité* ve Weissmann'ınkine yaklaşan bütün kuramlar.

ta değişmeden bireylerinde değişmez. Demek ki ırkın ayrı bir gerçekliği vardır ve bireysel birimlerinde aldığı değişik biçimler bu gerçeklikten kaynaklanırlar; yoksa o bireysel birimlerin bir genellenmesi değildir. Kuşkusuz bu görüşleri kesinlikle kanıtlanmış sayamayız. Ama bizim toplumbilimsel kavramlarımızın başka türden bir araştırma düzeninden alınmadığını, benzerliklerinin bulunduğunu göstermemize yetmektedir.

IV

Bu düşünceleri intihar sorununa uygulayalım; bu bölümün başında bu konuya getirmiş olduğumuz çözüm daha da açıklık kazanacaktır.

Toplumdan topluma değişik oranlarda da olsa bencilliği, elcilliği ve bir ölçüde de kuralsızlığı birleştirmeyen hiçbir ahlaki düşünce yoktur. Çünkü toplumsal yaşam aynı zamanda hem bireyin belli bir kişiliğe sahip olduğunu, hem toplum gerektiriyorsa ondan vazgeçmeye hazır olduğunu ve hem de bir ölçüde ilerleme düşüncelerine açık olduğunu anlatır. Bundan dolayı, insanı üç ayrı hatta çelişik yöne yönelten bu üç düşünce akımının bir arada bulunmadığı hiçbir toplum yoktur. Bunların karşılıklı olarak birbirlerini ılımlaştırdığı yerde, manevi aktör kendisini her türlü intihar düşüncesine karşı koruyan bir denge durumundadır. Ama bunlardan biri öbürleri aleyhine belli bir şiddet ölçüsünü aştığında, daha önce belirtilen nedenlerle, bireyselleşirken intihara yol açıcı bir nitelik alır.

Doğal olarak, bu ağır basma ne kadar şiddetli ise intihara yöneltecek ölçüde derinden etkilediği bireyler de o kadar çok sayıda, ne kadar az şiddetli ise o kadar az sayıda olur. Ama bu şiddetin kendisi de yalnızca şu üç tür nedenlere bağlıdır: 1) toplumu oluşturan bireylerin niteliği; 2) bunların bir araya geliş biçimi, yani toplumsal örgütlenişin niteliği; 3) ulusal, ekonomik, vb. bunalımlar gibi, toplu yaşamın anatomik kuruluşunu değiştirmeksizin işleyişini bozan geçici olaylar. Bireysel özel-

liklere gelince, bunlar ancak herkeste bulundukları takdirde bir etkide bulunabilirler. Çünkü yalnızca kişisel olan ve ancak küçük azınlıklarda bulunan bireysel özellikler öbür özellikler yığını içinde boğulup giderler; bundan başka kendi aralarında da farklı olduklarından, toplumsal olaya götüren hazırlık sırasında karşılıklı olarak birbirlerini etkisiz kılar ve silerler. Demek ki herhangi bir etkisi olan tek şey insanlığın genel özellikleridir. Ama bunlar hemen hemen değişmez niteliktedir; en azından, değişmeleri için bir ulusun yaşayabileceğinden daha uzun yüzyıllar gereklidir. Bundan dolayı intiharların sayısı, yalnızca bu sayıyı belirleyen toplumsal koşullara bağlı olarak değişir; çünkü değişken olan yalnız bunlardır. Toplum değişmedikçe intihar sayısının sabit kalışı işte bu yüzdendir. Bu sabitlik intihara yol açan zihni durumun kim bilir hangi rastlantı sonucu belli sayıda bireylerde bulunmasından ve bunların da onu yine kim bilir hangi nedenle aynı sayıda taklitçiye aktarmalarından ileri gelmektedir. Ona yol açan ve onu sürdüren kişisel olmayan nedenlerin aynı olmasından ileri gelmektedir. Ne toplumsal birimlerin bir araya geliş biçiminin, ne onlar arasındaki *uzlaşma*nın niteliğinin hiçbir şey tarafından değiştirilmemesinden ileri gelmektedir. Yani bu birimler arasındaki karşılıklı etki ve tepkiler hep aynı kalmaktadır; bundan dolayı bu etkileşimden doğan düşünce ve duygular da değişememektedirler.

Bununla birlikte bu akımlardan birinin toplumun her noktası üzerinde böylesine ağır bir etki yapabilmesi olanaksız değilse de çok nadirdir. Daima, gelişmesine son derece elverişli koşullar bulduğu dar çevrelerde bu ölçüde bir güce ulaşabilir. Onu özellikle teşvik eden belli bir toplumsal durum, belli bir meslek, belli bir dinsel mezheptir. Bu, intiharın çifte özelliğini açıklamaktadır. Yalnızca dış belirişlerine bakıldığında, bunların sanki yalnız birbirinden bağımsız bir dizi olaylardan kurulu olduğu sanılır; çünkü aralarında görünür herhangi bir bağ bulunmayan ayrı ayrı yerlerde ortaya çıkmaktadırlar. Bununla birlikte, bütün bu bireysel olayların toplamı da bir birlik ve bireyliğe sahiptir, çünkü intiharların toplumsal oranı, her top-

lumsal kişiliğin ayırt edici bir özelliğidir. Çünkü intiharın daha büyük ölçüde ortaya çıktığı bu özel çevreler, birbirinden ayrı ve bütün ülke üzerine binlerce değişik biçimde dağılmış olmakla birlikte, birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar; çünkü hepsi aynı bütünün parçalarıdır ve aynı vücudun organları gibidirler. Her birinin durumu böylece toplumun genel durumuna bağımlıdır; bunların her birinde şu ya da bu akımın ulaştığı etkililik derecesi ile o akımın bütün toplumda gösterdiği yoğunluğun derecesi arasında sıkı bir dayanışma vardır. Ordudaki elcillik sivil halk arasındakine bağlı olarak çok ya da az yoğundur;[18] düşünsel bireyciliğin gelişme ve intiharlara yol açma derecesi, Protestan çevrelerde, ulusun geri kalan kesimindekine bağlı olarak artmaktadır, vb. Her şey birbirine bağlıdır.

Ama intihara yol açan bir etken olmak üzere delilik dışında hiçbir bireysel durum olmamakla birlikte, hiçbir toplumsal duygu da ona kesinlikle direnen bireyleri etkileyemez. Bu bakımdan, intihara yol açıcı akımların tam da geliştikleri zaman ve yerlerde etkilemeye hazır yeter sayıda bireyi nasıl olup da bulduklarını göstermediğimiz sürece, yukarıdaki açıklamanın eksik olduğu düşünülebilecektir.

Ama bu birlikteliğin gerçekten her zaman zorunlu olduğu ve bir toplumsal eğilimin bireylere, hiçbir öneğilimleri olmaksızın, yalnızca kaba güçle benimsetilemeyeceği kabul edilirse, bu uyumun kendiliğinden gerçekleşmesi de gerekir; çünkü toplumsal akıma yol açan nedenler aynı zamanda bireyler üzerinde de etki yaparlar ve onları toplumsal etkiye hazır olmaları için elverişli yönelimlere sokarlar. Bu iki tür etkenler arasında, aynı nedene bağımlı olmaları ve onu anlatıma kavuşturmaları dolayısıyla doğal bir yakınlık vardır: İşte bu yüzden birbiriyle birleşip, karşılıklı olarak uyarlanmaktadırlar. Kuralsızlık ve bencillik eğilimlerine yol açan aşırı uygarlaşma, sinirsel düzenleri de inceltmekte, onları aşırılığa karşı dayanıksız kılmaktadır; böylece de bunlar belli bir şeye sebatla bağlanmaya daha az yetenekli, her türlü disipline daha az katlanır, aşırı buna-

18 Bkz. Yukarıda, Elcil İntiharlar bölümünün sonları, 1 no.lu paragraf.

lım gibi şiddetli uyarılmaya da daha kolaylıkla açık duruma düşmektedirler. Buna karşılık ilkellerdeki aşırı elcillikle birlikte giden kaba ve ham kültür, kendini adamayı kolaylaştıran bir duyarsızlık oluşturmaktadır. Kısaca, bireyi büyük ölçüde toplum yaptığından, yine aynı ölçüde kendi tasarımına göre yapmaktadır. Bundan dolayı toplum gerek duyduğu malzemeden yoksun olamaz, çünkü onu, deyim yerindeyse, kendi elleriyle hazırlamaktadır.

İntiharın oluşmasında bireysel etkenlerin payının ne olduğunu şimdi daha büyük bir kesinlikle tasarlayabiliriz. Aynı manevi ortamda, örneğin aynı mezhep, aynı askeri birlik, ya da aynı meslek içinde şu bireylerin değil de bu bireylerin etkilenmesi, kuşkusuz, hiç olmazsa genel olarak, doğanın ve olayların etkisiyle ikincilerin zihinsel yapısının intihara yol açıcı akıma karşı daha az dirençli olmasından dolayıdır. Ama bu koşullar, söz konusu akımın hangi özel bireylerde somutlaşacağını belirtmede etkili olabilirlerse de, onun tanıtıcı özelliklerini ve yoğunluğunu belirleyen bunlar değildir. Bir toplumsal kümede yılda şu kadar kişinin intihar etmekte olması, orada o kadar sayıda sinir yorgunu bulunduğundan dolayı değildir. Sinir yorgunluğu, yalnızca, intihar edenlerin bu rahatsızlığı olanlar arasından daha çok çıkmasında etkili olmaktadır. Ruh hekimi ile toplumbilimcinin görüşleri arasındaki büyük ayrılık işte bundan kaynaklanıyor. Birinci her zaman yalnızca birbirinden kopuk, özel durumlarla karşılaşmaktadır. Ve pek çok kez kurbanın ya bir sinir hastası ya içki tutkunu olduğunu görerek, yapılan hareketi bu durumlardan biri ya da öbürüyle açıklamaktadır. Bir anlamda haklıdır; çünkü komşularının değil de bu bireyin kendisini öldürmesi, bu nedenden dolayıdır. Ama, genel olarak, kendini öldüren insanlar bulunması ve özellikle her toplumda belirli bir zaman dönemi içinde belli sayıda insanın kendini öldürmekte olması bu nedenden ileri gelmemektedir. Bu olayı doğuran neden, yalnızca bireyleri gözlemleyen kimsenin gözünden doğal olarak kaçar. Onu keşfetmek için bireysel intiharın üzerine çıkmak ve bunların birliğini yapan şeyi kavra-

mak gerekir. Buna karşı, eğer yeter sayıda sinirleri zayıf kişi bulunmasaydı, toplumsal nedenlerin tüm etkilerini ortaya çıkaramayacakları söylenecektir: Ama, türlü biçimlerde sinir bozukluğunun intihar için gerektiğinden çok sayıda aday hazırlamadığı hiçbir toplum yoktur. Deyim yerindeyse, bunlardan yalnız bir bölümüne çağrı yapılmaktadır. Bunlar koşulların sonucu olarak, kötümserlik akımlarına daha yakın düşmekte ve sonuç olarak da onlardan daha tam bir biçimde etkilenmektedirler.

Ama çözülmesi gerekli son bir soru var. Her yıl eşit sayıda insan intihar ettiğine göre, bu akım çarpabileceği ve çarpması gereken herkesi aynı zamanda vurmuyor demektir. Gelecek yıl ulaşacağı bireyler daha şimdiden hazırdı; ve yine daha şimdiden bunlar toplumsal yaşama karışmış ve dolayısıyla onun etkisi altına girmişlerdir. Onları geçici olarak sakınması neden ileri gelmektedir? Kuşkusuz etkisinin tümünü gösterebilmesi için ona bir yıl gereklidir; çünkü, toplumsal etkinliğin koşulları mevsimden mevsime değiştiğinden, o da yılın değişik dönemlerinde hem yoğunluk hem de yön değiştirir. Ancak yıl döngüsünü tamamladığı zamandır ki, onun değişimini etkileyen koşulların tüm bileşimleri gerçekleşmiş olur. Ama varsayım gereğince bir sonraki yıl bir yıl öncekini yinelemekten ve aynı bileşimleri ortaya çıkarmaktan başka bir şey yapmadığına göre, birinci yıl neden yeterli olmamıştır? Günlük deyişle, toplum borcunu neden ancak taksit taksit ödemektedir?

Kanımızca bu zamanlamayı, zamanın intiharı etkileyiş biçimi ile açıklayabiliriz. Bu ikincil, ama önemli bir etkendir. Gerçekten intihar eğiliminin gençlikten yaşlılığa değin kesintisiz olarak arttığı[19] ve çoğu kez yaşamın sonunda, başındakine

19 Ancak bu artışın, elcil intiharın görece seyrek olduğu Avrupa toplumlarında saptanmış olduğunu da belirtelim. Belki elcil intihar bakımından geçerli değildir. Elcil intihar en yüksek düzeyine, insanın toplum yaşamına en ateşli biçimde karıştığı olgunluk çağına doğru ulaşıyor olabilir. Bu intihar ile adam öldürme olayları arasında bulunan ve gelecek bölümde belirtilecek olan ilişkiler, bu varsayımı doğrulamaktadır.

oranla on kat daha güçlü olduğunu biliyoruz. Demek ki insanı kendini öldürmeye iten toplumsal güç, onu ancak azar azar et kilemektedir. Bütün koşullar eşit olduğunda, insan yaşlandık ça intihar tehlikesine daha açık hale gelmektedir; kuşkusuz çünkü bencil bir yaşamın tüm boşluğunu ya da sınırsız tutkula rın tüm hiçliğini duymasını sağlayacak birçok deneyimlere ge rek vardır. İntihar edenlerin yazgılarını, ancak birbiri ardından gelen kuşaklar içinde tamamlamakta olmaları, işte bundan do layıdır.[20]

20 Bizim alanımız dışında kalan bir doğa ötesi sorunu üzerinde durmak istememekle birlikte, bu istatistik kuramının insanı her türlü özgürlükten yoksun saymayı gerektirmediğini belirtelim. Tersine, istenç özgürlüğü sorununu, bireyi toplumsal olayların kaynağı saymaya göre çok daha büyük ölçüde tartışma dışında tutmaktadır. Gerçekten de toplumsal belirişlerin düzenliliği hangi nedenlerden ileri gelirse gelsin, bu nedenler bulundukları her yerde etkilerini gösterirler: Çünkü, böyle olmasa, bu etkiler gelişigüzel değişirler, oysa birbirine benzer etkilerdir. Bu durumda, eğer bu düzenlilik nedenleri bireylerin özünde ise, bulundukları kişileri zorunlu bir biçimde bağlarlar. Bundan dolayı bu varsayımda en katı belirleyiciliğe düşmekten kurtulunamaz. Ama nüfusbilim verilerindeki bu durağanlığın bireylerin dışında bir güçten ileri geldiği düşünüldüğünde, durum artık böyle olmaz. Çünkü bu güç şu bireyin yerine bu bireyi belirlememektedir. Belli sayıda kimi edimlerin yapılmasını gerektirmektedir, yoksa bu edimlerin şunun ya da bunun tarafından yapılmasını değil. Kimilerinin bu güce karşı direneceği, onların yerine başkaları üzerinde etkili olacağı kabul edilebilmektedir. Gerçekten de bizim anlayışımız, fiziksel, kimyasal, biyolojik, ruhsal güçlere, insanı tıpkı bunlar gibi etkileyen toplumsal güçler eklemekten başka bir şey yapmıyor. Eğer o güçler insan özgürlüğünü ortadan kaldıramıyorsa, toplumsal güçler için durumun başka türlü olmasına hiçbir neden yoktur. Sorun her iki tür güçler için aynıdır. Bir salgın odağı ortaya çıktığında bunun şiddeti, yol açacağı ölümlerin genişliğini önceden belirler; ama bu böyledir diye kimlerin öleceği de belirleniyor değildir. İntihara yol açan akımlar karşısında intihar edenlerin durumu da bundan farklı değildir.

BÖLÜM II

İNTİHARIN BAŞKA TOPLUMSAL OLAYLARLA İLİŞKİLERİ

İntihar, temel öğesi bakımından, toplumsal bir olay olduğuna göre, bunun başka toplumsal olaylar arasında nasıl bir yer tuttuğunu incelemek de yerinde olur.

Bu bakımdan ortaya çıkan ilk ve en önemli sorun, intiharın ahlakın izin verdiği edimler arasında mı, yoksa yasakladığı edimler arasında mı yer aldığıdır. İntiharı, bir ölçüde, bir suçluluk olayı mı saymalıdır? Bilindiği gibi bu sorun her zaman ateşli bir biçimde tartışılmıştır. Çözümü için genellikle önce belli bir ideal ahlak anlayışı ortaya konulmakta, sonra da intiharın mantık açısından bu ideal ahlaka aykırı olup olmadığı araştırılmaktadır. Başka bir yerde[1] açıklamış olduğumuz nedenlerle, biz bu yöntemi izleyemeyiz. Denetimsiz bir tümdengelim her zaman kuşkuludur ve ayrıca bu örnekte, birey duyarlığına ilişkin olarak tam anlamıyla bir "koyut"tan (=postulat) yola çıkmaktadır; çünkü herkes bir öncül gibi konulan bu ideal ahlakı kendisine göre anlamaktadır. Biz böyle bir yol izlemek yerine, önce toplumların tarih içinde intiharı ahlaki açıdan gerçekte nasıl değerlendirmiş olduklarını araştıracağız; bundan sonra da bu değerlendirmenin nedenlerinin neler olduğunu saptamaya çalışacağız. O zaman bu nedenlerin, günümüz toplumlarının niteliğinde yer alıp almadığını ve ne ölçüde yer aldığını göreceğiz.[2]

1 Bkz. *Division du travail social,* Introduction.

2 Konu üzerine kaynakça. Appiano Buonafede, *Histoire critique et philosophique du suicide,* 1762 Fransızca çev. Paris, 1843. – Bourquelot, *Recherches sur les*

I

Hıristiyan toplumu kurulur kurulmaz, intihar buralarda resmen yasaklandı. Daha 452'de Arles Konseyi intiharın bir suç olduğunu ve ancak şeytanın uyandırdığı bir aşırı öfkenin sonucu olabileceğini ilan etti. Ama bu yasaklama, ancak bir sonraki yüzyılda, 563'de Prag Konseyi'nde bir ceza yaptırımına kavuştu. Burada, intihar edenlerin "ayinlerin kutsal sunuşlarında hiçbir biçimde anılmamaları ve gömülmeleri sırasında Mezamir şarkıları söylenmemesi" kararlaştırıldı. Sivil yasama, dinsel cezalara maddi cezalar eklemekle, dinsel hukuktan etkilendi. Saint Louis kurallarının bir bölümü özel olarak bu konuyu düzenlemektedir; asıl başkasını öldürme olaylarında yetkili olan makamların önünde, kendini öldüren kişinin cesedi dava ediliyordu; ölenin malları onun doğal kalıtçılarına bırakılmıyor ve barona kalıyordu. Birçok âdetler yalnızca malların zor alımı ile yetinmiyor, bunun dışında değişik işkenceleri öngörüyorlardı. "Bordeaux'da ceset ayaklarından asılıyordu; Abbeville'de sokaklarda bir toprak kalburu üzerinde sürükletiliyordu; Lille'de eğer kendini öldüren erkekse, cesedi dirgenlere geçirilip asılıyordu, eğer kadınsa yakılıyordu."[3] Delilik bile her zaman bir özür olarak kabul edilmiyordu. XIV. Louis'nin 1670'de yayınladığı ceza kanunnamesi bu âdetleri pek de hafifletmeden yasalaştırdı. Genel bir suçlama olarak *ad perpetuam rei memoriam* dile getiriliyordu; ceset yerde sırtüstü, bir toprak kalburu üzerinde sokak ve kavşaklarda sürükletildikten sonra ya asılıyor, ya da çöplüğe atılıyordu. Mallarına el konuluyordu. Soylular soyluluktan çıkarılıyorlar ve avamdan sayılıyorlardı; ağaçları kesiliyor, sarayları yıkılıyor, armaları kırılıyordu. Bu yasamaya uygun, 31 Ocak 1749 tarihli bir Paris Meclisi kararı da vardır.

opinions de la législation en matière de morts volantaires, Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, 1842 ve 1843'de. – Guernesey, *Suicide, history of the penal laws,* New York 1883. – Garrison, *Le sucide en droit romain et en droit français,* Toulouse, 1883. – Wynn Wescott, *Suicide,* London, 1885, s. 43-58. – Geiger, *Des Selbstmord in klassischen Altertum,* Augsburg, 1888.

3 Garrison, *a.g.k.,* s. 77.

1789 devrimi, sert bir tepkiyle bütün bu baskıcı önlemleri kaldırdı ve intiharı yasal suçlar listesinden sildi. Ama Fransızların mensup oldukları bütün dinler intiharı yasaklamaya ve cezalandırmaya devam ediyorlar ve genel ahlak da bunu reddediyor. İntihar hâlâ halkın vicdanında, intihar edenin kararını uyguladığı yerleri ve onunla yakın ilişkide olan bütün kişileri de kapsayan bir tiksinme duygusu uyandırıyor. Kamuoyu bu konuda eskisinden daha hoşgörülü olma eğilimi gösteriyorsa da, intihar bir ahlaki kusur olarak görülmektedir. Ayrıca eskiden olduğu gibi suç sayılma özelliğinden de bir şeyler hâlâ sürdürmektedir. En yaygın hukuki içtihata göre intihar edene yardımcı olan, cinayet işlemiş gibi kovuşturulmaktadır. Eğer intihar ahlak açısından ilgisiz kalınabilecek bir şey sayılsaydı, böyle olmazdı.

Bu yasal düzenleme bütün Hıristiyan uluslarda görülmektedir ve hemen her yerde Fransa'da olduğundan daha katı biçimiyle kalmıştır. İngiltere'de daha X. yüzyılda Kral Edgard, yayınladığı kanunnamelerden birinde intihar edenleri hırsızlara, katillere, her türden canilere benzetiyordu. 1823'e değin, intihar edenin cesedini bir sopaya geçirip sokaklarda sürüklemek ve hiçbir tören yapılmaksızın bir yol kenarında gömmek âdet idi. Bugün hâlâ gömme ayrı yapılır. İntihar eden hain (*felo de se*) ilan edilir ve malları krala kalırdı. Ancak 1870'dedir ki, hainlik nedeniyle her türlü zoralımlarla birlikte bu hüküm de kaldırılmıştır. Gerçi bu ceza aşırı olması yüzünden çoktan beri uygulanamıyordu; mahkeme kurulları çoğu kez intihar edenin bir delilik anında bu işi yapmış olduğunu, bu nedenle sorumlu sayılmayacağını söyleyerek yasanın çevresinden dolaşıyorlardı. Ama hareket bir suç olarak nitelenmekte süregitmektedir; her yapılışında düzenli bir kovuşturma ve yargılamaya konu olmaktadır ve girişim ilke olarak cezalandırılmaktadır. Ferri'ye göre[4] yalnız İngiltere'de 1889'da bile bu suç dolayısıyla açılmış 106 dava ve verilmiş 84 mahkûmiyet cezası vardı. İntihara yardım konusunda durum daha da büyük ölçüde böyledir.

4 *Omicidio-suicidio,* s. 61-62.

Michelet'nin anlattığına göre, Zürih'te kendini öldürenin cesedi eskiden tüyler ürpertici bir işleme uğratılırdı. Eğer intihar eden kendini bıçaklamışsa, bıçağı üzerine sapladıkları bir ağaç parçasını vücudun başına yakın bir yerine sokuyorlardı; eğer kendini suda boğmuşsa suyun 5 ayak yakınına, kuma gömüyorlardı.[5] Prusya'da 1871 Ceza Yasası'na gelinceye değin, gömme sırasında hiçbir gösteri ve dinsel tören yapılamazdı. Yeni Alman Ceza Yasası, intihara yardımcı olmayı hâlâ üç yıl hapisle cezalandırmaktadır (md. 216). Avusturya'da eski dinsel hukuk kuralları hemen bütünüyle yürürlükte kalmıştır.

Rus hukuku daha da katıdır. Eğer intihar eden, sürekli ya da geçici bir akıl hastalığının etkisi altında davranmış görünmüyorsa vasiyet ve ölüm dolayısıyla yapmış olabileceği bütün işlemleri geçersiz sayılmaktadır. Hıristiyan gibi gömülme hakkı ona tanınmamaktadır. İntihar girişimi, dinsel makamın saptamakla görevli olduğu bir cezaya çarptırılmaktadır. Son olarak, başkasını intihara özendiren ya da kararını uygulamada herhangi bir biçimde, örneğin gerekli araçları sağlayarak, yardım eden kimse, tasarlayarak adam öldürme suçuna ortak olmuş gibi bir işlem görür.[6] İspanyol hukuku, dinsel ve manevi cezalardan başka mallara el koymayı öngörüyor ve her türlü suç ortaklığını cezalandırıyor.[7]

Son olarak New York Eyaleti Ceza Yasası, yakın bir tarihte kabul edilmiş olduğu halde (1881), intiharı suç saymaktadır. Gerçi buna karşın, ceza suçluyu hiçbir biçimde etkileyemeyeceği için, uygulamaya ilişkin nedenlerle intihar eden kişiyi cezalandırmaktan vazgeçilmiştir. Ama intihar girişimi, 2 yıla kadar hapis, ya da 200 dolara kadar para cezasına, ya da ikisine birden çarptırılabilmektedir. Yalnızca intiharı örgütlemek ya da uygulamasını kolaylaştırmak, adam öldürme suçuna katılmak sayılmaktadır.[8]

5 *Origines du droit français*, s. 371.
6 Ferri, *a.g.k.*, s. 62.
7 Garrison, *a.g.k.*, s. 144, 145.
8 Ferri, *a.g.k.*, s. 63, 64.

Müslüman toplumlar da intiharı aynı şiddetle yasaklıyorlar. Muhammed, "İnsan ancak Tanrı'nın onun ecelini saptayan kitapta beliren iradesiyle ölür"[9] der. – "Ecel geldiğinde insanlar onu ne bir an geciktirebilir, ne de öne alabilirler."[10] – "Ölümün sizi birer birer almasını emrettik ve kimse bizden önce davranamaz."[11] Gerçekten de hiçbir şey İslam uygarlığının genel ruhuna intihardan daha ters düşemez; çünkü bütün erdemlerin üstünde tutulan şey, tanrısal istence kesinlikle uyma, "her şeye sabırla katlanma sağlayan"[12] uysal tevekküldür. Boyun eğmeme, baş kaldırma davranışı olan intiharın, bu bakımdan, temel ödevde ağır bir kusur sayılması doğaldır.

Çağdaş toplumlardan, tarihteki daha eski toplumlara, yani Yunan-Roma kentlerine dönersek, bunlarda da intiharla ilgili yasal düzenlemeler bulunduğunu, ama bunların tamamıyla aynı ilke üzerine dayalı olmadığını görürüz. İntihar, ancak devletin izni dışında yapıldığı zaman yasadışı sayılıyordu. Örneğin Atina'da kendini öldüren bir adam, kente karşı bir haksızlık yapmış gibi "atimia" cezasına çarptırılıyordu;[13] olağan gömülmenin gerektirdiği saygı gösterileri ondan esirgeniyordu.[14] Ayrıntılarda kimi değişmelerle birlikte, durum Thebai'de, Kıbrıs'ta aynıydı.[15] Isparta'da kural öylesine katıydı ki, Aristodemos'a Plataiai Muharebesi'nde ölümü arayış ve buluş biçimi yüzünden uygulanmıştır. Ama bu cezalar, yalnızca, birey daha önce yetkili makamların iznini almadan kendini öldürdüğünde uygulanıyordu. Atina'da birey kendini vurmadan önce, Senato'ya, yaşamı kendisi için çekilmez kılan nedenleri bildirerek izin verilmesini istemesi ve bu isteğinin usulüne göre kabul edilmesi durumunda, intihar meşru bir edim sayılmaktaydı. Li-

9 Kur'an, III, a. 139.
10 *A.g.k.*, XVI, a. 63.
11 *A.g.k.*, LVI, a. 60.
12 *A.g.k.*, XXXIII, a. 33.
13 Aristoteles, *Eth, Nik.* V. II, 3.
14 Aiskhines, *Ktesiphon'a karşı*, s. 244. – Platon, *Yasalar*, IX, 12, s. 873.
15 Dion Khrysostomos. *Or.*, 4, 14 (ed. Teubher, V, 2, s. 207).

banius[16] bu konuda bize tarihini belirtmediği, ama Atina'da gerçekten uygulanmış olan kimi ilkeleri bildirmektedir; kendisi, ayrıca, bu yasaları çok övmekte ve çok olumlu sonuçlar verdiğini savunmaktadır. Bu yasalarda şunlar yazılıydı: "Artık yaşamak istemeyen kişi nedenlerini Senato'ya açıklayacak ve onun iznini aldıktan sonra yaşamdan ayrılacaktır. Eğer yaşam senin için çekilmez ise, öl; eğer talih sana göz açtırmıyor ise, baldıran zehiri iç. Eğer acıdan belin bükülmüş ise, yaşamı bırak. Mutsuz kişi mutsuzluğunu anlatsın, görevli de ona çaresini sağlasın, böylece mutsuzluğu son bulur." Aynı yasanın Keos'da da bulunduğu görülüyor.[17] Marsilya'ya, burayı kuran Yunanlı tüccarlar tarafından getirilmiştir. Görevliler yedekte zehir bulundururlar ve Altı Yüzler Kurulu'na niçin kendilerini öldürmek zorunda olduklarını bildirdikten sonra ondan izin almış olan herkese gerekli ölçüde sağlarlardı.[18]

İlk Roma hukukunun bu konudaki hükümleri hakkında bilgilerimiz daha azdır: On İki Levha Yasası'nın bize ulaşan parçaları intiharlardan söz etmemektedir. Bununla birlikte, bu yasa Yunan yasalarından büyük ölçüde esinlenmiş olduğundan, benzer hükümler içermekte olduğu düşünülebilir. Hiç değilse Servius, *Aeneis*'e ilişkin açıklamalarında[19] bize, yüksek dereceli rahiplerin kitaplarına dayanarak, kendini asan kişilerin cenaze töreninden yoksun kılındığını bildirmektedir. Lanuvium'daki bir dinsel derneğin tüzüğü, aynı cezayı ilan ediyordu.[20] Servius'un sözünü ettiği yıllık yazarı Cassius Hermina'ya göre, Kibirli Tarquinius bir intihar salgınıyla mücadele için bu yolla ölenlerin cesetlerinin işkence edildikten sonra çarmıha gerilmesini ve yırtıcı kuş ve hayvanlara yem edilmesini emretmişti.[21] İntihar edenlere cenaze töreni yapmama âdeti, hiç ol-

16 *Melet.* Ed. Reiske, Altenburg, 1797, s. 198 vd.
17 Valerius Maximus, 2, 6, 8.
18 Valerius Maximus, 2, 6, 7.
19 XII, 603.
20 Bkz. Lasaulx, *Über die Bücher des Königs Numa,* Studes d'antiquite classique adlı yapıtında. Biz Geiger, s. 63'den anıyoruz.
21 Servius, *a.g.k.,* – Pline, *Hist. nat.* XXXVI, 24.

mazsa ilke olarak, süregitmiş görünüyor, çünkü Digestus'ta bunlar yazılıdır: *Non solent atem lugeri suspendiosi nec qui manus sibi intulerunt, non taedio vitae, sed mala conscientia.*[22]

Ama Quintilianus'un bir yazısına göre[23] Roma'da, oldukça geç bir döneme değin, Yunanistan'da gözlemlediğimize benzeyen ve yukarıdaki hükümlerin katılığını azaltmaya yönelik olan bir kurum vardı. Kendini öldürmek isteyen Roma yurttaşı nedenlerini Senato'ya sunmak zorundaydı; Senato da bunların kabul edilebilir olup olmadığını kararlaştırıyor, hatta ölümün türünü de belirtiyordu. Roma'da böyle bir uygulamanın gerçekten olduğuna bizi inandıran şey, imparatorlar döneminde bile orduda bir ölçüde devam etmiş olmasıdır. Askerlik görevinden kaçınmak için kendini öldürmeye kalkışan asker ölüm cezasına çarptırılıyordu; ama eğer bağışlanabilir bir nedenin etkisi ile bunu yaptığı saptanabilirse, yalnızca askere alınmakla yetiniliyordu.[24] Ve eğer bu hareketi askerlikteki bir kusurundan dolayı duyduğu vicdan azabının etkisiyle yapılmış idiyse, vasiyeti yok sayılıyor ve malları hazineye kalıyordu.[25] Zaten Roma'da intihara yol açmış olan güdüleri göz önünde bulundurmak, bu olaya ilişkin ahlaki ve hukuki değerlendirmede her zaman kesinlikle çok önemli bir yer tutmuştur. Şu ilke de bundan doğmuştur: "*Et merito si sine causa gibi manus intilit, peniendus est: qui enim sibi non pepercit, multo minus aliis parcet.*"[26] Kamu vicdanı, genel kural olarak intiharı kınamakla birlikte, kimi durumlarda buna izin verme hakkını kendinde saklı tutuyordu. Böyle bir ilke, Quintilianus'un sözünü ettiği kuruma temel olan ilkeyle yakın bir benzerlik içindeydi; ve bu ilke Roma yasaları içinde öylesine bir temel yer tutmaktaydı ki, imparatorlar dönemine değin uygulamada kaldı. Yalnız, zamanla meşru özürlerin listesi uzadı. Sonunda hemen yalnız bir

22 III, başlık II, kitap 2, par. 3.
23 *Inst. Orat.*, VII, 4, 39. – *Declam*, 337.
24 *Digestus*, kitap XLIX, başlık XVI, yasa 6 par. 7.
25 *A.g.k.*, kitap XXVIII, başlık III yasa 6 par. 7.
26 *Digestus*, Kitap XLVIII, başlık XXI, yasa 3 par. 6.

causa injusta kaldı: Bir cezai mahkûmiyetin sonuçlarından kurtulma arzusu. Hatta bu arzuya hoşgörü gösterilmesini kabul etmeyen yasanın bile uygulanmadan kaldığı bir zaman geldi.[27]

Eğer kent devletten, elcil intiharın yaygın olduğu ilkel topluluklara inilirse, buralarda uygulanması olası yasama konusunda kesin herhangi bir şey söylemek güçtür. Bununla birlikte intihara karşı gösterilen yakınlık, onun resmen yasaklanmış olmadığını düşündürmektedir. Yine de her durumda hoş karşılanmadığı söylenebilir. Ama bu bakımdan durum ne olursa olsun, şu bir gerçek ki, bu aşağı aşamadan geçmiş olan ve hakkında bilgi sahibi olduğumuz bütün toplumlar içinde bireye kendisini öldürme hakkını sınırsız olarak tanıyan bir tanesi bile yoktur. Gerçi İtalya'da olduğu gibi eski Yunanistan'da da intihar konusundaki eski kuralların hemen tümden uygulanmadan kaldığı bir dönem olmuştur. Ama bu yalnız kent devlet düzeninin kendisinin çökmeye başladığı bir dönemde olmuştur. Bu bakımdan bu geç kalmış hoşgörü, izlenen bir örnek olarak sunulamaz. Çünkü, açıkça, bu toplumların o sırada geçirmekte oldukları ağır karışıklık durumuyla ilgili bir şeydi. Bir hastalıklı durumun göstergesiydi.

Bu birkaç geriye dönüş örneği bir yana bırakılırsa, intiharın böylesine genel ölçüde cezalandırılması, kendi başına öğretici ve aşırı hoşgörülü ahlakçıları duraksamaya yöneltecek bir olgudur. Bir yazarın, herhangi bir düzen adına insanlığın ahlaki vicdanına karşı bu ölçüde başkaldırmayı göze alabilmesi için kendi mantığının gücüne çok güveniyor olması gerekir; yok eğer bu yasaklamanın geçmişe özgü olduğunu düşünerek günümüzde kaldırılmasını istiyorsa, önce yeni çağlardan bu yana toplu yaşamın temel koşullarında derin bir değişimin olduğunu kanıtlamalıdır.

Ama bizim bu çalışmamızdan, bundan daha anlamlı ve böyle bir kanıtlamaya hemen de olanak bulunmadığını ortaya koyan bir sonuç çıkmaktadır. Değişik halkların benimsediği yasaklayıcı önlemler arasındaki ayrın' farklarını bir yana bıra-

27 Cumhuriyetin sonuna ve imparatorluğun başlangıcına doğru; bkz. Geiger, s. 69.

kırsak, intiharla ilgili yasamanın iki dönemden geçtiğini görürüz. Birincisinde bireyin kendisini, kendi kararıyla yok etmesi yasaklanmıştır; ama devlet ona bu izni verebilir. Edim yalnız bütünüyle bireylerin işi olduğu ve ortaklaşa yaşamın organları ona katılmadığı zaman ahlakdışı sayılmaktadır. Belli koşullarda toplum bir tür çaresiz kalmakta ve ilke olarak yasakladığı şeyi bağışlamaya razı olmaktadır. İkinci dönemde, intiharı reddetme kesin ve istisnasızdır. Bir insan yaşamını harcama yetkisi, bir suçun cezası olma durumu dışında[28] artık yalnız ilgili bireylere değil, topluma bile tanınmamaktadır. Artık ne bireye ne de topluma böyle bir hak tanınmamaktadır. İntihar da, ona katılanlar kimler olursa olsunlar, kendi başına ahlakdışı sayılmaktadır. Böylece tarihte günümüze doğru gelindikçe yasaklayıcı tutum gevşemek şöyle dursun daha da katılaşmıştır. Öyleyse, kamu vicdanı bugün bu konuda daha az kesin-tutumlu görünüyorsa, bu sarsıntı durumu rastlantısal ve geçici nedenlerden ileri geliyor olmalıdır; çünkü, ahlaki evrimin yüzyıllar boyunca aynı yönde ilerledikten sonra böylesine geri bir duruma düşmesi her türlü olasılığın dışındadır.

Gerçekten de ona bu yönü vermiş olan düşünceler hâlâ canlıdır. Kimi kez intiharın yasaklanması ve yasaklanmasının uygun olması, insanın kendini öldürmekle topluma karşı yükümlülüklerinden kaçmasından dolayıdır, denmiştir. Ama eğer yalnızca bu düşünceyle hareket ediyor olsaydık, eski Yunan'da olduğu gibi toplumu, yalnızca kendi yararı için koymuş olduğu bir yasağı dilediği gibi kaldırmakta da özgür bırakmamız gerekirdi. Topluma bu yetkiyi vermiyorsak bu, intihar edeni yalnızca topluma karşı bir kötü borçlu olarak görmediğimizden dolayıdır. Çünkü bir alacaklı alacağını her zaman için bağışlayabilir. Ayrıca eğer intiharın yasaklanması yalnızca bundan dolayı olsaydı, bireyin devlete bağımlılığı arttıkça onun da çok kesinlik kazanması gerekirdi; bu bakımdan en yüksek dereceye ilkel toplumlarda ulaşırdı. Oysa, tam tersine, bireyin hakları devletin hakları karşısında geliştikçe, intiharın yasak-

28 Artık bu hakkın bu durumda bile topluma tanınmasına karşı çıkılmaktadır.

lanması da daha güçlenmektedir. Eğer Hıristiyan toplumlarda bu yasaklama öylesine kesin ve katı olmuşsa, bu değişmenin nedeni, bu halkların devlet anlayışı değil, insan kişiliği konusunda oluşturdukları yeni anlayıştır. Onların gözünde insan kişiliği, kimsenin el kaldıramayacağı kutsal bir şey, hatta en kutsal şey olmuştur. Kuşkusuz kent devleti düzeninde, birey artık ilkel topluluklardaki kadar silik bir durumda değildi. Daha o zaman ona toplumsal bir değer tanınıyordu; ama bu değerin tümüyle devlete ait olduğu düşünülüyordu. Bu bakımdan kent devlet bireyin yaşamı üzerinde bir işlemde bulunabilirdi ama, bireyin kendisi kendi üzerinde aynı haklara sahip olamazdı. Ama bugün birey, onu hem kendi kendisinin hem de toplumun üstüne çıkaran bir tür saygınlık kazanmıştır. Kendi davranışlarıyla bu insanlık niteliklerini yitirmedikçe, bütün dinlerin tanrılarına tanıdıkları ve onları ölümlü her şeyin karşısında dokunulmaz kılan *kendine özgü* niteliğe bir tür katılıyor gibidir. Bundan dolayı ona karşı her saldırı, bizde bir günah etkisi yapmaktadır. İntihar da bu saldırılardan biridir. Darbenin hangi elden geldiği önemli değildir; bizde bulunan ve başkalarında olduğu gibi kendimizde de saygı göstermemiz gereken bu kutsallık niteliğine aykırı düştüğü için bizi çok yaralamaktadır.

Demek ki intihar, bütün ahlakımızın temelindeki bu insan kişiliğine derin saygıya aykırı düştüğü için reddedilmektedir. Bizim intiharı, eski çağ uluslarından tamamıyla başka türlü anlamakta olmamız, bu açıklamayı doğrulamaktadır. Eskiden intihar, yalnızca devlete karşı işlenmiş basit bir yurttaşlık kusuru olarak görülüyordu; din bu konuyla hiç ilgilenmiyordu.[29] Tersine, bugün asıl olarak dinsel nitelikteki bir hareket haline geldi. Onu mahkûm eden kilise kuralları oldu; laik iktidarlar, intiharı cezalandırırken, dinsel makamı izlemekten ve yansılamaktan başka bir şey yapmış değildirler. Tanrının bir parçası olan ölümsüz bir ruhumuz olduğu için kendi kendimiz için kutsalızdır. Tanrıdan bir parça olduğumuz içindir ki tam olarak hiçbir dünyevi varlığa ait değilizdir.

29 Bkz. Geiger, *a.g.k.*, s. 58, 59.

Ama eğer intiharı meşru olmayan davranışlar arasında saymamıza neden bu ise, bu suçlamanın artık temelsiz kaldığı sonucuna varmamız gerekmez mi? Gerçekten de bilimsel eleştiri böyle mistik anlayışlara en küçük bir değer bile vermemekte, insanda herhangi bir insanüstü şey bulunacağını kabul etmemektedir. Böyle düşündüğü içindir ki Ferri, *Omicidio-Suicidio* adlı kitabında her türlü intihar yasaklamasının geçmişten kalma ve ortadan kalkmaya yazgılı bir kalıntı olarak sunabileceğine inanmıştır. Bireyin kendisinin dışında bir amacı olabileceği görüşünün rasyonalist açıdan saçma olduğunu düşünerek, yaşamımıza son vermekle ortak yaşamın yararlarından vazgeçemekte her zaman için özgür olduğumuz sonucunu çıkarmıştır. O'na göre yaşama hakkı mantık açısından ölmek hakkını da içermektedir.

Ama bu tartışma biçimi birdenbire biçimden öze, duyduğumuzu anlatmada kullandığımız sözlü anlatımdan duygunun kendisine ilişkin sonuçlar çıkarmaktadır. Kuşkusuz kendi başlarına ve soyut olarak alındıklarında insan kişiliğine duyduğumuz derin saygıyı anlatmada kullandığımız dinsel simgeler, gerçeğe uygun değildirler ve bunu kanıtlamak da kolaydır; ama bundan, bu saygının kendisinin nedensiz olduğu sonucu çıkmaz. Tersine bunun hukukumuzdaki ve ahlakımızdaki çok önemli rolü, bizi böyle bir yoruma gitmemek için uyarmalıdır. Bu bakımdan söz konusu anlayışı lafzıyla değil özüyle alıp incelemeli ve nasıl oluştuğunu araştırmalıyız; o zaman, onun yaygın anlatış biçimi kaba olmakla birlikte, yine de nesnel bir değeri olduğunu görürüz.

Gerçekten birey kişiliğine tanıdığımız bu bir tür aşkınlık, ona özgü bir nitelik değildir. Başka bir yerde de görülür. Bu, belli yoğunluktaki bütün toplumsal duyguların ilişkili oldukları nesneler üzerinde bıraktıkları bir işarettir. Kendileri toplumdan kaynaklandıkları için, hareketlerimizi yönettikleri amaçlar da ancak toplumsal olabilirler. Toplumun bizimkilerden farklı olan gereksinimleri vardır. Bu bakımdan bize esinlendirdiği hareketler, bizim bireysel eğilimlerimize göre değildirler; bun-

ların amacı bizim özel çıkarımız olmayıp, daha çok özverilerden ve vazgeçmelerden kuruludur. Oruç tutarken, Tanrının hoşuna gitmek için kendimi köreltirken, çoğunlukla anlamını ve kapsamını bilmediğim bir saygı için kendimi bir sıkıntıya sokarken, vergilerimi öderken, emeğimi ya da yaşamımı devlete adarken kendime ait bir şeylerden vazgeçmekteyim ve bencilliğimizin bu vazgeçmelere karşı gösterdiği dirence karşılık, bunların bizden bağımlısı olduğumuz bir güç tarafından istendiğini kolaylıkla fark ederiz. Bize bu vazgeçişi buyuran sese ne kadar kendiliğinden bir biçimde uyarsak uyalım, yine de bize içgüdününkinden farklı, buyurucu bir sesle seslendiğini hissederiz. Bu yüzdendir ki, kendisini bilinçlerimizin içinde duyursa da, onu bir çelişkiye düşmeden kendi sesimiz sayamayız. Kendi duygularımız gibi bunu daha başka kaynaklara bağlarız; onu dışarıya yansıtırız, bize emrettiğine ve biz de ona uyduğumuza göre, dışımızda ve bize üstün diye algıladığımız bir varlığa atfederiz. Bize aynı kaynaktan geliyor görünen her şey doğal olarak aynı niteliklere bürünür. Bu dünyanın ötesinde bir başka dünya tasarlamaya ve onu başka türden gerçeklerle donatmaya zorlanmamız işte böyle olmuştur.

Dinlerin ve ahlakların temelindeki bütün bu aşkınlık düşüncelerinin kökeni böyledir, çünkü ahlaki yükümlülük başka türlü açıklanamaz. Kuşkusuz bu düşüncelere genellikle verdiğimiz somut biçim bilimsel olarak hiçbir değer taşımaz. Bunların temelinde ister özel nitelikli bir kişisel varlık, isterse ahlak ülküsü adı altında belirsiz bir biçimde yücelttiğimiz herhangi bir soyut güç bulunduğunu düşünelim, bunların hepsi olguları doğru bir biçimde yansıtmayan eğreti tasarımlardır. Ama simgeledikleri *süreç* yine de gerçektir. Bütün bu durumlarda bizi aşan bir makam, yani toplum tarafından harekete geçirildiğimiz ve onun bizi bağladığı amaçların gerçek bir ahlaki üstünlüğünden yararlandığı yine de doğrudur. Eğer böyle ise insanların hissettikleri bu üstünlüğü tasarlarken başvurdukları yaygın anlayışlara yöneltilebilecek bütün itirazlar, onların gerçekliğini hiçbir suretle azaltamaz. Bu eleştiri yüzeyseldir ve sorunun

özüne dokunmamaktadır. Bu bakımdan, insan kişiliğini yüceltmenin çağdaş toplumlarda izlenen ve izlenmesi gerekli bir amaç olduğu saptanabilirse, bu ilkeden kaynaklanan bütün ahlaki düzenlemeler, genellikle nasıl haklı gösterilmekte olursa olsun, bizzat bu olgu tarafından haklı kılınmış olur. Halkın doyurucu bulduğu nedenler eleştirilebilse de, bunlara tam kapsamlarını vermek için bir başka anlatıma kavuşturmak yeter.

Bu amaç çağdaş toplumların izlediği amaçlardan biri olmakla da kalmıyor; toplumların kendilerini başka her türlü amaçtan artan bir ölçüde koparmakta olması tarihin bir yasasıdır. Başlangıçta toplum her şeydir, birey ise hiçbir şey. Bundan dolayı en yoğun toplumsal duygular bireyi topluma bağlayan bağlardır; toplum kendi kendisinin amacıdır. Ama durum yavaş yavaş değişir. Toplumların yoğunluğu ve hacmi arttıkça daha karmaşık olurlar, iş bölünür, bireysel farklar çoğalır[30] ve aynı bir insan kümesinin tüm üyeleri için, hepsinin insan olması dışında, artık hiçbir ortaklaşa şeyin kalmadığı anın yaklaştığı görülür. Bu koşullarda toplumsal duyarlılığın, bütün gücüyle, kendisine kalan bu biricik konuya sarılması ve bizzat bu yolla ona her şeyin üstünde bir değer vermesi kaçınılmaz olur. İnsan kişiliği bütün yürekleri aynı biçimde etkileyen tek şey olduğuna göre, bütün gözlerde olağanüstü bir önem kazanmamasına olanak yoktur. Böylece bütün insani amaçların üstüne yükselir ve dinsel bir nitelik alır.

Bu insana tapınma, görüldüğü gibi, daha önce sözünü ettiğimiz ve intihara götürücü olduğunu belirttiğimiz bencil bireycilikten tamamıyla başka bir şeydir. Bireyleri toplumdan, onları aşan her türlü amaçtan koparmak şöyle dursun, onları aynı düşünce içinde birleştirir ve aynı işin hizmetçileri yapar. Çünkü böylece toplumun sevgi ve saygısının hedefi olarak sunulan insan, her birimizin olduğu gibi elle tutulan, görgül insan değildir; her ulusun tarihinin her anında algıladığı biçimiyle genel olarak insandır. İdeal insanlıktır. Demek ki, söz konusu olan şey her bireyi kendi kendisi ve özel çıkarları üzerinde odaklaş-

30 Bkz. Bizim *Division du travail social,* kitap II.

tırmak değil, onu insan türünün genel çıkarlarına uygun davranmaya yöneltmektir. Böyle bir amaç onu kendi dışına çıkarır; kişisel olmayan, kişisel çıkarlardan soyutlanmış bulunan bu amaç bütün bireysel kişiliklerin üzerinde yer alır; her ülkü gibi bu amaç da ancak gerçeğe üstün ve ona egemen olarak kavranabilir. Hatta, bütün toplumsal etkinliklerin bağlı kılındığı amaç olduğuna göre, toplumlara da egemendir. Bundan dolayı, bu ülküyü istediği gibi kullanmak artık bu toplumların hakkı değildir. Biz onların da var olmaya hakları olduğunu kabul ederken onlar kendilerini bu ülküye bağımlı kılmakta ve artık onu bilmezlikten gelme hakkını yitirmektedir; hele bireyin onu bilmeme hakkı hiç kalmamaktadır. Böylece bizim manevi varlık olarak onurumuz, artık kent devletin bir malı olmaktan çıkmaktadır; ama bu yüzden bizim malımız da olmamaktadır ve biz de onu dilediğimiz gibi kullanma hakkına sahip değiliz. Gerçekten de bize üstün bir varlık olan toplumun kendisi bu hakka sahip değilse, biz nasıl sahip olabiliriz?

Bu koşullar altında intiharın ahlakdışı edimler arasına konulması kaçınılmazdır; çünkü temel ilkesiyle bu insanlık dinini inkâr eden bir edimdir. Kendini öldüren insanın yalnız kendisine karşı haksızlık ettiği, toplumun eski *Volenti non fit injuria* öncülü gereğince, karışmaya hakkı bulunmadığı söylenmektedir. Bu yanlıştır. Toplum incinmektedir, çünkü bugün en çok saygı gören ahlaki özdeyişlerinin üzerine dayandığı ve üyeleri arasındaki tek bağı kuran, gelişigüzel saldırılabilecek olsa zayıflayacak olan duygusu zarar görmektedir. Bu duygu ihlal edildiğinde, eğer ahlaki vicdan buna karşı koymayacak olursa en küçük bir otoritesi kalabilir mi? İnsan kişiliği ne bireyin ne de toplumun dilediği gibi davranamayacağı kutsal bir şey sayıldığına ve sayılması gerektiğine göre buna karşı her saldırının yasaklanması gerekir. Hem suçlunun hem de kurbanın aynı kişi olması önemli değildir: Bu edimden doğan toplumsal kötülük, bunun acısını bizzat yapan çekiyor diye ortadan kalkmamaktadır. Eğer bir insan yaşamını mahvetme olgusu, kendi başına ve genel olarak bir günah sayılarak insanları isyan ettiriyorsa, bu-

na hiçbir durumda hoşgörü gösterilemez. Bu noktada ödün veren bir toplumsal duygu çok geçmeden tüm gücünü yitirir.

Bununla birlikte intihara karşı geçmiş yüzyıllarda uygulanan acımasız cezalara yeniden dönmek gerektiğini de söylemek istemiyoruz. Bunlar, geçici koşulların etkisi altında bütün bir kamusal cezalandırma sisteminin aşırı katılıkla güçlendirildiği bir çağda konulmuş cezalardır. Ama ilkeyi, yani kendini öldürme yasağını sürdürmek gerekir. Geriye bu yasaklamanın hangi dış belirtilerle ortaya konması gerektiği kalıyor. Ahlaki yaptırımlar yeterli midir, yoksa hukuki yaptırımlar mı gereklidir, gerekliyse ne tür yaptırımlar olmalıdır? Bu, gelecek bölümde üzerinde duracağımızbir uygulama sorunudur.

II

Ama intiharın ahlaka aykırılığının derecesini saptamak için, önce ahlakdışı edimlerle, özellikle cinayet ve cürümlerle arasındaki ilişkileri araştıralım.

Bay Lacassagne'a göre, intiharların sayısındaki değişmeler ile mala karşı işlenen suçların (ağır hırsızlık, kundaklama, hileli iflas) sayısındaki değişmeler arasında düzenli olarak ters orantılı bir ilişki vardır. Bu görüş, O'nun adına öğrencilerinden biri olan Doktor Chaussinand tarafından, *Contribution à l'étude de la statistique criminelle*[31] adlı yapıtında savunulmuştur. Ama görüşü destekleyecek hiçbir kanıt gösterilmemektedir. Bu yazara göre bunların birbirine ters yönde değişmekte olduklarını görmek için iki eğriyi karşılaştırmak yeter. Gerçekte ise bunlar arasında ne doğru ne ters yönde herhangi bir ilişkinin izini bulmaya olanak yoktur. Gerçi 1854'den başlayarak intiharlar artarken, mala karşı işlenen suçların sayısında bir azalma görülmektedir. Ama bu azalma bir ölçüde gerçek dışıdır; çünkü hemen aynı tarihte mahkemelerin kimi suçları ağır ceza

31 Lyon, 1881. 1887'de Roma'da toplanan suçbilim kongresinde Bay Lacassagne, bu kuramın kendisine ait olduğunu söylemiştir.

suçu olmaktan çıkarıp ceza mahkemelerinde gördürmeye başlatmalarından ileri gelmektedir. Böylece bu tarihten başlayarak kimi bozuk davranışlar cinayetler sütunundan çıkmış, cürümler sütununa girmiştir; bugün artık yerleşmiş bulunan bu yargı uygulamasından en çok etkilenenler mala karşı işlenmiş suçlardır. Bu bakımdan istatistikler bunların sayısını az gösteriyorsa, bu yalnızca sayma yönteminden ileri geliyor olabilir.

Ama bu azalma gerçek bile olsa, hiçbir şey anlatmaz; çünkü 1854'den sonra iki eğri birbirine ters gitmekle birlikte, 1826'dan 1854'e değin mala karşı işlenen suçlar eğrisi ya, daha yavaş da olsa, intiharlar eğrisi ile aynı zamanda yükselmekte, ya da değişmeden kalmaktadır. 1831-35 arasında yılda ortalama 5.095 davalı vardı; bundan sonraki beş yılda 5.732'ye yükselmişti ve 1841-45 arasında hâlâ 4.918, 1846-50 arasında 4.992 idi, yani 1830'a göre yalnızca % 2 azalmıştı. Ayrıca iki eğrinin genel görünüşü de her türlü karşılaştırmayı önlemektedir. Mala karşı işlenen suçları gösteren eğri çok değişkendir, bir yıldan ötekine ani sıçramalar yaptığı görülür; görünüşteki bu kararsız evrimi kuşkusuz birçok rastlantısal koşulların sonucudur. Buna karşılık intiharları gösteren eğri tek biçim bir hareketle düzenli olarak yükselmektedir; çok seyrek istisnalar bir yana, ne şiddetli yükselmeler ne de beklenmedik düşmeler göstermez. Yükselişi sürekli olup yavaş yavaş artan bir hız gösterir. Gelişmeleri birbirinden böylesine farklı olan iki olay arasında herhangi bir bağ bulunamaz. Ayrıca Bay Lacassagne bu görüşünde yalnız kalmış görünüyor. Ama bir başka kuram daha vardır ki böyle değildir; bu kurama göre intihar kişilere karşı işlenmiş suçlarla ve özellikle öldürme suçlarıyla bağlantılıdır. Bu görüşün pek çok savunucusu vardır ve ciddi bir biçimde incelenmesi yerinde olur.[32]

32 Kaynakça: Guerry, *Essai sur la statistique morale de la France.* – Cazauvieilh, *Du sucide, de l'Aliénation mentale et des crimes contre les personnes, comparés dans leurs rapports réciproques,* 2. cilt, 1840. – Despine, *Psychologie natur.,* s. 111. – Maury, *Du mouvement moral des sociétés, Revue des Deux-Mondes*'da, 1860. – Morselli, *Il suicido* s. 243 vd. – *Actes a premier congrès international d'Anthropologie criminelle,* Torino, 1886-87, s. 202 vd. – Tarde, *Criminalité comparée,* s. 152 vd. – Ferri, *Omicidio-suicidio,* 4. basım, Torino, 1895, s. 253 vd.

Daha 1833'te Guerry, güney illerinde kişilere karşı işlenen suçların kuzey illerindekinden iki kat daha fazla olduğunu, intihar bakımından ise durumun bunun tam tersi olduğunu belirtmekteydi. Daha sonra Despine, kan dökücü suçların en çok olduğu 14 ilde bir milyon kişi başına yalnızca 30 intihar düşerken, aynı suçların çok daha seyrek görüldüğü öbür 14 ilde 82 intihar olduğunu hesapladı. Aynı yazar, Seine'de 100 dava içinde yalnızca 17'sinin kişiye karşı işlenmiş suçlar olduğunu ve bir milyon kişi başına ortalama 427 intihar görüldüğünü, buna karşılık Korsika'da kişiye karşı işlenmiş suçların % 83, intiharların ise yalnızca bir milyonda 18'den ibaret olduğunu eklemektedir.

Ancak İtalyan kriminoloji okulu ele alıncaya değin bu gözlemler pek dikkati çekmemişti. Özellikle Ferri ve Morselli bunları bütün bir doktrine temel yaptılar.

Onlara göre intiharlar ile adam öldürme arasındaki karşıtlık, kesinlikle genel bir yasa oluşturmaktadır. İster bunların yeryüzündeki dağılımı, isterse zaman içindeki evrimi söz konusu olsun, bunların her yerde birbirine ters yönde geliştikleri görülmektedir. Ama bu karşıtlık, bir kez kabul edilince, iki ayrı biçimde açıklanabilir, Ya adam öldürme ile intihar birbirlerine öylesine karşıt ve ters iki akımdır ki, biri daralmadıkça öbürü genişleyemez; ya da bunlar aynı kaynaktan beslenen ve bu nedenle bir yöne yönelebilmek için öbüründen aynı ölçüde çekilmek zorunda olan tek ve aynı bir akımın iki değişik kanalıdırlar. İtalyan suçbilimcileri bu iki açıklamadan ikincisini benimsemektedirler. Bunlar intiharı ve adam öldürmeyi aynı bir durumun iki belirtisi, aynı bir nedenin kimi kez bir biçimde, kimi kez bir başka biçimde beliren, ama aynı zamanda her iki biçim altında birden ortaya çıkmayan iki etkisi saymaktadırlar.

Onları bu yorumu yeğlemeye yönelten şey, onlara göre bu iki olayın kimi bakımlardan gösterdiği karşıtlığın her türlü benzerliği önlemediğidir. Kimi koşullarda ters orantılı olarak değişiyorlarsa, kimi koşullardan da aynı biçimde etkilenmektedirler. Morselli, örneğin hava sıcaklığının her iki olay üzerinde

aynı etkiyi yaptığını söylemektedir; her ikisi de yılın aynı anında, sıcak mevsim yaklaştığında en yüksek düzeylerine çıkmaktadırlar; her ikisi de erkeklerde kadınlara göre daha sık görülmektedir; ve son olarak Ferri'ye göre her ikisi de yaşla birlikte artmaktadır. Demek ki kimi bakımlardan birbirlerine karşı olmakla birlikte bir ölçüde de aynı niteliktedirler. Oysa onları benzer biçimde değişmeye yönelten etkenlerin hepsi bireyseldir; çünkü ya doğrudan doğruya kimi organik durumlarda (yaş, cinsiyet) oluşmakta, ya da manevi –yönüyle– birey üzerinde ancak fiziksel –yönüyle– birey aracılığıyla etkide bulunabilen kozmik çevre etkenleridir. Demek ki intihar ile adam öldürmenin birbirine karışması bireysel durumlardan dolayıdır. Bireyi bir öneğilimle bunlardan birine ya da öbürüne yönelten ruhsal yapının aynı olduğu düşünülmektedir: Her iki eğilim tek bir bütünü oluşturmaktadırlar. Ferri ile Morselli, Lombroso'yu izleyerek bu mizacı tanımlamaya bile çalışmışlardır. Onlara göre bu mizacı niteleyen şey, kişiyi elverişsiz bir konuma sokan organizmadaki bir çöküntüdür. Onlara göre katil ile intihar eden kişinin her ikisi de yozlaşmış ve güçsüz kişilerdir. Her ikisi de toplumda rol oynama yeteneğinden aynı ölçüde yoksun olduğundan yenik düşmeleri kaçınılmazdır.

Yalnız, kendi başına bu yönlerden herhangi birine özel bir eğilim göstermeyen bu benzersiz öneğilim, yine bu yazarlara göre toplumsal çevrenin niteliğine bağlı olarak adam öldürme ya da intihar biçimlerinden birini almaktadır; işte gerçekte birbirine karşıt olmakla birlikte temelde aynı olan bu iki olay böylece ortaya çıkmaktadır. Genel olarak geleneklerin barışçıl ve yumuşak olduğu, insan kanı akıtmaktan tiksinti duyulan yerde, sözü edilen çökmüş kişi içine kapanır, güçsüzlüğünü kabul eder ve doğal ayıklanmanın etkilerinden daha çabuk davranarak yaşamına son verir ve böylece mücadeleden çekilir. Buna karşılık ortalama ahlakın daha katı bir nitelik gösterdiği, insan yaşamına daha az saygı duyulan yerde bu kişi baş kaldırır, topluma savaş ilan eder, kendini öldürmek yerine başkasını öldürür. Kısaca kendini öldürmek ile başkasını öldürmek iki

şiddet eylemidir. Ama kimi kez bunlara yol açan şiddet toplumsal çevrede herhangi bir dirençle karşılaşmadığından orada yaygınlaşır ve o zaman adam öldürme biçimini alır; kimi kez de kamu vicdanının baskısı altında dışarıya boşalmaktan alıkonulduğundan, kendi kaynağına döner ve bizzat kaynaklandığı kişi onun kurbanı olur.

Demek ki intihar, bu yazarlara göre, değişmez ve hafiflemiş bir adam öldürme biçimidir. Bu niteliği ile, neredeyse hayırlı bir şey gibi görülmektedir; çünkü bir iyilik değilse bile, hiç olmazsa daha hafif olan ve bizi daha beterinden sakınan kötülüktür. Hatta bastırıcı önlemlerle yasaklanmaya çalışılmaması gereken bir şey gibi bile görünmektedir; çünkü önlemeye çalışırken, bu kez adam öldürme eğilimi serbest bırakılmış olur. İntihar, açık bırakılmasında yarar bulunan bir güvenlik kapakçığı gibidir. Kesinlikle, bizi az sayıdaki yararsız ya da zararlı kişilerden, topluma karışmasına gerek kalmadan, bu nedenle de mümkün olan en kolay ve en masrafsız bir biçimde kurtarmak gibi çok büyük bir yararı vardır. Bu gibi kişileri toplumun şiddet kullanarak bağrından söküp atmasından ise, onların kendi kendilerini, tatlılıkla ortadan kaldırmasına izin vermek daha iyi olmaz mı?

Bu ustaca savın geçerli bir dayanağı var mıdır? Soru iki yönlüdür ve her birinin ayrı ayrı incelenmesi gerekir. Cinayetin ve intiharın ruhbilimsel koşulları aynı mıdır? Bunlara yol açan toplumsal koşullar arasında karşıtlık var mıdır?

III

Bu iki olayın ruhbilimsel birliğini kanıtlamak için üç olgu öne sürülmüştür.

Önce cinsiyetin intihar ve adam öldürme üzerindeki benzer etkisi söz konusu edilmektedir. Gerçekte ise cinsiyetin bu etkisi organik nedenlerden çok daha fazla toplumsal nedenlerin bir sonucudur. Kadının fizyolojik yapısı erkeğinkinden

farklı olduğu için kendisini daha çok ya da az öldürüyor değildir; bu, toplu yaşama aynı biçimde katılmadığından dolayıdır. Ama bundan başka kadının bu iki türlü ahlakdışı harekete karşı duyduğu tiksinti hiç de aynı ölçüde değildir. Gerçekten yalnız kadının tekelinde olan cinayet türleri bulunduğu unutuluyor; bunlar çocuk öldürmeler, düşükler ve zehirlenmelerdir. Olanak bulduğu her seferinde kadın, erkek kadar ya da ondan daha sık cinayet işlemektedir. Oettingen'e göre[33] aile içi cinayetlerin yarısı kadına aittir. Görüldüğü gibi kadının doğal olarak yapısı nedeniyle başkasının yaşamına daha büyük bir saygı duyduğunu varsaymamız için hiçbir neden yoktur; yalnızca yaşama daha az katıldığı için fırsatları daha azdır. Kanlı cinayetlere yol açan nedenler, kadın daha çok bunların etki alanı dışında kaldığından, onu erkeğe göre daha az etkilemektedir. Kadının rastlantısal ölümlerden daha az etkilenmesi de aynı nedenden dolayıdır; bu tür 100 ölümün yalnızca 20'si kadınlara aittir.

Kaldı ki isteyerek yapılmış bütün öldürmeler, tasarlamadan öldürmeler, tasarlayarak öldürmeler, anne ya da babasını öldürmeler, çocuk öldürmeleri, zehirlemeler, tek bir başlık altında toplandığında bile, kadının bu bütün içerisindeki payı yine çok yüksektir. Fransa'da 100 cinayetin 38 ya da 39'u, hatta eğer düşükler hesaba katılırsa 42'si kadınlar tarafından işlenmektedir. Bu oran Almanya'da % 51, Avusturya'da % 52'dir. Gerçi bu hesaplamaya istenç dışı adam öldürmeler katılmamaktadır; ama zaten adam öldürme ancak isteyerek yapıldığı zaman gerçekten adam öldürme demektir. Öte yandan kadına özgü olan cinayetler, yani çocuk öldürmeleri, düşükler, aile içi cinayetler, nitelikleri gereği keşfedilmeleri güç cinayetlerdir. Bu bakımdan bunların bir çoğu adalete ve istatistiklere ulaşmamaktadır. Kadının, erkeğe göre çok daha sık beraat ettiği yargılama aşamasında olduğu gibi, ilk soruşturma aşamasında da büyük bir olasılıkla aynı hoşgörüden yararlandığı düşünülürse, iki cins arasında adam öldürme bakımından önemli bir

33 *Moralstatistik*, s. 526.

fark bulunmadığı kesinlikle görülür. Oysa kadının intihara karşı bağışıklığının ne kadar büyük olduğu bilinmektedir.

Yaşın da intihar ve adam öldürme üzerine etkisi birbirinden farklı değildir. Ferri'ye göre intihar gibi adam öldürme de insanlar yaşlandıkça daha sık görülmektedir. Gerçi Morselli buna ters bir görüş belirtmiştir.[34] Gerçek şu ki bunlar arasında ne aykırılık, ne de uygunluk vardır. İntihar yaşlılık dönemine değin düzenli bir artış gösterdiği halde, tasarsız ve tasarlı cinayetler en yüksek noktasına hemen olgunluk çağıyla birlikte, yani 30-35 yaşlarına doğru ulaşmakta, ondan sonra da azalmaktadırlar. Çizelge XXXI'in gösterdiği budur. Burada intihar ile cinayetler arasında ne en ufak bir nitelik ayrılığı, ne de karşıtlık bulmaya olanak yoktur.

ÇİZELGE XXXI

Fransa'da tasarlı ve tasarsız cinayetlerle intiharların yaşlara göre değişimi

	Her yaştan 100.000 kişi başına düşen		Her cins ve yaştan 100.000 kişi başına düşen intiharlar	
Yaş	Tasarsız cinayetler	Tasarlı cinayetler	Erkekler	Kadınlar
16-21[35]	6.2	8.0	14	9
21-25	9.7	14.9	23	9
25-30	15.4	15.4	30	9
30-40	11.0	15.9	33	9
40-50	6.9	11.0	50	12
50-60	2.0	6.5	69	17
Daha Yukarı	2.3	2.5	91	20

34 *A.g.k.*, s. 333. Ama aynı yazar *Actes du congrès de Rome*'da s. 205'de bu karşıtlığın doğruluğu konusunda kuşku belirtmektedir.

35 İlk iki çağa ilişkin sayılar, cinayetler bakımından kesin olarak doğru değildirler, çünkü suç istatistikleri ilk dönemi 16 yaşından başlatıp 21 yaşına kadar sürdürmekte, oysa nüfus sayımları yaşlara göre toplam nüfusu 15-20 yaşlar için vermektedir. Ama bu küçük yanlış, çizelgeden çıkan genel sonuçların doğruluğuna hiçbir gölge düşürmemektedir. Çocuk öldürmelerinde aynı yüksek düzeye daha erken, 25 yaşına doğru ulaşılmakta ve azalma da çok daha hızlı olmaktadır. Nedeni kolayca anlaşılmaktadır.

Geriye hava sıcaklığının etkisi kalıyor. Kişiye karşı işlenen tüm cinayetler ele alındığında ortaya çıkan eğri İtalyan Okulu'nun görüşünü doğrular gibi görünüyor. İntiharlar eğrisi gibi hazirana kadar yükselmekte, ondan sonra aralığa değin düzenli olarak düşmektedir. Ama bu sonuç, 'kişiye karşı işlenen cinayetler' ortak başlığı altında, cinayetlerden başka onur kırıcı saldırılarla ırza geçme olaylarının da sayılmış olmasından ileriye gelmektedir. Bu cinayetler en yüksek düzeylerine haziranda ulaştığı ve yaşama yönelik saldırılardan çok daha fazla olduğu için, eğriye biçimini veren bunlar olmaktadır. Ama bunların adam öldürmeyle herhangi bir yakınlığı yoktur; bu bakımdan, eğer adam öldürme suçlarının yılın değişik anlarında nasıl değişmeler gösterdiği bilinmek isteniyorsa, bunu ötekilerden ayırmak gerekir. İşte bu yola gidildiğinde ve özellikle adam öldürme suçlarının değişik biçimleri birbirlerinden ayırt edildiğinde, artık hiçbir belirgin koşutluk görülmez (bkz. Çizelge XXXII).

ÇİZELGE XXXII

Değişik adam öldürme suçlarının aylara dağılımı [36] (1827-1870)

	Tasarsız adam öldürme	Tasarılı adam öldürme	Çocuk öldürmeleri	Öldürücü vurma ve yaralamalar
Ocak	560	829	647	830
Şubat	664	926	750	937
Mart	600	766	783	840
Nisan	574	712	662	867
Mayıs	587	809	666	983
Haziran	644	853	552	938
Temmuz	614	776	491	919
Ağustos	716	849	501	997
Eylül	665	839	495	993
Ekim	653	815	478	892
Kasım	650	942	497	960
Aralık	591	866	542	886

36 Chaussinand'a göre.

Gerçekten de intiharların, ocaktan yaklaşık hazirana kadar olan artışı ve yılın geriye kalan dönemindeki azalışı sürekli ve düzenli olduğu halde, tasarlı ve tasarsız cinayetler, çocuk öldürmeler, bir aydan öbürüne en kararsız dalgalanmaları göstermektedir. Bunların genel gidişi aynı olmadıktan başka, ne *en yüksek* ne de *en düşük* noktaları birbirleriyle çakışmamaktadır. Tasarsız cinayetlerin biri şubat öbürü ağustos ayında olmak üzere iki en yüksek noktası vardı; tasarlı cinayetlerin de yine iki en yüksek noktası olmakla birlikte biraz değişik olup, biri şubat öbürü de kasım ayındadır. Çocuk öldürmelerinde en yüksek nokta mayıstadır; öldürücü vurma suçlarında ise ağustos ve eylül aylarındadır. Aylık değil de mevsimlik değişmeler hesaplanacak olsa farklar yine aynı ölçüde belirgindir. Tasarsız öldürmeler güz aylarında hemen hemen yaz aylarındaki kadardır (1.974'e karşılık 1.968), kış aylarında ise bahardakinden daha fazladır. Tasarlı öldürmelerde ise kış başı çekmekte (2.621), onu güz izlemekte (2.569), sonra yaz (2.478) ve bahar (2.287) gelmektedir. Çocuk öldürmelerinde ilkbahar bütün öbür mevsimlerin önünde gitmekte (2.111) ve onu kış izlemektedir (1.939). Yaralamalar bakımından yaz ve güz aynı düzeydedir (birincisinde 2.854, ikincisinde 2.845); sonra bahar gelmekte (2.690) ve onu az farkla kış izlemektedir (2.653). Daha önce gördüğümüz gibi intiharların dağılışı bundan çok farklıdır.

Bundan başka eğer intiharlar bastırılmış bir adam öldürme eğiliminden ibaret olsa idi, cani ve katillerin, tutuklanıp da bu sadırgan içgüdüleri kendilerinin dışında bir yerde boşalma olanağını yitirdiğinde, bu kez kendilerine yönelmesi gerekirdi. Yani tutuklanmanın etkisi altında adam öldürme eğiliminin intihar eğilimine dönüşmesi gerekirdi. Oysa birçok gözlemcilerin belirttiğine göre büyük canilerin kendi kendilerini öldürmesi çok seyrekti. Cazauvieilh değişik cezaevlerimizin doktorlarından ağır cezalı hükümlüler arasındaki intiharın yoğunluğu konusunda bilgiler toplamıştır.[37] Rochefort'da otuz yılda yalnızca

37 *A.g.k.*, s. 310 vd.

bir olay gözlemlenmiştir; hükümlü sayısının genellikle 3.000 ile 4.000 arasında değiştiği Toulon'da hiç görülmemiştir (1818-34). Brest'te sonuçlar biraz farklıydı; on yedi yılda ortalama 3.000 kişilik bir nüfusta 13 intihar olayı görülmüştür ki, bu yılda 100.000'de 21'lik bir oran yapar; öncekilerden daha yüksek olmakla birlikte, bu sayı hiç de aşırı değildir, çünkü çok büyük ölçüde erkek ve yetişkin çağda olan bir nüfusa ilişkindir. Doktor Lisle'e göre "cezaevlerinde 1816'dan 1837 sonuna değin gözlemlenen 9.320 ölüm içinde yalnızca 6 intihar olayı vardır."[38] Doktor Ferrus'un yaptığı bir araştırmanın sonucuna göre, değişik bölge cezaevlerinde ortalama 15.111 kişilik bir tutuklu topluluğunda yedi yılda yalnızca 30 intihar olmuştur. Ama bu oran, 1838'den 1845'e kadar ortalama 7.041 kişilik bir toplulukta yalnızca 5 intiharın görüldüğü hapishanelerde daha da düşüktür.[39] Brierre de Boismont bu durumu doğrulamakta ve şunları eklemektedir: "Adam öldürmeyi meslek edinmiş olanlar, büyük caniler cezayı çekmekten kaçınmak için bu şiddet yoluna, daha hafif suçlardan dolayı hüküm giymiş olanlara göre daha seyrek başvurmaktadırlar."[40] Doktor Leroy da "ahlaksızlığı meslek edinenlerin, hapishane alışkınlarının" çok seyrek olarak kendilerine kıydıklarını belirtmektedir.[41]

Gerçi biri Morselli,[42] öbürü de Lombroso[43] tarafından anılan iki istatistik, genellikle tutukluların intihara olağanüstü bir eğilimlerinin olduğunu göstermektedir. Ama bu belgeler tasarlı ve tasarsız katilleri öbür canilerden ayırmadığından, üzerinde durduğumuz sorun açısından onlardan herhangi bir sonuç çıkarılamaz. Hatta bunlar yukarıdaki gözlemleri daha çok doğruluyor gibidirler. Gerçekten de kendi başına tutukluluğun, intihar yönünde çok güçlü bir eğilim oluşturduğunu doğrulamaktadır. Tutuklanır tutuklanmaz ve hüküm giymeden önce ken-

38 *A.g.k.*, s. 67.
39 *Des prisonniers, de l'emprissonnement et des prisons,* 1850, s. 133.
40 *A.g.k.*, s. 95.
41 *Le suicide dans le département de Seine-et-Marne.*
42 *A.g.k.*, s. 377.
43 *L'homme criminel,* Fran. çev. s. 338.

dilerini öldüren bireyler hesaba katılmasa bile, yine de geriye hasiphane yaşamının etkisine bağlanabilecek çok sayıda intihar olayları kalmaktadır.[44] Ama o zaman da eğer doğuştan sahip olduğu düşünülen öneğilimler tutuklamanın etkisini daha da artırıyorsa, tutuklu katilde kendini öldürme eğiliminin son derece şiddetli olması gerekir. Bu bakımdan ortalamanın üstünden çok altında olduğu gerçeği, onun yalnızca mizacı nedeniyle, koşullar elverişli olduğu anda ortaya çıkmaya hazır, doğal bir intihar eğilimi bulunduğunu öne süren bu varsayımı hiç de doğrulayıcı değildir. Kaldı ki biz onun gerçek bir bağışıklığı bulunduğunu da kabul etmiyoruz; elimizdeki bilgiler sorunu çözmeye yeterli değildir. Kimi durumlarda büyük canilerin de yaşamlarını oldukça ucuza harcamaları ve ondan kolayca vazgeçmeleri olasıdır. Ama en azından bu olgu, İtalyan görüşünün mantıken gerektirdiği ölçüde bir genellik ve zorunluluğa sahip değildir. Bunu saptamak bizim için yeterlidir.[45]

IV

Ama bu okulun ikinci önerisinin üzerinde durmak gerekiyor. Adam öldürme ve intihar aynı ruhsal durumdan kaynaklandığına göre, onlara yol açan toplumsal koşullar arasında

44 Bu etkiyi yapan nedir? Bunun bir bölümü hücre cezasından ileri geliyor olmalıdır. Ama hapishanenin ortaklaşa yaşamının aynı etkileri yapacak nitelikte olması bizi şaşırtmamalıdır. Şerirler ve tutuklular topluluğunun çok uyumlu olduğu bilinmektedir; burada birey tümden silinmekte ve hapishane düzeni de aynı etkiyi yapmaktadır. Bu bakımdan orduda gözlemlediğimize benzer bir şey burada da cereyan ediyor olabilir. İntihar salgınlarının kışlalarda olduğu gibi hapishanelerde de sık görülmesi bu varsayımı doğrulamaktadır.

45 Ferri'nin sözünü ettiği bir istatistik (*Omicidio*, s. 373) de daha kanıtlayıcı değildir. Buna göre 1866'dan 1876'ya değin İtalyan hapishanelerinde kişiye karşı işlenmiş cinayetlerden hükümlü tutukluların 17'si, mala karşı işlenmiş cinayetlerden tutuklu olanların ise yalnızca 4'i intihar etmiştir. Ama hapishanelerde birinciler ikincilerden çok daha fazla sayıdadırlar. Bu bakımdan söz konusu istatistik hiçbir şeyi göstermez. Ayrıca bu istatistiği hazırlayan yazarın hangi kaynaklardan yararlanmış olduğunu da bilmiyoruz.

gerçek bir karşıtlık bulunup bulunmadığını araştırmamız gerekmektedir.

Sorun İtalyan yazarlarının ve onlara karşıt görüşte olanların çoğunun sandıklarından daha karmaşıktır. Birçok durumda ters ilişki yasasının doğrulanmadığı kesindir. Oldukça sık, bu iki olayın birbirini itmek ve ortadan kaldırmak yerine, birbirine koşut olarak geliştikleri görülmektedir. Örneğin Fransa'da 1870 savaşının ertesinden başlayarak cinayetler bir artış göstermiştir. 1861-65 yılları arasında yılda ortalama olarak yalnızca 105 tasarsız cinayet görülüyordu; bu sayı 1871'den 1876'ya 163'e yükselmiş, tasarlı cinayetler de aynı süre içinde 175'den 201'e çıkmıştır. Oysa aynı anda intiharlar çok büyük oranlarda artmaktaydı. Aynı durum 1840-50 yılları arasında da görülmüştür. Prusya'da 1865'den 1870'e değin 3.658'i geçmiş olan intiharlar, 1876'da 4.459'a, 1878'de 5.042'ye ulaşmış, % 36'lık bir artış göstermiştir. Tasarlı ve tasarsız cinayetler de aynı artışı göstermişlerdir; 1869'da 151 iken sırasıyla 1874'de 166'ya, 1875'de 221'e, 1878'de 253'e çıkmış, böylece % 67'lik bir artış göstermişlerdir.[46] Saksonya'da da aynı olayı görüyoruz: 1870'den önce intiharlar 600 ile 700 arasında değişiyordu; yalnızca bir kez, 1868'de 800 olmuştur. 1876'dan başlayarak 981'e, sonra 1.114'e, 1.126'ya ve en sonunda 1880'da 1.171'e yükselmiştir.[47] Buna koşut olarak cinayet girişimi olayları da 1873'te 637 iken 1878'de 2.232'ye çıkmıştır.[48] İrlanda'da 1865'den 1880'e değin intihar % 29, adam öldürme de hemen aynı oranda (% 23) artmıştır.[49] Belçika'da 1841'den 1885'e değin adam öldürmeler 47'den 139'a, intiharlar da 240'dan 670'e çıkmıştır; yani birincilerde % 195, ikincilerde de % 178 oranında bir artış olmuştur. Bu sayılar yasaya uygun olmaktan öylesine uzaktır ki, Ferri Belçika istatistiğinin doğruluğundan kuşku duymak zorunda kalmıştır. Ama yalnızca yakın yıllarla, dolayısıy-

46 Oettingen'e göre, *Moralstatiktik,* ekler, Çizelge 61.
47 *A.g.k.,* Çizelge 109.
48 *A.g.k.,* Çizelge 63.
49 Ferri'nin kendisinin düzenlediği çizelgelere göre.

la doğruluğu en az kuşkulu verilerle yetinilse bile aynı sonuca varılmaktadır. 1874'den 1885'e değin artış, adam öldürmeler için % 51 (91 yerine 139 olay), intiharlar için de % 79'dur (374 yerine 670 olay).

Her iki olayın coğrafi dağılımı da benzer gözlemlere götürmektedir. Fransa'da intiharların en çok olduğu iller Seine, Seine-et-Marne, Seine-et-Oise ve Marne'dır. Bunlar adam öldürme olayları bakımından da, başı çekmeseler bile, oldukça ön sıralarda yer almaktadırlar: Seine tasarsız cinayetlerde 26., tasarlı cinayetlerde 17. sırada gelmektedir; aynı sırayla belirtirsek Seine-et-Marne 33. ve 14. sıralarda, Seine-et-Oise 15. ve 24. sıralarda, Marne de 27. ve 21. sıralarda bulunmaktadır. İntiharlar bakımından 10. sırada bulunan Var, tasarlı cinayetler bakımından 5., tasarsız cinayetler bakımından da 6. sıradadır. İntiharların çok olduğu Bouches-du-Rhône'da insanlar birbirlerini de çok öldürüyorlar, burası tasarsız cinayetler bakımından 5., tasarlı cinayetler bakımından 6. sıradadır.[50] Adam öldürmeler haitası üzerinde olduğu gibi intiharlar haritası üzerinde de Ile-de-France, Akdeniz kıyısı illerinin oluşturduğu kuşak gibi, koyu renkle belirmektedir; aradaki tek fark birincisinin adam öldürmeler haritasına göre biraz daha açık renkte oluşu, ikincisinde ise durumun bunun tersine oluşudur. Bunun gibi İtalya'da da adalete ulaşmış intihar bakımından üçüncü sırada olan Roma, ağır cezalık adam öldürme suçları bakımından da dördüncü sırada gelmektedir. Son olarak yaşama az saygı gösterilen aşağı toplumlarda intiharların çoğu kez çok yüksek sayılarda olduğunu görmüştük.

Ama bu olgular ne denli yadsınamaz olursa olsun ve onları gözden kaçırmamak ne denli büyük önem taşırsa taşısın, bunlar kadar düzenli ve daha da çok sayıda olan karşıt olgular da vardır. Bu iki olay kimi durumlarda hiç olmazsa bir ölçüde uyum gösteriyorlarsa da, başka durumlarda açıkça birbirlerine karşıttırlar:

50 İllerin bu açıdan sınıflanmasını Bournet'dan aldık: *De la criminalité en France et en Italie,* Paris, 1884, s. 41 ve 51.

1. Bu eğriler bu yüzyılın kimi anlarında aynı yönde ilerlemekle birlikte, bütünlükleri içinde alındığında, en azından yeter uzunlukta bir zaman boyunca izlenebildikleri yerlerde, açıkça birbirlerine aykırı düştükleri görülmektedir. Fransa'da intihar, 1826'dan 1880'e değin daha önce gördüğümüz gibi düzenli olarak artmaktadır: Adam öldürme ise, aynı hızla olmamakla birlikte, intiharın tersine olarak, azalmak eğilimi göstermektedir. 1826-30 arasında yılda ortalama 279 kişi tasarsız adam öldürmekten yargılanırken, 1876-80 arasında bu sayı yalnızca 160 idi ve aradaki süre içinde 1861-65 arasında 121'e, 1856-60 arasında 119'a bile düşmüştü. İki kez, 1845'e doğru ve savaşın ertesinde yükselme eğilimi görülmüştür; ama bu ikincil önemdeki dalgalanmalar bir yana bırakılırsa geneldeki azalma hareketi açıktır. Nüfus da bu süre içinde % 16 oranında arttığına göre, % 43 oranındaki bu azalma daha da önemlidir.

Tasarlı adam öldürmelerde bu azalma daha az belirgindir. 1826-30 arasında 258 kişi, 1876-80 arasında ise 239 kişi bu suçtan yargılanmıştır. Azalma, ancak nüfustaki artış göz önüne alındığı takdirde önemli olmaktadır. Tasarlı cinayetlerin değişimindeki bu farkta şaşılacak bir şey yoktur. Gerçekten de bu, tasarsız cinayetle bir çok ortak özellikleri bulunan, ama kimi bakımlardan ondan farklı olan karma bir suçtur; bir ölçüde başka nedenlerden kaynaklanmaktadır. Kimi kez daha çok düşünülmüş, daha çok istenerek yapılmış bir cinayettir, kimi kez ise mala karşı işlenmiş bir ağır suçla birlikte yapılmaktadır. Bu ikinci özelliği ile, adam öldürmeden farklı etkenlerin sonucu olmaktadır. Buna yol açan, kan dökmeye itici her türden eğilimlerin bir toplamı değil, hırsızlığın kökenindeki çok değişik güdülerdir. Bu iki ağır suçun çifte özelliği, çizelgede bunların aylık ve mevsimlik değişmelerinden de sezilebilmektedir. Tasarlı cinayetler en yüksek noktaya, tıpkı mala karşı saldırılar gibi kışın ve de özellikle kasım ayında ulaşmaktadır. Görüldüğü gibi adam öldürme akımının değişmelerini gözlemlemenin en iyi yolu, tasarlı adam öldürmelerin değişmelerine bakmak

değildir; tasarsız adam öldürmeler eğrisi genel eğilimi daha iyi anlatmaktadır.

Aynı olay Prusya'da da görülmektedir. 1834 yılında tasarsız adam öldürmeler, ya da öldürücü yaralamalar nedeniyle açılmış 368 dava vardı, yani 29.000 nüfus için bir dava; 1851'de ise bu sayı 257'ye ve oran da 53.000 nüfusa bir davaya düşmüştü. Azalma hareketi biraz daha yavaş olmakla birlikte daha sonra da devam etmiştir. 1852'de hâlâ 76.000 nüfusa bir dava düşmekteydi; 1873'de ise ancak 109.000 nüfusa bir dava düşüyordu.[51] İtalya'da 1875'den 1890'a değin ağır ve hafif adam öldürme suçlarındaki azalma % 18 (3.280 yerine 2.660) iken, intiharlar % 80 oranında artmaktaydı.[52] Adam öldürme suçları azalmadıkları yerde, artma da göstermemektedir. İngiltere'de 1860'dan 1865'e değin yılda ortalama 359 adam öldürme suçu işlenirken, 1881-85 arasında bu sayı 329 olmuştur; Avusturya'da 1866-70 arasında aynı sayı 528 iken, 1881-85 arasında 510'dur,[53] öyle görünüyor ki bu değişik ülkelerde tasarlı ve tasarsız adam öldürmeler ayırt edilmiş olsaydı, söz konusu azalma daha da belirgin olurdu. İntiharlar ise bütün bu ülkelerde bu süre boyunca artmaktaydı.

Ancak Bay Tarde, Fransa'da adam öldürmedeki bu azalmanın yalnızca görünüşte olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.[54] O'na göre azalma yalnızca, ağır ceza mahkemelerinde görülen davaların sayısına, mahkemelerce takipsizlik yada soruşturmaya gerek olmadığı kararına bağlanmış olanların eklenmesi ihmal edildiğinden ileri gelmektedir. Bu yazara göre, böylece izlenmeden kalan ve bu nedenle adalet istatistikleri toplamına girmeyen cinayetlerin sayısı sürekli olarak artmıştır; bunlar bir yargılamaya konu edilmiş olan aynı türden cinayetlerin sayısına eklense, bir azalma değil bir artış olduğu görülecektir. Ne yazık ki Tarde'ın bu savına gösterdiği kanıt, sayılar üzerinde

51 Starke, *Verbrechen und Verbrecher in Preussen,* Berlin, 1884, s. 144 vd.
52 Ferri'nin çizelgelerine göre.
53 Bkz. Bosco *Gli Omicidii in alcuni Stati d'Europa,* Roma, 1889.
54 *Philosophié penalé,* s. 347-48.

çok fazla ustaca oynamasına dayanır. Kendisi, 1861-65 arasındaki beş yıllık dönemde ağır ceza mahkemelerine götürülmeyen tasarlı ve tasarsız cinayetler sayısını 1876-80 ve 1880-85 dönemlerindekiyle karşılaştırmakla ve ikincisinin, özellikle de üçüncüsünün birinciye göre daha yüksek olduğunu göstermekle yetinmektedir. Ama ilginç olan şu ki 1861-65 dönemi bütün yüzyıl içerisinde yargı yerinde en az hatta çok az dava görülen dönemdir. Neden olduğunu bilmiyoruz ama bu sayı olağanüstü düşüktür. Demek ki bu dönem karşılaştırma için hiç elverişli değildir. Kaldı ki yalnızca birkaç sayıyı karşılaştırmakla bir yasaya varılmaz. Bay Tarde başlangıç noktasını böyle seçecek yerde, bu dava sayılarındaki değişmeleri daha uzun bir süre içerisinde gözlemlemiş olsaydı, çok daha başka bir sonuca ulaşırdı. Gerçekten de böyle bir çalışmanın sonucu şudur.

Kovuşturulmamış olayların sayısı[55]

	1835-38	1839-40	1846-50	1861-65	1876-78	1880-85
Tasarsız cinayetler	442	503	408	223	322	322
Tasarlı cinayetler	313	320	333	217	231	252

Sayılar çok düzenli bir değişme göstermiyorlar; ama 1876'daki bir yükselişe rağmen, 1835'den 1885'e değin önemli ölçüde azalma göstermişlerdir. Bu azalma tasarsız cinayetlerde % 37, tasarlı cinayetlerde % 24 oranındadır. Görüldüğü gibi söz konusu suçlar oranında bir artış olduğu sonucunu çıkarmak için hiçbir neden yoktur.[56]

55 Bir olayın bir bölümünün kovuşturulmaması ne suç ne de cürüm olmamasından dolayıdır. Bu bakımdan sayım dışı tutulmaları gerekirdi. Bununla birlikte Bay Tarde'ın görüşünü bizzat kendi alanında incelemek amacıyla öyle yapmadık; kaldı ki böyle bir dışlamanın yukarıdaki sayılardan çıkan sonucu hiç değiştirmeyeceğinden de eminiz.

56 Aynı yazarın görüşünü desteklemek üzere öne sürdüğü ikinci bir gerekçe de bundan daha inandırıcı değildir. Buna göre ya 'ışlıkla intiharlar ya da kaza sonucu olan ölümler arasında sayılan adam öldürme olaylarını da göz önünde tutmak gerekir. Yazar, bunların her birinin sayısı yüzyılın başından bu yana arta-

2. Kimi ülkelerde intiharlarla adam öldürmeler birbirine ekleniyorsa da, bu hiçbir zaman aynı oranlarda değildir; bu iki olay en yüksek yoğunluklarına hiçbir zaman aynı noktalarda ulaşmamaktadırlar. Hatta *adam öldürme olaylarının çok olduğu yerde, bunun intihara karşı bir tür bağışıklık sağladığı*, genel bir kuraldır.

İspanya, İrlanda ve İtalya, intiharların en az olduğu üç Avrupa ülkesidir; bir milyon nüfus başına birincisinde 17, ikincisinde 21, üçüncüsünde 37 intihar görülmektedir. *Yalnız buralarda adam öldürme olayları intihar olaylarından daha çoktur;* İspanya'da birinciler ikincilerin üç katıdır (1885-89 yılları arasında yılda ortalama 1.484 adam öldürme, yalnızca 514 intihar), İrlanda'da iki katıdır (birinciler 225, ikinciler 116), İtalya'da bir buçuk katıdır (1.437'ye karşılık 2.322). Fransa ve Prusya'da ise intiharlar çok boldur (bir milyon nüfus başına birinde 160, öbüründe 260 olay); adam öldürmeler ise buralarda on kat daha azdır: 1882-88 arasında Fransa'da yılda ortalama 734, Prusya'da 459 olay.

Her ülkenin içinde de aynı oranlar gözlemlenmektedir. İtalya'da intiharlar haritasında bütün kuzey koyu, bütün güney

geldiği için, bu iki başlıktan biri ya da öbürü altında sayılan adam öldürme olayları sayısının da aynı biçimde artmış olması gerekir demektedir. İşte, diyor, adam öldürme olaylarının seyrini doğru olarak saptamak için hesaba katılması gerekli çok önemli bir artış daha. Ama bu düşüncenin temelinde bir yanlışlık vardır. Kaza sonucu ölümlerle intiharların sayısının artmış olmasından, yanlış olarak adam öldürme başlığı altına sokulan olayların da sayısının arttığı sonucu çıkmaz. Daha çok intihar ve ölümlü kaza olması, daha çok sahte intihar ve sahte ölümlü kaza olduğu anlamına gelmez. Böyle bir varsayımın herhangi bir ölçüde olası olabilmesi için, kuşkulu durumlardaki yönetsel ve yargısal soruşturmaların eskisine göre daha kötü yapıldığını kanıtlamak gerekir; böyle bir varsayım için herhangi bir dayanak bulunduğunu bilmiyoruz. Gerçi Bay Tarde bugün boğulma yoluyla ölümlerin eskisine göre daha çok olması karşısında şaşırmakta ve bu artışın adam öldürme olaylarındaki örtülü bir artış olduğunu düşünmeye eğilim göstermektedir. Ama yıldırım düşmesi sonucu olan ölümlerin sayısı daha da çok artmıştır; iki katına çıkmıştır. Adam öldürme kastıyla bunun hiçbir ilgisi yoktur. Gerçek, her şeyden önce istatistik sayılarının daha doğru yapılmakta olduğu ve boğulma olayları açısından da, kumsallara daha çok gidilmesinin, limanların daha hareketli olmasının, ırmaklarımızda dolaşan gemilerin daha çok sayıda olmasının, su kazaları sayısını artırdığıdır.

de kesinlikle açık renktedir; adam öldürmeler haritasında ise durum tam tamına bunun tersidir. Ayrıca İtalya'nın bölgeleri intihar olayına göre ikiye ayrılıp bunların her birindeki adam öldürme oranı saptanacak olursa, aradaki karşıtlık en belirgin biçimde ortaya çıkar:

1. küme'de 1 milyon'da 4.1-30 intihar, 1 milyonda 271.9 adam öldürme.

2. küme'de 1 milyon'da 30-80 intihar, 1 milyonda 95.2 adam öldürme.

Adam öldürmenin en çok olduğu yer, 1 milyon nüfus başına 69 ağır cezalık cinayetle Calabria'dır; burası intiharların da en seyrek olduğu yerdir.

Fransa'da en çok tasarsız cinayet işlenen iller Korsika, Doğu Pireneler, Lozere ve Ardeche'dir. İntiharlar açısından ise birinci sıra yerine, Korsika 85., Doğu Pirene'ler 63., Lozere 83. ve Ardeche de 68. sıraya düşmektedir.[57]

Avusturya'da intiharlar Aşağı Avusturya, Bohemya ve Moravya'da en yüksek düzeyde, Karniyol ve Dalmaçya'da ise seyrektir. Buna karşılık Dalmaçya'da bir milyon nüfus başına 79, Karniyol'da da 57.4 adam öldürme olayı olduğu halde, bu sayı Aşağı Avusturya için 14, Bohemya için 11, Moravya için de 15'den ibarettir.

3. Savaşların intiharları azaltıcı bir etkisi olduğunu gördük. Hırsızlık, güveni kötüye kullanma vb. gibi sonuçlar üzerinde de aynı etkide bulunmaktadır. Ama buna istisna olan bir suç vardır. Bu, adam öldürmedir. Fransa'da 1866-69 döneminde yılda ortalama 119 olan tasarsız öldürmeler, 1870'de 133'e, 1871'de de 224'e çıkmış, yani % 88'lik[58] bir artış göstermiş, 1872'de ise 162'ye düşmüştür. Adam öldürmelerin en çok 30 yaş dolaylarında görüldüğü ve bütün genç erkeklerin bu sırada

57 Tasarlı cinayet bakımından bu ters orantı daha az belirgindir; bu da, bu cinayet türünün karma özellikte olduğu konusunda yukarıda söylediklerimizi doğrulamaktadır.

58 Buna karşılık 1869'da 200, 1868'de 215 olan tasarlı adam öldürmeler ise 1870'de 162'ye düşmektedir. Böylece bu iki tür cinayeti birbirinden ayırt etmenin gerekli olduğu görülmektedir.

askerlik görevinde bulunduğu düşünülecek olursa, bu artışın önemi daha da büyüyecektir. Bu bakımdan bunların barış zamanında işlemiş oldukları cinayetler istatistik sayımlarına girmemektedir. Bundan başka adalet yönetimindeki düzensizliğin de birden çok suçu gözden kaçırdığına ve birden çok soruşturmayı kovuşturmasız bıraktığına kuşku yoktur. Bu her iki azalma nedenlerine karşı adam öldürme olaylarının sayısı artmış görüldüğüne göre, gerçek artışın ne denli ciddi olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bunun gibi Prusya'da da 1864'de Danimarka'ya karşı savaş çıktığında adam öldürme olayları 137'den 1854'den beri hiç çıkmamış olduğu bir düzeye, 169'a yükselmiştir; 1865'de 153'e düşmekle birlikte, Prusya ordusu seferberlik durumunda olduğu halde 1866'da yeniden yükselerek 159'a çıkmıştır. 1870'de 1869'dakine oranla hafif bir azalma göstermiş (185 yerine 151 olay) ve bu azalma 1871'de daha belirginleşmiş (136 olay) ise de, bu azalma öbür suçlardakine göre son derece sınırlı kalmıştır. Aynı sırada ağır suç olarak nitelenen hırsızlıklar yarı yarıya azalıyor, 1869'da 8.676 iken 1870'de 4.599'a düşüyordu. Üstelik bu sayılarda tasarlı ve tasarsız adam öldürmeler karışık durumdadır; oysa bu iki suç aynı anlama gelmemektedir ve Fransa'da yalnızca birincilerin arttığını biliyoruz. Bu bakımdan her ne kadar her türden adam öldürmelerdeki toplam azalma daha çok değilse de tasarlı cinayetlerden ayrı ele alınması halinde tasarsız cinayetler sayısının daha büyük bir artış göstereceği düşünülebilir. Bundan başka yukarıdaki iki neden dolayısıyla ihmal edilmesi gerekmiş olan bütün olaylar toplama katılacak olursa, bu görünüşteki azalma da önemsiz kalacaktır. Son olarak istenç dışı cinayetlerin 1869'da 268 iken, 1870'de 303'e ve 1871'de de 310'a çıkarak çok önemli bir artış göstermesi[59] de çok ilginçtir. Bu, o sırada insan yaşamına barış zamanındakine oranla daha az değer verildiğinin kanıtı değil midir?

Siyasal bunalımlar da aynı etkiyi yapmaktadır. Fransa'da tasarsız adam öldürmeler eğrisi 1840'dan 1846'ya değin aynı

59 Starke'ye göre, *a.g.k.*, s. 133.

kalmışken, 1848'de birdenbire yükselmekte ve 1849'da 240 olayla en yüksek noktasına ulaşmaktadır.[60] Aynı olay daha önce Louis Philippe'nin hükümdarlığının ilk yıllarında görülmüştü. O zaman siyasal partiler arasındaki mücadeleler son derece şiddetli idi. Tasarsız adam öldürmelerde de bütün yüzyıl içindeki en yüksek noktasına bu sırada ulaşmaktadır. 1830'da 204 iken 1831'de en yüksek sayı olan 264'e çıkmıştır; 1832'de hâlâ 253, 1833'de de 257'dir. 1834'de daha sonra giderek belirginleşen beklenmedik bir azalma olmuştur; 1838'de bu sayı yalnızca 145'dir ve % 44'lik bir azalmayı anlatmaktadır. 1833'de, 1829'daki ile aynı düzeydedir (birinde 1.973, öbüründe 1.904); sonra 1834'de oldukça hızlı bir yükselme hareketi başlamaktadır. 1838'de artış % 30'dur.

4. İntihar kırsal olmaktan çok daha fazla kentsel bir olaydır. Adam öldürmede ise durum bunun tersinedir. Tasarsız adam öldürmeler, anne-baba ve çocuk öldürme olayları hep birlikte ele alındığında, 1887 yılında kırsal alanlarda 11.1, kentlerde ise yalnızca 8.6 bu tür cinayet işlendiği görülür. 1880'de de bu sayılar aşağı yukarı aynıdır; sırasıyla biri 11.0, öbürü de 9.3'dür.

5. Katolikliğin intihar eğilimini azalttığını, Protestanlığın ise artırdığını gördük. Buna karşılık Katolik ülkelerde adam öldürme olayları, Protestan toplumlardakinden çok daha fazladır:

Aynı karşıtlık Almanya'nın içinde de görülmektedir. Ortalamanın en çok üstüne çıkan eyaletlerin hepsi Katoliktir; bunlar Posen (bir milyon nüfus başına 18.2 tasarlı ve tasarsız cinayet), Donau (16.7), Bromberg (14.8), Yukarı ve Aşağı Bavyera'dır (13.0). Yine bunun gibi Bavyera'nın içindeki illerde de Protestanlar ne kadar az ise adam öldürmeler de o kadar çoktur.

Yalnız Yukarı Palitinat yasaya istisna oluşturuyor. İntiharlar ile adam öldürmeler dağılımı arasındaki karşıtlığın açıkça ortaya çıkması için aşağıdaki çizelgeyi II. kitabın 2. bölümündeki tek çizelgeyle karşılaştırmak yeterlidir.

60 Tasarlı adam öldürmeler ise hemen hemen aynı kalmıştır.

KATOLİK ÜLKELER	1 milyon kişi başına basit adam öldürmeler	1 milyon kişi başına tasarlı adam öldürmeler	PROTESTAN ÜLKELER	1 milyon kişi başına basit adam öldürmeler	1 milyon kişi başına tasarlı adam öldürmeler
İtalya	70.0	23.1	Almanya	3.4	3.3
İspanya	64.9	8.2	İngiltere	3.9	1.7
Macaristan	56.2	11.9	Danimarka	4.6	3.7
Avusturya	10.2	8.7	Hollanda	3.1	2.5
İrlanda	8.1	2.3	İskoçya	4.4	0.7
Belçika	8.5	4.2			
Fransa	6.4	5.6			
Ortalamalar	32.1	9.1	Ortalamalar	3.8	2.3

İller

Katoliklerin azınlık olduğu iller	1 milyon nüfus başına tasarlı ve tasarsız adam öldürmeler	Katoliklerin çoğunluk olduğu iller	1 milyon nüfus başına tasarlı ve tasarsız adam öldürmeler	Katoliklerin %90'dan çok olduğu iller	1 milyon nüfus başına tasarlı ve tasarsız adam öldürmeler
Ren Palatinatı	2.8	Aşağı Frankonya	9.0	Yukarı Palatinat	4.3
Merkezi Frankonya	6.9	Suab	9.2	Yukarı Bavyera	13.0
Yukarı Frankonya	6.9			Aşağı Bavyera	13.0
Ortalama	5.5	Ortalama	9.1	Ortalama	10.1

6. Son olarak, aile yaşamı intiharları azaltıcı bir etkide bulunduğu halde, adam öldürme olaylarını daha çok artırıcı olmaktadır. 1884-87 yılları arasında bir milyon evli erkek başına yılda ortalama 5.07 cinayet oluyordu; 15 yaşın üzerindeki bekâr erkek nüfus için ise bu oran milyonda 12.7 idi. Demek ki birinciler ikincilere göre yaklaşık 2.3'e eşit bir bağışıklık katsayısından yararlanmaktadırlar. Ancak bu iki küme bireyin aynı yaşlarda olmadığını ve adam öldürme eğiliminin yaşamın değişik dönemlerinde yoğunluk bakımından değiştiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Bekârlarda ortalama yaş 25-30 arasında, evli erkeklerde ise 45 dolaylarındadır. Oysa adam öldürme eğiliminin *en yüksek* olduğu çağ 25-30 yaşlar arasındadı; bu çağdaki bir milyon nüfus başına yılda ortalama 15.4 adam öldürme olayı olduğu halde, 45 yaş için bu oran 6.9'dan ibarettir. Bu sayılardan birincisi ile ikincisi arasındaki orantı 2.2'dir. Böylece yalnızca daha ileri yaşta olmaları nedeniyle evli erkekler bekârlara oranla 2 kat daha az cinayet işlemek durumundadırlar. Görünüşteki ayrıcalıklı durumları demek ki evli olmalarından değil, daha yaşlı olmalarından ileri gelmektedir. Aile yaşamı onlara herhangi bir bağışıklık sağlamamaktadır.

Aile yaşamı, evli insanı yalnızca adam öldürmeden sakınıcı olmamakla da kalmamaktadır; ona doğru itici olduğu da düşünülebilir. Gerçekten evli nüfusun, ilke olarak, ahlak ölçülerine bekâr nüfusa göre daha çok uyduğu söylenebilir. Bize göre bu üstünlüğü, etkileri önemli de olsa evlilik yoluyla ayıklanmadan daha çok, ailenin üyelerinin her biri üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Bireyin kendi başına yalnız kaldığı zaman, her an aile ortamının sağlıklı disiplinini duyduğu duruma oranla, ahlak ölçülerini daha az sindirip benimsemiş olacağına hemen de kuşku yoktur. Görüldüğü gibi evli erkeklerin adam öldürme bakımından bekârlardan daha korunmuş durumda olmaları, aile yaşamı dolayısıyla yararlandıkları ve onları her türlü cinayetten uzak tutması beklenen ahlak ölçülerine uymaya itici etkinin, yine aile yaşamından kaynaklanan ve

fakat cinayete itici nitelikte olan bir ağırlaştırıcı etki tarafından giderilmesinden dolayıdır.[61]

Kısaca, demek ki intihar kimi kez adam öldürmeyle bir arada gitmekte, kimi kez bunlar birbirlerini dışlamaktadırlar; kimi kez aynı koşulların etkisiyle aynı biçimde, kimi kez birbirlerine ters yönde tepkide bulunmaktadırlar ve ters yönde tepki gösterdikleri durumlar daha çok sayıdadır. Görünüşte çelişkili olan bu olguları nasıl açıklayabiliriz?

Bunları bağdaştırmanın tek yolu, intiharın değişik türlerinin bulunduğunu ve bunlardan bir bölümünün adam öldürmeye eğilimi artırıcı, öbür bölümünün ise ondan uzaklaştırıcı nitelikte olduğunu kabul etmektir. Çünkü aynı olayın, aynı durumlarda böylesine farklı sonuçlar doğurmasına olanak yoktur. Cinayetle aynı yönde değişme gösteren intihar ile, onunla ters yönde değişen intihar aynı nitelikte olamaz.

Gerçekten de temel özellikleri birbirlerinden çok farklı değişik intihar türleri bulunduğunu göstermiştik. Bu çalışmanın birinci kitabının sonucu yukarıda belirtilen olguları açıklamaya yararken aynı zamanda doğrulanmış da olmaktadır. Bu olgular yalnız başlarına da, intiharın değişik biçimler aldığını düşünmemize yeterdi; ama daha önce elde edilen sonuçlarla karşılaştırıldığında, sonuçlar yeni bir kanıtla doğrulandıktan başka, varsayımımız da artık yalnızca bir varsayım olmaktan çıkmaktadır. Hatta intiharın değişik biçimlerinin neler olduğunu ve bunların niteliğini bilince, bunlar içinde hangilerinin adam öldürmeyle bağdaştığını, hangilerinin bir ölçüde onunla aynı nedenlerden ileri geldiğini ve bağdaşmazlığın niçin en yaygın durum olduğunu kolaylıkla kavrayabiliriz.

Günümüzde en yaygın olan ve yıllık gönüllü ölümler sayısını en çok yükselten intihar türü, bencil intihardır. Bunun tanıtıcı özelliği, aşırı bir bireyleşme sonucu ortaya çıkan bir bunalım ve duyumsamazlık durumu olmasıdır. Birey, kendini ger-

61 Ancak bu görüşler, sorunu çözmekten çok ortay koymaya yöneliktir. Sorunun çözümü ancak, intihar için yaptığımız gibi, yaşın ve medeni durumun etkisini yalıtlamakla olanaklıdır.

çekle bağlayan tek aracıya, yani topluma artık gereken önemi vermediği için var olmaya da önem vermemektedir. Kendi kendisi ve kendi değeri üzerinde aşırı bir duyarlık gösterdiğinden, kendi kendisinin amacı olmayı istemekte ve böyle bir amaç kendisine yetmeyeceğinden, o andan başlayarak ona anlamsız görünmeye başlayan bir yaşamı bitkinlik ve can sıkıntısı içinde sürdürmektedir. Adam öldürme ise bunun tersi koşulların ürünüdür. Bu hep tutkularla birlikte giden bir şiddet edimidir. Oysa toplumun, parçalarının aşırı bireyleşmeye olanak bulamayacağı ölçüde bütünleşmiş olduğu yerde, ortak bilinç durumlarının yoğunluğu tutkular yaşamının düzeyini yükseltir; hatta özellikle adam öldürmeye itici tutkuların gelişmesine bundan daha elverişli alan hiçbir yerde bulunamaz. Aile duygusunun eski gücünü sürdürdüğü yerde aileye yönelmiş hakaretler, en acımasız bir biçimde öcü alınması gerekli olan ve cezalandırma işi başkalarına bırakılamayan büyük günahlar olarak görülür. Bugün hâlâ Korsikamızı ve kimi güney ülkelerini kana bulayan *kan davası* adeti buradan kaynaklanmaktadır. Dinsel inancın çok şiddetli olduğu yerde, bu da sık sık cinayete yöneltici olmaktadır; siyasal inanç bakımından da durum böyledir.

Bundan başka ve özellikle adam öldürme akımı kamu vicdanınca ne kadar az sınırlanırsa, yani insan yaşamına saldırılar ne kadar bağışlanabilir sayılırsa, o kadar şiddetli olur; genel ahlak bireye ve onu ilgilendiren şeylere ne kadar az değer verirse, bu davranışlar da o kadar hafife alınacağından, böyle zayıf bir bireyleşme durumu, ya da bizim kendi deyimimizle aşırı bir elcillik durumu, insanları adam öldürmeye itici olmaktadır. Aşağı toplumlarda bu davranışın hem çok oluşu hem de az cezalandırılışı bundan dolayıdır. Bu çokluk ve göreli hoşgörü tek bir nedenden kaynaklanmaktadır. Bireylerin kişiliğine daha az saygı gösterilmesi, bir yandan bireyleri daha çok şiddet davranışlarına itmekte, bir yandan da bu davranışların suç olarak görülmesi olasılığını azaltmaktadır. Böylece bencil intihar ile adam öldürme birbirlerine karşıt nedenlerden kaynaklanmaktadır ve bundan dolayı birinin gelişmekte olduğu yerde

öbürünün de gelişmesine olanak yoktur. Toplumsal tutkuların canlı olduğu yerde insan kısır düşlere olsun, serinkanlı zevk hesaplarına olsun çok daha az eğilim duyuyor. Bireysel yazgıya pek değer vermemeye alışan birey, kendi yazgısını da pek kaygı edinmez. İnsanların acılarına pek aldırmayan kişi, kendi kişisel acılarına da daha kolay katlanabilir.

Buna karşılık ve aynı nedenlerle, elcil intihar ile adam öldürme kolayca birbirine koşut biçimde yürüyebilir; çünkü her ikisine yol açan koşullar arasında yalnızca bir derece farkı vardı. Kendi yaşamını önemsemeyecek bir biçimde yetiştirilen kişi başkasının yaşamına büyük değer veremez. Kimi ilkel topluluklarda hem adam öldürmelerin hem de intiharların aynı ölçüde yaygın oluşu bundan dolayıdır. Ama uygar uluslarda rastladığımız koşutluk durumlarının aynı nedenle açıklanabileceğini sanmıyoruz. Toplumun en kültürlü çevrelerinde kimi kez görüldüğü üzere çok sayıda intihar ve cinayetin bir arada cereyan etmesi, aşırı bir elcillik ortamının sonucu olamaz. Çünkü elcilliğin intihara itmesi için olağanüstü yoğun, hatta cinayete itmesi için gerekenden bile daha yoğun olması gerekir. Gerçekten genel olarak bireyin yaşamına ne kadar az değer verirsem vereyim, bir birey olarak kendi yaşamım benim gözümde her zamankinden daha değerli olacaktır. Başka koşullar eşit olmak koşuluyla, ortalama insan kendisindeki insan kişiliğine başkalarınkinden daha büyük saygı göstermeye eğilimlidir; bundan dolayı birinci durumda bu saygıyı yok etmek için ikinci durumdakine göre daha etkili bir neden olması gerekir. Oysa günümüzde ordu gibi özel ve sınırlı kimi çevreler dışında kendi kendini kurban etmeyi böylesine kolaylaştıracak bir kişisellikten-arınma ve özveri anlayışı bulunmadığı gibi, bunun tersine olan duygular son derece yaygın ve güçlü bulunuyorlar. Bundan dolayı, intiharın adam öldürmeyle birlikte gidebilen başka ve yeni bir türü olmalıdır.

Bu, kuralsızlık intiharıdır. Gerçekten de kuralsızlık, duruma göre bireyin kendisine de başka kişiye de yönelebilecek bir kızgınlık ve öfkeli bezginliğe yol açmaktadır; birinci durumda

sonuç intihar, ikincisinde adam öldürmedir. Böyle aşırı uyarılmış güçlerin alacağı yönü belirleyen nedenlere gelince, bunlar ilgili kişinin ruhsal yapısıyla ilgili görünüyorlar. Bu yapı, az ya da çok dirençli oluşuna bağlı olarak, ya bir yöne ya öbür yöne eğilim gösterecektir. Ahlaki yapısı basit olan bir insan, kendini öldürmekten çok başkasını öldürür. Hatta kimi kez bu iki belirişten birinin öbürünü izlediğini ve bunların aynı hareketin iki ayrı yüzü olduğunu görmüş bulunuyoruz; bu da onlar arasındaki yakın ilişkinin bir kanıtıdır. Bu durumda bireyin içinde bulunduğu kızgınlık öyle bir düzeydedir ki yatışabilmesi için iki kurban gereklidir.

Günümüzde özellikle uygarlığın yoğun bir ilerleme gösterdiği büyük merkezlerle bölgelerde adam öldürme ve intihar olaylarının artışı arasında bir koşutluk bulunması bundan dolayıdır. Çünkü kuralsızlık buralarda çok ileri bir düzeye ulaşmıştır. Aynı neden cinayetlerin, intiharların arttığı hızla azalmasına da engel olmaktadır. Gerçekten bireycilikteki gelişmeler adam öldürmenin nedenlerinden birini ortadan kaldırırken, ekonomik gelişmeyle birlikte ortaya çıkan kuralsızlık yeni bir neden yaratıyor. Özellikle Fransa'da hele Prusya'da, savaştan bu yana intiharların ve adam öldürmelerin aynı anda artmış olması, türlü nedenlerle bu iki ülkede daha büyük çapta olan manevi istikrarsızlıktan dolayıdır. En sonunda, kısmi uygulamalara karşın karşıtlığın neden en yaygın durum olduğu böylece açıklanabilmektedir. Kuralsızlık intiharı, yalnızca sanayi ve ticaret etkinliklerinin çok büyük bir gelişme gösterdiği özel yerlerde yığın halinde görülmektedir. Bencil intihar en yaygın biçim olarak görülüyor; ama bu aynı zamanda kanlı cinayetleri de önleyen bir şeydir.

Böylece şu sonuca ulaşıyoruz. İntihar ile adam öldürmenin sık sık birbirlerine ters yönde değişme göstermesi, bunların aynı bir toplum olayının değişik iki yönü oluşlarından dolayı değildir; kimi bakımlardan birbirine karşıt iki toplumsal akım olmalarından dolayıdır. Bu nedenle, gündüzün geceyi, aşırı kuraklığa bağlı hastalıkların aşırı nemliliğe bağlı olanları dışlayışı

gibi bunlar da birbirlerini dışlamaktadırlar. Buna rağmen bu karşıtlığın her türlü uyumu büsbütün ortadan kaldırmaması, kimi intihar türlerinin adam öldürmelere yol açan nedenlere karşıt nedenlerden ileri gelme yerine aynı toplumsal durumu anlatmasından ve aynı manevi ortam içerisinde gelişmesinden dolayıdır. Bundan başka kuralsızlık intiharı ile birlikte giden adam öldürmeler ile elcil intiharla bağdaşanların aynı nitelikte olma zorunda bulunmadıkları beklenebilir; bundan dolayı adam öldürme de, tıpkı intihar gibi tek ve bölünmez bir suçbilim birimi olmayıp, birbirlerinden çok farklı bir çok türleri bulunacağı da anlaşılabilir. Ama bu önemli suçbilim önermesi üzerinde ısrar etmenin yeri burası değildir.

Görüldüğü gibi intiharların, kendi ahlakdışılığını azaltıcı kimi mutlu karşı etkileri bulunduğu ve bu nedenlerle artmasına engel olmamada yarar bulunabileceği doğru değildir. İntihar adam öldürmenin bir türevi değildir. Kuşkusuz bencil intihara yol açan ruhsal yapı ile en uygar toplumlarda cinayetleri azaltan ruhsal yapı arasında sıkı bir ilişki vardır. Ama bu tür bir intiharla kendini öldüren kişinin, engellenmiş bir katil olmak şöyle dursun, katil olmakla uzaktan yakından ilgisi yoktur. Bu, üzgün ve bunalmış bir kişidir. Bu bakımdan davranışını kınayabilsek de onu ve onunla aynı yolda olanları bir katiller topluluğu sayamayız. Buna karşı intiharı kınamanın, aynı zamanda ona yol açan ruhsal durumu, yani bireyle ilgili her şeye karşı aşırı duyarlık gösterilmesini kınamak olacağı eleştirisi yapılabilir mi? Ve böylece kişiliğe önem vermeme alışkanlığı ile bundan kaynaklanan adam öldürme eğiliminin güçlendirileceği öne sürülebilir mi? Ama cinayet eğilimini sınırlayabilmesi için bireyciliğin, kendisini bu kez intiharların nedeni yapacak olan böylesine aşırı bir yoğunluğa ulaşması gerekmez. Bireyin hemcinslerinin kanını dökmekten tiksinmesi için, kendi kendisine hiç değer vermemesi zorunlu değildir. Genel olarak insan kişiliğini sevip sayması yeterlidir. Bu bakımdan bireyleşme eğilimi, adam öldürme eğilimini artırıcı olmayacak bir biçimde, gerekli sınırları içerisinde tutulabilir.

Kuralsızlığa gelince, bu intihara olduğu gibi adam öldürmeye de yol açtığından, onu sınırlayan her şey bu iki olayı da sınırlar. İntihar biçiminde belirmesi engellenirse, daha çok sayıda cinayetlere yol açacağından korkmak için hiçbir neden yoktur; çünkü kamu vicdanına ve onun yasaklarına duyduğu saygı nedeniyle kendini öldürmekten uzak duracak ölçüde ahlak disiplinine duyarlı olan bir insan, daha da katı bir biçimde yasaklanıp cezalandırılan adam öldürme fiilinden çok daha uzak durur. Zaten böyle durumlarda en iyilerin kendi kendilerini öldürdüklerini görmüş bulunuyoruz; bu bakımdan gerileme yönünde ağır bir ayıklanmayı kolaylaştırmak için hiçbir neden yoktur.

Bu bölüm sık sık tartışılan bir soruyu aydınlatmaya yarayabilir.

Hemcinslerimiz için beslediğimiz duyguların bencil duyguların bir uzantısı mı, yoksa tersine onlardan bağımsız mı olduğu sorusunun yol açtığı tartışmalar bilinmektedir. Oysa bu varsayımlardan hiçbirinin geçerli olmadığını gördük. Kuşkusuz başkasına ve kendi kendimize duyduğumuz acıma duyguları birbiriyle ilgisiz değildirler, çünkü birbirlerine koşut olarak artıp azalmaktadırlar; ama bunlar birbirlerinden ileri gelmezler. Aralarında bir yakınlık varsa bu, her ikisinin de ancak değişik yönlerini oluşturdukları aynı bir ortak bilinç durumundan ileri gelmeleridir. Bunlar, kamuoyunda genel olarak bireyin manevi değerinin nasıl bilindiğini gösterirler. Eğer kamuoyu bireye çok değer veriyorsa, biz bu toplumsal değeri kendi kendimize olduğu kadar başkalarına da uygularız; kendi kişiliğimiz gibi onlarınki de gözümüzde daha büyük değer kazanır ve özel olarak bize dokunan şeyler gibi, birey olarak onların da her birine dokunucu şeye karşı daha duyarlı oluruz. Kendi acılarımız gibi onlarınkini de daha kolaylıkla katlanılmaz gibi algılarız. Görüldüğü gibi onlar için duyduğumuz sempati, kendi kendimiz için duyduğumuzun basit bir uzantısından ibaret değildir. Ama her ikisi de aynı nedenin sonuçlarıdır; her ikisini de oluşturan, aynı manevi durumdur. Kuşkusuz bu durum, kendimi-

ŞEKİL VI[62]

Çocuk sahibi olup olmadıklarına ve yaşlara göre evli ve dulların intiharları (Seine dışında kalan Fransız illeri)

Yaş	Çocuksuz evliler	Çocuklu evliler	Çocuksuz dullar	Çocuklu dullar
	Saltık Sayılar (1889-91 yılları)			
		Erkekler		
0-15	1.3	0.3	0.3	—
15-20	0.3	0.6	—	—
20-25	6.6	6.6	0.6	—
25-30	33.0	34.0	2.6	3.0
30-40	109.0	246.0	11.6	20.6
40-50	137.0	367.0	28.0	48.0
50-60	190.0	457.0	48.0	108.0
60-70	164.0	385.0	90.0	173.0
70-80	74.0	187.0	86.0	212.0
80 ve daha yukarı	9.0	36.0	25	71.0
		Kadınlar		
0-15	—	—	—	—
15-20	2.3	0.3	0.3	—
20-25	15.0	15.0	0.6	0.3
25-30	23.0	31.0	2.6	2.3
30-40	46.0	84.0	9.0	12.6
40-50	55.0	98.0	17.0	19.0
50-60	57.0	106.0	26.0	40.0
60-70	35.0	67.0	47.0	65.0
70-80	15.0	32.0	30.0	68.0
80 ve daha yukarı	1.3	2.6	12.0	19.0

62 Bu çizelge Adalet Bakanlığı'nın yayınlanmamış belgelerinden çıkarılmıştır. Nüfus sayımı her yaş için çocuksuz evli ve dullar. sayısını belirtmemektedir. Bununla birlikte bu çalışmamızı, ilerde sayımlardaki bu boşluk doldurulduğunda kullanılacağı umuduyla yayınlıyoruz.

zin veya başkasının söz konusu oluşuna bağlı olarak değişiklik gösterir; bencil duygularımız birincisinde bu manevi durumu güçlendirir, ikincisinde ise zayıflatır. Ama her ikisinde de vardır ve etkilidir. Bu öylesine doğrudur ki, bireyin kişisel mizacına en çok bağlı görünen duygular bile bu mizacı aşan nedenlere bağlıdır. Bencilliğimizin kendisi de büyük öçüde toplumun bir ürünüdür.

BÖLÜM III

UYGULAMAYA İLİŞKİN SONUÇLAR

Şimdi intiharın ne olduğunu, türlerini ve başlıca yasalarını bildiğimize göre, günümüz toplumlarının buna karşı nasıl bir tutum takınmaları gerektiğini araştırabiliriz.

Ama bu sorunun kendisi, bir başka soruyu birlikte getirmektedir.

Uygar toplumlarda intiharın günümüzdeki durumunu normal mi, yoksa anormal mi saymak gerekir? Gerçekten bu soru için benimseyeceğimiz çözüme bağlı olarak, ya intiharı azaltmak üzere bir takım düzenlemeler yapmanın gerekli ve olanaklı olduğunu, ya da tersine, kınamakla birlikte onu olduğu gibi kabul etmenin uygun olacağını düşüneceğiz.

I

Belki kimileri böyle bir sorunun sorulabilmesine şaşacaklardır.

Gerçekten ahlakdışı olan her şeyi anormal görmeye alışmışızdır. Bu bakımdan eğer intihar, daha önce saptamış olduğumuz üzere, ahlak anlayışını incitiyorsa, bunu bir toplumsal hastalık saymamak olanaksız gibi görünür. Ama ahlakdışılığın çok belirgin bir biçiminin yani cinayetin bile, zorunlu olarak hastalıklı belirtiler arasında sayılamayacağını başka bir yerde[1] göstermiş bulunuyoruz. Gerçi bu saptama kimilerini şaşırtmış

1 Bkz. *Règles de la méthode sociologique*, böl. III.

ve yüzeyden bakıldığında bunun ahlakın temellerini sarstığı sanılmıştır. Oysa bunda yıkıcı hiçbir şey yoktur. Üzerine dayandığı ve aşağıda özetlenen görüşe bakmak, bunu kabul etmek için yetecektir.

Hastalık sözcüğü ya hiçbir şey anlatmaz, ya da kaçınılabilecek bir şeyi gösterir. Kuşkusuz kaçınılabilecek her şey hastalıklı bir nitelik taşımaz, ama hastalıklı olan her şeyden, hiç değilse çoğu durumda kaçınılabilir. Her türlü düşünce ve terim farkları bir yana atılmadıkça, herhangi bir türün bireylerinin taşımaları kaçınılmaz olan, çünkü zorunlu olarak yapılarında bulunan bir durumu ya da özelliği hastalıklı diye nitelendirmeye olanak yoktur. Öte yandan bu zorunluluğun varlığını kabul etmemizi sağlayan nesnel, gölgül olarak saptanabilir ve başkasınca denetlenebilir yalnız bir gösterge vardır: Bu evrenselliktir. İki olayın her zaman ve her yerde bir tek istisna bile olmaksızın birbiriyle bağlantılı olarak görülmesi durumunda, bunların birbirlerinden ayrılabileceklerini düşünmek her türlü yöntembilim ölçüsüne aykırıdır. Bu demek değildir ki, bunlardan biri daima öbürünün nedenidir. Aralarındaki bağ dolaylı[2] olabilir, ama yine de vardır ve zorunlu bir bağdır.

Oysa değişik biçimler altında da olsa, az ya da çok sayıda cinayetin görülmediği, bilinen hiçbir toplum yoktur. Her toplumda her gün ahlaka aykırı davranışlar görülür. Öyleyse suçun zorunlu olduğunu, olmamasına olanak bulunmadığını, bilinen biçimleriyle toplumsal örgütün temel koşullarının mantıkça onu gerektirdiğini söylemek zorundayız. Sonuç olarak suç normal bir şeydir. İnsan doğasının kaçınılmaz kusurlarını anmak ve kötülüğün, önlenemese de yine kötülük olmaktan çıkmadığını söylemek bir şeye yaramaz; bu bir vaizin kullanacağı dildir, bilimadamının değil. Zorunlu bir kusur, bir hastalık değildir; aksi takdirde, her yerde kusur bulunduğu için her şeyde hastalık bulmak gerekirdi. Daha mükemmeli düşünüleme-

2 Her mantıksal bağ da dolaylı değil midir? Bağla-dığı iki terim birbirine ne denli yakın olurlarsa olsunlar, daima birbirinden ayrıdırlar ve bundan dolayı da aralarında her zaman bir mesafe, mantıksal bir aralık bulunur.

yecek hiçbir organizma işlevi, hiçbir anatomik biçim söz konusu olamaz. Kimi kez bir gözlük yapımcısının, insan gözü kadar kaba bir aracı yapmayı utanç verici sayacağı söylenir. Ama bundan, söz konusu organın yapısının anormal olduğu çıkarılmamıştır ve çıkarılamaz. Dahası var, karşıtlarımızın biraz nitelikli anlatımlarıyla söyleyecek olursak zorunlu olan bir şeyin kendi özünde bir ölçüde mükemmellik taşımaması olanaksızdır. *Yaşamın vazgeçilmez koşulu olan şey, yaşamın kendisi yararsız olmadıkça yararsız olamaz.* Bu önermeden kaçınılamaz. Gerçekten de cinayetin nasıl yararlı olabileceğini göstermiş bulunuyoruz. Ancak cinayet kınandığı ve cezalandırıldığı takdirde yarar sağlayabilir. Cinayeti normal toplumbilimin olayları arasında saymanın, onu suç saymama anlamına geldiği haksız olarak düşünülmüştür. Cinayetlerin olması normal ise, bunların cezalandırılmaları da normaldir. Ceza ve suç, ayrılmaz bir çiftin iki birimleridir. Birisi ne kadar kaçınılmaz ise öbürü de o kadar kaçınılmazdır. Ceza düzenindeki her türlü normal dışı gevşeme, suçluluğu artırma ve ona normal dışı bir yoğunluk kazandırma sonucu verir.

Bu düşünceleri intihara uygulayalım.

Gerçi intiharın görülmediği hiçbir toplumun bulunmadığından emin olmaya yetecek ölçüde bilgiye sahip değiliz. Bu konuda istatistikler bize ancak az sayıda toplumlar hakkında bilgi vermektedir. Öbürlerine gelince buralarda yoğun bir intiharın varlığı, ancak yasalara yansıyan izlerinden çıkartılabilmektedir. Oysa intiharın her yerde hukuksal bir düzenlemeye konu olup olmadığını kesinlikle bilmiyoruz. Ama en yaygın durumun böyle olduğu söylenebilir. İntihar kimi kez emredilmekte, kimi kez yasaklanmaktadır; kimi kez bu yasaklama kesindir, kimi kez de istisnalar ve sınırlılıkları vardır. Ama bütün karşılaştırmalar gösteriyor ki intihar hiçbir zaman hukuk ve ahlakla ilgisiz kalmamıştır; demek ki her zaman kamu vicdanının dikkatini üzerinde toplayacak ölçüde önemli olmuştur. Kesin olan şu ki, çağına göre az ya da çok şiddetli olmakla birlikte, intihara yol açıcı akımlar Avrupa uluslarında her zaman gö-

rülmüştür; istatistikler geçen yüzyıldan bu yana, hukuksal anıtlar da daha önceki çağlar için bunu kanıtlamaktadırlar. Demek ki intihar bu toplumların normal kuruluşlarının, hatta öyle görülüyor ki her toplumsal kuruluşun bir öğesidir.

Bunlar arasındaki bağı görmek de olanaklıdır.

Bu özellik aşağı toplumlardaki elcil intihar bakımından doğrudur. Bu toplumlar bireyin kümeye sıkı sıkıya bağımlı olması ilkesi üzerinde kurulu olduklarından, burada elcil intihar toplumsal disiplininin deyim yerindeyse bir tür kaçınılmaz yoludur. Eğer burada insan kendi yaşamını değersiz görmeseydi, olması gereken şey olamazdı; yaşama az değer verdiği için de her şeyin ondan vazgeçmeye bir bahane olması kaçınılmazdır. Görüldüğü gibi bu toplumlardaki intihar uygulaması ile ahlakın örgütlenişi arasında sıkı bir bağ vardır. Günümüzde özverinin ve kişilikten soyunmanın temel önem taşıdığı özel toplumsal ortamlar için de, durum böyledir. Bugün bile askerlik anlayışı, ancak bireyin kendi kendisinden kopması durumunda güçlü olabilir; böyle bir kopma da zorunlu olarak intihara yol açar.

Kişiliğe saygının ahlakın en üstün amacı olduğu, insanın insan için bir tanrı durumuna geldiği toplumlarda ve çevrelerde yukarıdakine karşıt nedenlerle birey de kendisindeki insanı tanrı saymaya ve kendi kendisinin tapınma konusu olmaya kolaylıkla eğilim gösterir. Ahlak, bireyin kendi kendisi hakkında çok yüksek bir değer vermesini sağlıyorsa, kimi koşulların bir araya gelmesi, onun kendisinden daha üstün bir şeyi algılayamamasına yeter. Kuşkusuz bireycilik zorunlu olarak bencillik demek değildir, ama ona yaklaşır. Biri genişletilmeden öbürü özendirilemez. Bencil intihar böyle ortaya çıkar. Son olarak ilerlemenin hızlı olduğu ve olması gerektiği toplumlarda, bireyleri sınırlayan kuralların yeterince esnek ve yumuşak olması gerekir; ilkel toplumlardaki değişmez katılıklarını koruyacak olsalar, böylece engellenen evrim yeter bir hızla gerçekleşemezdi. Ama esnek ve yumuşak oldukları zaman da, daha zayıf biçimde sınırlandırılan arzu ve tutkuların kimi noktalarda bü-

yük gürültüler çıkararak boşalması kaçınılmaz olur. İlerleme insanlara bir ödev olarak benimsetilmeye başlar başlamaz, artık onları mütevekkil yapmak daha güç olur; sonuç olarak da hoşnutsuzlukların ve kaygıların sayısı zorunlu olarak artar. Görüldüğü gibi her türlü ilerleme ve yetkinleşme ahlakı, bir ölçüde kuralsızlıkla birlikte gitmektedir. Demek ki intihar türüne uygun düşen ve onunla bağlantılı olan belli bir ahlak yapısı vardır. Biri olmadan öbürü var olamaz; çünkü intihar, yalnızca bu ahlaki yapılardan her birinin özel, ama mutlaka ortaya çıkan kimi koşullarda aldığı biçimden ibarettir.

Ama bu değişik akımların, ancak abartıldıkları zaman intihara yol açtıkları söylenebilir ve 'her yerde aynı ılımlı yoğunlukta olması olanaksız mıdır?' diye sorulabilir. Ama bu, yaşam koşullarının her yerde aynı olmasını istemek demektir; bu ise ne olanaklıdır, ne de istenmeye değer. Her toplumda, ortak durumların ancak değişerek ulaşabildiği özel çevreler vardır; bu ortak durumlar, oralarda koşullara göre ya güçlenir ya da zayıflarlar. Görüldüğü gibi bir akımın tüm ülkede belli bir yoğunluğa sahip olabilmesi için, kimi noktalarda o yoğunluk ölçüsünü aşması, ya da ona ulaşamaması gerekir.

Ama bu aşırılıklar, ister fazlalık isterse eksiklik yönünde olsun, yalnızca zorunlu olmakla kalmazlar; bir yararlılıkları da vardır. Çünkü eğer en genel durum, aynı zamanda toplumsal yaşamın en yaygın koşullarına en uygun düşen durum ise, öbür durumlarla ilişkisi olamaz; toplumun da bunların her birine uyarlanabilmesi gerekir. Çalışma zevki hiçbir zaman ortalama düzeyin üstüne çıkmayan bir insan, olağanüstü bir çabayı gerektiren durumlarda varlığını koruyamaz. Bunun gibi düşünsel bireyciliğin abartılı boyutlara ulaşamadığı bir toplum da, zorunlu olduğu zaman bile geleneklerin boyunduruğunu kırmaktan ve inançlarını yenilemekten aciz kalır. Buna karşılık yine de düşünsel bireycilik, gerektiği zaman, kendisinin karşıtı olan akımın yeterince gelişmesi için hafifleme yeteneği gösteremezse, edilgin bir uymacılığın baş ödev olduğu savaş zamanlarında durum ne olur? Ama bu davranış biçimlerinin yararlı olacakla-

rı zaman ortaya çıkabilmesi için, toplumun onları tümden unutmaması gerekir. Bu bakımdan bunların toplum yaşamında bir yerleri olması; bir yandan dinmek bilmez eleştiri ve özgürce inceleme zevkinin korunduğu alanların, öte yandan da ordu gibi, eskiden beri bilinen otoriteye saygı anlayışının hemen aynen sürdürüldüğü alanların bulunması zorunludur. Kuşkusuz olağan zamanlarda bu özel alanların etkisi kimi sınırların ötesine geçmez; buralarda oluşan duygular özel koşullara bağlı olduğundan, genelleşmemeleri gerekir. Ama sınırlı kalmaları önemli olmakla birlikte, var olmaları da önemlidir. Toplumların, yalnız aynı bir dönem içinde bile değişik durumlarla karşılaştığını değil, bunun gibi değişmedikleri takdirde varlıklarını sürdüremeyeceklerini de göz önünde tutacak olursak, bu zorunluluk daha açıkça ortaya çıkar. Çağdaş toplumlar için uygun olan normal ölçülerdeki bireycilik ve elcillik, yüz yıl sonra yararlı olmaktan çıkar. Ama eğer tohumları bugünün içinde bulunmasa, gelecek olanaksız olurdu. Bir toplumsal eğilimin evrimden geçerken zayıflayabilmesi ya da güçlenebilmesi için, artık bir daha değiştiremeyeceği tek bir biçim altında sabitleşmemesi de gereklidir; mekân içinde hiçbir değişme göstermeyecek olursa, zaman içinde de değişemez.[3]

Bu üç ahlaki durumdan ileri gelen değişik toplumsal üzüntü akımları, aşırı olmadıkları sürece, kendilerine özgü varlık gerekçelerine sahiptirler. Gerçekten katıksız sevinci normal duygu durumu olduğunu sanmak yanlıştır. İnsan üzüntüye karşı tümden itici olsaydı, yaşayamazdı. Ancak sevmek koşuluyla uyarlanabildiğimiz birçok üzüntü vardı ve bu üzün-

3 Bu sorunun anlaşılmasını güçleştiren bir şey de, bu sağlıklı ya da hastalıklı olma anlayışlarının ne kadar göreli olduğunun yeterince belirtilmemesidir. Bugün normal olan şey, yarın böyle olmaz; bugün anormal olan şey de yarın normal sayılabilir. İlkel insanın geniş bağırsakları, onun çevre koşullarına göre normaldi, ama bugün için artık normal değildir. Bireyler için hastalık sayılan şey, toplum için normal olabilir. Sinir zayıflığı birey fizyolojisi açısından tam bir hastalıktır; ama zayıf sinirliler olmasaydı toplum ne olurdu? Bunların da gerçekten yerine getirdikleri bir rol vardır. Her. ıngi bir durum normal ya da anormal olarak nitelendirildiğinde, bu nitelemenin neye göre yapıldığını da eklemek gerekir; yoksa ne demek istendiği anlaşılmaz.

tülerde bulduğumuz zevkte hüzünlü bir şey bulunmaktadır. Demek ki hüzün, ancak yaşamımızda çok aşırı bir yer tuttuğu zaman hastalık olmaktadır; ama hiç bulunmaması da aynı ölçüde hastalıklı bir durumu anlatır. Neşe içinde gelişme zevkinin karşıt bir zevkle ılımlılaşması gereklidir; ancak o zaman ölçüyü yitirmez ve gerçeklerle uyum içinde olur. Bireyler için olduğu gibi toplumlar için de durum böyledir. Çok güleryüzlü ahlak, gevşek bir ahlaktır; ancak çöküntü içinde bulunan toplumlara uygun düşer ve yalnız oralarda görülür. Yaşam sık sık katı, düş kırıcı ya da boş olarak belirir. Bu nedenle toplumsal duyarlığın yaşamın bu yanını da yansıtması gerekir. İnsanları dünyaya güvenle bakmaya yönelten iyimser akımın yanında, kuşkusuz daha az yoğun, daha az yaygın, ama yine de onu bir ölçüde sınırlayabilecek durumda karşıt bir akımın bulunması zorunludur; çünkü bir eğilim kendi kendisini sınırlamaz, ancak ve ancak başka bir eğilim tarafından sınırlandırılabilir. Hatta kimi belirtilere bakılırsa, toplum türleri merdiveninde yukarıya doğru çıkıldıkça belli bir hüzünlülük giderek artıyor görünmektedir. Daha önce bir başka yapıtımızda söylediğimiz gibi,[4] en uygar toplumlardaki büyük dinlerin, daha geri toplumlardaki daha basit inançlara göre daha derin bir biçimde üzüntü içermekte olması en azından dikkate değer bir olgudur. Kuşkusuz bu, kötümserlik akımının iyimserlik akımını kesinlikle bastırması gerektiği anlamına gelmez; ama onun gerilemediğini ve ortadan kalkacak gibi görünmediğini anlatmaktadır. Ama var olması ve varlığını sürdürmesi için, toplumda ona dayanak olacak özel bir organın bulunması gerekir. Toplumsal mizacın bu eğilimini özellikle temsil edecek bir bireyler kümesinin bulunması gerekir. Ama bu rolü oynayan nüfus kesimi, zorunlu olarak, intihar düşüncelerinin kolaylıkla filizlendiği kesimdir.

Ama intihara yol açıcı, bir ölçüye kadar yoğun bir akımın normal toplum biliminin bir olayı sayılması, bu nitelikteki her akımın da zorunlu olarak böyle olacağı anlamına gelmez. Öz-

4 *Division du travail social,* s. 266.

veri anlayışı, ilerleme aşkı, bireysellik zevki her türden toplumda bulunmakta ve kimi noktalarda kaçınılmaz olarak intihara yol açmakta iseler de, bu özelliğe –toplumdan topluma değişmekte birlikte– ancak bir ölçüye kadar sahip olmaları da zorunludur. Ancak kimi sınırları aşmadığı sürece, bu özellik için geçerli bir varlık gerekçesi bulunabilir. Bunun gibi, toplum olarak üzülmeye duyulan eğilim de, ancak hakim özellik olmadığı sürece sağlıklı sayılabilir. Bundan dolayı uygar uluslarda intiharın bugünkü durumunun normal olup olmadığı sorusu, yukarıdaki açıklamalarla çözülmüş değildir. Bir yüzyıldan beri görülen büyük artışın hastalıklı bir kaynaktan ileri gelip gelmediğini araştırmak gerekir.

Bunun uygarlığın bedeli olduğu söylenmiştir. Avrupa'da yaygın olduğu ve ulusların kültür düzeyi ne kadar yüksek ise o ölçüde yoğun olduğu kesindir. Gerçekten Prusya'da 1826'dan 1890'a % 411, Fransa'da 1826'dan 1888'e % 385, Alman Avusturya'sında 1841-45'den 1877'ye, % 318, Saksonya'da 1841'den 1875'e % 238, Belçika'da 1841'den 1889'a % 212, İsveç'te 1841'den 1871-75'e yalnızca % 72 ve Danimarka'da da aynı dönemde % 35 oranında artış olmuştur. İtalya'da 1870'den, yani bu ülke Avrupa uygarlığının etkin öğelerinden biri olduğu tarihten bu yana intiharların sayısı 788 olaydan 1.653'e yükselmiş, yani yirmi yılda % 109'luk bir artış olmuştur. Bundan başka, intiharlar en çok her ülkenin en kültürlü bölgelerinde yaygındır. Bu yüzden aydınlanma ile intiharlar arasında bir bağ olduğu, bunların birlikte gittiği düşünülebilmiştir;[5] bu görüş, suçların artışının, ekonomik etkinliklerdeki artışın bir sonucu ve bedeli olduğunu öne süren İtalyan suçbilimcisinin[6] savına benzemektedir. Bu kabul edilebilecek olursa, yukarı toplumların yapısında intihara yol açıcı akımları olağanüstü bir ölçüde uyaran bir özellik bulunduğu sonucunu çıkarmak gerekecektir; bu

5 Oettingen, *Über acuten und chronischen Selbstmord*, s. 28-32 ve *Moralstatistik*, s. 761.

6 Bay Poletti; bu kişinin görüşü hakkındaki bilgimiz, yalnızca Bay Tarde'dan kaynaklanmaktadır. Bkz. *Criminalité comparée*, s. 72.

bakımdan, söz konusu toplumlarda günümüzde gözlemlenen aşırı şiddet zorunlu olduğuna göre normal de sayılacak, bunlara karşı önlem alınması uygarlığa karşı çıkmak demek olacaktır.[7]

Ama bu düşünüşe karşı ihtiyatlı olmamızı gerektiren özel bir olgu vardır. Roma'da imparatorluğun en yüksek noktasına ulaştığı bir sırada, gönüllü ölümler de gerçek bir insan kırımına dönüşmüştü. Öyleyse bugün olduğu gibi o zaman da bunun ulaşılmış bulunan düşünsel gelişme aşamasının bir bedeli olduğu ve uygar toplumların intihara daha çok sayıda kurban vermesinin bir yasa olduğu öne sürülebilirdi. Ama tarihin gidişi böyle bir çıkarsamanın ne denli yanlış olacağını göstermiştir, çünkü Roma kültürü çok uzun süre yaşadığı halde, bu intihar salgını ancak kısa bir zaman için sürmüştür. Yalnız Hıristiyan toplumların bu kültürün en iyi ürünlerini özümlemesiyle kalmamıştır; XVI. yüzyıldan başlayarak, basımın bulunuşundan, Rönesans ve Reform hareketlerinden sonra bu toplumlar, eski çağ toplumlarının ulaştığı en yüksek uygarlığın düzeyini, hem de pek çok aşmışlardır. Ama buna karşın, XVIII. yüzyıla değin intihar ancak zayıf bir artış gösterebilmiştir. İlerlemenin ürünleri, insanları yönetici etkileri sürmediği halde korunabildiğine ve hatta aşılabildiğine göre, uygarlığın bunca kan akıtılmasının zorunlu nedeni olmadığı anlaşılıyor. Öyleyse, günümüz için de durumun böyle olduğu, uygarlığımız ile intiharların gelişmesi arasında bir zorunlu bağlantı bulunmadığı ve bu nedenle uygarlığın intiharların artmasına yol açmaksızın geliştirilebileceği sonucu çıkmaz mı? Ayrıca intiharların, insanlığın evriminin ilk aşamalarından beri görüldüğü ve ilk aşamalarda kimi kez en büyük şiddette bulunduğunu da görmüş bulunuyoruz. Bu

7 Gerçi bu sonuçtan kaçınmak için, intiharın, uygarlığın yalnızca kötü bir yanı (*Schattenseite*) olduğu ve ona karşı savaş açmadan da azaltılabileceği söylenmektedir (Oettingen). Ama bu, sözlerle avunmak demektir. Eğer intihar doğrudan doğruya kültüre yol açan nedenlerin bir sonucu ise, bunlardan birini zayıflatmadan öbürünü azaltamayız; çünkü intiharı etkili bir biçimde denetim altına almanın tek yolu, onun nedenleri üzerinde etkili olmaktır.

bakımdan, en ilkel topluluklarda bile bulunduğuna göre, intihar ile âdetlerin son derece incelmesi arasında zorunlu bir bağ bulunduğunu düşünmek için herhangi bir neden bulunmamaktadır. Kuşkusuz ki bu uzak çağlarda gözlenen intihar türleri, bir ölçüde ortadan kalkmıştır; ama tam da bu yüzden bizim her yıl intihara verdiğimiz kurban sayısının azalması gerekirken, durmadan daha çok olması son derece şaşırtıcıdır.

Bu bakımdan bu ağırlaşmanın, ilerlemenin kendi doğasından değil, günümüzde içinde gerçekleştiği özel koşullardan ileri geldiğini ve bu koşulların normal olduğu konusunda hiçbir güvence bulunmadığını düşünebiliriz. Çünkü bilim, sanat ve sanayi alanlarında tanık olduğumuz gelişmelerin gözlerimizi kamaştırmasına izin vermemeliyiz; bunların, acı ters sonuçları her birimiz tarafından duyulan hastalıklı bir gelişme ortamında olduğu kesindir. Bu bakımdan intiharlardaki artışın, bugün uygarlıktaki ilerlemelerle birlikte giden ama onun zorunlu nedeni olmayan hastalıklı bir durumdan kaynaklanması çok olanaklı, hatta olasıdır.

İntiharların artışındaki hız, başka bir varsayıma olanak bırakmamaktadır. Gerçekten intiharlar elli yıldan az bir zaman içinde ülkesine göre üç, dört, hatta beş katına çıkmıştır. Öte yandan bunların toplumsal yapısındaki en kalıcı öğeyle bağlantılı olduklarını, çünkü toplumun mizacını anlattığını, bunun ise, bireylerinki gibi organizmanın en temel önem taşıyan kesiminin durumunu yansıttığını biliyoruz. Öyleyse toplumsal örgütümüzün, intiharlar oranında böylesine büyük bir artışa yol açacak derin bir değişmeden geçmiş olması gerekir. Oysa hem böylesine ağır, hem de böylesine hızlı bir değişmenin hastalıklı olmaması olanaksızdır; çünkü bir toplum böylesine birdenbire yapı değiştiremez. Toplumun başka özelliklerine bürünmesi, ancak bir çok yavaş ve hem de fark edilmez değişimlerin sonunda olur. Böylece olanaklı olan bu değişmeler bile sınırlıdırlar. Bir toplum türü bir kez oluştuk an sonra, artık sınırsız bir esneklikte demek değildir; aşılması olanaksız bir sınır hemen karşımıza çıkar. Öyleyse günümüzdeki intiharlara ilişkin ista-

tistiklerin düşündürdüğü değişmeler normal olamazlar. Bunların neden oluştuğu kesinlikle bilinmeden bile, düzenli bir evrimin değil, geçmişin kurumlarını onların yerine hiçbir şey koymadan söküp atmış olan hastalıklı bir bozulmanın sonucu oldukları önceden söylenebilir; çünkü yüzyılların eseri olan bir şey, birkaç yılda yeni bir düzene konulamaz. Ama o takdirde de, neden anormal ise sonucun başka türlü olması olanaksızdır. Bundan dolayı gönüllü ölümlerindeki bu artış akımı, uygarlığımızın artan parlaklığının değil, olumsuz sonuçlar doğurmadan sürmesi olanaksız bir bunalım ve kargaşa durumunun göstergesidir.

Bu değişik nedenlere bir sonuncusu daha eklenecektir. Toplu üzüntünün normal olarak toplumların yaşamında bir rol oynadığı doğru ise de, bu rol genellikle toplumsal yapının yüksek merkezlerini etkileyecek ölçüde yaygın ve yoğun değildir. Toplumsal kişiliğin belirsiz bir biçimde duyduğu, bu nedenle etkilendiği, ama iyice açıklayamadığı üstü örtülü bir akım durumunda kalmaktadır. En azından, bu belirsiz eğilimler kamu vicdanını etkileyebildiğinde de, bu etki ancak kısmi ve kesik itmeler biçiminde olmaktadır. Bu itmeler de genellikle yalnızca birbiriyle bağlantısız olan, saltık görünüşlerine karşın gerçeğin ancak bir yönünü anlatan parça bölük yargılar ve tek tek özdeyişler biçiminde anlatıma kavuşmakta, karşıt özdeyişler tarafından da düzeltilip tamamlanmaktadır. Kimi kez ulusların bilgeliğini dile getiren, ama aynı sayıda karşıtları da bulunan bu hüzünlü özdeyişler, yaşama karşı dillere destan olmuş bu kaprisler hep buradan ileri gelmektedir. Açıkça görülüyor ki bunlar, bilince yalnızca dokunup geçen, ama onu tam olarak hiç meşgul etmeyen geçici izlenimleri dile getirmektedirler. Bu duygular ancak istisnai bir güç kazandığı zaman, eşgüdümlü ve dizgeleşmiş bir bütünlük olarak fark edilebilecek ölçüde kamunun dikkatini çekerler ve bütünlüğü olan yaşam kuramlarına temel olurlar. Gerçekten de eski Roma ve eski Yunan'da, Epikuros ve Zenon'un yılgınlık verici kuramları, toplum kendisini ağır bir biçimde tehlikeye düşmüş hissettiği zaman orta-

ya çıkmışlardır. Demek oluyor ki büyük dizgelerin oluşması, kötümser akımın toplumsal yapıda bir bozulma nedeniyle anormal bir yoğunluk derecesine ulaşmış olduğunun göstergesidir. Bu dizgelerin sayısının günümüzde ne kadar çoğaldığı bilinmektedir. Bunların sayısını ve önemini gereğince kavramak için, Schopenhauer'in, Hartmann'ın, vb. felsefeleri gibi kendi ifadeleriyle bu özellikte olanları göz önüne almak yetmez. Değişik adlar altında da olsa, aynı anlayıştan yola çıkan bütün felsefeleri de göz önünde bulundurmak gerekir. Baştanımazın, güzellik tutkununun, sofunun, devrimci toplumcunun, gelecekten umutsuz olmasalar bile, kötümserle ortak olan yönleri, kurulu düzene karşı aynı hınç ya da tiksinti duygusunu, gerçeği yıkma ya da ondan kaçma yönünde aynı gereksinimi duymalarıdır. Toplumsal hüzün, eğer hastalıklı bir genişleme göstermemiş olsaydı, bilinci bu ölçüde etkilemezdi; bu bakımdan onun sonucu olarak intiharlarda görülen artış da aynı niteliktedir.[8]

Görüldüğü gibi bütün kanıtlar bize gönüllü ölümlerin sayısında yüz yıldan bu yana görülen çok büyük artışı, her gün daha da korkunçlaşan hastalıklı bir olay saymaya yöneltmektedir. Bu olayı önlemek için hangi yola başvurmalı?

II

Kimi yazarlar, eskiden başvurulmakta olan caydırıcı cezaların yeniden yürürlüğe konulmasını salık vermişlerdir.[9]

8 Bu görüşe karşı bir itirazda bulunulabilir. Budizm, Jainizm, dizgesel olarak kötümser birer yaşam görüşüdürler; böyledir diye bu inançları uygulayan halkların hastalıklı bir durumda bulundukları sonucunu mu çıkarmak gerekir? Bu inançları, bu soruya bir yanıt önerebilecek ölçüde tanımıyoruz. Bizim görüşümüzün yalnız Avrupa halklarına, hatta kentleşmiş toplumlara uygulanabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sınırlar içinde kalmak koşuluyla, görüşümüzün tartışma götürmeyeceğine inanıyoruz. Başka kimi toplumlara özgü özveri anlayışının, herhangi bir anormallik söz konusu olmadan bir dizge olarak belirmesi yine de olanaklıdır.

9 Örneğin, Lisle, *a.g.k.*, s. 437 vd.

İntihara karşı hoşgörünün gerçekten aşırı olduğunu kolayca kabul etmekteyiz. Ahlaka aykırı olduğuna göre daha sert ve daha açık bir biçimde reddedilmeli ve red belli dış göstergelerle, yani cezalarla anlatıma kavuşmalıdır. Ceza düzeninin bu noktada göstermiş olduğu gevşeme kendi başına anormal bir olaydır. Ancak biraz katı cezalar konulması olanaksızdır: Kamuoyu böyle cezaları hoş görmez. Çünkü, görmüş olduğumuz üzere intihar, gerçek kimi erdemlerin yalnızca abartılmış biçimi olup, bu erdemlere çok yakın düşmektedir. Bu nedenle kamuoyu, intihar konusuna ilişkin değişik yargılar arasında kolaylıkla bölünebilmektedir. İntihar, bir ölçüye kadar saygı gören duygulardan kaynaklandığı için, kamuoyunca kınanması da sınırsız ve kesin değildir. İntiharın ahlaka aykırı olup olmadığı konusunda kuramcılar arasında sürekli olarak yenilenen tartışmalar bundan ileri gelmektedir. İntihar ile ahlakça onaylanan ya da hoşgörülen edimler arasında bağlantı kuran bir dizi ara basamaklar bulunduğundan, kimi kez intiharların da o edimlerle aynı nitelikte olduğuna inanılması ve intihara da aynı hoşgörünün gösterilmek istenmesi şaşırtıcı değildir. Ama öldürme ve hırsızlık konusunda böyle bir duraksama çok daha ender olarak ortaya çıkar, çünkü burada ayrım çok daha belirgin olarak yapılabilmektedir.[10] Bundan başka ölenin bizzat kendisinin yol açtığı ölüm olgusu, tek başına ve her şeye karşın, cezalandırmanın katı yürekli olmasına olanak bırakmayacak ölçüde büyük bir acıma duygusu uyandırmaktadır.

Bütün bu nedenlerle, yalnızca manevi cezalar konulabilmektedir. Yapılabilecek tek şey, intihar edenden olağan gömülme töreninin esirgenmesi, intihar girişiminde bulunanın siyasal ya da ailesel kimi yurttaş haklarından, örneğin kimi babalık yetkilerinden ve kamu görevlerine girebilme haklarından

10 Bu, ahlaka uygun ve aykırı edimler arasındaki ayrımın saltık bir ayrım olduğu demek değildir. İyilik ile kötülük arasındaki karşıtlık, genel halk düşüncesindeki kadar katı nitelikte değildir. Hissedilmez bir derece farkıyla daima birinden öbürüne geçilmektedir ve aradaki sınırlar çoğu kez belirsizdir. Yalnız kanıtlanmış suçlar söz konusu olduğunda aradaki fark büyüktür ve uçlar arasındaki bağlantı intiharlarda olduğundan daha az belirgindir.

yoksun kılınmasıdır. Kamuoyu, temel ödevlerini yerine getirmekten kaçınan kimsenin bu ödevlerle birlikte giden haklarından da yoksun bırakılmasını kabul etmekte güçlük çekmez kanısındayım. Ama bu önlemler ne kadar meşru olurlarsa olsunlar, etkileri hiçbir zaman büyük olamaz; böylesine şiddetli bir akımı durdurabileceklerini düşünmek çocukluk olur.

Ayrıca yalnız başlarına bu hastalığın kaynağına ulaşamazlar. Gerçekten de intiharı yasayla yasaklamak yoluna gitmeyişimiz, onun ahlaka aykırılığını çok az hissetmekte olmamızdan dolayıdır. Özgürce genişlemesine seyirci kalmamız da, eskiden olduğu kadar bizi isyan ettirmemekte oluşundan ileri gelmektedir. Ama bu konudaki ahlaki duyarlılığımızın yeniden uyarılması hiçbir zaman yasal önlemler yoluyla olamaz. Bir olguyu ahlaki bakımdan tiksindirici bulup bulmamamız yasa koyucunun elinde değildir. Yasa, kamuoyunun zararsız saydığı edimleri cezalandırdığında, asıl o yasadan tiksiniriz, cezalandırılan edimden değil. İntihar konusundaki aşırı hoşgörümüz, ona yol açan düşünce biçimi genelleşmiş olduğu için, kendi kendimizi mahkûm etmeden onu mahkûm edememekte oluşumuzdan ileri gelmektedir; bu düşünce biçimi bize öylesine etkilemiştir ki, intiharı bir ölçüde bağışlamamamız olanaksızdır. Ama o zaman da bizi katı yapabilecek tek yol, doğrudan doğruya kötümserlik akımı üzerinde durmak, onu normal yatağına çekerek sınırlandırmak, bilinçlerin büyük çoğunluğunu bu akımın etkisinden kurtarmak ve onları yeniden güçlendirmektir. Manevi dengelerini yeniden bir kez bulunca, onlara saldıran her şeye karşı gerektiği biçimde tepki göstereceklerdir. Önleyici dizgeyi yeni baştan kurmaya artık gerek kalmayacaktır; bu dizge, gereksinimlerin baskısı altında kendiliğinden kurulacaktır. Bu olana değin, yapay kalır ve bundan dolayı da çok yarar sağlamaz.

Bu sonucu elde etmek için en güvenli yol eğitim değil midir? İnsanların karakterleri eğitim yoluyla biçimlendirildiğinden, bunları daha yürekli ve böylece kendini kolayca bırakıverenlere karşı daha az hoşgörülü olarak yetiştirmek sorunu çöz-

meye yetmez mi? Morselli böyle düşünmüştür. Ona göre intihara karşı koruyucu önlem yalnızca şu ilkeye dayanabilir: "İnsanın yaşamda belli bir amacı kovuşturacak durumda olması için onun düşünce ve duygularını eğitme yeteneğini geliştirmek, kısacası ahlaki karakterine güç ve direnç vermek." Çok ayrı bir düşünce okuluna giren bir başka düşünür de aynı sonuca ulaşmaktadır: Bay Franck, "İntiharın kaynağını nasıl kurutabiliriz?" diye sormaktadır. "Çok önemli olan eğitim işini düzelterek yalnız düşünceleri değil, inançları da geliştirmeye çalışarak" yanıtını vermektedir.[12]

Ama bu, eğitime sahip olmadığı bir güç bağlamak demektir. Eğitim toplumun görüntüsü ve yansımasından başka bir şey değildir. Eğitim toplumu yansılar ve onu kısaca yeniden üretir. Topluluklar sağlıklı bir durumda bulunduklarında eğitim de sağlıklı olur; ama onlarla birlikte eğitim de bozulur, yoksa kendi başına değişemez. Ahlaki ortam bozulmuşsa, öğretmenlerin kendileri de orada yaşadıklarından, bundan etkilenmemeleri olanaksızdır; bu durumda yetiştirdikleri kimseleri kendilerininkinden farklı bir yöne nasıl yöneltebilirler? Her yeni kuşak kendisinden önce gelen tarafından yetiştirilmektedir; bu bakımdan kendinden sonra geleni değiştirebilmesi için kendisinin de değişmesi gerekir. Döngüsel bir hareket karşısındayız. Uzun zaman aralıklarıyla, düşünce ve özlemleri çağdaşlarınınkini aşan biri çıkabilir; ama tek tük bireyler toplumların manevi yapısını yeniden biçimlendirmeye yetmezler. Kuşkusuz etkili bir sesin, toplumsal konuları büyülü bir biçimde değiştirmeye yetebileceğine inanmak hoşumuza gider; ama başka her alanda olduğu gibi, toplumda da hiçbir şey yoktan var olamaz. En güçlü istençler bile yoktan birtakım güçler çıkaramazlar; deneyler içinde uğranılan başarısızlıklar, her zaman bu yalınkat düşleri dağıtırlar. Bundan başka, anlaşılmaz bir mucize sonucu, toplumsal düzene karşıt bir eğitim düzeni kurabilseydi bile, doğrudan doğruya bu karşıtlık nedeniyle et-

11 *A.g.k.*, s. 499.

12 *Suicide* makalesinde, *Diction. Philos.*

kisiz kalırdı. Mücadele edilmek istenen ahlaki durumu ortaya çıkarmış olan toplumsal örgüt sürdürülürse, çocuk da onunla ilişkiye girdiği andan başlayarak ondan etkilenir. Okulun yapay ortamı onu ancak bir süre için ve zayıf bir ölçüde koruyabilir. Gerçek yaşam onu daha büyük ölçülerde kavradıkça, eğitimcinin yaptıklarını yıkacaktır. Görüldüğü gibi toplum kendisini düzeltimden geçirmedikçe eğitim de kendisini düzeltemez. Bunun için, uğramış olduğu hastalığın nedenlerine saldırmak gerekir.

Bu nedenleri biliyoruz. İntihara yol açıcı başlıca akımların hangi kaynaklardan çıktığını gösterirken, bu nedenleri saptadık. Ancak bunların içinde bir tanesi var ki, intiharın günümüzdeki yaygınlığında bunun hiçbir sorumluluğu yoktur. Bu elcillik akımıdır. Gerçekten de günümüzde elcillik akımı genişlemekten çok daha fazla daralmaktadır; bu akım asıl olarak aşağı toplumlarda görülmektedir. Orduda sürmekle birlikte, olağandışı bir yoğunlukta olduğu söylenemez; çünkü askerlik ruhunu korumak için bir ölçüye değin zorunludur. Ayrıca orduda bile sürekli olarak azalmaktadır. Görülüyor ki artışı bir hastalık sayılabilen yalnızca bencil intihar ile kuralsızlık intiharlarıdır; bu bakımdan yalnız bunlarla ilgilenmek durumundayız.

Bencil intihar, toplumun, bütün üyelerini kendisine bağımlı tutabilecek ölçüde her noktasında bütünleşmiş olmamasından ileri gelmektedir. Bundan dolayı bencil intiharın aşırı ölçüde artması, ona yol açan söz konusu durumun kendisinin de aşırı ölçüde yaygınlaşmış olmasından ileri gelmektedir; huzuru bozulmuş ve zayıflamış olan toplumun, aşırı sayıda bireye, yine aşırı ölçülerde kendi etkisinin dışına kaçma fırsatı vermesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle hastalığı çözmenin tek yolu, toplumsal kümeleri, bireylerini daha sıkı biçimde tutmaları ve bireylerin de ona karşı bağlılık duymaları için yeterli tutarlılığa kavuşturmaktır. Birey kendisini, zaman olarak kendinden önce gelen ve kendinden sonra varlığını sürdürecek olan, her yönden kendisini aşan bir toplumsal varlıkla daha

çok dayanışma içinde hissetmelidir. Bu olduğunda, artık davranışının tek ereğini kendi kendisinde aramaktan uzaklaşacak ve kendini aşacak bir amacın aracı olduğunu anlayarak bir şeye yaradığını fark edecektir. Yaşam yeniden doğal amacına ve yönüne kavuşacağı için, bireyin gözünde anlam taşımaya devam edecektir. Ama insanı bu esenlikli dayanışma duygusuna sürekli çağırmaya en elverişli toplumsal kümeler hangileri olabilir?

Siyasal toplum olamaz. Özellikle bugün çağdaş büyük devletlerimizde, siyasal toplum bireyden öylesine uzaktır ki, onu yeter bir süreklilikle etki altında tutmasına olanak yoktur. Günlük çalışmalarımız ile tüm kamu yaşamı arasındaki bağlar ne olursa olsun, son derece dolaylı oldukları için onları canlı ve kesintisiz bir biçimde duymamıza olanak yoktur. Siyasal yapıya olan bağımlı durumumuzu, ancak ciddi çıkarlar tehlikeye düştüğü zaman güçlü bir biçimde duyarız. Kuşkusuz toplumun manevi seçkinlerini oluşturan bireylerde yurt düşüncesinin tümden kaybolması çok ender bir durumdur; ama olağan zamanlarda bu düşünce gölgelenmekte, güçlükle fark edilmekte ve hatta kimi kez büsbütün kayıplara karışmaktadır. İlk plana çıkabilmesi, bilinçleri doldurması ve davranışların yön verici güdüsü durumuna gelebilmesi için, büyük bir ulusal ya da siyasal bunalım gibi olağandışı koşullar gereklidir. Oysa intihar eğilimini düzenli bir biçimde sınırlayacak olan şey, böylesine zaman zaman görülen bir hareket olamaz. Birey, öyle arada bir değil, yaşamın her anında, yaptığı işlerin bir amacı olduğunu görebilmelidir. Yaşamın ona boş görünmemesi için, kendisini doğrudan doğruya ilgilendiren bir amaca yaradığını sürekli olarak görmelidir. Ama bu ancak daha yalın, daha dar bir toplumsal çevrenin onu daha yakından kavraması ve çalışmalarına daha yakın bir hedef sunmasıyla olanaklıdır.

Dinsel toplum da bu iş için daha elverişli değildir. Kuşkusuz din belli koşullarda yararlı bir etkide bulunabilmiştir; ama böyle bir etkide bulunabilmesi için zorunlu olan koşullar günümüzde yoktur. Gerçekten din, bireyi sıkı sıkıya kavrayacak öl-

çüde güçlü bir kuruluş olduğu takdirde onu intihara karşı koruyabilir. Katolik mezhebi üyelerine çok geniş bir dogmalar ve ödevler dizgesi getirdiği ve böylece onların bu dünyadaki yaşamlarının bile bütün ayrıntılarına girdiği içindir ki, Protestanlığa göre bireyleri yaşama daha güçlü bir biçimde bağlamaktadır. Katolik için kendisini üyesi olduğu dinsel kümeye bağlayan bağları gözden kaçırma tehlikesi çok daha azdır, çünkü bu kümeyi yaşamın türlü durumlarında uygulanan buyurucu ilkeler biçiminde her an anımsamaktadır. Katolik, attığı adımların kendisini nereye götürdüğünü tasa etmek zorunda değildir; her adımını Tanrıya bağlar, çünkü onların pek çoğu tanrısal olarak, yani Tanrının görülen varlığı olan kilise tarafından düzenlenmiştir. Ama aynı zamanda bu buyrukların insanüstü bir kaynaktan doğduğuna inanıldığından, insan düşüncesinin bunlara uygulanmaya hakkı yoktur. Bu buyrukların göksel kökenli olduklarını söyleyip onların özgürce eleştirilmesine izin vermek arasında gerçek bir çelişki olurdu. Demek ki, din intihar eğilimini, ancak insanın özgür olarak düşünmesini engellediği ölçüde yumuşatabilmektedir. Oysa birey aklına böyle bir el koyma artık güçtür ve gittikçe daha da güçleşecektir. Böyle bir şey en değerli duygularımızı yaralar. Akla sınır konabilmesini ve ona "bundan öteye gitmeyeceksin" denilebilmesini artık kabul etmemekteyiz. Bu olgu yeni bir şey değildir; insanın düşünce tarihi, özgür düşüncenin ilerlemesinin tarihidir. Bu nedenle, karşı konulamaz olduğu her bakımdan kanıtlanan bir akımı durdurmayı istemek çocukça bir şeydir. Günümüzün büyük toplumları düzeltilmesi olanaksız bir biçimde dağılmadıkça ve eski dönemlerin küçük toplumsal kümelerine geri dönülmedikçe,[13] yani insanlık başlangıçtaki noktasına geri dönmedikçe, dinler artık bilinçler üzerinde çok geniş ve derin bir egemenlik

13 Düşüncemiz yanlış anlaşılmasın. Kuşkusuz bugünkü toplumların öleceği bir zaman gelecektir: Böylece daha küçük kümelere ayrılacaktır. Yalnız, eğer gelecek geçmişe bakılarak çıkarsanacaksa, bu durum ancak geçici olabilecek, bu parça kümeler bugünkülerden çok daha geniş veni toplumları oluşturacaklardır. Bu kümelerin kendilerinin, günümüz toplumlarının bileşimindeki kümelere göre çok daha geniş çaplı olacakları da söylenebilir.

kuramazlar. Bununla yeni dinlerin kurulamayacağını söylemek istemiyoruz. Ama yalnızca, eleştiri hakkına ve bireysel girişime, Protestanlığın en serbest kollarından bile daha geniş yer verenler yaşayabileceklerdir. Bu bakımdan artık üyeleri üzerinde, intiharı önlemek için zorunlu olan güçlü etkiyi yapamayacaklardır.

Çok sayıda yazarın dini bu hastalığın tek ilacı olarak görmüş olmaları, dinin etkisinin kökenleri konusunda yanılmış olmalarından dolayıdır. Bunlar dini hemen yalnızca, akılcılıkla bağdaşabilen ve insanların gönlüne ve kafasına yerleştirilmesi halinde onları kendilerini yitirmekten sakınmaya yöneltecek olan birkaç yüksek düşünce ve erdemli özdeyişten ibaret saymaktadırlar. Ama bu, hem dinin özü konusunda, hem de özellikle kimi kez intihara karşı sağladığı bağışıklığın nedenleri konusunda bir yanılgıyı anlatmaktadır. Gerçekten bu ayrıcalığı, insanda az çok gizemsel, belirsiz bir öte dünya duygusunu uyandırmasından değil, davranış ve düşünce üzerine uyguladığı güçlü ve çok ayrıntılı disiplinden ileri gelmekteydi. Artık yalnızca bir simgesel ülkü durumuna, geleneksel, ama tartışmalı, günlük işlerimize az çok yabancı bir felsefe durumuna düştüğünde, üzerimizde büyük etkide bulunması güçtür. Evrenin ve dünyaya ilişkin her şeyin dışına atılan bir tanrı, böylece hedefsiz kalan etkinliklerimize amaç hizmeti göremez. Bu andan sonra onunla ilgili o kadar çok şey vardır ki, yaşama bir anlam vermesine olanak kalmaz. Kendisine yaraşmayan dünyayı bize bırakırken, aynı zamanda bizi de dünya yaşamına ilişkin her konuda kendi kendimize bırakmış olmaktadır. İnsanların kendi kendilerini öldürmeleri, çevrelerindeki gizler üzerine derin düşüncelere dalmakla, her şeye gücü yeten, ama bizden sınırsız ölçüde uzakta bulunan ve kendisine ne zaman hesap vereceğimiz belli olmayan bir varlığa inanmakla önlenemez. Kısacası, bencil intiharlardan ancak toplumsallaştığımız ölçüde korunabilmekteyiz; ama dinler bizi, özgür irdeleme hakkımızı kaldırdıkları ölçüde toplumsallaştırabilmektedirler. Oysa artık bizden böyle bir özveri koparabilecek ölçüde etkili değildirler

ve öyle görünüyor ki bundan sonra hiç olmayacaklardır. Öyleyse intiharı önlemek konusunda dinlere bel bağlayamayız. Bundan başka, dinin yeniden güçlendirilmesini bu dertten kurtulmanın tek yolu sayanlar, kendi kendileriyle tutarlı olmak için en ilkel dinlerin yeniden kurulmasını istemelidirler. Çünkü intiharları önlemede Yahudilik Katoliklikten, Katoliklik de Protestanlıktan daha etkilidir. Buna rağmen, Protestanlık, maddi uygulamalardan en arınmış, bu nedenle en ülkücü olan dindir. Buna karşılık Yahudilik, çok önemli tarihsel rolüne rağmen, birçok bakımlardan hâlâ en ilkel dinsel biçimlere sıkıca bağlıdır. Bu öylesine doğrudur ki, dogmanın ahlaki ve düşünsel üstünlüğü, onun intihar üzerine yapabileceği etki içinde hiçbir önem taşımamaktadır!

Geriye, koruyucu değeri kuşku göstermeyen aile kalıyor. Ama intiharlardaki artışı durdurmak için bekârların sayısını azaltmanın yeterli olacağını sanmak, düş görmek olur. Çünkü, evli nüfusta kendini öldürme eğilimi daha düşük ise de, bu eğilim bekârlarınki gibi aynı düzenlilikle ve aynı oranlarda artış göstermektedir. 1880'den 1887'ye değin evli intiharları % 35 artmıştır (2.735 yerine 3.706); bekâr intiharları ise yalnızca % 13 oranında artmıştır (2.554 yerine 2.894). 1863-68 arasında, Bertillon'un hesaplarına göre, birincilerde oran bir milyon kişide 154 idi; bu sayı 1887'de % 57'lik bir artış göstererek 242 olmuştur. Aynı süre içinde bekârların oranı bundan çok daha fazla bir yükselme göstermiyordu; 173'den 289'a çıkarak % 67'lik bir artış gösteriyordu. *Demek ki bu yüzyıl boyunca ortaya çıkan ağırlaşma, medeni durumdan bağımsızdır.*

Gerçekten de ailenin yapısında, ona artık eski etkisini yapma olanağı bırakmayan değişmeler olmuştur. Eskiden üyelerinin çoğunu doğumlarından ölümlerine değin kendi yörüngesinde tuttuğu ve iyice bütünleşmiş, bölünmez, sürekli bir birlik oluşturduğu halde, bugün ancak geçici bir süreyle sınırlıdır. Kuruluşundan pek az sonra dağılmaya başlamaktadır. Çocuklar maddi olarak büyütülür büyütülmez, eğitimleri için ailenin dışına çıkartılmaktadır; özellikle yetişkin olur olmaz, hemen

kesinlikle anne babalarından uzakta yerleşmekte ve aile ocağı boş kalmaktadır. Bu durumda denilebilir ki bugün aile, zamanın pek büyük bir bölümü boyunca yalnızca karı-kocaya indirgenmiştir ve intihara karşı etkisinin zayıf olduğunu biliyoruz. Bundan dolayı, yaşamda daha az yer tuttuğundan, aile artık yaşam için yeterli bir amaç olmamaktadır. Kuşkusuz bu, çocuklarımızı daha az sevdiğimiz anlamına gelmemektedir; ama çocuklarımızın bizim yaşamımıza eskisi gibi sıkı ve sürekli olarak karışmadıklarını, bu nedenle bizim yaşamımız için de bir başka varlık nedeni bulunması gerektiğini anlatmaktadır. Onlarsız yaşamamız gerektiğini anlatmaktadır. Onlarsız yaşamamız gerektiği için düşüncelerimizi ve eylemlerimizi başka hedeflere yönetmemiz de gerekmektedir.

Ama bu düzenli-aralıklı dağılma özellikle bir toplumsal varlık olarak aileyi hiçe indirgemektedir. Eskiden aile toplumu yalnızca karşılıklı sevgi bağlarıyla bir araya gelmiş bir bireyler topluluğu değildi; aynı zamanda soyut ve kişisel olmayan bütünlüğü ile başlı başına toplumsal bir küme idi. Anımsattığı tüm anılarla birlikte kalıtsal bir isim, aile evi, ataların ocağı, geleneksel konum ve ün vb. idi. Bütün bunlar yitip gitmektedir. Başka noktalar üzerinde, ama büsbütün yeni koşullarda ve büsbütün başka öğelerle yeniden biçimlenmek üzere her an dağılmakta olan bir toplum, bir kişiliğe, kendine özgü olan ve üyelerinin bağlanabilecekleri bir tarihe sahip olamaz. İnsanlar, etkinliklerinin bu eski hedefi ortadan kalktıkça onun yerine bir başka hedef koyamazlarsa, yaşamda büyük bir boşluğun ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Bu neden yalnız evlilerin değil, bekârların intiharlarını da artırmaktadır. Çünkü ailenin bu durumu gençleri, kendileri henüz bir aile kurabilecek durumda değilken baba evinden ayrılmak zorunda bırakmaktadır; tek kişilik hanelerin sayısının durmadan artmakta olması bir ölçüde bu nedenden ileri gelmektedir; bu yalnızlaşmanın intihar eğilimini güçlendirdiğini görmüştük. Ama hiçbir şey bu hareketi durduramaz. Eskiden, her yerel çevre görenekleriyle, gelenekleriyle, iletişim bağları-

nın azlığıyla başka çevrelere karşı az çok kapalı iken, her kuşak, doğduğu yerde zorunlu olarak kalmakta ya da en azından oradan çok uzaklaşmamaktaydı. Ama bu engeller azaldığı, bu özel çevreler bir düzeye gelip birbirine karıştığı ölçüde, bireylerin kendi tutkularına ve çıkarlarının gereğine göre, kendilerine açık bulunan daha geniş alanlar içinde dağılmaları kaçınılmazdır. Hiçbir düzenleme, arılarda olduğu gibi bu oğul verme olayını önleyemez ve aileye, güç kaynağını oluşturan bölünmezliğini geri vermez.

III

Peki, hastalık onulmaz mıdır? Olumlu etkilerini daha önce saptamış bulunduğumuz topluluklardan hiçbiri gerçek bir çare sağlayacak durumda görünmediği için ilk bakışta hastalığın onulmazlığına inanılabilir. Ama dinin, ailenin, yurdun, bireyleri bencil intiharlardan sakındığını göstermiş bulunuyor isek de, bunun nedeni, bunların her birinin uyandırdığı duyuların özel niteliğinde aranmamalıdır. Hepsinin de bu koruyucu özelliği, bunların birer toplum olmasından ileri gelmektedir ve iyi bütünleşmiş oldukları ölçüde, yani hiçbir yönde aşırılığa düşmedikleri ölçüde bu özelliğe sahip olabilirler. Öyleyse bir başka küme de, aynı uyuma sahip olma koşuluyla, aynı etkide bulunabilir. Dinsel, ailesel ve siyasal toplum dışında, şimdiye değin üzerinde durulmamış olan bir başka toplumsal küme daha vardır: Aynı nitelikteki bütün işçilerin, aynı görevde işbirliği yapan bütün bireylerin bu birliktelik yoluyla kurdukları toplumsal küme, yani meslek kümesi ya da mesleki birlik kümesi.

Bu kümenin söz konusu görevi yerine getirmeye elverişli oluşu, tanımının bir gereğidir. Aynı işleri yapan ve çıkarları birbirleriyle bağlantılı, hatta birbirine karışmış bireylerden kurulu olduğu için, toplumsal düşünce ve duyguların oluşumuna bundan daha elverişli bir alan bulunamaz. Köken, kültür ve iş aynılığı, mesleki çalışmaları ortak bir yaşam için en zengin kay-

nak yapmaktadır. Bundan başka meslek kuruluşu, geçmişte, özerkliği ve üyeleri üzerindeki yetkisi konularında hatta aşırı ölçüde kıskanç bir toplumsal kişilik olabildiğini göstermiştir; bu bakımdan üyeleri için bir manevi çevre olabileceğine kuşku yoktur. İyi kurulmuş bir toplumda toplumsal yararın özel çıkarlar karşısında her zaman sahip olduğu saygınlığı ve üstünlüğü, meslek çıkarlarının da çalışanlar gözünde kazanması için hiçbir neden yoktur. Öte yandan meslek kümesi bütün öbür kümelere göre şu üç açıdan daha elverişli bir konumdadır: Her an vardır, her yerde vardır ve yaşamı en geniş ölçüde etkilemektedir. Bireyler üzerindeki etkisi siyasal toplumunki gibi ara ara olmayıp, onlarla sürekli temas durumundadır; çünkü yerine getirdiği ve bireylerinin de yapılmasına hep birlikte katıldıkları işlev, sürekli bir işlevdir. Çalışanlar nereye giderlerse bu işlev de onları izler; aile bunu yapamaz. Nerede olurlarsa olsunlar bu işlevin kendilerini kuşatmış olduğunu, onları ödevlerine çağırdığını, gerektiğinde desteklediğini görürler. Son olarak, meslek yaşamı hemen hemen yaşamın tümü olduğundan, mesleki kuruluşun etkisi çalışmalarımızın her ayrıntısında kendini duyurur ve çalışmalarımız böylece ortaklaşa bir yöne çevrilmiş olur. Görüldüğü gibi mesleki kuruluşta bireyi çevrelemek, onu manevi yalnızlık durumundan çekip çıkarmak için gerekli olan her şey vardır ve öbür kümelerin günümüzdeki yetersizliği karşısında, bu vazgeçilmez görevi yerine getirebilecek olan yalnız odur.

Ama bu etkisinin olması için, bugünkünden tümüyle başka temeller üzerinde örgütlenmesi gerekir. Her şeyden önce, yasaların izin verdiği, ama devletin bilmezlikten geldiği bir özel küme olarak kalmak yerine, kamusal yaşamımızın bir yelli ve tanınan bir organı olması temel önem taşır. Bununla, onu üye olunması zorunlu bir kuruluş yapmak gerektiğini söylemek istemiyoruz; ama önemli olan yalnızca türlü özel çıkar birleşmelerini anlatmak yerine, toplumsal bir işlev yerine getirebilecek biçimde kurulmalarıdır. Bu kadarla da bitmiyor. Bu çerçevenin içinin boş kalmaması için, orada gelişmeye elverişli bütün

yaşam tohumlarının atılması da gerekir. Bu kümeleşmenin yalnızca bir addan ibaret olmaması için, ona belli işlevler tanımak gerekir ve onun başka her kümeden daha iyi yapabileceği işlevler de vardır.

Günümüzde Avrupa toplumları, mesleki yaşamı ya herhangi bir düzenleme altına almamak ya da, bu işi yapabilecek başka bir örgütlü organ bulunmadığından, devlet aracılığıyla düzenlemek seçenekleri karşısında bulunuyorlar. Ama devlet bu karmaşık belirişlerden öylesine uzaktır ki, onların her birine uygun düşecek özel biçimi bulamaz. Devlet yalnız genel ve kolay işler için yapılmış, ağır işleyen bir makinadır. Onun her zaman tek biçimli olan işleyişi özel durumlardaki sayısız değişkenliklerle uyum gösteremez. Bundan dolayı işleyişi zorunlu olarak bastırıcı ve bir –düzeye– getirici niteliktedir. Ama öte yandan da tüm yaşamı böylesine başıboş kalmasına yol açacak biçimde örgütsüz bir durumda bırakmanın olanaksızlığını da çok iyi duymaktayız. Bundan dolayıdır ki, ardı arkası gelmeyen bir dizi sallantılar eşliğinde, aşırı katılığı nedeniyle güçsüzleşen otoriter bir düzenleme ile başıboşluğa yol açtığı için sürekli olması olanaksız bir 'karışmama' tutumu arasında gidip gelmekteyiz. Söz konusu ister çalışma süresi, ister sağlık koşulları, ister ücretler, isterse toplumsal güvenlik ve toplumsal yardım önlemleri olsun, iyi niyetler her yerde aynı güçlüğü karşılarında bulmaktadırlar. Kimi kurallar koymaya kalkıştıkları anda, esneklikten yoksun olduklarından dolayı, gerçek yaşama uygulanamayacakları ortaya çıkmaktadır; ya da en azından, düzenlemeleri beklenen konuya zarar vermeden uygulanamamaktadırlar.

Bu karşıtlığı çözmenin tek yolu, devletin etkisi altında olmakla birlikte onun dışında, düzenleyici etkisi daha büyük bir türlülükle uygulanabilecek bir toplumsal güçler demeti oluşturmaktadır. Yeniden oluşturulacak meslek birlikleri bu koşulu karşıladığı gibi, onların dışında bu işi yapabilecek başka kuruluş bulmak da kolay değildir. Çünkü meslek birlikleri olgulara, onlar arasındaki bütün küçük farkları hissedecek ölçüde

yakın, onlarla doğrudan ve sürekli biçimde temastadırlar ve bunlar arasındaki farklılıklara yeterince saygılı olabilecek ölçüde özerk olmak zorundadırlar. Bu nedenle, pek çok iyi niyetli kişilerin gereksinim duydukları, ama haklı olarak devletin bunca güçlü ve bunca beceriksiz ellerine bırakmaktan çekindikleri güvenlik, yardımlaşma ve emeklilik sandıklarının başına bu meslek kuruluşları getirilmelidir; aynı mesleğin değişik dalları arasında durmadan çıkan anlaşmazlıkları çözmek, her işletme türüne göre sözleşmelerin adil olması için uyulması gerekli koşulları saptamak, kamu yararı adına güçlülerin zayıfları sömürmesine engel olmak, vb. yine meslek kuruluşlarının yapacağı işlerdir. İş bölümü arttıkça hukuk ve ahlak da, her yerde aynı genel ilkeler üzerine dayalı olmakla birlikte, her özel iş için değişik bir biçim alır. Bütün insanlar için ortak olan hak ve ödevlerin dışında, her mesleğin kendine özgü özelliklerine bağımlı olan hak ve ödevler de vardır ve mesleki çalışmalar gelişip daha çok türlüleştikçe bunların sayısı ve önemi de artmaktadır. Bu özel disiplinlerin her birinde, onları uygulayıp sürdürmek için yine özel birer organın bulunması gereklidir. Bu organ, aynı işin yapılmasına katılan çalışanlardan değil de kimlerden kurulabilir?

İşte kendilerinden beklenen hizmetleri yerine getirebilmeleri için meslek birliklerinin sahip olmaları gereken yapı ana çizgileriyle böyle olmalıdır. Kuşkusuz bugün içinde bulundukları duruma bakıldığında, bunların ahlaki güçlerin saygınlık düzeyine yükseltilebileceklerini düşünmek güçleşiyor. Gerçekten de bunlar, aralarında hiçbir bağ bulunmayan, yalnızca yüzeysel ve seyrek ilişkileri olan ve hatta işbirliği içinde olmaktan çok birbirlerini rakip ve düşman olarak görmeye hazır bireylerden kuruludurlar. Ama aralarında birçok ortak şeyler oluştuğu, kendileriyle üyesi oldukları küme arasındaki ilişkiler öylesine sıkı ve sürekli olduğu zaman, bugüne değin hemen hemen bilinmeyen dayanışma duyguları ve bugün bunca soğuk ve üyelerin bunca dışında olan bu meslek ortamının manevi sıcaklığı zorunlu olarak artacaktır. Ve bu değişmeler, geçmiş ör-

neklerin etkisiyle sanılabileceği gibi, yalnızca ekonomik yaşamın görevlileri arasında görülmekle kalmayacaktır. Toplumda hiçbir meslek yoktur ki bu örgütlenişi istemesine ve onu elde etmeye yetenekli olmasın. İlmikleri tehlikeli biçimde gevşemiş olan toplumsal doku, böylece bütün kapsamıyla yeniden sıklaşacak ve güçlenecektir.

Evrensel ölçüde gereksinim duyulan bu onarım, ne yazık ki eski düzenin mesleki birliklerinin tarihte bırakmış oldukları kötü addan dolayı olumsuz yönde etkilenmektedir. Ama yakın tarihte ortadan kalkmış olmalarını bunların yararsızlıklarının kanıtı saymak yerine, yalnız orta çağlardan da değil, eski Yunan ve Roma'dan[14] bu yana varlıklarını sürdürmüş olmalarını onların vazgeçilmezliklerinin kanıtı saymak daha doğru olmaz mı? Bir tek yüzyıl dışında, mesleki çalışma belli bir gelişme gösterdiği her yerde hep meslek birlikleri biçiminde örgütlenegeldiğine göre, bu örgütlenişin zorunlu olduğu çok yüksek bir olasılık değil midir ve bir yüzyıldan beri bu eski rolünü yerine getirememesi karşısında da çözüm, onu büsbütün ortadan kaldırmak yerine canlandırıp iyileştirmek olmalı değil midir? Kuşkusuz meslek birlikleri, son olarak en ivedi gelişmelerin bile önünde bir engel gibi durmuştu. Sıkı sıkıya yerel ve her türlü dış etkiye kapalı olan eski meslek birliği, manevi ve siyasal bakımlardan birleşmiş olan bir ulus içinde anlamsız bir şeye dönüşmüştü; yararlanmakta olduğu ve kendisini devlet içinde devlet yapan aşırı özerkliği süregidemezdi, çünkü kolları her yöne uzanan hükümet örgütü toplumun bütün ikinci örgütlerini kendine bağımlı kılıyordu. Görüldüğü gibi meslek birliği kurumunun üzerine dayandığı temeli genişletmek ve onu tüm ulusal yaşama bağlamak gerekiyordu. Ama birbirinden kopuk kalma yerine, değişik yerlerdeki benzer değişik meslek birlikleri tek bir dizge oluşturacak biçimde birbirlerine bağlansaydı ve bütün bu tür dizgeler devletin genel etkisi altına sokulup böylece sürekli bir dayanışma duygusu içinde tu-

14 İlk zanaatkâr kurulları Roma Krallığı'na dayanır. Bkz. Marquardt, *Privat Leben der Roemer*, II, s. 4.

tulsalardı, görenek baskıcılığı ve meslek bencilliği gerekli ölçüler içinde kalırdı. Gerçekten de son derece geniş bir alana yayılmış çok büyük bir birlik içinde gelenek, bir kentin sınırlarını aşmayan küçücük bir topluluktaki kadar kolaylıkla süremez;[15] bunun yanında her özel küme de kamu yaşamının yön verici merkeziyle bir kez düzenli ilişkiler içine girdikten sonra yalnızca kendi özel çıkarlarını görüp kovuşturmak eğilimini daha az gösterir. Hatta ortaklaşa olan şeyin düşüncesi, ancak ve yalnız bu koşulla bilinçlerde yeter bir süreklilikle canlı tutulabilmektedir. Çünkü o zaman her özel örgüt ile genel yararları temsil eden merkezi güç arasında kesintisiz iletişim olacağından, toplum artık kesintili ve belirsiz bir biçimde yalnız bireylere seslenmek durumunda kalmayacaktır; onun çağrısını günlük yaşamımızın tüm akışı içinde duyacağız. Ama var olan bir şeyi yerine hiçbir şey koymadan yıkmakla, mesleki birlik bencilliğinin yerine, toplumu ondan daha da çözücü olan bireysel bencilliği koymaktan başka bir şey yapmış olmadık. İşte bu yüzdendir ki, bu çağda yıkılan şeyler içinde yalnız buna üzülmek gerekir. Birey bilinçlerini sürekli olarak birbirine bağlayabilecek bu biricik kümeleri dağıtmakla, ahlaki yeniden örgütlenişimiz için biçilmiş kaftan olan bu aracı kendi ellerimizle parçalamış olduk.

Ama bu yolla yalnız bencil intiharla mücadele edilmiş olmaz. Onunla yakından bağlantılı olan kuralsızlık intiharı da aynı yoldan giderilebilir. Gerçekten de kuralsızlık toplumun kimi noktalarında toplumsal güçlerin, yani toplumsal yaşamı düzenlemek için kurulmuş kümelerin yoğunluğundan ileri gelmektedir. Demek ki bir ölçüde, bencil intihara yol açan aynı çözülme durumundan kaynaklanmaktadır. Ancak bu aynı neden, ortaya çıkış yerine göre ve edimsel ve kılgısal ya da tasarımsal davranışlar üzerinde etkide bulunuşuna göre farklı sonuçlar doğurmaktadır. Birincileri coşturup yoğunlaştırmakta, ikincileri ise yönden, uyumdan yoksun kılmaktadır. Görülüyor

15 Nedenler için bkz. Bizim *Division du travail social,* kitap II, bölüm III, özellikle s. 335 vd.

neklerin etkisiyle sanılabileceği gibi, yalnızca ekonomik yaşamın görevlileri arasında görülmekle kalmayacaktır. Toplumda hiçbir meslek yoktur ki bu örgütlenişi istemesine ve onu elde etmeye yetenekli olmasın. İlmikleri tehlikeli biçimde gevşemiş olan toplumsal doku, böylece bütün kapsamıyla yeniden sıklaşacak ve güçlenecektir.

Evrensel ölçüde gereksinim duyulan bu onarım, ne yazık ki eski düzenin mesleki birliklerinin tarihte bırakmış oldukları kötü ıddan dolayı olumsuz yönde etkilenmektedir. Ama yakın tarihte ortadan kalkmış olmalarını bunların yararsızlıklarının kanıtı saymak yerine, yalnız orta çağlardan da değil, eski Yunan ve Roma'dan[14] bu yana varlıklarını sürdürmüş olmalarını onların vazgeçilmezliklerinin kanıtı saymak daha doğru olmaz mı? Bir tek yüzyıl dışında, mesleki çalışma belli bir gelişme gösterdiği her yerde hep meslek birlikleri biçiminde örgütlenegeldiğine göre, bu örgütlenişin zorunlu olduğu çok yüksek bir olasılık değil midir ve bir yüzyıldan beri bu eski rolünü yerine getirememesi karşısında da çözüm, onu büsbütün ortadan kaldırmak yerine canlandırıp iyileştirmek olmalı değil midir? Kuşkusuz meslek birlikleri, son olarak en ivedi gelişmelerin bile önünde bir engel gibi durmuştu. Sıkı sıkıya yerel ve her türlü dış etkiye kapalı olan eski meslek birliği, manevi ve siyasal bakımlardan birleşmiş olan bir ulus içinde anlamsız bir şeye dönüşmüştü; yararlanmakta olduğu ve kendisini devlet içinde devlet yapan aşırı özerkliği süregidemezdi, çünkü kolları her yöne uzanan hükümet örgütü toplumun bütün ikinci örgütlerini kendine bağımlı kılıyordu. Görüldüğü gibi meslek birliği kurumunun üzerine dayandığı temeli genişletmek ve onu tüm ulusal yaşama bağlamak gerekiyordu. Ama birbirinden kopuk kalma yerine, değişik yerlerdeki benzer değişik meslek birlikleri tek bir dizge oluşturacak biçimde birbirlerine bağlansaydı ve bütün bu tür dizgeler devletin genel etkisi altına sokulup böylece sürekli bir dayanışma duygusu içinde tu-

14 İlk zanaatkâr kurulları Roma Krallığı'na dayanır. Bkz. Marquardt, *Privat Leben der Roemer,* II, s. 4.

tulsalardı, görenek baskıcılığı ve meslek bencilliği gerekli ölçüler içinde kalırdı. Gerçekten de son derece geniş bir alana yayılmış çok büyük bir birlik içinde gelenek, bir kentin sınırlarını aşmayan küçücük bir topluluktaki kadar kolaylıkla süremez;[15] bunun yanında her özel küme de kamu yaşamının yön verici merkeziyle bir kez düzenli ilişkiler içine girdikten sonra yalnızca kendi özel çıkarlarını görüp kovuşturmak eğilimini daha az gösterir. Hatta ortaklaşa olan şeyin düşüncesi, ancak ve yalnız bu koşulla bilinçlerde yeter bir süreklilikle canlı tutulabilmektedir. Çünkü o zaman her özel örgüt ile genel yararları temsil eden merkezi güç arasında kesintisiz iletişim olacağından, toplum artık kesintili ve belirsiz bir biçimde yalnız bireylere seslenmek durumunda kalmayacaktır; onun çağrısını günlük yaşamımızın tüm akışı içinde duyacağız. Ama var olan bir şeyi yerine hiçbir şey koymadan yıkmakla, mesleki birlik bencilliğinin yerine, toplumu ondan daha da çözücü olan bireysel bencilliği koymaktan başka bir şey yapmış olmadık. İşte bu yüzdendir ki, bu çağda yıkılan şeyler içinde yalnız buna üzülmek gerekir. Birey bilinçlerini sürekli olarak birbirine bağlayabilecek bu biricik kümeleri dağıtmakla, ahlaki yeniden örgütlenişimiz için biçilmiş kaftan olan bu aracı kendi ellerimizle parçalamış olduk.

Ama bu yolla yalnız bencil intiharla mücadele edilmiş olmaz. Onunla yakından bağlantılı olan kuralsızlık intiharı da aynı yoldan giderilebilir. Gerçekten de kuralsızlık toplumun kimi noktalarında toplumsal güçlerin, yani toplumsal yaşamı düzenlemek için kurulmuş kümelerin yoğunluğundan ileri gelmektedir. Demek ki bir ölçüde, bencil intihara yol açan aynı çözülme durumundan kaynaklanmaktadır. Ancak bu aynı neden, ortaya çıkış yerine göre ve edimsel ve kılgısal ya da tasarımsal davranışlar üzerinde etkide bulunuşuna göre farklı sonuçlar doğurmaktadır. Birincileri coşturup yoğunlaştırmakta, ikincileri ise yönden, uyumdan yoksun kılmaktadır. Görülüyor

15 Nedenler için bkz. Bizim *Division du travail social*, kitap II, bölüm III, özellikle s. 335 vd.

ki her iki durum için de çare aynıdır. Gerçekten de meslek birliklerinin ana rolünün, geçmişte olduğu gibi gelecekte de toplumsal işlevleri ve daha da özel olarak ekonomik işlevleri düzenlemek, böylece bunları bugün içinde bulundukları örgütsüzlük durumundan kurtarmak olduğunu az önce görmüş bulunuyoruz. Uyarılan açgözlülükler sınır tanımamaya başlar başlamaz, işbirliğindeki parçaların her birine düşmesi gereken adil payı meslek birliği saptayacaktır. Bu birlik, üyelerine üstün olup, onlardan vazgeçilmez özveri ve ödünleri istemek ve onlara bir kuralı benimsetmek için zorunlu her türlü yetkiye sahip bulunacaktır. En güçlüleri bu güçlerini ölçülü olarak kullanmaya zorlayarak en güçsüzleri isteklerini sınırsız ölçülere vardırmaktan alıkoyarak, her iki yana karşılıklı ödevlerini ve genel yararı anımsatarak, kimi durumlarda üretimi bir hastalık nöbetine dönüşmekten alıkoyacak biçimde düzenleyerek, tutkuların bir kesimini bir başka kesimi aracılığıyla ılımlılaştıracak ve onlara bir sınır koymakla yatışmalarını sağlayacaktır. Böylece yeni tür bir ahlak disiplini kurulmuş olacaktır; öyle bir ahlaki düzen ki, onsuz bütün bilimsel buluşlar ve bütün gönenç yükselmeleri, yalnız ve ancak hoşnutsuz insanlar yaratır.

Böylesine ivedi bir gereklilik olan bu dağıtım adaleti yasası, başka hiçbir ortamda oluşamaz ve başka hiçbir kuruluşça uygulanamaz. Bir zamanlar bir ölçüde bu rolü üstlenmiş olan din, bugün bu işe uygun düşmemektedir. Çünkü ekonomik yaşama getirebileceği tek düzenlemenin temel ilkesi zenginliği aşağılamadır. Kendisine inananları yazgılarına boyun eğmeye razı etmesi, bu dünyadaki durumumuzla sonsuz kurtuluşumuz arasında bir ilişki bulunmadığı düşüncesi sayesindedir. Ödevimizin, koşullar içinde oluşan biçimiyle yazgımızı uysallıkla kabul etmek olduğunu öğretmesi, bizi çabalarımıza daha yaraşır amaçlara tümden bağlamak içindir; genel olarak isteklerimizde ılımlı olmamızı tavsiye etmesi de yine aynı nedenledir. Ama bu edilgin boyun eğiş, dünyevi çıkarları günümüz toplum yaşamında tuttuğu yerle bağdaşmamaktadır. Bu çıkarların gerek-

tirdiği düzenleme, onları arka plana atmaya değil önemleriyle orantılı bir biçimde örgütlemeye yönelik olmalıdır. Sorun daha karmaşıklaşmış bulunuyor; isteklerin dizginini koyuvermek bir çözüm olmadığı gibi, onları denetlemek için artık yalnızca baskı altında almak da yeterli değildir. Eski ekonomik kuramların son savunucuları, bugün eskiden olduğu gibi bir kurala gerek kalmadığını savunurken yanılıyorlarsa da, din kurumunun savunucuları da eskinin kuralının bugün etkili olabileceğine inanmakla yanılıyorlar. Tersine, hastalığın nedeni o kuralın günümüzdeki etkisizliğidir.

Bu kolay çözümler, durumun taşıdığı güçlükleri hesaba katmıyorlar. Kuşkusuz insanlar için yasa koyabilecek bir tek manevi güç vardır; ama bu güç, bu dünyadaki şeylerin gerçek değerini belirleyebilmek için onlara yeterince karışmak zorundadır. Meslek kümesinde bu çifte özellik vardır. Bir küme olduğu için, bireylerin açgözlülüklerini sınırlayabilecek ölçüde onlara yukarıdan egemen olmaktadır; ama onların gereksinimlerine ilgisiz kalamayacak kadar da onların yaşamlarını yakından görebilmektedir. Gerçi devletin de yerine getirebileceği önemli görevler bulunduğu doğrudur. Yalnız devlet, bir meslek kuruluşunun özelci tutumunun karşısına genel yarar duygusunu ve organik dengenin gerekliliklerini koyabilir. Ama biliyoruz ki devletin işlevi ancak onu farklılaştıran bir dizi ikincil organlar dizgesi bulunduğu takdirde yararlı olarak yürüyebilir. Demek ki her şeyden önce onları özendirmek gerekir.

Ancak, bu yolla durdurulamayacak bir intihar türü vardır; bu, aile kuralsızlığından ileri gelen intihardır. Burada öyle görünüyor ki çözümü olanaksız bir karşıtlık karşısında bulunuyoruz.

Daha önce belirttiğimiz gibi bunun nedeni, boşanma kurumu ile bu kuruma yol açan ve onu daha da güçlendiren bütün bir düşünceler ve âdetler toplamıdır. Peki bu, boşanmanın yasaklanmasını mı gerektirir? Sorun, burada ele alınamayacak ölçüde çok karmaşıktır; ancak aile ve evrimi üzerine yapılacak

bir incelemenin sonunda yararlı olarak ele alınabilir. Burada yalnızca boşanma ile intihar arasındaki ilişkiler üzerinde durabiliriz. Bu konuda şunu söleyeceğiz; aile kuralsızlığından ileri gelen intiharın sayısını azaltmanın tek yolu, aileyi daha güç bozulur bir duruma getirmektir.

Ama sorunu özellikle rahatsız edici kılan ve ona neredeyse dramatik bir önem kazandıran şey, karıların intiharları artırılmadan kocalarınkinin azaltılamamasıdır. Peki iki cinsten birini zorunlu olarak feda etmek mi gerekir ve çözüm bu iki kötülük arasında daha az olanını seçmekten mi ibarettir? Eşlerin evlilikteki çıkarları bunca açık biçimde birbirine karşıt oldukça, başka nasıl bir çözüm bulunabileceğini kestirmek olanaksızdır. Birinin her şeyden önce özgürlüğe, öbürünün ise disipline gereksinimi oldukça, aile kurumu her ikisine de aynı ölçüde yararlı olamaz. Ama çözümü bugün için olanaksız kılan bu karşıtlık, çaresiz değildir ve ortadan kalkacağı umulabilir.

Gerçekten de sorun, her iki cinsin toplum yaşamına eşit ölçüde katılmamasından ileri gelmektedir. Erkek bu yaşama etkin bir biçimde katıldığı halde, kadın ancak uzaktan seyirci kalmaktadır. Sonuç olarak erkek kadından çok daha yüksek bir ölçüde toplumsallaşmaktadır. Erkeğin zevkleri, dilekleri, huyu büyük ölçüde toplumsal kökenli olduğu halde, karısınınkiler daha doğrudan bir biçimde organizmadan etkilenmektedir. Demek ki erkeğin gereksinimleri kadınınkilerden daha farklıdır ve bundan dolayı onların ortak yaşamını düzenlemesi gereken bir kurumun adil olması ve bunca karşıt gerekleri aynı anda yerine getirmesi olanaksızdır. Biri hemen tümüyle toplumun ürünü olan, öbürü ise çok daha büyük ölçüde doğanın yarattığı gibi kalmış bulunan iki varlığın her ikisine de aynı zamanda uygun düşemez. Ama bu karşıtlığın sürmesinin kaçınılmaz olduğu hiç de kanıtlanmış değildir. Kuşkusuz bir bakıma başlangıçlarda, bugün olduğu kadar belirgin değildi; ama bu, hiç durmadan ilerleyeceği anlamına gelmez. Çünkü en ilkel toplumsal durumlar sık sık evrimin en ileri aşamalarında yeniden, ama değişik ve neredeyse başlangıçtakine karşıt biçimler

altında ortaya çıkmaktadırlar. Kuşkusuz kadının toplumda erkekle aynı işlevi yerine getirebileceğini düşünmemiz için bir neden yoktur; ama orada, özellikle kendisine özgü olmakla birlikte, bugünkünden daha etkin ve daha önemli bir rol oynayabilir. Dişi cins erkeğe daha çok benzemeyecektir; tersine ondan daha çok farklılaşması beklenebilir. Ancak bu farklar toplumda geçmişte olduğundan daha çok kullanılacaklardır. Örneğin erkek, gittikçe daha çok faydacı işlere dalarak sanatsal etkinliklerden uzaklaşırken, bunlar neden kadına geçmesin? Böylece iki cins farklılaşırken birbirlerine yaklaşmış olurlar. Her ikisi de aynı ölçüde, ama değişik biçimlerde toplumsallaşmış olurlar.[16] Evrimin de bu yönde olduğu görülüyor. Kadın kentlerde, köylerde olduğundan çok daha fazla erkekten farklılaşıyor, ama yine de düşünsel ve manevi yaşamın toplumsal yaşamla en çok karıştığı yer kentlerdir.

Ne olursa olsun, günümüzde kadınla erkeği ayıran ve intihar istatistiklerinin de varlığını kesinlikle kanıtladığı üzüntü verici manevi karşıtlığı hafifletmenin tek yolu budur. Ancak iki eş arasındaki uzaklık azaldığı zamandır ki, evliliğin zorunlu olarak birini öbürü aleyhine kayırdığı düşünülmeyecektir. Daha bugünden kadın için erkekle eşit haklar isteyenlere gelince, onlar yüzyılların etkisinin bir anda ortadan kaldırılamayacamı unutuyorlar; ayrıca ruhsal eşitsizlik bunca çarpıcı iken, bu hukuksal eşitliğin meşru olamayacağını da çok gözardı ediyorlar. Demek ki çabalarımızı asıl bu ruhsal eşitsizlikleri azaltmaya harcamalıyız. Erkek ve kadının aynı kurum tarafından eşit biçimde korunabilmesi için, her şeyden önce aynı nitelikteki varlıklar olmaları gerekir. Ancak o zaman evlilik bağının çözülmezliği, iki taraftan yalnız birine yaramakla suçlanamayacaktır.

16 Bu farklılaşmanın bundan böyle bugünkü gibi yalnızca düzenleyici özellikte olmayacağı beklenebilir. Kadın, resmi olarak kimi işlevlerin dışında tutulup başka kimilerine mahkûm edilemez. Daha özgürce seçim yapılabilecektir; ama seçimi yetenekleriyle belirlendiğinden, genellikle aynı tür meslekler üzerinde toplanacaktır. Böylece zorunlu olmadan, önemli ölçüde tekdüze olacaktır.

IV

Özetle intihar, insanın yaşamını sürdürürken karşılaştığı güçlüklerden kaynaklanmadığı gibi, artmasını önlemenin yolu da mücadeleyi daha kolay ve yaşamı daha rahat kılmak değildir. Bugün insanların eskiye göre daha çok intihar etmeleri, yaşamımızı sürdürmek için daha zahmetli çabalarda bulunmamız gerektiğinden, ya da meşru gereksinimlerimiz daha az karşılanmakta olduğundan dolayı değildir; ama meşru gereksinimlerimizin nerede durduğunu artık bilmememizden ve çabalarımızın yönünü kestirememizden dolayıdır. Kuşkusuz yarışma her gün daha canlı olmaktadır, çünkü iletişimde artan kolaylıklar, durmadan daha çok sayıda yarışmacıyı birbiriyle kapıştırmaktadır. Ama öte yandan da daha yetkin bir iş bölümü ve ona eşlik eden daha karmaşık bir işbirliği, insanın başka insanlara yararlı olma yollarını sonsuz denecek ölçüde türlüleştirerek, yaşam yollarını artırmakta ve bunları daha çok sayıda değişik insanların olanakları içine sokmaktadır. En düşük yetenekler bile burada kendilerine bir yer bulabilmektedirler. Aynı zamanda bu daha bilgili işbirliğinden doğan daha yoğun üretim de insanlığın elindeki kaynakları artırarak her çalışana daha büyük bir ücret sağlamakta ve böylece yaşam güçlerinin daha çok yıpranması ile onların onarılması arasındaki dengeyi korumaktadır. Gerçekten toplumsal aşamalanmanın her basamağında, her zaman en adaletli oranlar içinde olmasa da, ortalama gönenç artmıştır. Demek oluyor ki acısını çekmekte olduğumuz huzursuzluk, nesnel acı nedenlerinin sayı ya da yoğunluk olarak artmış olmasından ileri gelmemektedir; daha büyük bir ekonomik yoksulluğun değil, ama korkunç bir manevi yoksulluğun göstergesidir.

Ancak bu sözcüğün anlamı üzerinde yanılmamak gerekir. Bir bireysel ya da toplumsal hastalığın tümüyle manevi olduğu söylendiğinde, genellikle hiçbir fiili müdahalenin sonucu olmadığı, ancak sürekli yüreklendirmelerle, sistemli azarlamalarla, kısacası sözlü yollardan iyileştirilebileceği söylenmek istenir.

Sanki bir düşünceler dizgesi evrenin geri kalan kesimiyle bağlantılı değilmiş, bu nedenle bu dizgeyi bozmak ya da değiştirmek için bir formülü belli bir biçimde dile getirmek yeterli olurmuş gibi düşünülmektedir. Bunun, ilkel insanın fiziksel çevre nesnelerine uyguladığı inançları ve yöntemleri düşünsel konulara uygulamak demek olduğu görülmemektedir. Tıpkı ilkel insanın bir varlığı bir başka varlığa dönüştürme gücü olan kimi büyülü sözlerin bulunduğuna inanışı gibi, biz de üstü örtülü bir biçimde, insanların anlayış ve huylarının uygun kimi sözlerle değiştirilebileceğini –böyle bir anlayışın kaba-sabalığını da fark etmeden– kabul ediyoruz. Nasıl ilkel insan, herhangi bir kozmik olayın olmasını şiddetle istediğinde onu duygudaşlık büyüsü* gereğince gerçekleştirebileceğine inanırsa, biz de şu ya da bu devrimin gerçekleştiğini görmek arzumuzu hararetle dile getirecek olursak, onun kendiliğinden olacağını düşünüyoruz. Ama gerçekte bir halkın düşünsel dizgesi belirli bir güçler dizgesi oluşturur; bu dizge, yalınkat uyarlamalarla ne bozulabilir, ne de yeni bir düzene sokulabilir. Gerçekten de bu düşünsel yapı toplum öğelerin kümelenme ve örgütlenme biçimine bağlıdır. Belli bir biçimde bir araya getirilmiş, belirli sayıda bireylerden kurulu bir halk varsa, orada belli bir toplumsal düşünceler ve uygulamalar toplamı elde edilir ve bu toplam, onu ortaya çıkaran koşullar aynı kaldıkça değişmez. Gerçekten toplumsal varlığın niteliği, onu oluşturan parçaların çok ya da az sayıda olmasına, şu ya da bu plana göre düzenlenmiş bulunmasına bağlı olarak kesinlikle farklılaşır ve böylece onun düşünme ve davranma biçimleri de değişir; ama bu sonuncuları değiştirmek için o toplumsal varlığın kendisini değiştirmek gerekir; bu ise ancak onun anatomik yapısı değiştirilerek olur. Görüldüğü gibi intiharların anormal artışı ile kendini gösteren bir hastalığı manevi hastalık diye nitelerken, onu güzel sözlerle yatıştırılabilecek hafif bir hastalığa indirgemeyi hiç de düşünmüyoruz. Tam tersine, manevi mizaçta böylece ortaya çı-

* Bir şeyin kendi benzerlerini etkileyebileceği ilkesine dayalı olan büyü anlayışı. (Ç.N.)

kan değişme, toplumsal yapımızdaki derin bir değişmeyi gösterir. Bu nedenle, birini iyileştirmek için öbürünü düzeltmek zorunludur.

Bu düzeltmenin bize göre neden oluşması gerektiğini söyledik. Ama bu düzeltmenin ivediliğinin son bir kanıtı, yalnız intiharların bugün almış olduğu durum nedeniyle değil, bütünüyle tarihsel gelişmemiz dolayısıyla da zorunlu kılınmış olmasıdır.

Bu tarihsel gelişmenin başta gelen özelliği, bütün eski toplumsal örgütleniş biçimlerini silip süpürmüş olmasıdır. Bunlar, ya zamanın yavaş aşındırması ya da büyük huzursuzluklar sonucu olarak birbiri ardından yitip gitmişler, ama yerlerine hiçbir şey konulmamıştır. Toplum başlangıçta aile temeli üzerinde örgütlenmiştir; bu aile, bütün üyeleri akraba olan ya da kendilerini akraba sayan daha küçük birkaç topluluktan, klandan kuruluydu. Bu örgütleniş katıksız biçimiyle pek uzun bir süre varlığını sürdürmüş görünmüyor. Aile pek kısa zamanda siyasal bir birim olmaktan çıkmış ve özel yaşamın merkezi olmuştur. Eski aile topluluğunun yerini de toprağa dayalı küme almıştır. Aynı bir toprakta yaşamakta olan bireyler, uzun sürede, ama her türlü kan bağından bağımsız olarak, kendi aralarında ortaklaşa olan, ama biraz uzaklardaki komşularınınkinden farkları bulunan düşünceler ve âdetler oluştururlar. Böylece yakınlık ve ondan kaynaklanan ilişkiler dışında başka maddi dayanağı bulunmayan ve her biri kendine özgü bir fizyonomiye sahip olan küçük toplumlar oluşmuştur: Köy toplumu ve daha da belirgin olarak kent toplumu ile ona bağımlı olan çevresi. Kuşkusuz büyük çoğunlukla bunlar, yabanıl bir yalnızlık içinde dışa kapalı değildirler. Aralarında konfederasyonlar kurar, değişik biçimler altında birleşir ve böylece daha karmaşık, ama her birinin kişiliğini koruduğu toplumlar kurarlar. Kendileri bu toplum bütününün temel parçaları olup, toplum da onların büyütülmüş bir modelidir. Ama yavaş yavaş bu konfederasyonlar birbirine daha sıkıca bağlandıkça, toprağa dayalı birimler birbirine karışır ve eski manevi bireyliklerini yitirirler.

Bir kentle bir başka kent, bir kasabayla bir başka kasaba arasındaki farklar giderek azalır.[17] Fransız Devrimi'nin gerçekleştirdiği büyük değişim, bu benzeşmeyi o zamana değin hiç görülmemiş olan bir ölçüye vardırdı. Kendisi bunu ortaya çıkarmadı; eski düzen zamanında başlayan ve gittikçe artan merkezileşme süreci, bu benzeşmeyi çoktan beri hazırlamaktaydı. Ama eski eyaletlerin yasa yoluyla kaldırılması, tamamıyla yapay ve saymaca olan yeni yönetsel bölümlerin oluşturulması, eski durumu hemen son izlerine değin ortadan kaldırdı. Aynı zamanda mesleki örgütlenişe ilişkin ne varsa onlar da yıkıldığından, toplumsal yaşamın tüm ikincil organları yok olup gitti.

Bu fırtınadan yalnız bir tek toplumsal güç kurtulabildi: Devlet. Böylece devlet, işlerin gereği olarak, toplumsal bir özellik gösterebilen bütün etkinlik biçimlerini kavramaya koyuldu ve karşısında da artık tutarsız bir bireyler yığınından başka bir şey kalmadı. Ama o zaman da, bizzat bu nedenle, yerine getirmeye elverişli olmadığı ve yararlı biçimde yapamadığı işlevleri üstlenmek zorunda kalmış oldu. Çünkü, çok sık belirtildiği üzere, devlet güçsüz olduğu ölçüde yayılmacıdır. Kendisine ait olmayan ya da karıştığı zaman mutlaka özünü bozduğu her türlü şeye el atmak için marazi bir çaba gösterir. Güçlerini savurganca harcadığı eleştirisi buradan ileri gelmektedir ve gerçekten de bu güçlerle elde ettiği sonuçlar hiç de orantılı değildir. Öte yandan tek örgütlü topluluk devlet olduğundan, bireyler onunkinden başka hiçbir etkiyle karşılaşmamaktadırlar. Toplumu ve ona karşı olan bağımsızlıklarını yalnız devlet aracılığıyla duymaktadırlar. Ama devlet onlardan uzakta olduğundan, onlar üzerinde ancak uzaktan ve kesikli olarak etkide bulunabilir; bu yüzden de söz konusu duygu onlarda zorunlu olan sürekliliğe de, güce de ulaşamamaktadır. Yaşamlarının en büyük bölümü boyunca, çevrelerinde onları kendi kendilerinin dışına çekecek ve dizginleyecek hiçbir şey yoktur. Bu koşullar-

17 Kuşkusuz burada bu evrimin yalnızca başlıca aşamalarına değinebiliyoruz. Çağdaş toplumların kent-devletten sonra geldiğini söylemek istemiyoruz; ara basamaklar üzerinde durmuyoruz.

da bencillik ya da başıbozukluk içine düşmeleri kaçınılmaz olur. İnsan, kendinin üzerinde, ait olduğu herhangi bir şey görmediği takdirde kendini aşan amaçlara bağlanamaz ve bir kurala uyamaz. Onu her türlü toplumsal baskıdan kurtarmak, kendi başına bırakmak, iç gücünü yıkmak demektir. Gerçekten de bugünkü manevi durumumuzun iki temel özelliği bunlardır. Devlet bireyleri sımsıkı kavramak için boş yere şişer ve aşırı büyürken, bireyler de aralarında herhangi bir bağ bulunmadan ve kendilerini tutacak, bir yere bağlayacak ve örgütlenecek hiçbir güç merkezine rastlamadan, birer sıvı molekülü gibi birbirlerinin üzerine düşüp dururlar.

Hastalığa çare bulmak üzere, zaman zaman yerel kümelere eski özerkliklerinden bir parçanın tanınması önerilmektedir; buna yerinden yönetim deniyor. Ama gerçekten yararlı olan tek yerinden yönetim aynı zamanda toplumsal güçlerin daha büyük ölçüde merkezileşmesine yol açandır. Toplumun her iki kesimini devlete bağlayan bağları gevşetmeksizin, pek çok bireyler üzerinde devletin sahip olamayacağı bir tür etkiye sahip manevi güçler yaratmak gerekir. Oysa bugün ne köyün, ne ilin, ne bölgenin üzerimizde böyle bir etkide bulunabilecek ölçüde bir nüfuzu yoktur; bunlar artık bize her türlü anlamlarını yitirmiş geleneksel adlar olarak görünmektedir. Kuşkusuz, koşullar değişmedikçe, genellikle doğup büyüdüğümüz yerde yaşamak isteriz. Ama artık yerel yurt diye bir şey yoktur ve olamaz da. Kesinlikle birleşmiş bulunan ülkenin genel yaşamı bu türden her dağılmaya karşı çıkar. Geçmişte kalan şeyler için üzülebiliriz, ama boşuna. Artık dayanağı kalmamış olan bir özelci anlayışı yapay olarak yeniden canlandırmak olanaksızdır. Bundan böyle kimi ustalıklı düzenlemeler yardımıyla yönetim makinesinin işleyişi biraz hafifletilebilir; ama bu yolla toplumun manevi dengesi asla değiştirilemez. Bu yolla aşırı yüklü bakanlıkların yükü azaltılabilir, ya da yerel yönetimlerin etkinlik alanları biraz genişletilebilir; ama böylece değişik bölgelerden o kadar sayıda manevi çevrele. kurulmuş olmaz. Çünkü böyle bir sonucu elde etmeye yönetsel önlemler yetme-

yeceği gibi, kendi başına ele alındığında böyle bir şey ne olanaklıdır, ne de istenmeye değer.

Ulusal birliği bozmaksızın, ortak yaşamın merkezlerini artırmaya olanak veren tek yerinden yönetim, *mesleki yerinden yönetim* diye adandırabileceğimiz şeydir. Çünkü, bu merkezlerden her biri ancak özel ve sınırlı bir etkinlik alanının yuvası olacağından, bunlar birbirlerinden ayrılamazlar ve bundan dolayı birey de bütünlükten kopmaksızın onlara bağlanabilir. Toplumsal yaşamın birliğini bozmadan bölünebilmesi, ancak bu bölümlerden her biri bir işlevi temsil ettiği takdirde olanaklıdır. Meslek kümesini siyasal örgütümüzün temeli yapmak, yeni seçim bölgelerini toprak olarak değil, meslek kuruluşları olarak tanımlamak isteyen ve sayıları da durmadan artan yazarlar ve devlet adamları[18] bu noktayı anlamışlardır. Ancak bunun için meslek kuruluşunu örgütlemekle işe başlamak gerekir. Bu kuruluş, aralarında hiçbir ortak şey bulunmaksızın yalnız seçim günü karşılaşan bireyler yığınından başka bir şey olmalıdır. Kendine verilen rolü, ancak saymaca bir varlık olarak kalmak yerine âdetleri ve gelenekleriyle, hakları ve ödevleriyle, birliği ile, belirli bir kurum, bir toplumsal kişilik olduğu takdirde yerine getirebilir. Asıl büyük güçlük, temsilcilerin mesleklerine göre seçileceğini ve her birinin kaç temsilcisi olacağını kararnameyle saptamada değil, her bir meslek kuruluşunu bir manevi kişilik haline getirmededir. Bu olmadıkça, var olan ve yerlerine daha uygunu konulmak istenen alt bölümlere dışardan yapay bir başkasını eklemekten başka bir şey yapılmış olmayacaktır.

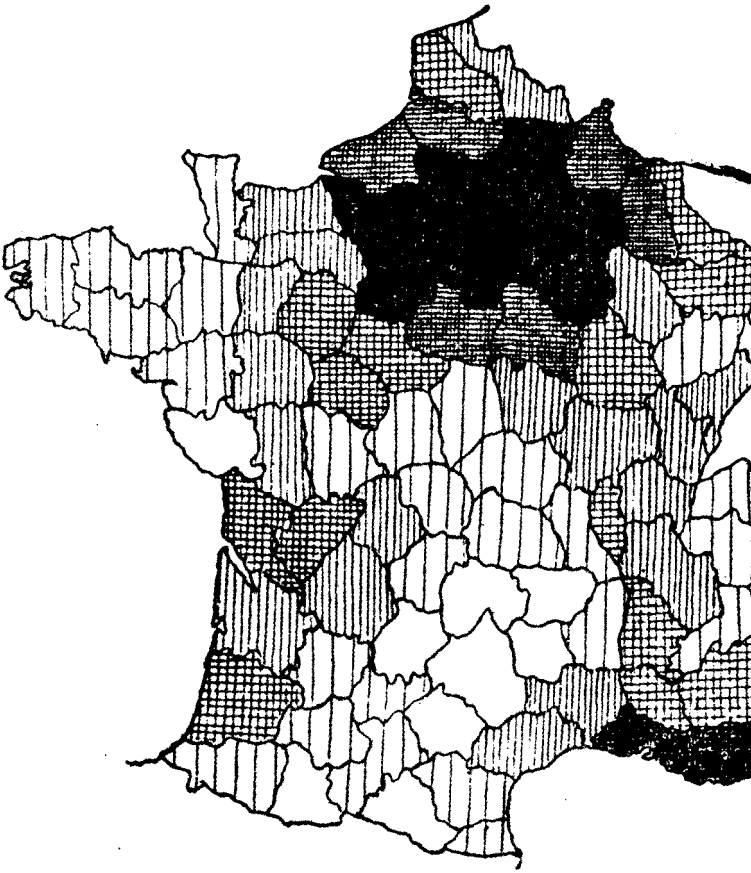
Görüldüğü gibi intihar üzerine bir monografi, asıl ele aldığı özel olgu türünü aşan bir kapsama sahiptir. Ortaya çıkardığı sorular, günümüzde karşılaşılan en ağır pratik sorunlarla yakından ilgilidir. Çağdaş toplumlarda intiharlardaki olağandışı artış ile genel huzursuzluk aynı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Gönüllü ölümlerin sayısındaki bu istisnai yüksek artış, uy-

18 Bu konuda bkz. Benoist, *L'organisation du suffrage universel, Revue des Deux Mondes*'da, 1886.

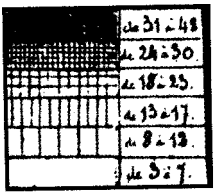
gar toplumların acısını çektiği derin huzursuzluğu ve bunun ne denli ciddi olduğunu ortaya komaktadır. Hatta bu huzursuzluğun ölçüsü olduğu bile söylenebilir. Bu acıları dile getiren bir kuramcı olduğu zaman, abartıldığı ve doğru yansıtılmadığı düşünülebilir. Ama bu acılar intihar istatistiklerinde, kişisel yoruma gerek bırakmaksızın kendiliklerinden konuşuyor gibidirler. Öyleyse bu toplumsal üzüntü akımını önlemenin olanaklı tek yolu, sonucu ve belirtisi olduğu toplumsal hastalığı hiç olmazsa hafifletmekten geçer. Bu amaca ulaşmak için, ne çağı geçmiş olan ve ancak görünüşte canlandırılabilecek olan toplumsal kuruluşları diriltmek, ne de tarihte benzeri bulunmayan yepyeni kuruluşlar oluşturmak gerekmektedir. Gerekli olan şey, geçmişin içinde bulunan yeni yaşam tohumlarını araştırıp, bunların gelişmesini hızlandırmaktır.

Bu tohumların gelecekte hangi özel biçimler altında gelişeceğini, yani gereksinimini duyduğumuz mesleki örgütlenmenin ayrıntısının ne olacağını daha kesin olarak saptamaya gelince bunu bu çalışmada yapamazdık. Ancak meslek birlikleri düzeni ve bunun evrimi üzerine özel bir inceleme yapıldıktan sonra, yukarıda varılan sonuçlar daha kesinlikle ortaya konulabilir. Yine de siyaset felsefelerinin hoşlandıkları bu çok belirli programların önemini abartmamak gerekir. Bunlar uygulamada pek işe yaramayacak ölçüde olguların karmaşıklığından uzak kalan düş oyunlarıdır; toplumsal gerçeklik böylesine yalınkat değildir ve bugün bile ayrıntısı ile öngörülebilecek ölçüde tanınmamaktadır. Bilimin öğrettikleri, yoksun oldukları kesinliğe yalnızca olgularla doğrudan temas yoluyla, kavuşturulabilirler. Hastalığın varlığı, neden oluştuğu ve neye bağlı olduğu bir kez saptandıktan sonra ve böylece ilacın genel özellikleri ile nereye uygulanması gerektiği bilinince, önemli olan, her şeyi öngören bir planı önceden oluşturmak değil, kararlı bir biçimde işe koyulmaktır.

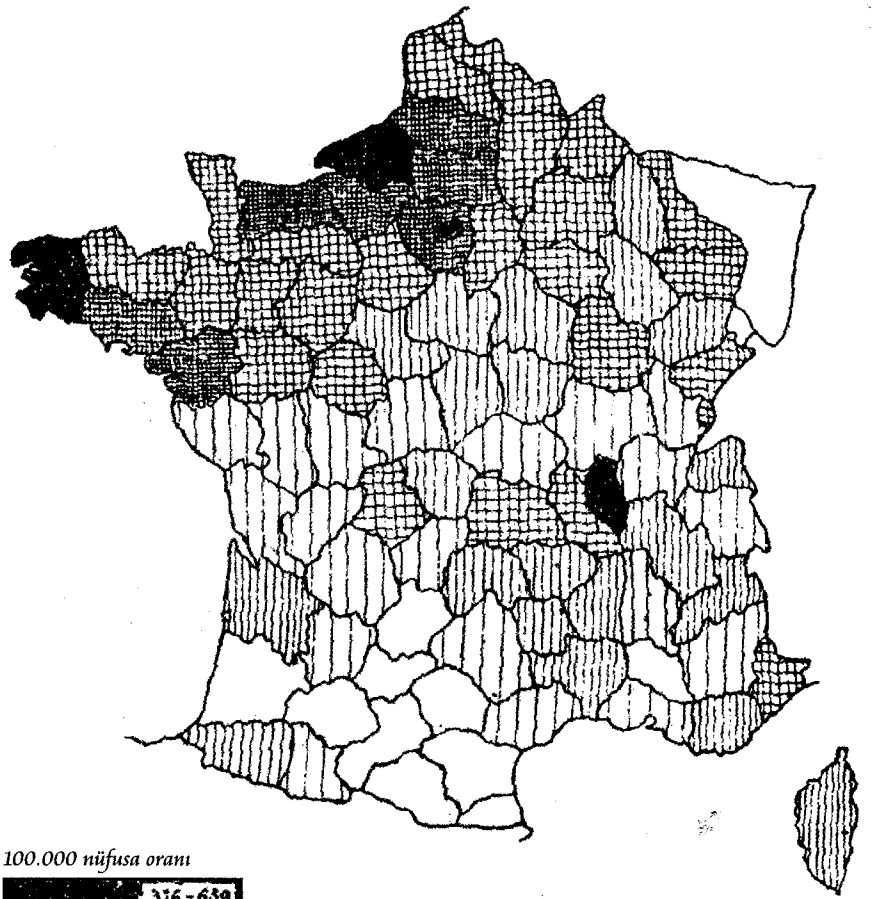
İntiharlar
(1878-1887)

100.000 nüfusa oranı

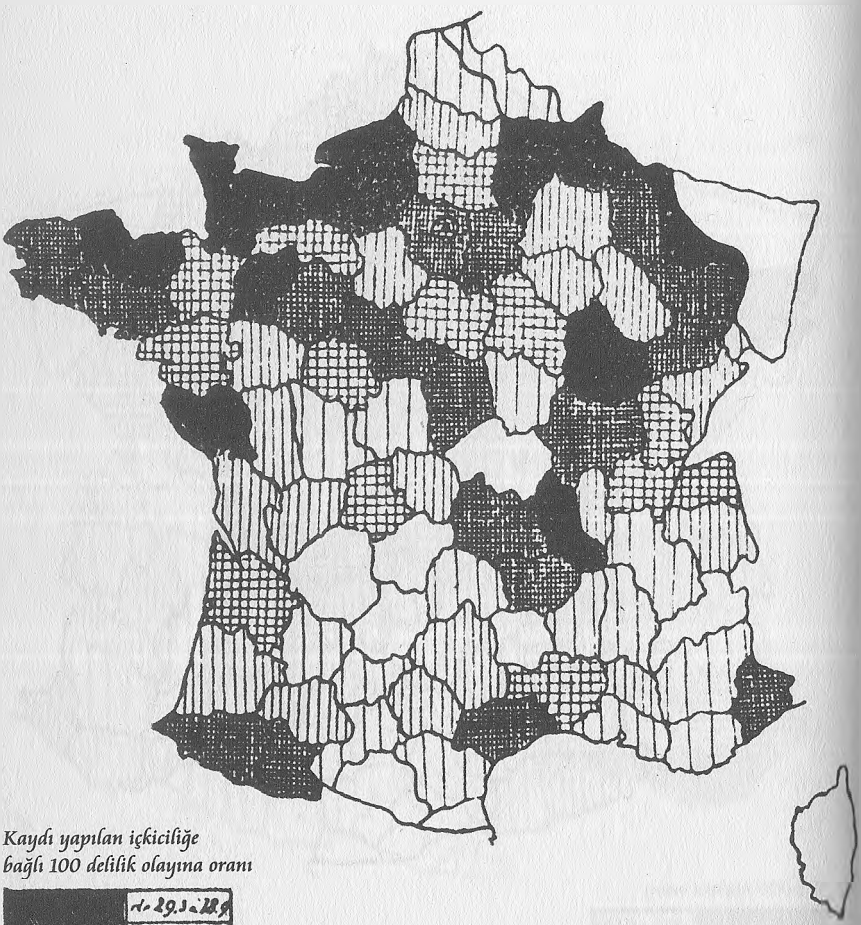

İçkiye Bağlı Suçlar
(1878-1887)

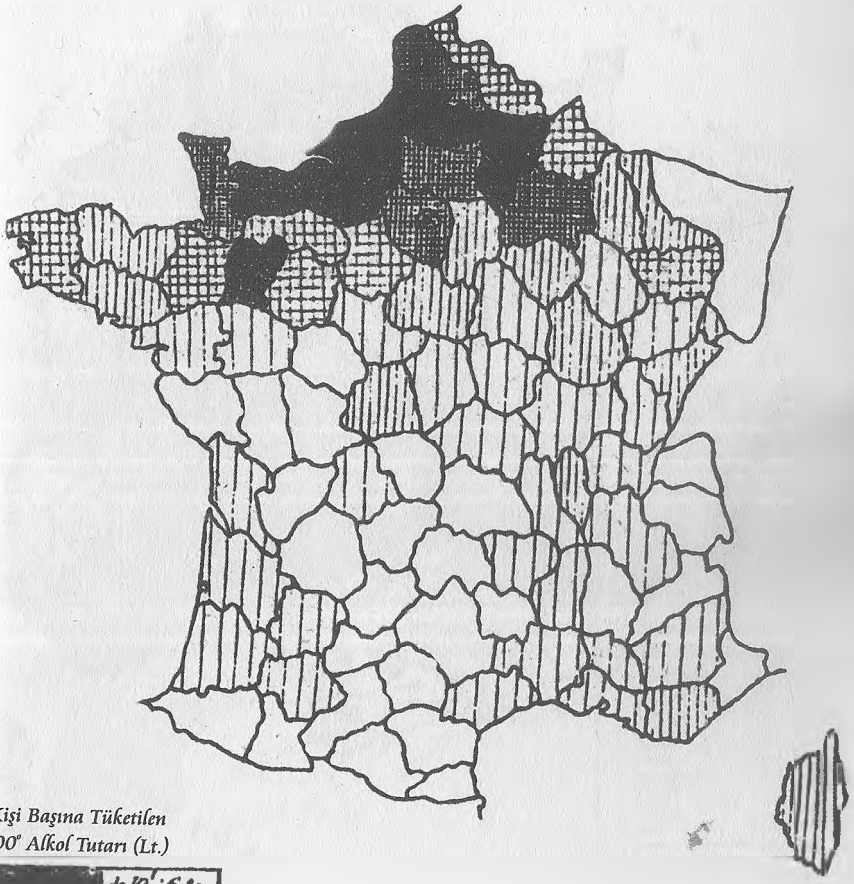

İçkiciliğe Bağlı Delilikler (1867-1876)

Yıllık ortalama

İçki Tüketimi (1875)

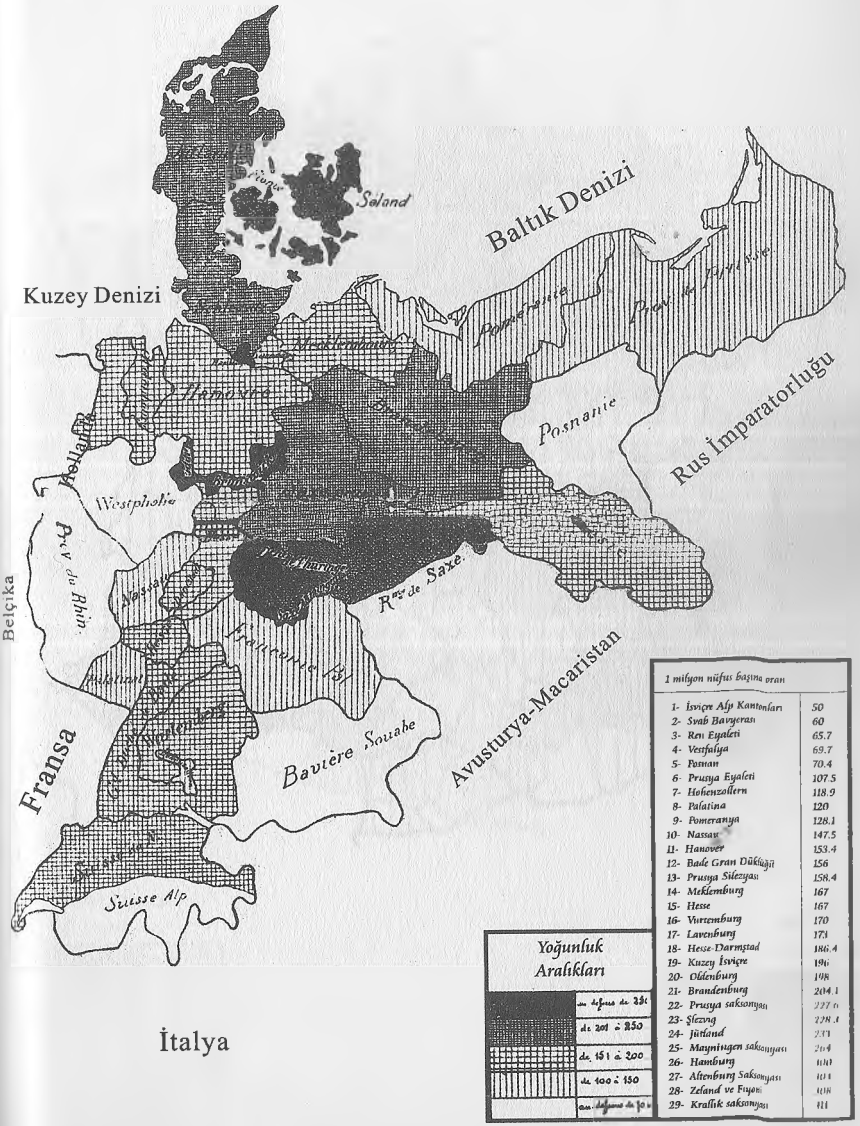

Kişi Başına Tüketilen 100° Alkol Tutarı (Lt.)

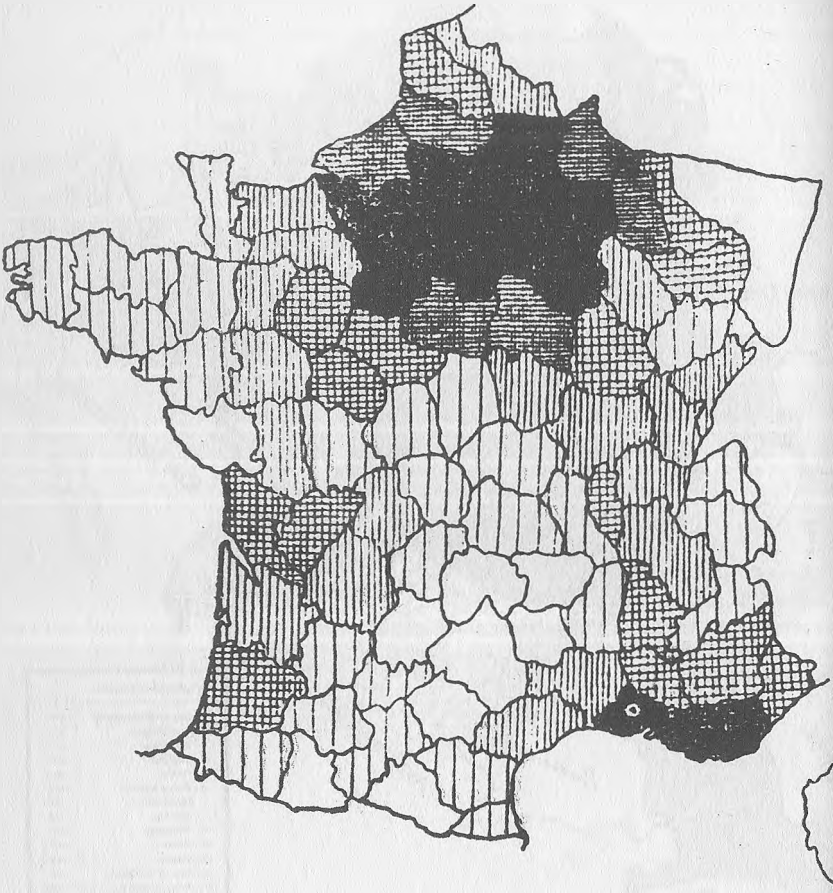
	de 10 a 6.10
	6.34 a 5.05.
	4.35 a 3.40.
	2.61 a 2.05.
	1.84 a 1.01.
	0.99 a 0.25.
Ortalama	: 2.84 .

MANŞ DENİZİ
BELÇİKA
ALMANYA
İSVİÇRE
İTALYA
ATLAS OKYANUSU
AKDENİZ
Yoğunluk Aralıkları
de 0 a 10 p' 100.000 hab.
de 10 a 20
de 20 a 30
de 30 a 40
de 40 a 50
50'den yukarı

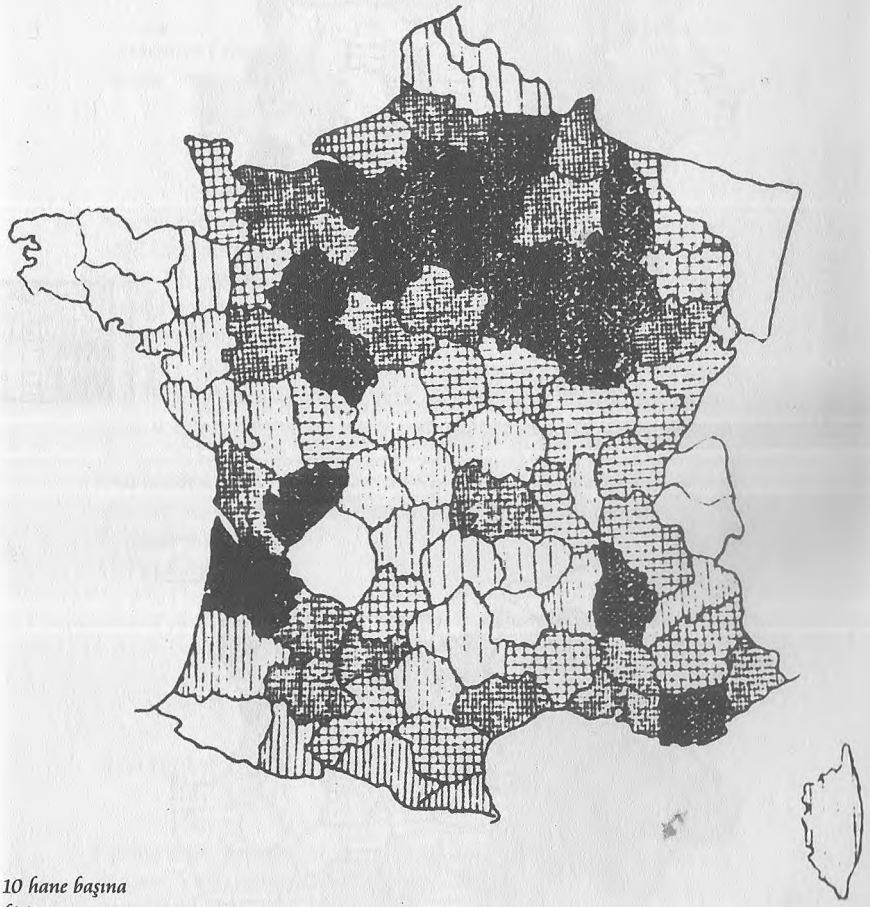
ORTA AVRUPA'DA İNTİHARLAR
(MORSELLI'YE GÖRE)

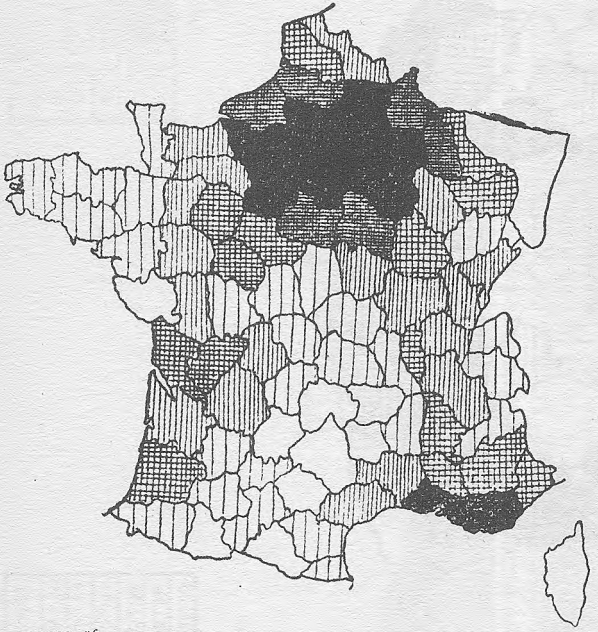
İntiharlar
(1878-1887)

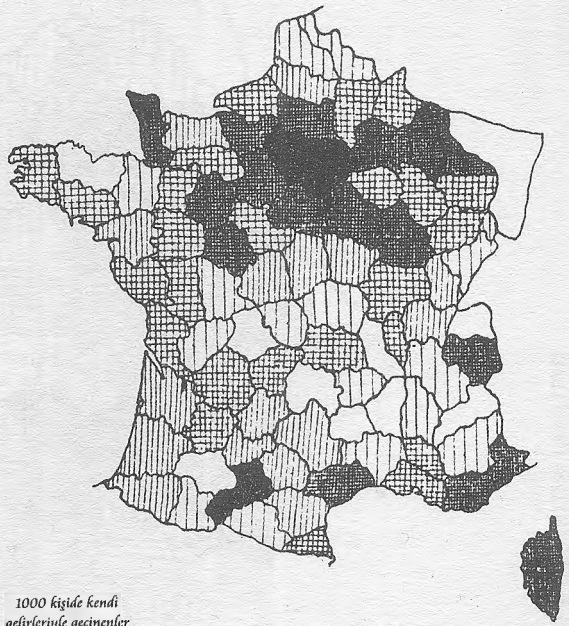
Ailelerin Ortalama Nüfusu

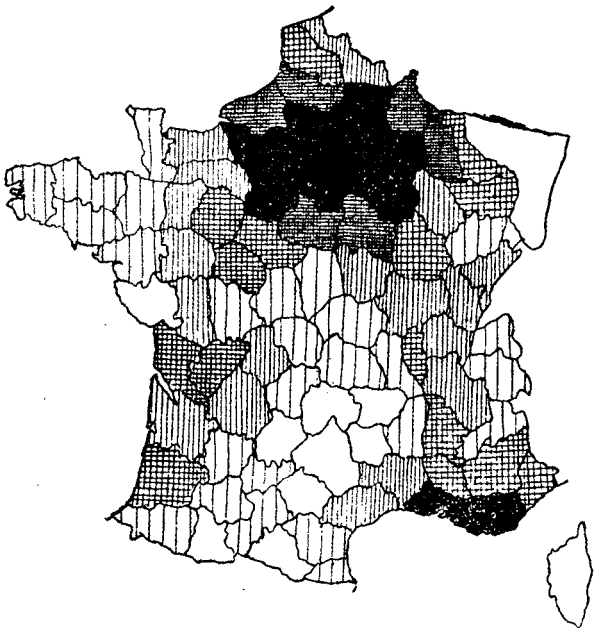
İntiharlar
(1878-1887)

Kendi Gelirleriyle Geçinenler

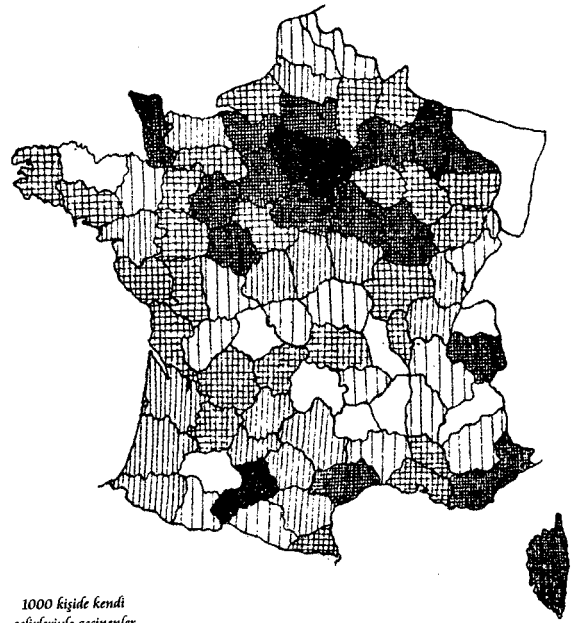
İntiharlar
(1878-1887)

100.000 nüfusa oranı

	da 31 - 48
	da 24 - 30
	da 18 - 23
	da 13 - 17
	da 8 - 12
	da 3 - 7

Kendi Gelirleriyle Geçinenler

1000 kişide kendi gelirleriyle geçinenler

	da 71 - 100
	da 51 - 70
	da 41 - 50
	da 31 - 40
	da 10 - 30

Ortalama : %62

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Önsözü 5
Önsöz 15

GİRİŞ
(s. 21-38)

I. Nesnel bir tanımlamayla araştırmanın konusunu saptama gereği. İntiharın nesnel tanımı. Tanımın keyfi dışlamaları ve yanıltıcı birleştirmeleri önleyişi: Hayvan intiharlarının bir yana bırakılması. İntihar ile olağan davranış biçimleri arasındaki ilişkileri belirtişi.
II. Bireyler düzeyinde ele alınan intihar ile toplumsal bir olay olarak intihar arasındaki fark. İntiharların toplumsal oranı; bunun tanımlanması. Genel ölüm oranına göre daha yüksek durağanlıkta ve özgürlükte olması. 21
Görüldüğü gibi intiharların toplumsal oranı *kendine özgü* bir olaydır; bu incelemenin konusunu oluşturan bu olaydır.
Kitabın bölümleri.
Genel Kaynakça. 27

KİTAP I
TOPLUMDIŞI ETKENLER

BÖLÜM I
İNTİHAR VE RUHSAL SAYRILIK DURUMLARI
(s. 39-70)

İntiharların toplumsal oranını etkileyebilecek toplumdışı etkenler: Yeter yaygınlıkta bireysel eğilimler, fiziksel çevrenin durumları. 39
I. İntiharları deliliğin bir uzantısından ibaret sayan görüş. Bunu kanıtlamada izlenen iki yol: 1. intihar *kendine özgü* bir tek-konu-deliliğidir; 2. bu, başka yerde görülmeyen bir delilik belirtisidir. 40

II. İntihar bir tek-konu-deliliği midir? Tek-konu-deliliğinin varlığı artık kabul edilmiyor. Bu varsayımın yanlışlığını gösteren klinik ve ruhbilimsel nedenler. 41
III. İntihar deliliğin özel bir aşaması mıdır? Bütün delilik intiharlarının dört türe indirgenmesi. Bu çerçeveler içine girmeyen, akıl sağlığı bozulmadan yapılan intiharların varlığı. 45
IV. Ama intihar, bir delilik ürünü olmaksızın, sinir bozukluğuna sıkı sıkıya bağlı olur mu? İntihar edenlerin arasında en yaygın ruhsal tipin sinir yorgunu kişi olduğuna inanma nedenleri. Bu bireysel durumun intiharlar oranı üzerine etkisi. Bunu saptamanın yolu: İntiharlar oranının delilik oranı gibi değişip değişmediğine bakmak. Bu iki olayın cinsiyete, inançlara, yaşa, ülkeye ve uygarlık düzeyine göre değişmeleri arasında hiçbir ilişki bulunmayışı. Bu ilişki yokluğunu açıklayan şey: Sinir bozukluğundan ileri gelebilecek etkilerin belirsizliği. 52
V. İçkicilik oranı ile intihar oranı arasında daha doğrudan bağlar bulunabilir mi? Sarhoşluk suçlarının, içkiciliğe dayalı delilikler in, içki tüketiminin coğrafi dağılımı ile karşılaştırma. 65

BÖLÜM II
İNTİHAR VE NORMAL
DURUMLAR-IRK-KALITIM
(s. 71-97)

I. Irk tanımlamanın zorunluluğu. Irk ancak kalıtsal bir tip olarak tanımlanabilir; ama o takdirde sözcük belirsiz bir anlam taşır; bu nedenle çok sakınmalı davranmalıdır. 71
II. Morselli'nin ayırt ettiği üç büyük ırk. Islavlar, Kelto-Romenler ve Germanik uluslarda intihar eğiliminin çok değişken oluşu. Yalnızca Almanlarda intihar eğilimi genel olarak güçlüdür; ama Almanya dışına gittiklerinde bu eğilimi yitirmektedirler. 75
III. İntihar ile boy uzunluğu arasında ilişki bulunduğu savı: Bir rastlantının sonucu. 82
IV. Irk, ancak asıl olarak kalıtsal nitelikte olduğu takdirde intiharın bir etkeni olabilir; bu kalıtsallığı gösterecek kanıtların yetersizliği: 1. kalıtıma bağlanabilecek intihar olaylarımının göreli sıklığı bilinmemektedir; 2. bir başka açıklama olasılığı; deliliğin ve yansılamanın etkisi. Bu özel kalıtsallığı doğrulamayan nedenler: 1. intihar eğilimi kalıtım yoluyla kadınlara neden da-

ha az geçsin? 2. intiharın yaşla birlikte gösterdiği değişim bu varsayımla bağdaşmamaktadır. 85

BÖLÜM III
İNTİHAR VE KOZMİK ETKENLER
(s. 99-124)

I. İklimin hiçbir etkisi yoktur. 100
II. Hava sıcaklığı. İntiharların mevsimlere göre değişmeleri; bu değişmelerin genelliği. İtalyan Okulu'nun bunları hava sıcaklığı ile açıklayışı. 102
III. Bu görüşün temelindeki tartışmalı intihar anlayışı: Olağandışı sıcak ya da soğuk havaların etkisi hiçbir şeyi ortaya koymamaktadır; intihar oranları ile mevsimlik ya da aylık ısı durumları arasında herhangi bir ilişkinin bulunmayışı; birçok sıcak ülkede intihar çok azdır.
İlk sıcakların zararlı olduğu varsayımı. Bu, 1. intihar eğrisinin çıkıştaki ve inişteki sürekliliği ile ve 2. aynı etkide bulunması gereken ilk soğukların da hiçbir zarar vermemekte oluşu ile bağdaşmamaktadır. 106
IV. Bu değişmelerin bağlı olduğu nedenlerin niteliği. İntihar ile gün uzunluklarının aylık değişmeleri arasındaki tam koşutluk; bu koşutluğu kanıtlayan bir olgu: İntiharların özellikle gündüz oluşu. Bu koşutluğun nedeni: Gündüzün toplumsal yaşamın tam işleyiş durumunda olmasıdır. İntiharların gündüz ve toplumsal etkinliklerin en yoğun olduğu saatlerde en yüksek sayıya çıkması, bu açıklamayı doğrulamaktadır. Bu açıklama mevsimlere göre intiharların değişimini neye bağlıyor; değişik doğrulayıcı kanıtlar. Görüldüğü gibi intiharların aylara göre gösterdiği değişmeler, toplumsal nedenlerden ileri gelmektedir. 114

BÖLÜM IV
YANSILAMA
(s. 125-152)

Yansılama bireysel ruhbilimin bir olgusudur. İntiharların toplumsal oranı üzerinde yansılamanın bir etkisi bulunup bulunmadığını araştırmanın yararı. 125
I. Yansılama ile ona benzetilen birçok olgular arasındaki fark. Yansılamanın tanımlanması. 126

II. İntiharların bir bireyden öbürüne bulaşma biçiminde geçtiği birçok durum; bulaşma olgularıyla salgınlar arasındaki ayrım. Yansılamanın intiharların oranı üzerindeki olası etkisinin ne olduğu sorusunun henüz çözülememiş olması.

III. Bu etki, intiharların coğrafyasal dağılımına bakılarak incelenmelidir. Onu ayırt etmemizi sağlayacak ölçütler. Bu yöntemin, illere göre intiharların dağılımını gösteren Fransa haritasına, köylere göre intiharların dağılımını gösteren Seine-et-Marne haritasına ve genel olarak Avrupa haritasına uygulanması. Coğrafyasal dağılımda yansılamanın hiçbir izi görülmemektedir. Bir deney önerisi: Gazete okuyucularının sayısı arttıkça intiharlar da artıyor mu? Tersini düşünmeyi gerektiren nedenler.

IV. Yansılamanın intiharlar oranı üzerinde herhangi önemli bir etkisi bulunmamasının nedeni: Yansılamanın asıl etken olmayıp, yalnızca başka etkenlerin etkisini güçlendirici olması.
Bu tartışmanın uygulamaya ilişkin sonucu: İntihar olaylarına ilişkin yargı işlemlerine yayın yasağı getirmeye gerek bulunmayışı.
Kuramsal sonuç: Yansılamanın sanıldığı gibi bir toplumsal etkisinin bulunmayışı.

KİTAP II
TOPLUMSAL NEDENLER VE TOPLUMSAL ÖRNEKLER

BÖLÜM I
TOPLUMSAL NEDENLERİ VE TOPLUMSAL ÖRNEKLERİ BELİRLEME YÖNTEMİ
(s. 153-162)

I. İntihar türlerini biçimbilimsel bakımdan sınıflandırmanın, daha sonra onların nedenlerine ulaşmak bakımından yararı; bu sınıflandırmanın olanaksızlığı. Uygulanabilir tek yöntem, intiharları nedenlerine göre sınıflandırmaktır. İntiharların toplumbilimsel bir incelemesi için bu yöntemin neden başka her yöntemden daha uygun olduğu.

II. Bu nedenlere nasıl ulaşılabilir? İntiharlara yol açtığı sanılan nedenler üzerine istatistiklerin verdiği bilgiler, 1. kuşkulu bilgilerdir, 2. gerçek nedenleri ortaya koyman .ktadır. Tek verimli yöntem, intiharlar oranının onlarla birlikte görülen değ-

şik toplumsal olgulara göre nasıl bir değişme gösterdiğini araştırmaktır. 157

BÖLÜM II
BENCİL İNTİHAR
(s. 163-188)

I. İntihar ve dinler. Protestanlığa bağlı olarak görülen genel ağırlaşma; Katoliklerin ve özellikle Yahudilerin bağışıklığı. 163
II. Katoliklerin bağışıklığı, onların Protestan ülkelerinde azınlık durumunda olmalarından değil, dinsel olarak daha az bireyci oluşlarından ve dolayısıyla Katolik kilisesinin daha güçlü bir biçimde bütünleşmiş olmasından dolayıdır. Bu açıklamanın Yahudilere uygulanışı. 169
III. Bu açıklamanın doğrulaması: 1. İngiltere'nin başka Protestan ülkelere oranla, Anglikan kilisesinin daha güçlü bütünleşmişliğinden ileri gelen göreli bağışıklığı; 2. dinsel bireycilik bilgi sevgisiyle birlikte gitmektedir; ya da a) Protestanlarda bilgi sevgisi Katoliklerdekinden daha yoğundur, b) bilgi sevgisi, dinsel bireycilikte bir gelişmeyi anlattığı durumda intiharlarla birlikte gitmektedir. Yahudilerin istisna oluşu bu yasayı nasıl doğrulamaktadır? 175
IV. Bu bölümün sonuçları: 1. bilim, intiharlardaki artışın ortaya koyduğu hastalığın ilacıdır, nedeni değildir; 2. dinsel topluluğun intihara karşı koruyucu oluşu, güçlü biçimde bütünleşmiş bir topluluk oluşundan dolayıdır. 186

BÖLÜM III
BENCİL İNTİHAR (Devam)
(s. 189-244)

I. Bertillon'un hesaplamasına göre evlilerin genel bağışıklığı. İzlemek zorunda kaldığı yöntemin sakıncaları. Yaş ile medeni durumun etkilerini tam olarak birbirinden ayırmanın zorunluluğu. Bu ayrımın yapıldığı çizelge. Buradan çıkan yasalar. 189
II. Bu yasaların açıklaması. Evlilerin korunma katsayısı, evlenme yoluyla ayıklanmadan ileri gelmemektedir. Kanıtlar: 1. *a priori* nedenler; 2. olgusal nedenler: a) katsayının değişik yaşlarda değişik olması; b) evli erkeklerle evli kadınların bağışıklıklarının aynı olmaması.

Bu bağışıklık evli olmadan mı yoksa aile yaşamı yaşamadan mı ileri gelmektedir? Birinci varsayıma aykırı düşen nedenler: 1. evlenme oranlarındaki durgunluk ile intiharlardaki artış arasında görülen çelişki; 2. çocuksuz evlilerin zayıf bağışıklık derecesi; 3. çocuksuz evli kadınlar arasında intiharların daha çok oluşu. 200

III. Çocuksuz evli erkeklerin daha düşük bağışıklığı, evlenme yoluyla ayıklanmanın bir sonucu mudur? Çocuksuz evli kadınlarda intiharın daha sik görülüşü, bunun doğru olmadığını gösteriyor. Çocuksuz dul erkeklerde bu katsayının tek yanlı olarak süregidişinin, evlenme yoluyla ayıklanma görüşüne başvurulmaksızın açıklanışı. Dulluğun genel kuramı. 211

IV. Yukarıdaki sonuçları özetleyen çizelge. Evli erkek ve kadınların hemen tüm bağışıklığı ailenin etkisinden ileri gelmektedir. Bu bağışıklık ailenin yoğunluğuyla, başka deyişle onun bütünlenmişlik ölçüsüyle orantılı olarak değişmektedir. 221

V. İntihar ve siyasal, ulusal bunalımlar. Bu durumlarda intiharın gerilemekte olması gerçektir ve geneldir. Bu gerileme, toplumun bu bunalımlar sırasında daha güçlü bir bütünlenme düzeyini elde etmesinden dolayıdır. 228

VI. Bölümün genel sonucu. İntihar ile her türden toplumsal kümelerin bütünlenmişlik ölçüsü arasındaki doğrudan ilişki. Bu ilişkinin nedeni; toplum bireye niçin ve hangi koşullarda zorunlu olmaktadır? Toplumun yokluğunda intihar nasıl çoğalıyor? Bu açıklamayı doğrulayıcı kanıtlar. Bencil intiharların yapısı. 235

BÖLÜM IV
ELCİL İNTİHAR
(s. 245-274)

I. Aşağı toplumlarda intihar: Buradaki intihar ile bencil intiharın ayırt edici özelliklerinin karşılaştırılması. Zorunlu elcil intiharın yapısı. Bu türün başka biçimleri. 245

II. Avrupa ordularında intihar; askerlik hizmetinin intiharları artırıcı etkisinin genelliği. Bu etki bekârlıktan bağımsızdır; içkicilikten bağımsızdır. Hizmeti sevmemenin sonucu değildir. Kanıtları: 1. askerlik hizmetinde geçen süre uzadıkça intihar da artmaktadır; 2. gönüllülerde ve uzatmalılarda daha çok görülmektedir; 3. erlere oranla subay ve astsubaylarda daha çok görülmektedir. Bu, askerlik ruhunun ve onun gerektirdiği elcillik durumunun bir sonucudur. Doğrulayıcı kanıtlar: 1. bir halkın bencil intihara

eğilimi ne kadar az ise elcil intihara eğilimi o kadar güçlüdür; 2. seçme birliklerde elcil intihar eğilimi *en yüksek* düzeydedir; 3. bencil intihar arttıkça elcil intihar azalmaktadır. 259
III. Varılan sonuçların izlenen yöntemi haklı kılışı. 272

BÖLÜM V
KURALSIZLIK İNTİHARI
(s. 275-320)

I. İntihar ekonomik bunalımlarla birlikte artmaktadır. Bu artış bolluk bunalımlarında da süregitmektedir: Prusya ve İtalya örnekleri. Uluslararası karşılaştırmalar. İntihar ve zenginlik. 275
II. Bu ilişkinin açıklaması. İnsan, ancak gereksinimleri olanakları ile uyumlu olduğu takdirde yaşayabilir; bu, olanakların sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Bu sınırı koyan toplumdur; bu ılımlaştırıcı etki olağan durumlarda nasıl işlemektedir? Bunalımlar bunu nasıl engellemektedir? Bundan düzensizliğin, *kuralsızlığın,* intiharların doğuşu. İntihar ile zenginlik arasındaki ilişkilerden çıkarılan kanıt. 281
III. Günümüzde ekonomik yaşamda kuralsızlık çok ileri ölçüye varmış bulunuyor. Bundan ileri gelen intiharlar. Kuralsızlık intiharının yapısı. 291
IV. Evlilik kuralsızlığından ileri gelen intiharlar. Dulluk. Boşanma. Boşanmalarla intiharlar arasındaki koşutluk. Bu, evli erkeklerle evli kadınlar üzerindeki etkisi birbirine ters olan bir aile kuruluşunun sonucudur; destekleyici kanıtlar. Bu aile kuruluşunun niteliği. Boşanma sonucunda evlilik disiplinindeki zayıflama, erkeklerin intihar eğilimini artırmakta, kadınlarınkini azaltmaktadır. Bu karşıtlığın nedeni. Bu açıklamayı doğrulayıcı kanıtlar. Bu bölümden çıkan evlilik anlayışı. 297

BÖLÜM VI
DEĞİŞİK İNTİHAR TÜRLERİNİN BİREYSEL BİÇİMLERİ
(s. 321-342)

Yukarıdaki oluşumsal sınıflandırmayı biçimbilimsel bir sınıflandırma ile tamamlamanın yararı ve olanağı. 321
I. İntihara yol açıcı üç akımın bireylerde somutlaşırken aldıkları temel biçimler. Bu temel biçimlerin birleşmesinden doğan karma biçimler. 323

II. Bu sınıflamaya, ölüm için seçilen aracı katmalı mı? Bu seçimin toplumsal nedenlere bağlı bulunuşu. Ama bu nedenler, intihara yol açan nedenlerden bağımsızdırlar. Bu nedenle bu araştırmanın konusuna girmemektedirler.
Değişik intihar türlerinin toplu özet çizelgesi. 336

KİTAP III
GENEL BİR TOPLUMSAL OLGU OLARAK İNTİHAR

BÖLÜM I
İNTİHARIN TOPLUMSAL ÖĞESİ
(s. 343-376)

I. Yukarıdaki bölümlerin sonuçları. İntiharlar oranı ile hava koşulları ya da biyolojik olaylar arasında herhangi bir ilişkinin bulunmaması. Toplumsal olgularla kesin bağlar. Demek ki toplumsal oran, toplumun ortaklaşa bir eğilimini yansıtmaktadır. 343
II. Bu oranın sürekliliği ve bireyselliği başka türlü açıklanamaz. Bunu açıklamak üzere Quételet'nin öne sürdüğü kuram: Ortalama insan. Çürütme: İstatistiksel verilerin düzenliliği, ortalamanın dışındaki olgular için de geçerlidir. Yoğunluğu intiharların toplumsal oranında anlatıma kavuşan bir toplumsal gücü ya da güçler kümesini kabul etmek zorunluluğu. 347
III. Bu ortak güçten neyi anlamak gerekir: Bu, bireyin dışında ve üstünde olan bir gerçekliktir. Bu kavrama yöneltilen eleştirilerin sunulması ve incelenmesi:
1) Bir toplumsal olgunun ancak bireyler arası gelenekler yoluyla iletilebileceği eleştirisi. Yanıt: İntiharlar oranı bu yoldan iletilemez.
2) Bireyin toplumdaki tek gerçeklik olduğu eleştirisi. Yanıt: a) bireylerin dışındaki maddi nesnelerin toplumsal olgular olarak ortaya çıkışı ve bu niteliği ile *kendine özgü* bir rol oynayışı; b) bu biçim altında somutlaşmayan toplumsal olguların her bireysel bilinci aşması. Bu olguların dayanağı, toplum halinde bir araya gelmiş olan birey bilinçlerinden kurulu bütünlüktür. Bu anlayışta bu konuya ilişkin varlıkbilimsel herhangi bir şey bulunmayışı. 354
IV. Bu düşüncelerin intihar olaylarına uygulanması. 371

BÖLÜM II
İNTİHARIN BAŞKA TOPLUMSAL OLAYLARLA İLİŞKİLERİ
(s. 377-422)

İntiharın ahlaka uygun olgular arasında mı, aykırı olgular arasında mı sayılması gerektiğini saptamanın yöntemi. 377

I. Değişik toplumlarda intihar konusunda uygulanmakta olan hukuk ya da ahlak kurallarının tarihsel özeti. Çökme dönemleri dışında, intiharın artan bir ölçüde kınanagelmesi. Bu kınamanın gerekçesi; bunun, her zamankinden daha çok çağdaş toplumların olağan kuruluşunda bulunuşu. 378

II. İntiharın başka türlü ahlakdışı davranışlarla ilişkisi. İntihar ve mala karşı işlenen suçlar; arada hiçbir ilişkinin bulunmayışı. İntihar ve adam öldürme; her ikisinin aynı bir organik-ruhsal durumdan ibaret olduğu, ama birbirine ters toplumsal koşullara bağlı oldukları kuramı. 391

III. Önerinin birinci bölümünün tartışılması. Cinsiyetin, yaşın ve hava sıcaklığının her iki olay üzerinde aynı etkide bulunmadığı. 395

IV. İkinci bölümün tartışılması. Karşıtlığın doğrulanmadığı durumlar. Daha çok sayıda olan ve karşıtlığın doğrulandığı durumlar. Görünüşteki bu çelişkilerin açıklaması: İntiharların, bir bölümü adam öldürme olayı ile hiçbir bağı bulunmayan, bir bölümü ise onunla aynı toplumsal koşullara bağlı olan değişik türlerinin bulunuşu. Bu türlerin niteliği; günümüzde birincilerin neden ikincilerden daha çok olduğu.
Yukarıdaki bilgiler, bencillikle elcillik arasındaki tarihsel ilişkilere nasıl bir ışık tutmaktadır? 401

BÖLÜM III
UYGULAMAYA İLİŞKİN SONUÇLAR
(s. 423-460)

I. Sorunun uygulamadaki çözümü, intiharların bugünkü durumu normal ya da anormal sayılmasına göre değişmektedir. Sorunun, intiharın ahlaka aykırı niteliğinden bağımsız olarak nasıl ortaya konulduğu. Ilımlı ölçüdeki bir intihar oranının sağlıksız bir şey sayılmamasının nedenleri. Avrupa uluslarında günümüzdeki intihar oranını sağlıksız bir durumun göstergesi saymanın nedenleri. 423

II. Bu kötülüğü önlemek üzere önerilen çareler: 1. bastırıcı önlemler. Olanaklı olanlar hangileridir? Bunların etkisinin sınırlı kalmasının nedeni; 2. eğitim. Eğitim toplumun ahlakını iyileştiremez, çünkü kendisi onun yansımasından başka bir şey değildir. İntihara yol açıcı akımların doğrudan doğruya nedenlerine ulaşma zorunluluğu; ancak, olağandışı bir durumda olmayan elcil intiharları bir yana bırakabiliriz.
Elcil intihara karşı çare: Bireyi çevreleyen kümeleri daha tutarlı kılmak. Bu rolü oynamaya en uygun olanlar hangileridir? Bu, bireyin çok uzağında olan siyasal toplum olamaz –onu düşünmek özgürlüğünden yoksun kılarak toplumsallaştıran dinsel toplum olamaz– evli çiftle sınırlı kalma eğilimi gösteren aile de olamaz. Evlilerin intiharları da bekârlarınki gibi artmaktadır. 434
III. Meslek kümesi. Neden bu işlevi görebilecek durumda olan yalnızca meslek kümesidir? Bunun için nasıl olmalıdır? Bir manevi ortam oluşturması nasıl olanaklıdır? Kuralsızlık intiharını da sınırlandırıcı oluşu. Evlilik kuralsızlığı durumları. Sorunun çelişkili durumu: Cinsiyet çatışması. Çözüm yolları. 444
IV. Sonuç. İntiharın bugünkü durumu, manevi bir düşkünlüğün göstergesidir. Toplumdaki bir manevi hastalıktan ne anlamak gerekir. Önerilen düzeltimin, tüm tarihsel evrimimizin bir gereği oluşu. Birey ile devlet arasındaki tüm toplumsal kümelerin ortadan kalkışı; bunları yeniden kurmanın zorunluluğu. Yerel yerinden yönetime karşılık mesleki yerinden yönetim; bunun, toplumsal örgütün zorunlu temeli oluşu.
İntihar sorununun önemi; günümüzde en önemli gerçek sorunlarla birlikte gitmekte oluşu. 454

HARİTALAR

I. Fransa'da intiharlar ve içkicilik (4 harita) 461
II. İllere göre Fransa'da intiharlar 463
III. Orta Avrupa'da intiharlar 464
IV. Fransa'da intiharlar ve aile yoğunluğu (2 harita) 465
V. Fransa'da intiharlar ve zenginlik (2 harita) 466

cem

emile durkheim • intihar

Emile Durkheim (1858 - 1917), 20. Yüzyıl toplumbilimcileri arasında önemli bir yeri olan bilim adamıdır. Toplumbiliminin kendine özgü konusu, yöntemi ve uygulama teknikleri üzerine uygulamalı birçok çalışma yapmıştır. 1896'da kurup 1913'e değin yayımını sürdürdüğü l'Annee Socioloque dergisindeki incelemeleri özellikle anılmaya değerdir. Bu katkıları nedeniyle her toplumbilim öğrencisi ve öğreticisi için vazgeçilmez bir kaynak olma özelliğini hep koruyacaktır.

Ancak bireyselliğin içinde anlaşılabileceği düşünülen intihar, Durkheim'da toplumsal etkenlere bağlı bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle de toplumbilimsel yöntemle ele alınması gerektiği savunulur. Durkheim, intihar olgusunu incelerken "toplumsal yaşamın başlıca alanlarını örgütleyen eşgüdülmüş, yönverici düşünceler ve davranış kuralları toplamı" demek olan toplumsal kurumların ve kurumlaşma süreçlerinin önemini anlatmakta. Toplumbiliminin kullanım alanlarını ve yollarını göstermektedir.

1897 yılında Fransa'da yayımlanan elinizdeki kitap, Türkçede ilk kez prof. Dr. Özer Ozankaya'nın çevirisiyle 1986 yılında yayımlandı. Bu önemli çevirinin okurlarımız tarafından ilgiyle karşılanacağını umuyoruz.

ISBN 975-406-748-1
9 789754 067484